کوردستان

دوای ئۆپەراسیۆنی مووسڵ و ڕەققە

ناوەندی لێکۆڵینەوەی ڕووداو

2017

کوردستان
دوای ئۆپەراسیۆنی مووسڵ و ڕەققە

- دیڤید پۆلاك
- د.جەهانگیر کەرەمی
- ساڤین-دووگین
- ئاسگەرۆڤ گاژار
- بیلگای دوومان
- د.عەبدوڵڵا قران
- د.هاشم محەممەد
- د.ئەنوەر عیشقی
- ئەردەشێر پەشەنگ
- د.عوسمان عەلی
- مامەند ڕۆژە
- ئەلکساندر دووگین
- د. سێس جەی فرانتزمان
- عەبدولڕەحمان کەریم دەروێش
- کامەران محەممەد
- زریان ڕۆژهەڵاتی
- شنۆ عوسمان
- د.عەبدوڵڵا شمەری
- د.عاید مەنناع
- کەریم ڕەشید
- د.دەنیز چیفچی
- فەرحان مەتەر

د.سالار کەسرایی

ناوەندی لێکۆڵینەوەی رووداو
Rudaw Research Centre

چاپی یەکەم
2717 ـی کوردی - 2017 ـی زایینی
ResearchCentre@rudaw.net
ناونیشان: هەولێر - باشووری کوردستان
چاپی یەکەم: ئازاری 2017
کتێبی ژمارە: 3
دیزاین: بەختیار مستەفا

هەموو مافەکانی ئەو پەرتووکە پارێزراوە بۆ ناوەندی لێکۆڵینەوەی رووداو، هەموو جۆرە لەبەرگرتنەوەو بەکارهێنانەوەیەکی قەدەخەیە.

ژمارەی سپاردنی لە کتێبخانەی گشتی هەرێمی کوردستان (   ) ی بۆ تەرخانکراوە

چاپخانەی کوردستان - سلێمانی
تیراژ: 1000 دانە

نێوەڕۆك

کوردستان دوای ئۆپەراسیۆنی مووسڵ رەققە .... ناوەندی لێکۆڵینەوەی رووداو 12
نەتەوە و دەوڵەتێکی تازە .... ئاکۆ محەممەد 15

بەشی یەکەم : کوردستان و ستراتیژییەکانی نەهێشتنی داعش 19
- کوردستان و رۆژهەڵاتی نێوەڕاستی گەورە .... ئەلکساندر دووگین 20
- نیۆتیرۆریزم و رۆژهەڵاتی نێوەڕاستی گەورە .... لیۆنید ساڤین 30
- سیاسەتی رووسیا لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست دیاردەی داعش .... د.جەهانگیر کەرەمی 57
- پێگەی کورد لە ستراتیژی رووسیا لە دژی داعش .... ئاسگەرۆڤ گاژار 78
- کورد لەبەرامبەر داعش: هاوپەیمانەکانی ناتۆ .... دیڤید پۆلاك 94
- پرۆژەی راڕەوی کوردی و چەتری ئەتڵەسی .... مامەند رۆژە 106
- رۆڵی کورد لە تێکۆشانی تورکیا بەرامبەر تیرۆر .... بیلگای دوومان 122
- تورکیا، داعش و دەوڵەتی سەربەخۆی کوردی .... د.عەبدوڵڵا قران 130
- ستراتیژی ئێرانی: جەنگی کورد دژ بە داعش .... د.هاشم محەمەد 171

بەشی دووەم: کوردستان و لێکەوتە ستراتیژییەکانی ئۆپەراسیۆنی موسڵ - رەققە 190

1 -دەروازە
- شەڕی موسڵ و رەققە و رەنگدانەوەی 192
بە سەر ئاییندەی عێراق و سووریاوە .... د.ئەنوەر عیشقی
- بووژانەوەی کورد بەهۆی داعش و 207
قەیران لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست .... ئەردەشێر پەشەنگ
- ئایندەی کورد پاش شەڕی رەققە و موسڵ .... د.عوسمان عەلی 219

2 -کورد و ئۆپەراسیۆنی موسڵ 343
- روانگەی کورد و شەڕی موسڵ .... د. سێس جەی فرانتزمان 344

- کاریگەری ئۆپەراسیۆنی موسڵ لەسەر
هەرێمی کوردستان .... عەبدولڕەحمان کەریم دەروێش 258
- موسڵی دوای داعش و
ئاسایشی هەرێمی کوردستان .... کامەران محەممەد 296
-کەوانەی ئەمنی کوردستان لە دەوری موسڵ .... زریان رۆژهەڵاتی 312
- داعش و دیمۆگرافیای هەرێمی کوردستان .... شنۆ عوسمان 326
- تێڕوانینێك لە دواڕۆژی هەرێمی سوننە لە عێراق .... د.عەبدوڵڵا شمەری 343
- کورد و خەونی نیشتمانی نەتەوەیی .... د.عاید مەنناع 347
- کاریگەریی میلیشیا شیعەکان لەسەر فۆرمی
داهاتووی دەوڵەتی عێراقی .... کاردۆ کەریم رەشید 351

بەشی سێیەم: ئۆپەراسیۆنی رەققە 366
- رەققە و خەونی رزگاربوون .... فەرحان مەتەر 367
- بەشداری کوردانی تورکیا لە خەباتی رۆژئاوا .... د.دەنیز چیفچی 375
- **پاشکۆ:** شیکردنەوەیەکی کۆمەڵناسانەی دیاردەی داعش .... د.سالار کەسرایی 389

کوردستان
دوای ئۆپەراسیۆنی مووسڵ ڕەققە

تینـك تانكـەكان ئەمـڕۆ رۆڵیكـی بێوێنەیـان لـە پێشـبینی، سیناریۆسـازی، شرۆڤەكردنـی پێشـهاتە گرنگەكانـی ئەمـڕۆ و سبەرۆژدا هەیـە. بەوشـێوەیەش رۆڵێكی بەرچاویان سـەبارەت هاوكاریكردنـی ناوەندەكانـی بڕیارسـازی بـۆ جلەوكردنـی سـەرچاوە جۆربەجۆرەكانـی هەڕەشـە هەیـە كـە لەنێویانـدا هەڕەشەكانی»ئاسایشـی نیشـتمانی» لەپێشـی پێشـەوە دێـن. لەمڕووەوە رووداو وەك قەڵەمبازێـك لـە میدیـاو میدیاڤانـی كوردیـدا، شـەقڵی بەسـەر بەشـێكی گرنـگ لـە رۆشـنگەری و ئاراسـتەكردنی رای گشـتیدا هەیـە. ناوەنـدی لێكۆڵینـەوەی رووداویـش وەك نۆبـەرەی تینـك تانكـی ئـەم راگەیاندنـە، لەبەهـاری ئەمساڵەوە پێـی ناوەتە نێـو گۆرەپانـی دەزگاكانـی بەرهەمهێنانـی هـزری سـتراتیژییەوە.

پـڕۆژەی (كوردسـتان لـەدوای ئۆپەراسـیۆنی مووسـڵ – رەققـە) پـڕۆژەی دووەم كۆنفرانسـی ناوەنـدی لێكۆڵینـەوەی رووداوە كـە بەشـێوەیەكی سرووشـتی رێـك لەگـەڵ پرۆسـەی ئۆپەراسـیۆنەكانی مووسـڵدا هـاوكات ئەنجامـدرا . ئـەم پڕۆژەیـەش بەمەبەسـتی خوێندنەوەی رەهەندە جۆربەجۆرەكانی ئۆپەراسـیۆنی مووسـڵ – رەققە و لێكەوتە سـتراتیژییەكانی لەسـەر ئاینـدەی كوردسـتان رێكدەخرێـت. لـەڕووی میتۆدیشـەوە هەوڵنادرێـت خوێندنـەوەكان بـۆ سـتراتیژییەكانی نەهێشـتنی داعـش تەنیـا لـە دیدێكـی كوردییـەوە ئەنجامبدرێـت ، بەڵكـو هەوڵـدراوە بـە بەشـداری ژمارەیەك پسـپۆڕی سـتراتیژی لە وڵاتانـی جۆربەجـۆرەوە و لەدیدی بەرژەوەندییـە جیۆسیاسـییەكانی ئـەو وڵاتانـەوە پێگـەی كوردسـتان لـە سـتراتیژییەكانی دوای ئۆپەراسـیۆنی مووسـڵ - رەققـەدا بخوێنرێتـەوە.

داعـش یەكێـك لـە وەرگۆڕانـە جیۆسیاسـییەكانی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتە كـە بەپلـەی یەكـەم كاریگـەری لەسـەر هەرێمـی كوردسـتان دانـاوە. داعـش بەپێـی ئـەو ئەدەبیاتـەی بـۆ گرتنـی باشـووری كوردسـتان خسـتوویەتیەڕوو، كوردسـتانی لـەدوای سـووریاو عێـراق بـە ویلایەتـی

سێیەمی خەلافەت ناوبردووە. ئەم کوردستانەی کەوا داعش داوای دەکات سەرانسەری پارچەکانی کوردستان دەگرێتەوەو بگرە کەرتی باکووری کەنداویش لەخۆدەگرێت. ئەمەش دیاردەیەکی جیۆسیاسییە کەوا پێگەی کوردستان لەدیدی داعشەوە پیشاندەدات. بۆیە داعش یەکەمجار لەدوای مووسڵ لە کوردستانەوە دەستی بە پیادەکردنی پڕۆژە داگیرکارییەکەی کردو هەر لە کوردستانیشەوە بۆ یەکەمجار زەنگی تێکشکاندن و نەهیشتنی لێدرا!

پەلاماری داعش وەنەبێ تەنیا گرفت و هەڕەشەی بۆ کوردستان خوڵقاندبێ، داعش بەو هێرشەی زۆر هەلودەرفەتی مێژوویی زێڕینیشی بۆ کوردستان دەستەبەرکردووە. کارەساتی شنگال و بەرخۆدانی کۆبانێ ، وێنەی زۆر تراژیدییان هەبوو، بەڵام ئەم هێرشە دۆزی کوردی کردە دۆزێکی نێونەتەوەیی و نێودەوڵەتی . هەروەها جێیەکی دەگەمەنی لەنێو ستراتیژییە جیهانییەکانی نەهێشتنی تیرۆردا بۆ جووڵانەوەی کوردستان کردەوە. سەرهەڵدانی داعش پێگەی کوردستانی لە ستراتیژییەکانی قەڵاچۆکردنی داعشدا تۆکمەکردووەو زۆر دەرفەتی تازەشی لەبەردەم هێزە کوردستانییەکان راخستووە کە ئەگەری ئەوەی لێدەکرێت ئەگەر کورد ئامادەبێ و دۆسیەی ناوخۆیی خۆی رێکبخاتەوە، ببێتە هۆی قەڵەمبازی ستراتیژی یەکلاییکەرەوە.

لەوەتی مووسڵ وەك پایتەختی عێراقی داعش بووەتە مەڵبەندی بەرهەمهێنانی هەڕەشە بۆ هەرێمی کوردستان، دۆخێکی ئاوارتە لە ناوچەکە هاتووەتەکایەوە. بۆیە ئەوەی بۆ ستراتیژیستەکان و تەنانەت ناوەندەکانی تینك تانك و ناوەندەکانی بڕیارسازی گرنگە، خودی ستراتیژیەتی نەهێشتنی داعش نییە، چونکە بەپێی زۆربەی پێشبینییەکان و بەپێی ئەزموونەکان لەدژی داعش لە ناوچەکانی دیکەی کوردستان و عێراق، داعش شکستدەهێنێ و چیدیکە وەك دەوڵەتێکی تیرۆرکاری بوونی نابێت، بەڵکو ئەوەی گرنگە پێگەی مووسڵ لەپاش داعشە کە ئەگەری زۆر ئەوەیە گرێژەنەی هێزەکان و هاوسەنگی باوی ناوچەکە تێکبدات.

ئۆپەراسیۆنی موسڵ یەکێك لە رووداوە گەورەکانی ئەم چەرخەیە کە لەپاش خۆی، دوو رەهەند دەخاتەوە: یان ئەم ئۆپەراسیۆنە دەبێتە سەرەتایەك بۆ گۆڕینی دیدی ستراتیژی هێزە ناکۆکەکان و تیڕوانین و بیرکردنەوەی دەمارگیری فراوانخوازییان بەرامبەر یەکتری دەگۆڕن و قۆناخێکی نوێ لە پەیوەندییەکانیان دەستپێدەکەن و هاوکێشەکانی ئەم ناوچەیە دەگۆڕن کە ئەمەیش سەردەمێکی ئارامی و ئاشتەوایی لێدەکەوێتەوە، یاخود دەبێتە سەرەتایەك بۆ تەنگژەی گەورەتر کە رەهەندی ناوخۆیی، ناوچەیی و سەرووناوچەیی تێکدەئاڵێنێ و سووتماکێکی گەورە دەخاتەوە کە شوێنەوارەکانی بۆ

ماوەیەکی درێـژ بەردەوامدەبێـت و دوو – سێ وەچـەی دیکـەش تاوەکـو چەنـد دەیەیەکـی دیکـە باجـی ئـەم رۆژانـە دەبژێـرن! بۆیـە کۆنفرانسـی کوردسـتان لـەدوای ئۆپەراسـیۆنی مووسـڵ – رەققـە هەوڵێکـی بەراییـە بـۆ پێشـبینیکردنی سـیناریۆ ئایندەییەکانـی دوای داعش کـە پەیوەندییـان بـە چارەنوسـی هەرێمـی کوردسـتانەوە هەیـە.

(ناوەندی لێکۆڵینەوەی رووداو)
19 ئۆکتۆبەری 2016

له جیاتی پێشەکی

نەتەوە و دەوڵەتێکی تازە

ئاکۆ محەممەد
بەڕێوەبەری گشتیی تۆڕی میدیایی رووداو

شـەڕە گـەورەکان ئەنجامـی سیاسـی گـەورە بـەدوای خۆیانـدا دێـنـن . شـەڕی رووخاندنـی رژێمـی سـەددام ، شـەڕی رێکخراوی قاعیـدە و دەستەخوشـکەکانی ، راپەڕینەکانـی «بەهاری عەرەبـی» و دواتریـش شـەڕی رێکخـراوی دەوڵەتـی ئیسـلامی لـە عێـراق و شـام (داعـش) ، لێکەوتـەی گـەورەی هەبـووەو ئەنجامـی دیکەشـی دەبـن .

یەکێـك لـە ئەنجامەکانـی ئـەو ململانـێ و شـەڕانە ، دروسـتبوونی نەتەوەیەکـی ئایینزایـی تازەیـە بەنـاوی « نەتـەوەی شیعە»، ئـەو نەتەوەیـە بەشـێوەیەکی راسـتەقینە دروسـتبووە ، بـەڵام هیـچ لایـەك لەبـەر هەنـدێ بەرژەوەنـدی و هەسـتیاری نایەوێـت باسـی بـکات یاخـود پێیانوایـە دیاردەیەکـی کاتـی دەبێـت .

«نەتـەوەی شـیعە» رایەڵـە و تایبەتمەندییەکانـی زۆر زیاتربوونـە لەپێشـتر ، جیاوازییەکانـی لەگـەڵ سوننەشـدا ئەوەنـدە زۆربـووە ، کـە عەرەبێکـی شـیعە لەگـەڵ عەرەبێکـی سـوننەدا، بەهیـچ شـێوەیەك هەسـت بەوەنـدە نزیکایەتییـە نـاکات کـە لەگـەڵ فارسـێکی شـیعەدا هەیەتـی. ئـەوە سـەبارەت بـە عێـراق ، سـووریا ، بەحرێـن ، یەمـەن ، سـعودیە و پاکسـتان و هەمـوو وڵاتانـی دیکـە راسـتە .

چەکەرەکـردن و دروسـتبوونی ئـەو نەتەوەیـە شـەڕێکی گـەورەی دروسـتکردووە لـە ناوچەکـەدا ، ململانێیەکـی سیاسـی و جوگرافـی تـازەی هێناوەتـە کایـەوە، کـە زۆر سـەختە بەبـێ دروسـتبوونی نەخشـەی تـازە لـە ناوچەکـەدا ئـەو شـەڕە کۆتایـی بێـت. بەشـی هـەرە زۆری ئـەو ئاڵۆزیـەی لـە ناوچەکـەدا هەیـە بەهـۆی ململانێـی ئـەو نەتـەوە تازەیـە و بەرپەرچدانـەوەی دەوروبـەرە بەرامبـەر دروسـتبوونی .

سـنوورەکانی سـایکس – پیکـۆ و دەوڵەتەکانـی لـە دروسـتکردنی ناسـنامەی نیشـتمانیدا شکسـتیان هێنـا . ئێسـتاش کـە ململانـێ و شـەڕێکی ناوخۆیـی کەوتووەتـە نێوخـۆی زۆر لـەو وڵاتانـەوە ، مانـەوەی زۆر لـەو دەوڵەتانـە بـەو سـنوور و سیسـتەمانەی ئێسـتایانەوە زۆر ئەسـتەمبووە .

لـە سـەدەی بیسـتەم دا ، کێشـەی کوردسـتان و کێشـەی فەلەسـتین گەورەتریـن کێشـەی ناوچەکـە بـوون ، هەردووکیشـیان کێشـەی نیشـتمانی و نەتەوەیـی بـوون ، ئـەو دوو کێشـەیە مایـەی ناسـەقامگیرییەکی زۆر گەورەبـوون ، هەرچەنـدە کێشـەی نەتـەوە لێـك جیـاوازە مێژووییـەکان و تاڕادەیەکیـش سـنوور دیـارەکان بـوو. ئێسـتا کێشـەی ئایینزایـی (مذهبـي) ئەوەنـدە گەورەتـر دەرکەوتـووە لـە ناوچەکـەدا ، خەریکـە ئـەو دوو کێشـەیە گەورەیـەی ناوچەکـە لەبەرچـاو وندەکـەن . کێشـەی ئایینزایـی ململانـێ و شـەڕێکی ناوخۆیـی زۆر مەترسـیداری دروسـتکردووە ، شـەڕەکە وەك شـەڕی نەتەوەیـی ، شـەڕی دوو نەتـەوەو دوو جوگرافیـا نییـە ، بەڵکـو شـەڕەکان کەوتوونەتـە نێـو شـار و گەڕەکەکانـەوە ، لـە وڵاتێکـدا کـە شـەڕی ئایینزایـی بـە نەتەوەبـوو تێیـدا دروسـتبووبێت ، ئـارام و خۆشـگوزەران مانـەوەی دانیشـتووانی بـە تـەواوی ئەسـتەمە، تەنانـەت ڕەوایـی هێشـتنەوەی نەتـەوە جیاوازەکانیـش تێیـدا هێشـتا لاواز دەبێـت .

کێشـەی دابەشـکردن و کۆلۆنیالیکردنـی کوردسـتان ناوچەکـەی لەشـەڕێکەوە ڕاکێشـاوە بـۆ شـەڕێکی دیکـە لەناوخـۆی دەوڵەتـە تـازە درسـتکراوەکانی ناوچەکـە و تەنانـەت لەنێـوان دەوڵەتانـی ناوچەکەشـدا ، بـەڵام شـەڕی دروسـتبوونی نەتـەوەی تـازە «نەتـەوەی شـیعە» ، هەمـوو ناوچەکـەی خسـتووەتە شـەڕێکی گـەورەوە . ئـەو ململانـێ و شـەڕەی ئێسـتا ، ژینگەیەکـی لەبـارە بـۆ دروسـتبوونی ئـەو ڕێکخراوانـەی کـە سـەقامگیری هەمـوو جیهـان تێکـدەدەن ، بەرچاوتریـن نموونـەش دروسـتبوونی ڕێکخـراوی داعشـە . هـۆی سـەرەکی دروسـتبوونی ڕێکخـراوی داعـش لـە عێـراق و سـووریا ، ناکۆکـی و ململانێـی شـیعە و سـوننە بـوو . ڕاسـتریش بڵێیـن بەهـۆی چەوساندنەوەی سیسـتماکی شـیعەبوو بەسـەر سـوننەوە ، کـە بێگومـان پێـش ڕووخاندنـی ڕژێمـی سـەددام وێنەکـە پێچەوانەبـوو لەعێراقـدا .

ئێسـتا بەغـدا بـۆ عەرەبـی سـوننە ناسـنامەیەکی دیکـەی هەیـە . ئـەو بەغدایـەی پێـش 2003 ، بەگشـتی 40%ی سـوننە بـوو ، ئێسـتا بەپێـی لێکدانـەوە دیمۆگرافـی و ئاینزاییـەکان تەنیـا 15%ی دانیشـتوانەکەی سـوننەیە . ئـەوە بەکارکردنێکـی سیسـتەماتیك گـۆڕاوە . ئـەو کار لەسـەرکردنە سیسـتماتیکییە لـە پارێـزگای سـامەڕا و پارێـزگا سوننەنشینەکانیشـدا دەبینرێـت ، ئێسـتاش هەڵمەتـی بەشـیعەکردن لەپارێـزگای نەینـەوا دەسـتپێکردووە .

هێنانــی دروشــمە شــیعەییەکان لەلایــەن ســوپای عێــراق ، هاتنــی گرووپــە شــیعییەکان بــە دروشــمەکانیانەوە بەهیــچ شــێوەیەك ، شــەڕی موســڵ لــە چوارچێوەیەکــی عێراقیــدا ناهێڵێتــەوە ، بەڵکــو چوارچێوەیەکــی هەرێمیــی پێدەبەخشــێت . هەوڵەکانــی گرتنــی شــاری موســڵ لەلایــەن شــیعەکانەوە ، لەســەردەمی ســەفەویەکاندا چەنــد جــار دووبارەبووەتــەوە ، بــۆ بەیەکەوەبەســتنەوەی ئێــران لەگــەڵ حەلــەب و دیمەشــق . ئێســتاش ئــەو هەوڵــە، رووبــەڕووی ســەرەتاکانی ململانێیەکــی تورکــی – ئێرانــی بووەتــەوە، کــە عێــراق و ســووریا لەپشــتەوەی ئێرانــن و ، دەوڵەتــە عەرەبییەکانــی کەنداویــش لەپشــت تورکیــاوە وەســتاون . هــاوکات لەگــەڵ ئــەو ململانێیــەدا ، بەکارهێنانــی کارتــی کەمینــەکان لەنێــو ســنوور و لەســەر ســنووری باشــووری کوردســتان ، هەنگاوێکــە بــۆ گێچەڵپێفرشــتنێکی بــەردەوام بــە کوردســتان لەلایــەن دەســەڵاتدارانی بەغــداوە . کوردســتان بــە مێژووەکــەی لەگــەڵ کریســتیان و تورکمانــەکان ، هەروەهــا بەیەکنەتەوەییەکــەی لەگــەڵ کوردانــی ئێــزدی ، دەتوانــێ بەئاســانی رێگــە لــەو هەنــگاوە بگرێــت ، بــەڵام بــە هەنــگاوی فراوانــتر و بەهێزتــر لەوانــەی ئێســتای. هەروەهــا ئــەو هەنــگاوەی دەســەڵاتدارە شــیعەکانی بەغــدا ، لەلایــەن هێــزە هەرێمییەکانیشــەوە مایــەی پەســەندکردن نییــە ، بەهــۆی ئــەو ململانــێ ئایینزاییــە هەرێمییــەی لــە ناوچەکــەدا دروســتبووە .

دروســتبوونی «دەوڵەتــی کوردســتان» ئێســتا لەوبەشــەی کوردســتاندا کــە خراوەتــە نێــو دەوڵەتــی عێراقــەوە ، باشــترین رێگەچارەیــە بــۆ رێگەگرتــن لــە فراوانتربوونــی شــەڕی ئــەو نەتــەوە تازەیــە «نەتــەوەی شــیعە» لــە ناوچەکــەدا ، کــە لەئەنجامــدا هەمــوو جیهانیــش کەوتووەتــە ناســەقامگیرییەکی زۆرەوە . دروســتبوونی دەوڵەتــی کوردســتان هەمــوو رێگەکانــی هەناســەدان و بەســتنەوە بــۆ ســوننەکانی ناوچەکــە دەڕەخســێنێ ، هەروەهــا شــەڕێکی نەبــڕاوەش لــە کــۆڵ « نەتــەوەی شــیعە « دەکاتــەوە .

ئەگــەر دەوڵەتــی تــازە « دەوڵەتــی کوردســتان» درێژببێتــەوە بــۆ رۆژئــاوای کوردســتان کــە لــە ئەنجامــی دابەشــکاریی ســایکس – پیکــۆدا خرایــە ســەر ســووریا ، هێڵــی ئارامییەکــە زیاتریش دەبێــت . زۆر بەئاســانیش لــە ئەنجامــی رێککەوتنێکــی ناوچەییــدا دەکرێــت هەمــوو مەترســییەکانی تورکیــاش ســەبارەت بــە رۆژئــاوای کوردســتان بڕەوێندرێنــەوە و بەکــردەوەش گرەنتــی تــەواوی دەســتکەوێت .

دروســتبوونی ئــەو دەوڵەتــە تازەیــە ، دروســتکردنەوەیەکی زۆر باشــتری رێگەکانــی گواســتنەوەی نــەوت و غــاز دەبێــت بــۆ ئەوروپــا ، لــە بەرژەوەنــدی وڵاتانــی کەنداویشــدا . بەرژەوەندییــەکان لــە رێککەوتــن و قبوڵکردنــی ئــەو گۆڕانکاریانــەدان کــە لــە ناوچەکــەدا دروســتبوونە . لــە ئەنجامــی دابەشــکارییە هەڵەکــەی ســایکس – پیکــۆ ، نەبوونــی روانگــەی

ناسنامەسازی ، نەبوونی یەکسانی و دروستبوونی جیاوازییەکی قوڵی کولتووری و کۆمەڵایەتی لەنێوخۆی دەوڵەتان و لەنێوان دەوڵەتانی سایکس - پیکۆدا ، ئەو نەخشەیە لە ناوچەکەدا هەر مایەی کوشتن و وێرانکاری و جیاوازی قووڵتر دەبێت .
بەهۆی نەبوونی ناسەقامگیرییەوە ، ئەو ناوچەیە سەرەڕای بوون و فرۆشتنی ئەو هەموو سامانە ژێر زەویەی، هێشتا لە دۆخێکی زۆر خراپدا دەژیت ، ئێستا بە رێککەوتن لەسەر هۆکارەکانی دروستکردنی سەقامگیری دەتوانێ سوود لە سامانە ماوەکانی وەربگرێت و دوارۆژێکی بێ شەڕ و گرەنتیکراو بۆ خۆی دابین بکات .
شەڕی موسڵ و رەققە ، وەك دوو شەڕی سەربازیی رووت، شەڕی دیکە بەدوای خۆیاندا دێنن . زانایی و دانایی جەنگاوەران هەمیشە لەوەدابووە کە بیرێکی زۆرتریان لە دوای شەڕەکان کردووەتەوە . ئێستاش بۆ ئەوەی ئەو شەڕ و وێرانکاریانە دووبارە نەبنەوە ، دەبێ بیر لە چارەسەرە بنەڕەتییەکان بکرێتەوە . لێکۆلینڤانە بەشدارەکانی ئەو کتێبە روانگەی جیاواز دەخەنەڕوو سەبارەت بە کێشەکان ، بەڵام هەموویان لەسەر ئەوە کۆکن ، کە دەبێ بە چاوێکی وشیارانەی چارەسەرخوازییەوە تەماشای دوای شەڕی موسڵ و رەققە بکرێت . هەمووشیان نووسیوویانە و دەزانن ، ئارامی ناوچەکە لە چارەسەرکردنی کێشەی نەتەوەیی و ئایینزایی ناوچەکەدایە ، ئەوە بە داشکردنەوەیەکی تازە و سیستەمی گونجاو بەدیدێت .
بەهێزی دەوڵەتان لە دەوڵەتی گەورەدا نییە ، بەهێزی دەوڵەتان لە سەقامگیری ، یەکگرتوویی کۆمەڵگەیی و ئابوورییەکی گەشاوەدایە . ئەو دەوڵەتانەی خاوەن ئابووری گەشاوەن ، نەتەوەکانیان یەکگرتووترن ، بەڵام گەشانەوەی ئابووری پێش هەموو شت پەیوەستە بە ئارامی ناوخۆییەوە

بەشی یەکەم

کوردستان و ستراتیژییەکانی نەهێشتنی داعش

کوردستان و ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستی گەورە

ئەلیکساندەر گێلیڤیچ دووگین
زانای سیاسی رووسی و راوێژکاری ڤلادیمیرپۆتن سەرۆکی روسیا

لە سەرەتادا ئەوەی پێویستە گرنگی پێبدەین و لێیوردبینەوە ناسنامەی کوردانە. لە جیهانی ئەمڕۆدا کۆمەڵە مۆدیلێکی ئاڵۆز بۆ پێناسەکردنی جیاوازی نێوان چەمکی نەتەوە و گەل هەیە. گەل چەمکێکی سیاسییە، بەڵام نەتەوە مێژووییە. هەموو نەتەوەیەك نابێ بە گەل، هەروەك چۆن هەموو گەلێك لە نەتەوەیەکی تایبەت پێکنایێت. بۆ نموونە لە بەلجیکا، چەندین نەتەوەی جیاوازی وەك فلامینگس و وەڵێنس دەژین کە هەریەکێکیان نوێنەرایەتی کۆمەڵە ئەتنۆسێکی جیاواز دەکەن و بەیەکەوە گەلی بەلجیکایان پێکهێناوە، بەڵام قەوارەیەکی سیاسی لەنێو وڵاتێکدا کۆی کردوونەتەوە. کوردیش هەن و گومان لە نەتەوە بوونیان ناکرێت. زۆر گرنگە ئەوە بزانین کە لە بیرۆکەی کولتووری پێکەوەبووندا، بێگوێدانە ئەوەی کە ئایا لە تورکیا، سووریا، عێراق یان لە ئێران دەژین، ئەوان وەك پێکهاتەیەکی تەبا و یەکگرتوو دەردەکەون. دووپاتیدەکەمەوە کە گومان لە نەتەوەبووونی کورد نییە و لەو چوارچێوەیەشدا پێویستە هەموو ئەو دەوڵەتانەی کە کوردیان تێدا دەژی، دان بە نەتەوەی کورددا بنێن.

من دەمەوێ لە دیاریکردن و دەستنیشانکردنی مانای نەتەوەدا، ئەو چەمکەی کە خۆم لە پەرتووکەکانمدا بەکارم هێناوە، باسبکەم. نەتەوە کۆمەڵە خەڵکێکن کە قەدەرێکی مێژوویی بەیەکەوە کۆی کردوونەتەوە و یەکیانگرتووە. یەکبوونی رەگی ئەتنۆسی یاخود هاوئاینی گەلان ناکاتە نەتەوە، بەڵام قەدەر دەیانکاتە نەتەوە. بە دڵنیاییەوە،

زمـان و کولتـوور لەوبارەیـەوە ڕۆڵێکـی گرنـگ دەگێـڕن، بـەڵام مێـژوو لـەلای خـۆی هەمـوو شـتەکان دادەپۆشـێت. خەڵـك لەبـەر هۆکارێکـی مێژوویـی بـە زمانێـك قسـە دەکـەن و زمانێکیـتر بـەکار ناهێنـن. بەدڵنیاییـەوە کـورد نەتـەوەن، پێکـەوە گرێـدراوی چارەنووسـێکی مێژوویی،کولتـووری و زمانیـی هاوبەشـن.

لـە پێکهاتـەی ناسـنامەی کوردیـدا مـن هەسـتم بـە شـتێکی سـەرنجڕاکێش کـرد: ئەویـش ئەوەیـە کـە ئێزدییـەکان زۆر بـە قوڵـی هەسـت بـە ناسـنامەی کـوردی خۆیـان دەکـەن و کاری لەسـەر دەکـەن. ئێزدییـەکان لەنێـو کـورددا کەمینـەن، بـەڵام ئـەوان پێناسـە یاخـود نوێنەرایەتـی دڵ و شـێوازی نەتـەوەی کـورد دەکـەن. ئێزدییـەکان بـە تەنیـا بریتـی نیـن لـە چالاکتریـن کـورد، بەڵکـو هەمـوو ئـەو کوردانـەی دیکـەش کـە هەوڵـی بـە دەسـتهێنانی ناسـنامەی تەواویـی کـوردی و تایبەتمەندییـە ڕەسـەنەکانی خۆیـان دەدەن بەهەمـان شـێوە سـەیردەکرێن .

مـن حەزدەکەم سـەرنج بدەمـە نادادپـەروەری شـوێنکەوتووانی گرووپە ئایینییـە جیاوازەکانی نێـو کـوردان بـۆ لای سـەنتەری ناسـنامەی کوردی .

بـە بـڕوای مـن ئێزدییـەکان گەوهـەری ناسـنامەی کوردیـن. چونکـە ئـەوان جێبەجێـکار و پارێـزەری ئـەو شـتەن کـە دەتوانرێـت بـە "ڕەمـزی کـوردی" ناوبنرێـت . ئایینـی ئیسـلام شـوێنکەوتووانی خـۆی لـە سرووشـت و گەوهـەری کـوردەواری دوورخسـتووەتەوە و زیاتـر و ئاسـانتر ئاوێتـەی کۆمەڵگەکانـی دیکـەی کـردووە.

بەگوێـرەی بیروباوەڕێـك، کـورد مێژوویەکـی یەکگرتوویان هەیـە. لە هەمانکاتدا نیشـانیانداوە کـە خەڵکێـك دەتوانـێ بەبـێ دەوڵەتیـش هەبـن یـان بەشـێك نەبـن لـەو گەلـەی کـە مـاوەی سـەدان ساڵیشـە لەنێویـدا دەژیـن. گـەل - تێگەیشـتنێکی سیاسـی سـەردەمیی نوێیـە. پێکهاتـەی دەوڵەتـی نەتەوەیـی لـە ئەوروپـا بـووە شـێوازێکی تایبەتـی سیاسـی و ئـەوەش تەنیـا لـە سـەردەمی ڕیفۆرمـی سـەدەی شـانزدەیەمدا سـەریهەڵدا.

کاتێـك دەوڵەتـی فرەنەتەوەیـی لـە ئەورووپـا دروسـتبوون، ئـەوان بیرۆکـەی نەتەوەیـان ڕەتکـردەوە. لەجیاتـی ئـەوەش گەلیـان وەك کۆمەڵگەیـەك پێناسـە دەکـرد کـە تێیـدا هاووڵاتیبـوون گرنگـە نـەك نەتـەوە. هەمـوو نیشـانەکانی دیکـەی داوونەریتـی نەتـەوەی زۆرینـەش بەسـەر ئەوانیدیکەشـدا ڕەنگیدایـەوە.

ئەگـەر لەنێـو داوونەریتـی خێڵەکـی کۆمەڵگەکانـدا خەڵـك بـەو زمانـەی کـە دەیانـەوێ قسـەدەکەن، ئـەوە لەنێـو میللەتـدا یاخـود گەلـدا دەبـێ بـەو زمانـە قسـەبکەن کـە دەستنیشـانکراوە یاخـود لەنێـو کۆمەڵگـەدا زمانـی زۆرینەیـە. یـەك مۆدیلیـی بـۆ هەمـوو

کۆمەڵگە بەدەردەکەوێت. لەوکاتەدا بەشێوەیەکی ئاسایی لە هەموو زیاتر جیاوازییەکە لە نەریتدا دەردەکەوێت .

لەبەرئەوە، سیاسەتی نەتەوەیی وەك دیاردەیەکی بوورژوازی دەردەکەوێت.

پرسی کورد ئێستا پرسێکی واقعییە و هەیە. ئێستا کورد لەپێناو دەستەبەرکردنی مافەکانی و بۆ دروستکردنی کیانێك لە هەوڵی وەرگرتنی ئەزموونی نەتەوەکانی دیکەی وەك وڵاتانی عەرەبی یان تورکیا دایە. هەروەها لە هەوڵی بەرزکردنەوەی دەنگی دامەزراندنی دەوڵەتی نیشتیمانیدایە. واتە دەیانەوێت لە وڵاتێکی نەتەوەییەوە ببنە فرەنەتەوەیی. هەر ئەو هەنگاوەش کێشەیەکی گەورەی لەگەڵ گەلانی تورکیا، سووریا، ئێران و عێراق بۆ دروستکردووە.

لە راستیدا ئەگەر ئێمە بەوردی تەماشای بوونی دەوڵەتانی نەتەوەیی سووریا و تورکیا و ئێران و عێراق بکەین، دەزانین کە ئەوانیش دێزاینێکی دەسکردن. لەکاتی خۆیدا ئەو شوێنانە بەشێك لە ئیمپراتۆریەتی ئاشووری و سۆمەری و فارسی و عوسمانییەکان بوون. دەوڵەتی نەتەوەیی،ئێستا کورتکراوە و بچووکردنەوەی شێوازی ئیمپراتۆریەتە ودروستکراوی شێوازی سەردەمی نوێیە.

لەو نێوەندەدا کورد بەسەر چەندین وڵاتدا دابەشکران کە لە دوای رووخانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی هاتنەکایەوە. لەسەردەمی ئیمپراتۆریادا هەست بە هیچ کێشەیەك نەدەکرا ، بەڵام ئەو کاتەی نەتەوەکانی دیکەی هاوسنووری ئیمپراتۆریەت دەستیان بە دروستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی کرد، پرسی دروسبوونی دەوڵەتی نەتەوەیی کوردیش هاتەئاراوە.

بێگومان، ئەو بارودۆخە بووە هۆی رووبەڕووبوونەوە لەگەڵ هەموو ئەو دەوڵەتانەی کوردیان تێدا دەژیا. لەسەر ئەوە لە عێراق لە سەردەمی سەدام حوسێن دا، ئەو هەموو ئازار و دەردەسەریانە دەرکەوتن. لەگەڵ ئەوەی دەوڵەتی نەتەوەیی لە تورکیا دروستکرا، لەوێشدا پێکدادانی جیددی روویاندا. راپەڕینی پارتی کرێکارانی کوردستان دژی تورکیا دەرکەوت ، بەڵام لە سووریا و ئێراندا نەگەیشتە ئەو ئاستە.

کوردی هەرچوار پارچەکە سەردەمێك لە سەردەمەکان کاریان کردووە و پڕۆژەی دروستکردنی دەوڵەتیان هەبووە. چەند زیاتر هەوڵیانداوە و پڕۆژەکانیان کاریگەرتر و بەهێزتربووە، ئەوەندەش زیاتر لەلایەن ئەو دەوڵەتە نەتەوەییانەی کوردیان تێدا دەژی دژایەتیکراون. ئا ئەوەش هۆکاری سیاسیی کێشەی کوردە.

لە راستیدا فاکتەری کوردی لە سەردەمی پۆست کۆڵۆنیالیزم و لە سەردمی

کۆڵۆنیالیزمـی ئینگلیزیـدا گرنگییەکـی وای پێنـەدراوە. هەرچەنـدە ئینگلیـزەکان لەگـەڵ کـورد بـۆ چارەسـەرکردنی هەندێـك لەکێشـەکانی دووبـارە دارشـتنەوەی جیهـان و لاوازکردنـی ئیمپراتۆریەتـی عوسـمانی کاریـان کـردووە، بـەڵام کـورد هـەر بـەم شـێوەیە مانـەوە و نەیانتوانـی دەوڵەتـی نەتەوەیـی دروسـتبکەن. بـەڵام لەسـەردەمی پۆسـت کۆڵۆنیالیزمـدا، ئێسـتاش حەزدەکـەن ئـەو دەوڵەتـە بـۆ خۆیـان دروسـتبکەن.

لـە سـەردەمی پێداچوونـەوەی سیاسـی بـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتدا، بەتایبەتـی لـە مـاوەی پـڕۆژەی دروسـتکردنی "رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتی گـەورە"ی ئەمریکییەکانـدا کـە کۆندەلیـزا رایـس لـە سـاڵی 2002 لـە ئەنقـەرە ئامـاژەی پێکـرد، پرسـیاری ئـەوە هاتەئـاراوە کـە ئایـا ئەمریکییـەکان هـاوکاری دامەزراندنـی دەوڵەتـی نەتەوەیـی کـوردی دەکـەن یـان نـا؟ لـەو ساتەوە کۆڵۆنیالیزمێکـی سیاسـی نوێـی وڵاتانـی رۆژئـاوا بـە دیارکـەوت، بـەڵام ئەمجارەیـان لەجیاتـی ئینگلیـزەکان، ئەمریکییـەکان بـوون. ئـەوان بڕیاریانـدا نەخشـەی نەتەوەیـی دەوڵەتانـی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت بکێشـنەوە و لەوەشـدا نەخشـەی دەوڵەتـی کـوردی بەدیارکـەوت.

ئەوانـەی کـە پشـتگیری دروسـتکردنی دەوڵەتـی نەتەوەیـی کوردیـان دەکـرد، ئـەو لایەنانەبـوون کـە هاوپەیمانـە راستەوخۆکانی ئەمریـکا یاخـود ئـەو لایەنانـە بـوون کـە ئامێـری دەسـتی ئـەو وڵاتـەن. تاکـە دەوڵـەت لـە جیهانـدا کـە پەیمانـی دەوڵەتبوونـی بـە کـورد دا، ویلایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکا بـوو. ئەمریکییـەکان بـۆ مەبەسـتی خۆیـان کوردیـان فریـودا، بـەڵام لـەوەدا چ ئامانجێکیـان هەبـوو؟

یەکەمیـن جـار، ئەمریکییـەکان لـە عێراقـدا هـاوکاری کوردیـان کـرد. سـەدام حوسـێن زۆر گوێڕایـەڵ و هـاوڕاو هاوپەیمانـی ئەمریـکا نەبـوو. هەروەهـا بـە هـاوکاری دانیشـتوانی سـوننە مەزهـەب سیاسـەتێکی رێکخـراوی تایبەتـی نەتەوەیـی پەیڕەودەکـرد و کـورد و شیعەکانی عێـراق بوونـە قوربانـی ئـەو سیسـتەمی بەڕێوەبردنـە. ئەمریکییـەکان پێویسـتیان بـە گوشارخسـتنە سـەر سـەدام حوسـێن بـوو، بۆیـە بـەو ئەندازەیـە هـاوکاری کـوردە جوداخـواز و یاخیبووەکانـی کـرد تاوەکـو دەسـت لەکاروبـاری عێـراق وەربـدەن.

لەکاتـی پەلاماردانـی ئەمریکییـەکان بـۆ سـەر عێـراق، هاوکاریکردنـی کـورد رۆڵێکـی زۆر گرنگـی لـە دەسـتگیرکردنی سـەدام حوسـێن و سـزادانی گێـڕا. کـورد لەوکاتـەدا هـەروەك بەشـێك لـە هێزەکانـی ئەمریـکا لـە عێـراق بـوون.

بارودۆخەکـە لەگـەڵ کـورد لـە تورکیـادا بەتـەواوی جیاوازتـر بـوو، چونکـە تاوەکـو ئـەو سـاتانەش تورکـەکان هـەر گوێڕایەڵـی سیاسـەتی ئەمریکییـەکان بـوون. لەبەرامبـەردا،

کوردانـی تورکیـا وەك دووژمـن و دژبەرێکـی خۆیـان تەماشـای ئەمریکییەکانیـان دەکـرد و لەکاتـی شـەڕی سـارددا هـاوکاری یەکێتـی سـۆڤیەت بـوون.
هـەر لێرەشـدا، پارتـی کرێکارانـی کوردسـتان سـەریهەڵدا. بۆچـی ئـەو پارتـە ئەو نـاوەی هەیە یاخـود بـەو ناونیشـانەوە ناونـراوە؟ پێویسـتە ئـەوە بزانرێـت ئـەوان هیـچ پەیوەندییەکیـان بەلایەنـی کۆمۆنیسـتی و سـتایلی سـۆڤیەتییەوە نەبـووە، تەنیـا لەژێـر کاریگـەری لۆژیکـی جیۆسیاسـیدا ئـەو ناوەیـان لـە خۆیـان نـاوە، چونکـە نەیاندەتوانـی هیـچ جـۆرە هاوکارییەکـی دیکـەی دەوڵەتـان بەدەسـتبێنن. بەوشـێوەیە پارتـی کرێکارانـی کوردسـتان دەرکـەوت کـە بـە پشـتگیری و هاوکارییەکانـی سـۆڤیەت، پێداگـری لـە مـاف و ئیمتیازاتەکانـی خۆیـان دەکـرد. بارودۆخەکـە لەنـاکاو لەسـاڵی 2000 گۆڕانـکاری بەسـەردا هـات. کاتێـك تورکیـا وازی لـە پشتبەسـتن بـە ئەمریکییـەکان هێنـاو لـە پاراسـتنی خـاك و بەهێزکردنـی دەوڵەتـە نەتەوەیەکەیـدا زیاتـر گرنگـی بەخۆیـدا، واتـە ئـەو کاتانـەی کەمالییـەکان لـە تورکیـادا زیاتـر خۆیـان بـە دوورخسـت و گرژییەکانـی پەیوەندییەکانـی نێـوان رووسـیا و تورکیـا رەوینـەوە، ئەوکاتـە دەسـتی ئەمریکییـەکان بـە کوردانـی تورکیـا گەیشـت. لەوکاتـەدا پـڕۆژەی دەوڵەتـی کوردسـتان هاتـە ئـاراوە. ئـەوە پەیوەنـدی بـەوەوە هەبـوو کـە ئەمریکاییـەکان دەبوو پشـتی هاوپەیمانـە بچوکەکەیـان بگـرن کـە خـەو بەسـەربەخۆییەوە دەبینـن، بـۆ ئـەوەی تورکیـا کۆنـترۆڵ بکـەن. ئەمریکاییـەکان فاکتـەری کوردیـان بـۆ دژایەتیکـردن و گوشـاردانان لەسـەر ئەنقـەرە بەکارهێنـا.
کاتێـك کـوردی سـووریا و عێـراق و تورکیـا و ئێـران وەك گوێڕایەڵێکـی دەزگا نهێنییەکانـی ئەمریـکا بەدیارکەوتـن، دەسـتی ئەمریکاییـەکان بـە فاکتـەری کـوردی گەیشـت و پـڕۆژەی کوردسـتان وەك گرنگتریـن سـتراتیژی بەڕێوەبردنـی سیاسـەتی ئـەو وڵاتـەی لێهات.کـوردی سـووریا ئاراسـتەیان بـۆ لای ئەمریکایـە و بەشـێوەیەکی گشـتی لـە شـەڕی ناوخۆیـی سـووریادا لەلایـەن ئەمریـکاوە هـاوکاری و یارمەتییـان پێـدەگات. هەروەها کـوردی عێراقیش بەشـێوەیەکی راسـتەخۆ لـە ژێـر کۆنترۆڵـی واشـنتن دان. بەڕێوەبردنـی کـوردی تورکیـاش راسـتەوخۆ لەلایـەن دەزگا ئەمنییەکانـی ئەمریـکا و تـۆڕە ئەمنـی و دەزگا نهێنییەکانـی ئەمریـکا و بەریتانیـا لـە نـاو سـوپا و دەزگا نهێنییەکانـی تورکیاوەیـە.
مۆدیلـی خۆبەڕێوەبردنـی کـورد ئاڵـۆزە و کـورد هەموویـان یـەك جـۆرە خەڵـك نیـن و هەڵگـری یـەك بۆچـوون نیـن. ئەمریکاییـەکان بەشـێوەیەکی رێکخـراو، هەنـگاو بەهەنـگاو هەرجـارەو بەجۆرێـك کێشـەی کـوردی بەرزدەکەنـەوە تـا چـۆن بیانـەوێ و پێویسـت بـکات دژ بـە ئەنقـەرە بـەکاری بهێنـن. ئەردوغـان لـە ئەمریکاییـەکان تێگەیشـتووە و لـەو

حساباتانەدا دەریهێناون و بەشێوەیەکیتر سیاسەت دەکات. لەبەر ئەوە دەتوانین پێشبینی بکەین کە کورد لە سیاسەت و هەروەها لە بواری تیرۆریشدا بەشێوەیەکی ئەکتیفتر بەکاردەهێنرێن. پاش هەڵوەشاندنەوەی یەکێتی سۆڤیەت، پارتی کرێکارانی کوردستان بە هۆکاری ئەوەی سیاسەتی دژایەتیکردنی تورکیا پەیڕەو دەکات، تاکو دێت زیاتر جێگای بایەخی ئەمریکا دەبێت. رووسیا هیچ پاساوێکی پراکتیکی نییە بۆ ئەوەی کورد بۆ دەستخستنە ناوکاربارى ناوخۆی تورکیا بەکاربهێنیت بەڵام بە پێچەوانەوە ئەمریکا ئەنگیزەی زۆری هەیە.
ئێستا ئێمە لەنێو ئەو پلانە جیهانییە کوردییە داین کە کورد بریتین لە نەتەوە و بە دڵنیاییەوە لە قۆناخی ئیستادا لەبەر ئەو هۆکارانەی خوارەوە ئەمریکاییەکان لە هەوڵی ئەوەدان بیرۆکەی دەوڵەتی کوردستان وەك ئامڕازێك بۆ حەز و ویستەکانی خۆیان بەکاربێنن:
یەکەم: لە بواری ئابووریدا خاکی کوردانی عێراق دۆڵەمەندە بە نەوت.
دووەم: سەرچاوە سەرەکییەکانی ئاوی هەموو عێراق دەکەونە ناوچە کوردییەکانەوە . لەبەرئەوە بەدڵنیاییەوە کورد دەتوانن زۆر بەجیددی ئیدارەی کاروباری سرووشتی و تانانەت ئیدارەی جوگرافیای سیاسی ناوچەکەش بکەن. بەوشێوەیە کورد ئەمڕۆ بوونەتە جێگەی سەرنجێکی زۆری یارییە جیۆسیاسییەکان لە ناوچەکەدا و بەگشتی کورد دوو هەڵبژاردەی جیۆسیاسی لەپێشە:
یەکەم: دروستکردنی دەوڵەتێکی نەتەوەیی کە بۆ ئەوە دەتوانن پشت بە هاوکاری و پشتگیرییەکانی ئەمریکا ببەستن کە لەم پرۆسەیەدا دەبینرێت. ئەمریکا دەیەوێت زۆرترین بەرژەوەندی ستراتیژی بەدەستبێنێ و دژی ئەسەد ئاراستەیان بکات یان بۆ کۆنترۆڵکردنی ئەردۆغان و دروستکردنی کێشە بۆ ئێران وکۆنترۆڵکردنی عێراق بەکاریانبێنێت. هەر لەبەرئەو هۆکارەشە ئێستا هەندێك لە لایەنگرانی دروستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی کوردی نایانەوێت وەك داردەست و رێگەی بەدیهاتنی ئارەزووەکانی ئەمریکا لە ناوچەکەدا بن. ئەوەش بە دڵی کوردە ئێزدییەکانە کە زۆر لە ئەوروپا ئەکتیڤن و کەمتر لە ئەمریکا چالاکن. دەزگا ئەمنییەکانی ئەمریکا لەرێگەی پۆزشی ماقووڵ، ناسنامەی ئێزدییە رەسەنەکانیان لەنێو کورداندا بەرزکردووەتەوە تاوەکو ئامانجەکانی خۆیان بەدیبێنن. لەڕاستیدا، پڕۆژەی دروستکردنی دەوڵەتێکی نەتەوەیی کوردی لە بنچینەدا دەوڵەتێکی ئێزدییە. هەرچەندە ئێستا ئێزدییەکان ئایینێکی کەمینەن و لەنێو جیهانی ئیسلامیدا خاوەنی ئایینێکی نامۆن، بەڵام خاوەنی مێژوو و ئایدیۆلۆژیا

و تەنانـەت پەیوەندییەکـی رۆحـی و دەروونیـن لەگـەڵ ئیسرائیـل و ئامرازێکـی دیکـەی سیاسـی ئەمریکییـەکان لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت پێکدێنـن.
هەبوونـی پەیوەندییەکـی راسـتەوخۆ لەگـەڵ دەزگا ئەمنییەکانـی ئەمریـکاو بەریتانیـا و بەرپرسـانی دەزگا ئەمنییەکانـی ئیسرائیـل، لایەنگرانـی دامەزراندنـی دەوڵەتـی کوردسـتان دەکاتـە رێبـەری سـتراتیژی گـەورەی جیۆسیاسـی ئەتڵەسـی و لـەو هەلومەرجانەشـدا کوردسـتان وەك بەشـێك لـە پـڕۆژەی ئەتڵەسـی دەردەکەوێـت.
دووەم: ئاراسـتەی دووەم پەسـندکردنی ناسـنامەی کوردییـە بـە دەسـتەبەرکردنی مافـی ئۆتۆنۆمـی بـە بێئـەوەی دەوڵەتـی نەتەوەیـی دابمەزرێنێـت. ئـەوەش زۆر زیاتـر ئاشـتیانەترە و موڵتیپڵانیـترە بـۆ هاووڵاتیانـی کـورد. لێـرەدا جیاوازییەکـی گـەورە و دژبەیـەك لـە رادیکالییەکانـەوە تاوەکـو میانڕۆیـەکان هەیـە. زۆری بیـروڕای جیاوازی سیاسـی و ئایدیۆلۆژی و بزووتنـەوەی ئایینـی و رێکخراوەیـی سـەلەفییەکان کـە بەشـێکی فراوانـی کـورد پێکدێنـن و دەتوانیـن وەك میانڕۆیـەکان ناویـان بنێیـن، ئامێـری دەسـتی دەزگا ئەمنییەکانـی ئەمریـکا نیـن. ئـەو کوردانـە دەتوانـن لەنێـو پـڕۆژەی دووبـارە بنیاتنانـەوەی تـەرازووی هێـزی ئۆراسـیا لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتدا شـوێنی خۆیـان ببینـەوە. ئـەوان دەتوانـن وەفـادار بـن بـۆ نموونـە بـۆلای هاوکۆلکـەی تورکـە کەمالییـەکان کـە لـە داهاتـوودا دروسـتدەکرێت ، ئەگـەر تورکیـا پشـت لـە ناتـۆ بـکات لـە رووسـیا نزیـك ببێتـەوە. کەواتـە لـە چوارچێـوەی مۆدیلـی ئۆراسـیادا، هەمـوو نەتـەوەکان، بەبـێ جیـاوازی ئـەوەی کـە دەوڵەتیـان هەیـە یـان نـا، لەنێـو چوارچێوەیەکـی تایبەتـی پارێـزراودا بەدیاردەکـەون. چونکـە رووسـیا خـۆی ئیمپراتۆرییـە. لەنێـو ئێمـەدا زۆر کەمینـەی نەتەوەیـی دەژیـن. هەروەهـا ئۆراسـیاییەکی زلهێزیـتر فرەئەتنیـك دەبێـت. لەبەرئـەوە پاراسـتنی ئـەو گرووپـە ئەتنۆسـانە یـان ئـەو نەتەوانـەی کـە دەکەونـە چوارچێـوەی پڕۆژەی ئۆراسـیا، لـە کۆتاییـدا بـۆ ئـەوان ئەولەویەتی دەبێـت. لێـرەدا دەتوانیـن چارەسـەری زۆربـەی کێشـە کولتـووری و شارسـتانی و ئایینـی و ئەتنۆسـییەکانیش بکەیـن، ئەگـەر لـە بـەرەی ئۆراسـیادا بـن. بەدڵنیاییـەوە ئـەو بیرۆکەیـە پێویسـتی بـە چەنـد تەنازولێکـی دیاریکـراوە لەلایەنـی سیاسـیەتی تورکییـەوە کـە بەتـەواوی کـردە و هەنـگاوی جیـددی بـن.
گوتـارەکان ئێسـتا بـەو ئاراسـتەیەن کـە هیـچ کاتێـك نابـێ ناسـنامەی نەتـەوەی کـورد لاوازبکرێـت. پێویسـتە هـاوکاری بەهێزکردنـی ناسـنامەی نەتەوەیـی کـوردی بکرێـت، بـەڵام دەبـێ تـەواو لـە توونـدڕەوی دابماڵریت و لـە پڕۆژەی ئەتڵەسـی ئەمریکییـەکان بـۆ دامەزراندنـی دەوڵەتـی نەتەوەیـی کوردی دووربخرێتـەوە. لەپێـش نەتـەوەی کـورد، پڕۆژە

و ئاراستەی ئۆراسیا هەیە. ئەوە مانای رەتکردنەوەی داردەستبوونی ئەمریکییەکانە. هەروەها جەختنەکردنەوە لەسەر دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوەیی کوردی کە لەژێر چاودێری ئەمریکییەکان بێت و ئاراستەکەی زیاتر دژایەتیکردنی ئۆراسیا یان هێزە تەقلیدییەکان وەك سووریا و تورکیای کەمالی و ئێرانی تەقلیدی و بەدڵنیاییشەوە عێراقی لێك هەڵوەشاوەش بێت. کوردانی عێراق پێویستیان بە پاراستنێکی جیددییە کە ئەمریکییەکان ناتوانن بۆیانی دابین بکەن. ئەو رێگەیە تەنیا کێشەیان لەگەڵ نەتەوەکانی دیکە بۆ دروستدەکات. لەوکاتەدا لە چوارچێوەی سیاسەتی ئۆراسیادا، تەواوی هێزە هەرێمییەکانی تورکیاو ئێران و سووریا لەگەڵ رووسیادا، وەك گرنگترین هاوپەیمانی ئەو ئۆراسیا رێکخراوە، دەتوانن ئەو بەرپرسیاریەی دابینکردنی ئازادی و سەربەخۆیی کوردستانی عێراق بخەنە سەرشانی خۆیان. بێگومان کورد کە بێنە سەر رێگەی ئۆراسیا و لە چوارچێوەی فرەجەمسەری جیهانەوە بەرگری لە ناسنامەی خۆیان دەکەن، هەموو شانسێکیان هەیە بۆ ئەوەی بە ئاشتیانە بگەنە تەواوی ئامانجە مێژووییەکانیان. بە رێگەیەکی ئارام، دەتوانین نموونەی چیچان بێنینەوە کە لە رێگەی راپەڕینە راستەوخۆکانەوە دژی رووسیا هیچ شتێکیان بەدەستنەهێنا، بەڵام لەرێگەی نەرموونیانی و سیاسەت هەموو شتێکیان بەدەستهێنا. چیچان ئێستا یەکێکە لە هەرێمە هەرە پێشکەوتووە ئۆرجیناڵییەکانی رووسیا. ئەگەر کورد بێنە بەرەی ئۆراسیاوە، ئەوا هەموو ئەو شتانە بەدەستدێنن.

فاکتەری کۆتایی کە پێویستە گرنگی پێبدەین و لێیوردبینەوە، ئەو هێزەیە کە لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاستی گەورە بەدەرکەوت و کاریگەرییەکی گەورەی لەسەر ژیان و چارەنووسی کورد هەبوو، ئەویش دەوڵەتی ئیسلامییە کە لە ئیسلامییە سوننە توندڕەوە وەهابییەکان و سەلەفییەکان پێکدێن. سعودیە و قەتەریش وەك دوو هێز لە پشتیەوەن بۆ ئاراستەکردنی ئەو بزووتنەوەیە. ئەوانە هیزێکی دیکەی دەرەکین کە هەڕەشەیەکی ترسناك بۆ سەر ژیانی کوردانی سووریا و عێراق و تورکیا دروستدەکەن. لەگەڵ ئەوەشدا ئەوانە ئامێریکی دیکەی سیاسین بەدەست ئەمریکاوە بۆ ئەوەی بالانسی هێز لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست تێکبدەن.

عەرەبە توندڕەوە سوونەکان هەڕەشەیەکی دیکەی تیرۆریستیان پێکدێنن، چونکە هەر ئەوانە بەرپرسیاری راستەوخۆی جینۆسایدی کوردانن. ئەوانە هێرشدەکەنە سەر هێزەکانی تورکیا، ئەوانە لە هەوڵی ئەودان رژێمی بەشار ئەسەدی عەلمانی بڕووخێنن و لەدژی رووسیا دەجەنگن.

ئا لێرەدا خاڵێکی زۆر گرنگ بەدەردەکەوێت: رەنگە ئەمڕۆ بۆ کورد، دەوڵەتی ئیسلامی (داعش) ترسناکترین هەڕەشە بێت ، بەڵام هەڕەشەی دیکەش هەیە. نە ئەسەد، نە ئەنقەرە، نە ئێرانیش کە نەرمە بۆ کوردانی ئێران، هەروەها نە هاوپەیمانی کوردی – شیعی لە عێراقدا کە هەموو ئەو رێکخراوانە یان دڵسۆزبوون بۆ کورد، یان هەندێك رەخنە و گازندەیان لێیان هەیە، بەڵام هەڕەشە نین بۆ کورد. بەڵکو ئیسلامییە تیرۆریستە عەرەبە سوننی و وەهابییەکان بوونەتە هەڕەشە بۆ سەر کورد. ئەوانە جینۆسایدیان بەسەر کورد، بەتایبەت بەسەر گەوهەر و دڵی کوردان کە ئێزدین هێنا. لە پشت دەوڵەتی ئیسلامی و لە پشت دەوڵەتی نەتەوەی کوردی یەك هێز راوەستاوە ئەویش ئەمریکایە. هەردوو ئاراستەکەش، پاشماوەی بەجێماوی پلانی پڕۆژەی رۆژهەڵاتی نێوەڕاستی گەورەن ، کە لەئەنجامدا عێراقی بەسەریەکدا وێرانکرد و لیبیاشی تێکوپێکدا و سووریای نقومی شەڕێکی خوێناوی کرد و تورکیاش لە تەقینەوەدایە.

ئایا کورد لەوە تێدەگەن کە بەشێوەیەکی واقیعی ئەو هێزەی کە ئەمڕۆ پشتگیرییان دەکات، داعشی دروستکرد و پرچەکی کرد و هاوکاریکرد کە کوردی جینۆساید کرد؟ هاوپەیمانێك کە بەدەستی خۆیان داعشیان دروستکرد بۆ چارەسەرکردنی ئامانجەکانیان لەو ناوچانەدا، لەگەڵ ئەو هێزەی کە کورد لەتدەکەن راوەستاوە. ئەوە هۆکارێکی زۆر گرنگە.

پێویستە هەموو کورد ئەو راستییە بزانن کە دروستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی کوردی بە پشتگیری ئەمریکا مەحاڵە. ئەوە تەنیا هەوڵێکە بۆ شەڕی ناوخۆ. لەم بارودۆخەدا کاری تیرۆریستی و جینۆساید بەردەوام دەبن. لەوانەیە هەر ببێتە هۆکاری لەنێوچوونی نەتەوەی کورد. کورد چ بکەن؟ بەدوای ئەمریکییەکان بکەون یان تەنیا بە کۆت و مەرجەکانی ئێستا رازی بن؟ هەردوو رێگە خۆکوشتنە ، بۆیە رێگەیەکی دیکە پێویستە. من ئێستا لەوباوەڕەدام کە پێویستە سەرنجبدەین و لە مانای ئۆراسیا تێبگەین. هەروەها پێویستدەکات مۆدێلی ئۆراسیا بۆ کوردستان بگونجێنین. پێویستە قسەبکەین لەسەر یەکخستنی نەتەوەی کورد وەك کۆمەڵەیەکی یەکگرتووی مێژوویی و ئەو کۆمەڵەیە بەشداربکەین لە دروستکردنی پڕۆژەی ئۆراسیادا. بەوە درزێك لە پەیوەندییەکانیان لەگەڵ ئەمریکا دروستدەبێت. دەبێ پەیوەندییەکی ستراتیژی دریژخایەن لەگەڵ رووسیا دروسبکەن تاوەکو گرەنتی ئاشتی و پێکەوەبوونیان بۆ دابین بکات. لەهەمانکاتدا کورد دەیانتوانی بە هاوکاری و کارکردن لەگەڵ رووسیادا دۆخێك لەگەڵ ئەنقەرەدا بدۆزنەوە. لەم بارودۆخەدا هەموو گومانەکانی ئێران دەڕەوێتەوە و دەتوانرێت قسە لەسەر

دروستکردنی دەوڵەتیکی شیعی - کوردی یان ناوچەیی بکرێت و لە چوارچێوەی پڕۆژەی ئۆراسیا دووبارە چاو بە ستراکچەری ئیستای دەوڵەتی کوردیدا بخشێنرێتەوە. ئەوکاتە کورد تەنیا یەك دووژمنی دەمینێت کە ئەویش داعشە. ئێستا تەماشای وڵاتانی دەوروپشت دەکەین و لەو ناوچانەدا داعش دووژمنی سووریا و عێراق و ئێران و تورکیا و رووسیاشە. ئەگەر کورد دەیانەوێ بەسەر دووژمنێکی تیرۆریستی راستەقینەدا سەربکەون، ئەوا پێویستە بەدوای هاوپەیمانیدا بگەڕێن. تەنانەت لەنێو ئەو هاوپەیمانە زلهێزانەش کە هەمووکات پەیوەندییەکی باشیان لەگەڵی نەبووە. پێویستە کورد بچنە نێو هاوپەیمانی دژی هێزی داعش لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست کە رووسیا دەتوانێ سەرۆکایەتی بکات. چونکە وڵاتێکی بێلایەن و زلهێز و بەرژەوەندیخواز نییە. لەراستیشدا قەڵای شارستانییەتی ئۆراسیا و گرەنتی سەرەکی بەرزکردنەوەی فرەجەمسەریی ئۆراسیایە کە ئەمڕۆ لەگەڵ داعش لە شەڕدایە.

وەرگێڕانی لە رووسییەوە : دانەر ئەبووبەکر

نیوتیرۆریزم و ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستی گەورە

لیۆنید ساڤین
پسپۆڕی جیۆپۆلیتکی رووسی وسەرنووسەری گۆڤاری ناوەندی توێژینەوەی کاتهۆن- مۆسکۆ

لـە ناونیشـانی ئـەم باسـەدا دوو زاراوەی نـوێ بەکارهیـنراون. یەکەمیـان پەیوەنـدی بـە وەرگێڕانـی دیـاردەی تووندوتیژیەکـی ڕێکخـراوی ناشـەرعییەوە هەیـە کـە وەك تیرۆریـزم نـاسراوە. دووەمیشـیان پەیوەسـتە بـەو جوگرافیایـەی کـە ویلایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکا بـە نـاوی "ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتی گـەورە" باسـیکردووە. ئەگـەر بـەو دوواییانـە شـێوازێکی نوێـی تیرۆریـزم نێوبانگـی پەیداکردبێـت، ئـەوە بنەماکـەی بیرۆکـەی ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتی گەورەیـە کـە سـەرەتاکەی دەگەڕێتـەوە بـۆ سـاڵانی هەشـتاکان. هەندێـك لـە شـارەزایان لـە زنجیرەیـەك لـەو ڕووداوە سیاسـییانەی کـە لـە ناوچەکـەدا ڕوویانـداوە – لەوانـە هاتنـە سـەر دەسـەڵاتی سـەدام حوسـێن، چوونـی هێـزی سـۆڤیەت بـۆ ئەفغانسـتان و شـۆڕشـی ئیسـلامی لـە ئێـران- ڕاسـت تێنەگەیشـتوون.
لـە نێوانەشـدا" نەخشـە ڕێگـەی " ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتی گـەورە لـە دووتوێـی پێشـنیازە دیارەکـەی بێرنـار لویـس و چالاکڤانـی دژی یەکێتـی سـۆڤیەت تاوەکـو " نەخشـەی خوێنیـن "ی ڕالفـا پیـتر، زەوینـەی دەرکەوتنـی ڕێکخـراوی قاعیـدە و دەوڵەتـی ئیسـلامی لـە عێـراق و شـام دروسـتکرد.

جیاوازی جۆرەکانی تیرۆریزم

لـەم سـەردەمەدا تیـرۆر وەك ئامرازێکـی سیاسـی- حکومـی بەرفـراوان بەکـردەوە جێبەجێدەکرێـت. پێویسـتە ئـەوە بڵێیـن کـە شـێوازی تیـرۆری ڕێکخـراو لـە فەرەنسـا و لـە کۆتایـی سـەدەی هـەژدەدا دەرکـەوت و پاشـان بـەرەو وڵاتـە ئەوروپییەکانـی دیکـەش

ڕۆیشـت و بـووە شـێوازێك بـۆ پێكهێنانـی حكومـەت. بەوجـۆرەش تیرۆریـزم لەسـەر شـێوازی تاكەكـەس و لەسـەر شـێوازی ڕێكخراوەیـی دەركـەوت و تووندوتیـژی دژی هاووڵاتـی بێتـاوان بـە ئامانجـی سیاسـی پەیڕەوكـرا. زۆر راسـترە بڵێیـن كـە تائێسـتاش لـە ئەوروپـای رۆژئـاوا و لـە دیموكراتییـە لیبراڵییەكـەی ئەمریكاشـدا ئـەم شـێوازە بـۆ سیاسـەتی دوورمـەودا بەكاردەهێنرێـت.

گۆڕانی ڕێبازی تیرۆر لە ویلایەتە یەكگرتووەكانی ئەمریكادا

كۆلـن گـرەی جیۆپۆلەتیكناسـی بەنێوبانـگ لـە ژمارەیـەك نووسـینیدا لـە دوای رووداوەكانـی 11 سـێپتەمبەری 2001، ئامـاژەی بـەوە كـردووە كـە پێویسـتبوو ئەمریـكا ئامانجەكانـی خـۆی بەرامبـەر قاعیـدە روونبكاتـەوە (كـە تەنیـا ئیـدارەی ئۆبامـا لـە سـتراتیژی نوێـی ئاسایشـی نەتەوەییـدا كردوویەتـی) چونكـە تێگەیشـتن لـە " تیرۆریزمـی جیهانـی" لێكدانـەوە و تێگەشـتنی جیـاواز لەخـۆ دەگرێـت. لەگـەڵ ئـەوەی ئەمریـكا ئۆپەراسـیۆنی تایبەتـی دژی تیـرۆر ئەنجامـداوە ، بـەڵام خۆیشـی كاری وەك تیـرۆر ئەنجامبـداون. وەك ئـەو تاوانانـەی لـە عێـراق و ئەفغانسـتان ئەنجامیـداون كـە لەوبارەیـەوە رەخنەیـش لێگیـراوە. لـە شیكاری كاریگەرییەكانـی ئـەو داگیركارییانـەدا، زۆر لـە لیكۆلینڤانـان و دیپلۆماتـكارەكان دانیـان بـەوە دانـاوە كـە سیاسـەتی دەرەوەی ئیـدارەی بـۆش زۆر بەروونـی دوژمنكارانـە بـووە و بـاش نەبـووە.

بـە بۆچوونـی مێلڤینـە لێفلیـرە پرۆفیسـۆری مێـژوو لـە زانكـۆی ڤێرجینیـا، تاوەكـو 9/11 تیرۆریـزم لەپێشـەوەی كارەكانـی ئیـدارەی بـووش دا نەبـووە، بەڵكـو كاری پێشـینە بـۆ ئـەوان بریتیبـوو لـە رووسـیا و چیـن، پاریزگاریكـردن لـە ئاشـتی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت و دروسـتكردنی سیسـتەمی بەرگـری موشـەكی لەبەرامبـەر حكومەتـە ترسـناك و " خراپەكانـی" وەك عێـراق، ئێـران، لیبیـا و كۆریـای باكـوور[1] . دوای هێرشـەكانی 11ی سـێپتمەمبەر ، هەموو سـەرنجەكانی ئەمریـكا لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت و ئاسـیای ناوەنـد چڕبوونـەوە و لەگـەڵ ئەوەشـدا پرسـی ئاگاداربـوون (بەپێـی سـتراتیژی ناڕاسـتەوخۆ) لـە رووسـیا و چیـن وەك خـۆی مایـەوە و تاوەكـو ئەمـڕۆش هیـچ گۆڕانكارییـەك لـە بابەتـەكان و خشـتەی كارەكانیـان واشـنتندا رووینـەداوە.

1 - Leffler M. September 11 in Retrospect. Foreign Affairs. September/October 2011. http://www.foreignaffairs.com/articles/68201/melvyn-p-leffler/september-11-in-retrospect

ئەوبابەتـەی کـە لێـرەدا گرنگـە، ئەوەیـە کـە ژمارەیـەك لێکۆلینڤـان بـە لەبەرچاوگرتنـی ڕەخنەکانـی هاوولاتیانـی ئەمریکـی، بەردەوامـن لـە گـەڕان بـە دوای ڕێگەیەکـدا بۆئـەوەی بزانـن ئەمریـکا چـۆن بتوانـێ مافـی بەکارهێنانـی هێـز و بەردەوامبوونـی هێلـی گیگیمۆنیسـتۆڤ درێـژە پێبـدات. جـۆن بێلینژێـر کـە جـێ پەنجـەی سـەبارەت بـە یاسـای نێودەوڵەتـی و نیشـتیمانی و بـواری ئاسایشـدا دیـارە، ئامـاژەی بەوەکـردووە کـە پێویسـتە یاسـای نێودەوڵەتـی بارودۆخێکـی تایبـەت بـۆ بەکارهێنانـی هێـز لەلایـەن ویلایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکاوە لەبەرچـاو بگرێـت[1].

سـیمۆن جـۆن یەکێـك لـە دامەزرێنەرانـی قوتابخانـەی ڕەخنـەی جوگرافیـای سیاسـی زۆر بەکورتـی و پووختـی دەڵـێ کـە " ئەمـە گۆڕانـکاری نەخشـەی سیاسـی و جوگرافـی ناوچەکـە و جیهانـە." [2]

هەمـوو ئاراسـتەکان بـۆ فراوانبوونـی دەسـەڵاتی ئەمنـی و بەکارهێنانـی میتـۆدی تایبەتـی جەنـگ و گەڕانـی تـازە بـۆ دۆزینـەوەی چەکی نـوێ بەردەوامـە و بـەردەوام دەبـن. ویلایەتە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکا بازاڕەکانـی بەچەکـی خـۆی پرکـردووە و بەفەرمـی دەیداتـە وڵاتـە شـەریکەکانی لەوانـەش سعودیە بـۆ ئـەوەی پارێزگاری لـە ئاسایشـی خۆیان بکەن. بەشـێکی کۆمپانیـا ئەمنییەکانیـش سـەرەتا فەرمـان لـە پنتاگۆنـەوە وەردەگـرن، پاشـان دەچنـە نێـو عێـراق و ئەفغانسـتان. لەگـەڵ ئەوەشـدا ئەوانـە وەك ئـەوەی کـە بـلاك ووتـەر لـە کوشـتنی هاوولاتییـە عێراقییەکانـدا ئەنجامیدابـوو چالاکییەکانیـان بـە خراپـی ئەنجامـدەدەن. زیاتـر لـەوەش سـەبارەت بـە کاری بەشـێك لـە کۆمپانیـا سـەربازییەکان و پێکهاتەکانیـان، دەکرێـت بگوترێـت کـە بەشـدابووەکانیان لـە کەسـانی بەکرێگیـراوی وڵاتەکانـی دیکـە بـە تایبەتـی ئەفریقـای دراوسـێ پێکدێـن.

ئەگـەر تاوەکـو هێرشـەکانی11 سـێپتەمبەر، ویلایەتەیەکگرتووەکانـی ئەمریـکا لـەڕووی داراییـەوە هـاوکاری مرۆیـی و ئابـووری ئەفریقیـای کردبێـت، ئـەوا دوای دەسـتپێکردنی پرۆسـە سـەربازییەکان، بودجـەی هـاوکاری ئـەوان کەمیکـرد ، بـەڵام هەوڵەکانـی بـۆ بـە سـەربازیکردنی ئەفریقیـا دووئەوەنـدە زیـادی کـرد. لەگـەڵ ئەوەشـدا بـە هاوکاریکردنـی تەکنەلۆجیـا و شـارەزایی بـۆ هەندێـك وڵاتـی دیاریکـراو لـە کیشـوەری ڕەشپێسـتەکان،

1- Bellinger III, John. Revisiting a Stale Counterterrorism Law. CFR, September 1, 2011. http://www.cfr.org/counterterrorism/revisiting-stale-counterterrorism-law/p25742?cid=nlc-public-the_world_this_week-link1520110902-

2 - Dalby, Simon. Ten years after: September 11th and its aftermath//The Geographical Journal, Volume 177, Issue 3, September 2011, P. 198–202

ویلایەتــە یەکگرتــووەکان بنکــەی ســەربازی خــۆی لــەو وڵاتانــە دانــا و لــە پنتاگۆنــەوە هەیکەلــی نوێیــان وەك فەرماندەیــی ســوپای ئەفریقیــا AFRICOM دانــرا و بەوجــۆرەش کــە نــەك تەنیــا لەکێشــەکانی دژایەتیکردنــی تیــرۆر ، بەڵکــو لــەو کێشــانەش کــە گرێــدراوی پاراســتنی بەرژوەندییەکانــی ئەمریــکا بــوون وەك ســەرچاوەی سرووشــتی، بەشــداریکرد. لەکاتێکــدا ئەمــە جۆرێکــی داگیرکــەری بــوو، ئەمریــکا بانگەشــەی دیموکراســی دەکــرد و ئەمــەش بــووە هــۆی ســەرهەڵدانی تیرۆریزمــی نــوێ کــە لەنێــو ئەمانەشــدا گرووپــی توونــدڕەو بەدەرکەوتــن.

تاوانبارکردنــی هەندێــك وڵات لەلایــەن وەزارەتــی دەرەوەی ئەمریــکاوە بــەوەی کە پشــتگیری لــە تیــرۆر دەکــەن و میژوویەکــی چەنــد ســاڵەیان لەگــەڵ تیرۆریزمــی جیهانیــدا هەیــە، جگــە لــە ئامرازێکــی گوشــاری سیاســی هیچــی دیکــە نەبــوو. ئێســتا ســوودان لەنێــو ئەولیســتەدایە کــە دابەشــکراوە بــۆ دوو دەوڵــەت، هەروەهــا ئێــران و سووریایشــی تێدایــە.[1] دوای ئــەوەی پیۆنگیانــگ هەندێــك تەنازولــی دیاریکــراوی کــرد (هەرچەنــدە ئێســتا ســەرلەنوێ خراوەتــەوە نــاو لیســتەکەوە)کۆریای باکــوور لــەو لیســتەدا دەرهێــنرا .کوبــا کــە لــە نیســانی 2015 لــە لیســتەکە دەرهێــنراوە، تاوانبارکرابــوو بــەوەی کــە بەشــێوەیەکی گشــتی هیــچ رەخنەیەکــی لــەو هێرشــانە نەگرتبــوو کــە بەرامبــەر ئەمریــکا ئەنجامــدران . ئەمریــکا رایگەیانــدووە کــە مافــی تــەواوی هەیــە نــاوی تیرۆریســت لــە هــەر دەوڵەتێــك بنێــت.

ئەگــەر ئێمــە بــە وریاییــەوە ســەیری ئــەو حکومەتــە بکەیــن، ئــەوا دەبیبنیــن کــە کولتــووری شارســتانی ئــەوان بــە تــەواوی لــە گــەڵ هەیکەلــی کۆمەڵگــەی ئەمریکــی جیــاوازە و شــەرعیەتدانە بــە توونڕوتیــژی ، لــە ریــزی پێشــەوەی سیاســەتی یەکگرتنــی نێــوان ویلایەتــە یەکگرتووەکانــی ئەمریــکادا جێــی هەیــە .

بــۆ نموونــە دەکــرێ ســەیری شــیکردنەوەیەکی یاســایی جیــاواز بــۆ " توونڕوتیــژی" لــە ئەمریــکا لــە کۆتایــی ســەدەی هــەژدە و ســەرەتای ســەدەی نــۆزدەدا بکرێــت کــە بەهۆیــەوە ســزای تــاوان دیاریکــراوە و حکومــەت ئامــادەی کــردووە. لــە ویلایەتــی ماساچوســێتس لــە ســاڵی 1641 دا ئامــاژە بــە ئــازادی کــراوە و باســی ئەوەکــراوە کــە " دەتوانرێــت تاوانبارێــك ســزابدرێت " ئەگــەر ئــەو کەســە دانــی بــە تاوانەکەیــدا نــا، بــەڵام لەگــەڵ ئەوەشــدا " ســزاکە نابــێ هەڕەمەکــی و نامرۆڤانــە بێــت."

لــە راپۆرتێکــی نهێنــی CIA دا[2] لــە کۆتایــی ســاڵی 2011 دا ئامــاژە بەوەکــراوە کــە بارودۆخــی

1 - http://www.state.gov/s/ct/c14151.htm

2 -CIA Red Cell. A Red Cell Special Memorandum. 5 Feb. 2010

توونـدڕەوەکان و ئـەو هاووڵاتیانـەی ئەمریـکا کـە پشـتیوانی لـە تیـرۆر دەکـەن بەجۆرێکـە کـە دەکرێـت کاریگـەری هەبێـت لەسـەر پەیوەندییـە نێودەوڵەتییـەکان لەنێـو ئەوانەشـدا پرسـی دەسـتگیرکردن و گواسـتنەوە و تۆمەتبارکـردن لەگـەڵ وڵاتانـی دیکـەدا.
لـە بەڵگەنامەکانـدا نـووسراوە کـە زمانـی ئینگلیـزی لەلایـەن توونڕەوەکانـەوە بـۆ بڵاوکردنـەوەی پەیامەکانیـان بەکارهاتـووەو بەمـەش دەتوانرێـت کێشـەکان بگوازرێنـەوە. لەگـەڵ ئەوەشـدا ویلایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکا ئیمـزای لەسـەر بەڵگەنامەکانـی دادگای تاوانـی نێودەوڵەتـی نەکـردووە، چونکـە خـۆی پێشـینەیەکی مێژوویـی لەگـەڵ تیـرۆر و توونڕەویـدا هەیـە. ئامـاژە بەوەکـراوە کـە هەندێـك مێژوونـووس گومانـی ئـەوە دەکـەن دەزگای هەواڵگـری بەریتانـی هەندێـك نازییـان لەنێـو خاکـی ئەمریـکا کوشـتبێت، بـەڵام ئـەو ئەمریکییانـەی کـە لەبنچینـەدا ئێرلەنـدی بـوون بـۆ ماوەیەکـی زۆر لەژێـر چاودێـری سـوپای کۆمـاری ئێرلەنـدا ماونەتـەوە. ئەندامانـی بنەماڵـەی کلان ناگەیـل تەقینەوەیـان لەنێو میـترۆ لـە لەنـدەن، لـە سـکۆتلەندا، لـە پەرلەمانـی ئەوروپـا و لـە قـەڵای تاوئێـر ئەنجامـدا و، کۆمیتـەی هاریـکاری ئیرلەنـدای باکـوور لەکۆتایـی سـاڵی 1960 لـە ویلایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکا دامـەزرا. ئـەوان دەیانویسـت لـە ڕێگـەی کڕینـی چەکـەوە پشـتیوانی مـادی بـۆ جەنگاوەرانـی ئێرلەنـدا پەیـدا بکـەن. د.بـاروخ گۆلدشـتێین لەسـاڵی 1994 لـە نیۆیۆرکـەوە چـووە ئیسرائیـل و نێـو گرووپـی توونـدڕەوی کاخ و 29 کەسـی فەلەسـتینی لەکاتـی نوێـژدا لـە مزگـەوت لـە مەرقـەدی ئیبراهیـم کوشـت . ئـەو کارەش وەك وەڵامێـك بـوو بـۆ کارەکانـی حەمـاس لـە سـەرەتای سـاڵی 1995. لـە کانوونـی یەکەمـی 2008 ئەمەریکییەکانـی پاکسـتان (دێڤـد خێدل)یـان بـە تۆمەتـی هەبوونـی پەیوەنـدی لەگـەڵ ڕێکخراوێکـی تیرۆریسـتی، لـە مۆمبـای کـە 160 کەسـی کوشـتبوو دەسـتگیرکرد. چەندیـن کـەس لـە موسـڵمانانی ئەمریکـی کـە ویسـتبوویان بچنـە جیهـاد لەنێـو ریزەکانـی تالیبـان و قاعیـدە، دەسـتگیرکرابوون.
ئـەوەی لـە بەڵگەنامەکانـدا بەکورتـی گوتـراوە ئەوەیـە کـە ئەمریکابەشـێوەیجیاواز تیرۆریـزم یـان تیـرۆر بـۆ هەمـوو وڵاتـان دەنێرێـت و ئەمـەش بەجۆرێـك نییـە کـە لـە یـەك شـێوە بێـت و تەنیـا پەیوەنـدی بـە ئیسـلامی توونـدڕەو و هاووڵاتیانـی ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت و ئەفریقیـا یـان باشـووری ئاسـیاوە هەبێـت. بـۆ نموونـە لـەم کاتانـەی دواییـدا هاووڵاتییـە ئەمریکییـەکان دەچوونـە نێـو ریـزی خۆبەخشـەکانی دەوڵەتـی ئیسـلامی (داعـش) یـان هەوڵیانـدەدا بـۆ ئـەوەی هێـرش لەنێـو وڵاتەکـەی خۆیانـدا ئەنجامبـدەن.
لێـرەدا دەتوانیـن ئـەوە بڵێیـن کـە زۆر لـە ڕێکخـراوە توونـدڕەوەکان کـە لـە ئەمریـکا کاری ڕەگەزپەرسـتانەیان ئەنجامـدەدا، لەوانـە کوکلوکـس و هاوشـێوەکانی لـە چالاکییەکانیـان لـە

ویلایەتە جیاوازەکان بەردەوامبوون و یەکێك لەوانە کە بە ناوی کلان ناسراوە زیاتر لە دەیان هەزار ئەندامی هەبووە کە لە بارەگاکەیان لە تێنیسی، بە هۆکاری رەگەزی و دینی و ئایدۆلۆجی تاوانیان ئەنجامدەدا.
د.ئیسماعیل سەلامی ئەوجۆرە توندڕۆییە وەك "رقلێبوونەوە" ناودەبات کە لە ئینگلیزیدا بەhatetivists دێت کە لە دوو ووشە پێکدێت ئەوانیش رق و چالاکییە.[1]

ستراتیژی تیرۆریزم

تیرۆریزم بریتییە لە شێوازێکی تایبەتی ململانێی دەروونی، جەنگێکە لە پێناو حەزەکاندا کە بە هاوکاری عەقڵ دەکرێت.[2] بۆ نمونە بە پشتیوانی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا کوشتن لە وڵاتەکانی دیکە ئەنجامدەدرێت ، بەڵام ئەو هەوڵدەدات لەبەر چاوی رای گشتی بیشارێتەوە. لەکاتێکدا کە پەیامنێران وەك پەیامنێر لەگەڵ یەکەیەکی سەربازی ئەمریکادا دەڕۆن، تیمێکی تایبەتی دەروونی باسی چالاکییە سەربازییەکان و جەنگیان بۆ دەکەن تاوەکو ورەیان بەرزبێتەوە و خۆشەویستی نیشتیمان لە ناخیاندا زیاد بکەن.
لەلایەکی دیکەوە هەڕەشەی بەردەوامی رێکخراوە تیرۆریستیەکان وای لە ژمارەیەك لە حکومەتەکان کردووە کە ستراتیژێکی نوێ بۆ بەرەنگاربوونەوەی تیرۆریزم دابنێن[3] کە کاریگەری لەسەر وڵاتان و هەرێم و حکومەت و دین و کومەڵە و کەمینەکان و کاری کومپانیاکان هەیە. ئەگەر پێشتر تیرۆر بریتی بوبێت لە چەند لادانێکی دیاریکراو، لادانەکانیش پێوەرێکی توندوتیژیان بۆ دیاریکرابێت کە ئەوانەش بەپێی یاسای نێودەوڵەتی و سەرجەم رێککەوتننامەکان باسکرابوون، ئێستا بیروبۆچونەکان دەربارەی تیرۆر ئەوەیە کە شێوازێکی تازەیە و پێویستە لێی تێبگەیت و بتوانیت مامەڵەی جدی لەگەڵ بکەیت.
M.L.P.Cmit ، P.Naiman لە بەشی لێکۆڵینەوەی سەربازی کۆلیژی شاهانەی لەندەن ئاماژە بەوە دەکات کە هەرچەندە تیرۆریزم جۆرێك" پەکخستن "ی تێدایە، بەڵام

---

1 -Ibidem Salami, Ismail. Racism and «Hate Crime» in the U.S.: The Ku Klux Klan Still «Kill At Will» Global Research, April 7, 2012. www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=30186.

2 -Chaliand, Gerard . Terrorism: From Popular Struggle to Media Spectacle, London: Saqi Books, 1987.

3 -National Strategy for Combating Terrorism. February 2003. https://www.cia.gov/fr/cia-the-war-on-terrorism/Counter_Terrorism_Strategy.pdf

پێویست ناکات کە وەك شتێکی ناسرووشتی و لە رێ دەرچوون سەیر بکرێت، بە بۆچوونی ئەوان پێویستە زیاتر وەك ستراتیژێکی سەربازی سەیری تیرۆریزم بکرێت.[1] نووسەرەکان پێیانوایە تەنیا لە رێگەی لێکۆڵینەوە لە دینامیکی ستراتیژی تیرۆریزمەوە دەتوانرێت چوارچێوەیەکی تێگەیشتنی وا دابڕێژرێت کە بەتەواوی لە رۆڵی توندوتیژی لە تیرۆریزم تێبگەین کە هەندێك لەو گرووپانە ئەنجامیدەدەن.

ئەگەر وەك ستراتیژێکی سەربازی لە تیرۆر تێبگەین، ئۆتۆماتیکی دەبێتە ئامرازێك بۆ دەستەبەرکردنی ئامانجی سیاسی کە نەك تەنیا لەلایەنی گرووپە توندڕەوەکانەوە بەڵکو لەلایەن حکومەتەکانیشەوە بەکاردێت.

دەکرێت بگوترێت تیرۆریزم وەك ئەوەی کە هەیە پشت بە دروستکردنی ترس وەك بنەمایەك لەگەڵ بەکارهێنانی یان هەڕەشە و توندوتیژی جەستەیی دەبەستێت و ئەوەش بە مەبەستی کاریگەری سیاسی بۆ سەر گرووپێکی دیاریکراو بەکاردەبرێت. ئەم پێناسەیەش پشت بە لێکۆلینەوەکەی T.P.Torntona[2] دەبەستێت کە تێیدا زانیاری زۆری دەربارەی تیرۆریزم پێشکەشکردووە.

لەو لێکۆلینەوەیەدا ئاماژەی بە سێ لایەنی گرنگی ئەم دیاردەیە کراوە:

- توندوتیژی زۆر بۆ کاری تیرۆر، ئەو شێوازەیە کە تیرۆری لە شێوازەکانی دیکەی ناتوندوتیژی پێ جیادەکرێتەوە. وەك خۆپیشاندانی گشتی و بڵاوکراوە و تاد... لەڕاستیدا هەرچەندە خەڵکی هەندێکجار رووبەڕووی تیرۆر و ترس دەبنەوە، بەبێ ئەوەی هیچ هەڕەشەیەکی جەستەییش لە ئارادا بێت. ئەو شێوازانەش کە زۆرترین کات بۆ تیرۆر بە کاردەهێنرێن و لەنێو خەڵکیدا باون شێوازی توندوتیژی فیزیکی و جەستەییە. تۆرنتۆن سرووشتی توندوتیژی بە "نائاسایی" ناودەبات و ئەوە واتای دەستنیشانکردنی ئاستی توندوتیژییەکی سیاسی رێکخراو دەدات تاوەکو بە تیرۆریزم ناوببرێت. پێویستە لە چوارچێوەی بنەماکانی هاندان لەسەر توندوتیژی سیاسی دەرچێت و لە کۆمەڵگەیەکی دیاریکراودا قبوڵ بکرێت.

- سرووشتی کاری توندوتیژی لە تەقینەوەیەکدا واتایەکی زۆر فراوانتری هەیە لەوەی کە راستەوخۆ لە کردارەکە دەردەکەوێت. واتە جگە لەو زیانەی کە مردن و پێکان و چەندین شتی دیکە لە خۆدەگرێت، دەشێ هەڵوێست و پەیامی سیاسیی تێدابێت

1 -Neumann, Peter R. & M. L. R. Smith. Strategic terrorism: The framework and its fallacies. Journal of Strategic Studies, 2005, 28: 4, 571 — 595

2 -Thornton, T.P. «Terror as a Weapon of Political Agitation» in Harry Eckstein (ed.), Internal War: Problems and Approaches, New York: Free Press, 1964, pp.71–99

کـە تیرۆریسـتەکان بـۆ دانانـی پەیوەندییەکانیـان پشـتی پێدەبەسـتن. لەبـەر ئـەو هۆیـە دەتوانـی لـە ڕێگـەی هەڵسـەنگاندنی نێوەڕۆکـی هێـما یـان " پەیامـەکان"ەوە لـە کاری تیرۆریستی تێبگەیـت. جگـە لـەوەش جێبەجێکردنـی پرۆسـەی تیـرۆری نەخشـە بۆکێـشراو چەنـد قۆناخـی هەیـە و دەمودەسـت ناکرێـت.

هەبوونـی تۆڕێکـی تیرۆریسـتی بـە کارێکـی سـەرەکی و هەنـگاوی یەکـەم لـە پرۆسـەی تیـرۆر دادەنرێـت. تیرۆریسـتەکان ئـەو بڕوایەیـان لەلادروسـت دەبێـت کـە کارەکـەی ئـەوان وادەکات بگەنـە دەسـەڵات و وای پیشـاندەدات کـە دەسـەڵات ناتوانـێ بەرگـری لـە هاونیشـتیمانیانی خـۆی بـکات. جـا بـۆ بەدیهێنانـی ئـەم مەرامـەش دەبـێ پەیوەنـدی نێـوان کۆمـەڵ بپچڕێندرێـت. لەبەرئـەوە زیادکردنـی توندوتیـژی بـۆ ئـەوەی کـە بـە ئاشـکرا بیسـەلمێنێت کـە دەسـەڵات توانـای ڕێگرتـن لـە ئـاژاوەی نییـە خاڵێکـی گرنـگ و سـەرەکییە.[1]

تیرۆریسـتەکان لـە هەمووجێگەیـەك مەبەسـتیانە پشـتیوانی خەڵـك بەدەسـتبێنن تاوەکـو بتوانـن لـە کاری توندوتیـژی بەردەوامبن، بـۆ ئـەوەش ئـەوان ئامانجـی فەرمـی و نافەرمـی بـۆ خۆیـان دیاریدەکـەن. وەك بنەمایـەك، ئامانجـە فەرمییەکان بریتیـن لـە نوێنەرایەتییەکانی حکومـەت – سیاسـیەکان، بەرپرسـان، سـەرباز، دادگا، پۆلیـس و تـاد.. کـە ئەمانـە وەك بریـکاری حکومـەت سـەیر دەکرێـن.

لـە قۆناخـی دووەمـدا وەڵامدانـەوەی واقیـع دەردەکەوێـت. N.Beri دەڵـێ کـە لـەم کاتـەدا تیرۆریسـتەکان هەوڵـدەدەن بـە چالاکییەکەیـان یارییەکـی گونجـاو بکـەن و وەڵامـی دوژمنەکەیـان بدەنـەوە. لەوانەیـە لێـرەدا بـۆ بەرەنگاربوونـەوەی تیرۆریسـتان چەندیـن بـژارە هەبێـت.[2] یەکێـك لەوانـە تێگەیشـتنە لـە ئامانجـی سـەرەکی کـردەوە تیرۆریستییەکە کـە بەشـێکی سـەرەکییە لـەکاری تـۆڕە تیرۆریسـتیەکە و تیرۆریسـتەکان هەمـووکات هەوڵـدەدەن لـە ڕێگـەی ئەنجامدانـی کاری نایاسـاییەوە یـاری بـە حکومـەت بکـەن. لـە ئەنجامـدا کارە تیرۆریسـتییەکان زۆربـەی کات بەهـۆی ئامانجـە خراپەکانیانـەوە دەبنـە هـۆی توندوتیژییەکـی زۆر و بارودۆخێکـی نائاسـایی دروسـتدەکەن.[3]

پێداچوونـەوەی دەسـەڵات بـە خـۆی دەتوانـێ بارودۆخەکـە بگۆڕێـت. ئەمـەش سیناریۆیەکە دژی گرووپێکـی بـە ئامانـج گیـراو (حکومـەت) کـە تێیـدا پشـتیوانی کۆمەڵگەی لەدەسـتداوە

1 -Knauss, Peter and D.A. Strickland, 'Political Disintegration and Latent Terror', in Michael Stohl (ed.), The Politics of Terrorism, New York: Marcel Dekker, 1979, p.77.

2 -Berry, N.O. 'Theories on the Efficacy of Terrorism', in Paul Wilkinson and A.M. Stewart (eds),Contemporary Research on Terrorism, Aberdeen: Aberdeen UP, 1987, pp.293–304.

3 -Wilkinson, Paul. Terrorism and the Liberal State, London: Macmillan, 1986, p.296

چونکە نەیتوانیوە بەشێوەیەکی گونجاو لەگەڵ هەڕەشەی تیرۆریستیدا مامەڵە بکات. لەوکاتەدا حکومەت پێیوادەبێت کە پشتگیری کۆمەڵگە بۆ ئەو بەس نابێ بۆ ئاراستەکردنی سیاسەتی حکومەت دژی تیرۆریستان. وەك دیارە لە ئەزموونی مێژووییدا سیناریۆی ئاوا کێشەیان بۆ زۆر لە سیستەمەکان دروستکردووە، بەتایبەتی بۆ ئەو حکومەتانەی لە چوارچێوەی سیستەمی لیبراڵی دیموکراتیدا کاردەکەن .

یەکێك لە وەڵامەکانی دیکە ئەوەیە کە حکومەت هەڵە دەکات ئەگەر توندوتیژی بەرامبەر بە گرووپێکی ئۆپۆزیسیۆن بکات. بۆ نموونە ئەگەر حکومەت دەست بە توندوتیژی بکات و بڕیاری داخستنی پارتی سیاسی بدات و رۆژنامەکان دابخات وخەڵك دەستگیر بکات و هاووڵاتیان بڕفێنێت کاری هەڵە دەکات. ئەو بۆچوونە هەڵەیە کە هەندێك دەڵێن پەیوەندی لەنێوان کاری تیرۆریستی و کاری ئۆپۆزیسیۆندا هەیە و ئەوان دەتوانن پێکەوە کاربکەن. بۆ نموونە سوپای کۆماریی ئیرلەندی هەیکەلێکی یاسایی بە ناوی شین فین هەیە کە کاری سیاسی یاسایی دەکات و جیاخوازەکانی "ئێتا"ش باڵێکی سیاسییان بە ناوی هەری باتاسونا هەیە. هەروەها نموونەی دیکەی وەك شۆڕشی ئیسلامی لە ئێران پیشانیدەدات کە توندوتیژی هەڵە و ناراست، تەنیا کەوتنی حکومەت خێراتر دەکات.

جگە لەوە تیرۆریستان مەبەستیانە بتوانن کەسیان لە حکومەتدا هەبێت (بۆ بەکارهێنانی بەڵگەنامەی ساختە و جلوبەرگی فەرمی) تاوەکو کەسایەتی حکومەت لەبەرچاوی کۆمەڵگە لەکەدار بکەن.

قۆناخی سێیەم بریتییە لە دەستەبەربوونی رەوایی کە ئەمەش یان لە رێگەی شارەزاییەکی تەواو لە ئامرازەکانی راگەیاندن دەبێت یان لە رێگەی هاندانی سیاسییەوە دەبێت بەوەی کە پەیوەندییەکی باش و چالاك لەگەڵ خەڵکدا دروستبکرێت. ئێستا لە رێگەی ئینتەرنێتەوە دەکرێت ئەو پەیوەندییە دروستبکرێت و ئەوەی لێرەدا دیاربێت ئەزموونی ئیسلامیە جیهادییەکانە کە لەوبارەیەوە زۆر چالاك بوون. زۆرکات بەدەستهێنانی رەوایی پەیوەستە بە کۆمەڵگەیەکی کولتووریەوە کە تیرۆریستان کاری خۆیانی تێدا دەکەن و لەوەشدا رەوشت بە توندوتیژی و مردنەوە پەیوەندیدار کراوە. لە لێکۆڵینەوەیەکدا کە تایبەت بووە بە تیرۆریزم[1] و گرنگی بە ئامار داوەو بەراوردێکی لەسەر ژمارەی مردنەکان کردووە، ئاماژەکراوە بەوەی کە لە جیهاندا لە هەموو ساڵی 2011دا ، ملیۆنێك و چوارسەد هەزار کەس بە رووداوی هاتووچۆ 1 مردوون، بە ئایدز

1 -Myhrvold, Nathan. Strategic Terrorism. A Call to Action. Research paper NO. 2 – 2013

1 ملیۆن و 700 حەوت سەد هەزارکەس مردوون و لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا تەنیا لە ڕێگەوباندا 29757 کەس مردوون. لە کارەساتی کەوتنە خوارەوەی فڕۆکەدا 494 کەس مردوون. کوژراوانی کارە تیرۆریستیەکەی 11 سێپتەمبەری 2011 گەیشتنە 2996 کەس و لە بۆمبارانکردنە ئەتۆمییەکەی هیرۆشیمادا 90 هەزار کەس کوژران. لە کارەساتە تسۆنامییەکەی ئوقیانووسی هیندی لە ساڵی 2004 دا 230 هەزار کەس مردن. نووسەر ئەو پرسیارە دەکات کە تاچەند هەڵوێستی ڕەوشتیی کاری توندوتیژی لەلایەن تاکەوە ترسناکترە لەو ڕووداوانەی کە لەلایەن مرۆڤەوە دەکرێن یان بە کارەساتی سرووشتی ڕوودەدەن؟ بەتایبەتی ئەگەر وابیر لەوە بکەینەوە کە ئەو بۆمبارانکردنە ئەتۆمییەی کە لە شارەکانی ژاپۆن ڕوویاندا پێویستبوو ڕوونەدات. ئەم کارە لەلایەن ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و هاوپەیمانەکانییەوە بە کارێکی تیرۆریستی دانانرێت. واڵتر واسیل مید لێکۆلینڤانی دیار لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا ئاماژە بۆ لێکۆلینەوەیەکی ئاماریی پرۆفیسۆر جۆن مولر لە زانکۆی ئۆگایسکی دەکات کە دەڵێ لێدان بە تیشکی شاراوە لەژێر زەویدا تیرۆرێکی ترسناکە و شاردنەوەی شت لە ژێرخاك لە کارەکانی بن لادن ترسناکترە.[1] جۆن مولر لێکۆلینەوەیەکی بە نێوبانگی لە ئەمریکا هەیە و تێیدا بیروبۆچوونی گشتی لەسەر ئەو شەڕانەی کە لەم دواییانەدا ئەنجامدراون وەرگرتووە. تێیدا خەڵك ڕەخنە لە دەسەڵاتدارە سیاسییەکان دەگرن کە پێیانوایە تیرۆریستە ئیسلامییەکان دەتوانن چەکی کۆمەڵکوژی دەستەبەر بکەن. مولر ئاماژە بەوە دەکات کە چەندین لێکۆلینەوە و زانیاری و ڕاپۆرتی هەواڵگری هەیە لەسەر ئەوەی کە ڕێکخراوی قاعیدە هیچ کاتێك ناتوانێ بۆمبی ئەتۆمی دروستبکات و بەدەستی بێنێت. لەگەڵ ئەوەشدا لە دوای ڕووداوەکانی 9/11 لە هەموو جیهاندا نزیکەی چەند سەد کەسێك کوژراون کە بێگومان ئەوەش هەر زۆرە، بەڵام ئەو هەڕەشە ترسناکە نییە کە باسدەکرێت.[2]

ڕەخنەگرێك لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا ئاماژە بە هۆکارەکانی مردنی ژمارەیەکی زۆری هاووڵاتیانی عێراقی لە کاتی داگیرکردنی ئەو وڵاتە لەلایەن ئەمریکاوە دەکات. بەپێی ڕاپۆرتی ئەم ڕێکخراوانە Physicians for Social Responsibility، Physicians for Global Survival International Physicians for the Prevention of Nuclear War

1 ڕێبازێکی نوێ بۆ پەیوەندی نێودەوڵەتی، لە ئیمپراتۆرەوە بۆ کۆمەڵگاK ئێتسیۆنی ئە. م. لادۆمیر، 2004. ل.130.

2 -Mueller، John. The Truth About al Qaeda. Foreign Affairs. August 2، 2011 http://www.foreignaffairs.com/articles/68012/john-mueller/the-truth-about-al-qaeda

لەكاتی داگیركردنی عێراق لەلایەن بەریتانیاو ئەمریكاوە، 1 ملیۆن و 300 هەزار كەس كوژراون. كە ئەم ژمارەیە بە بەراورد لەگەڵ ئەو هێرشە تیرۆریستییانەی كە دەكرانە سەر ویلایەتە یەكگرتووەكان زۆر لاسەنگە. ئەمەش ئاماژەیە بۆ ئەوەی كە ویلایەتە یەكگرتووەكانی ئەمریكا لە بەرەنگاربوونەوەی تیرۆر سەركەوتوو نەبووە و واشنتن تۆمەتبار دەكرێت بەوەی لە جێبەجێكردنی سیاسەتەكانیدا چەندین شێوازی تیرۆریستیی پەیڕەوكردووە. هەرچەندە ئێستا لەم كاتەدا لە رۆژئاوا وادەبینرێت كە ترسناكترین تیرۆر بەسرووشتی خۆی بریتییە لە تیرۆری ئیسلامی، بەڵام ئەو بارودۆخەی كە ئێستا تیرۆری جیهادی نێودەوڵەتی پێ جیادەكرێتەوە سێ رەهەندی هەیە: نامەركەزی ، ناوخۆیی ، تاكە كەسی. ئەمەش وەڵامێكە بۆ سەرنەكەوتنی جەنگ دژی تیرۆر لە ساڵی 2001 ەوە ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا گۆڕانكارییەك هەبووە لەوەی كە گرووپە جیاوەزەكان لەڕووی ئایدولۆژی و نەژاد و ناوچەی جوگرافی جیاجیاوە بەیەكەوە جیهاد بكەن، چونكە بەشێكی زۆری جیهادییەكان پێیانوایە كە جیهادی رێكخراو باشترە لە جیهادێك كە بە تەنیا بێت. [1]لەنێو ئەوانەی كە باسكرا پرسیارێك دێتە پێشەوە سەبارەت بەوەی كێ لە پشت ئەو هەموو تیرۆر و رێكخراوە توندڕەوانەوەیە؟. دەتوانرێت تیرۆریستەكان، بە تایبەتی ئەگەر ئەوانە لە گرووپێكی نێودەوڵەتی بن وەك بابەتێك بۆ جەنگ بەكار بهێنرێن. بەڵام دەكرێت لە تارماییدا چەندین شتی دیكە بكرێت كە ئەمەش لایەنی سێیەم سوودی لێدەبینێ جا چ حكومەت بێت یان گرووپێكی چەكداری كە ناوێكی سەربازی لە خۆیان دەنێن. لێرەدا سووریا باشترین نموونەیە كە لەوێدا چەندین حكومەت هەیە كە دەیانەوێ پارێزگاری لە بەرژەوەندییەكانی خۆیان بكەن لە ناوچەكەدا و لە بەرامبەر حكومەتی شەرعیدا پشتیوانی و راهێنان بە تیرۆریستان دەكەن.

بە دڵنیاییەوە ئێمە نابێ حكومەتە تیرۆریستییەكانمان لە بیر بچێت چونكە ئەوان زۆر بەئاسانی ئەتوانن ستراتیژی خۆیان بگۆڕن، بەتایبەتی ئەگەر چەند حكومەتێك وەك گرووپێك پێكەوە كاربكەن.

تیرۆری دەوڵەت

لێرەدا پێناسەی تیرۆری دەوڵەت هەرجۆرە توندوتیژیەك بەهۆی حكومەت و دەزگا

1 -Ungerer، Carl. Beyond bin Laden. Future trends in terrorism. ASPI، Dec. 2011، P. 17

جۆر بەجۆرەکانییەوە دژی هەر دەوڵەتێك یان هەر دژایەتییەك کە لە ناوەوە بکرێت لەخۆ دەگرێت. لەم کاتانەدا تیرۆری دەوڵەت بریتی دەبێت لە کاری دووژمنکاری سەربازی و دادگاییکردنی خراپ و مامەڵەی نادروستی پۆلیس و هەموو ئەوانە لەپێناو چارەسەرکردن و بەدەستهێنانی ئامانجەکانی حکومەت لە ناوەوەو دەرەوەی وڵات دەکرێت.

شارەزای بەریتانیC.Cigler پێناسەیەکی گونجاوی بۆ تیرۆری دەوڵەت کردووە و پێیوایە خراپترین بەکارهێنانی دەسەڵاتە و بە بەکارهێنانی داوودەزگاکانی توندوتیژی لەلایەن دەوڵەتێکەوە بۆ مەبەستی پاریزگاریکردن لە نیزام و ئاسایشی نیشتیمانی دژی گەلەکەی خۆی ناوی دەبات. ئەمەش کاری نایاسایی وەك سزادان، کۆچپێکردن و کوشتنی نهێنی و بەکارهێنانی "تیمی مەرگ" و تاد دەگرێتەوە. رەگەزی سەرەکی تیرۆر وەك لە ئەسڵی وشەکەوە دەبینین بریتییە لە ترساندن و بەدوای ئەوەشدا بریتییە لەو کارانەی کە ئامانجی ترساندنی حکومەتەکان و هاووڵاتییەکانی هەیە. بە مانایەکی فراوان دەکرێت بەوجۆرە لە تیرۆر بگەین کە چ لەکاتی شەڕدابێت یان لەکاتی ئاشتیدابێت هەر روودەدات. بۆ نموونە بۆمبارانکردنی فسفۆریی درێژدینە لەلایەن هاوپەیمانەکانەوە یان وەك پێشتر باسمانکرد بۆمبارانکردنی هیرۆشیما و ناکازاکی کە لە سرووشتی خۆیدا کارێك بوو بۆ ترساندن کە پێویست ناکات وەك ستراتیژێکی سەربازی سەیر بکرێت. ئەوە لەوکاتەدا تەنیا بۆ دژایەتیکردنی خەڵکی ژاپۆن نەبوو بەڵکو بۆ وڵاتەکانی دیکەش بوو. بەدڵنیاییەوە لە روانگەی یاساییەوە ئەوە دیاردەیەك بووە لە نیوەی دووەمی سەدەی بیستەمدا روویداوە کە بارودۆخەکەی زۆر جیاوازبووە، بەڵام ئەگەر لەگەڵ واتای تیرۆر و ئەو کارە تیرۆریستی و دووژمنکاریانەی کە پێشتر روویانداوە بەراوردی بکەین وەك ململانێی چەکداری چینییەکان دژی ژاپۆن، لە زۆر لەو حاڵەتانە زیاتر سرووشتێکی دامەزراوەیی و رێکخراوتری هەیە. بەڵام لێرەدا راستییەکی ئاشکرا هەیە، ئەویش ئەوەیە کە بۆ چوونە نێو زۆر دەوڵەت و دەستخستنە نێو کاروبارەکانی، رێگەی پشتگیریکردن لەو دامەزراوانەی توندوتیژی دەکەن لە ئارادایە. ئەوەی کە لێرەدا زۆر دیارە، دامەزراندن و پشتیوانیکردنی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکایە بۆ گرووپی مەرگ لە ئەمریکای لاتین. لە هەمانکاتدا پشتیوانی هونەری و سەربازی و دابینکردنی چەك و پێداویستی بۆ ئەو چەکدارانەی کە دانیشتوانی مەدەنی گوندێکیان بە تەواوی لەنێوبرد و رژێمێکی زۆرەملێییان دامەزراند کە ئەمەش بە پشتیوانی ئیسرائیل و بەریتانیای گەورە کرا. لەبەرئەوە، راستە ئەگەر بڵێین هاوپەیمانییەکی نێودەوڵەتی بۆ

ئەنجامدانـی تیـرۆر هەیـە. ئـەو دوو دەوڵەتـە بـۆ سـەرکوتکردن و ئەنجامدانـی توونـدوتیـژی دژی بزوتنـەوە شۆڕشـگێرییەکانی ژێردەسـەڵاتی خۆیـان لـە ئەمریـکای لاتیـن راهاتـوون و ئەزموونێکـی گرنگیـان بـۆ ململانـێ لەگـەڵ " دووژمنـی " ناوخـۆ لـە ئێرلەنـدا و فەلەسـتین هەیـە. بـەڵام ئێسـتا ئەمریـکا و شـەریکەکەی لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتدا کـە ئیسرائیلـە، زۆر چالاکانـە ئەزموونەکانـی واشـنتن بەکاردەهێننـەوە و چەندیـن مۆدێلـی نوێـی خۆشـیان تاقیدەکەنـەوە.

لـەم دوواییانـەدا لەسـەر بنەمـای بەرگریکـردن نـەك جەنـگ و فڕانـدن کـە ئیسرائیـل پێشـتر لـە جەنگـدا لەبەرامبـەر لوبنـان بەکاریدەهێنـا، سـتراتیژێکی نـوێ دژی فەلەسـتین گیراوەتـە بـەر. پێـش ئـەوەش ئیسرائیـل زۆربـەی کات لـە پرۆسـە سـەربازییەکانیدا مۆدیلـی رۆژئاوایـی بەکاردەهێنـا، وەك پرۆسـەی Cast Lead کـە لـە مـاوەی 27 کانونـی یەکەمـی 2008 تاوەکـو 21 کانوونـی دووەمـی 2009 ئەنجامیـدا و هەروەهـا (رێمیکـەم) کـە پرۆسـەیەکی ئەمریکییە واتـای (شـۆك و ترسـاندن)دەدات و لەسـاڵی 2003 لـە عێـراق جێبەجێکـرا. لـەم جـۆرەدا لەئاسـمانەوە بەشـێوەیەکی خێـرا لـە دووژمـن دەدرێت.[1]بـەڵام ئێسـتا سـتراتیژێکی نـوێ بەکاردەهێنرێـت کـە ئەویـش گوشـاری بەردەوامـە بـۆ سـەر بەرامبـەر لەجیاتـی هێرشـی بۆمبایـی . ئـەم گوشـارە بەردەوامـە کاریگەرییەکـی لەسـەر یـەك کەڵەکەبـوو دروسـتدەکات و باشـتر لـە هێرشـی سـەربازیی پچڕپچڕ ئامانـج دەپێکێـت. ئێسـتا ئیسرائیـل بەرامبـەر بـە دژەکانـی خـۆی لـە سـەدەی بیسـتویەکدا ئەوجـۆرە سـتراتیژە پەیـڕەودەکات.[2] ئیفرایـم ئینبـار و ئیتـان شـامیر دوو زانـای بەنێوبانگـی ئیسرائیلیـن لـە زانکـۆی بارئیلانسـك زۆر بەڕوونـی ئـەوە روونـدەکەنـەوە کـە بۆچـی بەکارهێنانـی هێـزی سـەربازیی لەلایـەن ئیسرائیلـەوە بـۆ رووبەڕووبونـەوەی فەلەسـتینییەکان وەك تاکـە سـتراتیژ دەردەکەوێـت. ئـەوان پێیانوایـە کـە پێویسـتە تەلئەبیـب لـەوە تێبـگات کـە لەلایـەن رۆژئـاواوە رەخنـە لـە بەکارهێنانـی هێـزی ئیسرائیـل بەرامبـەر عـەرەب دەگیرێـت. بـەڵام لەگـەڵ ئەوانەشـدا ئیسرائیلییەکانـی ناوخـۆ پێیانوایـە ململانێـی عـەرەب - ئیسرائیـل چەندیـن سـەدە دەخایێنێـت و چارەسـەرکردنی لـە ماوەیەکـی نزیکـدا ناکرێـت. لەبەرئـەوە ئیسرائیـل سـتراتیژی مامەڵـە لەگـەڵ فەلەسـتین وەك دووژمـن دیاریـدەکات، بـەڵام خـۆی لـە داگیرکارییەکـی درێژخایـەن بەدووردەگرێـت کـە ئەوجـۆرە سـتراتیژەش لـە بیروبۆچوونـە سیاسـی و سـەربازییەکاندا " بڕینـی گژوگیـا "ی پێدەگوترێـت و ئـەوەش دووژمـن لەنێودەبـات یـان هـەر پلانێکـی دووژمنکارانـەی دیکـە

1 -Fogelman، Shai. 'Made in Israel'، Haaretz، 24 Dec. 2011

2 -Shabtay، Shay. The War after the Next War: The Era of Protracted Conflicts، Maarachot، No. 440، Dec. 2011

کە دژی ئیسرائیل بێت تێکدەدات[1]. دەستەواژەی" پۆکەس تراف " لە رابردوودا لەلایەن سوپای ئیسرائیلەوە بەکاردەهێنرا ، بەڵام لەساڵی 2013ەوە بووە زاراوەیەکی ئەکادیمی و لەلایەن ئەفسەرانی پلە باڵاوە بەکاردەهێنرێت. [2]
ئەو نووسەرانەی کە لەسەرەوە ئاماژەیان پێکرا، ئەوە رووندەکەنەوە کە لەئەیلوولی ساڵی 2000 ئیسرائیل بە پێویستیزانی ئەوە بە رای گشتی بڵێت کە فەڵەستین شەریکێکی باشە لە هێنانە ئارای ئاشتی لە ناوچەکە و لە سەرەتای دەستپێکردنی "بەهاری عەرەبی" ئەو ئاماژانە زیاتر دەرکەوتن. بەتایبەتی بەهاتنی بزووتنەوە ئیسلامییە توندڕەوەکانی دژە ئیسرائیل و دژە رۆژئاوا لەڕووی ئایدۆلۆجییەوە کە بۆ دژایەتییەکی بەهێزی دەوڵەتی زایۆنی سەرەتایەکی دیکە بوو. [3]
یەکێك لە رەگەزە سەرەکییەکانی ئەو ستراتیژەی ئیسرائیل ئەوەیە کە چۆن وەك ئەمریکا لە پاکستان، ئەفغانستان، یەمەن و عێراق بەکاریدەهێنا،[4] لەڕێگەی فڕۆکەی بێفڕۆکەوانەوە پلانی کوشتن دابنێت. پرەنسیپی " پۆکەس تراف " کە مێژوویەکی کۆنی هەیە و دێڤید بن گوریۆن یەکێك لە سەرۆك وەزیرەکانی ئیسرائیل کاری لەسەر کردووە و لەبارەی ئاسایشی ئیسرائیل دوو گریمانەی سەرەکی هەبووە کە بریتین لە:
1 - دژایەتیکردنی عەرەب بۆ حکومەتی ئیسرائیل بۆ ماوەی چەندین دەیەی دیکە بەردەوام دەبێت.
2 - هێزی ئیسرائیل لە ناوچەکە و دانیشتووانەکەشی روو لە کەمبوون دەکات.
لەسەر ئەم بنەمایە دەتوانین بڵێین کە بەتەواوی دژایەتی عەرەبی دووژمنی دەکات ، چونکە بن گۆریۆن پێیوایە ئیسرائیل ناتوانێ بەتەواوی پابەندی هەر پەیماننامەیەکی ئاشتی لەگەڵ دراوسێیەکانیدا بێت، تەنانەت لەوکاتانەش کە لە پێگەیەکی بەهێزیشدا بێت.

1 -Inbar، Efraim & Eitan Shamir. Mowing the Grass: Israel's Strategy for Protracted Intractable Conflict. Journal of Strategic Studies. Oct. 2013

2 -for example look at . http://www.idf.il/1613-15468-he/Dover.aspx и http://www.ynet.co.il/articles/0،7340،L-4340652،00.html

3 -Ben-Meir، Yehuda and Olena Bagno-Moldavsky، The Voice of the People: Israeli Public Opinion on National Security، 2012، Memorandum 126. Tel Aviv: INSS، March 2013.

4 -Byman، Daniel. Curious Victory: Explaining Israel's Suppression of the Second Intifada، Terrorism and Political Violence 24/5/2012.

شکستی ڕۆژئاوا لە بەرەنگاربوونەوەی تیرۆر

ئاشکرایە کە ستراتیژی بەرەنگاربوونەوەی تیرۆر لەسەر یاسای دەوڵەتان و سیستەمی سیاسی واتە گرنگترین تیۆرییەکانی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان، ڕێککەوتن و یەکێتییەکان دەوەستێت. ئەو بۆچوونەی پێیوایە مۆدێلی ڕۆژئاوا کە پێشنیازی سەروەری یاسا، نرخدانان بۆ دیموکراسی، ئازادی، سیکۆلاریزم، لەنێوبردنی تیرۆر بەیاسا نێودەوڵەتییەکان دەکات لە بەرەنگاربوونەوەی تیرۆردا کاریگەر نییە ، زۆر کۆن نییە.

بەگشتی دوای کردەوەکانی ڕێکخراوی قاعیدە و دوای داگیرکردنی عێراق و دەرئەنجامەکانی، هەروەها دروستبوونی داعش و سەرهەڵدانی قەیرانی سووریا، دەتوانین گومان لە سیستەمی دیموکراسی و لیبراڵیزم بکەین. زیادبوونی تیرۆریستەکان لەنێو وڵاتانی ڕۆژئاواو ئەوروپا، نەبوونی لێپێچینەوەی کاریگەر، بوونە هۆی ئەنجامدانی تەقینەوەکانی بەلجیکاو فەرەنساو وڵاتانی دیکە و ڕێگەی بۆ خراپبوونی شارستانییەتی ڕۆژئاواو تێکچوونی بارودۆخ و پەیوەندی نێوان ئایینەکان بەتایبەت کریستیان و ئیسلامییەکان کردەوە. هاوکات قەیرانی ئابووریشی زیادکرد و هەموو ئەوانەش کە باسکران پێکەوە ڕۆڵیان لە دروستبوونی خراپەکاری و تیرۆردا گێڕا.

لە یەك دەیەی ڕابردوودا دەرکەوت کە ناتۆ و ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی ناتوانن ڕووبەڕووی تیرۆر ببنەوە. پلانەکانیان کاریگەر نەبوون و هێرشە سەربازییەکانیان خەڵکی مەدەنی کردە قوربانی و ئەوەش وایکرد بیرۆکەی خراپ سەبارەت بە دیموکراسی و لیبراڵی دروست ببن و دەرفەت لە بەردەم تیرۆریستان واڵا بێت تاوەکو چالاکی زیاتر ئەنجامبدەن. لەگەڵ ئەوانەشدا واشنتن چارەسەری سیاسی بۆ کێشە هەرێمی و جیهانییەکان پەیدا نەکرد.

بەشێوەیەکی گشتی مێژوو شایەتە کە ئەمریکا سیاسەتێکی هەڵەی هەیە کە دووبارەی دەکاتەوە. ئەویش ئەوەیە کە کردەوەی سەربازی لە سنوورێکی دیاریکراودا دەکات و بۆ مەبەستی سیاسی خۆی ، هێزەکانی تاوەکو ماوەیەکی درێژ لەو سنوورە دەهێڵێتەوە. ئەنتۆنی کۆردیسمان لەسەنتەری لێکۆڵینەوەی نێودەوڵەتی لە واشنتن،گوتی کە ئەمریکا ستراتیژییەکی هەڵەی بۆ چۆنییەتی هەڵسوکەوتکردن لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و لەگەڵ وڵاتانی ئیسلامی هەیە.

ئێستا سەلەفی و گرووپە جیهادییەکان زیادیان کردووە. لە ڕاپۆرتێکی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکادا هاتووە کە لە ماوەی ساڵانی 1998 بۆ 2004 ، ساڵانە 300 کردەوەی

تیرۆریستی لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست روویانداوە و لە ساڵی 2008 ، بەگشتی 1600 کردەوەی تیرۆریستی هەبووە و لە 2010یشدا ، 1500کردەوەی تیرۆریستی هەبووە. لە 2011 دا 1700 کردەوەی تیرۆریستی هەبووە، لە 2012دا بەگشتی 2500 و لە 2013 بەگشتی 4650 کردەوەی تیرۆریستی روویانداوە. ئەمەش ئەوە دەردەخات کە کردەوە تیرۆریستیەکان بەبەراورد لەگەڵ ساڵی 2002 پانزە ئەوەندە زیادیان کردووە و بەبەراورد بەساڵی 2010 دە ئەوەندە زیادیان کردووە. ئەو ئامارانە بەبێ ئەو کردەوانەیە کە لە ئەفغانستان و پاکستان روویانداوە. زانیاری هەبوو کە گرووپە تیرۆریستییەکان چالاکتر دەبن ، بەڵام ئەمریکا هیچی نەکرد بۆ ئەوەی رێگە لە دروستبوونی داعش بگرێت. راپۆرتە هەواڵگرییەکان ئاماژەیان بەوە دەدا کە جوڵەی گرووپە تیرۆریستییەکان لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی دیکە هەیە و ئەگەری ئەنجامدانی کردەوەی تیرۆریستی زیاتر هەیە. سەرئەنجام ئەمریکا پێیزانی و وردە وردە بەشێوەیەکی ناستراتیژی دەستی بە بەرەنگاربوونەوەی تیرۆر کرد کە لە ئەنجامی ئەوەشدا ئێمە ئێستا بەرهەمەکەی دەبینین کەچی لەو گرووپە تیرۆریستییانە دروستبووە. کۆردیسمان دەڵێت: "ئێستا ئێمە ستراتیژییەکی تەواومان بۆ بەرەنگاربوونەوەی دووژمنەکانمان نییە و ستراتیژییەکی نادیارمان لە بەرەنگاربوونەوەی تیرۆردا هەیە. ئامارەکان وادەردەخەن کە لە بەرەنگاربوونەوەی تیرۆردا سەرکەوتوو نەبووین، بۆیە پێویست نییە تەنیا ئەوە دووبارە بکەینەوە کە لە عێراق و سووریا ئەنجاممانداوە. دەبێ بەشێوەیەکی گشتگیرتر و بە ستراتیژییەکی باشتر و بە هاوئاهەنگی لەگەڵ دەوڵەتە ئیسلامییەکان رووبەڕووی تیرۆر ببینەوە. لەکاتێکدا ئەوە زیاتر لە 10 ساڵ بەسەر 11ی سێپتەمبەردا تێپەڕیوە، تائێستا هیچ یەك لەوانەمان نەکردووە.

کۆردیسمان بەشیوەیەکی لۆژیکی کێشەکە دەبینێ بەتایبەت دەربارەی سووریا کە پێیوایە واشنتن لەوێ بەشێوەیەکی ناستراتیژی کاریکردووە. لێرەدا مەبەست لە ناستراتیژی ئەوەیە بەبێ ئامادەکاری پێویست کارێك ئەنجامبدەیت. ئەمریکییەکان نایانەوێت دان بەهەڵەکانی خۆیان دابنێن، بۆیە بیر لە دۆزینەوەی پاساوێکی نوێ بۆ کردەوەکانیان دەکەنەوە. ئەو ناستراتیژیەی ئەمریکا بووەتە هۆی دروستبوونی ئاژاوەیەك کە ئەمریکا و هاوبەشەکانی بە رشتنی خوێن و ئەنجامدانی کردەوەی سەربازی بۆ زیادکردنی نفوزی خۆیان لە داهاتوودا، تێیدا سوودمەند دەبن. کێشەکانی جێبەجێکردنی ستراتیژی ئەمریکا لەلایەن (سەنتەری لێکۆڵینەوەی راند)ەوە بینراون کە فەرمانەکانی پنتاگۆن جێبەجێدەکات. ئەو سەنتەرە لێکۆڵینەوەیەکی لەسەر شەڕەکانی ئەمریکا لە

13 ساڵی رابردوودا کردووە و نووسەرەکانی ئەم سەنتەرە حەوت وانەیان لەو شەڕانە دەرخستووە کە ئەمریکا بەشداری تێدا کردوون:
1 -کەموکورتی لە تێگەیشتنی ستراتیژی
2 -کەموکورتی لە داڕشتنی ستراتیژی
3 - هەڵە لە جێبەجێکردنی رەگەزی سیاسی گرنگ لە ستراتیژی جەنگدا
4 - نەگۆڕینی تەکنۆلۆژیای کۆن بۆ زانینی کولتوور و بواری کۆمەڵایەتی و مێژوو کە ئەوە زۆر گرنگە بۆ تێگەیشتن لە ململانێ و روونکردنەوەی ستراتیژی لەکاتی گونجاودا.
5 - هەڵە لە پلاندانان و جێبەجێکردنی کردەوەکان بۆ ئەوەی لە دوای رووبەڕوونەوەی یاخییەکان و دەستبەسەرداگرتنی شارێك ئارامی دروستبێت.
6 -گرنگی پێنەدانی تەواو لە رێکخستندا و پشتبەستن بە رێکخستن تەنیا لەڕێگەی شەڕەوە بۆ چارەسەری ناکۆکییەکان.
7 - ناتەواویی هێزی مەدەنی لە ئەنجامدانی کردەوە هاوبەشەکان بۆ دروستبوونی هاوئاهەنگی لەنێوان ئەمریکاو هاوپەیمانەکانی. دوای ئەو هەموو خەسڵەتە نەرێنیانە پێویستبوو واشنتن وەك کۆتاییەکانی سەدەی بیستەم بگەڕێتەوە بۆ سیاسەتی دوورکەوتنەوە لە ململانێ نێودەوڵەتییەکان، بەڵام دەرکەوت کە بەپێچەوانەوە واشنتن چالاکییەکانی لە مەیدانی نێودەوڵەتی بەتایبەت لەبواری کردەوەی سەربازی زیاترکردووە. بەگشتی ئێستا دەرکەوتووە کە کردەوە سەربازییەکانی رابردوو کاریگەر نەبوون و ئاشکرایە کە ئەمریکا لەماوەی درێژی رابردوودا بە دوو پلان کاری کردووە:
1 - تیۆری پێنج ستراتیژیی بازنەیی، ئۆپەراسیۆنی هێزی ئاسمانی ئەمریکا یەکێکە لە نموونە هەرە دیارەکانی ئەمە لەدوای ساڵی 1991 ، ئەوەش دوای ئەوەی کە سەرکەوتنی لە جەنگی کەنداو دژ بە عێراق بەدەستهێنا.
2 - ئەمریکا کاریکرد بۆ ئەوەی دەسەڵاتی ئاسمانی زۆر بەهێزبێ بەشێوەیەك کە بۆ ئەنجامدانی هەموو کردەوەیەکی سەربازی پێویست بکات پرس بەوان بکرێت.
ئەندازیاری هێرشە ئاسمانییەکانی ئەمریکا بۆ سەر عێراق سەرهەنگێکی هێزی ئاسمانی ئەمریکا بوو بەناوی (جۆن وارن) کە بەرپرسی بەشی کش مەلیك بوو. ئەو هێرشە لەژێر ناوی "برووسکەی خێرا" بەڕیوەچوو و یەکێك لە گرنگترین رەگەزەکانی دروستبوونی ئۆپەراسیۆنی "ڕەشەبای بیابان" پێکدەهێنێت. ئاشکرایە کە بۆ هەموو دەوڵەتێك پێنج بنچینە هەن کە لە ژیانی ئەو دەوڵەتانەدا زۆر گرنگن کە ئەوانیش چەك، خەڵك، حکومەت، پیشەسازی و هۆکارەکانی پەیوەندین.

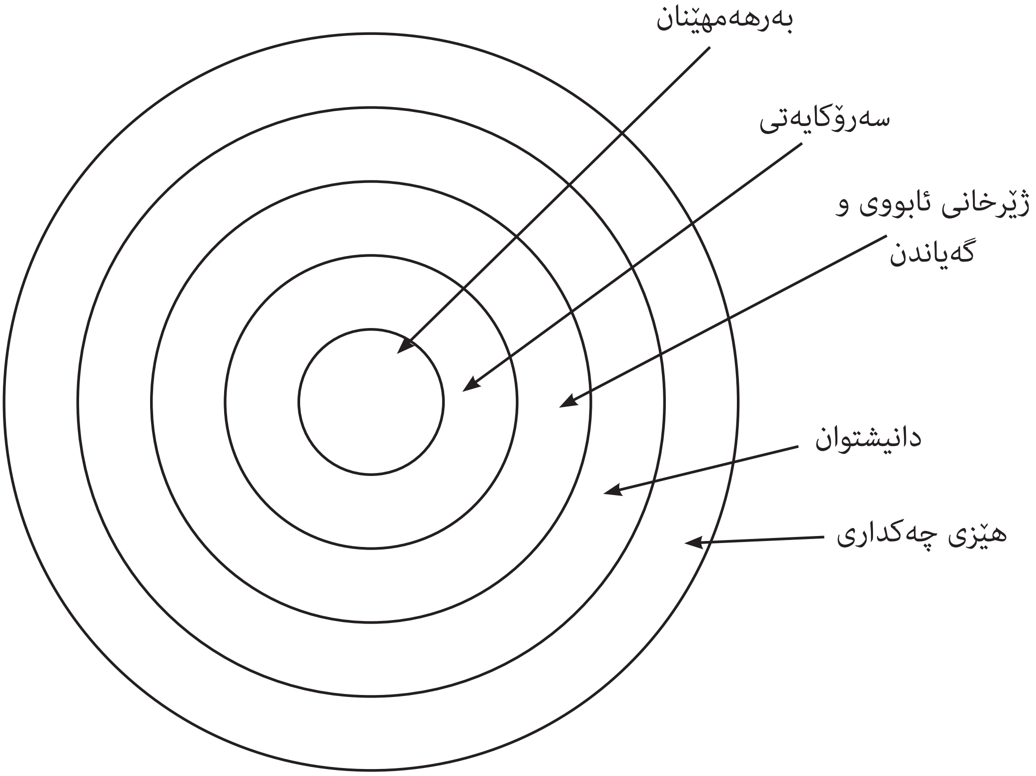

لە راستیدا رۆژئاوا چی دەوێت؟

بەو رەفتارە نامۆ و بیرو تێگەشتنە جیاوازانەوە کە لەلای بەرپرسە سیاسی و سەربازییەکانی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا هەیە، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە تیرۆر لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا بریتییە لەو کارەی کە واشنتن و شەریکە سیاسییەکانی گرنگی پێدەدەن کە رەفتارەکانی ئیسرائیل لەوبارەوە زۆر روون و ئاشکرایە. وەك پرۆفیسۆر ئیفرایم نیبار لە ئابی 2016دا لەسەر سایتی ئینتەرنێتی سەنتەری لێکۆلینەوەی ستراتیژی Begina-Sadat ئیسرائیل بڵاویکردووەتەوە، لەنێوبردنی دەوڵەتی ئیسلامی لە عێراق و شام هەڵەیە چونکە دەکرێت بۆ رووبەڕووبوونەوە و بەربەستکردنی حیزبوولڵای لوبنانی و ئێران بەکاربهێنرێت.

ئەگـەر ئەمـە حاڵەتێکـی راسـت بێـت، ئـەوا چینیـش پێویسـتە گرنگـی بـە پشـتیوانیکردنی یاخیبووانـی کەرەسـتە هۆشـبەرەکان لـە مەکسـیك بـۆ وەسـتاندن و بەربەسـتکردنی ئەمریـکا بـدات. هەرچەنـدە پەکیـن تێروانینـی تـەواو جیاوازی هەیـە سـەبارەت بەرەنگاربوونـەوەی کارە تیرۆریسـتییەکان بەهەرشـێوەیەك بێـت و بەرەنگاربوونـەوەی جیۆسیاسـی هێـزە گـەورەکان.
بـەڵام پرۆفیسـۆر ئینبـار دەڵـێ کـە بـۆ زیاتـر بەڵگـەی یاسـایی لەسـەر بوونـی دەوڵەتـی ئیسـلامی لـە عێـراق و شـام بـدات کـە کاری ئەمریکایـە، تاوەکـو بەوهۆیـەوە ئـاژاوە لـە ناوچەکـەدا هەبێـت و ئەویـش بەوهۆیـەوە باڵادەسـتی خـۆی بەسـەر ناوچەکەدا بسـەپێنێت.
بـۆ ئەمـەش بەکارهێنانـی رێبـازی جەنگـی هەمەلایەنـە پێویسـت دەکات کـە دانـەری ئـەم پێناسـەیەش فرانـك گ.خۆفـمان – ئەفسـەری پێشـووی دەریایـی ویلایەتـە یەکگرتـووەکان و کارمەنـدی وەزارەتـی بەرگـری ئەمریـکا بـووە.
ململانێـکان جیـاوازن و جەنگیـش لەسـەر شـێوازە دێرینـەکان نییـە و ئـەوەش لەلایـەن شـارەزا سـەربازییەکانەوە پشتڕاسـتدەکرێتەوە. پێویسـتە لـە هـۆکاری بەکارهێنانـی هەڕەشـە جۆراوجـۆرەکان بەشـێوەیەکی فـراوان لـە بەڵگەنامەکانـی ناتـۆ و پنتاگـۆن تێبگەیـن.

جێگرەوەی شێوازی پێنج ئەڵقەیی

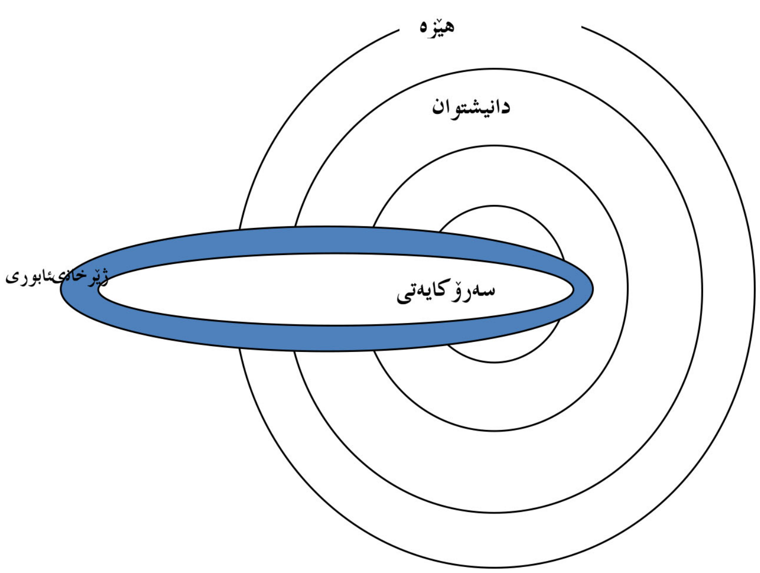

خۆفـمان دەڵـێ کـە ململانێیەکانـی داهاتـوو بەهـۆی چەندیـن ناوەنـدەوە، لـە چەندیـن ڕێگـەوە و چەندیـن بـژارەوە بـەردەوام دەبـن کـە ئەمـەش لەگـەڵ بنەماکانـی دابەشـکردن بـۆ ڕەش و سـپی ناگونجێـت. چەندیـن شـێوازی جیـا بـۆ جەنـگ هەیـە و زۆربـەی کات لـە گەشـەکردندان. لـە جەنگـە دوولایەنەکانـدا هەڕەشـەکان گونجاوتـرن و بەشـیوەیەکی گشـتی جیـاوازە لەگـەڵ ململانێیەکانـی دیکـەی وەك تەقلیـدی و ناپێوانەیـی و تیرۆریسـتی کـە دەچنـە خانـەی ململانـێ و لـە هەمانکاتـدا لەوانەیـە ڕەفتـاری تاوانیـش لـەو ململانێیانـەدا هەبێـت. بەپێـی بۆچوونـی خۆفـمان هەڕەشـەکانی داهاتـوو تێکەڵـتر دەبـن وەك لـە جـۆرە نەریتـی و نارێکخـراوەکان و نامەرکـەزی و ئەوانـەی کـە ئەنجامدەرەکانـی ناحکومیـن، لەگـەڵ هەمـوو ئـەو تەکنۆلۆژیـە سـادەو ئاڵۆزانـەی کـە بەهەمـوو ئاراسـتەیەك داهێـنراون. هەڕەشـەی هەمەلایەنـەی زۆر نیزامـی تـازەی جەنـگ دەگرێتـەوە، لەوانـە بەکارهێنانـی چەکـی پێوانەیـی و پـلان و پێکهاتـەی نارێکخـراو وکـردەوەی تیرۆریسـتی وەك توونـدوتیـژی و زۆرلێکـردن و هـەر تاوانێکـی دیکـە. هەروەهـا دەکرێـت جەنگـی هەمەلایەنـە لەنێـوان حکومەتەکانـدا و چەندیـن لایەنـی ناحکومیـدا تێکـەڵ بێـت. دەکرێـت جێبەجێکردنـی ئـەو کردەوانـە بـە هاوبەشـی هەموویـان بێـت کـە لـە ململانێیەکـەدان یـان تەنیـا یەکێـك لـەو لایەنانـە ئەنجامیـدات کـە دەکرێـت ئـەوەی دەبێتـە دژ (حکومـەت بێـت، گرووپ بێـت، یـان هەرلایەنیـك کـە حکومـەت چاودێـری دەکات و خۆیـان هەمـوو پشـتگیریەکی دارایـی چالاکییەکانیـان دەکـەن) تاوەکـو دەگاتـە بەکارهێنانـی توانـا سـەربازییە نوێیـەکان وەك سیسـتەمی فەرماندەیـی نهێنـی و بەکارهێنانـی ڕۆکیتـی (زەوی – هەوایـی) و هـەر سیسـتەمێکی دیکـەی نوێـی لەنێوبـردن و هەروەهـا جەنگـی یاخیبوونـی پارتیزانـی کـە تێیـدا تەقینـەوە و کوشتنبەشـێوەیکەمین بەکاردەهێنریـت. دەشـێ سـەرجەم توانـا تەکنیکییـە باڵاکانـی حکومـەت وەك پارێزگاریکـردن لەڕێگەی مانگە دەسـتکردەکانەوە دژی تیرۆریسـتان و جەنگـی ئەلیکترۆنـی و دارایـی بەکاربهێنرێـت. ئـەو پرۆسـانە و تاکتیکـی ڕێکخـراو لـە چوارچێوەیەکـی سـەرەکیدا بـۆ بەدەسـتهێنانی لێکەوتـە ماددییـەکان دەکرێت بـە بەکارهێنانی سـەرجەم ئاسـتەکانی جەنـگ دەسـتەبەربکرێت. مایـکڵ ئەیشـێرڤود لـە کتێبەکەیـدا (هێـزی ئاسـمانی لەجەنگـی دوولایەنـەدا) کـە پەیمانگـەی میشـێلی کۆمەڵایەتـیBBC لـە ویلایەتـە یەکگرتوەکانـی ئەمریـکا لەسـاڵی 2009دا بڵاویکردووەتـەوە، ئـەم پێناسـەیەی خـوارەوەی بـۆ جەنگـی هەمەلایەنـە دانـاوە.

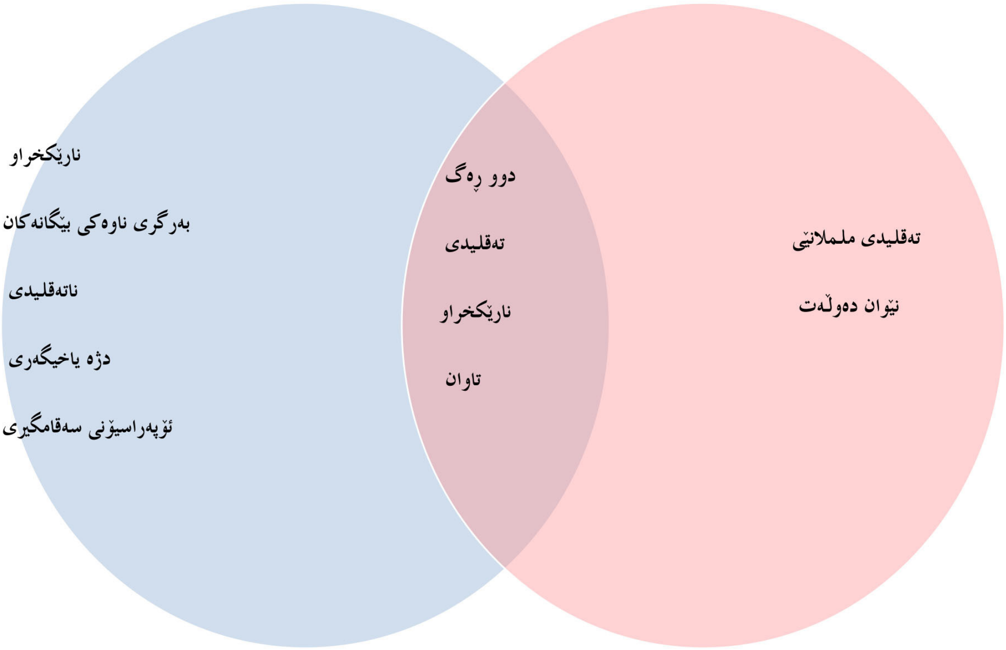

جەنگی هەمەلایەنە جیاوازی نێوان جەنگی نەریتی تەواو و جەنگی نارێکخراو لادەبات. ئەم دەستەواژەیە سێ پاشکۆی هەیە کە دەکرێت لە یەکەمیاندا بڵێین پەیوەندیدارە بە ژینگەی کوشتارگە و مەرجەکانی و لە دووەمیاندا بریتییە لە ستراتیژ و تاکتیکی دژبەیەك و لە سێیەمیشدا لەگەڵ جۆرێك لە هێز پەیوەستە کە دەبێ ئەمریکا دروستی بکات و پشتگیری لێبکات. لە لێکۆلینەوەکانی رابردوودا ئەم دیاردەیە زۆربەی کات دژی ئەم لێکدانەوانە بەکارهاتووە. لە شوباتی 2009 دا جیمس ماتیس ژەنەراڵی دەریایی سەبارەت دووژمنی هەمەلایەنە و هێزە چەکدارییە هەمەجۆرەکان دوواوە کە ویلایەتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا دەتوانێ کاری لەسەر بکات بۆ ئەوەی دژیان بوەستێتەوە.

ئایشێرفۆد دەنووسێت کە هێزی هەمەلایەنەی داهاتووی ئەمریکا دەتوانن رووبەڕووی حکومەت و ناحکومەتە دژەکان ببنەوە کە بەشێوەیەکی فراوان هەرجۆرە چەکێکی" ئاسایی" مووشەکی ئاراستەکراو و رۆکێت وتەنانەت چەکی ئەلیکترۆنی بکوژ و نەکوژ بەکاردەهێنن و دەکرێت ئەوانەی کە دژن لە رۆژیکدا بۆسە دابنێن و لە رۆژێکی دیکەشدا هێرشە ئاساییەکانی خۆیان ئەنجامبدەن.

بەوشـێوەیە چـەك و پلانـی سـەربازی هەمەلایەنـە دەبێتـە هـۆی تێکەڵکردنـی جەنگـی تەقلیـدی و ناتەقلیـدی. کاتێـك ئـەم کارە دەچێتـە نێـو ئامانجـی سیاسـییەوە، جەنگـی هەمەلایەنـە شـێوازێکی جەنگـی نارێکخـراو وەردەگرێـت بەجۆرێـك کـە لەوێـدا یاسـاییبوون و سیسـتەمی شـەرعی جێبەجێدەکرێـت.

بەسـەیرکرنی دەوڵەتـی ئیسـلامی و بەکارهێنانـی تەکنەلۆژیای سـەردەم و دەسـتگرتن بەسـەر ناوچەیەکـی دیاریکـراودا هەمـوو ئەمانـە بەپێـی بۆچوونەکانـی خۆفـمان و ئایشـێرڤود ئەنجامـدراوە. لەلایەکـی دیکـەوە چەنـد واتایەکـی دیکـەی جیـاواز بـۆ جەنـگ هەیـە کـە لـە ویلایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکادا دانـراوە.

فەرمانـدەی پرۆسـە تایبەتییەکانـی ویلایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکا USSOCOM زۆر چالاکانـە کار بـۆ تێگەشـتن لـە جەنگـی ناتەقلیـدی دەکات و پێناسـەی جەنگـی ناتەقلیـدی HB دەکات بـەوەی کـە" چالاکییەکـە لەپێنـاو دروسـتکردنی بزووتنەوەیەکـی بەرگـری و یاخیبـوون بـۆ لاوازکـردن و خسـتنی ئـەو دەسـەڵات و حکومەتـەی کـە هەیـە و بـە هـاوکاری هێـزی پارتیزانـی لـەو ناوچەیـەدا کـە بەرەنگاربوونـەوەی تێدایـە کاردەکات. "

جەنگـی ناتەقلیـدی بریتییـە لـە یەکێـك لـە پێکهاتەکانـی جەنگـی تایبـەت. بـۆ ئـەم پێناسـەیە سـەیری 3/ADRP 5 بکـە کـە دەڵـێ جەنگـی تایبەتـی لـە پرۆسـەی پشـتگیری زانیـاری سـەربازی و بەرگـری ناوخۆیـی و دەرەکـی و جەنگـی ناتەقلیـدی پێکهاتـووە. لـە باسـەکانی پێشـوودا بەوجـۆرە بـاس لـە جەنگـی تایبەتـی کـراوە کـە پرۆسـە نەفسـییەکان و بەرەنگاربوونـەوەی یاخیبـوون و جەنگـی ناتەقلیدیـش دەگرێتـەوە.

قۆناخەکانی جەنگی تایبەتی شەش شێوازی سەرەکی لەخۆ دەگرێت:

- ئامانجەکـەی بریتییـە لـە بەدیهێنانـی ئارامـی و جێگیـری یـان خسـتنە لەرزینـی رژێمـی بەئامانـج گیـراو.
- هاوبەشە ناوخۆییەکان هەوڵە بنەڕەتییەکان یەکدەخەن.
- هێزی چەکداری ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بەکەمی لە وڵاتدا جێبەجێیدەکات.
- ئەوانـە وەك بنەمایـەك بریتیـن لـە کاتێکـی درێژخایـەن و دەتوانـن لـە مـاوەی مانگێکـدا (یـان سـاڵێکدا) بـەڵام نـەك رۆژێـك ئامـادەکاری گـەورە بکـەن.
- ئـەو جەنگـە پێویسـتی بـە هـاوکاری چـڕە لەنێـوان لایەنـەکان ، بەجۆرێـك کـە وەزارەتـی بەرگـری دەتوانـێ ببێتـە شـوێنکەوتەی وەزارەتـی دەرەوە یـان دەزگای هەواڵگـری ناوەنـدی.
- بەکارهێنانـی رێبازەکانـی "جەنگـی سیاسـی" بـۆ جوڵانـدن، یەکخسـتن و یەکگرتنـی تاکەکان یـان گرووپـەکان لەگـەڵ تاکتیکـدا تاوەکو ئاسـتی سـتراتیژی.

وەك گوتــراوە پێویســتە وەك هونــەری ســازان یــان تێكدانــی هاوپەیمانــی لــە جەنگــی سیاســی تێبگەیــن. بەپێــی مێــژوو هێــزی تایبەتــی ئەمریــكا لــەڕووی ئاســتی پلانســازییەوە (سیاســەتی بەكارهێــنراو)، جیاوازییەكــی رێژەیــی لــە ململانێــی سیاســیدا هەیــە و دەزگاكانــی حكومەتەكانــی دیكــە لەســەر ئاســتی ســتراتیژی كاردەكــەن. ئــەم رەگــەزە لــە جەنگــی سیاســی، بەشــێكە لــە هەنــگاوە ســەربازییە تایبەتەكانــی ویلایەتــە یەكگرتــووەكان و لەنێــوان هاوبەشــەكانیدا پێویســتی بــە هــاوكاری زۆرە . هەروەهــا دەبــێ لەلایــەن وەزارەتــی دەرەوە یــان دەزگای هەواڵگــری ناوەندییــەوە پشــتیوانی هێــزە هاوبەشــەكە بكرێــت.

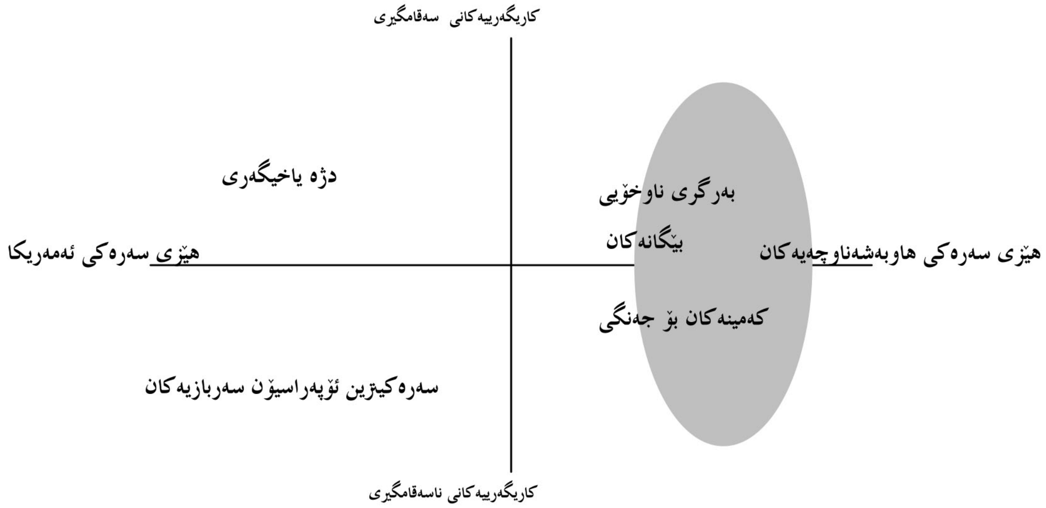

لــە كۆتاییــدا، بەپێــی پەیماننامــەی پرۆســە تایبەتییــەكان كــە دەزگای ســوپای هاوبــەش لــە تەممــوزی ســاڵی 2014دا بڵاویكردووەتــەوە، لــە هێڵــكاری جەنگێكــی نارێكخــراو بەئاشــكرا روونكراوەتــەوە كــە ســوپای ئەمریكــی بــۆ بەرگریكردنێكــی كلاســیكی و ئەنجامدانــی كاری تێكدەرانــە لــە وڵاتەكانــی دیكــە ئامــادە دەكرێــت. هەمــووی دەوەســتێتە ســەر ئــەوەی كــە كــێ پێویســتە پشــتیوانی بــكات. ئەگــەر ئــەو هاوپەیمانییــە لەگــەڵ یاخیبــوان و بزووتنــەوەی بەرەنگاربوونــەوە كێشــەی بــۆ دروســتبوو، ئەوكاتــە پێویســتە زنجیرەیــەك ئۆپەراســیۆن بــۆ

لەنێوبردنیـان ئەنجامبدرێـت. بـەڵام ئەگـەر دەوڵەتەکـە بریتیبـێ لـە دەوڵەتێکـی دووژمـن ، ئـەوا هاوکارییەکـە بـۆ یاخیبـووەکان و بزووتنـەوە دژەکـە دەبێـت.
لـە هێڵـکاری سیسـتەمی بنەڕەتییانـدا تەنیـا جیاوازییەکـی بچـووك هەیـە – لـە لیسـتی ئەوانـەی کـە پێویسـتە بچووکبکرێنـەوە وەك تیرۆریسـت، بـەڵام لـە جەمسـەرەکانی دیکـەوە بەتـەواوی دژی هەڵوێسـتی یەکـترن. بـەڵام بەگشـتی دڵنیایـن لـەوەی کـە ئاشـکرایە ویلایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکا بەئاسـانی ناتوانـێ پشـتیوانی تیرۆریـزم بـکات. بـۆ ئەمـەش ڕێگەی دیکـە هەیـە - یـان لەڕێگـەی بازرگانییـەوە (چالاکییـەکان هەمـان شـت دەبێـت، بـەڵام تیرۆریسـتەکان ئەوانـە دەبـن کـە یاخیبـوون یـان لەپێنـاوی سـەربەخۆییدا دەجەنگـن)، یـان لەڕێگـەی بریکارەکانیانـەوە دەبـێ (جاسووسـەکان) کـە ئەگـەر لیسـتی تیرۆریسـتەکان مەترسـی بـۆ سـەر وەزارەتـی دەرەوەی ویلایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکا هەبێـت یـان ئەوانـە مەترسـی ئەوەیـان لێبکرێـت کـە لەژێـر کۆنترۆڵـدا نەمێنـن.

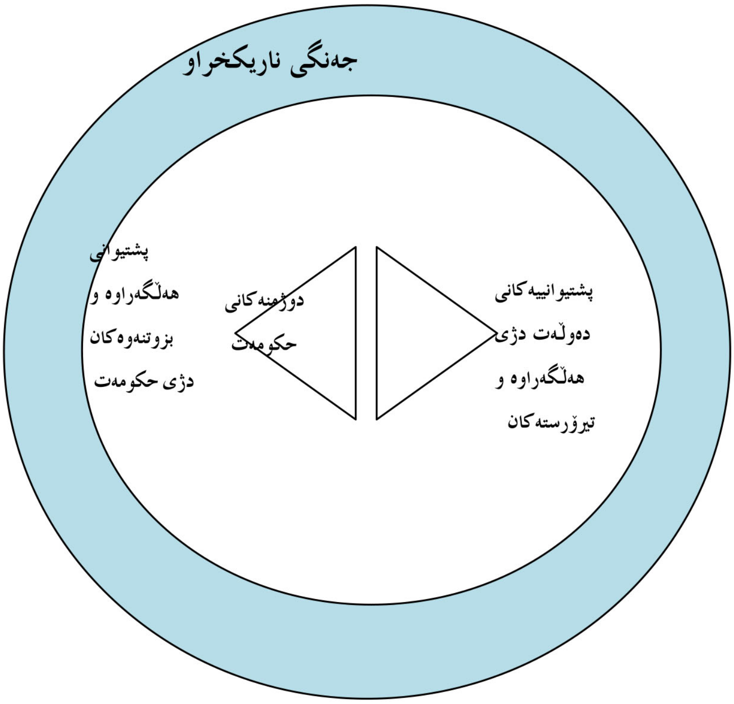

کەواتـە یەکێـك لـە تێگەیشـتنە تـازەکان، گەشـەکردنی ئۆپەراسـیۆنی تایبەتـی سـوپای ویلایەتـە یەکگرتووەکانـە دژی جەنگێکـی ناتەقلیـدی. ئـەوەش پێناسـە دەکرێـت بـەوەی " سـتراتیژی هەمـوو حکومەتەکانـە بـۆ یەکخسـتنی ڕێبـازی نیشـتیمانیان لـە جەنگـی

نارێکخـراودا تاوەکـو هەوڵـی هەمەلایەنـەی حکومەتـە نێودەوڵەتییـە هاوبەشـەکان دژی پرۆسـە سـەربازییە ناتەقلیدییەکانـدا بێـت."

لـە لێکۆڵینەوەیەکـی تایبـەت بـەو بابەتـە ئامـاژە بەوەکـراوە کـە پێویسـتە دەسپێشـخەری ناتەقلیـدی بـۆ بەرەنگاربوونـەوەی ئـەو مەترسـی و هەڕەشـە هەمەلایەنانـە بکرێـت. شـێوازی سـوپای ئەمریکـی پیشـانیدەدات کـە لەسـەر جەنگـی ژێرزەوینـی و پارتیزانـی رێکخـراوە. لەوانـە پرۆسـەی کوشـتن بەشـێوەی چالاکـی، وەك دوو دلۆپـە لـە ئـاو و بیرهێنانـەوەی شـێوازی کودەتایـی حکومەتـەکان بـە رێگـەی "شۆڕشـە رەنگاوڕەنگـەکان". لـەو حاڵەتـەدا جیاوازییەکـە تەنیـا لـە چەنـد روویەکـی کەمـی دوولایەنـەدا دەبێ کـە بـە شـێوازی پارتیزانـی کلاسـیکی و بەکارهێنانـی توونـدوتیـژی ئەنجامیـدەدەن.

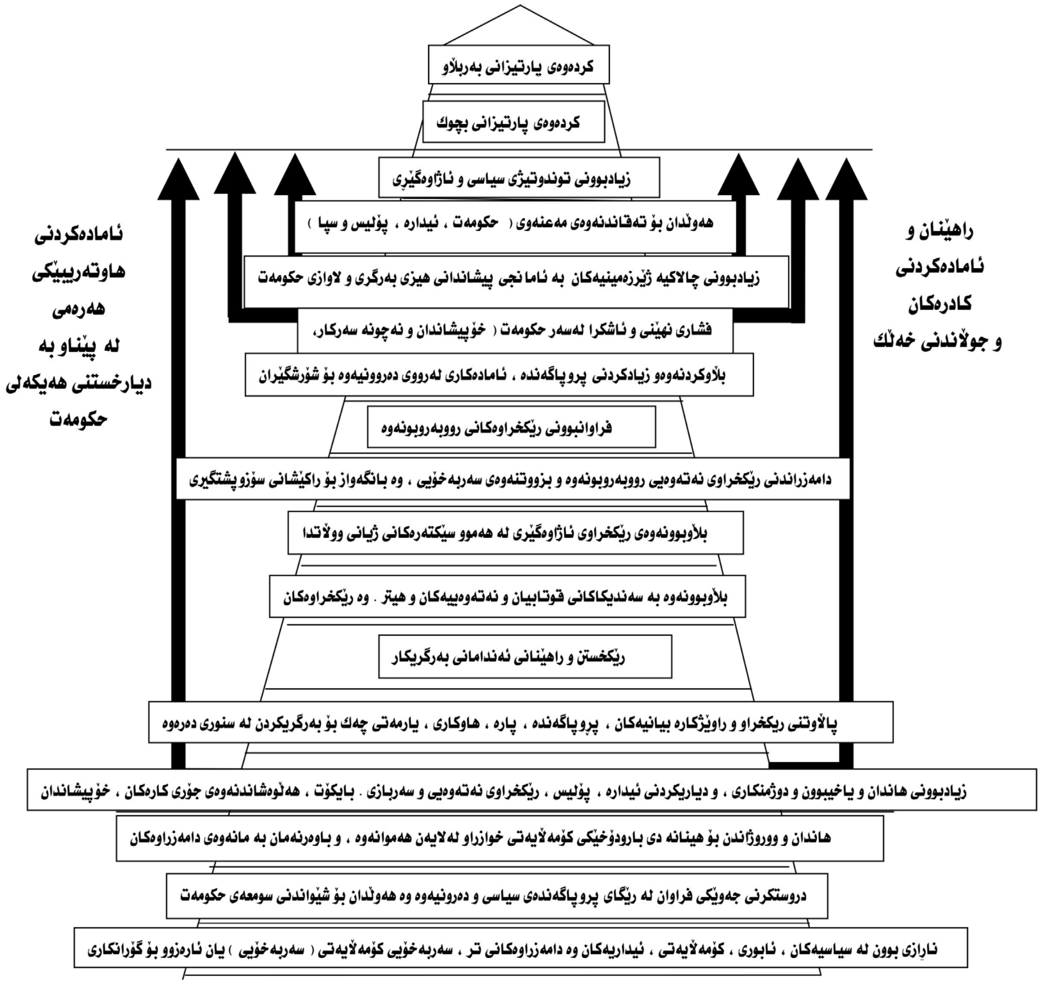

بـە سـەیرکردنی ئـەوە ئایـا سـەرکردەی حکومەتـەکان و هێـزە سیاسـییەکانی وڵاتانـی ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت بـاوەڕ بـەوە دەکـەن کـە ویلایەتـە یەکگرتووەکانی ئەمریکا پرۆسـەی بەگژداچوونـەوەی تیـرۆر ئەنجامـدەدات؟ لـە کـوێ گرەنتـی ئـەوە هەیـە کـە جەنگی سیاسـی بەهێـزی ئۆپەراسـیۆنی تایبەتـی و ڕێکخـراوی بزووتنـەوەی یاخیـبووان بـە ئامانجـی گۆڕانـی ڕژێـم و سـەپاندنی دەسـەڵاتێکی داگیـرکاری نـوێ ئەنجامنادرێـت؟
ئـەم راسـتیانە یەکێـك لـەو هۆکارانـەن کـە لایەنـی رووسـی هەمیشـە لـە گفتوگۆکانیـدا سـەبارەت سـووریا دان بـە هەندێـك ڕێکخـراوی نیمچـە سـەربازی وەك ئۆپۆزیسـیۆنێکی سیاسـی نانێـت و بـەردەوام وەك تیرۆریسـت سـەیریان دەکات، لەکاتێکـدا وەزارەتـی دەرەوەی ویلایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکا پێداگـری لەسـەر ئـەوە دەکات کـە ئەوانـە " ئۆپۆزیسـیۆنی میانـڕۆن. "

فاکتەری کوردی

بێگومـان پێویسـتە کارکـردن بـۆ بەگژداچوونـەوەی تیـرۆر تەنیـا ئایدۆلۆژیانـە نەبێـت. لەنێـو ئەوانـەدا لایەنـی دینـی نەبێـت و لایەنـی ڕەگـەزی - ئەتنـی لەبەرچـاو بگیرێـت.
لـە ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت هەوڵـەکان بـۆ بەگژداچوونـەوەی دەوڵەتـی ئیسـلامی لـە عێـراق و شـام بەبـێ بەشـداری کـورد هیـچ واتایەکـی نابێـت. ئـەوەش لـە کاتێکدایـە کـە کـورد دەکەونـە نێـو ئـەو دوو دەوڵەتـەی کـە زۆرتریـن چالاکـی و کاری ئـەو ڕێکخـراوە تیرۆریسـتیانەی تێدایـە کـە ئەوانیش عێـراق و سـووریان. بـەڵام قسـەیەك هەیـە سـەبارەت ئـەوەی کـە چالاکییـە یەکگرتووییەکانـی کـورد سـتراتیژێکە نـەك تەنیـا دژی تیرۆریـزم بەڵکـو بەگشـتی لەسـەر داهاتـووی ناوچەکەیـە و ئەمـەش جـارێ زووە.
لـە خاڵـی یەکەمـدا کـورد بـە سـەر عێـراق، ئێـران، سـووریا و تورکیـادا دابەشـبوونە، هەروەها کـورد یـەك سـەرکردەی سیاسـی هاوبـەش و یـەك بیروباوەڕیـان نییـە. لێـرەدا هیـچ شـتێکی خـراپ نییـە کـە لـە هاوشـێوەی ئەوانـەدا دەتوانرێـت زۆر لـەو کۆمەڵـە نەتەوانـە ببینرێـت کـە تەنیـا سـنووری حکومەتـەکان دابەشـیکردوون. هەرچەنـدە بەشـێکی زۆری رووسـەکان لـە رووسـیای فیـدراڵ دەژیـن، بـەڵام کـەم نیـن ئـەو رووسـانەی کـە دەکەونـە کازاخسـتان، ئۆکراینـا، بیـلارووس و ژمارەیـەك وڵاتـی دیکـەی یەکێتـی سـۆڤیەتی پێشـوو یـان لـەو حکومەتانـەش کـە ئێسـتا لەنێـو یەکێتـی ئەوروپـادان.
جەنگـی ناوخۆیـی ئۆکراینـا لـەڕووی ناسـنامەی نەتەوەییـەوە فاکتەرێکـی ڕاسـتی

و مەترسـیدارە و ، بـۆ مۆسـکۆ هەڵبژاردنێکـی قـورس بـوو. ئەگـەر وادابنێیـن کـە کـورد سـەنتەرێکی سیاسـی مەرجداریـان هەیـە، بـۆ نموونـە لـە کوردسـتانی عێراقـدا بەهـۆی سـەربەخۆیی سیاسـی و دەسـتووری خۆیانـەوە، ئیسـتا هەسـت بـە ئارامـی زیاتـر دەکـەن. بـەڵام ئایـا ئـەوان ئەزموونـی پۆزەتیـڤ و نێگەتیڤـی وڵاتانـی دیکـە لەبەرچـاو دەگـرن؟ کۆسـۆڤۆ بـە هـاوکاری بۆمبارانـی ناتـۆ بڕیـاری سـەربەخۆیی دا و لـە سربیـا جیابـووەوە و ئێسـتا پێشـینەیەکی یاسـایی گرنگـی هەیـە بـۆ پێکهێنانـی حکومەتـی نـوێ هەیـە کـە شـایانی لەبەرچاوگرتنـە. لەگـەڵ ئەوەشـدا بـە بـڕوای ئیمـە بەراوردکردنـی گەشـەکردنی وڵاتـە تایبەتەکانـی ئەوروپـا لەگـەڵ کـورد قبوڵکـراو نییـە. ئەوروپـای ڕۆژئـاوا و ویلایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکا بـۆ خۆیـان بەشـیوەیەکی ئاسـایی بـە سـەرجەم قۆناخەکانـی کۆمەڵگەیەکـی تەقلیـدی بـۆ سـەردەمی نـوێ و ئـەو بارودۆخـەی کـە ئێسـتا هەیـە واتـە قۆناخـی نـوێ و جیهانگیـری تێپەڕیـون. لەڕاسـتیدا لەسـەر ئـەرزی واقیـع کـورد خۆیـان لـە دوای ڕووداوەکان دەبیننـەوە.

هەندێك هێـزی ڕەگـەزی و تەقلیـدی لـە زۆر ڕێگـەوە ڕووداوی نێودەوڵەتـی دروسـتدەکەن وەك ئـەوەی کەمالیسـتەکانی تورکیـا و بەعسـییەکانی سـووریاو عێـراق ئەنجامیانـداوە. پێویسـتە بەبیـری بێنینـەوە کـە ئـەو دەوڵەتانـە سـنووری خۆیـان لـە ئەنجامـی سـەرلەنوێ دابەشـکردنەوەی ڕۆژئـاوا، فەرەنسـا و بەریتانیـا دیاریکـردووە کـە بـەوە بۆمبێکـی تەوقیتکراویـان لەژێـر ململانـێ ئەتنییـەکان لـە ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتدا دانـاوە.

بەشـێوەیەکی گشـتی، پێویسـتە بـە بیرکردنـەوە لـە تەقلیـدی سیاسـی ڕۆژئـاوا، لەگـەڵ گریمانـەی بوونـی سیسـتەمی جەمسـەربەندییەکانی جیهـان، یارمەتـی پێکەوەنانـی ڕێگەیەکـی تـەواو بـۆ پێکهێنانـی ئاینـدەی ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت لەسـەر بنەمـای هاوکاریی هەمەلایەنـە بدرێـت.

وەرگێڕانی لە ڕووسییەوە : د.هونەر ئەمین

سیاسەتی رووسیا لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست
دیاردەی داعش: رەهەند و لێکەوتەکان

د.جەهانگیر کەرەمی
بەڕێوەبەری گرووپی لێکۆڵینەوەکانی رووسیا و ئاوراسیای ناوەند

پێشەکی

دەوڵەتی ئیسلامیی عێراق و شام لەم ساڵانەی دواییدا، لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و بەتایبەتی لە عێراق و سووریا بووەتە دیاردەیەکی ئەمنیی گرنگ و پانتایی مەترسییەکانی ئەم رێکخراوە هەر لەم ناوچانە قەتیس نەماوەتەوە و پەلی بۆ ناو هێزە گەورەکان لە ئاوراسیا و ئەمریکاش هاوێشتووە. هەر لەم پەیوەندییەدا، دەوڵەتی رووسیاش کە لە سێ دەیە لەمەوبەرەوە واتە دەیەی 1980، بەگژ ئیسلامگەرایی لە ئەفغانستان چووەتەوە و لە دەیەی 1990 لە ناوچەکانی ئاسیای نێوەڕاست و قەفقاسیا تووشی شەڕ بوو، ئێستا بە توندترین شێوە لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست ڕووبەڕووی ئەم دیاردەیە بووەتەوە. لە سەرەتای گۆڕانکارییەکانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاستی عەرەبی لە ساڵی 2011ەوە تائێستا، مۆسکۆ نیگەرانی ئەم رووداوانەیە و سیاسەتی ئەم وڵاتە لەبەرامبەر گۆڕانی سیستەمە سیاسییەکان لە تونس، میسر، لیبیا، یەمەن و سووریا خۆپارێزانە و دواتر بەرهەڵستانە بووە. لەبەر نیگەرانی لە دەسوەردانە نێودەوڵەتییەکانی رۆژئاوا و پەرەسەندنی دەسەڵات و دەسڕۆیشتوویی ئەوان و تێکچوونی هاوسەنگی ناوچەیی، لەبەرامبەر سەرهەڵدان، جێگیربوون و پەرەسەندنی توندڕەوی ئیسلامی لە ناوچەکەدا پەرچەکرداری نیشانداوە. دەکرێ هەڵسوکەوتەکانی رووسیا لەبەرامبەر دیاردە تیرۆریستییەکان بە دەسپێکی قۆناخێکی نوێ لە سیاسەتی ئەو وڵاتە سەبارەت بە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست دابنرێ کە ئەمەش دەتوانێ بۆ سیاسەتی نێودەوڵەتی و سیستەمی ناوچەیی و وەیەکییەکی وڵاتەکانیش ئەنجامی جیددی بەدواوە بێت.

مەبەستی ئەم وتارە ئەوەیە کە بە تاوتوێکردنی سیاسەتی رووسیا لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست، تەتەڵەی تێڕوانینی ئەم دەوڵەتە بۆ دیاردەی داعش دەربخات و لێکەوتەکانی لە ئاستی نێودەوڵەتی، ناوچەیی و نیشتمانی تاوتوێ بکات. پرسیاری سەرەکی لێردا ئەوەیە کە دەوڵەتی رووسیا چ سیاسەتێکی لەبەرامبەر داعش گرتووەتەبەر و ئەم سیاسەتە چ دەرەنجامی دەبن بۆ سیاسەتە نێودەوڵەتییەکان و دەسەڵاتی ئەو وڵاتە بەدواوە دەبێت؟ بیرۆکەی سەرەکی نووسینی ئەم وتارە ئەوەیە کە رووسیا بەهۆی نیگەرانی لە توندڕەوی لەنێو وڵاتەکەی خۆی و کۆنترۆڵکردنی لە ناوچە دوورترەکان، سیاسەتێکی بەربڵاوی دژەتیرۆری گرتووەتەبەر و ئەمەش کاریگەری ناوچەیی رووسیا و رۆڵی ئەو وڵاتەی لە سیاسەتی نێودەوڵەتی زیادکردووە. لە هەمانکاتدا دەبێ بزانین کە لە 5 ساڵی رابردوودا، ئەولەویەتی سەرەکی بۆ سیاسەتی رووسیا لەبارەی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست، پاراستنی سیستەمی سیاسی و دەوڵەتی سووریا بووە و داعش ئەولەویەتی کەمتری هەبووە. هەر بەوپێیە، هەوڵە سەربازییەکانی مۆسکۆ زیاتر لەسەر ناوچەکانی دەورووبەری دیمەشق و بەتایبەتی پێگەی سەربازیی ئەم وڵاتە لە کەنارەکانی سووریا لە دەریای سپی چڕبووەتەوە. بۆ تاوتوێ و شیکاری ئەم گریمانەیە، هەوڵمداوە تاوەکو سەرەتا چاوێك بە پێشینەی پەیوەندییەکانی سۆڤیەت و رۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا بخشێنم و پاشان سیاسەتی سۆڤیەت لەبەرامبەر رۆژهەڵاتی نێوەڕاست لە سێ دەیەی رابردوودا بخەمە بەرباس و بە تێڕوانین بۆ قەیرانی سووریا و دیاردەی داعش لە عێراق و سووریا، رەهەند و لێکەوتەکانی هەڵسوکەوتی رووسیا لەوبارەوە شیبکەمەوە.

1ـ چاوخشاندنێك بە پێشینەی پەیوەندییەکانی سۆڤیەت و رۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا

لە سەدەی هەژدەی زایینی بەدواوە، هێزە جیهانییەکان لە هەوڵی ئەوە دابوون کە دزە بکەنە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و کاریگەری و دەسەڵاتی خۆیان لەو ناوچەیەدا پەرەپێبدەن و ئەم بابەتە لە سەدەکانی نۆزدە و بیستدا بە چڵەپۆپەی خۆی گەیشت و سۆڤیەتیش یەکێك لەو دەسەڵاتانە بووە کە لە سەدەی نۆزدەی زایینییەوە لە رێگەی داگیرکردنی ناوچەکانی باکووری ئێرانەوە هاتووەتە نێو هاوکێشەی دەسەڵات لەم ناوچەیەدا. دەسڕۆیشتوویی و ئامادەیی لە ناوچە جیاجیاکانی جیهان لە سەردەمی شەڕی سارددا، بۆ مۆسکۆ بابەتێکی ئایدۆلۆژی بووە و ئەو وڵاتە پشتیوانی لە رەوتە

چەپەکان و دۆزینەوەی دۆست و هاوپەیمان لەنێو دەوڵەتانی جیهانی سێیەم وەك پرەنسیپ دانابوو. ئەم بابەتە رکابەرایەتی و ململانێیەکی جیهانیی لێکەوتەوە کە بەشێوازی جۆراوجۆر لە تەواوی سالانی 1945 تاوەکو 1991 ناوچە جۆراوجۆرەکانی جیهانی گرتبووەوە. لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاستیش، سۆڤیەت پشتیوانی لە حکومەتە تازە سەربەخۆکان دەکرد کە خۆیان بەرهەمی کودەتا یان شۆڕشەکان بوون. لەم سەردەمەدا، یەکێتی سۆڤیەت پشتیوانی بەرەیەکی چەپی دژە رۆژئاوایی دەکرد کە لەبەرامبەر رۆژئاوا و دەوڵەتانی هاوپەیمانی ئەمریکا دەرکەوتبوون. بە لێکهەڵوەشانی سۆڤیەت لەساڵی 1991دا ، رۆژهەڵاتی نێوەڕاست ئیتر ئەو گرنگییەی پێشووی بۆ رووسیا نەما. بەڵام بە هاتنە سەرکاری پووتین لەساڵی 2000دا و داڕشتنی سیاسەتێکی نوێ لەچاو رابردوو، رۆژهەڵاتی نێوەڕاست بۆ ئەم وڵاتە پێگەیەکی گرنگتری پەیداکرد. هەڵبەتە دەبێ بڵێین کە ئەم پێگەیەش هێندە بەرچاو نەبوو و گرنگی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست بۆ ئەو وڵاتە دەکەوتە دوای گرنگیی وڵاتانی سی.ئای.ئێس، ئەورووپا، ئەمریکا و وڵاتانی رۆژهەڵاتی چین. لەو سەروبەندەدا، کۆمەڵێك سیاسەت و پەیوەندی نوێ دەستپێکرد و هەندێ لە پەیوەندییەکانی پێشووش زیندووکرانەوە. بەپێچەوانەی سەردەمی یەڵتسین، رۆژهەڵاتی نێوەڕاست لەنێو رۆژەڤ و بەرنامەی کاری رووسەکاندا جێگەی گرت. لە هەمانکاتدا، بەهیچ کلۆجێك نابێ زێدەڕۆیی لەم بابەتەدا بکرێ و ئەم سیاسەتە هێندەش چالاك و کاریگەر نەبووە و رووسیا لە زۆر هاوکێشەی رۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا رۆڵێکی کەمرەنگی گێڕاوە و لە پەراوێزدابووە. پاش گۆڕانکارییەکانی سالانی 2011 و 2012 و دواتر شۆڕشە عەرەبییەکان، شایەتی چەندان گۆڕانکارین کە نیگەرانییەکانی رووسیا لەبارەی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست زیاتر دەکەن . ئەم نیگەرانیانە لە رادیکالیزمی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و هەروەها رۆڵی رووڵەزیادبووی تورکیا لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و هەوڵی میحوەری رۆژئاوا ــ عەرەبی بۆ رووخاندنی ئەو دەوڵەتانەی کە پەیوەندی باشیان لەگەڵ رووسیا هەیە، خۆی دەبینێتەوە. دۆخێکی بەوشێوەیە بەباشی لە سووریادا بەرچاوە و رووسیا لە رووخانی دەوڵەتی سووریا نیگەرانە.

یەکێك لە کۆڵەکەکانی سیاسەتی رووسەکان لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست لە دەیەی 1950ی زایینی، درێژەدانی پەیوەندی لەگەڵ عێراق بووە. دەوڵەتی عێراق لە هاوپەیمانانی نەریتیی رووسیایە و پێشینەی پەیوەندییەکانی بۆ کودەتای ساڵی 1958ی عێراق و دەرچوونی ئەم وڵاتە لە پەیمانی ئاسایشی ناوچەی بەغدا دەگەڕێتەوە. بەهاتنە سەرکاری حیزبی بەعس، پەیوەندییەکانی مۆسکۆ- بەغدا جیددیتر بوون و

لـه سـاڵی 1972 "پەیمانـی دۆسـتایەتی و هاوکاریـی نێـوان عێـراق و سـۆڤیەت" بەسـترا کـە کۆمەڵێـك گرێبەسـتی ئابـووری، سـەربازی و کڕینـی چەکـی بـەدواوە بـوو. هەرچەنـدە پەنابردنـی عێـراق بـۆ وڵاتانـی وەك فەرەنسـا بـۆ دابینکردنـی چـەك و بەسـتنی گرێبەسـتی دروسـتکردنی وزەخانـەی ئەتۆمـی و لەسـێدارەدانی کۆمۆنیسـتەکان لـە بەغـدا، تاوەکـو رادەیـەك پەیوەندییەکانـی سـۆڤیەت و عێراقـی خسـتە ژێـر کاریگەرییـەوە، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا سـۆڤیەت وەك یەکێـك لـە سـەرچاوە سـەرەکییەکانی دابینکردنـی چـەك و کەلوپەلـی بەرگریـی ئـەو وڵاتـە مایـەوە. ئەوگۆڕانکارییانـەی لـە سـاڵی 1985 لـە سـەردەمی گورباچـۆف لـە یەکێتـی سـۆڤیەت روویانـدا و "بیرۆکـەی نوێـی سیاسـەتی دەرەوە"ی ئـەو وڵاتـەی لێکەوتـەوە، بـواری بـۆ ئیدانەکردنـی هێرشـی عێـراق بـۆ سـەر کوەیـت لەلایـەن رووسـیا و قبوڵکردنـی بڕیارنامەکانـی جێگـەی پەسـندی ئەمریـکای لەوبارەیـەوە خۆشـکرد. هەرچەنـدە رووسـەکان هەوڵیانـدا بـە ناوبژیوانیـی خۆیـان، رێگـە لـە هێرشـی سـەربازیی بـۆ سـەر عێـراق بگـرن، بـەڵام ناکامییەکانیـان لـەم بـوارەدا، رێگـەی بـۆ هێرشـی سـەربازیی ئەمریـکا تەختکـرد.

لـە راسـتیدا، لـە سـەردەمی گورباچـۆف کـە چەقـی قورسـایی سـەرەکی سیاسـەتی دەرەوەی مۆسـکۆ "هـاوکاری لەگـەڵ رۆژئـاوا" بـوو، گرنگیـی وڵاتانـی وەك عێـراق بـۆ سـۆڤیەت کـەم بـوو. ئەوجـۆرە وڵاتانـە لـە پەراوێـزدا دەمانـەوە . بـە لێکهەڵوەشـانی سـۆڤیەت، سیاسـەتی دەرەوەی رووسـیا بـەرەو "لێکنزیکبوونـەوە لـە رۆژئـاوا" چـوو. لـەم سەردەمەشـدا، پێگـەی هاوپەیمانەکانـی پێشـووی ئـەم وڵاتـە زۆر دابـەزی و عێـراق کەوتـە ژێـر گوشـارە جۆراوجۆرەکانـی رێکخـراوی نەتـەوە یەکگرتـووەکان . لەئاکامـی رووکردنـە رۆژئـاوا، سرووشـتیبوو کـە وڵاتانـی دیکـە و بەتایبەتـی هاوپەیمانانـی کۆنـی رووسـیا، گرنگـی و بایەخـی جارانیـان نەمێنـێ. ئەمـەش بەهەنـد نەگرتنـی وڵاتانـی وەك عێـراق، سـووریا و لیبیـا لەلایـەن رووسـیای لێکەوتـەوە. هاوئاهەنگیـی رووسـیا لەگـەڵ رۆژئـاوا تاوەکـو رادەیـەك چـووە پێـش کـە رووسـەکان لـە هاوکاریکردنیـان لەگـەڵ ئەمریـکا بـۆ چاودێریـی گەمـارۆ نێودەوڵەتییەکانـی سـەر عێـراق، دوو پاپۆڕیـان رەوانـەی کەنـداو کـرد. هـاوکاری و نزیکیـی رووسـیا لـە وڵاتانـی ئەندامـی ئەنجوومەنـی هاوکاریـی کەنـداوی فـارس، بەتایبەتـی رێککەوتنـی بەرگریـی ئـەم وڵاتـە لەگـەڵ کوەیـت لـە نۆڤێمبـەری 1993 کـە بـە راشـکاوی لایەنـی دژەعێراقـی پێـوە دیاربـوو - هەروەهـا مانـۆڕی دەریایی هاوبەشـی رووسـیا - کوەیت لـە دیسـەمبەری هەمـان سـاڵدا، لەکەشـێکی بەوشـێوەیەدا جێبەجێکـرا. بـەڵام هـاوکات لەگـەڵ گۆڕانکارییەکانـی ناوخـۆی رووسـیا و هاتنەسـەرکای بـژاردە نوێیـەکان، دەوڵەتـی

رووسـیا لـە ژێـر گوشـاری رای گشـتی، کۆمۆنیسـت و نەتەوەپەرەسـتە توونـدڕەوەکان، بەرەبـەرە رێگـەی دژایەتـی لەگـەڵ گەمارۆکانیـان گرتەبـەر. ئەمـەش لـە نیـوەی دووەمـی ئـەو دەیەیـەدا، جیددیـتر بـووەوە.

2ـ سیاسەتی رووسیای نوێ سەبارەت بە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست

بەپێـی دوایـن بەڵگـەی راوێـژی سیاسـەتی دەرەوەی رووسـیا لـە سـاڵی 2013دا، ناوچـەی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت بـۆ رووسـیا لـە ئەولەویەتـی چوارەمـی ئـەو وڵاتـەدا جێدەگرێـت. بـەڵام ئەمـە بـەو واتایـە نییـە کـە ئـەم ناوچەیـە بـۆ رووسـیا گرنـگ نییـە. ئەمڕۆکـە گرنگترین کێشـەی ئاسایشـی ناوخـۆی رووسـیا، وەك تیرۆریـزم، جیاخـوازی، رادیکاڵیزمـی ئایینـی و ئەتنیکـی ریـز دەکرێـن. گرنگیـی ناوچـەی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت بـۆ رووسـیا لەبـاری ئەمنییـەوە، ئەوەیـە کـە ئایدیـای کێشـە ناوخۆییەکانـی رووسـیا، لـە رۆژهەڵاتی نێوەڕاستەوە تیۆریـزە دەکرێـت و هەرلەوێشـەوە پشـتیوانی دارایـی بـۆ دابیـن دەکرێـت. ئـەم بابەتـە وەك پرسـی ناوخۆیـی رووسـیا دەژمێـردرێ و پرسـی جیاخـوازی پرسـێکی چەندسـەت ساڵەی رووسـیایە، بـەڵام ئایدیـای ئایینـی و پشـتیوانی رێکخراوەیـی و دارایـی لـەم پرسـە، زیاتـر لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتەوە دەکرێـت و هەرلەوێشـەوە چەکـی بـۆ دابیندەکرێـت. رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت سـنوورەکانی باشـووری رووسـیا دەگرێتـەوە و نزیکـە لـە CISکـە وەك یەکەمیـن ئەولەویەتـی رووسـیا دەژمێردرێـت. لـە ناوخـۆی رووسـیا دیدگایـەك هەیـە کـە پێیوایـە نزیکـەی 30 ملیـۆن موسـڵمان لەنێوخـۆی رووسـیان، ئەویـش لـە هەسـتیارترین شـوێنەکانی رووسـیا لـە قەفقاسـیای باکـوور و و نێوەڕاسـت نیشـتەجێن. لـە پشـتەوەی ئـەو سـنوورانەش 70ملیـۆن موسـڵمان لـە ئاسـیای نێوەڕاسـت و قەفقاسـیا دەژیـن ، لـە پشـت ئەوانیشـەوە 400ملیـۆن لـە موسـڵمانانی ناعـەرەب لـە ئەفغانسـتان ، پاکسـتان ، ئێـران و تورکیـا هـەن و لـە کۆتاییشـدا عەرەبـە موسـڵمانەکانن کـە لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتدا جێگیـرن و ئەمـەش یەکێکـە لـەو مەترسـییە گرنگانـەی کـە هەرچەنـدە لـە روانگـەی بەرپرسـانی رووسـیا و لـە بەڵگەکانـی ئاسایشـی نیشـتمانی ئـەو وڵاتـەدا وەك هەڕەشـەی سـتراتیژی دیـاری نەکـراوە، بـەڵام لـە داهاتـوودا، ئـەو ئەگـەرە هەیـە کـە گرفـت بـۆ رووسـیا دروسـتبکات. گرنگیـی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت لـەڕووی سیاسـییەوە ئەوەیـە کـە رووسـیا بەسـەرنجدان لـە رەوشـی "هاوشـانیی سـتراتیژی" دەیـەوێ لـە هەنـدێ ناوچـە و پرسـدا رۆڵـی هەبـێ و یەکێـك لـەو ناوچانـەش رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتە کـە لـە پرسـە جیهانییەکانـدا گرنگیـی تایبەتـی هەیـە.

لـەڕووی ئابووریشـەوە هەرچەنـدە پەیوەندییـە ئابوورییەکانـی رووسـیا لەگـەڵ تـەواوی ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت نزیکـەی 50 ملیـار دۆلارە و بڕەکـەی هێنـدە زۆر نییـە، بـەڵام لـەو دۆخـە ئابوورییـە کـە رووسـیای تێکەوتـووە، ئـەوەش گرنگـە . ئـەم ئاڵوگۆڕانـە بەسـەرنجدان لـە رۆڵـی چـەك و تەکنەلـۆژی سـەربازی بـۆ رووسـیا، توانـا و دەسـەڵاتێك بـۆ رووسـیا دروسـتدەکات کـە بـۆ ئـەو وڵاتـە وەك هەلێکـی زۆر بـاش لەقەڵـەم دەدرێـت. بـەڵام دوای گۆڕانکارییەکانـی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت، رووسـیا لـە مـاوەی ئـەم پێنـج سـاڵەی دواییـدا، بەکـردەوە چ سیاسـەتی سـەبارەت بـەو گۆڕانکارییانـە گرتوونەتـە بـەر؟ لـە قۆناخەکانـی یەکەمـی ئـەم گۆڕانکارییانـەدا، رووسـیاش وەك زۆر لـە وڵاتانـی دیکـە خافڵگیـر بـوو. واتـە ئەویـش نەیدەزانـی کـە چ روویـداوە و چ روودەدات. لـە راسـتیدا رووسـیا نەیدەزانـی قەبـارە و پانتایـی ئـەم رووداوە دەگاتـە کـوێ. لـە قۆناخـی دواتـردا، رووسـیا دژایەتـی لەگـەڵ ئـەم گۆڕانکارییانـە کـرد و هەوڵیدا سـەبارەت بەو گۆڕانکارییانە و بەتایبـەت گۆڕینی حکومەتەکان هەڵوێسـتی دژایەتـی بگرێتەبـەر. لەئەنجامـدا رووسـیا سیاسـەتی بەرەنگاریـی لەبەرامبـەر رۆژئـاوا و ڤیتۆکردنـی پەسـندکردنی بڕیارنامەکانـی ئەنجوومەنـی ئاسـایش گرتەبـەر. رەنگـە تاقـە نموونـەی نـاوازە لـەم بـوارەدا بـۆ پرسـی لیبیـا بگەڕێتـەوە کـە رووسـیا بڕیارنامـەی ژمـارە 1973 - کـە کەڵـك وەرگرتـن لـە کەرەسـتە پێویسـتەکانی وەك هێـزی سـەربازی بـۆ پاراسـتنی گیانـی هاووڵاتیانـی مەدەنـی بـە رەوا دەزانـی -ی ڤیتـۆ نەکـرد و دەنگـی سـپی پێـدا. جیـاوازی هەڵسـوکەوتی رووسـیا سـەبارەت بـە لیبیـاش، زیاتـر رەنگدانـەوەی کێشـە ناوخۆییەکانـی ئـەو وڵاتـە بـوو. هەرچۆنێـك بێـت ، راسـتییەکە ئەوەیـە کـە لـە رووسـیادا، جیـاوازی بۆچـوون لەنێـوان میدڤیـدۆف و پووتیـن دا هەیـە. روانینـی میدڤیـدۆف زیاتـر لەسـەر بنەمـای گەشـە، پێشـکەوتنی ئابـووری و هەروەهـا پەیوەنـدی لەگـەڵ رۆژئاوایـە و پووتیـن بـە تێڕوانینـی سـەربازی- ئەمنـی و شـوێن و شـکۆی نێودەوڵەتییـەوە لـە زۆربـەی پرسـەکان دەڕوانێـت. کاتێـك ئـەم بڕیارنامەیـە پەسـندکرا، دەسـبەجێ لەنێوخـۆی رووسـیا هەڵایـەك دروسـتبوو. نوێنـەری رووسـیا لـە رێکخـراوی نەتـەوەکان بانگهێشـتکرا و وەزیـری دەرەوە کۆبوونـەوەی نائاسـایی کـرد و لەئەنجامـدا گوتیـان کـە ئـەم هەنـگاوە بـە بڕیـاری سـەرۆك وەزیـر بـووە. بەوشێوەیە سیاسـەتی رووسـیا سـەبارەت بـە لیبیـا، لـە ژێـر کاریگەری ناکۆکییەکانـی سـەرۆکوەزیر و سـەرکۆماردا مایـەوە. بەجۆرێـك کـە پووتیـن لـەو بڕوایەدابـوو کـە دەبووایـە رووسـیا لەبنەڕەتـدا بڕیارنامـەی 1973ی ڤیتـۆ بکردایـە، لەکاتێکدا میدڤیـدۆف بـە ئاشـکرا رایگەیانـد کـە هەڵوێسـتی رووسـیا، لـە هاوئاهەنگـی و هـاوکاری لەگـەڵ کۆمەڵگـەی جیهانیدایـە. بـەڵام رووداوی بەوجـۆرە دوای لیبیـا دووپـات نەبوونـەوە. جیـا

لە ناکۆکییە ناوخۆییەکان، ڕەنگە بەشێك لەم هەڵسوکەوتەی رووسیا کە لەبەرامبەر بڕیارنامەکەی ڕۆژئاوا نەوەستایەوە، بەوهۆیە بوو بێت کە لیبیا بەقەدەر وڵاتانی دیکە بۆ رووسیا گرنگ نییە.

3ـ رووسیا و قەیرانی سووریا

سیاسەتی رووسیا لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست، بەگشتی ئەنجامی ئەو نیگەرانییە ئەمنی و ستراتیژییانەیە کە لەدەستچوونی دەسەڵات و دەسڕۆیشتوویی لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و بەتایبەتی لە سووریا بە مەترسییەکی ئەمنی جیددی دەبینێت و پێیوایە پانتایی نائەمنی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست تاوەکو ناوچەکانی دەورووبەری خۆی لە قەفقاسیا و ئاسیای نێوەڕاست و دواتر ناوەوەی سنوورەکانی فیدراسیۆنی رووسیا پەرەدەستێنێت. مۆسکۆ لەبەر هۆکاری جۆراوجۆر پشتیوانی لە دیمەشق دەکات. بەڵام ڕەنگە گرنگترین بابەت لەم بوارەدا بگەڕێتەوە بۆ تێکچوونی هاوسەنگییەکان و بارودۆخی جیۆپۆلیتیکی ناوچەکە و بەرگەنەگرتنی ناوچەکانی باشووری رووسیا لە ملی دەریای ڕەش و دەستپێڕاگەیشتن بە ئاوەکانی دەریای سپی. لەم پەیوەندییەدا بنکەی سەربازی تەڕتووس ڕۆڵی کاریگەری هەیە. تورکیا لەسەردەمی شەڕی ساردیشدا بۆ سۆڤیەت جێگەی مەترسی بوو، بەڵام مەترسییە سەرەکییەکانی تورکیا بۆ سەر رووسیا بۆ سەدەکانی پانزە و نۆزدە دەگەڕێتەوە کە شەڕی گەورە لەنێوانیاندا ڕوویداوە و دواترینیشیان شەڕی کریمیا لەنێوان ساڵەکانی 1854 تاوەکو 1857 و شەڕی 1877 تاوەکو 1878ی سربیا بوو. بەبوونی بیرۆکەی عوسمانیگەری نوێ لە تورکیای ئەمڕۆدا، چاوەڕوانی بەرهەمهاتنەوەی ئەو کێشمەکێش و ناکۆکییانە بەشێوازی دیکە، سرووشتییە. رووسیا لە چوارچێوەی جۆراوجۆردا شیکاری گۆڕانکارییە ناوچەییەکان دەکات. یەکەم ئەوەیە کە ئەو وڵاتە، گۆڕانکارییەکان لە ڕوانگەی ڕکابەری جیۆپۆلیتیکی لەگەڵ ڕۆژئاوادا سەیر دەکات. واتە رووسیا هەستدەکات کە ئەو ڕکابەرییە لەگەڵ ڕۆژئاوا ڕەوتێکی نوێی گرتووە. لەڕاستیدا رووسیا مودێلێکی رووخان لەتەنیشت مودێلی پەرەسەندنی دەسەڵات و دەسڕۆیشتوویی بۆ ڕۆژئاوا لە ناوچەکەدا پێشبینیدەکات. هەروەها گۆڕانکارییەکانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست لە قەڵەمڕەوی جیهانی ئیسلامدایە و ئەم پرسەش بۆ رووسیا گرنگی زۆری هەیە. چونکە رووسیا پرسی فیدرالی هەیە و لەم سۆنگەیەوە پەرچەکرداری رووسیا لەبەرامبەر موسڵمانەکانی ناوخۆی وڵاتەکەی، بەردەوام

جۆرێـك دژایەتیكـردن و ململانێـی تێدابـووە. ململانـێ لەسـەر بابەتـە ژێرخانییـەكان، پرسـی پەرەسـەندنی ژمـارەی موسـڵمانان و یـان جووڵانـەوە ئایدۆلۆژییـە رادیكاڵـەكان لەژێـر نـاوی وەهابیـزم بـە پشـتیوانی دەزگاكانـی هەواڵگـری سـعودیە، سـووریا و هەندێجـار بەریتانیـا و دانیـمارك بـۆ رووسـەكان گرنگـە . هـەر بەوشـێوەیە، بایەخـی سـووریا لـەلای رووسـەكان نـە تەنیـا لەبـەر گۆڕانكاریـی میكانیكـی و ئاسایشـی ناوخـۆی ئەو وڵاتەیـە، بەڵكـو لەچوارچێوەی ئەوەشـدایە كـە فەرەنسـییەكان ئاسایشـی دەریـای سـپی وەك ئەولەویەتـی خۆیـان سـەیر دەكـەن. لەلایەكـی دیكـەوە ، ئـەو رێوشـوێنە ئەمنییانـەی كـە لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتدا خەریكـن دروسـتدەبن ، واتـە كەمبوونـەوەی دەرفەتـەكان بـۆ ئیسرائیـل و هـاوكات گۆڕانـی شـێوەی مەترسـییەكان لەوبـارەوە كاریگەرییـان هەیـە. كەواتـە رووسـیا پوانێكـی نـوێ بـۆ خـۆی لـە سـووریا دەسـتەبەردەكات كـە دەكرێـت بگوترێـت خولێكـی بەشـێوەی زۆر لاواز بەڕێوەبـرد. بەتایبەتـی لـە 1991 تاوەكـو 2002 كـە رووسـیا لـەو سـەردەمەدا بەهـۆی لێكهەڵوەشـانەوە تووشـی كێشـەی ناوخۆیـی بـوو. لـە 2001ەوە و دواتـر تاوەكـو نزیكـەی 2006، رووسـیا بـەرەو رێكخسـتنی پەیوەندییەكانـی خـۆی لەگـەڵ سـووریا هەنـگاوی نـا و لە 2006 بـەدواوە، جموجۆڵێـك لـە پەیوەندییەكانـی سـووریا و رووسـیادا دەبینیـن. بەتایبەتـی لـە سـاڵی 2011دا بـەرەو گەڕانـەوەی ئاسایشـی رووسـیا لـە سـووریا دەگۆڕێـت. لـە راسـتیدا یەكێـك لـەو هۆكارانـەی كـە سـووریا هەوڵیـدا تاوەكـو لـە گۆڕانكارییەكانـی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت ببێتـە هاولفـی ئێـران، ئەوەبـوو كـە ئـەو وڵاتـە نەیدەتوانـی بەخێرایـی لەگـەڵ ئـەو وڵاتانـەی كـە دەتوانـن رۆڵـی پشـتیوانی بـۆ سـووریا بگێـڕن، هاوپەیمانـی بـكات. خاڵـی جێگـەی سـەرنج، گۆڕانكارییەكانـی ئەودواییـەی لیبیـا و عێراقـن كـە رووسـیا ناچـار دەكـەن زۆربـەی هێلكەكانـی لـە سـەبەتەی سـووریادا دابنێـت.

خاڵـە سـەرەكییەكان لـە سیاسـەتی راگەیێنـدراوی رووسـیا سـەبارەت بـە پرسـی سـووریا ئەوەیـە كـە یەكـەم: رووسـەكان لـە سـاڵەكانی یەكەمـی پەیوەندییـەكان لەگـەڵ سـووریادا خۆپارێزانـە دەجووڵانـەوە. لەكاتێكـدا پشـتیوانییان لـە بەشـار ئەسـەد دەكـرد، لەگـەڵ دژبەرەكانیشـی گفتوگۆیـان دەكـرد. دووەم: بۆچوونـی رووسـەكان بـۆ جێگـرەوەی بەشـار ئەسـەد و رەوتـی رۆژئاواخـوازی جێگـەی پەسـندی ئەمریـكا و ئـەو رەوتـەی كـە توركیـا پشـتیوانی لێـدەكات بـە جۆرێكـە كـە هـەردوو رەوتەكـە بـە زیانـی خـۆی دەبینێـت. بەگشـتی رووسـەكان مەیلـی پێویسـتییان بـۆ پشـتیوانی راسـتەقینە لـە بەشـار ئەسـەد نەبوو، بـەڵام لەبـارەی جێگـرەوەی بەشـار ئەسـەدەوە شـتێكی باشـیان بەدینەدەكـرد. پشـتیوانی هەمەلایەنـەی ئێـران لـە سـووریا، بـۆ رووسـەكان زۆر چارەنووسـساز بـوو. هـەر بەوهۆیـەوە

دەکرێ بڵێین کە یەکێك لە فاکتەرە گرنگ و هاوبەشەکانی نێوان ئێران و رووسیا لە سەردەمی دوای پووتین، پرسی سووریایە. رووسەکان بەدڵنیاییەوە بیریان لە سووریای دوای بەشار ئەسەد کردووەتەوە. بەشی سەرەکی وتووێژەکانی نێوان رووس و دژبەرانی بەشار ئەسەد دەگەڕێتەوە بۆ ئەوە. واتە رووسەکان ئەو ئامادەییەیان هەیە لە داهاتوودا لەگەڵ ئەم گرووپانە دانوستاندن بکەن کە مەرج و داخوازی دژبەرەکان بۆ وتووێژ لەگەڵ رووسەکان لە وەلانانی بەشار ئەسەددا خۆی دەبینێتەوە. ئەگەر ئەم پرسە چرای سەوزی رۆژئاواییەکانی لەگەڵدا بێت، گرەنتییەکەی زیاتر دەبێت. ئێران چ سیناریۆی بۆ داهاتووی سووریا کێشاون؟ ئێران هێشتا بیری لە سووریای بێ بەشار ئەسەد نەکردووەتەوە و ئەمە بەو مانایە دێت کە ئێران لەم بوارەدا، هەنگاوێك لە رووسیا لە پاشترە. جیا لەوە، ئێران بەپێچەوانەی رووسیا، هیچ جۆرە وێنایەکی لە داهاتووی خۆی لە سووریای دوای بەشار ئەسەد نییە و ئەمەش یەکێکی دیکە لە خاڵە جێناکۆکەکانی نێوان ئێران و رووسیا سەبارەت بە پرسی سووریا پێکدەهێنێت. پەنابردنی دەوڵەتی رووسیا بۆ ئەنجامدانی کردەوەیەکی سەربازیی راستەوخۆ لە دەرەوەی کۆمارەکانی یەکێتی سۆڤییەت، بە یەکێك لە دیاردە نوێیەکانی سیاسەتی نێودەوڵەتی لەم دەیەیەی دواییدا دەژمێردرێت. دوای دەرچوونی سوپای سوور لە ئەفغانستان، مۆسکۆ بۆ یەکەمین جار، بە مەبەستی ستراتیژی هاتووەتە نێو قەیرانێکی ناوچەیی گرنگەوە کە هەم دەتوانێ یارمەتی چارەسەرکردنی بدات و هەم دەتوانێ پرسەکە ئاڵۆزتر بکات. بەهێزکردنی سوپای سووریا و پتەوکردنی پێگەکانی لە ناوچەکانی رۆژئاوای سووریا، وتووێژەکانی جنێڤ و ئەو رێککەوتنانەی لەم وتووێژانەدا کراون، گرژی لەگەڵ تورکیا لەسەر کەوتنە خوارەوەی فڕۆکەی سەربازی و دواتر هاتنە ناوەوەی سوپای تورکیا بۆ ناوچەیەکی نزیکی موسڵ، تاوەکو ئێستا بە گرنگترین ئەنجامەکانی هەوڵەکانی رووسیا لە سووریا لەقەڵەم دەدرێن .

لەم کورتە لێکۆڵینەوەیەدا هەوڵدراوە وێڕای تاوتوێکردنی هەندێك لە رەهەندەکانی سیاسەتی رووسیا لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و بەتایبەتی ئامادەیی سەربازیی ئەو وڵاتە لە قەیرانی سووریا، ئەم بابەتە بێتەگۆڕێ کە هەرچەندە هەنگاوەکانی رووسیا یارمەتی پتەوکردنی پێگەکانی دەوڵەتی سووریای داوە، بەڵام لەگەڵ هەنگاوەکانی تورکیا بۆ بەئامانج گرتنی فڕۆکەی رووسیا و هاتنی بۆ نێو خاکی عێراق و جیددیتربوونەوەی هاتنی دەوڵەتانی رۆژئاوایی بۆ نێو ئەو قەیرانە، دۆخەکە لە مانگەکانی داهاتوودا ئاڵۆزتر دەبێ و لەوانەیە شەڕێکی ناوچەیی بەربلاوتری لێبکەوێتەوە. تەنانەت ئەم

مەترسییەش لەوانەیە جیددیتر بێتەوە کە جیۆپۆلیتیکی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست بە تێپەڕینی ئەم قەیرانە، تووشی گۆڕانکاری بێت و ئەنجامەکانی بۆ ساڵانێك لە ناوچەدا، سەرچاوەی گرژی و ئاڵۆزی نوێ بێت. لەم قۆناخە نوێیەدا گرنگترین پەیوەندییەکانی نێوان بەرژەوەندییەکان و سیاسەتی دەرەوەی رووسیا، بۆ گرنگی ناوچەی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست بۆ رووسیا دەگەڕێتەوە ، چونکە پێکەوەبەستراوەیی سەرزەوینی و ئەتنیکی و ئایینی لە نێوان رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و قەفقاسیا و ئاسیای نێوەڕاست تاوەکو ناوخۆی رووسیا هەیە. فاکتەری دیکە، پەیوەندی ئابووریی رووسیا لەگەڵ وڵاتانی ناوچەیی وەك ئێران، ئیسرائیل، میسر و سعودیە یە. فاکتەری سێیەمیش لە چوارچێوەی پرسە جیۆپۆلیتیکییەکانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست شیکاری بۆ دەکرێت. لەڕاستیدا، کارلێکەکان لە دەورووبەری رووسیا چ لە رۆژئاوا، واتە چین و ژاپۆن و چ لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست واتە ململانێی ئێران لەگەڵ تورکیا و سعودیە گرنگیی تایبەتی بۆ رووسەکان هەیە. کەواتە لە تەنیشت هۆکارەکانی پەیوەندیدار بە پێکەوەبەستراوەیی سەرزەوینی، کولتووری و ئابووری دەبێ ئەو توخمە جیۆپۆلیتیکییەش لەبەرچاوبگرین. لەم نێوانەدا پەیوەندیی لەگەڵ سووریا لەبەر هاوپەیمانییەکی کۆنی بۆ دەوڵەتی رووسیا و هەروەها دراوسێبوونی سووریا لەگەڵ تورکیا و دەریای سپی و لەوەش گرنگتر ئەو پێگە سەربازییەی کە رووسیا لەوێ هەیەتی، بووەتە هۆی ئەوەی کە رووسیا لەبارەی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست زۆر هەستیاربێت و چەمکی سووریا لە سیاسەتی رووسیادا شرۆڤەی تایبەتی بۆ بکرێت.

گۆڕانکارییەکانی ساڵانی 2011 و 2012 بەدواوە و شۆڕشە عەرەبییەکان، پەرەی بە نیگەرانییەکانی رووسیا لەبارەی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست داوە. ئەم نیگەرانییانە سەرچاوەکەی بۆ بوونی رادیکالیزمی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و هەروەها رۆڵی روولەزیادبووی تورکیا لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و هەوڵی تەوەرەی رۆژئاوا ــ عەرەبی بۆ رووخاندنی ئەو دەوڵەتانە دەگەڕێتەوە کە هەندێکیان پەیوەندی باشیان لەگەڵ رووسیا هەیە. بارودۆخێکی وەها بەباشی لە سووریا دەبینرێت و رووسیا نیگەرانی رووخانی دەوڵەتی سووریایە. بەگشتی، پەرچەکرداری رووسیا سەبارەت بە گۆڕانکاری لە وڵاتانی عەرەبیدا، جیاواز بوو. هەرچەندە رووسەکان لە سەردەمی میدوڤێدۆف لە پرسی لیبیادا هاوکاری رۆژئاوایان کرد، بەڵام دەوڵەتی رووسیا کاتێك پرسی سووریا هاتەئاراوە، بە هەستیارییەکی تایبەتەوە بەدواداچوونی بۆ بارودۆخەکە کرد. خاڵی سەرنجڕاکێش لێرەدایە کە هەرچەندە رووسەکان لەبارەی رووخانی دەوڵەتی سووریادا

پەرچەکرداریـان پیشـاندەدا، بـەڵام لـە توانـای خۆڕاگـری دەوڵەتـی سـووریا لەبەرامبـەر نەیارەکانیـدا بێهیـوا ببـوون. پێدەچـێ لێـرەدا ئێـران زۆرتریـن رۆڵـی گێڕابـێ تاوەکـو توانیبێتی بەرپرسـانی رووسـیا رازی بـکات کـە بەشـێوەیەکی دیکـە بەدواداچـوون بـۆ پرسـەکانی سـووریا بکـەن. لەوانەیـە ئێـران توانیبێتـی رووسـیا بـەوە رازی بـکات کـە ئەگـەر دۆخـی سـووریا تێکبچێـت، تـەواوی ناوچەکـە تووشـی شـڵەژان دەبـێ و رووسـیاش زیانـی پێـدەگات و دەکرێـت لەبەرامبـەر نەیارانـی بەشـار ئەسـەد دا بوەسـتنەوە.

راسـتییەکەی ئەوەیـە کـە هیـچ کـەس پێشـبینی دەسـتوەردانی سـەربازیی رووسـیای نەدەکـرد و نووسـەری ئـەم بابەتـەش لـەو بڕوایـەدا نەبـوو کـە دەوڵەتـی رووسـیا تاوەکـو ئـەو قۆناخـە خۆڕابگرێـت و دواتـر، بەشـێوەی سـەربازی بچێتـە نێـو سـووریاوە. ئـەم گۆڕانکارییانـە دەگەڕێنـەوە بـۆ کۆمەڵێـك بـارودۆخ کـە بەرەبـەرە ئـەو بـوارەی خۆشـکرد تاوەکـو دەوڵەتـی رووسـیا کـردەوەی سـەربازی بـە تێچوونـی کەمـەوە لەسـەر داوای سـووریا ئەنجامبـدات. ئـەوەی کردەوەکانـی رووسـیای کـردە بابـەت، ئـەو رووداوانـە بـوون کـە لـە گۆڕەپانـی سـووریادا هاتنەئـاراوە. کردەوەکانـی داعـش، بـۆ وێنـە کوشـتنی پەیامنێرانـی رۆژئـاوا و دواتـر شـەپۆلی کـۆچ لـە سـووریاوە بـەرەو ئەورووپـا، رەوایـی بـە کردەوەکانـی رووسـیادا و کەشـی لەبـاری نێودەوڵەتـی بـۆ هەنگاوەکانـی ئـەو وڵاتـە خۆشـکرد. ئـەوەی گرنگـە و زیاتـر لـە هەمـووان کاریگـەری لەسـەر کـردەوەی سـەربازی رووسـیا لـە سـووریا هەبـوو، بابەتـی دوودڵـی و راڕایـی لایەنـی رۆژئاوایـی بـوو. دەوڵەتـی رووسـیا پێشـتر لـە ئەگـەری هێرشـکردنی رۆژئـاوا بـۆ سـەر سـووریا بەبیانـووی کەڵکوەرگرتنـی ئـەم وڵاتـە لـە چەکـە کیمیاییـەکان، هاتـە نـاو هاوکێشـەکە و لـە رێگـەی "گەڵاڵەپێشـنیاری داماڵینـی چەکـە کیمیاییـەکان"، حکومەتـی ئەسـەدی لـەو دۆخـە دەرهێنـا. لەوکاتـەوە و بـە دەسـپێکردنی قەیرانـی ئۆکرانیـا، دەوڵەتـی رووسـیا بـەو ئاکامـە گەیشـت کـە ئەگـەر بتوانـێ لایەنـەکان پەلکێشـی وتووێـژ بـکات، لـەڕووی دیپلۆماسـی و پڕوپاگەندەییـەوە دەسـکەوتێکی بـاش بـۆ خـۆی بەدەسـتدێنێ و هـەر بەوشـێوەیە، لەگـەڵ لایەنـی رۆژئـاوا ــ عەرەبـی و تورکیـا دانوسـتاندنی کـرد. لەونێوانـەدا بـوو کـە رووسـەکان تێگەیشـتن لایەنـی رۆژئـاوا سیاسـەتێکی دیاریکـراوی بـۆ داهاتـووی سـووریا نییـە و هیوایەکـی بـە رووخانـی ئەسـەد و دوورنیگایەکی بـۆ قۆناخـی پـاش ئەسـەد وێنـا نەکـردووە.

رووسـەکان لـەوە گەیشـتن کـە تەنیـا هـەردوو دەوڵەتـی سـعودیە و تورکیـا بیـر لـە رووخاندنـی ئەسـەد دەکەنـەوە . هـۆکاری پێداگرییەکەشـیان ئەوەبـوو کـە چوونـە نـاو بواری سـەربازییان بـە قازانجـی خۆیـان دەبینـی. بۆیـە رووسـیاش پەنـای بـۆ بـژاردەی سـەربازی

بـرد و رووسـەکان لەکەشـێکی بەوشـێوەیەدا چوونـە گۆڕەپانـی سـووریاوە. ئـەوان بەوجـۆرە بارودۆخەکەیـان بـە قازانجـی دەوڵەتـی سـووریا گۆڕی و کەشـێکیان بـۆ وتوویژ ڕەخسـاند. بە ڕێکـەوت ڕووداوەکان هـەر بەوشـێوەیە چوونەپێـش کـە رووسـیا دەیویسـت و وتووێژەکانـی جنێـڤ بەرهەمـی تەگبیـر و کردەوەیەکـی بەوشـێوەیەن. پشـتیوانی مۆسـکۆ لـە حکومەتـی دیمەشـق، لەبـەر هـۆکاری جۆراوجـۆرە. بـەڵام ڕەنگـە گرنگتریـن هـۆکار، نیگەرانـی بێـت لـە تێکچوونـی هاوکێشـەی جیۆپۆلیتیکـی ناوچەکـە و بەرگەنەگرتنـی ناوچەکانـی باشـووری رووسـیا لـە دەریـای ڕەش و دەسپێراگەیشـتن بـە دەریـای سـپی. لەوبـارەوە رۆڵـی بنکـەی سـەربازیی تەڕتـووس زیاتـر دەبێـت. ئـەم بنکەیـە لەوبـارەوە گرنگـە کـە لـە لێوارەکانـی دەریـای سـپی و نزیـك خاکـی تورکیـا دایـە کـە بـەردەوام بـۆ رووسـیا جێگـەی مەترسـی بـووە و لـەم سـاڵانەی دواییشـدا، گرنگـی زیاتـری پەیداکـردووە.

4 ــ کردەوەی سەربازیی رووسیا دژی داعش

دەوڵەتـی رووسـیا، داعـش بـە هەڕەشـەیەکی جیـددی بـۆ سـەر ئاسایشـی ناوچەیـی و نیشـتمانیی خـۆی دەزانـێ و بـۆ کۆنترۆڵکردنیشـی هەوڵـی جۆراوجـۆری بەشـێوەی یەکلایەنـە و بەشـێوەی چەندلایەنـەش لەگـەڵ وڵاتانـی ناوچەکـە داوە. بارودۆخـی ئێسـتای رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت و باکـووری ئەفریقیـا لـە وڵاتـی ماڵـی و میـسر و یەمەنـەوە تاوەکـو سـووریا و عێـراق، کـە دەوڵەتەکانیـان بەکـردەوە کۆنترۆڵێکـی زۆریـان بەسـەر سـەرزەوییەکانی خۆیانـەوە نییـە، زەمینـەی ڕەخسـاندووە تاوەکـو داعـش و جۆرەهـا گرووپـی توندئـاژۆی دیکـە، پانتاییەکـی بەرینیـان لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتەوە تاوەکـو نێوەڕاسـتی ئەفریقیـا لەژێـر رکێـف دابێـت، کـە ئەمـەش خـۆی سـەرچاوەکەی بـۆ داگیـرکاری و سـووکایەتی، رکابـەری، کێشـمەکێش و دەسـتوەردانە نێودەوڵەتییـەکان (لـە دەسـتدرێژیی سـۆڤیەت بـۆ سـەر ئەفغانسـتان تاوەکـو دەسـتدرێژیی ئەمریـکا بـۆ سـەر عێـراق) و بەرپرسـیارێتی وەرنەگرتنـی دەوڵەتانـی ناوچەکـە دەگەڕێتـەوە. ئـەوەی کـە رۆڵـی هـەر یەکێـك چەنـدە و تاوەکـو چ رادەیەکـە، هێنـدە گرنـگ نییـە، بـەڵام گرنـگ ئەوەیـە کـە لـەم نێوانـەدا رۆڵـی ئێـران، تورکیـا و سـعودیە لەوانیدیکـە زیاتـرە.
داعـش بەرهەمـی بۆشـایی دەسـەڵات لـە عێـراق و پێکهاتەیـەك لـە توخمـە ئایینـی، بەعسـی و ئەتنیکییەکانـی عەرەبـی سـوننەیە کـە زۆر لـە لاوانـی موسـڵمانی دانیشـتووی وڵاتانـی رۆژئـاواش بەشـداری بـوون. رۆڵـی رۆژئـاوا لـەو پەیوەندییـەدا وەك رۆڵـی ڕێکخـراوی

قاعیـده دەچـێ. هاوئاراسـتەیی تاکتیکیـی نێـوان ڕۆژئـاوا، تورکیـا و سـعودیە لەگـەڵ داعـش سـەبارەت بـە پرسـی سـووریا، ڕاسـتییەکە و ناکـرێ لـەم پەیوەندییـەدا زێدەڕۆیـی بکرێـت. تێکهەڵچـوون لەگـەڵ گرووپـە تیرۆریسـتییەکان لـە سـووریا، دەتوانـێ ڕووسـیا و ڕۆژئـاوا لەسـەر داهاتـووی ئـەم وڵاتـە تاوەکـو سـنووری بەرەنگاربوونـەوە لەگـەڵ یەکـتری ببـات. بتـەوێ و نەتـەوێ پەرەسـەندنی تێکهەڵچوونـەکان لـە ناوچەکـە، جیـا لـە کێشـە و مەینەتییـە مرۆیـی و کۆمەڵایەتییـەکان، بـۆ سـنوورەکانی ئێسـتای ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتیش کـە لـەم سـاڵانەی دواییـدا، لەلایـەن یەکـە نادەوڵەتـی و نیمچەدەوڵەتییەکانـەوە بڕاوەتـە ژێرپرسـیار، ئەنجامـی کاریگـەری دەبێـت. دەکـرێ لـە کـۆی گۆڕانکارییەکانـی ئێسـتا، بگەنـە ئـەو ئەنجامـە کـە دەوڵەتـی ڕووسـیا دوای ئێـران زۆرتریـن نیگەرانـی و ڕووبەڕووبوونـەوەی لەگـەڵ گرووپـە تیرۆریسـتییەکان هەبـووە و لـە داهاتوویەکـی نزیکـدا، ڕووبەڕووبوونـەوەی زیاتـری لەگـەڵ داعـش و گرووپـە تیرۆریسـتییەکانی دیکـە دەبێـت. هەڵبەتـە نابـێ چـاو لـەم ڕاسـتییە بنووقێنیـن کـە ڕووسـیا زیاتـر پەرژاوەتـە سـەر ناوچەکانـی ڕۆژئـاوای سـووریا و ناوچەکانـی نزیکـی سـنووری تورکیـا لـە باکـووری ڕۆژئـاوای سـووریا. بەوپێیـە ڕووسـیا خـۆی کەمـتر بـە داعشـەوە سـەرقاڵدەکات.

ڕووسـیا لـە یـەك سـاڵی ڕابـردوودا، زۆر کـردەوەی سـەربازیی فراوانـی لەژێـر نـاوی "لەنێوبردنـی بەربـڵاو"، لـەدژی داعـش لـە سـووریا، بـە بەشـداریی 69 فڕۆکـەی شـەڕکەری سـۆخۆ و بۆمبهاوێـژی (تۆپۆلۆفـی 160) و ژێردەریایـی و پاپۆڕەکانـی خـۆی لـە دەریـای سـپی دەسـتپێکردووە و هـەر لەوبارەیـەوە داوای لـە بەغـدا کـردووە، چالاکـی فڕۆکەخانەکانـی هەولێـر و سـلێمانی لـە باکـووری ئـەو وڵاتـە بـۆ ڕێگرتـن لەهـەر ڕووداوێـك، ڕابگرێـت. هـەر لـەم پەیوەندییـەدا سـەرچاوەیەکی ئـاگاداری عێراقـی ڕایگەیاندکـە هاتووچـۆی تـەواوی فڕۆکەکانـی فڕۆکەخانەکانـی هەولێـر و سـلێمانی داخـرا.

سـوپای ڕووسـیا، زۆربـەی هێرشـە موشـەکییەکانی خـۆی بـۆ سـەر داعـش لـە سـووریا لـە دەریـای خـەزەرەوە ئەنجامـدەدات، کـە بـۆ ئـەوەی موشـەکەکانی شـوێنی مەبەسـت لەنێـو خاکـی سـووریا بپێکـن، پێویسـتبوو بەسـەر هەرێمـی ئاسـمانیی ئێـران و باکـووری عێراقـدا تێبپـەڕن.

لەلایەکـی دیکـەوە ، میدیـاکان بـاس لـە چڕبوونـەوەی کـردەوەی سـەربازیی فڕۆکـە شـەڕکەرەکانی ڕووسـیا دژی تەکفیرییـەکان لەسـەر سـنوورە هاوبەشـەکانی تورکیـا و سـووریا دەکـەن. میدیـا عەرەبییـەکان ڕایانگەیانـد کـە فڕۆکـە شـەڕکەرە ڕووسـییەکان ناوچـەی نوێیان لەسـەر سـنوورەکانی تورکیـا و سـووریا کردووەتـە ئامانج. فڕۆکە شـەڕکەرەکانی ڕووسـیا دوای

بۆردوومانـی تێپەڕگەکانـی سەرسـنووری سـووریا لەگـەڵ تورکیا لـە لازقییە، ئیدلـب و حەلەب، ئەمجـار بۆردوومانـی ناوچـەی سەرسـنووری (الدانا)یـان کـردووە. ناوچەکانـی (الطامنـە) و (عیـدون) لـە دەوروبـەری پارێزگاکانـی حەمـا و ئیدلبیـش کەوتوونەتـە بـەر قورسـترین هێرشـی فڕۆکـە شـەڕکەرەکانی رووسـیا. لـە بارودۆخیکـی بەوشـێوەیەدا، میدیایەکـی رووسـی باسـی راگرتنـی هێرشـی فڕۆکـە شـەڕکەرەکانی ئەمریـکا، لـە دوای جێگیرکردنـی سیسـتەمی مووشـەکی ئێـس 400ی رووسـیا لـە سـووریادا دەکـەن. بەپێـی راپۆرتی (راشـا تـوودەی)، پاش ئـەوەی رۆژنامـەی (حوڕییـەت) باسـی راگرتنی هێرشـی فڕۆکـە شـەڕکەرەکانی تورکیـای بـۆ سـەر سـووریا کـرد، بەرپرسـانی رووسـیا لـە سـووریاش باسـیان لـە راگرتنـی هێرشـی فڕۆکـە شـەڕکەرەکانی ئەمریـکا دوای جێگیرکردنـی سیسـتەمی مووشـەکیی ئێـس 400 لـەو وڵاتـە کـرد. پێنتاگۆنیـش راگرتنـی کـردەوەی سـەربازیی ئەمریـکای لـە سـووریا پشتڕاسـتکردەوە. رووسـیا دوای کەوتنەخـوارەوەی فڕۆکەیەکـی شـەڕکەری لەلایـەن تورکیـاوە، سیسـتەمی مووشـەکی ئێـس 400ی لـە بنکـەی سـەربازی (حەمیم)ی سـووریا جێگیرکـرد و گوایـە هـەر ئـەم بابەتـە لـە راگرتنـی هێرشـەکانی تورکیـا و ئەمریـکا بـۆ سـەر سـووریا و بەتایبەتیـی ناوچەکانـی دەوروبـەری ئـەم بنکەیـەدا رۆڵـی هەبـووە.

لـە سـاڵێك لەمەوبـەرەوە کـە سـەرۆککۆماری رووسـیا بڕیـاری شـەڕی لەنێوبردنـی داعشـی دەرکـرد، ئـەم بابەتـە لـە میدیـا و رای گشـتی جیهانیـدا بایەخـی زۆری پێـدراوە. کاتێـك کـە سـەلمێنرا داعـش هـۆکاری کەوتنەخـوارەوەی فڕۆکـەی نەفەرهەڵگـری رووسـیایە لـە سـەحرای سینا، سـەرۆکی ئەرکانـی سـوپای سـووریا پەیوەنـدی بـە سـەرۆك ئەرکانـی سـوپای فەرەنسـاوە کـرد و بڕیـاردرا چالاکییەکـی هاوئاهەنـگ ئەنجامبـدەن و فڕۆکـە شـەڕکەرەکانی فەرەنسـا و هێـزی دەریایـی ئـەو وڵاتـە، وەك هاوپەیمانێـك لـە تەنیشـت رووسـیا بەشـداریی شـەڕی دژی داعـش بکـەن. پووتیـن داوای لـە هاوتـا فەرەنسـییەکەی کـرد هاوئاهەنگیـی پێویسـت لەنێـوان فڕۆکەوانـەکان بکرێـت، تاوەکـو رووداوی ئاسـمانیی لەنێـوان فڕۆکەکانـی رووسـیا و فەرەنسـا روونـەدات. هـەر لـەو پەیوەندییـەدا فڕۆکەوانەکانـی رووسـیا و فەرەنسـا و هەروەهـا پلەدارانـی هێـزی دەریایـی ئـەو دوو وڵاتـە لەگـەڵ یـەك کۆبوونـەوە. فڕۆکـە بۆمبهاوێژەکانـی تۆپۆلۆفـی 160ی رووسـی لەگـەڵ فڕۆکەکانـی سـۆخۆ، بـۆ وێنـە جیلـی پێنجەمـی سـۆخۆ 35، بـە شـەو و رۆژ پێگـە و بنکەکانی داعشـیان لـە سـووریا بۆردوومان کرد و پێگەکانـی بـەرەی (النـصرە) لـە ئیدلـب، حەلـەب و دەوروبـەری حومسـیان بۆردوومـان کـرد. بەپێـی گوتـەی بەرپرسـانی رووسـیا لـە کـردەوەی شـەڕی وێرانکـەردا، تـەواوی ئـەو ناوچانـەی کـە شـوێنەوارێکی لـە داعـش و بـەرەی (النـصرە) و گرووپـە تیرۆریسـتییەکانی

پەیوەندیـدار بەوانـەوە پێوەبـووە، بۆردوومـان کـراون.
تەنانـەت باسوخواسـی ئـەوەش هاتـە ئـاراوە کـە هـەر لـەم پەیوەندییـەدا، لـە نێـوان رووسـیا و میـسردا دانوسـتاندن هەبـووە تاوەکـو قاهیـرە مۆڵـەت بداتـە رووسـیا ناوەندەکانـی داعـش لـە سـەحرای سـینا بکاتـە ئامانـج. لەبـارەی لیبیـاوە، وادیـارە رووسـیا و فەرەنسـا بەنیـازی ئەوەنیـن مۆڵـەت لـەو وڵاتـە وەربگـرن تاوەکـو بەتایبەتـی لـە شـاری سـیرتە هێـرش بکەنـە سـەر ناوەندەکانـی داعـش . بەپێـی راپۆرتـەکان داعـش لـە لیبیـا ئامادەیـی بەربـڵاو و بەهێـزی هەیـە. وابڕیـارە فڕۆکـە بۆمبهاوێژەکانـی تۆپۆلۆفـی 160 بۆمبـی دوو تەنـی بەسـەر ناوەندەکانـی داعشـدا بەربدەنـەوە و بەوجـۆرە بنکـە و بارەگاکانیـان بەتـەواوی خاپـوور بکـەن. لەهەمانکاتـدا رووسـیا بڕیاریـداوە تـەواوی ناوەندەکانـی فەرماندەیـی و عەمبارەکانی چـەك و تەقەمەنـی و هەروەهـا ناوەندەکانـی راهێنانـی داعـش بەتـەواوی لەنێوببـات و رایگەیانـدووە ئەگـەر لـە ناوەندێکـدا تەنیـا کەسـێکی داعشـی لێبێـت، ئـەو شـوێنەش لەگـەڵ خـاك تەختـدەکات. سـەرۆککۆماری رووسـیا رایگەیانـد: "ئێمـە لـەو ئیمپراتۆریانەیـن کـە داعـش ناتوانـێ بمانبەزێنێـت. ئەگـەر پیاوانـی ئێمـە نەتوانـن لەگـەڵ داعـش شـەڕ بکـەن، باشـترە ژنانـی ئێمـە بڕۆنـە بەرەکانـی شـەڕ و پیـاوان بچـن چیشـت لێبنێـن. جەنگـی ئێمـە دژی داعـش بێبەزەییانـە دەبێـت. داعـش تێـدەگات کـە وەڵامـی هێـرش بـۆ سـەر فڕۆکـەی نەفەرهەڵگـری رووسـی چییـە. داعـش دەبینـێ کـە چـۆن فڕۆکـە شـەڕکەرەکانی رووسـی بێبەزەییانـە و بەبـێ هیـچ تێبینییـەك ناوەندەکانیـان خاپـوور دەکات". ئـەو هەروەهـا گوتی:" کـردەوەی شـەڕی وێرانکـەر لـەڕۆژی چوارشـەممەوە بـە هاوئاهەنگیـی فڕۆکەکەنی فەرەنسـا دەسـتپێدەکات و بێوچـان درێـژەی دەبێـت. بەپێـی زانیاریـی سـەرچاوە ئەمنییەکانـی رووسـیا و وێنـە سـەتەلایتیەکان کـە لـە ناوەندەکانـی داعـش گیـراون، داعـش مووشـەکی زەوی بـەرەو ئاسـمانی نییـە، کەواتـە ناتوانـن هیـچ کام لـە فڕۆکـە شـەڕکەرەکانی ئێمـە بکەنـە ئامانـج. فەرمانـدە سـەربازییەکانی رووسـیا، بەباشـی ئـاگاداری جـۆری ئـەو مووشـەکانەن کـە لەبەردەسـتی داعشـدان". هەرچۆنێـك بێـت، هەواڵـەکان لـەم یەکسـاڵەی دواییـدا دەریدەخـەن کـە رووسـیا و داعـش بەچـڕی لەبەرامبـەر یەکـدا ریزیـان گرتـووە و بـۆ دژایەتـی یەکـتر قۆڵیـان هەڵماڵیـوە.
رووسـیا لـەم سـاڵانەی دواییـدا، هاوئاهەنگـی سـەربازیی گرنگـی بـۆ پاراسـتنی دەوڵەتـی بەشـار ئەسـەد کـردووە و لـەم پەیوەندییـەدا دوایـن جـۆری ئـەم هـاوکاری و هاوئاهەنگییە، کەڵکوەرگرتنـی بنکـەی سـەربازی نـووژەی ئێـران لەلایـەن رووسـیاوە بـوو. لـەو پێنـج سـاڵەی دواییـدا، ئێـران و رووسـیا بەشـێوازی جۆراوجـۆر بـۆ بەرەنگاربوونـەوەی تیرۆریـزم

و بەتایبەتـی لـە قەیرانـی سـووریادا هـاوکاری و هاوئاهەنگییـان لەنێوانـدا هەبـووە کـە شـێوازی ئـەو هاوکارییانـە بەپێـی نێوەڕۆکـی چالاکییـە سـەربازییەکان و ئاسـت و دۆخـی هاوکارییەکانـی نێوانیـان، بـەردەوام گۆڕانـی بەسـەرداهاتووە. لـە قۆناخێکـدا لـە بـواری پێدانـی زانیـاری و هاوکاریـی مەیدانـی و لـە قۆناخێکـدا، بەڕێکردنـی مووشـەك لـە ناوچـەی هاوبەشـی هـەردوو وڵات لـە دەریـای خـەزەر و لـە قۆناخێکـی دیکـەدا کەڵکوەرگرتـن لـە بنکـەی سـەربازی نـووژە بەمەبەسـتی گەیاندنـی سـووتەمەنی بـۆ فڕۆکەکانـی رووسـیا، لەگـەڵ یـەك هـاوکاری و هاوئاهەنگیـان بـووە. بابەتـی کەڵکوەرگرتـن لـە بنکـەی سـەربازی نـووژە، بەشـێوەی هەتاهەتایـی نەبـووە و فۆڕمـی هاوکارییەکانـی نێـوان ئـەو دوو وڵاتـە لـە پێنـج سـاڵی رابـردوودا، جۆراجـۆر بـووە و کۆتاییهاتنشـی بـەو مانایەیـە کـە پێویسـتییە مەیدانییەکانـی ئەوجـۆرە هاوکاریانـە گەیشـتووەتە کۆتایـی . هەرچەنـدە وێدەچـێ ئـەم هاوکارییانـە درێـژەی هەبـێ، بـەڵام شـێوازەکەی بەپێـی پێویسـتی هەلومەرجـی مەیدانـی و هاوکارییـە هاوبەشـەکانی نێـوان دوو وڵات جیاوازدەبێـت.

تەنانـەت لـە هەنگاوێکـی گرنگـدا، دەوڵەتـی عێراقیـش خوازیـاری هـاوکاری رووسـیا دژی داعـش بـوو. حەیـدەر عەبـادی سـەرۆکوەزیری عێـراق لەچاوپێکەوتـن لەگـەڵ دیمیـتری میدڤێـدۆف، هاوتـای رووسـیی خـۆی لـە مۆسـکۆ، خوازیـاری پەرەپێدانـی هاوکارییـەکان بـوو بـۆ تێکشـکاندنی داعـش . عەبـادی لـەم دیدارەدا گوتـی: "ئێمـە دەزانیـن کـە مەترسیی تیرۆریـزم، نـەك تەنیـا عێـراق بەڵکـو وڵاتانـی دراوسێشـی گرتووەتـەوە". سـەرۆکوەزیری عێـراق رایگەیانـد: "تیرۆریـزم پەرەدەسـتێنێ و شـێوازی نـوێ بەخـۆوە دەگـرێ و ئـەم بابەتـە پێویسـتی بـە جموجـۆڵ و چالاکـی زیاتـری رووسـیایە و ئێمـەش لەوبـوارەدا چاوەڕێـی هـاوکاری چالاکانەتـری رووسـیاین". ناوبـراو وێـڕای بەراوردکردنـی داعـش لەگـەڵ نازییـەکان، روویکـردە سـەرۆکوەزیری رووسـیا و گوتـی: "ئێمـە دەتوانیـن بەسـەر ئـەم هێـزە نوێیانـەدا سـەربکەوین. هـەر بەوجـۆرەی ئێـوە لـە رابـردوودا سـەرکەوتن". عەبـادی لەگـەڵ پووتیـن سـەرۆککۆماری رووسـیاش کۆبـووەوە و سـەبارەت بـە پەرەپێدانـی هـاوکاری لەبـواری بەرگریـدا لەگـەڵ مۆسـکۆ راوێـژی کـرد. رووسـیا سـاڵی رابـردوو فڕۆکـەی ئافەنـدی MI-28 دایـە سـوپای عێـراق .

دەوڵەتی رووسـیا هەروەها پێیخۆشـە هاوکاری هەرێمی کوردسـتان لە خەباتی دژی داعشـدا بـکات. لـەو پەیوەندییـەدا سـەرۆکی هەرێمـی کوردسـتان، جەختـی لـەوە کردووەتـەوە کـە بەرپرسـانی ئـەم هەرێمـە پێشـوازی لـە هەرجـۆرە پشـتیوانییەکی هێزەکانـی رووسـی لـە پێشـمەرگە دەکـەن لـەدژی گرووپـی تیرۆریسـتیی داعـش. نووسـینگەی مەسـعود بارزانـی

سەرۆکی هەرێمی کوردستان لە بەیاننامەیەکدا رایگەیاند: "پێشمەرگە هێزێکی کاریگەری دژی داعشە لەسەر زەوی، کە لەوماوەیەدا بە پشتیوانی کاریگەری هاوپەیمانیی نێودەوڵەتی بەسەرپەرشتیی ئەمریکا توانیویەتی سەرکەوتنی بەرچاو بەدەستبێنێ. ئێمە پێمانوایە هاوئاهەنگی و هاوکاریی نێوان رووسیا و هێزەکانی هاوپەیمانان ئاکامی ئەرێنی بۆ دژایەتیکردنی داعش لێکەوتووەتەوە و هەر بەوپێیە، پێشوازی لە هەرجۆرە هاوکارییەکی رووسیا لە پێشمەرگە دەکەین". بارزانی بە ئاماژەکردن بەوەی کە دەبێ شەڕ لەگەڵ داعش و ریشەکێشکردنی ئەم گرووپە تیرۆریستییە بکرێتە خاڵی هەرلەپێشی کارنامەی گشت وڵاتانەوە، جەخت لە بەرەنگاری هیزەکانی هەرێمی کوردستانی عێراق لەدژی تیرۆریزم کردەوە. کۆی ئەم پرسانە، دەریدەخەن کە رووسیا بۆ بەرەنگاربوونەوەی داعش، هیوای بە هاوکاری لەگەڵ دەوڵەتەکان و هێزە ناوچەییەکان بەستووەو لەم پەیوەندییەدا تائێستا هەنگاوی هاوبەشی ناوە.

5 ـ ئەنجامە نێودەوڵەتی و ناوچەییەکان

ستراتیژی رووسیا لە ناوچەی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و بەتایبەتی لەبارەی قەیرانی سووریا و هەروەها لە بەرەنگاربوونەوەی داعش، لەگەڵ ستراتیژی ئەم وڵاتە لە سێ دەیەی رابردوودا بەتەواوی جیاوازە. لەراستیدا، لەساڵی 1984دا کە میخائیل گورباتچۆف گەیشتە دەسەڵات تاوەکو ساڵی 2012 ، دەوڵەتی فیدرالیی رووسیا، تووشی هیچ قەیرانێکی سەربازیی لە دەرەوەی قەڵەمڕەوی وڵاتانی سەربەخۆی هاوبەرژەوەند نەبوو. لە ساڵانی 1987 تاوەکو 2012 ، زۆر لە پێگەی سەربازی و ئەو هێزانەی کە لە دەرەوەی یەکێتی سۆڤیەت بوون، بەرەبەرە گەڕێنرانەوە نێو فیدراسیۆنی رووسیا. نموونەی بەرچاوی ئەو رەوتە، چوونەدەری سۆڤیەت بوو لە ئەفغانستان لەساڵی 1987 و هەروەها گەڕانەوەی هێزەکانی یەکێتی سۆڤیەت لە سنوورەکانی ئەورووپای رۆژئاواوە بۆ ناوخۆ و هەڵوەشانەوەی پەیمانی وارشۆ. لەکاتی لێکهەڵوەشانی یەکێتی سۆڤیەت تاوەکو ساڵی 2012 ، سنووری دەستوەردانەکانی فیدراسیۆنی رووسیا زیاتر لە ناوخۆی وڵاتانی سەربەخۆی هاوبەرژەوەندCIS و زیاتر بە هاوکاری وڵاتانی ناوچەکە و لە چوارچێوەی رێکخراو و بنیاتە ناوچەییەکاندا بوو.
یەکەمین بابەت کە دەوڵەتی فیدرالیی رووسیا لە چوارچێوەی وڵاتانی سەربەخۆی هاوبەرژەوەند و بەبێ رەزامەندیی بنیات و دەوڵەتانی ناوچەیی پەنای بۆ کردەوەی

سەربازی برد، قەیرانی ئۆسیتیا بوو. واتە بەهاتنی هێزەکانی رووسیای فیدرال بۆ ناوچەی ئۆسیتیای باشوور و ئابخازیا، شەڕ لەنێوان دەوڵەتی گورجستان و رووسیا هەڵگیرسا. دواتر لەساڵی 2014 ئێمە شایەتی قەیرانی ئۆکراینا و داگیرکردنی نیمچەدوورگەی کریمیا بووین لەلایەن رووسیاوە. هاوکات لەگەڵ قەیرانی ئۆکرایناش، دەوڵەتی رووسیا بەرەبەرە لە پرسی سووریا تێوەگلا، کە سەرەتاکەی دەگەڕێتەوە بۆ کۆتاییەکانی ساڵی 2015 کە هێزی ئاسمانیی رووسیا هێرشی سەربازیی توندی دژی نەیارانی بەشار ئەسەد و گرووپە تیرۆریستییەکان دەستپێکرد کە هێشتا درێژەی هەیە.
کەواتە ستراتیژییەکی سەربازی بەتەواوی بەرگریکارانە لە فیدرالی رووسیا، دوای لێکهەڵوەشانی ئەو وڵاتە کە بەتەواوی جەختی لە بەرگری لە قەڵەمڕەوی فیدرالی رووسیا دەکردەوە، بەرەبەرە گۆڕانی بەسەردا دێت و بە چالاککردنەوەی جیددیانە ئاراستەی ئەو ستراتیژییە بەرەو قەیرانەکانی دەوروبەر دەکشێت. هەڵبەتە لە ساڵانی 1991 تاوەکو 2008 ، رووسیا زۆر جاران هاتووەتە نێو قەیرانەکانی وەك تەنگژەی مۆڵداڤیا یان تاجیکستان لە سنوورەکانی یەکێتی سۆڤیەتی پێشوو، بەڵام ئەو کردەوانە بە رەزامەندی دەوڵەتەکان و بەتایبەتی لە چوارچێوەی بنیاتە ناوچەییەکانی وەك CISدا بووە. بەڵام لەساڵی 2008، رووداوی نوێ هاتنەئاراوە و کردەوەکانی رووسیا، هێرشبەرانە و بەبێ رەزامەندی دەوڵەتەکان و بەپێی ویست و بەرژەوەندییەکانی کرێملن جێبەجێدەبوو کە ئەوانەش دەرخەری گۆڕانێك بوون لە ستراتیژیی سەربازیی رووسیادا. واتە لە ستراتیژیەکی بەتەواوی بەرگریکارانە و ناچالاکەوە بۆ ستراتیژییەکی بەتەواوی سەربازی، هێرشبەرانە و چالاك گۆڕاوە.
دەرکەوتنی ستراتیژی سەربازی هێرشبەرانەی رووسیا، بەتەواوی لە قەیرانی سووریادا خۆی نواندووە. ئەوە لە کاتێکدایە کە وڵات و هێزەکانی وەك تورکیا، سعودیە، قەتەر، ئێران، هێزەکانی حیزبوڵڵا، وڵاتانی رۆژئاوا و بەتایبەتی ئەمریکا، کە بە شێوازی جۆراوجۆر، لە قەیرانی سووریاوە گلاون، هەوڵیانداوە لە پلەی یەکەمدا بەشداری و چالاکی سەربازییان لە قەیرانی سووریادا کەمڕەنگ پیشانبدەن و رەهەندە ئاشکراکانی داپۆشن. لە ئەنجامدا هەوڵیانەداوە کە راستەوخۆ خۆیان تووشی کردەوەی سەربازی بکەن. بەڵکو ئامادەیی و کردەوە سەربازییەکانیان لە قاڵبی دەوڵەتی سووریا یان لە چوارچێوەی ئەو گرووپە تیرۆریستی و بنیات و رێکخراوانەدا جێخستووە کە لە ناوچەکەدا چالاکن. بەڵام دەوڵەتی فیدرالیی رووسیا بە ئامادەیی سەربازی و بۆردوومانی ئاسمانی هەوڵدەدات بەکردەوە بێتە نێو قەیرانی سەربازی و ئەمنیی سووریا. ئەم

کـردەوە سـەربازییەی رووسـیا بەوشـێوەیە کاریگـەرە کەشـێکی ئەمنـی بـۆ دەوڵەتـی سـووریا دروسـتدەکات و گرووپـە تیرۆریسـتییەکان سـنووردار دەکات.

بەپێچەوانـەی سـاڵانی 2012 تاوەکـو 2014 کـە گرووپـە تیرۆریسـتییەکان بەشـێوەیەکی رووڵەزیادبـوو، خۆیـان لـە سـووریا و تەنانـەت لـە عێـراق پەرەپێدابـوو، دەبینیـن کـە ئـەم گرووپانـە لەسـاڵی 2015ەوە بەهـۆی کـردەوە سـەربازییەکانی رووسـیاوە، چوارچێـوەی چالاکـی سـەربازییان بەرتەسکبووەتەوە و بەتووندی لەژێر گوشـاردان. کـردەوەی سـەربازی رووسـیا لـە گۆڕەپانـی سیاسیشـدا کاریگەربـووە، بەجۆرێـك کـە ناکۆکـی نێـوان نەیارانـی بەشـار ئەسـەدی لێکەوتووەتـەوە. ناکۆکـی نێـوان سـعودیە ، قەتـەر، تورکیـا و وڵاتانـی رۆژئـاواش بەتـەواوی دیـار و بەرچـاوە. لـە رووداوی کەوتنەخـوارەوەی فرۆکـەی سـەربازیی رووسـیا لـە هەرێمـی ئاسـمانیی تورکیـادا، بـە زەقتریـن شـێوە خـۆی ناکۆکـی نێـوان تورکیـا و ناتـۆی دەرخسـت.

کـردەوە سـەربازییەکانی رووسـیا لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت و لەبەرامبـەر گرووپـە تیرۆریسـتییەکانی وەك داعـش، لـە شـوێنە نێودەوڵەتییەکانیـش پەرچەکـرداری جیـددی لەلایـەن بەرپرسـان و شرۆڤەکارانـی سیاسـی و پەیوەندییـە نێودەوڵەتییـەکان لێکەوتووەتەوە. ئەویـش بـەو ئاراسـتەیەدا کـە ئەگـەر ئـەو هاوکارییـە سـەربازیانەی رووسـیا بـۆ سـووریا درێـژەی هەبێـت، لـە نەبوونـی دەسپێشـخەری لەلایـەن وڵاتانـی رۆژئـاوا و بەتایبەتـی ئەمریـکاوە، دەتوانـێ فـەزای رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت بەتـەواوی بگۆڕێـت. هەڵبەتـە سـتراتیژیی سـەربازیی رووسـیا فیـدراڵ بەهـۆی فاکتـەری دیکەشـەوە بەهێزبـووە، بـۆ وێنـە دەکـرێ ئامـاژە بـە کودەتـای سـەربازیی ئەودواییـەی تورکیـا و بێهیوایـی دەوڵەتـی تورکیـا لەلایەنەکانـی رۆژئـاوا و ناتـۆ، پرسـی کۆچبەرانـی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت و رۆیشـتنیان بەرەو ئەورووپـا و نیگەرانـی ئەورووپاییـەکان لـەم پەیوەندییـەدا بکەیـن، هەروەهـا پێشـێلکردنی بەربـڵاوی مافەکانـی مـرۆڤ لەلایـەن گرووپـە تیرۆریسـتییەکان و ئیدانـەی نێودەوڵەتـی ئـەوان. کـۆی ئەمانـە دۆخێکـی رەخسـاندووە تاوەکـو نـەك تەنیـا سـتراتیژی سـەربازیی رووسـیای فیـدراڵ کاریگەربێـت، بەڵکـو ئـەم سـتراتیژییە سـەربازییە جۆرێـك رەوایـی پەیـدا بـکات. جیـا لـە رەزامەنـدی و بانگهێشـتی دەوڵەتـی سـووریا کـە رەوای دەداتـە ئـەم کـردەوە سـەربازییەی رووسـیا، رەنگدانـەوەی نێودەوڵەتـی ئـەم بابەتـە لـە میدیـای جیهانـی و کاریگەرییەکـەی بەسـەر رای گشـتیدا وەك دژایەتیکردنـی گرووپـە تیرۆریسـتییەکان، بووەتـە هـۆی ئـەوەی کـە کـردەوەی سـەربازی رووسـیا نـەك وەك دەسـتوەردان، پێشـێلکردنی مافەکانـی مـرۆڤ، پێشـێلکردنی سـەروەری نیشـتمانی و خسـتنە ژێـر پێـی رێسـا و یاسـا

نێودەوڵەتییـەکان، بەڵکـو وەك کردەوەیەکـی دژی تیرۆریـزم کـە مەترسـییەکە بـۆ سـەر ئاشـتی و ئاسایشـی مرۆڤـەکان، لەقەڵەمبدرێت.کەواتـە گۆڕانکارییـەك کـە لـە سـتراتیژی سـەربازیی رووسـیای فیدرالـدا پێکهاتـووە، بابەتێکـی نـوێ و دەسپێشـخەرییەك بـووە کـە شـوێنی گرنگـی لـە پانتایـی چالاکـی لـە سـووریا، لـە پرسـە ناوچەییـەکان و تەنانـەت لـە بارودۆخـی نێودەوڵەتیـدا کردووەتـەوە. ئەگـەر بەکـردەوە وڵاتانـی دیکـە پەلکێشـیێ ئـەم تەنگژەیـە بـن، بەتایبەتـی هاوڕایـی وڵاتانـی وەك چیـن و دەسـەڵاتەکانی دیکـە دەتوانـێ بارودۆخـی ناوچـەی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت زۆر جیاوازتـر بـکات لـە رابـردوو. بـەو مانایـە کـە هەرچەنـدە وڵاتانـی رۆژئـاوا ئامادەنیـن تاوەکـو بەشـێوەی جیددی کـردەوەی سـەربازی لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت ئەنجامبـدەن، بـەڵام دەوڵەتـی رووسـیا چالاکـی سـەربازی لـەم ناوچـە پڕئاڵۆزییـە ئەنجامـدەدات و ئەمـەش رووبـەڕووی جۆرێـك پێشـوازی یـان بێدەنگیـی نێودەوڵەتـی بووەتـەوە.

ئەنجام

لـە کـۆی ئـەو لێکۆلینەوەیـەدا ، دەکـرێ بگەینـە ئـەو ئەنجامـە کـە سیاسـەتی ئـەم پێنـج ساڵەی دوایـی رووسـیا سـەبارەت بـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت، بەتـەواوی لەگـەڵ سیاسـەتی ئـەو وڵاتـە لـە سـێ دەیـەی رابـردوودا جیـاوازە و لـە سیاسـەتێکی تاڕادەیـەك ناچـالاك و بەرگریکارانـەوە بـەرەو سیاسـەتێکی دەسپێشـخەرانە و هێرشـبەرانە چـووە. دەکـرێ گرنگترین دەرکەوتـەی ئەوجـۆرە سیاسـەتە لـە قەیرانـی سـووریا و هەروەهـا لـە هەڵسـوکەوت لەگـەڵ گرووپـە تیرۆریسـتییەکانی وەك داعـش بەدیبکرێـت. هەرچەنـدە مۆسـکۆ هێشـتا دەسـتی بـۆ هێرشـێکی بەربـڵاو و بـەردەوام لـەدژی داعـش نەبـردووە، بـەڵام نیشـانە و کـردارەکان دەریدەخـەن کـە رووسـیای فیـدرال لـە داهاتووشـدا بەشـێوازی بەرینـتر و تەنانـەت لـە قاڵبـی نێودەوڵەتیـدا، بەگـژ داعشـدا دەچێتـەوە. لـە روانگـەی دەوڵەتـی رووسـیاوە ناوچـەی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت جیـا لـە رەهەندەکانـی جیۆسـتراتیژی، لەبـاری ئەمنـی و سیاسـییەوە بەهـۆی پەرەسـەندنی رادیکالیـزم و ئەگـەری گواسـتنەوەی بـۆ ناوچەکانـی قەفقاسـیای باشـوور و ئاسـیای نێوەڕاسـت و دواتـر بـەرەو ناو رووسـیای فیـدرال ، دەتوانێ هەڕەشـەیەکی گـەورە بـۆ سـەر ئەمنـی ناوچەیـی و نیشـتمانی ئـەم وڵاتـە بێـت و هـەر لـەم سـۆنگەیەوە، بەربەرەکانێ لەگـەڵ تیرۆریـزم لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت، بـە گرنگـتر لـە شـەڕی ناوخۆیـی لـە وڵاتەکـەی دادەنێـت.

ئـەم بابەتـە بەتایبەتـی کاتێـك گرنگـی و بایـەخ پەیـدادەکات کـە بزانیـن نزیکـەی هـەزار تاوەکـو دوو هـەزار کـەس لـە تیرۆریسـتەکانی نـاو سـووریا و عێـراق لـە سـەرزەوییەکانی نـاوەوە و دراوسـێی رووسـیاوە هاتوونەتـە ئـەو ناوچەیـە. لـە کـۆی کـردەوە سـەربازییەکانی رووسـیا لـە ناوچەکـە و گۆڕانـکاری لـە سـتراتیژە سـەربازییەکەیدا، دەکـرێ ئـەم ئەنجامانـە دەرخەیـن کـە یەکـەم، کـردەوەی سـەربازی لـە دەرەوەی وڵاتانـی CIS ، کردەوەیەکـی زۆر جیـددی و سـەربەگۆبەندانە بـووە. دووەم، ئـەم کـردەوە سـەربازییە بـە جۆرێـك بـووە کـە پەرچەکـرداری بەربـڵاوی هـەم لەلایـەن گرووپـە تیرۆریسـتییەکانی نـاو سـووریا و هـەم لەلایـەن دەوڵەتانـی تورکیـا، سـعودیە و وڵاتانـی رۆژئـاوا بەدواوەبـووە. سـێیەم: پانتایـی ئـەم کـردەوە سـەربازییەی رووسـیا لـە کردەوەیەکـی سـەربازیی تاکلایەنـە دەرچـووە و جۆرێـك هاوپەیمانیـی پاڵەکـی لەگـەڵ کۆمـاری ئیسـلامیی ئێرانـی لیکەوتووەتـەوە. جەخـت لەسـەر دەسـتەواژەی هاوپەیمانەتیـی پاڵەکـی دەکەینـەوە، چونکـە ئێمـە ناتوانیـن بـاس لـە هاوپەیمانییەکـی سـتراتیژی بکەیـن، بەڵکـو جۆرێـك هاوکاریـی سـەربازیی چـالاك و هاوپەیمانـی سـەربازیی پاڵەکـی دژی کۆمەڵێـك گرووپـی تیرۆریسـتی لەشـوێنێکی دیاریکـراو هەیـە کـە بـە کات و ئامانجـی سـنووردارەوە جێبەجێدەکرێـت.

سـەبارەت بـە داهاتـووی کردەوەکانـی رووسـیا دژی داعـش، لەوانەیـە هێشـتا زووبـێ هەڵسـەنگاندنێکی درێژمـاوەی بـۆ بکرێـت. بەڵکـو دەبـێ چاوەڕێبکەیـن و ببینیـن کـە بـارودۆخ لـە پانتایـی چالاکـی لـە سـووریا و عێـراق و فـەزای ناوچەیـی و نێودەوڵەتـی چـۆن دەچێتەپێـش و دەوڵەتـی داهاتـووی ئەمریـکا، ترەمـپ، چ سیاسـەتێك سـەبارەت بـە ناوچـەی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت و بەتایبەتـی لەبـارەی کـردەوە سـەربازییەکانی رووسـیا دەگرێتەبـەر. لـەوەش گرنگـتر ئەوەیـە کـە رەوتـی وتووێژەکانـی ئاشـتی چـۆن دەچێتـە پێـش. لـە بارودۆخێکـی بەوشـێوەیەدا ئێمـە دەتوانیـن هەڵسـەنگاندنێکی ورد بـۆ ئاکامەکانـی کـردەوەی سـەربازیی رووسـیا لـە ناوچـەی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت و بەتایبەتـی لـە قەیرانـی سـووریادا بکەیـن. بـەڵام تائێسـتا کـردەوەی سـەربازیی رووسـیا لـە قەیرانـی سـووریادا سـەرکەوتووبووە و ئـەم سـەرکەوتنە لـە درێژخایەنـدا ، بـە بارودۆخـی دەوڵەتـی نوێـی ئەمریـکا و رەوتـی دانوسـتاندنەکانی مۆسـکۆ و واشـنتن بەسـتراوە کـە لـە یەکلاییکردنـەوەی قەیرانـی سـووریادا رۆڵـی کاریگـەری دەبێـت.

وەرگێڕانی لە فارسییەوە : هەژیر رەسووڵپوور

پێگەی کورد لە ستراتیژی رووسیا لە دژی داعش

ئاسگەرۆڤ گاژار
لێکۆڵەر و شرۆڤەکاری سیاسی- قرغیزستان

بۆ شیکردنەوەیەکی بابەتییانەی پێگەی کورد لە ستراتیژی رووسیا لە دژی داعش، پێویستە بەتایبەتی سەیری سیاسەتەکانی ئەو وڵاتە بەرامبەر داعش و بەگشتی سیاسەتەکانی بەرامبەر بە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و رۆژهەڵاتی نزیك بکرێت و ئەولەویەتەکانی لە روانگەی سیاسەتی ناوخۆ و دەرەوە لە پێش چاو بگیرێن. رووسیای نوێ بەشێوەیەکی جیاواز لە یەکێتی سۆڤیەتی جاران وازی لە باوکایەتی ئایدۆلۆژی دەوڵەت و وڵاتانی دیکە هێناوە و خۆی لە بەندی دکتۆرینی ستراتیژیی دەقبەستوودا نەهێشتووەتەوە. بەتایبەتی لەسیاسەتی دەرەوەدا حەزی لەو بوارانە نییە کە تێچوونی لە داهاتەکەی کەمتربێت و هەنگاوەکانی لەسەر بنەمایەکی پراگماتی دەنێت.

ئەولەویەتەکانی سیاسەتی ناوخۆ و دەرەوەی رووسیا

تێگەیشتنی دروست لە خاڵ و کارە لەپێشینەکانی سیاسەتی دەرەوەو ئاسایی نەتەوەیی رووسیا، یارمەتیدەر دەبێ تاوەکو پێشبینی ئەو ئاستە بکەین کە دەکرێت پەیوەندیی رووسیا و کورد پێیبگات و ئاسانتر لەگەڵ رەوتی پەیوەندییەکانی رووسیا لەگەڵ کورد لە شەڕی دژی داعش تێبگەین.
رێبازی سەرەکی سیاسەتی نێودەوڵەتی رووسیا بە جۆرێکە کە هاوئاهەنگی لەگەڵ چین دەکات و تاوەکو بۆی بکرێت خۆی لە بەریەککەوتن لەگەڵ رۆژئاوا

دەپارێزێــت. هەروەهــا پەیوەنــدی خــۆی لەگــەڵ دراوســێیەکانی بــاش دەکات و تاوەکــو بــۆی بکرێــت ناوچەکانــی دەســەڵاتی خــۆی فراوانــدەکات. لــە دوای لکاندنــی کریمیــا[1] بــە رووســیا لــە17ی نیســانی 2014، دەســەڵاتی مۆســکو بــە وریاییــەوە لەبەرامبــەر گەمــارۆ ئابووریەکانــی رۆژئــاوا هەڵســوکەوتی کــرد و خــۆی لــە قووڵکردنــەوەی ناکۆکییــەکان بەدوورگــرت و بــۆ ئاســاییکردنەوەی پەیوەندییەکانــی لەگــەڵ رۆژئــاوا زنجیرەیــەك رەفتــاری سیســتەماتیکی ئەنجامــدا. هۆکارێکــی هاوئاهەنگی رووســیا لەگــەڵ ئەمریکا ســەبارەت بــە دەســتوەردانەکەی لــە ســووریا، شــەڕکردن لەبەرامبــەر دووژمنێکــی هاوبەشــە، بــەڵام بەپێــی هەندێــك شــیکردنەوە ئەمــە کاریگــەری پۆزەتیڤــی لەســەر هێورکردنــەوەی بارگــرژی نێــوان رووســیا و ئەمریــکا لەســەر ئۆکراینــا هەبــووە.

لەگــەڵ هاتنــی ڤلادیمیــر پووتیــن لــە ســاڵی 2000دا، رووســیا کــە لەژێــر بــاری گرانــی ئابــووری و سیاســی رووخانــی یەکێتــی ســۆڤیەتدا دەینالانــد، بەخێرایــی لــە قۆناخــی بەرگــری ســتراتیژییەوە بــۆ قۆناخــی هاوســەنگی ســتراتیژی هەنــگاوی نــا. لــەو پەیوەندییەشــدا گەشــەپێدانی ئابــووری، باشــکردنی ئاســتی خۆشــگوزەرانی خەڵــك و بەدەســتهێنانی شــان و شــکۆی نێودەوڵەتــی و کەمکردنــەوەی بودجــەی پرچەککردنــی ئەتۆمــی بەبــێ زیانگەیانــدن بــە ئاسایشــی نێودەوڵەتــی و ســەقامگیری ســتراتیژی بــە بنەمــا وەرگــرت.

لــە بەڵگــەی ســتراتیژی ئاسایشــی نەتەوەیــی رووســیادا کــە ســاڵی 2016 بڵاوکراوەتــەوە، ئەولەویەتەکانــی رووســیا تاوەکــو ســاڵی 2020 باســکراون،[2] جەخــت لــە هەوڵــدان بەرامبــەر شۆڕشــە رەنگینــەکان، رێکخــراوە توونــدڕەوە نەتەوەیــی و دینییــەکان کراوەتــەوە و باســی نزیکبوونــەوەی ناتــۆ لــە ســنوورەکانی رووســیا و مەترســی چەکــی کیمیایــی و دروســتبوونی وێنای"رووســیای دووژمــن" لــە رای گشــتی جیهــان بەبۆنــەی قەیرانــی ئۆکرانیــا و جەنگــی زانیــاری و گەندەڵــی کــراوە.

بەرپرســانی دەوڵــەت زۆرجــار باســی ئەوەدەکەن کــە ئەولەویەتی رووســیا ئەوەیە کــە رۆژئاوا بەرژەوەندییەکانــی ئاسایشــی نەتەوەیــی ئــەوان رەچاوبــکات لــەڕووی ســەربازی و سیاســی و ئابوورییــەوە هاوســەنگییەك لەنێوانیانــدا هەبــێ،[3] بەتایبەتــی باســی ئــەوە دەکــەن کــە ئەگەر رێگەکانــی دیکــە دابخرێــن پەنــا بــۆ بــژارەی "هێــزی ســەربازی" دەبــەن.[4] رووســیا لــە رێگــەی

1 -Присоединение Крыма к Российской Федерации. https://ru.wikipedia.org

2 -Указ Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 года N 683 «О Стратегии национальной безопасности

3 -Российской Федерации». Российская Газета, 31 декабрь 2015

4 -России не надо стараться всем понравиться. Все равно не оценят - Сергей Караганов. Россия в глобальной политике.

پەیوەنـدی لەگـەڵ هێـزە گەورەکانـی ئاسـیا وەك هیندسـتان و چیـن دەیـەوێ هاوسـەنگی لەگـەڵ رۆژئـاوا رابگرێـت. لـە رێگـەی دروسـتکردنی یەکـەی ئابـووری و سـەربازییەوە لـەو دەوڵەتانـەی لەگەڵیـدا هاوسـنوورن یـان لـە سـنوورەکانی یەکێتی سـۆڤییەتی پێشـوودا بوون، دەیـەوێ ناوچەکانـی جێـی نفـوزی خۆیشـی فراوانـتر بـکات.[1] یەکێتـی ئابـووری ئاوراسـیا کـە لـە 2015/11/1دا بـە بەشـداری رووسـیا لەگـەڵ بیلاروسیا،کازاخسـتان، قرقیزسـتان و ئەرمینیـا دروسـتکراوە، لەگـەڵ وڵاتانـی وەك ڤێتنـام، میـسر، تایلەنـد و ئێـران دەسـتی بـە دانوسـتاندن کـردووە. جگـە لـەوە وڵاتانـی وەك سـەنگافورە، پاکسـتان، چیـن، ئیسرائیـل، هیندسـتان و تونـس بایـەخ بـەو یەکێتییـە دەدەن.[2] بـە دیاریکـراوی رووسـیا لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت و نزیکـدا، لـە رێگـەی بەکارهێنانـی وڵاتانـی وەك ئێـران و سـووریا و عێـراق و لوبنـان کەبەشـێوەینەریتی پەیوەنـدی باشـی لەگەڵیـان هەبـووە، خوازیـاری پڕکردنـەوەی بۆشـاییەکانی هێـزە و دەیـەوێ لـەو ناوچەیـەدا کـە خەریکـە سـەرلەنوێ دیزایـن دەکرێتـەوە خـاوەن قسـە بێـت و تاوەکـو بـۆی بکرێـت ناوچـەی جێـی نفـوزی خـۆی فـراوان بـکات.
فیدراسـیۆنی رووسـیا لەلایەکـەوە پێداگیـری لەسـەر پاراسـتنی پێگـەی سیاسـی خـۆی لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت و دەسـتکارینەکردنی سـنوورەکانی ئێسـتای دەکات و لەلایەکـی دیکـەش وەك پشـتیوانی شـیعەکانی ناوچەکـە دەردەکەوێـت. رووسـیا پێیوایـە بەهـۆی دژایەتـی شـیعەکان و ئێـران لەگـەڵ ئەمریـکا، بەئاسـانی دەتوانـێ لـە رێگـەی ئەوانـەوە لـە ناوچەکـەدا شـوێنی خـۆی بدۆزێتـەوە. لەوبـارەوە بـە دیاریکـراوی مەسـەلەی سـووریای کردووەتـە بابەتێـك بـۆ مامەڵەکـردن و هەوڵیـداوە بەوهۆیـەوە پێگـەی سیاسـی و ئابـووری و جیۆپۆلیتیکـی خـۆی لـە شـوێنەکانی دیکـەی جیهـان بەهێزتـر بـکات. هەڵـە نییـە ئەگـەر وابزانیـن، دسـتوەردانی سـەربازی رووسـیا لـە سـووریا و هەوڵـە دیپلۆماتییەکانـی لەبـارەی ئـەو وڵاتـەوە، تەنیـا لەبـەر رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت نییـە، بەڵکـو هێرشـێکی بەرگریکارانەیـە بـۆ ئـەوەی ناوچەکانـی نفـوز و کاریگـەری خـۆی لـە جیهـان بپارێزێـت.[3]

1 -http://www.globalaffairs.ru/pubcol/Rossii-ne-nado-staratsya-vsem-ponravitsya-Vse-ravno-ne-otcenyat-18298

2 -России не надо стараться всем понравиться. Все равно не оценят - Сергей Караганов. Россия в глобальной политике.

3 -Концепция внешней политики Российской Федерации. Совет Безопасности Российской Федерации. http://www.scrf.gov.ru/documents/2/25.html

ڕوانگەی ڕووسیا بۆ کورد لە چوارچێوەی سیاسەتەکانی بۆ ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و نزیک

سیاسەتی دەرەوەی مۆسکو لە دوای ڕووخانی یەکێتی سۆڤیەت لەسەر بنەمای پاراستنی باردۆخی هەیی (دیفاکتۆ) لە جیهان و ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست، خۆپاراستن لە شۆڕشە ڕەنگینەکان و ڕێگرتن لە سەرهەڵدانەکانی هاوشێوەی "بەهاری عەرەبی" کە هەڕەشە لە ڕژێمەکانی ناوچەکە دەکەن، دانراوە. ڕووسیا بە چەند هۆکارێکەوە پێداگیری دەکات لەوەی کە بارودۆخی ئێستای (ڕژێمە سیاسییەکانی) ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و جوگرافیای موسڵمان وەك خۆی بمێنێتەوە.

بەر لە هەموو شتێك، دژایەتیکردنی ڕووسیا بۆ ئەو ستراتیژییانەی کە وابەستەی ئەمریکان و داڕێژەرە سەرەکییەکانیان لە ناوەندە ئەوروپییەکاندا نیشتەجێن و هاوسەنگییەکانی ناوچەکە تێکدەدەن، لەڕووی ناوخۆییەوە گرفت بۆ کرێملن دروستناکات بەڵکو ئاسانکاری بۆ دەکات. ئەگەری ڕووخانی ڕژێمەکانی سووریا و ئێران کەبەشێوەیەنەریتی پەیوەندی باشیان لەگەڵ ڕووسیا هەبووەو هەروەها ئەگەری شوێنگرتنەوەیان لەلایەن ڕژێمی لایەنگری ڕۆژئاوا، وەك هەڕەشەیەك لەسەر ئاسایشی نەتەوەیی ڕووسیا سەیر دەکرێت و بە فاکتەرێك بۆ تێکدانی هاوسەنگییە جیۆستراتیژییەکان لە قەڵەم دەدرێت. مۆسکۆ پێیوایە ڕۆژئاوا خەریکە دەگاتە سنوورەکانی و لەملی باشوورەوە گەمارۆدراوە. ئاشکرایە کە هەموو جەنگەکان و هەموو گرژییە ناوچەییەکان هۆکارێکی ئابووریشیان هەیە. ڕووسیا نیگەرانە لەوەی کە یاریکەرە سەرەکییەکان لە ڕێگەی دەرخستنی هەندێك شەڕەوە کە توانای کۆنترۆڵکردنیان هەبێت، ناوچەکە بە جۆرێك دیزاین بکەنەوە کە بتوانن سەرچاوە ئابوورییەکان لەسەرووی هەمووشیانەوە نەوت و غازی سرووشتی بە قازانجی خۆیان بەکاربێنن. بۆیە وەك هێزێکی جیهانی، دەستوەردانی سیاسی و سەربازی و دیپلۆماتی لە ناوچەکە دەکات تاوەکو ئەویش پشکی خۆی وەربگرێت.

تورکیا لەماوەی 200 ساڵی ڕابردوودا بەشداری نزیکەی 28 شەڕی خوێناوی کردووە و وڵاتێکی ئەندامی ناتۆیە کە خۆی گەیاندووەتە نزیك سنوورەکانی ڕووسیا . زۆر کەس هەن کە پێیانوایە بۆ مۆسکۆ کە پەیوەندییەکی ڕکابەرانەی لەگەڵ ئەنقەرە هەیە، گونجاوترین هێز کە بتوانێ تورکیا بەرەوە ڕووخان بەرێت، جوڵانەوەی کوردییە و لەوبارەیەوە ڕاپۆرت و کتێبی جۆراوجۆر نووسراون.

هەڵبەت سەرەڕای ئەوەی کە عەقڵی سیاسەتی دەرەوەی ڕووسیا، تورکیا وەك وڵاتێکی

ڕۆژهەڵاتیـی ئەندامـی ناتـۆ و سـەر بـە میحـوەری ڕۆژئـاوا سـەیر دەکات و نایـەوێ لـە ناوچەکـەدا زۆر بەهێزبێـت، بـەڵام نەیویسـتوە تورکیـا تاوەکـو ئـەو جێگەیـەی کـە داوای ئـازادی و سـەربەخۆیی کـورد قبـوڵ بـکات لاوازبێـت. هەوڵدراوە هاوسـەنگی نێـوان هەردوو وڵات کـە لـە دوای ڕێککەوتننامـەی قارسـەوە[1] دروسـتکراوە بپارێزرێـت. ڕووسـیا لـە ترسـی ئـەوەی کـە نموونەیـەك بـۆ ئێـران و سـووریا و عێـراق دروسـتبکات کـە هاوپەیمانـی ئـەون، پشـتیوانی بەهێـزی لـە جوڵانـەوەی کـوردی لـە باکووری کوردسـتان نەکـردووە و سـتراتیژێکی تایبەتـی بـۆ دانەنـاوە. هەرچەنـدە لێدوانـی بـۆ پشـتگیریکردن لە جوڵانـەوەی کـوردی دابێت ، بـەڵام لـە بنەڕەتـدا لـە چوارچێـوەی سیاسـەتی خـۆی لەگـەڵ ئـەو دەوڵەتانـەی بەسـەر کوردسـتاندا زاڵـن ڕەفتـاری کـردووەو وەك کارتێکـی گوشـار لەبەرامبەریـان بەکاریهێنـاوە.

ڕەوشـی ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت لەگـەڵ هێرشـی ئەمریـکا بـۆ سـەر عێـراق لـە 20ی ئـاداری 2003، بـەرەو تێکچـوون ڕۆیشـتووە. لەوکاتانـەدا ڕووسـیا بـە توونـدی دژی ڕووخانـی ڕژێمەکـەی سـەدام دەرکـەوت. لەڕاسـتیدا مۆسـکۆ هیـچ کات بەگەرمـی پێشـوازی لـە دروسـتبوونی سیسـتەمێکی فیدراڵـی لـە باشـووری کوردسـتان نەکـردووە، بـەڵام سـەرئەنجام لـەڕووی ناچـاری و بـۆ ڕەچاوکردنـی بەرژەوەندییـە ئابـووری و سیاسـی و جیۆپۆلیتیکییەکانی خـۆی لەگـەڵ حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتاندا پەیوەنـدی دروسـتکردووە.

سـۆڤییەتی جـاران کۆمـاری کوردسـتان لـە مەهابـاد1946-1947ی کـردە قوربانـی ڕێککەوتنی خــۆی لەگــەڵ دەوڵەتانــی ڕۆژئاوایــی و دەوڵەتانــی ناوچەکــە و ســەرەڕای ئــەوەی کــە حکومەتـی دینـی لـە ئێـران، ڕووسـیا بـە "شـەیتانی بچـووك" ناودەبـات، مۆسـکۆ بـەردەوام چاوپۆشـی لـە کوژارانـی هـەزاران کـورد لـەو وڵاتـە کـردووە.[2] دوای ئیمزاکردنـی پرۆتۆکۆلـی ئابووری[3] لەنێـوان ڕووسـیا و ئێـران لەسـاڵی 1986، ئیـدی ڕەوتـی پەیوەندییەکانـی هـەردوولا زیاتـر بـەرەو پێشـچوو.[4] لـە مانگـی 10ی سـاڵی 2015دا بـە بەشـدای ئێـران و ڕووسـیا، لـە بەغـدا "هاوئاهەنگیـی دژی تیـرۆر" دامـەزرا و لـە ئابـی 2016دا ڕووسـیا بنکـەی سـەربازی هەمەدانـی لەئێـران بـۆ هێرشـەکانی لـە سـووریا بەکارهێنـا و بەوشـێوەیە پەیوەندییەکانیـان زیاتـر ڕوویەکـی کردەیـی وەرگـرت. بەگشـتی ڕووسـیا بەرامبـەر سیاسـەتی ئێـران لـە دژی

---

1 -Евразийский экономический союз. https://ru.wikipedia.org

2 -SuriyeKriziveRusya’nınUluslararasıSistemleHesaplaşması. http://setav.org/tr/suriye-krizi-ve-rusyanin-uluslararasi-sistemle-hesaplasmasi/yorum/31207.

3 -Rusya ile Türkiye arasında ilişkileri, toprak sorunlarını düzenleyen Kars antlaşması 11 Eylül 1922 yılında yürürlüğe girdi. Türkiye’nin uluslararası konumunu güçlendiren antlaşmaya göre Kürdistan toprakları olan Kars eyaleti, Ardahan ve Agiri dağı Türkiye’ye teslim edilmiştir.

4 -Arıkan, P. (2014), “İran–Rusyamutabakatanlaşması: stratejikortaklıkmı?”, OrtadoğuAnaliz, 6 (64), 56-59.

کـورد و گرووپـە ئەتنییەکانـی دیکـە بێدەنگیـی هەڵبـژاردووە.

ڕووسـیا لـە قەیرانـی سـووریا کـە سـاڵی 2011 دەسـتیپێکرد، بـۆ ڕێگرتـن لـە گۆڕانکارییەکـی بنەڕەتـی لـەو وڵاتـە، ڕێگـەی بەرگریکـردن لـە ڕژێمـی ئەسـەدی گرتەبـەر کـە پەیوەنـدی باشـی لەگـەڵ هەبـوو. ڕووسـیا کـە لەسـەر داوای حکومەتـی دیمەشـق دەسـتوەردانی لـە سـووریا کـرد، دەیویسـت هـەم قورسـایی خـۆی لـە ناوچەکـە زیـاد بـکات و لـە قەیرانەکـەدا خـاوەن قسـە بێـت، هـەم بنکـەی سـەربازی تەڕتـووس بپارێزێـت. بەهـۆی شـەڕی داعشـەوە توانـی تاوەکـو ئەندازەیـەك لـە گرژییەکانـی خـۆی لەگـەڵ ڕۆژئـاوا کەمبکاتـەوە کـە بەهـۆی کێشـەی ئۆکرانیـاوە زۆر ببـوون. ڕاگرتنـی هاوسـەنگی لەگـەڵ ڕۆژئـاوا لـەم ناوچەیەشـدا پەیڕەوکـرد و سیاسـەتێکی فرەڕەهەنـدی جێبەجێکـرد.

هـەر لەسـاتی دەرکەوتنـی قەیرانـی سـووریاوە تائێسـتا مۆسـکۆ بـەردەوام جەخـت لـە پاراستنی یەکپارچەیـی خاکـی سـووریا دەکات[1] و خەمـی ئـەوەی نییـە کـە کـورد قەوارەیەکی سیاسـی بـۆ خۆیـان دەسـتەبەر بکـەن. سێرگی لاڤرۆڤ وەزیـری دەرەوەی ڕووسـیا لـە 27ی ئـاب لـە جنێـڤ لـەدوای کۆبوونـەوەی لەگـەڵ هاوتـا ئەمریکییەکـەی ڕایگەیانـد:" کـورد بەشـێکن لـە دەوڵەتـی سـووریا و پێویسـتە وەك بەشـێکی چارەسـەرکردنیش بمێننـەوە. ناکرێ بـۆ دابەشـکردنی سـووریا بەکاربهێنرێـت. چونکـە دابەشـکردن زنجیرەیـەك پەرچەکـردار لـە ناوچەکـەدا دروسـتدەکات".[2] بەوجـۆرە جارێکـی دیکـە نیگەرانـی ڕووسـیای سـەبارەت بـە یەکپارچەیـی سـووریا هێنایـەوە سـەر زمـان.

هۆکارەکانی دەستوەردانی ڕووسیا لە سووریا و دژایەتیکردنی داعش

مۆسـکۆ بەشـداری هاووڵاتیانـی ڕووسـیا و وڵاتانـی دەورووبـەری لـە ڕیزەکانـی ڕێکخـراوە تیرۆریسـتییە ئیسـلامییەکان و شـەڕکردنیان لـە عێـراق و سـووریا و ڕۆژئـاوا و باشـووری کوردسـتان، وەك هەڕەشـەیەك لەسـەر ئاسایشـی نەتەوەیی سـەیر دەکات. لەگەڵ لاوازبوونی ڕێکخـراوە تیرۆریسـتییەکانی وەك داعـش و بـەرەی نـووسرە، هەوڵـی چەکـدارە بیانییەکانـی نـاو ئـەو ڕێکخراوانـە بـۆ گەڕانـەوە بـۆ وڵاتەکانیـان زیادیکـردووە. جگـە لـەوە ڕێکخـراوە تیرۆریسـتییەکان خۆیشـیان چەکـدارە بیانییـەکان ڕەوانـەی وڵاتەکانیـان دەکەنـەوە تاوەکـو لـەوێ چالاکـی بکـەن. لەحاڵەتێکـی بەوشـێوەیەدا ئـەو وڵاتانـەی کـە هاووڵاتییەکانیـان

1 -Arıkan, P. (2014), “İran–Rusyamutabakatanlaşması: stratejikortaklıkmı?”, OrtadoğuAnaliz, 6 (64), 58
2 -Arıkan, P. (2014), “İran–Rusyamutabakatanlaşması: stratejikortaklıkmı?”, OrtadoğuAnaliz, 6 (64), 58

چوونەتـە نـاو ڕێکخـراوی تیرۆریسـتی ئامادەبایـی و جموجوڵیـان دەسـتپێکردووە.
نزیکـەی 20 ملیـۆن موسـڵمانی سـوننی لەسـەر خاکـی ڕووسـیا دەژی کـە 7%ی ژمـارەی دانیشـتووانی پێکدەهێنێـت. لـە وڵاتانـی ئازەربایجـان، قرقیزسـتان، کازاخسـتان، بیـلارووس، ئوزبەکسـتان و تاجیکسـتان کـە هاتوچـۆی بـێ ڤیزەیـان لەگـەڵ ڕووسـیا هەیـە، 49 ملیـۆن و 500هـەزار موسـڵمان دەژیـن. جگـە لـەوە لـە وڵاتانـی دراوسـێی یەکێتـی گومرکـی ئاوراسـیا وەك تورکمانسـتان، جۆرجیـا، ئێـران ، تورکیـا و ئەفغانستانیشـدا 196ملیـۆن و 500هـەزار موسـڵمان دەژیـن. [1]
ژمـارەی ئـەو هاووڵاتییانـەی ڕووسـیاش کـە لـە عێـراق و سـووریا کاری تیرۆریسـتی دەکـەن زۆر بەرزبووەتـەوە. ئیـدوارد ڕیبینتسـیڤ یەکێـك لـە بەرپرسـانی وەزارەتـی ناوخـۆی ڕووسـیا لـە 2015/10/25دا ڕایگەیاند:"ئێمـە دەزانیـن کـە تەنیـا لـە سـووریا هـەزاران هاووڵاتـی ڕووسـی هـەن کـە لـە ڕیزەکانـی داعشـدا شـەڕ دەکـەن و 447سـکاڵا لـە دژی ئـەوان تۆمارکـراوە". [2] یـەك مانـگ دواتـر ئـەو ژمارەیـە بـۆ 889 بەرزبووەتـەوە[3]. ئێڤگەنـی سیسـیەڤ سـەرۆکی دەزگای هەواڵگریـی ڕووسـیا FSB لـە 2015/10/10دا ڕایگەیانـد کـە لـە ڕووسـیا و وڵاتانـی دەورووبـەری 7000کـەس لەنێـو داعـش جێگەیـان گرتـووە.[4] بەگوێـرەی ئـەو زانیارییـە هەواڵگرییانـەی کـە لـە ڕووسـیا و وڵاتانـی دیکـەوە گەیشـتوونەتە ناوەندەکانـی لێکۆڵینـەوە و لـە ڕاپۆرتەکانـدا بڵاوکراونەتـەوە، لـە کۆمـاری ئۆتۆنۆمـی داغسـتان کـە وابەسـتەی ڕووسـیایە 1000 کـەس و لـە کۆمـاری ئۆتۆنۆمـی چیچـان1700 کـەس لـە ڕێگـەی تورکیـاوە خۆیـان گەیاندووەتـە داعـش . [5]
ئەلکسـاندر بۆرتنیکـۆڤ سـەرۆکی دەزگای هەواڵگـری ناوخۆیـی ڕووسـیا لـە 25ی حوزەیرانـی 2016دا ، دەسـتگیرکردنی 220کەسـی بڵاوکـردەوە کـە لـە ڕێکخـراوە ئیسـلامییە تیرۆریسـتییەکاندا مەشـقیان بینیـوە و ئامادەکارییـان کـردووە تاوەکـو لـە ڕووسـیا کـردەوەی خۆکـوژی ئەنجامبـدەن.[6] لـە ڕاگەیاندنـی ڕووسـیا ئـەوەش بڵاوکراوەتـەوە کـە لەچوارچێـوەی شـەڕی دژی داعشـدا لـە ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت ، زیاتـر لـە 500 هاووڵاتـی ڕووسـیا کـوژراون

1 -Лавров: Россия защищает в Сирии не кого-то персонально, а государство. http://ria.ru/syria/20160517/1435166880.html
2 -Лавров: курдов нельзя использовать для раздела Сирии. https://ria.ru/syria/20160827/1475428380.html
3 -Сколько мусульман живет в разных странах мира?http://muslem.ru // Ислам в России. https://ru.wikipedia.org/wiki/Ислам_в_России
4 -Эдуард Рыбинцев. Конференция №62. http://skfo.ru/conference/item/62_Eduard_Rybincev/
5 -Спецслужбы России вычислили сотни вернувшихся из Сирии и Ирака боевиков // РБК, 25.12.2015
6 -Замдиректора ФСБ рассказал о воюющих за «Исламское государство» россиянах. https://lenta.ru/news/2015/11/10/igil/

و ژمارەیەکـی بـە ئەنـدازەی ئـەوەش لـە هاووڵاتییـە بـە رەگـەز رووسـەکانی نـاو داعـش ئامـادەکاری گەڕانەوەیـان بـۆ رووسـیا کـردووە. ئەمەشبەشێوەیسرووشـتی دەزگا ئەمنییەکانـی رووسـیای بەجوڵـە خسـتووە و ئەگـەری ئەوەیـان لـە پێـش چـاو دانـاوە کـە لەوانەیـە هەندێـك هاووڵاتـی ئازەربایجـان، ئوزبەکسـتان، قرقیزسـتان یاخـود تاجیکسـان کـە دەتوانـن بـێ ڤیـزە هاتووچـۆی رووسیا بکـەن لەخاکـی رووسـیا کـردەوەی تیرۆریسـتی ئەنجامبـدەن. بەپێـی هەندێـك زانیـاری جۆراوجـۆر، لـە وڵاتانـی ئاسـیای نێوەڕاسـتەوە 3500-5000کـەس بەشـدارییان لـە ریزەکانـی داعشـدا کـردووە. هەندێـك دامـەزراوەی پسـپۆڕ ئەوەیـان دەرخسـتوە کـە تەنیـا لـە ئۆزبەکسـتان 2500کـەس لـە رێکخـراوە ئیسـلامییە تیرۆریسـتییەکاندا ئەندامـن. هێـزە ئەمنییەکانـی قرقیزسـتانیش رایانگەیانـدووە کـە 2000 کـەس لـە وڵاتەکەیانـەوە چوونەتـە نـاو داعـش و هەرچەنـدە ئـەو رێکخـراوە لاوازتـر دەبێـت ئەوانیـش لـە رێگـەی جۆراوجـۆرە دەیانـەوێ بگەڕێنـەوە وڵاتەکـەی خۆیـان.[1] بۆیـە دەکـرێ بگوترێـت کـە یەکێـك لـە هۆکارەکانـی شـەڕی رووسـیا لـە دژی داعـش و بـەرەی نـووسرە دەگەڕێتـەوە بـۆ کوژاندنـەوەی ئاگـری تیـرۆر لـە ئاگردانەکەی خـۆی و رێگرتن لـە گەڕانەوەی هاووڵاتییەکانـی لەنێـو ئـەو رێکخـراوە یاخـود بـێ کاریگەریکـردن و کۆنترۆڵکردنیـان .

ڤلادیمیـر پووتیـن سـەرۆکی رووسـیا لـە گوتارێکـدا بـۆ خەڵـك لـە رۆژی 2015/12/3دا سـەبارەت بـەو کەسـانەی لـە رووسـیا و وڵاتانـی دەورووبـەری چوونەتـە ریزەکانی داعشـەوە گوتـی:" پێویسـتە لـە شـوێنە دوورەکان رووبەڕوویـان بینـەوە و لەنێویـان ببەیـن".[2]

بێگومـان یەکێکـی دیکـە لـە پاڵنەرەکانـی بەشـداری رووسـیا وەك هێزێکـی جیهانـی لـە شـەڕی دژی داعشـدا لـە سـووریا، دەگەڕێتـەوە بـۆ ویسـتی ئـەو وڵاتـە لـە پەیداکردنـی رۆڵ لـە دیزاینکردنـەوەی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت. دیـدگا و شـیکردنەوەی زۆر هـەن سـەبارەت بـەوەی کـە رووسـیا دەیـەوێ پێگـەی سـتراتیژیی خـۆی لـە ناوچەکـە بەدەسـتبێنێتەوە کـە دوای رووخانـی یەکێتـی سـۆڤییەت لـە کیسـیدابوو. رەفتـاری بەرپرسـانی رووسـیاش ئـەو دیـد و بۆچوونانـە بەهێزتـر دەکـەن. رووخانـی سـووریا وەك هاوپەیمانێکـی کۆنـی رووسـیا کـە لەسـەردەمی یەکێتـی سـۆڤییەتەوە بـۆی ماوەتـەوە، واتـای زەربەیەکـی کوشـندە لـە بەردەوامیـی کاریگـەری رووسـیا لـە ناوچەکـە دەدات.[3] هەڵوێسـتی رووسـیا بەرامبـەر قەیرانـی سـووریا لـە 2011ەوە لەسـەر چەنـد پرەنسـیپێك بـووە:

1 -Выходцы с Кавказа в рядах ИГ (ИГИЛ). http://caucasreview.com/2016/02/vyhodtsy-s-kavkaza-v-ryadah-ig-igil/
2 -На контроле спецслужб России находятся 220 потенциальных псевдошахидов. http://tass.ru/politika/3489196
3 -Выходцы с Кавказа в рядах ИГ (ИГИЛ) http://www.kavkaz-uzel.eu/articles/251513/

یەکەم: ئەوەیە کە نابێ رژێمی سووریا لە رێگەی نائاسایییەوە بگۆڕدرێت و گەمارۆی لەسەر دابنرێت. هەروەها هێزە بیانییەکان بۆیان نییە بە پێچەوانەی ویستی حکومەتی سووریا لە خاکی ئەو وڵاتەدا کردەوەی سەربازی ئەنجامبدەن و نابێ هێزەکانی ئۆپۆزیسیۆن پڕ چەك بکەن. رووسیا لەگەڵ دەوڵەتی سووریا رێککەوت تاوەکو بەشداری ئۆپەراسیۆنی سەربازی لەو وڵاتە بکات بۆ ئەوەی رێگە لە کەوتنی رژێم بگرێت. چونکە پێیوابوو لەوانەیە دوای کەوتنی رووسیا ، نۆرە دەگاتە ئێران و تەنانەت تورکیا و لەوێشەوە وڵاتانی ئاسیاش ، ئەمەش ترسی شۆڕشە رەنگینەکانی لای مۆسکۆ بەهێزترکرد.

جگە لەوە مانەوەی دەوڵەت و رژێمێکی گونجاو لەگەڵ بەرژەوەندییەکانی مۆسکۆ لە سووریا، گرنگییەکی ژیانیی هەبوو. ئەگەر ئەوە لەپێش چاو بگرین کە رووسیا لە دەرەوەی وڵاتەکەی خۆی تەنیا لە سووریا و ڤێتنام بنکەی سەربازی ئاویی هەیە، ئەوکات گرنگی بنکەی سەربازی تەرتووس زیاتر دەردەکەوێت. ئەگەر بنکەی سەربازی دەریایی تەرتووس و بنکەی سەربازی ئاسمانی حەمییم نەبێ، ناکرێت باس لە هەبوونی کاریگەری رووسیا لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست بکرێت. بۆیە رووسیا بە پاساوی شەڕی داعش قۆڵی بۆ بەرگریکردن لە رژێمی سووریا هەڵماڵی و بۆ ئەمەش ستراتیژێکی چوارلایەنەی جێبەجێکرد:

1 -دەرخستنی داعش وەك رێکخراوێکی تیرۆرریستی نێودەوڵەتی لەوەی کە بتوانێ هەڕەشە بۆ سەر ئاسایشی نەتەوەیی رووسیا دروستبکات.

2 -رێگرتن لە رووخانی لەناکاوی سووریا لە رێگەی پشتیوانی سەربازی، سیاسی و دیپلۆماتی بۆ ئەوەی بەرژەوەندییەکانی خۆی بپارێزێت.

3 -جوانکردنی وێنەی رووسیا لەبەردەم رای گشتی جیهاندا لە رێگەی شەڕی نێودەوڵەتی دژی تیرۆرەوە کە بە هۆی قەیرانی ئۆکرانیا وەك"رووسیای دووژمن" دەرکەوتبوو.

4 -بەدەستیهێنانی رێز و شکۆ لەئاستی نێودەوڵەتی و گەیاندنی ئەو پەیامەی کە هیچ کێشەیەکی نێودەوڵەتی بەبێ رووسیا چارەسەر ناکرێت.

زۆرن ئەو چاودێرانەی کە پێیانوایە دوای ئەو کارانە، پووتین توانیویەتی تابلۆی نیگەتیڤی رووسیا لە دوای قەیرانی ئۆکرانیا بگۆڕێت. هەورەها ئێستا ئیدی دەتوانرێت بگوترێت کە بەر لە هەر جۆرە گۆڕانکارییەك لە دیمەشق ، رووسیا بەرژەوەندییە سیاسی و سەربازییەکانی خۆی گرەنتی کردووە.[1] رەوتی مێژوو ئەوە دەردەخات کە

1 -ПосланиеПрезидента. http://www.5-tv.ru/news/102578/

ئایا ئەنجامدانی یەکەم کردەوەی سەربازی رووسیا لە سووریا لە دەرەوەی سنوورەکانی یەکێتی سۆڤییەتی جاران لە دوای رووخانی ئەو یەکێتییە، واتای قۆناخی گوزەر لە سیستەمێکی تاکجەمسەری بۆ سیستەمێکی فرەجەمسەری لە جیهان دەدات یان نا؟

هۆکارەکانی هاوکاریکردن لەگەڵ کورد

بەگشتی هۆکارەکانی بایەخدانی رووسیا بە کورد لەدوای دەستپێکرنی هێرشی ئاسمانی بۆ سەر گرووپە تیرۆریستییەکان و نەیارانی ئەسەد لە30ی ئەیلوولی 2015 بەولاوە، دەگەڕێتەوە بۆ ئەوانەی خوارەوە:

1 - رووسیا لەسەر زەوی پێویستی بە پشتیوانی کورد هەبوو کە لە دژی داعش شەڕیان دەکرد.

2 -رووسیا کە لە دوای یەکێتی سۆڤییەت یەکەم ئۆپەراسیۆنی سەربازی جیهانی خۆی ئەنجامدابوو پێویستی بە پشتیوانی هەرجۆرە هێزێکی گەورە و بچووك هەبوو.

3 -رووسیا نەیدەتوانی لە دەرەوەی ئەو حەز و لایەنگرییە لە کورد بمێنێتەوە کە بەهۆی شەڕی پێشمەرگە و گەریلا لە دژی داعش دروستببوو.

4 -پێویستبوو بە ئەندازەی ئەمریکا لە سووریا بایەخ بە کورد بدات.

5 - بەلەبەرچاوگرتنی دابەشبوونی ناوخۆیی کورد، لە رێگەی بەڵێنی هاوکاری و هاوکارییەکی رێژەییەوە دەیویست کورد لەبەرامبەر رۆژئاوا تەیار بکات.

6 -بە هۆی نزیکبوونەوە لە کورد دەیویست هاوکاری ئەوان لەگەڵ رژێمی ئەسەد زیاتر بکات و بیرۆکەی فیدراڵی لە پلانی دواوەدا بهێڵێتەوە.

7 -لەو شوێنانەی کە بەکردەوە لە کۆنترۆڵی کورددان پەیوەندی ئابووری دروستبکات.

دەکرێ لێدوانێکی سێرگی مارکۆڤ، سەرۆکی ئەنیستیتۆتی لێکۆڵینەوە سیاسییەکانی رووسیا سەبارەت بەوەی کە "پێویستە کورد لە ناوچەکە خۆیان لە ئەمریکا دووربگرن"[1]، گوزارشت لە سیاسەتی رووسیا بەرامبەر کورد بکات.

1 -SuriyeKriziveRusya'nınUluslararasıSistemleHesaplaşması. http://setav.org/tr/suriye-krizi-ve-rusyanin-uluslararasi-sistemle-hesaplasmasi/yorum/31207

پەیوەندییەکانی PYD– رووسیا تا کوێ دەڕوات؟

پەیوەندییەکانی پارتی یەکێتی دیموکراتی PYD و رووسیا پێشتر لە ئاستێکی نزمدابوو، بەڵام لەو دوو ساڵەی دواییدا بەرەو بەرزبوونەوە رۆیشت. پێداگیری رووسیا لەسەر بەشداریکردنی کورد لە دانوستاندنەکانی جنێڤ رەهەندێکی دیکەی بە پەیوەندییەکانی کورد- رووس بەخشی. دوای تێکچوونی دانوستاندنەکانی جنێڤ، بەپرسانی PYD بەشدارییان لە کۆبوونەوەکانی مۆسکۆ کرد و لەو دانوستاندنانەی کە لەنێوان گرووپە نەیارەکان و حکومەتی سووریا لە مۆسکۆ کران، ساڵح موسلیم هاوسەرۆکی PYD ش بەشداربوو. [1]

لە سەرەتاکانی نیسانی 2015 و 6ی حوزەیرانی هەمان ساڵدا، ساڵح موسلیم زنجیرەیەك دیداری لە مۆسکۆ ئەنجامدا[2]. لە2015/10/8دا ساڵح موسلیم و میخائیل بۆگدانۆڤ جێگری وەزیری دەرەوەی رووسیا و نوێنەری پووتین لە رۆژهەڵاتی نزیك و ئەفریقیا لە پاریس، سەبارەت بە بابەتەکانی پەیوەست بە شەڕی داعش کۆبوونەوە. [3]

سەرئەنجام لە10ی شوباتی 2016دا نوێنەرایەتی کوردانی سووریا لە مۆسکۆ کرایەوە.[4] ئەو کۆمەڵەیەی کە بەناوی نوێنەرایەتی کوردانی رۆژئاوا لە سووریا لە مۆسکۆ کراوەتەوە، بەفەرمیبەشێوەیرێکخراوێکی ناحکومی لە رووسیا تۆمارکراوە. لە قۆناخی دوای خستنەخوارەوەی فڕۆکەی رووسیا لەلایەن تورکیاوە، کاتێك یەکەم نوێنەرایەتی دەرەوەی PYD بە فەرمی لە مۆسکۆ کرایەوە، ئەمە وەك کاردانەوەیەکی رووسیا بەرامبەر تورکیا شیکرایەوە. زانیارییەکانی بەردەستیش ئەوە پشتڕاستدەکەنەوە کە رووسیا دوای ئەوەی تورکیا فڕۆکەیەکی سو24-ی خستە خوارەوە ، پەیوەندی خۆی لەگەڵ جەنگاوەرانی کورد لە رۆژئاوا پەرەپێداوە.

لە کۆتاییەکانی مانگی 11ی ساڵی 2015دا رووسیا لە دەرووبەری عەزاز، بە پاساوی ئەوەی کە لە تورکیاوە لە رێگەی دەروازەی سنووریی (بابولسەلام)ەوە چەك و تەقەمەنی دەگاتە گرووپە تیرۆریستییەکان، رووسیا دێر جەمالی بۆردوومانکرد. هەندێك

---

1 -Suriye̓deikioyunkurucu: RusyaveKürtler – Dr. MustafaPeköz. http://sendika10.org/201603//suriyede-iki-oyun-kurucu-rusya-ve-kurtler-dr-mustafa-pekoz/

2 -Markov: Kürdler, Suriye›de ABD›den uzak durmalı. http://bas-haber.com/tr/news/20144/markov-kurdler-suriyede-abdden-uzak-durmali#sthash.dSFy6FSo.dpuf

3 -Moskova›daSuriyebarışgörüşmeleri. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/01/150128_moskova_suriye

4 -Россия начала военную поддержку сирийских курдов. https://cont.ws/post/155653

زانیاریش سەبارەت بەوەی کە هەندێك لەو هێرشانەی سووریا دژی داعش و گرووپە تیرۆریستییەکان بە هاوئاهەنگی لەگەڵ یەکینەکانی پاراستنی گەل YPG کراوە لە میدیای جیهانیدا بڵاوکرانەوە.

تەنانەت لەوکاتانەشدا کە رووسیا لە ئاستێکی بەرز پەیوەندی لەگەڵ شەڕڤانانی کورد لە رۆژئاوا هەبوو، بەردەوام جەختی لە یەکپارچەیی خاکی سووریا کردۆتەوە. لە 17ی ئاداری 2016شدا دوای ئەوەی کە سیستەمی فیدراڵی رۆژئاوا و باکووری سووریا راگەیێندران بەرپرسانی وەزارەتی دەرەوەی هێڵی ئەستووریان بە ژێر ئەو رستەیەدا هێنایەوە کە نابێت سووریا دابەش بێت و دامەزراندنی هەرێمە ئۆتۆنۆمەکان شتێکە کە پێویستە خەڵکی سووریا بڕیاری لێ بدات. لەمانەشەوە دەکرێت ئەو ئەنجامە دەربخرێت کە ئەگەر بەرژەوەندییەکانی رووسیا پارێزراوبێت، لەوانەیە لە دژی فیدراڵی کردنی سووریا و دروستکردنی هەرێمی ئۆتۆنۆم دەرنەکەوێت.

سێ بابەتی دیکە لە نزیکبوونەوەی رووسیا و PYDدا جێگەی سەرنجن:

یەکەم، تێکۆشانی هاوبەش دژی داعش. تەنیا ئەو کاتەی کە داعش بە تەواوی لە رۆژئاوای کوردستان هەڵدەکەنرێت کۆتایی بە هاوکاری تەکتیکی سەربازی رووسیا و PYD دێت.

دووەم، هەوڵدان بۆ گونجاندنی PYD و رژێمی ئەسەد لەگەڵ یەکتریدا. گومانی تێدا نییە کە ئەگەر پێکدادانی نێوان کورد و ئەسەد قووڵ بێتەوە، رووسیا پێگەی خۆی لە ئاستی ناوبژیوان بۆ لایەنگری رژێمی ئەسەد دەگۆڕێت.

سێیەم، لە پەیوەندی لەگەڵ تورکیا، دەیەوێت کورد وەك کارتێکی گوشار بەکاربێنێت. لەو رۆژانەی کە گرژییەکانی نێوان ئەنقەرە و مۆسکۆ بەهۆی قەیرانی فڕۆکەکەوە لە ئاستێکی بەرزدابوو، پەیوەندییەکانی رووسیا و PYD قووڵتربوونەوە، بەڵام کاتێك پەیوەندییەکانی هەردولا ئاسایی بوونەوە، جۆش و خرۆشی رووسەکان سەبارەت بە PYD کەمیکرد.

پووتین، تاوەکو ماوەیەك بەر لەئێستا تورکیای بە بازرگانی نەوت لەگەڵ داعش و بەهێزکردنی رێکخراوە تیرۆریستییەکان تۆمەتبار دەکرد و تۆمەتی قورسی وەك "هاوکاریی تیرۆریستان"ی [1] دەخستە پاڵ رەجەب تەیب ئەردۆغان سەرۆککۆماری ئەو وڵاتە، لە 24ی ئابی 2016دا چاوپۆشی لە لەشکرکێشی تورکیا کرد بۆ جەرابلوس بە چەکی

1 -Зам главы МИД России встретился с лидером курдских сил самообороны Сирии. Комсомольская правда. 09.10. 2015. http://www.kp.ru/online/news/2187398/

قورسەوە بۆ دەرکردنی کورد، کە تاوەکو دوێنێ هاوکاری رووسیایان دەکرد. دەکرێت ئەمەش ئاماژەیەکی بەهێزبێت بۆ ئەوەی کە رووسیا بەهۆی پەشیمانبوونەوەی تورکیا لە پێداگریکردن لەسەر رۆیشتنی ئەسەد رەفتارێکی پراگماتییانەی وەهای نیشاندابێ و هەروەها دەرخەری ئەوەشبێ کە کورد ناتوانن لە پەیوەندییەکانی خۆیان لەگەڵ مۆسکۆدا چاوەڕوانی هەڵوێستێکی جێگیر و سەقامگیر بن.

دەردەکەوێت کە رووسیا ستراتیژێکی تایبەت بە کوردی نییە و کاتێك باس دێتە سەر کورد، ئەویش سەرەڕای ناکۆکییە فرەڕەهەندەکانی لەگەڵ ئەمریکا، هاوشێوەی ئەمریکا رەفتار دەکات.

رووسیا بۆ هێورکردنەوەی ئەو نیگەرانییانەی لە ئەمریکا سەبارەت بە خۆی لە ئارادایە، نایەوێ سەبارەت بەو بابەتانەی کە بە گرنگیان نازانێ هیچ ناکۆکییەکی لەگەڵ واشنتن هەبێت. هەروەها دەیەوێ سووریا وەك زەوینەیەك بۆ باشکردنی پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئەمریکا بەکاربێنێت. لەم روانگەیەوە رووسیا کە وەك فاکتەرێکی لاوەکی سەیری مەسەلەی کورد دەکات و تاوەکو ئەو جێگەیەی کە مەترسی لەسەر رژێمی ئەسەد دروستنەکات، بەگوێرەی ئەمریکا دەجوڵێتەوە. جۆن کێری رایگەیاندووە کە ئەوان دژی سەربەخۆیی کوردن[1] و سێرگی لاڤرۆف وەزیری دەرەوەی رووسیاش بە گوتەی "پێویستە کورد وەك بەشێك لە سووریا بمێننەوە"،[2] هەمان قسەکانی ئەوی دووبارە کردووەتەوە. بەپێی زانیارییەکان، رووسیا لە سیاسەتی خۆی سەبارەت بە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست هیچ گۆڕانکارییەك سەبارەت بە کورد ناکات.

رووسیا هیچ سیاسەتێکی بۆ سەربەخۆیی کورد نییە و ئەو پەیوەندییەی کە لەچوارچێوەی شەڕی داعش لەگەڵ کورد هەیەتی وەك درێژکراوەی پەیوەندی ئەمریکا لەگەڵ کورد لە بازنەی شەڕی داعش سەیردەکرێت. لەم ساڵانەی دواییدا کەم بینراوە کە ئەمریکا و رووسیا سەبارەت بە بابەتێك لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست کۆك بن، بەڵام مەسەلەی کورد وانییە و لەم روانگەیەوە کورد رۆڵی لە یەکخستنی ئەمریکا و رووسیادا هەیە. وەك ئەوەی کە پشتیوانی سەربازی لە کورد ئەرکێکی هاوبەش بێت، رووسیا و ئەمریکا درێژەی پێدەدەن.

1 -В МосквеоткрылосьпредставительствоСирийскогоКурдистана. http://www.tvc.ru/news/show/id/86367)

2 -Путин обвинил Турцию в пособничестве терроризму. http://www.tvc.ru/news/show/id/81445

یارمەتی سەربازی و لۆجستیکی

لەچوارچێوەی شەڕی دژی داعش، پێدانی چەکبەشێوەیفەرمی بە حکومەتی هەرێمی کوردستان لەلایەن زۆر لە وڵاتانی جیهان بە یەکێک لە قۆناخە گرنگەکانی بەرەو دەوڵەت رۆیشتنی هەرێمی کوردستان سەیر دەکرێت. دوای وڵاتانی ئەورووپا، رووسیاش چەك و تەقەمەنی رەوانەی کوردستان کرد و ئەوەش لە پەیوەندییەکانی رووسیا-کوردستاندا گرنگی خۆی هەیە. مۆسکۆ لە رێگەی ئاسمانی هەرێمی کوردستانەوە لە شەڕی دژی داعشدا یارمەتی کوردانی رۆژئاوای داوە.

ڤلادیمیر پووتین سەرۆکی رووسیا لە وتارەکەیدا لە نەتەوەیەکگرتووەکان لە30ی ئەیلوولی 2015 گوتی:" بەشێوەیەکی راستەقینە تەنیا سوپای سووریا و کورد شەڕ دژی داعش دەکەن". بەوجۆرەش ئاماژەی بەهێزکردنی پەیوەندییەکانی رووسیای لەگەڵ PYD دابوو. لە 16ی ئاداری 2016دا ئارتەم گرێگۆریان لە کونسوڵخانەی رووسیا لە هەولێر رایگەیاند کە پێنج دۆشکەی[1] دوو لوولەی 23-ЗУ-2 یان لەگەڵ 20 هەزار گوللەیان داوەتە هەرێمی کوردستان .[2] ئەمەش چوارەم یان پێنجەم هاوکارییە کە رووسیا دەیگەیێنێتە هەرێمی کوردستان.[3]

لە کۆتایی حوزەیرانی 2016دا کلاشینکۆف و 940هەزار گوللە دراوەتە پێشمەرگەی کوردستان کە ئامادەکاری بۆ گرتنی موسڵ دەکرد و بەرپرسانی رووس باسیان لە یارمەتییەکی نزیك لە 70 تەن چەك و کەرەستەی سەربازی کردووە.[4] لە گوتەکانی نوێنەری حکومەتی هەرێمی کوردستان لە رووسیا کە رایگەیاندووە هەرێمی کوردستان لەمەودایەکی 1000کیلۆمەتریدا شەڕی داعش دەکات پێویستی نەك بە 5دۆشکە بەڵکو بە سەدان دۆشکەیە و لەمەشەوە ئەوە دەردەکەوێت کە یارمەتییەکانی رووسیا زیاتر روویەکی سیمبوولییان هەیە.

هێشتا هیچ زانیارییەکی فەرمی نییە سەبارەت بەوەی کە ئایا بەدەر لە هێرشی ئاسمانی بۆ سەر بنکەکانی داعش، رووسیا هیچ جۆرە چەك و تەقەمەنییەکی داوەتە YPG و هێزەکانی سووریای دیموکرات یان نا. هەرچەندە هەندێك کەناڵی راگەیاندن

---

1 -Лавров заявил об обязательном участии курдов в объединении Сирии http://www.interfax.ru/world/525500

2 -ЗУ-23−2 çift namlulu, 23 mm kalibreli uçaksavar. Havaya doğru atış mesafesi 1500 metre. Bir dakikada 2000 mermi sıkıyor. Ağırlığı 950 kg. 22 mart 1960 yılında kullanıma sunulmuştur.

Иракские курды получили 5 российских зенитных установок и 20 тыс. снарядов. Российскаягазета.- 3 16. 03. 2016

4 -Россия поставила иракским курдам оружие и боеприпасы http://www.vestifinance.ru/articles/68663

بەتایبەتـی میدیـای تورکیـا زوو زوو باسـی ئەوەیـان دەکـرد کـە رووسـیا لـە پاییـزی 2015وە یارمەتـی YPG داوە، بـەڵام نـە رووسـیا و نـە بەرپرسـانی YPG ئـەو زانیارییانەیـان پشتڕاســتنەکردووەتەوە.

ئەنجام

تێکۆشـانی سیاسـی و سـەربازی کـورد لەبەرامبـەر داعـش وەك خوێناویتریـن رێکخـراوی تیرۆریسـتی مێـژووی هاوچەرخـی جیهـان، وەك چـۆن متمانـەی هەرێمـی کوردسـتانی لـە ئاسـتی جیهانـدا زیادکـردووە، رەواییشـی داوەتـە PYD و YPG ، وەك نوێنـەرە سـەرەکییە سیاسـی و سـەربازییەکانی کوردانـی رۆژئـاوا. رووسـیا وەك هێزێکـی نێودەوڵەتـی کـە بەرامبـەر سـەقامگیری جیهـان بەرپرسـیاری هەیـە، نەیدەیتوانـی لـە شـەڕی دژ بـە رێکخراوی داعشـدا نکۆڵـی لـە رۆڵـی کـورد بـکات. هەرچەنـدە رابـردووی پەیوەندییەکانـی رووس- کورد شـوێنێکی تێـدا نییـە کـە شـانازی پێـوە بکرێـت ، بـەڵام هاوکارییەکانـی رووسـیا لەگـەڵ کـورد لـە چوارچێـوەی شـەڕی دژی داعشـدا دەتوانێـت زەوینـە بـۆ قۆناخێکـی دیکـە بڕەخسـێنێت. رووسـیا لـە سـەردەمی قەیسـەری، یەکێتـی سـۆڤییەت و ئێسـتاش وەك فاکتەرێکـی لاوەکـی لـە سیاسـەتی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت سـەیری کـورد دەکات و وەك کارتێکـی گوشـار بەرامبەر ئـەو دەوڵەتانـەی کوردسـتانیان داگیرکـردووە بـەکاری دەهێنێـت.
رووسـیا لەبەر سـتراتیژی ئاسایشـی نەتەوەیی خـۆی نایەوێت وڵاتـان و رژێمەکانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاسـت و نزیـك بڕووخێـن. عەقڵـی قووڵـی رووسـیا دەزانـێ کـە دەوڵەتـی عێـراق بـە کـردەوە دابەشـبووە و سـووریا بـەرەو قۆناخـی رووخـان دەچێـت و بوومەلـەرزەی کێشـە سیاسـییەکانی تورکیـا درێـژە دەکێشـن و ئێرانیـش تاوەکـو ماوەیەکـی زۆر بـە رژێمێکـی دینی ئیـدارە ناکرێـت، بۆیـە لەجیاتـی ئـەوەی لـە ناوەنـدی گۆڕانکارییەکانـدا بێـت، هەوڵیـداوە خـۆی بـۆ گۆڕانکارییـەکان ئامادە بـکات. لـەو روانگەیـەوە بـە وریاییـەوە سیاسـەتی خـۆی بەرامبـەر کـورد وەك شـەمەندەفەری دیموکراسـی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت جێبەجێـدەکات. چاوەڕواندەکرێـت رووسـیا بەردەوامبـێ لـە پشـتیگیری خـۆی لـەو دەوڵەتانـەی کـە بـە گرەنتـی سـەقامگیری ناویـان دەبـات و سـەبارەت بـە کوردیـش بەشـێوەیەکی هاوئاهەنـگ لەگـەڵ ئەمریـکا بجوڵێتـەوە. لەگـەڵ ئەوەشـدا بـەردەوام جەخـت لـەوە دەکاتـەوە کـە لـە دنیـای تاکجەمسـەرییەوە بـۆ دنیایەکـی فرەجەمسـەر رۆیشـتووین.
بۆچوونێـك پێیوایـە کـە لاوازبوونـی داعـش لـە سـووریا و رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت، هـاوکاری

نێـوان رووسـیا و کـوردی رۆژئـاوا کەمدەکاتـەوە و ئاسـتی پەیوەندییەکانیـان بـۆ قۆناخـی بـەر لـە دەرکەوتنـی داعـش دەگێڕێتـەوە. بـەڵام لـە بیرمـان نەچێـت کـە لـە کاتێکـدا ناوچەکـە دیزایـن دەکرێتـەوە، هـەم رووسـیا و هـەم ئەمریـکا وەك هێزێکـی سـیکۆلار پێویسـتیان بـە کـوردە. ئیـدی کـورد لـە رۆژهەڵاتـی نزیـك و نێوەڕاسـتدا هێزێکـی سیاسـی و سـەربازییان هەیـە و هـەر پڕۆژەیـەك ئـەوان لەبەرچـاو نەگرێـت چانسـی سـەرکەوتنی نابێـت. بەرپرسـانی رووسـیا بـەردەوام لێدوانـی وادەدەن کـە کـورد بەشـێکی چارەسـەرکردنی کێشـەکانی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتن و دەکرێـت ئەمـەش وەك لەبەرچاوگرتنـی کـورد سـەیر بکرێـت. لـە تەنیشـت ئەمەشـدا دەتوانیـن ئـەوە ببینیـن کـە رووسـیا نـەك بـە دەوڵەتبـوون بەڵکـو لەگـەڵ بەدەسـتهێنانی دەسـەڵاتی ئۆتۆنۆمدایـە بـۆ کـورد. لـەم روانگەیەشـەوە وەڵامدانـەوەی پێویسـتی رووسـیا بەرامبـەر کـورد لـە شـەڕی بەرژەوەندییـەکان لـە سـووریا بە"گەشـبینییەکی وریایانـە"وە نزیکایەتییەکـی دروسـت دەبێـت.

وەرگێڕانی لە تورکییەوە : دیجلە زەکی

کورد لەبەرامبەر داعش: هاوپەیمانەکانی ناتۆ

دیڤید پۆلاك
لێکۆڵەر و پسپۆڕی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست- ئەنیستیتۆی واشنتن

پێشەکی: پێناسە و چارسەرکردنی کێشەکە

گومانی تێدا نییە هێزە کوردییەکان لە عێراق و سووریا، واتە هێزەکانی پێشمەرگە لە عێراق و هێزەکانی یەکینەکانی پاراستنی گەل YPG لە سووریا، دوو هاوپەیمانی گرنگی ئەمریکا و ناتۆن لە جەنگی دژی تیرۆریستەکانی دەوڵەتی ئیسلامی(داعش). ئەمە تەنیا بۆچوونی نووسەری ئەم بابەتە نییە، بەڵکو هەڵسەنگاندنی وردبینانە و ئاشکرای گەورەترین بەرپرسانی هەواڵگری ئەمریکا، سەرکردە سیاسییەکان، دیپلۆمات و ئەو فەرماندە سەربازییانەشە کە پەیوەندییان بە جەنگەوە هەیە.
زۆر هۆکار هەن وایانکردووە ئەم هێزە کوردییانە بازنەیەکی گرنگی ناو زنجیرەی هاوپەیمانێتییەکان و ئەو هاوبەشییە نافەرمییانە بن، کە ئێستا خەریکە لە دوو وڵاتی گرنگی رۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا شکست بە داعش دێنن. لەنێو ئەو هۆکارانەشدا دەکرێت ئاماژە بە دیسیپلینی سەربازی، توانا، پاڵنەر، رابردووی سەرکەوتوویان و وەفاداری هێزە کوردییەکان بۆ دۆستەکانیان بکەین. بەڵام ئەوە تەنیا هۆکارە جۆری و چۆنایەتییەکان نین کە وایانکردووە هێزە کوردییەکان هێندە بایەخیان هەبێت، بەڵکو ژمارەی ئەو هێزانەش گرنگی خۆی هەیە. مەزندە دەکرێت ژمارەی هێزەکانی پێشمەرگە نزیکەی 70هەزار سەربازبن کە بۆ ئۆپەراسیۆنەکان لە عێراق ئامادەن، لە کاتێکدا YPG یش نزیکەی 30 هەزار شەڕڤانی لە سووریا هەیە (کە 5000کەسیان میلیشاکانی هۆزە عەرەبییەکانن و بەشیك لە هێزەکانی سووریای دیموکرات پێکدەهێنن). ئەم دوو هێزە لەنێوان کاریگەرترین و گرنگترین ئەو هێزانەن کە لە عێراق و سووریا لە دژی داعش هەن.

بەڵام لە هەمانکاتدا دەبێ ئاماژە بەوەش بکەم کە هەرچەندە هێزە کوردییەکان گرنگن ، بەڵام تاکە بازنەی نێو زنجیرەی هاوپەیمانێتییەکان نین. بەڵکو دوو هێزن لەنێو زۆر هێزی دیکە و هێزە عەرەبی و تورکمانییەکانیش هەن. هەڵبەت دەکرێت ئاماژە بە رووسیا و ئێران و هێزەکانی دیکەش بدەین . ئەم هاوپەیمانانەش، یان ئەو هاوبەشانەی بەرژەوەندی کۆیکردوونەتەوە، هەموو کات دۆستی یەکتر نین. لەراستیدا هەندێك لەو هاوپەیمانانە زۆربەی جاران بە وریاییەوە مامەڵە لەگەڵ یەکتر دەکەن یان هاوئاهەنگییەکی کاتییان پێکەوە هەیە. یان رکابەری یەکدین و بگرە دەشێت دوژمنیش بن. هەر بۆیە تائێستاش، یەکێك لە ئەولەوییەتە سەرەکییەکان و تەحەدا چارەسەرنەکراوەکانی ئەمریکا و ناتۆ ئەوەیە ئایا دەکرێ ئەم هاوبەشە پارچە پارچانە لەنێو یەك هاوپەیمانێتی یەکانگیردا کۆبکەنەوە، یان هەر هیچ نەبێت هاوپەیمانێتییەك دروستبکەن کە لەنێوان ئەندامانیدا گرژی نەبێت، بۆ ئەوەی بتوانن گرەنتی سەرکەوتن بکەن. لەکاتێکدا پانتاییە سیاسی و سەربازییەکە یەکجار دابڕاو و گۆڕاوە، تەحەدایەکی دیکەش ئەوەیە کە ئەگەر بشێت ئەمە بکرێت شێوازی جێبەجێکردنەکەی چۆنە؟
دوو نموونەی بنەڕەتی بۆ ئەمە جەنگی ئازادکردنی دوو پایتەختەکەی داعش لە سووریا و عێراقە، واتە رەققە و موسڵ. هەم بەرپرسانی ئەمریکی و هەم بەرپرسانی کورد دەڵێن پلانی ئەوەیان هەیە بە هاوئاهەنگی یەکدی ستراتیژییەك بۆ ئەم دوو هێرشە ئامادە بکەن، کە لە چەند مانگی داهاتوودا و بە بەشداری هێزە کوردییەکان و هێزەکانی دیکە- لەوانە تورك، عەرەبی سوننە و تاد- بەڕێوەدەچێت. تائێستا دیار نییە ئەم هاوئاهەنگیە کە هەم ئاڵۆزە و هەم کێشەی لەسەرە چۆن دروستدەکرێت.
خاڵێکی دیکەش کە بە هەمانشێوە ناڕوونە، پەیوەندی بەوستراتیژە گرنگەوە هەیە کە دەبێ بۆ "رۆژی پاش" کۆنترۆڵکردنەوەی هەموو ناوچەکان دابنرێت: بۆ نموونە پاش دەرکردنی داعش کێ کۆنترۆڵی رەققە و موسڵ دەکات؟ ئەمەش بەو مانایە دێت کە دەبێ رێگەیەك بۆ رێککەوتنی هەموو ئەو هێزانە بدۆزرێتەوە کە ئیدارەکردنی ئەم ناوچانە بە مافی خۆیان دەزانن. بۆ ئەوەی کورد بتوانێ بەشدارییەکی تەواوی لە سەرکەوتنێکی بەرهەمداردا هەبێ، پێویستە لەپاڵ توانا و ئازایەتی سەربازیی، ئامادەیی نەرمی نواندن و تەنانەت هاوکاریشی لەگەڵ هەندێك دووژمنی سوێندخواردووی هەبێت. هەرچەندە ئەمە تەحەدایەکی سەختە، بەڵام بەجۆرێك نییە کە کورد نەتوانێ بیبڕێت.
بەڵام تەحەدایەکی سەختی دیکە پەیوەندی بە پێناسەی سەرکەوتنەوە هەیە. چونکە

تەنانەت ئەگەر بە هاوکاری کورد لە عێراق و سووریا شکست بە داعشیش بهێنرێت، دیسان ئەمە بەمانای کۆتاییهاتنی ئەو هەڕەشانە نییە کە داعش دەتوانێ لەسەر ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی دروستیبکات. لەڕاستیدا بەپێچەوانەوە، شکستی داعش لە مەیدانەکانی جەنگدا دەکرێت ببێتە هۆی ئەوەی هەڕەشەکانی لق و لایەنگرانی داعش لە شوێنەکانی دیکە یان هێرشە پچڕ پچڕەکانیان لە هەموو ناوچەکە، ئەورووپا و ئەمریکا و تەنانەت دەرەوەی ئەم سێ ناوچەیەش، زیاتر ببێت. ئەم هەڕەشەیەی دوواییان واتە هێرشە پچڕپچڕەکان هەڕەشەیەکی راستەقینەن، بەڵام هەڕەشەیەکی لاوەکییە بەبەراورد لەگەڵ توانای داعشێکی خاوەن بەرەی جەنگ و دەسەڵات لە عێراق و سووریا، کە تواناکانی خۆی بۆ کوشتار و وێرانی بەکاردەهێنێت. هەڵبەت دەتوانین بڵێین شکستی سەربازیی داعش سەرئەنجام کەمبوونەوەی ژمارە، دابەزینی وره و توانایی ئەو چەکدارانەی لێدەکەوێتەوە کە دێنە نێو داعشەوە. بەڵام دیسان هەڕەشەی تیرۆریستی کێشەیەکی ماماوەندە کە زیاتر ئەمریکا و ناتۆ دەگرێتەوەو هێزە کوردییەکان، هەر بە سرووشتی خۆیان پەیوەندییەکی ئەوتۆیان لەگەڵ ئەم هەڕەشەیەدا نییە.

پاش ئەم پێشەکییە، ئێستا دەتوانین بگەڕێینەوە لای بیرکردنەوە لەو رۆڵە سەرەکییەی هێزە کوردییەکان بۆ پشتگیریکردنی هەڵمەتی ئەمریکا و ناتۆ لە دژی داعش دەیگێڕن. ئەم باسە سەرەتا بە کورتی باسی مێژووی ئەم دواییەی کورد، رووداوەکانی ئەم دواییە و سیناریۆکانی داهاتوو دەکات. بەڵام بەر لەوەی لەم بەشەوە بچینە سەر بەشەکانی دیکە، دەبێ چاوێکیش بەسەر پێش زەوینە دیموگرافی، جوگرافی و سیاسییەکاندا بخشێنین.

کورد لە عێراق و سووریا: پێش زەوینەیەکی ستراتیژی

هەرێمی ئۆتۆنۆمی کوردستان لە عێراق، بە پێنج ملیۆن دانیشتووی رەسەن (هەروەها دوو ملیۆن پەنابەر و ئاوارە کە بەشی زۆریان عەرەبن)، شانازی بە حکومەتی هەرێمی کوردستان دەکات کە خاوەنی سەرۆکی هەرێمی کوردستان ، پەرلەمان و سوپای خۆیەتی (واتە هێزی پێشمەرگە) ، بەڵام ئابووری هەرێمی کوردستان کە ئابووری نەوتە، کێشەی خۆی هەیە و پشت بە بۆری نەوت و پشتگیری تورکیا و عێراق، یان هەردووکیان دەبەستێت. ئەوەی سەیرە ئەوەیە حکومەتی هەرێمی کوردستان و تورکیا،

پاش دوو دەیە پەیوەندی ناخۆش و تەنانەت هەندێکجار دووژمنکارانە، لە ماوەی پێنج ساڵی رابردوودا لەڕووی سیاسی، سەربازی و ئابوورییەوە بوونەتە نزیکترین دۆست.
ژمارەی کوردی سووریا هەم وەك خۆیان و هەم بە بەراورد لەگەڵ دانیشتووانی سووریا ژمارەیەکی کەمە، بەجۆرێك نزیکەی سێ ملیۆن کورد لە بەشی باکووری سووریا و بەدرێژایی سنووری سووریا لەگەڵ تورکیا نیشتەجێن و تاوەکو ئەم دواییەش وەك بلێی بێدەنگبوون. لەنێوان ساڵانی 2004 بۆ 2005 کەمپینێکی ناڕەزایی و خۆپیشاندانی مەدەنیان رێکخست، بەڵام بەهۆی سەرکوتکاری توندی حکومەتی بەشار ئەسەدەوە کپکرانەوە. بە ماوەیەکی کەم دوای سەرهەڵدانی سووریا لە 2011، ژمارەیەکی زۆر لە هێزەکانی ئەسەد لە ناوچە کوردییەکان کشانەوە، ئەمەش وایکرد جۆرێك لە ئۆتۆنۆمی دیفاکتۆ بۆ ئەوان بێتە ئاراوە کە تائێستاش بەردەوامە.
لە نێوەڕاستی 2014ەوە کوردی سووریا و عێراق سوودیان لە دەرکەوتنی دووژمنێکی هاوبەش بینیوە، کە لە ناوچەکانی دراسێی هەرێمە کوردییەکان سەریهەڵدابوو، ئەو دووژمنە هاوبەشە رێکخراوی دەوڵەتی ئیسلامی (داعش) بوو. لە ئابی 2014 هێندە نەمابوو داعش دەست بەسەر هەولێر، پایتەختی حکومەتی هەرێمی کوردستاندا بگرێت، بەڵام هێزی پێشمەرگە- بە پشتیوانی ئەمریکا و ئێران - توانی پاشەکشەیان پێبکات. لەوکاتەوە ئەمریکا و وڵاتانی دیکەی نێو هاوپەیمانی نێودەوڵەتی هاوکاری راستەخۆی سەربازیی وشکانی و ئاسمانییان پێشکەشی هێزە کوردییەکانی عێراق کرد، هەروەها وەك پێشدیکەش جەخت لەوە ناکرێتەوە کە هەرێمی کوردستان لەڕووی ئابوورییەوە دەبێت پەیوەستبێت بە عێراقەوە. لە سووریاش، ئەمریکا هاوکاری راستەوخۆی سەربازیی پێشکەشی حیزبی سەرەکی کوردیی سووریا واتە پارتی یەکێتی دیموکراتی PYD و میلیشیاکانی ئەو پارتە یەکینەکانی پاراستنی گەل YPG کردووە، کە لە دژی داعش شەڕ دەکەن. ئاکامی ئەمەش، بەئەنقەست بووبێ یان نا ، ئەوەبووە کە ئۆتۆنۆمی هەرێمە کوردییەکانی لە هەردوو وڵاتدا بەهێزتر کردووە.
بەڵام ئەم پشتگیرییانە سەربەخۆیی کوردستانیان لەخۆ نەگرتووە. ئەمریکا و زۆربەی وڵاتان، بەتایبەتیش وڵاتانی دراسێی وەك تورکیا، ئێران و وڵاتانی دیکەش بە حکومەتە ناوەندییە لاوازەکانی عێراق و سووریاشەوە، هەموویان سوورن لەسەر ئەوەی دژایەتی سەربەخۆیی هەرێمە کوردییەکان بکەن. هەربۆیەش کاتێك مەسعود بارزانی، سەرۆکی هەرێمی کوردستان، بەردەوام هۆشداری دەدات کە گشتپرسیی سەربەخۆیی کوردستان بەڕێوەیە، زۆربەی چاودێرە شارەزاکان دەیانەوێت ئەمە وەك لاف لێدانێك یان وەرقەی

یاری لێکبدەنەوە کە زۆر زیرەکانە دانراوە بۆ ئەوەی بەوهۆیەوە هەم پێگەی نێوخۆیی خۆی پێ بپارزێت و هەم باشترین ڕێککەوتن لەگەڵ وڵاتانی دراوسێ مسۆگەر بکات. بە هەمانشێوە، کاتێك PYD پلانێکی فەرمی بۆ دامەزراندنی هەرێمی فیدراڵی کوردی لە سووریا ڕاگەیاند، ئەمە بووە بناخەیەك بۆ ئەوەی یەکدەنگییەك بۆ دژایەتی ئەم پرۆژەیە لەلایەن هەموو دراوسێیەکانیان بێتە ئاراوە. جیا لەمە ڕژێمی ئەسەد، ئۆپۆزیسیۆنی سووریا، تورکیا، ئەمریکا و تەنانەت حکومەتی هەرێمی کوردستانیش کە ڕکابەری PYDیە لەوبەر ڕووبارەکە، دژایەتی پرۆژەکە بکەن. تەنیا ڕووسیا بوو کە ڕایگەیاند دەشێ پرۆژەکەی PYD ڕێکارێکی عەقڵانی بێت بۆ چارەسەرکردنی جەنگی نێوخۆیی سووریا. هەرچەندە ئەنقەرە بە فەرمی PYD بە بەشێك لە پارتی کرێکارانی کوردستان PKKی "تیرۆریست" لەقەڵەم دەدات، بەڵام هەم PYD و هەم تورکیا خۆیان لەشەڕی دەستەویەخە لەسەر سنوورە هاوبەشەکانی نێوانیان دوورگرتووە. ئەمە وایکردووە کوردی سووریا ئۆتۆنۆمییەکی دیفاکتۆیان لەنێو وڵاتەکەی خۆیاندا هەبێت، هەرچەندە پێگەیەکی یاساییشی نییە.

ئاڵۆزییە نوێیەکانی تورکیا

لە ناوخۆی تورکیا، حکومەتی ناوەندی وPKK وازیان لە پەیوەندییە ئارامە چەقبەستووە هێناوە کە لەنێوان ساڵانی 2013 بۆ 2015 هاتبووە ئاراوە و دەستیان بە شەڕ و پێکدادانێکی سووك کردووەتەوە. PKK داوای ئۆتۆنۆمی بۆ ناوچە کوردییەکان دەکات، بەڵام پارتی داد و گەشەپێدان AKP کە پارتی دەسەڵاتدارە، بیر لەوە دەکاتەوە هیچ نەبێ ئازادی کولتووری و ئیداری زیاتر بداتە ناوچە کوردییەکان. ساڵی ڕابردوو وادیاربوو جیاوازی و ناکۆکییەکانی نێوان AKP و PKK ڕووی لە کەمبوونەوە نابێت، بەڵام ئێستا یەکجار فراوانبووەتەوە. ڕەنگە ڕۆژێك نەك لەگەڵ PKK، بەڵکو لە پارتە ڕەسەنە کوردییەکانی دیکە لەوانەش پارتی گەلانی دیموکراتی HDP ئەم ناکۆکییانە چارەسەر بن. کێشەکانی حکومەتی تورکیا و PKK یەکێکە لەو نموونانەی کە تێیدا کلێشەی "هیچ چارەسەرێکی سەربازیی نییە" زۆر ڕاستە.
ئەوەی لەسەرەوە باسکرا، لە یەك ڕووەوە پەیوەندی سەرەکی بە بابەتی ئەم وتارەوە هەیە، پەیوەندییەکەش ئەوەیە کە حکومەتی تورکیا بە شێوەیەکی فەرمی PYD دەخاتە نێو هەمان کۆمکاری "تیرۆریست"یەوە کە PKK و تەنانەت داعشی تێدایە. هەڵبەت

ئەمـە هەمـوو كات وانەبـووە. بـۆ نموونـە، دوو سـاڵ لەمەوبـەر توركيـا زۆر بەڕێـزەوە بـۆ دانوسـتاندنێكی فەرمـی سـاڵح موسـليم سـەرۆكی PYDی بانگهێشـتكرد. تەنانـەت بـەم دواييـەش، كاتێـك ئەمريـكا بڕيـاری پڕچەككردنـی PYDی لـە دژی داعش دا، توركيـا بێدەنگی هەڵبـژارد، هەڵبـەت بەومەرجـەی كـوردی سـووريا لـەلای رۆژئـاوای رووبـاری فـورات لـە سـنوورەكانی توركيـا لـە باكووری سـووريا نزيـك نەكەونـەوە. لـە نيسـان تاوەكـو ئايـار توركيا پشـتگيری لـە ئۆپەراسـيۆنی هێزەكانـی PYD و ميليشـيا عەرەبـەكان كـرد بـۆ دەركردنـی داعـش لـە مونبيـج ، كـە دەكەوێتـە ديـوی رۆژئـاوای رووبـاری فـورات و 30كليۆمەتـر لـە سـنوورەكانی باشـووری توركيـاوە دوورە. هەڵبەتـە ئـەو هێزانـە لـەوێ وەسـتان و پێشـڕەوی زياتريـان نەكـرد. بـەڵام لـە دوای ئاسـايیبوونەوەی پەيوەندييەكانـی نێـوان توركيـا و رووسـيا و هەروەهـا لـەدوای كودەتـا شكسـتخواردووەكەی مانگـی تەممـووزی 2016لـە توركيـا، هەموو ئـەم شـتانە گۆڕانيـان بەسـەردا هـات. مانگێـك پـاش ئاسـايیبوونەوەی پەيوەندييەكانـی توركيا و رووسـيا، تانـك و سـەربازەكانی توركيـا بـۆ يەكەمجـار ئاوديـوی سـنوورەكانی سـووريا بـوون و لەيـەك كاتـدا لـە كۆريـدۆری جەرابلـوس پاشەكشـەيان بـە داعـش و PYD كـرد. جگـە لـەوە هێـزە ئاسـمانييەكانی توركيـاش بـە فڕۆكـە هێـزە كوردييەكانـی بۆردوومانكـرد كـە لەلايـەن ئەمريـكاوە پشـتگيری دەكرێـن. جـۆ بايـدن جێگـری سـەرۆكی ئەمريـكا، لەكاتـی سـەردانەكەی ئەنقـەرەدا بـە ئاشـكرا هانـی چەكـدارە پيـاو و ئافرەتەكانـی YPG ی دا بـەرەو رۆژهەڵاتـی رووبـاری فـرات بكشـێنەوە. بـە گوتـەی بايـدن YPG پێشـتر بەڵێنـی ئـەوەی بـە ئەمريـكا دابـوو. وادياربـوو بـاراك ئۆبامـا سـەرۆكی ئەمريـكا، لـە كۆبوونەوەكـەی 4ی ئەيلـول لەگـەڵ رەجـەب تەيـب ئەردۆغـان سـەرۆككۆماری توركيـا، پشـتگيری لـە هەمـان هەسـت و سـۆزی بايـدن كـردووە. بەرپرسـانی ئەمريكيـش لـە لێدوانەكانيانـدا جەخـت لەسـەر "يەكێتـی"ی خاكـی سـووريا دەكەنـەوە، واتـە بـە ناڕاسـتەوخۆ خەونـی كـورد بـۆ ئۆتۆنۆمـی لـە چوارچێـوەی جۆرێـك لـە "فيدراليـزم" رەتدەكەنـەوە. ئەردۆغـان زۆر لەمـەش راشـكاوانەتر دوا و بەڵێنيـدا هەرچـی لەدەسـتيان بێـت بيكـەن بـۆ ئـەوەی رێگـە نـەدەن "كۆريـدۆری تيـرۆر" بـە درێژايـی سـنووری سـووريا و توركيـا دابمەزرێـت.

ئـەو بەرپرسـە ئەمريكييانـەش كـە پلەيـان نزمـترە، تائێسـتا نەيانتوانيـوە لەوبـەرە نوێيـەی جەنگـی سـووريادا رێگـە لـە دروسـتبوونی ئەگـەری شـەڕ و پێكـدادان لەنێـوان كـورد و توركـدا بگـرن. بـە مانايەكـی ديكـە، توانيويانـە جۆرێـك لـە ئاگربەسـتی ناوخۆيـی و نافەرمـی بهێننـە ئـاراوە، بـەڵام نەيانتوانيـوە لێكتێگەيشـتنێكی فـراوان لەنێـوان ئـەو دوو لايەنـە ناكۆكـەدا دروسـتبكەن و شـەڕی پچـڕ پچـڕ لـە نێوانيانـدا بەردەوامـە. ئەمريـكا بـە جيـا

هـەم لەگـەڵ تورکیا و لەگـەڵ کـوردی سـووریا هاوپەیمانـە، بـەڵام ئـەم هاوپەیمانییـەی دژی داعـش مەترسـی هەڵوەشـانەوەی لەسـەرە و دەکرێـت ببێتـە قوربانـی شـەڕ و پێکدادانـی نێـوان سـوپای تورکیـا و هێـزە کوردییـەکان.

بێگومـان واقیعـە ناخۆشـەکە لێـرەدا ئەوەیـە کـە ئەمریـکا و ناتـۆ لـە جەنگـی دژی داعـش پێویسـتیان بـە تورکیـا و کـورد هەیـە. ئێسـتا وادیـارە کـە هاوسـەنگی سیاسـەتی ئەمریـکا بـەلای تورکیـا دەشـکێتەوە، کـە هێرشـێکی لەنـاکاوی ئەنجامـدا و جەختیـش لەسـەر ئـەوە دەکاتـەوە کـە نابـێ رێگە بدرێتـە PYD کۆنترۆڵـی جەرابلـوسـی لەژێردەسـتدابێت. جەرابلۆس سـێ کانتۆنـی کـوردی بەدرێژایـی سـنووری نێـوان سـووریا و تورکیـا یەکدەخـات. ئەمریـکا تائێسـتاش سـوورە لەسـەر ئـەوەی PYD دەتوانێـت لـە ناوچـە کوردییـەکان پارێـزگاری لـە ناوچەکانـی خـۆی بـکات و تەنانـەت لـە دەرەوەی ئـەو ناوچانـەش گوشـار لەسـەر داعـش دروسـتبکات.

برێـت مەکگـۆرك، نوێنـەری تایبەتـی ئەمریـکا لـە هاوپەیمانیـی نیودەوڵەتـی دژی داعـش، سـەرەتای مانگـی ئەیلولـی 2016 سـەردانی ئەنقـەرە و رۆژئـاوای کـرد، ئەمـەش هـەم ئاماژەیەکـە بـەوەی واقیعەکـە چۆنـە و هەمیـش ئاماژەیەکـە بـەوەی ئەمریـکا دەیەوێـت ئـەو واقیعـە رابگرێـت. میدیـا کوردییـەکان ئاماژەیـان بەوەکـردووە کـە مەکگـۆرك دڵنیایـی داوەتـە PYD و YPG و هێزەکانـی سووریای دیموکـرات کـە سـەرەڕای هێرشـەکانی تورکیـا بـۆ سـەریان، پشـتگیرییەکانی ئەمریـکا بـۆ PYDو YPG هێزەکانـی سـووریای دیموکـرات بـەردەوام دەبـن. پرسـیارێك کـە لێـرەدا بـە کراوەیـی دەمێنێتـەوە ئەوەیـە ئایـا پشـتگیری و پشتبەسـتنی ئەمریـکا بـە کـورد لـە هێـرش بـۆ سـەر شـاری رەققـەش بـەردەوام دەبێـت یـان نـا؟

پاشکۆیەك لەبارەی ئێرانەوە

دوای رێککەوتنـە ئەتۆمییەکـەی ئێـران لەگـەڵ گرووپـی 5+1 و بـێ مەیلـی ئەمریـکا بـۆ فراوانکردنـەوەی شـوێن پێـی خـۆی لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت، هەندێـك لـە واشـنتن هاتوونەتـە سـەر ئـەو بڕوایـەی ئێـران هـەم لـە سـووریا و هـەم لـە عێـراق بووەتـە هابەشـێکی دیفاکتۆیـی لـە جەنگـی دژی داعشـدا. بـەڵام بەپێـی ئـەم بۆچوونـە هەڵەیـەش بێـت، دیسـانیش ئێـران لـە لیسـتی هاوبەشـەکانی جەنگـی دژی داعشـدا هـەم لە خـوارەوەی لیسـتەکەیە و هەمیـش کەمتریـن چاوەڕوانـی لێدەکرێـت. ئەمـەش هـەم لـە روانگـەی

مافەکانـی کـوردەوە راسـتە و هـەم لەوێـوە کـە ئایـا ئێـران دەتوانـێ لەنێـو جەنگێکـی هاوبـەش لـەدژی داعشـدا بەشـداربێت. ناکرێ بڵێیـن چەرمەسـەرییەکانی 7 بـۆ 12ملیـۆن کـوردی ئێرانیـش میراتـی ئیمپریالیزمـن. هەرچەنـدە کـوردی ئێـران لەو پرۆسـەیەدا بەشـدارن کـە بـە سیاسـەتی نیشـتمانی ئێـران ناودەبرێـت، بـەڵام لـە ناوچەکانـی خۆیانـدا لـە هەمـوو جـۆرە ئۆتۆنۆمییەکـی راسـتەقینە و تەنانـەت ناسـنامەی خۆشـیان بێبەشـکراون. پارێـزگاری پارێـزگا کوردییـەکان لـە تارانـەوە دەستنیشـاندەکرێن و زۆربـەی جارانیـش کـورد نیـن. لـە ئاسـتێکی زۆر نزمـدا رێگـە بـە زمانـی کـوردی دەدرێـت، هـەر بۆیـە سـەیر نییـە کـە دەبینیـن یەکـەم بەشـی زمانـی کـوردی لـە زانکـۆدا رێگـەی کرانـەوەی پێـدرا. هەرجـۆرە نارەزاییەکـی ئاشـکرا زۆر بێرەحمانـە سـەرکوتدەکرێت، وەك چـۆن نموونـەی ئەمەمان لە خۆپیشـاندانەکەی سـاڵی رابـردووی مەهابـاددا بینـی. لـە مـاوەی سـەرۆکایەتی حەسـەن رووحانیـدا ژمـارەی لـە سـێدارانی کـورد (هەروەهـا غەیـرە کـورد)، بـە تۆمەتـی محارەبـە، رووی لـە زیادبـوون کـردووە ، بەجۆرێـك بەگوێـرەی ژمـارەی دانیشـتووان، ژمـارەی لـە سـێدارەدانەکانی ئێـران دە هێنـدەی ژمـارەی لەسـێدارەنەکانە لـە سـعودیە. جگـە لـەوە، ئێـران لـە ناوچـە کوردییـەکان کارتـی تایفـی و مەزهەبیـش بەکاردەهێنێـت: بەشـی هـەرە زۆری لایەنگرانـی کۆمـاری ئیسـلامی سـەر بـە دانیشـتووە کـوردە شیعەکانن، کـە چڕییەکەیـان دەکەوێتـە شـاری سـنە. ژمارەیـەك لـە هێـزە کوردییەکانـی دژی رژێـم بـە کـوردە هاوکارەکانـی حکومەتـی ئێـران دەڵێـن "جـاش"، وەك چـۆن کـوردی عێراقیـش هەمـان دەسـتەواژەی بـۆ ئـەو گرووپـە کەمـە لـە کـورد بەکاردەهێنـا کـە لایەنگریـان لـە سـەدام دەکـرد.

لـە مـاوەی دوو سـاڵی رابـردوودا، واتـە لـە ئابـی 2014ەوە تاوەکـو ئابـی 2016 ، ئەمریـکا و ناتـۆ هاوئاهەنگییەکـی خێـرا و سـەرکەوتوویان لەگـەڵ هێـزە کوردییەکانـی عێـراق و سـووریا لـە دژی داعـش هەبـووە. سـاڵی یەکەمـی ئـەم هاوئاهەنگییـە خـۆی لـە هێرشـە ئاسـمانییەکانی ئەمریـکا و هاوپەیمانـان، ئاڵوگـۆڕی زانیـاری هەواڵگـری و دواییـش ناردنـی هێـزی تایبەتـی ئەمریـکا بـۆ هـاوکاری پێشـمەرگەدا بینییـەوە، کـە ئامانـج لێیـان پاراسـتنی هەولێـر، ئازادکردنـی شـنگال و پاشەکشـەکردنبوو بە داعش لەسـەر سـنوورەکانی کوردسـتانی عێـراق بەتایبەتیـش لـە ناوچەکانـی دەوروبـەری موسـڵ و کەرکـووك بـوو.

لـە ئەیلولـی 2016دا فەرمانـدە ئەمریکـی، عێراقـی و کـورد بەئاشـکرا خەریکـی تاوتوێکردنـی دەسـتپێکردنی ئۆپەراسـیۆنی ئازادکردنـی موسـڵن کـە دەکرێـت لـە چەنـد مانگـی داهاتـوودا و رەنگـە پێـش کۆتایـی ئەمسـاڵ دەسـتپێبکات.

لـە سـاڵی دووەمـی هاوپەیمانییـە سـەربازییەکان، واتـە لـە ئەیلوولـی 2015 تاوەکـو ئەیلوولی

2016، هاوکارییە ستراتیژییەکان بەهێزترکران . هەروەها هاوکارییەکی چالاك و کارا لەگەڵ PYD و YPG دەستپێکرد کە ئامانج لێیان ئازادکردنی شارە سەرەکییەکانی وەك کۆبانێ، گرێسپی، شەدادی و مونبیج لە دەستی داعش بوو بۆ ئەوەی پاش هەموو ئەمانە پلان بۆ دابڕاندن و رزگارکردنی رەققەی پایتەختی داعش دابنێن.

ئاڵۆزییەکانی رەوشی کورد لە سووریا

بەپێچەوانەی عێراق، هاوئاهەنگی ناتۆ و ئەمریکا لەگەڵ کوردی سووریا ناڕەزایی تورکیای لێکەوتووەتەوە و ئەمەش هاوئاهەنگی ئەمریکا و ناتۆ لەگەڵ هێزە کوردییەکانی سووریا ئاڵۆزکردووە. بەوحاڵەشەوە هاوئاهەنگییەکان بەردەوامن. ئامانجی هاوبەش و درێژخایەنی هەموو لایەنەکان -نەك هەر بۆ تێکشاندنی داعش، بەڵکو بۆ دەستەبەرکردنی ئامانجە گەورە ناوچەییەکانی لایەنەکانیش ـ وادەخوازێت پەیوەندییەکی هاوشێوەی پەیوەندییەکانی ئەنقەرەو حکومەتی هەرێمی کوردستان، لەنێوان تورکیا و کوردی سووریاشدا دروستبکرێت. حەوت یان هەشت ساڵ لەمەوبەر، تورکیا و حکومەتی هەرێمی کوردستان دووژمنێکی تەواوبوون، بەڵام لەوکاتەوە گۆڕانکارییەکی مێژوویيان کردووە و پەیوەندییەکانیان گەیشتووەتە ئەو ئاستەی ئێستا هەیە، واتە بوون بە نزیکترین دۆستی ئابووری، سەربازی و سیاسی لە ناوچەکەدا. ئەمە هەرچەندە بۆ کوردی سووریا قورسە، بەڵام لە هەمانکاتدا ئامانجێکی واقیعبینانەشە.
بێگومان PYD کە حیزبی سەرەکی کوردییە لە سووریا، مێژوویەکی کێشەسازی لەگەڵ PKK لە تورکیا هەیە. ئێستاش PKKلەبەر نەفرەتی ئەنقەرە دایە ، بەڵام کوردی سووریا و تورکیا بەدوای بەرژەوەندییەکانی خۆیاندا دەگەڕێن کە هەم دوو بەرژەوەندی جیاوازن و هەم لەڕووی جوگرافییە لە یەکدی دابڕاون. PYDلەماوەی پێنج ساڵی رابردوو توانیویەتی سەرکەوتنێکی سەربازی بۆ ئۆتۆنۆمییەکی دیفاکتۆ بۆ کوردی سووریا بەدەستبێنێت، هەر ئەمەش وایکردووە تاوەکو بێت زیاتر لە PKK جودابێتەوە و سیاسەت و ناوەندی بڕیاری خۆی پێکبێنێت. لەساڵی 2012 ، PYD بەگوێرەی رێنماییەکانی مەسعود بارزانی ، سەرۆکی هەرێمی کوردستان، بڕیاریدا نە خۆی بە راستەوخۆ لەگەڵ تورکیا شەڕ بکات و نە لەم شەڕەدا یارمەتی PKKیش بدات. جیا لەمە، ناوچەکانی ژێر کۆنترۆڵی PYD ، تاکە بەشی سنوورەکانی تورکیا و سووریان کە چەك، مادەی هۆشبەر و پارە تێیدا بە قاچاخ ناگوازرێتەوە. ئەمەش

وایکردووە PYD ببێتە هاوکارێك بۆ تورکیا بۆ ئەوەی ئەم وڵاتە سنوورەکانی خۆی لە دژی داعش، PKK و هەڕەشەکانی دیکە بپارێزێت.
لەنێوخۆی سووریاش، سەرەڕای هەموو ئەو قسە و باسە توندانەی دەکرێت، PYD دووژمنی ئۆپۆزیسیۆنی عەرەبی سووریا نییە. هەرچەندە ژمارەیەك لە ئەندامانی PYD دەستیان لە پاکتاوی رەگەزی هەندێك لە ناوچەکانی وەك گرێ سپیدا هەبووە، بەڵام ئێستا PYD میلیشیایەکی پێکهێناوە کە زیاتر لە 5000چەکداری عەرەب لەخۆ دەگرێت و لە دژی داعش و دووژمنە هاوبەشەکانی دیکە دەجەنگن . کەواتە ئەم گرووپە دەتوانێ لە رزگارکردنی رەققەدا هاوپەیمانێکی سەرەکی بێت کە دەکرێت دواتر بۆ میلیشیا عەرەبەکان بەجێبهێڵرێت بۆ ئەوەی ئیدارەی بکەن. هێزی پێشمەرگەی هەرێمی کوردستانیش دەتوانن لە رزگارکردنی موسڵ لە عێراق هاوبەشێکی سەرەکی بن.
بەڵام ئەوەی ئێستا دەیبینین ئەوەیە ئۆپۆزیسیۆنی عەرەبی میانڕەوی سووریا پەیوەندییەکی ئاڵۆز و گرژیان لەگەڵ PYD هەیە. لایەنەکانی ئۆپۆزیسیۆنی سووریا دەیانتوانی، ئەگەر لەگەڵ PYD یەکیش نەگرن، نەرمتر بن. لەم حاڵەتەدا دەکرا پێکەوە دەستکەوتی زۆر باشتریان لە جەنگی دژی داعش و رژێمی ئەسەد بەدەستهێنابا. بەڵام عەرەبەکان ئامادەنەبوون دان بە هیچ کام لە مافە ئەتنیکییەکانی کورددا بنێن. ئارگۆمێنتی سەرەکیشیان ئەوەیە PYD هاوکاری رژێمی ئەسەد دەکات، ئەمەش لەکاتێکدایە کە بەڵگەش زۆر کەمە بۆ ئەوەی ئەمە لەڕووی سەربازی یان سیاسییەوە پشتڕاستبکاتەوە. لەڕاستیدا بەودواییە رژێمی سووریا لە قامشلۆ و حەسەکە هێرشیان کردە سەر هێزەکانی PYD. گومانی تێدا نییە کە PYD بەشێوەیەکی گشتی هەوڵیداوە خۆی لە جەنگی دژی هێزەکانی رژێم دووربگرێت، بەڵام ئەمە پەیوەندی بە پاراستنی بەرژەوەندییەکانی PYD هەیە و ئاماژەیەك نییە بۆ هاوکاری PYD لەگەڵ دیمەشق.
هەندێك لە لایەنەکانی ئۆپۆزیسیۆنی عەرەبی بەشێوەیەکی نهێنی قەبووڵیان کردووە کە دەبێ PYD حکومەتی سووریای دوای ئەسەد شوێنێکی هەبێ ، بەڵام ناتوانن دان بەوەدابنێن کە کوردی سووریا هەرێمی ئۆتۆنۆمیان هەبێت. لەپەیوەندی لەگەڵ رۆڵی رووسیاش دەبێ بگوترێت کە PYD هەندێك چەك و زانیاری و پشتگیری دیپلۆماتی لە مۆسکۆ وەرگرتووە، بەڵام PYD خۆی مەیلی بۆ ئەوە زیاترە پشتگیری زیاتری ئەمریکای بۆ بێت نەك رووسیا. رووسیا تاکە لایەن بوو کە داوای دەکرد نوێنەری PYDش لە دانووستاندنەکانی ئاشتی جنێڤ دا ئامادەبێت، بەڵام ئەم هەڵوێستەی رووسیاش بەو دواییە کە پەیوەندییەکانی نێوان تورکیا و رووسیا خەریکە ئاسایی دەبێتەوە لەرزۆك

بووه. جیا لەمە، ئەمریکا خۆیشی خەریکە سەبارەت بە ستراتیژێکی دژی داعش لە سووریا لەگەڵ رووسیا رێکدەکەوێت . هەر بۆیە پەیوەندییەکی سنووردار لەنێوان PYD و رووسیا رێگر نییە لەوەی لەم شەڕەدا هاوئاهەنگیی بەرفراوانی کورد لەگەڵ ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی دیکەی ئەمریکا بەردەوام بێت.
پەیوەندییەکانی PYD لەگەڵ کوردستانی عێراقیش ئاڵۆز و فرە لایەنە و هەم جۆرێك لە وابەستەیی و نزیکایەتی و هەم جۆرێك لە دووژمنایەتی لەخۆدەگرێت. هەر بۆیە دەبینین لە کاتە جیاوازەکاندا میزاج لە گرتنەبەری رێوشوێنەکاندا رۆڵ دەگێڕێت. بەڵام ئەسڵی کێشەکە بریتییە لەوەی لە ماوەی پێنج ساڵی رابردوودا لەم ناوچەیەدا، وەك زۆربەی ناوچەکانی دیکە، بەرژەوەندییە سیاسی و سەربازییەکانی کورد بەپێی جوگرافیا گۆڕانیان بەسەردا دێت. واتە وەك چۆن پارتەکان، بزووتنەوەکانیان، میلیشیاکان و دامەزراوەکانی کوردی سووریا لە کوردی تورکیا دابڕاون، ئاوهاش لە ئامۆزاکانیان لە عێراق دابڕاون. ئەمڕۆکە کوردی عێراق و سووریا زۆر لە یەکتر جودان، لە زۆربەی حاڵەتەکاندا ئەوان لە پاڵ یەکتردا ناجەنگن و سیاسەتەکانیشیان پێکەوە هاوئاهەنگ نییە. زێدەڕۆیی نییە ئەگەر بڵێین حکومەتی هەرێمی کوردستان هێندەی لە تورکیاوە نزیکە هێندە لە PYD نزیك نییە. بەشێوەیەکی بەرفراوانتر دەتوانین بڵێین، زۆربەی کورد لە سووریا، عێراق، ئێران و تورکیا وازیان لە خەونی سیاسەتی پان کوردی هێناوە، بۆ ئەوەی بتوانن لە وڵاتەکانی خۆیاندا هەوڵ بۆ بەدەستهێنانی مافەکانیان بدەن.

ئەنجامگیری و ئاماژە سیاسییەکان بۆ کورد و ئەمریکا

لە پەیوەندی لەگەڵ کورددا دەبێ بپرسین: لێرە بەدواوە هاوپەیمانیی کورد لەگەڵ رۆژئاوا لەدژی داعش بەرەو کوێ دەچێت؟ بەپێی شیکردنەوەی سەرەوە کۆمەڵێك خاڵ بەشێوەیەکی سەرپێی دەخەمەڕوو:
یەکەم: سنوورە کۆنەکان تائێستا ماون و پڕۆژەی پان ـ کوردی یەکێك لە ئەڵتەرناتیڤەکان نییە، هۆکاری ئەمەش تەنیا ناگەڕێتەوە بۆ سەروەری وڵاتەکان ، بەڵکو دەگەڕێتەوە بۆ ناکۆکییە نێوخۆییەکانی کورد خۆیشی.
دووەم: سەربەخۆیی تەواو یان جودابوونەوەی یەکێك لە بەشەکانی کوردستان، تەنانەت لە عێراق و سووریاش، لە ماوەیەکی مامناوەندا نایەتە ئاراوە.
سێیەم: ئۆتۆنۆمی یان فیدرالی رۆژ لە دوای رۆژ دەبێتە بژارەیەك کە زیاتر جێی

پەسەند بێت. ئەمەش نەك هەر لە سووریا و عێراق، بەڵكو هەرچەندە ئێستا شەڕێكی كوشندە لەنێوان توركیا و PKK لەئارادایە سەرئەنجام دەشێ لە توركیاش بێتە ئاراوە.
چوارەم: بەو دواییە پەیوەندییەكانی نێوان هەولێر و ئەنقەرە زۆر گەرم و گوڕبووە، ئەمەش ئاماژەیەكی بەهێزە كە مەرج نییە ناكۆكییە ئەتنیكییە كۆنەكان بەربەستێكی گەورەبن لەبەردەم لێكنزیكبوونەوەی سیاسی. بڕوابكەین یان نەكەین، رۆژێك دادێت كە توركیا هەست بەوەبكات كە دروستبوونی هەرێمی فیدرالی كوردی لەسەر سنوورەكانی سووریا دەكرێت لەگەڵ بەرژەوەندییەكانی توركیا تەبا بێت، وەك چۆن هەرێمەكەی سەر سنووری عێراقیش هەروا دەچوو. ئاماژەكان بۆ سیاسەتی ئەمریكاش لە ناوچەكە روونن. ئەوەی ئەمریكا دەتوانێ پشتگیری لێبكات سەربەخۆیی كوردستان نییە (چ جای خەونی پان ـ كوردی)، بەڵكو ئۆتۆنۆمییەكی راستەقینەی كوردستانە لەو سێ وڵاتەی كە جێی باسی بابەتەكەی ئێمەن، واتە عێراق، سووریا و تەنانەت توركیاش، هەڵبەت ئەوەی توركیایان لە درێژخایەندا دەكرێت و پێویستیی بە رەزامەندی ئەنقەرەیە. ئەگەر حەزبكەن دەكرێ ناوی ئەم پڕۆژەیە بنێین "سایكس پیكۆی لایت یان سووك" ، ئێران چوارەم وڵاتی ناو ئەم تێكەڵەیەیە. بەڵام بەداخەوە رێككەوتنی ئەتۆمی و ژمارەیەك واقعی دیكە وایانكردووە پرسی كورد لەم وڵاتە ببێتە پرسێك كە ئەمریكا و لایەنەكانی دیكە خۆیانی لێ بەرپرسیار نەبینن.

وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە:رێبوار قارەمانی

پڕۆژەی ڕاڕەوی کوردی و چەتری ئەتڵەسی

مامەند رۆژە
شرۆڤەکاری سیاسی- ئەندامی ناوەندی لێکۆڵینەوەی رووداو

پێشەکی

ڕەجەب تەیب ئەردۆغان سەرۆککۆماری تورکیا لە کۆبوونەوەی گرووپی 20 بە باراك ئۆبامای ڕاگەیاند: "ئێمە لە باشووری سنوورەکانمان ڕاڕەوی تیرۆرمان ناوێت". مەبەستیشی ئەو ڕارەوەیە کە ماوەیەکە لە میدیاکانی جیهان بەناوی "ڕاڕەوی کوردی"یەوە باسی لێوەدەکرێت[1]. لێرەش دیدی ستراتیژی تورکی لەمەڕ پڕۆژەی ڕاڕەوی کوردی دەخاتەڕوو کە بە "ڕاڕەوی تیرۆر" وەسفیدەکات!
هێزەکانی ئەتڵەسی بەتایبەت ئەمریکا و فەرەنسا بەکردەوە پشتیوانی لە هێزەکانی سووریای دیموکراتی دەکەن. لێرشەوە لارییەکی وایان لە پڕۆژەی پێکەوە بەستنەوەی باکووری سووریا لەتوێی نەهێشتنی ڕاڕەوی لۆجستی داعش لە سنووری سووریا نەنواندووە. ستراتیژی ئەتڵەسی و هاوپەیمانی دژی داعش بریتییە لە دابڕینی دەرگا سنوورییەکانی داعش و گەمارۆدانی. ئەم ستراتیژییە تاوەکو ڕادەیەك یارمەتی ستراتیژی کوردی داوە بۆ پێکەوەبەستنەوەی کانتۆنەکان . ئەمەش تورکەکانی تووڕەکردووە. [2]
لەگەڵ دەستپێکردنی مەرتاڵی فرات و هاتنە ناوەوەی هێزەکانی تورك و هەندێك

1 -www.haberturk.com – 5 Eylul 2016

٢ - -ئەنستیتۆی واشنتۆن بۆ بەرزکردنەوەی کوالێتی سیاسەتی خۆرهەلاتی ناوەڕاست، بابەتی فابریك باڵانچ، توێژەری ستراتیژی و مامۆستای زانکۆی لیۆن، بەناوی هەوڵدان بۆ گرتنی کۆریدۆری عەزاز دەبێتەهۆی کاردانەوە و دەسوەردانی تورکیا.....

گرووپی سەر بە سوپای ئازاد و گرتنەوەی جەرابلۆس و راعی، هێزەکانی ناتۆ بەتایبەت ئەمریکا بۆ دڵراگرتنی تورکان تاڕادەیەك بێدەنگ بوون و داواشیان لە هێزەکانی سووریای دیموکراتی کردووە لە مونبیج زیاتر نەچن.[1] لەولاش داوایان لە تورکەکان کردووە بەرەو مونبیج نەکشێن! ئێستا دۆخەکە راگیراوە، بەڵام ئەگەری پێشهاتی جیۆسیاسی دیکەش هەن.

پڕۆژەی راڕەوی کوردی رووبەڕووی تەگەرەی کردەکی پڕۆژەی تورکی بۆ "ناوچەی تامپۆنی" بووەتەوە. تورکەکان جەخت لەسەر "هێڵی سوور"ی خۆیان واتە "نەپەڕینەوە بۆ بەری رۆژئاوای فرات" دەکەنەوە. کاتێکیش هێزە کوردییەکان گوێ بەو خواستە جیۆسیاسییە نادەن، ئەوە تورکەکان پڕۆژەکەیان لە دیوی هزرەوە بۆ دیوی عەمەلیات گواستووەتەوە و بەناوی "سپەری فرات" بەکردەوە تەنگژە بۆ پڕۆژەی راڕەوی کوردی دەنێنەوە.[2]

یەکێك لەو دەستەواژانەی کەوا لە قەیرانی سووریاوە لە جیهاندا برەوی سەندووە، دەستەواژەی "راڕەوی کوردی"یە.[3] ئەم دەستەواژەیە ئەمڕۆ بە دەستەواژە باوەکانی ناو زانستی جیۆپۆلیتیك و پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان پەیوەستبووە. هەروەها لە میدیاکانیش بەچڕی باس لەم دەستەواژەیە و پاشهاتە ستراتیژییەکانی دەکرێت.

پێدەچێ راڕەوی کوردی[4] بەکردەوە بووبێتە ستراتیژی هێزە کوردستانییەکان لە رۆژئاوای کوردستان. هەروەها پێدەچێ هێزە کوردستانییەکان لە باشووری کوردستانیش بەنهێنی هانی ئەم ستراتیژییە نیوەچڵە کوردستانییە بدەن. ئەگەر بنیاتنانی راڕەوی کوردی بووبێتە برِبڕەی پشتی سیاسەتی جیۆپۆلیتیکی هێزە کوردستانییەکان، ئەوا لەباربردنی ئەم پڕۆژەیە بووەتە ستراتیژی نەیارە ناوچەییەکانیان.[5]

ئێستا پرسی پێکەوەبەستنەوەی دوورگە کوردییەکانی رۆژئاوا لە رێگەی ئۆپەراسیۆنی مونبیج لەگەڵ ئۆپەراسیۆنەکانی رەققە و موسڵدا یەکیگرتووە. دوو پرسیاری سەرەکیش کە وەڵامەکەی برِبڕەی پشتی ئەم لێکۆڵینەوەیە پێکدەهێنن ئەوەیە ئایا پارادایمی تورکی لەگەڵ پڕۆژەی جیۆسیاسی کوردی واتە راڕەوی کوردی لەکوێ پێکدادەدات؟ هەروەها پرسیاری دووەمیش ئەوەیە ئایا چەتری ستراتیژی ئەتڵەسی بەتایبەت ئەمریکا

1 -www.sozcu.com.tr 27 Eylul 2016- Fırat Kalkanı kapsamında Suriyede bulunan Amerika askerlerine buyuk şok-

2 -www.sabah.com.tr – Fırat Kalkanı harekatının bir aylik bilançosu. 22 Eylul 2016

3 -www.dunya48.com – Doğu Perinçek, ABD ve İsarilin Kürt Koridoru, 7 kasım 2012 – Silivri

٤ -Kurdish Corridor

5 -www.mehmetaliguller.com – Kürt Koridorunun Petropolitiği – Aydinlik gazetesinin yazari – 26 kasım 2013

تاوەکـو کۆتایـی بەسـوودی پێکەوەنانـی ڕاڕەوی کـوردی بەردەوامدەبێـت یـان نـا؟

نەتەوەی بێدەوڵەت و هێزی جیۆستراتیژی

لـە زانسـتی جیۆپۆلیتیکـدا دەسـتەواژەی جیۆپۆلیتیکـی کەمینـەکان هەیـە.[1] بەپێـی ئـەم دەسـتەواژەیە کەمینـە لەبەرانبـەر زۆرینـە خـۆی پێناسـە دەکات. لەنێـو گوندێـك، شـارێك، وڵاتێـك، تەنانـەت دیـن و شارسـتانییەکیش کەمینـە و زۆرینـە هـەن. بـۆ نموونـە لەنێـو شـارە گەورەکانـی وەك پاریـس و لەنـدەن گیتـۆی ئەرمەنـی و هیندییـەکان بـە کەمینـەی ئـەو شـارانە وەسـفدەکرێن. یاخـود لەنێـو دینـی ئیسـلامدا شـیعە بـە مەزهەبـی کەمینـە لەئاسـت زۆرینـەی سـوننە هەژمـار دەکرێـت. یـان لـە سـووریادا کـورد لەبەرانبـەر عـەرەب بـە کەمینـەی ئـەو وڵاتـە دەژمێردرێـت.
کەمینـەکان لەنێـو زانسـتی جیۆپۆلیتیکـدا بەسـەر دوو جـۆردا دابەشـدەکرێن: یەکـەم، ئـەو کەمینانـەی کـە خـاوەن خـاك و زەوی تایبـەت بەخۆیانـن. دووەم، ئـەو کەمینانـەی کە خاوەن خاکـی تایبـەت نیـن و لەنێـو زۆرینـەدا بـە پرشـوبڵاوی[2] دەژیـن. جـۆری یەکـەم، لـەڕووی جیۆسیاسـییەوە پێگـەی گرنگـترە، چونکـە ئەگـەر تواناکانـی لـەو ئاسـتەدا بـن بەرەنـگاری دەسـەڵاتی زۆرینـە ببێتـەوە، ئـەوە بـەرە - بـەرە خواسـتی خۆسـەری یـان سـەربەخۆیی لـەلا گەڵاڵـە دەبـێ و بەکـردەوە هەوڵـی بـۆ دەدات. [3]
ئەگـەر تواناکانـی لەئاسـت زۆرینـە کەمـبن و نەتوانـێ بەرگـری لەخـۆی بـکات، ئـەوە سـتراتیژی بەرەنگاربوونـەوەی دەگـۆڕێ و ئەوجـارە لەچوارچێـوەی سـتراتیژی خۆگونجانـدن لەگـەڵ دەسـەڵاتی زۆرینـەدا هەڵـدەکات. جـاری واش هەیـە لەبـەر سیاسـەتی زەبروزەنگـی زۆرینـە، کەمینـە ناچـارە پاشەکشـێیەکی درێژخایـەن بـکات و خـۆی بـۆ نـاو قاڵبـی خـۆی بکێشـێتەوە و بـۆ ماوەیەکـی درێـژ سیاسـەتی بێدەنگـی و مەنـدی هەڵبژێرێـت.
زۆرجـار کەمینـەکان بـۆ بەرەنگاربوونـەوەی زۆرینـە ناچـارن لەگـەڵ کەمینـەی دووەم ڕێکبکـەون و پێکـەوە بەرەنـگاری زۆرینـە ببنـەوە. جـاری واش هەیـە کەمینـەی دووەم لەبـەر هاوبەشـی کولتـووری و سیاسـی لەگـەڵ زۆرینـە، بـۆ سـەرکوتکردنی کەمینـەی یەکـەم پشـتیوانی لـە زۆرینـە دەکـەن و پێکـەوە کەمینـەی یەکـەم دادەپڵۆسـێنن.

1 -دکتر محمدرضا حافظ نیا، اصول و مفاهیم ذئوثلیتیك، موسسة و انتشارات استان قدس رضوی، تهران، 1390، ص 91 – 92
2 -Suat İlhan, Jeopolitk Duyarlılk, Ötüken, İstanbul, 1989 , s.48-49.
3 -Faruk Sönmezoğlu, Hakan Güneş, Erhan Keleşoğlu, Uluslararası İlişkilere Giriş, Der Yayinları,İstanbul, 2015, s.208 – 209 – 210.

هەندێکجاریــش کەمینــەی نــاو وڵاتێــك بــۆ تێکشــکاندنی زۆرینــەی باڵادەســت، لەگــەڵ زلهێزێکــی ناوچەیــی یــان جیهانــی یەکدەگــرێ و پێکــەوە پەلامــاری دەســەڵاتی زۆرینــە دەدەن. هەندێجــارش زۆرینــەی دەســەڵاتدار بــۆ شــکاندنی کەمینــەی راپەڕیــوی ناوخۆیــی، کۆمەکــی زلهێزێکــی ناوچەیــی یــان جیهانــی دەقۆزێتــەوە و پێکــەوە تێیدەسرەوێنــن.
لێــرەدا لــە هەڵســوکەوتمان لەگــەڵ ئــەم چەمکــە گەیشــتووینەتە ئــەو بــاوەڕەی چەمــك و دەســتەواژەی جیۆپۆلیتیکــی کەمینــەکان بــۆ شــیکاری دۆخــی نەتــەوەی بێدەوڵــەت ناشــێ و بەشــناکات. بۆیــە ناچاریــن دەســتەواژەی "جیۆپۆلیتیکــی نەتــەوەی بێدەوڵــەت"ی بــۆ دابهێنیــن و بــۆی بقۆزینــەوە. بەپێــی جیۆپۆلیتیکــی نەتــەوەی بێدەوڵــەت، ئەگــەر نەتــەوەی بێدەوڵــەت ژمــارەی دانیشــتووان و رووبــەری خاکــی لەگــەڵ نەتــەوەی سەردەســت جیــاوازی زۆری نەبــێ، ئــەوە ناکرێــت بــە کەمینــە لەقەڵەمبدرێــت. [1]
لەلایەکــی دیکــەش دەمانــەوێ بــۆ ئــەم پەڕەیــە کەڵــك لــە چەمــك و دەســتەواژەی هێــزی جیۆســتراتیژی[2] و هێــزی جیۆپۆلیتیکــی کۆهــەن وەربگریــن، چونکــە زۆرتــر لەگــەڵ گریمانــەی ئــەم بابەتــەی ئێمــەدا دێتــەوە. کۆهــەن پێیوایــە زلهێــزە جیهانییــەکان هێــزی جیۆســتراتیژین و بریتیــن لەوانــەی خــوارەوە: 1 - زلهێــزی دەریایــی ئەتڵەســی کــە ئەمریــکا نوێنەرایەتــی دەکات. 2 - زلهێــزی کیشــوەری ئۆراســیایی کــە رووســیایە. 3 – زلهێــزی کیشــوەری – دەریایــی باشــووری رۆژهەڵاتــی ئاســیا کــە چینــە.[3]
ئەمــڕۆ لــە ســووریا کــورد کــە نوێنەرایەتــی نەتــەوەی بێدەوڵــەت دەکات ، لەئەنجامــی بۆشــایی جیۆسیاســی و داڕووخانــی بیرۆکراسیــەتی دەوڵەتــی ســووریا، کۆمەڵێــك دەســکەوت و داوودەزگای بنیاتنــاوە. لەلایەکــی دیکەشــەوە بەهــۆی ســتراتیژیەتی نەهێشــتنی تیــرۆرەوە هێــزی ئۆراســیایی و هێــزی ئەتڵەســی بەکردەنــی دەســتوەردانیان هەیــە. هەروەهــا هێــزی جیۆپۆلیتیکــی وەك ئێــران، تورکیــا و ســعودیەش هاتوونەتــە نــاو هاوکێشــەکەوە. [4]
کــورد وەك نەتــەوەی بێدەوڵــەت خەریکــە دەبێتــە هێزێکــی ژێرناوچەیــی کارا. ســتراتیژی نەهێشــتنی تیرۆریــش پێگــەی ئــەم هێــزەی تۆکمەکــردووە. لەلایەکیشــەوە دینامیکیەتەکانــی دەرەوە بەتایبــەت پشــتیوانی ئاســمانی هێــزی جیۆســتراتیژی (ئەمریــکا) پێگــەی ئــەم هێــزە

١ -مامەند رۆژە، قووڵایی ستراتیژی، دەزگای توێژینەوە ستراتیژییەکان، ٢٠١٦، لا ٨.

٢ -الدكتر نسيم بلهول، عن الجيواستراتيجية، دار الروافد الثقافية، بيروت، ٢٠١٥، ص ٢٥٧.

٣ -سائول برنارد كوهن، ذئوثليتيك نظام جهانى، ترجمه عباس كاردان، موسسه مطالعات و تحقيقات بين المللى ابرار معاصر تهران، ١٣٨٧، ص ٧٧.

4 -SETA – Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı,Bayram Sinkaya, Arab Baharı Sürecinde İranın Surye Politikası, 4 Mays 2012.

جیۆپۆلیتیکییە ناوخۆییەی بەهێزکردووە.
پێشڕەوی هێزی جیۆپۆلیتیکی نەتەوەی بێدەوڵەت (کورد) لەنێو سووریا، بووەتە هۆی کاردانەوەی توندی هێزێکی جیۆپۆلیتیکی ناوچەیی (تورکیا). لەولاوە هێزی جیۆستراتیژی (ئەمریکا) کە کاریگەری یەکلاکەرەوەی لەسەر هاوکێشەکە هەیە، ناتوانێ بەئاسانی هەڵوێستی سیاسی خۆی بەسوودی یەك لە هەردوو هاوپەیمانەکەی یەکلابکاتەوە. ئەمەش پێشڕەوی زیاتری هێزی نەتەوەی بێدەوڵەتی جلەوکردووە. لەئەنجامیشدا هەڵوێستی هێزی جیۆستراتیژی، کاریگەری یەکلاکەرەوەی لەسەر دەسکەوتەکانی جیۆپۆلیتیکی نەتەوەی بێدەوڵەت دەبێت. [1]

ڕاڕەوی کوردی: پڕۆژەی جیۆسیاسی کوردی

لەوەتەی پرسی تیرۆری سەلەفی لە سووریا سەریهەڵداوە، یەکێك لەو دەستەواژانەی میدیاکان، ناوەندە هەواڵگرییەکان و نێوەندە ئەکادیمییەکان باسی لێوەدەکەن، زاراوە و دەستەواژەی "ڕاڕەوی کوردی"یە. هەندێك لە نێوەندە ئەکادیمییەکانی ڕۆژئاوا لەو بڕوایەدان پێکەوەنانی "ڕاڕەوی کوردی" بۆ ستراتیژی نەهێشتنی تیرۆر ڕۆڵێکی یەکلاکەرەوەی هەیە. ئەمە لەکاتێکدایە زۆر نێوەندی سیاسیش ئەم پڕۆژەیە بە پڕۆژەی لەگرێژەنە بردنی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست وەسفدەکەن!
[2]ڕاڕەوی کوردی چییە؟ لەدوای ئەوەی کورد بەپشتیوانی هێزی ئاسمانی ئەمریکا توانیان ناوچەی گرێسپی لە داعش پاکبکەنەوە، کۆتاییان بە قەڵشی ستراتیژی لەنێوان جزیرە - کۆبانی هێنا و هەردووك کانتۆنەکەیان پێکەوەبەستەوە. لێرەوە کورد توانیان لە عێن دیوارەوە لەسەر سنووری هەرێمی کوردستان و تورکیا تاوەکو جەرابلۆس قەڵەمڕەوەکەیان بگەیێننە 400 کم کە 250 میل دەکات. ئا لێرەوە بیرۆکەی کردنەوەی ڕاڕەوی کوردی لەنێوەندە میدیایی و سیاسییەکاندا برەوی سەندووە. [3]
بەگشتی مەبەست لە ڕاڕەوی کوردی پێکەوەبەستنەوەی شریتی پچڕ - پچڕی ناوچە کوردییەکانی ڕۆژئاوای کوردستانە کە لە دێرکەوە دەستپێدەکات و تاوەکو عەفرین دەکشێت. ئەم ناوچەیە 750 کم لەخۆ دەگرێت. ڕاڕەوی کوردی وەنەبێ تەنیا یەك

1 -www.bilgesam.org- prof Dr.Atilla Sandıklı, ABAnın PYD politikası duşmanca bir yaklaşımdır, 26 Şubat 2016.

2 -www.washingtonpost.com, Biden warns Kurds not seek separate enelave on Turkish – Syrian border, 24 Asugust 2016.

3 -www.al-manitor.com, Fehim Taştekin, Kurds eye new corridor to Mediteranean, 24 june 2015.

واتا و یەك چەمكی جیۆسیاسی تاكانە بگەیێنێ، بەڵكوو چەند دیدێكی جیاواز بۆ ئەم زاراوەیە هەن. واتایەكی ئەوەیە كە ئەم ڕاڕەوە هەرێمی كوردستان بەسەر رۆژئاوای كوردستاندا بە دەریای سپی دەگەیێنێت. مانایەكی دیكەیشی ئەوەیە كە رۆژئاوای كوردستان پێكەوە دەبەستێتەوە و كۆتایی بە لاوازی جیۆپۆلیتیكی پچڕ- پچڕی ئەم پارچەیە دەهێنێت. [1]

هەندێك پێیانوایە ئەم ڕاڕەوە لە سنووری هەرێمی كوردستانەوە دەستپێدەكات و تاوەكو عەفرین لە سنووری توركیا دەكشێت. هەندێكی دیكەش پێیانوایە لە دێركەوە تاوەكو شاری كەسەب لەكەناری دەریای سپی دەڕوات. بۆیە ئەوانەی باس لەم ڕاڕەوە كوردییە دەكەن بە بیانی و ناوخۆییەوە بەسەر دوو گرووپدا دابەشدەبن. بەگشتی لەنێو كورددا تەنیا ژمارەیەكی كەم دیدێكی واقیعیان بۆ ئەم پرسە هەیە و پێیانوایە ئەم ڕاڕەوە لە شاری دێركەوە تاوەكو ناوچەی عەفرین بەردەوامدەبێ و ناگاتە دەریا . بەشی زۆری بژارەی كوردی پێیانوایە ئەم ڕاڕەوە هیچ پچڕانێكی تێدا دروستنابێ و لە دێركەوە تاوەكو شاری كەسەب دەكشێت. بەتایبەت لەو دواییەدا كە چیتر جیۆپۆلیتیك ستاتیك نییە و دینامیكتر بووە و گۆڕانكاری لەسەر نەخشەی ناوخۆیی هێزەكان بەسانایی بەدیدێت ، خواستی ئەم دەستەبژێرە كوردە پەرەی سەندووە. ئەگەر ئەم ڕارەوە كوردییە پێكبێت ، ئەوە چەند كاركردێكی جیۆسیاسی دەخاتەوە:

- سنووری جوگرافی كوردستان كاملدەكات.
- سنووری جوگرافی كوردستان لە دەریا نزیكدەكاتەوە.
- كۆتایی بە داخرانی جیۆسیاسی كوردستان دەهێنێت.
- سنوورەكانی توركیا و جیهانی عەرەبی سوننە لەیەك دادەبڕێت. [2]

لێرەدا دەكرێ لە خواستی جیۆسیاسی كورد تێبگەین كە بەدوای كاملكردنی جوگرافی و جیۆسیاسی وڵاتەكەوەن. كوردی رۆژئاوا لە هەندێك رووەوە بەشێوەیەكی واقیعی و بەپەرێزەوە سیاسەت دەكەن و تەنانەت لەبەر رەچاوكردنی هاوكێشە ستراتیژییەكان، ناوێرن جەخت لەسەر ناسنامەی كوردستان بكەنەوە و بگرە ئیدارەكەش ناوی كوردستانی پێوە نییە و ئەم پێویستییە بە "رۆژئاڤا" پێناسە دەكەن.

لەكاتێكدا لەڕووی ناونانەوە گەلێك واقیعبینن، كەچی لەڕووی رەچاوكردنی هاوسەنگی

---

1 -كوردستان و پۆست داعش، كۆمەڵێك نووسەر، ناوەندی لێكۆڵینەوەی رووداو، هەولێر، بەهاری 2016، لا 148.

2 -www.haaretz.com, Turkey Bombs ISIS, Kurdish Targets in Syria, Says “Opening Corridor” for Moderate Rebels, 22 Aug 2016.

جیۆسیاسی ناوچەکە بۆ برەوپێدانی قەڵەمڕەوەکەیان ئەوەندە واقیعی نین و تەنانەت ئایدیالی و میسالیشن . چونکە لێرەدا دۆزی کوردی لە سووریایان بەتەواوی بە دۆزی کوردی لە تورکیا بەستووەتەوە. ئەوەندەی موخاتەبی پرسەکە بە ئەنقەرە دەزانن، ئەوەندە دیمەشق بە موخاتەبی نازانن. ئەمەش زۆر گرفتی جیۆسیاسی بۆ دۆزی کوردی لە سووریا ناوەتەوە. ئەگەرنا چۆن قەوارەیەکی کوردی پێکەوەدەنێی ، بەڵام ناتەوێ حیساب بۆ هاوسێیەکی جیۆسیاسی گەورەی وەکو تورکیا بکەی کە 750 کم سنوورت لەگەڵی هەیە؟

هەروەها سیمبوولەکانیشیان سیمبوولی کوردی باکوورن و ناتوانن جەخت لە ناسنامەی تایبەتی خۆیان بکەنەوە. دۆزی ستراتیژیشیان بەتەواوی بە دۆزی ستراتیژی کوردی باکوورەوە بەستووەتەوە و لەوبڕوایەشدان کە دووژمنی ستراتیژی هەردوو دۆزەکە لە سووریا و لە تورکیاش تەنیا ڕژێمی ئەنقەرەیە. ئەمەش سەرەتای دۆزێکی گەورەی جیۆسیاسییە کە پێناچێ کورد سوودی لێببینن!

ستراتیژی جیۆپۆلیتیکی هێزە کوردییەکانی ڕۆژئاوای کوردستان دەشێبەشێوەیخوارەوە پووختبکرێتەوە. واتە دەکرێ پرۆژەی جیۆپۆلیتیکی هێزە کوردستانییەکان بۆ ئەم سێ خاڵەی خوارەوە کورتبکرێتەوە: یەکەم، کامڵکردنی جوگرافی و پێکەوەبەستنەوەی کانتۆنەکان. دووەم، پێکەوەنانی قەوارەیەکی فیدراڵی کە لە دۆخی دیفاکتۆوە بۆ دۆخی دیجۆر بگوێزرێتەوە، سێیەم، بەشداربوونی کارا لە داڕشتنەوەی سووریای تازە. [1]هێزە کوردییەکانی ڕۆژئاوا لە هەوڵی ئەوەدان بەسوودوەرگرتن لەم هۆکارانەی خوارەوە، پرۆژە جیۆسیاسیەکەی خۆیان سەربخەن. ئەم هۆکارانەش جیۆپۆلیتیکیان دینامیك کردووە کە بریتین لە: یەکەم، تێکچوونی بیرۆکراسیەتی دەوڵەت لە سووریا . دووەم، بەردەوامبوونی جەنگی ناوخۆیی. سێیەم، قۆستنەوەی ستراتیژییەکانی نەهێشتنی داعش.

ئەگەر کورد بتوانن هەموو کۆسپەکانی بەردەم پیادەکردنی ستراتیژییە جیۆسیاسییەکەیان تێکبشێنن و شریتی جوگرافی دێرك – عەفرین بەیەکەوە ببەستنەوە، ئەوە بۆیان هەیە هەنگاوێك زیاتر بەرەو پیادەکردنی دوایین خواستی جیۆسیاسی خۆیان بۆ پێشەوە بنێن کە ئەویش پێشڕەوییە بەرەو کەنارەکانی دەریای سپی. جارێك زووە کورد لەسەر ئەمە دوایین قسەی خۆی بکات. تەنیا ئەوەندە هەیە کە پێشمەرجی یەکەم بۆ ئەم

1 -مامەند ڕۆژە، وەرگۆڕانی ستراتیژی، بابەتێك لەسەر دیفاکتۆی خۆرئاوای کوردستان، ناوەندی لێکۆڵینەوەی ڕووداو، بەهاری 2016، لا 9.

پڕۆژەیە بەستنەوەی کۆبانی بە عەفرینە کە ئێستا پەلامارە کوردییەکە لە تەلرەفعەت لە کەرتی رۆژئاوا و مونبیج لە رۆژهەڵات پەنگی خواردووەتەوە، لە مونبیجیش کشایەوە بە گوشاری ئەمریکا بۆ رازیکردنی تورکیا.
کۆریدۆری کوردی لەو ناوچەیە قەتیس ماوەتەوە کە پێیدەگوترێ "هێڵی سووری تورکیا" ، یاخود کۆریدۆری عەزاز. تورکەکان بەم دژپڕۆژەیە دەیانەوێ خواستی جیۆسیاسی کورد جڵەوبکەن و بەئاشکرا دەڵێن"کۆریدۆری کوردی قبوڵناکەین". بۆیە ئێستا دەستوەردانی جیۆسیاسی تورکی بووەتە تەگەرەی سەرەکی لەبەردەم پڕۆژەی راڕەوی کوردی. واتە دەیانەوێ "راڕەوی کوردی" بە"قەڵغانی تورکی" جڵەوبکەن. [1]

ستراتیژی تورکیا: جڵەوکردنی پڕۆژەی کوردی

رۆژی 24 ئۆگۆستی 2016 رەجەب تەیب ئەردۆغان، فەرمانی دەستپێکردنی ئۆپەراسیۆنی "قەڵغانی فرات"ی دەرکرد. بۆ یەکەمجار لەوەتەی قەیرانی سووریا هەیە، هێزە چەکدارەکانی تورك هاتنەناو خاکی سووریاوە. ئەردۆغان تەوقیتی ئەم رۆژەی بەئەنقەست هەڵبژاردووە، چونکە رێك دەکاتە یادەوەری پێنجسەتساڵەی جەنگی مەرجی دابق کە تێیدا لەم رۆژەدا سوڵتان سەلیمی عوسمانی بە تێکشکاندنی سوپای عەرەبی - تورکی مەمالیکی میسر، خاکی شامی داگیرکرد. [2]
دابق لە بیرەوەری مێژوویی تورکەکان و داعشیشدا گەلێك واتاو هێمای گەورەی لەخۆگرتووە. بەپێی ریوایەتی جیۆپۆلیتیکیان تورکەکان پێیانوایە دابق دەرگای رۆژهەڵاتی نێوەڕاستی بەڕووی عوسمانیدا کردووەتەوە. بۆیە بە هەڵبژرادنی کاتوشوێنی ئەم ئۆپەراسیۆنە رێك لەسەر دووبارەکردنەوەی هێما و بیرەوەرییە مێژووییەکان کاردەکەن. پرسی دابق، رۆژی 24 ئۆگۆست، جەنگی مەرجی دابق و ئۆپەراسیۆنی "قەلغانی فرات" تاڕادەیەکی زۆر پشتی بەو ریوایەتە مێژووییە بەستووە کە "دابق" دەرگای رۆژهەڵاتی نێوەڕاست بەرووی تورکیای تازەدا دەکاتەوە.
لەلایەکیشەوە داعش کار لەسەر حەدیسی پێغەمبەری خودا لەمەڕ دابق دەکات . لەو حەدیسەدا پێغەمبەری ئیسلام مژدەی ئەوە بە موسڵمانان دەدات کە شەڕی گەورە

1 -Fabrice Balanche, The Struggle For Azaz Corridor could spur a Turkish Intervention? The Washington Institute for Middle East Poltics and www.huffingtonpost.com, Joseph V.Micallef, Turkey and The Kurdish Corridor: Why The Islamic State Survives? 16 Aug 2015.

2 -www.haber7.com, Mercidabnıkın 500. Yıl dönümünde Fırat Cerablus Harekatı, 24 Aug 2016.

لەنێوچەیەك بەناوی دابق لە شام لەنێوان سوپای موسڵمانان و کافراندا دێتەکایەوە. ئەم جەنگە بەپێی ئەم ریوایەتە دوایین جەنگ دەبێو تێیدا هەشتا سوپای نەیاران یەکدەگرن، بەڵام سەرەنجام سوپای موسڵمانان سەردەکەوێ و هەشتا سوپای کافران تێکدەشێ و ئیسلام سەرکەوتنی یەکجارەکی بەدەسدەهێنێت. داعش چاوەڕێی سەرگرتنی ئەم مژدەیە دەکات! [1]

فابریك باڵانچ توێژەری ئەنستیتۆتی واشنتن بۆ بەرزکردنەوەی کوالیتی سیاسەتی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست، لە وتارێکی بەناوی "هەوڵدان بۆ کردنەوەی راڕەوی عەزاز، دەستوەردانی تورکەکانی بەدوادا دێت" ، ئاماژە بەوە دەکات کە ئەگەر کورد لەسەر کردنەوەی ئەم راڕەوە سووربن، ئەوە تورکەکان پەلاماری خاکی سووریا دەدەن. ناوبراو ئەم هەنگاوەی تورکەکان بە جۆرێك لە "داگیرکاری نوێ" وەسفدەکات. [2]

کاتێك ئاوڕ لە ستراتیژییەکانی تورکیا لەمەڕ سووریا دەدەینەوە، بە ئاسانی هەست بەوەدەکرێ کە "پرسی کورد" و تەنانەت فۆبیای کوردی بڕبڕەپشتی ئەم ستراتیژییە پێکدەهێنێت. ئەوەی بۆ تورکیا گرنگە بریتییە لەوەی بە هەر شێوەیەك بووە، پێش بە پەرەسەندنی زیاتری PKK لە باکووری سووریا بگرێت. دیوەکانی هزری ستراتیژی تورکیا لەو بڕوایەدان، ئۆپەراسیۆنی قەلغانی فرات ناچارییە و ئەنقەرە بۆ پاراستنی ئاسایشی نەتەوەیی خۆی ناچارە دەستی تێوەربدات.

فیکرەت بیللا کە نووسەرێکی ستراتیژی تورکە دەڵێت: "تورکیا ناچارە دەست لە کاروباری سووریاوە وەربداو لە باکووری سووریا جێگیرببێت. چونکە PKK هەرچەند بەناو ستراتیژییەکانی گۆڕیوە، بەڵام بەکردەوە کار لەسەر پیادەکردنی ستراتیژییە سەرەکییەکەی واتە کوردستانی سەربەخۆ دەکات. ئەم دەوڵەتە چوار پایەی هەیە کە یەکیان باکووری عێراقە، یەکیان لە ئێرانە، یەکیان باکووری سووریایە و گرنگترینیشیان باشووری رۆژهەڵاتی تورکیایە. PKK خەریکە پایەی باکووری سووریای کامڵدەکات و بەشێنەیی خەریکە دەسەڵاتێکی کوردی پێکەوەدەنێت." [3]

ئەو نووسەرە پێیوایە ئەگەر ئەم دەوڵەتە پێکبێ و سنوورەکانی لە دەریاش نزیکبکاتەوە، ئەوە بەپلەی یەکەم دەبێتە هەڕەشە بۆ سەر ناوچەکانی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا . واتای ئەم خوێندنەوەیە بریتییە لەوەی ئەگەر PKK بتوانێ لە باکووری سووریا

1 -www.clarionproject.com, Islamic State – ISIS- ISIL- Propaganda Mgazine – Dabiq – 10 September 2014.

2 -Fabrice Balanche, The Struggle For Azaza Corridor could Spur a Turkish Invention?

3 -www.milliyet.com.tr, Fikret Billa, Fırat Kalkanı, 24 Aug 2016.

مۆدێلێکــی حوکمڕانــی پێکەوەبنــێ، ئــەوە شــەپۆلەکانی ناوچــە کوردنشــینەکانی تورکیــا دەگرێتــەوە.
مەولــوود چاوشــئۆغڵوو وەزیــری دەرەوەی تورکیــا لەمــەڕ ئۆپەراســیۆنی قەڵغانــی فــرات دەڵــێ "تاوەکــو YPG بــۆ ئەوبــەری فــرات نەکشــێتەوە، ئــەم ئۆپەراســیۆنە بەردەوامدەبێــت". هەروەهــا چەنــد جارێــك داوای لــە ویلایەتــە یەکگرتووەکانــی ئەمریــکا کــردووە کــە بەڵێنەکانیــان لەمــەڕ کشــانەوەی هێزەکانــی YPG بــۆ بــەری ڕۆژهەڵاتی فــرات جێبەجێبکەن. ئەمریکییەکانیــش چەنــد جارێــك لــەزاری وتەبێژەکانــی وەزارەتــی دەرەوەو پنتاگــۆن ئاماژەیان بەوەکــردووە هێزەکانــی ســووریای دیموکراتــی بــۆ ئەوبــەری فــرات کشــاونەتەوە. [1]
ئەردۆغــان خــۆی چەندیــن جــار لەســەر ئــەم پرســە ڕایگەیانــدووە کــە ئەمریکییــەکان بەڵێنەکانیــان نابەنەســەر. ئەمــە لەکاتێکدایــە ژەنەراڵێکــی ســوپای تورکیــا ڕایگەیانــدووە ئەگــەر کــورد ناوچەکانــی جەرابلــۆس – عــەزاز داگیربکــەن، ئــەوە بەفەرمــی خاکی عــەرەب و تورکمانــەکان داگیردەکــەن و لێرەشــەوە دەســت بــە پاکســازییەکی ئەتنــی دەکــەن و هەوڵــی گۆڕینــی دیمۆگرافــی ناوچەکــە دەدەن. ئــەو فەرماندەیــە ئامــاژە بــەوەدەکات لــە دۆخێکــی وادا تورکیــا ناتوانــێ بێدەنــگ بێــت! [2]
تورکیــا بەئاشــکرا ئامــاژەی بەوەکــردووە قەڵغانــی فــرات بەشــێکی بەمەبەســتی ڕاونانــی هێزەکانــی داعشــە، بــەڵام بەشــی ســەرەکی بــۆ ئەوەیــە ڕێگــە لــە پێشــڕەوی هێزەکانــی ســووریای دیموکراتــی بگرێــت بــۆ بــەری ڕۆژئــاوای فــرات. تورکیــا چەندیــن جــار ئــەوەی دووبارەکردووەتــەوە پەڕینــەوە بــۆ بــەری ڕۆژئــاوای فــرات لەلایــەن YPG بەزاندنــی هێڵــی ســوورە. بۆیــە ئۆپەراســیۆنی قەڵغانــی فــرات دەشــێ لــە چوارچێــوەی ســتراتیژی ســووریایی تورکیــا بــۆ جڵەوکردنــی پێشــڕەوی هێــزە کوردییەکانــی نزیــك لــە PKK پۆلێنبکرێــت.
ئەولەویەتە ستراتیژییەکانی تورکیا لە سووریا بریتین لەوانەی خوارەوە:
• جڵەوکردنی ڕاڕەوی کوردی بۆ یەکپارچەنەبوونی ناوچە کوردییەکان
• پێشگرتن لە دامەزرانی قەوارەیەکی کوردی
• پێکەوەنانی ناوچەیەکی تامپۆنی بۆ عەرەبی سوننەو تورکمانەکان
• سەپاندنی ناوچەی نفوزی فیعلی و ناوچەی فڕینی ئاسمانی
تورکیــا بــۆ پیادەکردنــی ئــەم ســتراتیژیەتەی پشــت بــە هەندێــك گرووپــی عەرەبــی ســوننە و تورکمانــی دەبەســتێ کــە بــەزۆری بەنــاوی ســوپای ئــازاد کاردەکــەن . بــەڵام بەکــردەوە

1 -www.hurriyet.com.tr, ABD YPGnın sözününun tutmasını bekliyoruz, 26 Aug 2016.

2 -هەمان سەرچاوەی پێشوو ڕۆژنامەی ئەلکترۆنی حورریەت، 26 ئۆگۆستی 2016.

بەشێکی زۆر لـە هێـزی زرێپۆشـی خـۆی هێناوەتـە نـاو ئـەم پرۆسـەیەوە. نزیکـەی 100 تانکـی تورکـی لەسـەر هێڵـی جەرابلـۆس – عـەزاز جێگیرکـراون. هەروەهـا تۆپخانـەی تورکیـا بـەردەوام سـەنگەرەکانی هێزەکانـی سـووریای دیموکراتـی دەپێکێـت. ئەگـەری ئـەوەش هەیـە ئەگـەر کاردانـەوەی توونـدی ئەمریـکا نەبـێ، بـەرە – بـەرە هێـزە ئاسمانییەکانیشـی بقۆزێتـەوە.
لەدیـدی تورکیـاوە ئەمریـکا و ئیسرائیـل لەپشـت دامەزراندنـی قەوارەیەکـی کوردییـەوەن کـە سـنوورەکانی تورکیـا – سـووریا واتـە سـنوورەکانی تورکیـا و جیهانـی عەرەبـی سـوننە لەیـەك دادەبڕێـت کـە تورکیـا بـە قووڵایـی سـتراتیژی خـۆی دەزانێـت. ئەگـەر کـورد بتوانـن ڕاڕەوە کوردییەکـە پێکەوەبنێـن و عەفریـن بـە کۆبانییـەوە ببەسـتنەوە، ئـەوە 750 کـم لـە سـنوورەکانی تورکیـا – سـووریا بەکـردەوە لەلایـەن کـوردەوە کۆنترۆڵدەکرێـت . تەنیـا 200 کمێـك لـەم سـنوورانە تاوەکـو دەریـا دەمێنێتـەوە.
تورکیـا لـەدوای ئۆپەراسـیۆنی قەڵغانی فـرات بەکردەوە پـڕۆژەی ڕاڕەوی کوردی پەکخسـتووە. ئێسـتا هێزەکانـی سـووریای دیموکراتـی نـە لـە ڕۆژهەڵاتـەوە و نـە لـە ڕۆژئـاواوە ناتوانـن پەلامـاری هێزەکانـی داعـش یاخـود هێزەکانـی بـەرەی ئیسـلامی و بـەرەی فەتحـی شـام بـدەن . لەنێوچـەی شـەهبا دوای پرۆسـەی ئاگربەسـت هێزەکانـی سـووریای دیموکـرات پەلامـاری هێزەکانـی داعشـیانداو گوندێکیـان رزگارکـرد. دەسـتبەجێ هێزەکانـی سـوپای ئـازاد بەپشـتیوانی سـوپای تورکیـا بنکـەی هێـزە کوردییەکانیـان تۆپبارانکـردووە!
بەوجـۆرە یەکـەم کۆسـپی جیۆسیاسـی لەبـەردەم پـڕۆژەی سـتراتیژی کوردیـدا قوتبووەتـەوە. هەڵکەندنـی ئـەم پـوازە جیۆسیاسـییە بـۆ کـورد ئاسـان نییـە. تاقـە فاکتەرێـك کـە بـۆی هەیـە ئـەم هاوکێشـە سـتراتیژییە بگـۆڕێ، پشـتیوانی ئەمریـکاو هێزەکانـی ئەتڵەسـییە. ئەگـەر هێزەکانـی ئەتڵەسـی بەتایبـەت ئەمریـکا سـنوورێك بـۆ پێشـڕەوییەکانی تورکیـا دابنێـن، ئـەوە کـورد دەتوانـێ ڕاڕەوەکـەی پێکەوەبنێـت. ئەگـەر بەپێچەوانـەوە بـێ، ئـەوە عەفریـن دەکەوێتـە نـاو گەمارۆیەکـی ترسـناك کـە لـە لای باکـوور و ڕۆژئـاواوە تورکیایـەو لـەلای ڕۆژهـەڵات و باشووریشـەوە هێزەکانـی بـەرەی ئیسـلامی و بـەرەی فەتحـی شـامن.
ڕاڕەوەکـە لەدیـدی درێژخایەنـەوە بـۆ پرسـی کـورد ڕەهەنـدی سـتراتیژی دەئافرێنێـت. هـەر لـە کامڵکردنـی جوگرافییـەوە بگـرە تاوەکـو کۆتاییهێنـان بـە داخرانـی جیۆسیاسـی لەتوێـی ئـەم ڕەهەنـدە درێژخایەنـەدا پۆلێندەکرێـن.
لەدیـدی کورتخایەنـەوە پێکەوەنانـی ئـەم ڕاڕەوە بـۆ پاراسـتنی ئاسایشـی خـاك و ئاسایشـی نیشـتمانی ناوچـەی عەفریـن زۆر گرنگـە. بـەڵام وەك باسـی لێوەکـرا، پارادایمـی تورکـی

کۆسـپی سـەرەکی لەبـەردەم ئـەم پڕۆژەیـەدا دروسـتکردووە.

پڕۆژەی ئەمریکا: کورد – ستراتیژی نەهێشتنی داعش

سـائول بەرنـارد کۆهـەن لـە تێزەکەیـدا بنیاتـی جیۆپۆلیتیکیـی جیهـان بەسـەر سـێ بەشـی سـەرەکیدا دابەشـدەکات:
حـەوزی جیۆسـتراتیژی: باڵاتریـن ئاسـتی پێکهاتـی جیۆسیاسـی دەگرێـتەوە کـە ئێسـتا تەنیا سـێ حـەوزی دەریـای ئەتڵەسـی، کیشـوەری ئۆراسـیایی و کیشـوەری – دەریایـی باشـووری ڕۆژهەڵاتـی ئاسـیا واتـە چیـن بوونیـان هەیـە.
حـەوزی جیۆسیاسـی: ژێربەشـی حـەوزی جیۆسـتراتیژییە و هەندێـك لـە هێـزە کیشـوەری و ناوچەییـەکان ئـەم حـەوزە پێکدەهێنـن وەك هیندسـتان، ئێـران، تورکیـا، سـعودیە، بەرازیـل، باشـووری ئەفریقیـا و تـاد.
حـەوزی دەوڵەتـە نەتەوەییـەکان: ئەمـە بریتییـە لـەو هێزانـەی کـە لەسـەر ئاسـتی نەتەوەیی کاریگەرییـان هەیـە و بریتییـە لـە دەوڵەتـە نەتەوەییـەکان، نیوەدەوڵەتـەکان، هێـزە نێـوان – دەوڵەتییـەکان و یەکـەی نەتەوەیـی بێدەوڵـەت.[1]
لێـرە فۆرمولێـك هەیـە کـە جـاری واهەیـە هاوکێشـەکە وادەکەوێتـەوە هێـزی حـەوزی جیۆسـتراتیژی لەگـەڵ هێزێکـی جیۆسیاسـی یەکدەگـرێ و بەمـەش هاوکێشـەی سـتراتیژی دەپەسـتێون. بـۆ نموونـە رووسـیا لەگـەڵ ئێران پشـتیوانی لـە سـووریای ئەسـەد دەکـەن و بەمـەش دۆخێکـی جیاوازیـان دروسـتکردووە.
جـاری واش هەیـە هێزێکـی جیۆسـتراتیژی بەپشـتیوانی هێزێکـی دەوڵەتـی نەتەوەیـی یاخود هێزێکـی یەکـەی نەتـەوەی بێدەوڵـەت، کاریگـەری لەسـەر هێزێکـی جیۆسیاسـی دەکـەن و دەپەسـتێون . بـۆ نموونـە هێزێکـی جیۆسـتراتیژی وەك رووسـیا بەپشـتیوانی یەکـەی نەتـەوەی بێدەوڵەتـی وەك ئەبخازیـا و ئۆسـێتیا دەوڵەتـی نەتەوەیـی گورجسـتانی لەتکـرد. یـان ئەمریـکا بەپشـتیوانی هەرێمـی کوردسـتان دەوڵەتـی عێراقـی رووخانـدووە.
گریمانـەی ئـەم بابەتـە ئەوەیـە کـە یەکگرتنـی هێزێکـی سـەرووهەرێمی لەگـەڵ هێزێکـی ژێرهەرێمـی یاخـود هـاوکاری هێزێکـی جیۆسـتراتیژی لەگـەڵ هێزێکـی ژێرناوچەیـی وەك یەکـەی نەتەوەیـی بێدەوڵـەت، بـۆی هەیـە وەرگۆڕانـی جیۆسیاسـی دەسـتەبەربکات. ئێسـتا هێزەکانـی ئەتڵەسـی بەتایبـەت ئەمریـکا و فەرەنسـا، لەتوێـی سـتراتیژییەکانی نەهێشـتنی

1 -سائول برنارد کوهن، ژئوپلیتیك نظام جهانی، سەرچاوەی پێشوو، ص 77.

داعشـدا پشـتیوانی لـە کـوردی رۆژئـاوای کوردسـتان دەکـەن.[1]
ئـەم پشـتیوانییە لـە تەنگـژەی کۆبانێـوە دەسـتپێکردووە کـە دۆزی کـورد بووەتـە دۆزێکـی جیهانـی. لـەوە بـەدوا هێـزە کوردییـەکان لەتوێـی سـتراتیژییەکانی نەهێشـتنی داعشـدا مامەڵـەی پراگماتیانەیـان لەگـەڵ دەکرێـت. هەروەهـا ئـەم مامەڵـە پراگماتییـە بـەرە – بـەرە بـۆ هاوپەیمانییەکـی مەیدانـی سـەربازی لـە چوارچێـوەی سـتراتیژی قەڵاچۆکردنـی داعشـدا وەرگـۆڕاوە. ئەمـەش هەلێکـی گـەورەی بـۆ هێـزە کوردییـەکان دەسـتەبەرکردووە.[2]
کـورد بەپشـتیوانی ئـەم پارادایمـە سـەرووهەرێمییە، توانیویانـە قەڵەمـڕەوی سـتراتیژی خۆیـان برەوپێبـدەن. هەروەهـا توانیویانـە پرۆسـەی دەزگاسـازی نەتەوەیـی خۆیـان خێراتـر بکـەن . کـورد لەژێـر نـاوی هێزەکانـی سـووریای دیموکراتـی سـنووری جوگرافـی نەتەوەیـی خۆیشـیان تێپەڕانـدووەو بـەرەو ناوچـە عەرەبـی و تورکمانییـەکان پێشـڕەوییان کـردووە. ئـا لێـرەدا ئـەم فاکتـەرە ژێرنەتەوەییـە لەگـەڵ فاکتـەری جیۆسیاسـی تورکیـادا بەریـەك دەکەون. بۆیـە لێـرەوە هەرسـێ فاکتـەری سـەرووهەرێمی (فاکتەری جیۆسـتراتیژی ئەمریـکا)، هەرێمی (فاکتـەری جیۆسیاسـی تورکیـا) و فاکتـەری ژێرهەرێمـی (یاخـود فاکتـەری ژێرناوچەیی کورد) پێکدادەکێشـن. ئەگـەر فاکتـەری جیۆسـتراتیژی لـەدژی فاکتـەری جیۆسیاسـی پشـتیوانی لـە فاکتـەری نەتـەوەی بێدەوڵـەت بـکات، ئـەوە هێـزی جیۆسیاسـی دەیدۆڕێنێـت. کاتێـك ئەمریـکاو کـورد یەکیانگـرت، رووخاندنـی رژێمـی سـەددام ئاسـانتر بـوو.
جـا ئەگـەر فاکتـەرە سـەرووهەرێمییەکە لەگـەڵ فاکتـەرە هەرێمییەکـە کێشـەی جیۆسیاسـی هەبـێ، ئـەوە هاوکێشـەکە بەسـوودی فاکتـەرە ژێرنەتەوەییەکە دەشـکێتەوە. ئەگـەر فاکتەری سـەرووهەرێمی و فاکتـەری هەرێمـی هاوپەیـمان بـن، ئـەوە فاکتـەری سـەرووهەرێمی لەنێـوان دوو دۆسـتدا رادەمێنـێ و توانـای بژاردنـی سـتراتیژی یەکلاکـەرەوەی نامێنێـت. وەك ئـەو دۆخـەی ئەمریـکا لەنێـوان تورکیـای هاوپەیمانـی ناتـۆ و کـوردی سـووریادا تووشـی بـووە.
ئەمریـکا لـە تەنگـژەی کۆبانێـوە بەسـوودی کـورد پشـتیوانی ئاسـمانی، هەواڵگـری و لۆجسـتی بۆیـان دەسـتەبەرکردووە. بۆیـە ئـەم پشـتیوانییە چەترێکـی سـتراتیژی بـۆ کـورد فەراهەمکـردووە. لێـرەوە زۆر پسـپۆڕ پشـتیوانی ئەمریـکا بـە فاکتەرێکـی یەکلاکـەرەوە وەسـفدەکەن. بـەڵام تورکیـا تائێسـتاش ئـەم پشـتیوانییە یەکلاکەرەوەیـە هـەرس نـاکات

1 -www.bbc.com, Syria War: US warns over Kurdish – Turkish violence, 29 Aug 2016.

2 -www.theguardian.com, Kareem Shaheen, Kurdish Forces besiege ISIS Figthers in Kobani after massacre of Civilians, 26 June 2015.

وبەشـێوەیجۆربەجۆر بەرپەرچـی دەداتــەوە کــە دواهــەم پەرچەکــرداری دەســتوەردانی زەوینییــە. ئەمــەش هەڕەشــەیەکی ســتراتیژی بــۆ هێــزە کوردییــەکان دەخوڵقێنێــت.
خـۆی ئامادەیـی ئەمریـکا لـە رۆژئـاوای کوردسـتان چەنـد سـتراتیژییەك دەشـۆپێنێت. پێگـەی کـورد لـە رۆژئـاوای کوردسـتان لـە چوارچێـوەی ئـەم سـتراتیژییەدا پۆلێندەکرێـت. هەرچەنـد ئەمریـکا تائێسـتا بەفەرمـی پشـتیوانی لـە پـڕۆژەی کـورد بـۆ پێکەوەنانـی فیدراڵـی رۆژئـاوا - باکووری سـووریا نەکـردووە، بـەڵام بەکـردەوە هاوپەیمانـی سـەربازی لەنێـوان ئەمریـکا و هێزەکانـی سـووریای دیموکراتـی تاڕادەیەکـی زۆر هاوکێشـەی سـتراتیژی گۆڕیـوە. سـتراتیژی ئەمریـکا لەمـەڕ سـووریا و هێـزە کوردییـەکان بریتییـە لـە:
- قەڵاچۆکردنی داعش و تیرۆری سەلەفی جیهادی
- تۆکمەکردنی هێزەکانی سووریای دیموکراتی بۆ قەڵاچۆکردنی داعش
- هێشتنەوەی دۆخی کوردی نافەرمی تاوەکو یەکلابوونەوەی جەنگی ناوخۆیی سووریا

لێـرەوە دەردەکـەوێ ئەمریـکا لەتوێـی سـتراتیژیەتی نەهێشـتنی داعشـدا بایـەخ بـە پێگـەی سـەربازی هێـزە کوردییـەکان دەدات. بۆیـە راسـتەوخۆ لـەڕووی زەوینییـەوە خـۆی تێـوە ناگلێنـێ بەڵکـو تەنیـا لەڕووی ئاسـمانی، هەواڵگـری، راوێـژکاری و تاڕادەیەکیش لۆجسـتییەوە پشـتیوانی لـە هێـزە کوردییـەکان دەکات. ئەمریـکا لەکاتـی رووبەڕووبوونـەوەی کـورد و هێزەکانـی ئەسـەد لەشـاری حەسـەکە بەسـوودی کـورد هۆشـداری دایـە هێـزی ئاسـمانی سـووریا.[1] بـەڵام لەکاتـی هێرشـی سـوپای تورکیـا بـۆ سـەر هێـزە کوردییـەکان هەمـان هەڵوێسـتی نەبـووە.
ئەمریـکا هەوڵـدەدا وەك ناوبژیـوان هێرشـەکانی تورکیـا لـەدژی هێـزە کوردییـەکان رابگرێت ، بـەڵام هێشـتا ئەمـە یەکلایـی نەبووەتـەوەو دیـار نییـە ئەمریـکا تاوەکـو کـوێ پشـتیوانی لـە کـورد دەکات. ئەمریـکا ئەمـڕۆ لەنێـوان تورکیـا و کـورددا راوەسـتاوە. تورکیـاش پێشـنیازی ئـەوە دەکات راسـتەوخۆ لەجیاتـی هێزەکانـی سـووریای دیموکراتـی لـە ئۆپەراسـیۆنی نەهێشـتنی داعـش لـە رەققـە بەشـداری بـکات ، بـەڵام واشـنتن تائێسـتا وەڵامـی ئەرێنـی بـۆ ئـەم داخـوازەی تورکیـا نەبـووە.[2]
لێـرەدا مەترسـی ئەوەیـە ئەمریـکا ئـەم دەسـتوەردانەی تورکیـا بـۆ رەققـە قبوڵـبکات . ئەوسا رۆڵـێ سـتراتیژی کـورد لـە چوارچێـوەی سـتراتیژیەتی نەهێشـتنی داعشـدا کاڵدەبێتـەوەو ئەگـەری ئـەوە هەیـە کۆتایـی بـە پـڕۆژەی سـتراتیژی کـوردی بێـت. بـەڵام ئەمـە زۆری مـاوە

1 -www.al-manitor.com, Kadri Gursel, ABDnın Suryedeki Caydırıcı Gücü, Amerikan bayrağı, 21 Aug 2016.
2 -www.cnnturk.com, Erdoğan Obamanın Rakka önerisini açıkladı, 7 Eylul 2016.

و پێناچێ هێزەکانی ئەتڵەسی متمانەی تەواویان بە تورکیا هەبێت . لەگەڵ ئەمەش دەستوەردانی تورکیا، پڕۆژەی ڕاڕەوی کوردی خستووەتە مەترسییەوە. بۆیە پرسیاری سەرەکی ئەوەیە گەلۆ ئەمریکا لەبەرانبەر ئەم پەلامارەی تورکیادا تاوەکو کوێ پشتیوانی لە کورد دەکات و ئایا سنوورێك بۆ تورکەکان دادەنێت؟

ئەنجام

ڕاڕەوی کوردی لەگەڵ ئەوەی بووەتە ڕۆژەڤی زۆر ناوەندی ئەکادیمی و ڕۆژنامەڤانی، بەکردەوە لەدوای ئۆپەراسیۆنی یەکینەکانی پاراستنی گەل لە گرێسپی و لەگەڵ پێکەوەبەستنەوەی جزیرە - کۆبانی تاڕادەیەك بەدیهاتووە. بەڵام لەوەتەی ئۆپەراسیۆنی هێزە کوردییەکان لە مونبیج سەرکەوتووە و ویستی ئۆپەراسیۆن بۆ جەرابلوس و باب هاتووەتەکایەوە، ڕووبەڕووی کۆسپی جیۆسیاسی تورکیا بووەتەوە. لێرەدا خواستی ڕاڕەوی کوردی بە پارادایمی تورکی ڕاوەستێندراوە!
تورکیا بە ستراتیژی قەڵغانی فرات کۆسپی بۆ "ڕاڕەوی کوردی" ناوەتەوە. بەشێك لەم پرۆسەیە بۆ هەڵەی ستراتیژی خودی کورد دەگەڕێتەوە کە نەیتوانیوە مامەڵەیەکی پراگماتیانە لەگەڵ هاوسێیەکی گەورەی وەك تورکیادا بکات. بەشێکیشی بۆ سیاسەتی کوردۆفۆبیا و سیندرۆمی کوردی لە تورکیا دەگەڕێتەوە کە تائێستاش تێنەپەڕێندراوە. هەروەها تێکەڵکردنی دۆزی ستراتیژی کوردی لە تورکیا لەگەڵ دۆزی کوردی لە سووریا هۆکارێکی گەورەی ناکام مانەوەی پڕۆژەی ڕاڕەوی کوردییە.
ئەگەر پڕۆژەی ڕاڕەوی کوردی بەدیبێ، ئەوە کورد گەلێك دەسکەوتی ستراتیژی لەسەر دەدوورێتەوە: کۆتایی بە جیۆسیاسەتی حەبیسی کوردستان دێت، دەرگاکانی کوردستان بەڕووی جیهانی ئازاددا دەکرێتەوە، سنوورێکی دەریایی بۆ خۆی دەستەبەردەکات، دەتوانێ ئەم ڕاڕەوە بۆ پڕۆژەی گواستنەوەی وزەی هەرێمی کوردستان و ڕۆژئاوای کوردستان بقۆزێتەوە کە بە ڕاڕەوێکی نوێی وزە وەسفدەکرێت. بەمەش زیانێکی گەورە بەپێگەی ترانزێتی تورکیا دەگەیێنێت.
لەگەڵ ئەمە پڕۆژەی ڕاڕەوی کوردی لەگەڵ واقیعی ستراتیژی ناوچەکەدا نایەتەوە. هەرچەند کورد توانیویەتی سنوورەکانی بەدرێژایی 400 کم لە دێرکەوە تاوەکو کۆبانێ فراوان بکات، بەڵام تائێستا نەیتوانیوە ئەم سنوورە لەسەر جەرابلوس - عەزازەوە بە عەفرین بگەیێنێت. ئەمەش عەفرین لەنێو گەمارۆیەکی کوشندەی تورکیا و هێزە

سـەلەفییەکاندا دەخنکێنـێ کـە ئەگـەری کارەسـاتی مرۆییشـی لێدەکرێـت.
لێـرە کـورد تەنیـا بەسـێ فاکتـەر دەتوانـێ پـڕۆژەی ڕاڕەوەکـەی سـەربخات. ئـەم سـێ فاکتـەرەش بریتیـن لـە: یەکـەم، پشـتیوانی ئەتڵەسـی بەتایبـەت ئەمریـکا بـۆ سەرخسـتنی ئـەم پڕۆژەیـە. دووەم، هـاوکاری هێـزی ئۆراسـیایی رووسـیا بـۆ ئـەم پڕۆژەیـە . سـێیەم، رێککەوتـن لەگـەڵ تورکیـا و دەسـتەبەرکردنی هـاوکاری هێـزە محەلییـەکان.
ئـەوەی لـە هەمـوو فاکتـەرەکان بـۆ کـورد یەکلاکەرەوەتـرە بریتییـە لـە پشـتیوانی هێـزە ئەتڵەسـییەکان بەتایبـەت ئەمریـکا. ئەمریـکا دەتوانـێ گوشـار بخاتـە سـەر ئەنقـەرە بـۆ ئـەوەی ئۆپەراسـیۆنی قەلغانـی فـرات رابگرێـت. هەروەهـا ئەمریـکا توانـای ئـەوەی هەیـە بەمیکانیزمـی جیـاواز پشـتیوانی لـە هێـزە کوردییـەکان بـکات بـۆ ئـەوەی بەدەوردانـەوەی هێزەکانـی تورکیـا لەسـەر هێڵـی جەرابلـۆس – عـەزاز، کۆردیدۆرێکـی نـوێ لەباشـووری ئـەم هێڵـە بـەرەو عەفریـن بکەنـەوە.
لـەوە واوەدیکـەش ئەگـەری رێککەوتنـی کـورد لەگـەڵ تورکیـا بەگوشـاری ئەمریـکا، گەلێـك هەڕەشـەی سـتراتیژی لەسـەر کـورد دەڕەوێنێتـەوە. ئەمـە بژارەیەکـی گونجـاوە، چونکـە تائێسـتاش لەنێـو دەوڵەتـە هاوسـێیەکانی کـورددا تورکیـا سـەرباری ئـەو جەنگـەی ئێسـتا هەیـە، لەبارترینیانـە کـە راسـتینەی کـوردی قبوڵبـکات. بۆیـە ناوبژیوانـی ئەتڵەسـی بـۆ پێکهاتنـی کـورد و تورکیـا یەکلاکـەرەوە دەبێـت. بەمـەش پـڕۆژەی راڕەوە کوردییەکـە تاڕادەیـەك لـە واقیـع نزیکدەبێتـەوە.

ڕۆڵی کورد لە تێکۆشانی تورکیا بەرامبەر تیرۆر

بیلگای دوومان

لێکۆلینڤانی شارەزا لە کاروباری رۆژهەڵاتی نێوەڕاست لە ناوەندی ئۆرسام

دژایەتیکردنی تیرۆر یەکێکە لە بابەتە سەرەکییەکانی سیاسەتی دەرەوەی تورکیا و ساڵانێکە لە پارتی کرێکارانی کوردستان PKK وەك رێکخراوێکی جوداخوازی ئەتنییەوە بگرە تاوەکو چەپێکی توندڕەوی وەك DHKP-C و گرووپە تیرۆریستییەکانی وەك قاعیدە و داعش و ئاساڵا و 17ی سێپتەمبەر، رووبەڕووی جۆرە جیاوازەکانی رێکخراوە تیرۆریستییەکان دەبێتەوە. هاوکاری ناوچەیی و نێودەوڵەتی شوێنێکی گرنگی ئەم تێکۆشانەی تورکیا دەگرێتەوە. بۆ دروستکردنی میکانیزمی بەهێزی دژایەتیکردنی تیرۆر، تورکیا هەم گرنگی بە پەیوەندی دوولایەنە و فرەلایەنە داوە، هەم لە زۆر لە پلاتفۆرمە نێودەوڵەتییەکانیشدا شوێنی خۆی گرتووە. تورکیا پشتیوانی لە ستراتیژی رێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان بۆ بەرەنگاربوونەوەی تیرۆر کردووە کە ساڵی 2006 بۆ بەرەنگاربوونەوەی تیرۆر بە هەر جۆرە ئامانجێك پەسندکراوە. لەو پەیوەندییەشدا رۆڵێکی بەهێزی لە هەوڵە جیهانییەکانی بەرەنگاربوونەوەی تیرۆردا گێڕاوە.

تورکیا و ستراتیژی بەرەنگاربوونەوەی داعش

لەدوای دەرکەوتنی داعش، تورکیا لەسەر بنەمای ئاسایشی نەتەوەیی، سەقامگیری ناوچەیی و هەوڵە نێودەوڵەتییەکانی بەرەنگاربوونەوەی تیرۆردا، وەك بەشێکی گرنگی دژایەتیکردنی داعش دەوری گێڕاوە و دەگێڕێت. تورکیا وڵاتێکە کە زووتر لە هەمووان دەرکی بە هەڕەشەی داعش کردووە. هەر لە ساڵی 2013ەوە، بەرلەوەی داعش و بەرەی نوسرە بەشێکی زۆری خاکی عێراق و سووریا بگرن، بە فەرمی ئەو

ڕێکخراوانـەی لـە لیسـتی تیـرۆر دانـاوە. دوای ئـەوەش، داعـش لـە حوزەیرانـی سـاڵی 2014دا موسـڵی گـرت و باڵادەسـتی خـۆی بەسـەر هەندێـك ناوچـەی عێـراق و سـووریادا سـەپاند. لەقۆناخـە سـەرەتاییەکاندا هێرشـەکانی داعـش بۆسـەر ئۆپۆزیسـیۆن لـە سـووریا و کۆمەڵکوژییەکانـی ئـەو ڕێکخـراوە لـە عێـراق، زۆر سـەرنجی ئەمریـکا و کۆمەڵگـەی نێودەوڵەتـی ڕانەکێشـا. بـەڵام دواتـر پێشـڕەوییەکانی داعـش لـە عێـراق و کوشـتاری گرووپـە ئەتنـی و مەزهەبییـەکان لـەو وڵاتـە بوونـە هۆکارێـك تاوەکـو ئەمریـکا بکەوێتـە جووڵـە. لەبەرئـەوەش بـۆ ڕزگارکردنـی عێـراق بەبـێ دابەشـبوون، وازی لـە پشـتیوانیکردنی مالیکـی هێنـا و پشـتیگری قۆناخـی دەستنیشـانکردنی سـەرۆك وەزیرێکـی نوێـی کـرد کـە بتوانـێ پشـتیوانی کـورد و سـووننەکانیش دەسـتەبەربکات. لـەو چوارچێوەیـەدا لـە 30ی نیسـانی 2014دا، سـێ مانـگ دوای هەڵبـژاردن، فوئـاد مەعسـووم وەك سـەرۆککۆمار هەڵبَژێـردرا و حکومەتـی نوێـی عێراقیـش دوای دانوسـتاندنێکی زۆر و سـەخت، 5مانـگ دوای هەڵبـژاردن واتـە لـە ئەیلوولـی 2014دا پێکهێـنرا.

لەلایەکـی دیکـەوە دوای ڕوونتربوونـەوەی هەڕەشـەی داعـش، ئەمریـکا سـەرەتا 300 ڕاوێـژکاری سـەربازی ڕەوانـەی عێـراق کـرد و دوای ئـەوەش بـۆ ڕێگرتـن لـە داعـش و پشـتیوانیکردن لـەو گرووپانـەی لـە گەمـارۆی ئـەو ڕێکخـراوەدا بـوون لـە 8ی ئابـی 2014ەوە هێرشـی ئاسـمانی بـۆ سـەر داعـش دەسـتپێکرد. ئـەم هێرشـە ئاسـمانییەش زیاتـر لـە سـتراتیژییەکی هەمەلایـەن، جووڵەیەکـی تاکتیکـی بـوو بـۆ ئـەوەی لەبەرامبـەر داعـش پشـتیوانی لـە کـورد و میلیشـا شـیعەکان بـکات. لەگـەڵ ئەوەشـدا ڕۆژ لـەدوای ڕۆژ داعـش بەهێزتـر بـوو. بەشـداریکردنی کەسـانێك لـە ئەمریـکا و ئەورووپـا بـۆ نـاو ئـەو ڕێکخـراوە، توانـای پەرەپێدانـی چالاکییەکانـی لـە دەرەوەی سـووریا و عێراقـی بـۆ ئـەو ڕێکخـراوە زیاترکـرد. بەوجـۆرەش دەرکەوتنـی داعـش وەك هەڕەشـەیەکی ناوچەیـی و تەنانـەت نێودەوڵەتـی، ئەمریـکای ناچارکـرد تاوەکـو بکەوێتـە جووڵـە. باراك ئۆبامـا سـەرۆکی ئەمریکا لـە10ی ئەیلوولـی 2014دا سـتراتیژی بەرەنگاربوونـەوەی داعشـی ڕاگەیانـد و بـەر لـەوەش هـاوکات لەلایـەك پشـتیوانی لـە هەوڵەکانـی پێکهێنانـی حکومەتـی عێـراق کـرد و لەلایەکـی دیکەشـەوە لـە کۆبوونـەوەی لووتکـەی ناتـۆ لـە گالـەر ، هاوپەیمانییەکـی دژی داعـش بـە بەشـداری 10 ئەندامـی ناتـۆ پێکهێنـا و دەسـتی بـە دانوسـتاندن لەگـەڵ هاوپەیمانـە عەرەبەکانـی لـە ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت کـرد تاوەکـو بەشـداری ئـەو هاوپەیمانییـە بکـەن. ئۆبامـا لـە ئێـوارەی 10ی ئەیلوولـی 2014دا لـە گوتارێکـی تەلەڤزیۆنیـدا سـتراتیژی بەرەنگاربوونـەوەی داعشـی ڕاگەیانـد و جەختیکـردەوە کـە ئامانجەکەیـان ئەوەیـە لەڕێگـەی

ستراتیژییەکی فرەلایەنە و قابیلی بەردەوامبوونەوە "پاشەکشە بە داعش بکەن و دواتر لەناوی بەرن". بۆ ئەوەش ستراتیژییەکی راگەیاند کە لە چوار لق پێکهاتبوو:
-هێرشی ئاسمانی بۆ سەر ئامانجەکانی داعش.
-یارمەتیدانی ئەو گرووپانەی بە مەیدانی لەدژی داعش شەڕدەکەن.
-بەکارهێنانی توانای بەرەنگاربوونەوەی تیرۆر بۆ رێگرتن لە هێرشەکانی داعش.
-درێژەپێدانی یارمەتی مرۆیی ئەو کەسانەی بەهۆی هێرشەکانی داعش ئاوارەبوون.
ئۆباما جەختی لەوەشکردەوە کە ئەوان هێزی پیادە بۆ شەڕی داعش رەوانە ناکەن و شەڕێکی وشکانی دیکە لە عێراق ناکەن . بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لەرووی مەشق و راهێنان و یارمەتی لۆجستی و هەواڵگرییەوە پشتیوانی سوپای عێراق و هێزە کوردییەکان دەکەن و بۆ رێکخستنی ئەو هاوکارییانەش راوێژکاری سەربازی رەوانە دەکەن . لەگەڵ ئەوەشدا بۆ بەرەنگاربوونەوەی داعش لە سووریا لەگەڵ حکومەتی دیمەشق هاوئاهەنگی ناکەن و لەجیاتی ئەوە یارمەتی سەربازیی ئۆپۆزیسیۆنی سووریا دەدەن و داوای لە کۆنگرێسی وڵاتەکەی کرد پشتیوانی لەم بڕیارەی بکات. سەبارەت بە ستراتیژی سێیەم، ئۆباما رایگەیاند کە لەگەڵ هاوپەیمانەکانمان کاردەکەین تاوەکو بتوانین سەرچاوەی دارایی داعش وشك بکەین و هەواڵگری بەهێزبکەین و رووبەڕووی ئایدیۆلۆژیای داعش ببینەوە. ئۆباما باسی کەسە بیانییەکانی ناو داعشیشی کرد و رایگەیاند کە پێویستە رێگە لە بەشداریکردنی شەڕکەرە بیانییەکان بۆ ناو داعش بگیرێت. وەك خاڵی چوارەمیش ئۆباما باسی لەوەکرد کە درێژە بە هاوکاری مرۆیی کەسانی شیعە و سوننە و مەسیحی و کەمینە ئایینییەکانی دیکە دەدەن کە بەهۆی داعش ئاوارەبوون و تێکۆشانی دژی ئەو رێکخراوەی کە بە "شێرپەنجە" ناوی برد بە شتێکی درێژخایەن ناوزەدکرد.
تورکیا لە قۆناخی سەرەتادا بەرامبەر ستراتیژی ئەمریکا بێ جووڵە مایەوەو رایگەیاند کە شتێکی هەمەلایەن نییە. بەرپرسانی تورك زۆر بەڕوونی ئەوەیان هێنایە سەرزمان کە ئەو ستراتیژیەی بەرگری لە پرۆسەیەکی سیاسی هەمەگیر لە عێراق و سووریا نەکات سەرناکەوێت. لەم چوارچێوەیەشدا جیاوازی بۆچوونی تورکیا و ئەمریکا سەبارەت بە دژایەتیکردنی داعش لە عێراق و سووریا و گۆڕانکارییەکانی سووریا دەرکەوت. بەتایبەتی لە سووریا بەهۆی شەڕی ناوخۆیی، نێوەڕۆکی هەڕەشەکان گۆڕانکارییان بەسەردا هات. لە قۆناخی سەرەتادا رژێمی سووریا وەك کێشەیەکی سەرەکی سەیر دەکرا ، بەڵام دواتر لەگەڵ درێژەکێشانی شەڕ، هەڕەشەی دیکە دەرکەوتن. بۆ ئەمریکا

ڕژێمـی سـووریا وەك هەڕەشـەی یەکـەم نەمـا و تورکیـا پانتایی شـەڕی دژی تیـرۆری زیاترکرد و جەختـی لەوەکـرد کـە پێویسـتە لـە تەنیشـت داعـش، پارتـی یەکێتـی دیموکراتـی PYD وەك درێژکـراوەی پارتـی کرێکارانـی کوردسـتان PKK لـە باکـووری سـووریاش بـە ئامانـج بگیرێـت. لەوبـارەوە ئاسایشـی سـنوور بـۆ تورکیـا وەك بابەتێکـی هـەرە گرنـگ دەرکـەوت، بـەڵام ئەمریـکا هەڵوێسـتی جیـاوازی پیشـاندا و بەپاسـاوی شـەڕی دژی داعـش مەیدانـی بـۆ PKK و PYD کـردەوە کـە هەڕەشـە لـە سـنووری تورکیـا دەکـەن. تورکیـا پێشـنیازی دروسـتکردنی ناوچەیەکـی ئارامـی لـە سـووریا کـرد، بـەڵام ئەمریـکا بـە پێداگیرییەکـی زۆرەوە دژی دەرکـەوت. سـەبارەت بـە سـنوورەکان چاوەڕوانـی یەکـەم ئەوەبـوو کـە هاتنـی پەنابـەران لەودیـو سـنوورەکانی تورکیـا کۆنترۆڵبکرێـت ، دوای ئـەوەش زاڵبوونـی ڕێکخـراوە تیرۆریسـتییەکان لـە سـنوورەکان زیادبـوو. بەهـۆی باڵادەسـتیی داعـش، PYD ، PKK و ڕژێمـی سـووریا لـە سـنوورەکان، تورکیـا وەك ئامانجێکـی کـراوەی تیرۆریسـتانی لێهـات.
لەوچوارچێوەیـەدا سـەبارەت بە سـتراتیژی بەرەنگاربوونـەوەی داعش بەپێـی ئەولەویەتەکانی خـۆی جووڵاوەتـەوە. لەگـەڵ ئـەوەی پشـتیوانی هاوپەیمانـی نێودەوڵەتـی دژی داعشـی کـرد کـە ئەمریـکا پێشـەنگایەتی دەکات، بـۆ پڕکردنـەوەی بۆشـاییەکانی سـتراتیژی ئەمریـکا لـە شـەڕی دژی داعـش بەپێـی ئاسایشـی نەتەوەیـی خـۆی کاری کـرد. بـۆ نموونـە تورکیـا سـەبارەت بـە سـەقامگیری سیاسـی لـە عێـراق بـە ئاشـکرا پشـتیوانی خـۆی دەربڕیـوە و باسـی دەرەفـەت و ئیمکانەکانـی خـۆی بـۆ هـاوکاری لەگـەڵ حکومەتـی ناوەنـدی عێـراق کـردووە.
بەڕوونـی وەڵامـی داواکارییەکانـی حکومەتـی عێراقـی سـەبارەت بـە یارمەتـی چـەك و کەرەسـتەی سـەربازی دایـەوە کـە بـەر لـە ڕاگەیاندنـی سـتراتیژی ئەمریـکا و وڵاتانـی ڕۆژئاوایـی بـۆ دژایەتیکردنـی داعـش کردبـووی. هـەر لـە چوارچێـوەی سـتراتیژی ئەمریـکا بـۆ بەرەنگاربوونـەوەی داعشیشـدا ڕایگەیاندبـوو کـە ئامادەیـە هاوکاری سـەربازی پێشـکەش بـکات. بـەڵام دژایەتـی خـۆی بـۆ پێدانـی چـەك و کەرەسـتەی سـەربازی دەربـڕی. تورکیـا نیگەرانـی ڕەوای هەیـە سـەبارەت بـەوەی کـە ئەمـە ناسـەقامگیری لـە تورکیـا و عێـراق و سـووریا زیاتـر دەکات. چونکـە دوای ئۆپەراسـیۆنەکانی داعـش لـە حوزەیـران بـەولاوە، قۆناخێکـی بەهێزبوونـی میلیشـیاییبوون لـە عێـراق دەبینرێـت. حکومەتـی ناوەنـدی عێـراق یارمەتـی سـەربازی ئـەو هێزانـە دەدات کـە دژایەتـی داعـش دەکـەن و ئەمـەش لـەدوای داعـش یـان لەکاتـی لاوازبوونیـدا دەتوانـێ وەك فاکتەرێـك بـۆ ناسـەقامگیری عێراق ڕۆڵـی هەبێـت.

تورکیا و کورد لە چوارچێوەی تێکۆشانی دژی داعشدا

تورکیا لە یەك کاتدا دژی یارمەتیدانی سەربازی بوو بۆ حکومەتی عێراق و حکومەتی هەرێمی کوردستانی عێراق. وەك دەزانرێت هێشتا کێشە سەرەکییەکانی نێوان حکومەتی عێراق و حکومەتی هەرێمی کوردستان سەبارەت بە کۆنترۆڵکردنی سەرچاوەکانی وزە، دابەشکردنی داهاتی نەوت، کەرکووك و ناوچە ناکۆکی لەسەرەکان، بودجەی هەرێمی کوردستان و پێگەی پێشمەرگە چارەسەر نەکراون. لەوانەیە کاتێك کە هەڕەشەی داعش کەمبێتەوە، کێشە بنەڕەتییەکانی عێراق جارێکی دیکە سەرهەڵبدەنەوە. لەبەرئەوەی یارمەتییە سەربازییەکانی ئەمریکا و وڵاتانی رۆژئاوایی دەبنە هۆی پڕچەکبوون و لەوانەشە مەترسی پێکدادانیش لەگەڵ خۆیدا بێنێت. ئاشکرایە کە حکومەتی عێراق و حکومەتی هەرێمی کوردستان لە ساڵانی 2011 و 2012دا لەڕووی سەربازییەوە بەرامبەر یەك دەرکەوتوون. ئەم بارودۆخەش بەخراپی کاریگەری لەسەر یەکێتی سیاسی و یەکپارچەیی خاکی عێراق دادەنێت کە تورکیا بەرگری لێدەکات. دەکرێت بگوترێت کە ئەگەر شتێکی بەوشێوەیە لە عێراق رووبدات، تەنیا بەو وڵاتەوە سنووردار نابێ و کاریگەری لەسەر مەسەلەی سووریاش دادەنێت. جگە لەوە، ئەگەری ئەوە هەیە کە ئەو چەك و یارمەتییە سەربازییانەی بۆ حکومەتی هەرێمی کوردستانی عێراق دەکرێن بکەونە دەستی PKK کە هێشتا لە ناوچەکانی ئەوێ خۆی جێگیرکردووە و تورکیاش ئەم نیگەرانیانەی خۆی بەڕاشکاوی هێناوەتە سەرزمان و بە ئاشکرا بۆ حکومەتی هەرێمی کوردستانی عێراقیش باسکراوە. بەڵام داژیەتیکردنی تورکیا بۆ پێدانی چەك و یارمەتی سەربازی لەلایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانی عێراقەوە بە هەڵە لێکدراوەتەوە و تەنانەت نێچیرڤان بارزانی سەرۆکی حکومەت لە لێدوانێکیدا گوتوویەتی کە ئەو یارمەتییەی ئەوان لە تورکیا چاوەڕوانیان دەکرد، نەکراوە. ئەمەش وەك هۆکارێك بۆ پرسیارکردن لە رای گشتی هەرێمی کوردستانی عێراق سەبارەت بەوەی کە ئایا پەیوەندییەکانی تورکیا و حکومەتی هەرێمی کوردستانی عێراق خراپ بوونە یان نا، رۆڵی هەبووە. لە رۆژی 28-29ی ئەیلوولی 2014دا نێچیرڤان بارزانی کە بۆ بەشداریکردن لە کۆڕبەندی ئابووری جیهان سەردانی ئیستەنبوڵی کردبوو، لەگەڵ هەریەك لە رەجەب تەیب ئەردۆغان سەرۆککۆمار و ئەحمەد داودئوغڵو سەرۆکوەزیری ئەوسادا دیداری کرد. دەکرێت بگوترێت کە بەپێی ئەو شتانەی سەبارەت بە دیدارەکان بۆ دەرەوە ئاشکراکران، حکومەتی هەرێمی کوردستانی عێراق

هەوڵی"نوێکردنـەوەی متمانـە"ی داوە. بـەڵام بەگشـتی دەرکـەوت کـە سیاسـەتی تورکیـا بەرامبـەر عێـراق و حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتانی عێـراق نەگـۆڕاوە. لەسـاڵی 2015دا لـە ئەنجامـی رێککەوتنـی تورکیـا و ئەمریـکا، پرۆگرامـی "فێرکـە و پڕچـەك کە"بـۆ ئـەو هێزانـەی دژی داعـش شـەڕدەکەن دانـراوە. لـەو پرۆگرامـەدا، لـە تەنیشـت گرووپەکانـی ئۆپۆزیسـیۆنی سـووریا، مەشـق و راهێنـان بـە پێشـمەرگەش کـراوە و یارمەتـی لۆجسـتی دراوە. لەگـەڵ ئەوەشـدا بـە هاوئاهەنگـی لەگـەڵ هاوپەیمانـی نێودەوڵەتـی و رێککەوتنـی دوولایەنـەی حکومەتـی عێـراق، ناوەندێکـی مەشـق و راهێنـان لـە باشـیك کراوەتـەوە. تورکیـا لەلایەکـەوە لەشـەڕی دژی داعشـدا پشـتیوانی لـە حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان کـردووە و لەلایەکـی دیکەشـەوە بـۆ ئـەو هاوسـەنگییە سیاسـییەی کـە لـە ناوچەکـەدا لەوانەیـە دوای داعـش دروسـتببێت پەیوەندییەکانـی خـۆی لەگـەڵ ئیـدارەی مەسـعود بارزانـی درێژەپێـداوە.

لـە روانگـەی تورکیـاوە شـەڕی دژی تیـرۆر لـە عێـراق و سـووریا واتایەکـی گشـتی هەیـە. بەوهۆیەشـەوە پێویسـتە لـە یـەك چوارچێـوەدا سـەیری تێکۆشـانی دژی داعـش و PKK و PYD لـە عێـراق و سـووریا بکرێـت. کاتێـك مەسـعود بارزانـی رایگەیانـد سـەبارەت بـە شـەڕی دژی داعـش لەگـەڵ تورکیـا رێککەوتوویـن، واتـای ئـەوەی دەگەیانـد کـە پشـتیوانی لـە ئۆپەراسـیۆنەکەی تورکیـا بـۆ سـەر جەرابلـوس دەکات. رۆڵـی تورکیـا سـەبارەت بـە ئۆپەراسـیۆنی موسـڵ، گرنگـی بـۆ کاریگـەری مەسـعود بارزانـی لـە ناوچەکـەدا هەیـە . تورکیـا لـە چوارچێـوەی هاوپەیمانـی نێودەوڵەتـی دژی داعـش، یارمەتـی هەمـوو ئـەو هێـزە لۆکاڵییانـەی داوە کـە دژی داعـش شـەڕ دەکـەن. هـەر لـەو چوارچێوەیـەدا دەزانرێـت کـە تورکیـا لـە ناوخـۆی وڵاتەکـەی و لـە عێراقیـش راهێنـان بـە پێشـمەرگە دەکات. لەگـەڵ گرنگییەکـەی بـۆ مەشـق و راهێنانـی هێـزە لۆکاڵییـەکان، هێـزی تورکیا کەمپـی باشـیك لـە روانگـەی لەنێوبردنـی داعشیشـەوە گرنگـی خـۆی هەیـە. هێـزی تورکیـا لـە باشـیك تائێسـتا نزیکـەی 470 تیرۆرریسـتی داعشـیان کوشـتووەو زیانـی مـادی زۆریـان بـەو رێکخـراوە گەیانـدووە. بەوهۆیەشـەوە بوونـی تورکیـا لـەو ناوچەیـەدا رۆڵـی ئاسـانکاری و پشـتیوانی بـۆ دژایەتیکردنـی داعـش دەگێڕێـت.

لەلایەکـی دیکـەوە، لـە ئەگـەری ئەنجامدانـی ئۆپەراسـیۆنێکی سـەربازی بـۆ نـاو شـاری موسـڵ لـەدژی داعـش، پێویسـتە تورکیـا و هێزەکانـی مەسـعود بارزانـی لـەو ناوچەیـە، بـۆ لاوازکردنـی PKK و PYD لـە شـنگال و دەورووبـەری بەیەکـەوە کاربکـەن و بجوڵێنـەوە. لەنێوبردنـی رێکخـراوە تیرۆریسـتییەکانی دیکـە لەگـەڵ داعـش، بـۆ تورکیـا وەك گرنگییەکـی ئاسایشـی نەتەوەیـی و سـەقامگیری ناوچەیـی دەردەکەوێـت. دەزانرێـت کـە رێکخـراوی

تیرۆرریستیی PKK و PYD دەیانەوێت قەوارەیەکی بەیەکەوە بەستراو کە شنگالی تێدابێ لە باکووری سووریا و باکووری عێراق دروستبکەن. ئەمەش لەدوای داعش وەك گرنگترین هەڕەشەی ناوچەیی لەبەردەممان دەردەکەوێت. ئەو هێرشەی لە باکووری عێراقەوە بکرێتە سەر تورکیا، هەروەها دەرکەوتنی پێکهاتەیەك کە ئاسایشی باکووری عێراقیش بخاتە مەترسییەوە، ناسەقامگیری سیاسی بۆ عێراق و حکومەتی هەرێمی کوردستانی عێراق زیاتر دەکات. لەم خاڵەشەوە نەك تەنیا بەرەنگاربوونەوەی داعش ، بەڵکو دژایەتیکردنی هەموو رێکخراوە تیرۆریستییەکان بۆ دابینکردنی ئاسایشی ناوچەیی گرنگە.

لەگەڵ ئەمانەشدا لاوازبوونی PKK و PYD بۆ کوردایەتیی مەسعود بارزانی لە ناوچەکە و پاراستنی هێزی حکومەتی هەرێمی کوردستانی عێراق گرنگە. هەڵە نییە ئەگەر بڵێین لەنێوان PKK بە سەرۆکایەتی عەبدوڵا ئۆجەلان و پارتی دیموکراتی کوردستان PDK بەسەرۆکایەتی مەسعود بارزانیدا سەبارەت بە سەرکردایەتیکردنی کورد لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست ململانێیەك هەیە. لەبەرئەوە دەتوانرێت باس لە بوونی رکابەرییەکی ناوچەیی لەنێوان مەسعود بارزانی و PKK و PDKدا بکرێت. ئەم رکابەرییە نەك تەنیا لە مەسەلەی کورد لە ناوچەکەدا، بەڵکو لە ململانێ سیاسییەکانی ناو حکومەتی هەرێمی کوردستانی عێراقیشدا رەنگیداوەتەوە. گۆڕینی هاوکاری یەکێتی نیشتمانیی کوردستان PUK و بزووتنەوەی گۆڕان بۆ رێککەوتنێکی نێوانیان، لەڕووی سیاسییەوە پێگەی PDKی خستووەتە ژێر گوشارەوە . ئەوان بۆ دروستکردنی گەمارۆ و گوشارەکەیان لەسەر PDK لە سیاسەتی ناوخۆ، پشتیوانی لە PKK و PYD دەکەن و لەدژی PDK بەکاریاندەهێنن. چونکە هەرچەندە گۆڕان و PUK لە سیاسەتی گشتیدا کاریگەریشیان هەبێت، بەڵام لە هەولێر و دهۆك و ناوچەکانی ژێر کاریگەری PDK لە شوێنەکانی وەك شنگال، زومار و فیشخابور کاریگەرییەکی ئەوتۆیان نییە و بۆ ئەوەش لەو ناوچانەدا هێز و کاریگەری PKK و PYD بەکاردەهێنن تاوەکو PDKی پێ لاواز بکەن. سەرنجڕاکێشە کە ئەوکاتەی مەسعود بارزانی سەردانی تورکیای کرد، مەلا بەختیار و شاندێکی PUK چوونە بەغدا و بەناوی حیزبەکەیان و حکومەتی هەرێمی کوردستانی عێراقەوە دانوستاندنیان کرد.

وادەردەکەوێت کە مەسعود بارزانی دەیەوێت هاوسەنگی ناوچەیی لەبەرچاوبگرێت. ئەو رۆژەی مەسعود بارزانی سەردانی تورکیای کرد، هێمن هەورامی بەرپرسی پەیوەندییەکانی دەرەوەی PDK رایگەیاند کە مەسعود بارزانی سەردانی ئێران دەکات

و ئەمەش سەرنجراکێشبوو. ئەم ڕاگەیاندنە واتای ئەوەی دەدا کە مەسعود بارزانی ڕۆڵی ئێران لە هاوسەنگییە ناوخۆییەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستانی عێراق لەبەرچاودەگرێت. خۆی لە خۆیدا هاوسەنگییەکی نوێ لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست پەیدا دەبێت. لەم هاوسەنگییەدا، تورکیا دەیەوێ بەپێی ئاساییکردنەوەی سیاسەتی دەرەوە، دیاریکردنی پێگەی خۆی بەپێی هاوئاهەنگی و میکانیزمەکانی هاوکاری ناوچەیی، بجوڵێتەوە. بەتایبەتی هەنگاوی بەرچاوی چارەسەری سەبارەت بە تیرۆری ناوچەیی، پێگەی تورکیا بەهێزتر دەکات. مەسعود بارزانی دەیەوێت سەبارەت بەو هاوسەنگییەی کە خەریکە دیاردەبێت، هەڵوێستێکی هەبێت و دەستکەوتەکانی لەدوای 2003ەوە بپارێزێت. بۆیە دەتوانرێت بگوترێت لە قۆناخی داهاتوودا ئەگەری دەرکەوتنی میکانیزمەکانی هاوکارییەکی فرەلایەنە لەنێوان تورکیا و حکومەتی هەرێمی کوردستان لە ئارادایە.

وەك ئەنجام لە تێکۆشانی تورکیا دژی تیرۆردا، لەنێو کوردەوە دوو ئەکتەر دەردەکەوێت. تورکیا لە شەڕی دژی تیرۆردا حکومەتی هەرێمی کوردستانی عێراق وەك هاوبەش سەیر دەکات. بەڵام PKK و PYD کە ئەمریکا بەبیانووی شەڕی دژی داعش لە سووریا پشتیوانیان دەکات، بەشێکی گرنگی شەڕی تورکیا لەدژی تیرۆر پێکدەهێنن. تورکیا لەوبارەوە، بەتایبەتی لەسەر بەرگریکردن لە سنوورەکان بەشێوازێکی سەربەخۆ دەجوڵێتەوە و تەنانەت ڕووبەڕووی "هاوپەیمانە ستراتیژییەکەی" واتە ئەمریکا دەبێتەوە. ئۆپەراسیۆنی قەڵغانی فرات لە ئابی 2016 ، کە سوپای تورکیا دژی داعش و PKK و PYD لە باکووری سووریا ئەنجامیدا، وەك نیشانەیەکی ئەوە سەیر دەکرێت. بە لەبەرچاوگرتنی ڕەوتی پەیوەندییەکانی تورکیا و ئەمریکا و ویستی هاوکاری هەردوولا سەبارەت بە ناوچەکە و هەروەها قۆناخی ئاساییبوونەوەی پەیوەندییەکان لەگەڵ ئێران و ڕووسیا، هەروەها بە لەبەرچاوگرتنی پێشهاتەکانی ناوخۆی حکومەتی هەرێمی کوردستانی عێراق، پەیوەندی تورکیا لەگەڵ حکومەتی هەرێمی کوردستان لە قۆناخی داهاتوودا لەڕووی شەڕی دژی داعش و PKK و PYD ڕۆڵی کلیلی دەبێت.

وەرگێڕانی لە تورکییەوە: دیجلە زەکی

تورکیا، داعش و دەوڵەتی سەربەخۆی کوردی

پ.د.عەبدوڵڵا کران
پسپۆڕی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان- زانکۆی ئالپ ئارسڵان- موش

سیاسەتی تورکیا لە بەرامبەر باشووری کوردستان، بەپێی کات و سەروەریی ئەکتەرە سیاسییەکانی ناوچەکە، دەگۆڕێت . ئەم سیاسەتە کە بەگشتی جوان نییە و بەپێی کونژکتۆرەکان دەگۆڕدرێت، دەکرێ لەنێو خۆیدا بەوشێوەیە پۆلێن بەندی بکریت: 1 - سەردەمی 1920 تاوەکو 1926 . لەم قۆناخەدا تورکیا باشووری کوردستان لە چوارچێوەی سنوورەکانی "میساقی میللی" خۆیدا دەبینێ و دەخوازێت ئەم ناوچەیە بخرێتەوە سەر خاکی خۆی. 2 - قۆناخی 1926 تاوەکو 1986. لەم قۆناخەدا تورکیا دەخوازێت کە هەرێمی کوردستان لەگەڵ عێراق ئەنتگرە بکات و بۆ بنپێکردنی کێشەی نەتەوەیی گەلی کورد، جار جارە بە دزی و جار جارەش بە ئاشکرا هاوکاری عێراق دەکات. 3 - سەردەمی 1990تاوەکو 2003.[1] لەم قۆناخەدا تورکیا جار جارە باسی گەڕاندنەوەی ویلایەتی موسڵ بۆ سەر خاکی تورکیا دەکات و جار جارەش بە کەڵکوەرگرتن لە کارتی تورکمان، هەوڵدەدات کە ئاستەنگ لە پێش ئۆتۆنۆمییەکی فراوانی کورد دابنێ. 4 - قۆناخی چوارەمیش لە 2003ەوە تاوەکو ئەمڕۆ دێت. لەم وتارەدا ئێمە هەوڵدەدەین زیاتر سەبارەت بە قۆناخی چوارەم باسەکەمان درێژە پێبدەین.[2]

1 -Abdullah Kıran, Turkiye'nin Kuzey Irak Politikası, Birikim, Sayı: 148, Ağustos 2001

2 --Ji bo nîrxandineke li ser serdemên pêşî bnr: Abdullah Kıran, Turkiye'nin Kuzey Irak Politikası, Birikim,

سیاسەتی تورکیا دوای 2003 و کێشەی کەرکووك

لەو رۆژەوەی عێراق دروستبووە تاوەکو ساڵی 2003 ، دەوڵەتی تورکیا لە سیاسەتەکانی دەرەوەیدا هەرچەندە بەردەوامیش نەبووبێت، بەڵام زۆربەی جار لە دژی کورد هاوکاری دەوڵەتی عێراقی کردووە. دوای داگیرکردنی عێراق لەلایەن ئەمریکا و رووخاندنی رژێمی سەدام حوسێن، تورکیا ناچاربوو پێداچوونەوەیەك بە هەڵوێستی خۆی لە بەرامبەر کورد بکات و کاتێك ئۆتۆنۆمی هاتە رۆژەڤەوە، لە دژی ئۆتۆنۆمییەکی فراوان بۆ کورد، وەستایەوە[1]. لەجیاتی ئەوەش، ئەو سیستەمەی بەباشتر زانی کە لەلایەن پۆل برێمەرەوە پێشنیازکرا و عێراقی بۆ 18 ویلایەت دابەشدەکرد. چونکە ئۆتۆنۆمییەکی فراوان دەیتوانی نەتەوەپەروەریی کوردی بەهێزتر بکات و هاندەری بزووتنەوەی کوردیی پارچەکانی دیکەش بێت. بۆیە تورکیا بۆ پێشگرتن بە تەشەنەکردنی نەتەوەپەروەریی کوردی، تورکمانەکانی عێراقی لە دژی کورد بەکاردەهێنا و بۆ ئەوەی کورد نەتوانن بەشێوەیەکی فەرمی کەرکووك بخەنەوە سەر خاکی هەرێمی کوردستان، هەرچی لە دەستهات کردی.

بەپێی دەستووری عێراق کە 15ی ئۆکتۆبەری 2005 لە گشتپرسییەکی فراواندا پەسندکرا، دەبووایە هەرسێ پارێزگای کورد وەك هەرێمێك دانی پێدابنرایە و لەلایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە بەڕێوەببرایە. لە خاڵی 113ی دەستووردا کە حکومەتی هەرێمی کوردستان بەرپرسی ئاسایش و هێمنایەتی نێوخۆیەتی و پێشمەرگەش بەشێوەیەکی فەرمی هێزی پاراستنی هەرێمی کوردستانە .[2] هەروەها بەپێی مادەی 140ی دەستووری عێراق دەبووایە لە کۆتایی ساڵی 2007 گشتپرسییەك بۆ چارەنووسی کەرکووك بکرایە و لەئەنجامدا بڕیار لەسەر چارەنووسی کەرکووك بدرایە کە ئایا کەرکووك لەگەڵ حکومەتی ناوەندیی عێراق بمێنێتەوە یان بکەوێتەوە سەر هەرێمی کوردستان. ئەوکات تورکیا بەتووندی لە دژی گشتپرسی وەستایەوە و گوتی بە هەزاران کورد لە کەرکووك نیشتەجێکراون و دیمۆگرافیای شارەکە لەلایەن کوردەوە گۆڕدراوە .[3] تاوەکو

Sayı: 148, Ağustos 2001

1 -James Dobbins, Seth G. Jones, Benjamin Runkle, Siddharth Mohandas, Occupying Iraq a history of the

2 -Kenneth Katzman & Carla E. Humud, Iraq: Politics and Governance, Congressional Research Service, March 9,2016, https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS21968.pdf

3 -“Turkey Ponders Northern Iraq Measures, Talabani ‘Regrets’ Threats,” Journal of Turkish Weekly, April 11, 2007, http://www.turkishweekly.net/news/44194/turkey-ponders-northern-iraq-measures-talabani-regrets-

کۆتایی ساڵی 2007، تورکیا حکومەتی هەرێمی کوردستانی بە بەرپرسیاری سەرەکیی هێرشەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان PKK دەزانی و بە ئابڵۆقەی ئابووری هەڕەشەی لە باشووری کوردستان دەکرد.
لەم قۆناخەدا تورکیا زیاترین کێشەی لەسەر کەرکووك دەنایەوە و نەیدەخواست کەرکووك بکەوێتە سەر هەرێمی کوردستان. بەڕای تورکیا کەرکووك شارێکی کوردی نییە و بە مێژوو و ناسنامە تورکمانیبووە. بەڵام هەر بەوجۆرەی کە نووسەری ئەنسکلۆپیدیای پێشوو کە بەزمانی تورکی بڵاوکراوەتەوە، لە کتێبەکەدا بەناوی (قامووسی ئەلعالەم)دا دەڵێت"کەرکووك بەشێوەیەکی مێژوویی شاری کوردانە". شەمسەدین شامی بەوشێوەیە دەنووسێت: "سێ لە چواری شاری کەرکووك کورد، یەك لە چوارەکەی دیکەی تورکمان، عەرەب و کەمە نەتەوەکانی دیکەن . لەم شارەدا 760جوولەکە و 460کریستیانیش نیشتەجێن. "[1]
کەرکووك لەسەردەمی عوسمانییەکاندا ناوەندی بەڕێوەبەرایەتی ویلایەتی شارەزوور بوو. ساڵی 1879 کەرکووك خرایە سەر ویلایەتی موسڵ و کرایە شارۆچکەیەکی ئەو شارە. ساڵی 1918 کاتێك ئینگلیزەکان موسڵیان داگیرکرد، لە هەولێر پارێزگایەکی نوێیان دامەزراند. بەپێی زانیاری ئینگلیزەکان لەساڵی 1921دا بەگشتی 75000 کەس لە دانیشتووانی کەرکووك کوردن، 35000 تورکمان، 10000عەرەب، 1400جوولەکە و 600کەسیش کلدانی لەو شارەدا نیشتەجێبوون . ساڵی 1925 لیژنەیەکی کۆمەڵەی نەتەوەکان (عصبە الامم) بۆ چارەسەرکردنی کێشەی موسڵ دێنە هەرێمەکە و لێکۆلینەوە لەسەر دیمۆگرافیای ناوچەکە دەکەن. بەپێی زانیارییەکانی ئەم لیژنەیەش 63%ی دانیشتووانی کەرکووك کورد، 19% تورکمان و 18% عەرەب بوون. [2]
لەساڵی 1963ەوە بەشێوەیەکی سیستماتیك دەرکردن و کۆچبەرکردنی کورد لە کەرکووك دەستیپێکردوو. لە ئابی 1963دا، عەلی ساڵح ئەلسەعدی بە ناوی رژێمی بەعسەوە، 13 گوندی کورد لە دەوروبەری کەرکووك دەڕووخێنێت. 34 گوندی دووبز چۆڵدەکات و کەسانی عەرەب لە شوێنیان نیشتەجێدەکات. بێگومان ئەمە سەرەتا بوو. پاش ئەوەی رژێمی بەعس بە تەواوی پێگەی خۆی پتەوکرد و سەروەریی عێراقی بەدەستەوە گرت و، بەردەوام خەریکی دەرکردنی کورد بوو لە کەرکووك. لەنێوان ساڵانی 1963 تاوەکو

threats.html.

1 -Mehmet Emin Bozarslan, Tarihteki İlk Turkçe Ansiklopedi’de Kurdistan ve Kurdler, Deny Yayınları, İstanbul 2001, r.151

2 -Nouri Talabany, “Who Own Kirkuk? The Kurdish Case,” Middle East Quarterly, Winter 2007, r.75-78

1988 ، بەگشتی 779 گوندی کورد لە دەوروبەری کەرکووك وێرانکران و بۆیەوەی رێگە لە گەڕانەوەی کورد بگیرێت، مووچە و مەزراکانیان سووتاندن، مەڕ و ماڵاتەکانیان تاڵانکردن، بیری ئاوەکانیان کوێرکردنەوە و گوڕستانەکانیان وێرانکردن . لەئەنجامی ئەم کردەوە قڕکەرانەدا، 37726 خێزانی کورد لە گوندەکانیان دەرکران. ئەگەر سەری هەر خێزانێك 5-4 کەسیش بێ، کەواتە نزیکەی 200000 کەس لە خاك و وڵاتی خۆیان کران . رژێمی بەعس تاوەکو دەستپێکردنی شەڕی ئێران و عێراق کاری بە سەر تورکمانەکانەوە نەبوو، بەڵام لەکاتی شەڕدا گوندی تورکمانە شیعەکانی کەرکووك رووخێنران.[1]
بێگومان دەوڵەتی عێراق تەنیا کوردانی نیشتەجێی گوندەکانی لە شوێنی خۆیان دەرنەخست، بەڵکو کوردانی نێو شارەکانیش لە ئامانجیدا بوو. کرێکارانی کۆمپانیا نەوتییەکان، فەرمانبەران و مامۆستایانیش بەر پڕیشکی ئەم هۆڤییەتییە کەوتن. رژێمی بەعس ناوی سەرجەم کۆڵان و خوێندنگەکانی گۆڕی و ناوی عەرەبیی لەسەر دانان. ئەو کوردانەی لە شارەکەی دەرکران تەنیا دەیانتوانی موڵکەکانی خۆیان بفرۆشنە عەرەبەکان و جگە لە عەرەب رێگە بە کەسی دیکە نەدەدرا لە کەرکووك موڵك بکڕن. بە هەزاران شوێنی نیشتەجێبوون و گەڕەکی نوێ بۆ عەرەبەکان کرانەوە. جینۆسایدی ئەتنیکی، دوای شەڕی 1991ی کوەیتیش درێژەی هەبوو. حکومەتی عێراق لەساڵی 1997دا قەڵای کەرکووکی رووخاند کە کەوتبووە نێوەڕاستی شار و دێر و مزگەوتی تێدابوو. بەڕای کومیتەی چاودێری مافی مرۆڤ، حکومەتی عێراق لە ساڵی 1991ەوە تاوەکو 2003، بەگشتی 120 تاوەکو 200 هەزار کەس لە کەرکووك دەرکران.[2]
تورکیا بەهیچ شێوەیەك ئەم هۆڤییەتییەی کە لە دژی گەلی کورد ئەنجامدەدرا، وەك پێشێلکردنی مافی مرۆڤ سەیر نەدەکرد. چۆڵکردن و تێکدانی دیمۆگرافیای کەرکووك لە روانگەی تورکیاوە کێشەیەکی نەبوو، بەڵام کاتێك لە 2003 ساڵی دەرفەتێك بۆ کورد هەڵکەوت کە بگەڕێنەوە بۆ ماڵی خۆیان، ئینجا تورکیا باسی تێکدانی دیمۆگرافیای شارەکەی کرد . تورکیا نەیدەخواست کەرکووك بکەوێتە سەر هەرێمی کوردستان، چونکە کاتێك کەرکووك بکەوێتە دەستی کورد، ئەوا کورد لە رێگەی سەربەخۆیی ئابووریدا هەنگاوی گرنگ دەنێن و سەرکەوتنێکی مەزن بەدەستدێنن.
سیاسەتی تورکیا لە بەرامبەر باشووری کوردستان، پاش هاتنە سەر حوکمی پارتی

1 -Nouri Talabany, “Who Own Kirkuk? The Kurdish Case,” Middle East Quarterly, Winter 2007, r.7578-

2 -Iraq: Forcible Expulsion of Ethnic Minorities, vol. 15, no. 3(E) (New York: Human Rights Watch, Mar. 2003). https://www.hrw.org/reports/2003/iraq0303/

داد و گەشـە پێـدان AKPو تێپەڕینـی سـاڵان، گۆڕانـی بەسـەردا هـات، بـەڵام هەڵوێسـتی تورکیـا سـەبارەت بـە کێشـەی گەڕانـەوەی کەرکـووك بـۆ سـەر خاکـی کوردسـتان، گۆڕانێکـی بەخـۆوە نەدیـت. دوای حوزەیرانـی 2014 و داگیرکردنـی موسـڵ لەلایـەن داعشـەوە، کەرکـووك کەوتـەوە دەسـت کـورد و دۆخێکـی نـوێ هاتـە ئـاراوە. پێـش ئـەوەی باسـی ئـەم دۆخـە نوێیـە بکەیـن، پێویسـتە هەندێـك سـەبارەت بـە گۆڕانـکاری لـە سیاسـەتەکانی تورکیـادا بدوێیـن .

پارتی دادوگەشە پێدان و گۆڕانی سیاسەتەکانی تورکیا

بێگومـان ئـەم گۆڕانکارییـە یەکسـەر دروسـتنەبوو، چونکەAKPیـش لـە سیاسـەتی دەرەوەدا زۆر خێـرا وازی لـەو کردەوانـەی پاشـماوەی سـەردەمی کەمالیسـتەکان، نەهێنا. یاشـار یاکیش، وەزیـری پێشـووتری کاروبـاری دەرەوەی تورکیـا، لـە هەڤپەیڤینێکـی مانگـی ئابـی 2013دا لەگـەڵ تووبـا تەکەرەکـی ئەندامـی دەسـتەی نووسـەرانی رۆژنامـەی (تـەرەف) ، بەوشـێوەیە باسـی ئـەم گۆڕانـە دەکات: "13 سـاڵ پێـش ئێمـە تـازە پارتـی خۆمـان دامەزراندبـوو، وەزیـری پاراسـتنی حکومەتـی هاوپەیمانـی سـەبارەت بـە کوردانـی باکـووری عێـراق راگەیاندنێکـی دابـوو. تێیـدا گوتبوویـان : "ئەوانـە دەیانـەوێ ئۆتۆنۆمـی خێـڵ دروسـتبکەن، دەی بـا بیکـەن بزانیـن". ئـەو کاتـە منیـش ئـەو رۆژنامەیـەم هەڵگـرت و چوومـە ژوورەکـەی عەبدوڵـڵا گیـول و پێمگـوت: "سـەرەتا دەبـێ ئێمـە حکومـەت پێکبێنیـن و دواتـر پێویسـتە ئەوەنـدەی دەتوانیـن خۆمـان لـە راگەیاندنـی بەوشـێوەیە دووربخەینـەوە، چونکـە هێـزی تورکیـاش سـەبارەت بـە رووداوەکانـی عێـراق سـنوورێکی هەیـە. لـە عێـراق چ روودەدات دەبـێ عێراقییـەکان بڕیـاری لەسـەر بـدەن. ئەگـەر عێراقییـەکان بڕیـاری دامەزراندنـی ئـەو ئۆتۆنۆمییـە بـدەن، ئـەوا دروسـتدەکرێت.
پێویسـتە تورکیا پەیوەنـدی دۆسـتانە لەگـەڵ ئـەم هەرێمـە کوردییـە دروسـتبکات، لەوانەیـە ئـەم هەرێمـە لـە داهاتـوودا ببێتـە دەوڵەتێکـی سـەربەخۆ". ئـەو گوتـی :"باشـە ، بـەڵام بڵێـی ئێمـە بتوانیـن لەنێـو ئـەم هەمـوو رووداوەدا کـە خێـرا روودەدەن، بادانەوەیەکـی بەوشـێوەیە بکەیـن؟ مـن گوتـم :نـا ناتوانیـن ، بـەڵام دەبـێ هەڵوێسـتێکی وامـان هەبێـت". دواتـر هەڵبـژاردن کـرا، بەڕێـز گیـول بـووە سـەرۆك وەزیـران و منیـش بوومـە وەزیـری کاروبـاری دەرەوە. ئەمجـارە پێیگوتـم "یاشار ئـەوا تـۆ بـووی بـە وەزیـری کاروبـاری دەرەوە، بزانـە دەتوانـی ئـەوە بکەیـت؟ "، گوتـم: ئێسـتا ئەمریکـی هەرێمەکـە داگیردەکـەن، بۆیـە

دژواره، بەڵام من هێشتا لەسەر قسەکەی خۆمم. ئەوکاتە ساڵی 2000 بوو من ئەم هوشدارییەم دابووە بەڕێز گیویل، بەڵام ئەمڕۆکە ئێمە لە پەیوەندیی دۆستانە لەگەڵ هەرێمی کوردستاندا کەوتووینەتە پێش ئەمریکاوە. واتە دۆستایەتی ئێمە و کورد ئەوەندە نزیکبووەتەوە. ئێستا من بۆ باکووری سووریاش لەسەر ئەو بڕوایەم: دەبێ سوورییەکان خۆیان بڕیار بدەن کە لە سووریا چ رووبدات. پێویستە ئێمە لەگەڵ کوردانی سووریاش باش رەفتار بکەین. "[1]

ئەم گۆڕانە سیاسییە یەکجێ و لەپڕ دروستنەبوو، کاتێك باس دەهاتە سەر مافی کورد و دەستکەوتەکانیان، تورکیا بەردەوام خۆی گێل دەکرد. لەگەڵ ئەوەی کە حکومەتی ناوەندیی عێراق لە ئاریشەی PKKدا گرنگییەکی زۆری بە سیاسەتەکانی تورکیا نەدەدا، بەڵام تورکیا بەردەوام دەیخواست کە لە دژی کورد، یارمەتی بەغدا بدات. دیارە تورکیا خەمی کوردانی نەبوو، بەڵام دۆخی سووننەکانی عێراقی بەدڵ نەبوو. لە تشرینی دووەمی ساڵی 2011 کاتێك ئەمریکا هێزەکانی خۆی لە عێراق کێشایەوە، ئینجا حکومەتی ناوەندی عێراق هەڵوێستی توندتری بەرامبەر سووننەکان گرتەبەر. کاتێك بڕیاری دەستبەسەرکردنی تارق هاشمی، جێگری سەرۆککۆمار دەرکرا و هەڵات بۆ کوردستان، تورکیا بڕیاریدا وەك پەنابەر وەریبگرێت. پاش ئەوەی هاتە تورکیا، کاربەدەستانی سیاسی خۆشحاڵییەکی زۆریان نواند و چییان لەدەستهات بۆ پاراستنی کردیان. تەنانەت کاتێك ئینتەرپۆل بوولتەنێکی سووری بۆگرتن و دەستبەسەرکردنی ئەو دەرکرد، تورکیا رادەستی نەکرد و بەشیر ئاتالای جێگری سەرۆك وەزیران، لە راگەیاندنێکدا گوتی: "ئێمە وڵاتێکی میوانپەروەرین . ئێمە بە هەستیارییەوە بە دواداچوونی رووداوەکان دەکەین . هاشمی ئێستا میوانی ئێمەیە و ئێمە خاوەندارێتی لە میوانەکانمان دەکەین .[2] لە تەمموزی 2012دا تورکیا مافی پەنابەریی داوەتە تاریق هاشمی".[3]

ئەیلوولی ساڵی2012، رەجەب تەیب ئەردۆغان سەرۆك وەزیرانی تورکیا، بانگهێشتی نوری مالیکی سەرۆك وەزیرانی عێراقی کرد بەمەبەستی ئەوەی بەشداری کۆنگرەی

---

1 -Tuğba Tekerek, “ Asker Suriye’ye Girerse Dönemez,” Taraf, 29.07.2013,

2 -Atalay’dan Haşimi Açıklaması, Sabah, 10.05. 2012, http://www.sabah.com.tr/gundem/2012/05/10/atalay-dan-hasimi-aciklamasi

3 -Ipek Yezdani, “Turkey Gives al-Hashemi, His Team Residence Permit,” Hurriyet Daily News, July 31, 2012, http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-gives-al-hashemi-his-team-residence-permit.aspx?pageID=238&nID=26723&NewsCatID=359.

گشـتیی AKP بێـت. لـە هەمـان سـاڵدا پەیوەنـدی عێـراق و تورکیـا بـەرەوە خراپـی دەچـوو و ئەردۆغـان دەیویسـت بـەم بانگهێشـتە، پەیوەندییـەکان باشـتر بکاتـەوە. بـەڵام بانگهێشـتەکەی ئەردۆغـان بـە بیانـووی کاروبـاری دیکـە، قبووڵنەکرا. بەغـدا لـەم بانگهێشـتە دوورکەوتـەوە، بـەڵام حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان بەگەرمـی بەشـداری کونگـرەی AKP بـوو. نزیکبوونـەوەی هەولێـر و ئەنقـەرە، بەغـدای زیاتـر دوورخسـتەوە و درز و کەلێنـی نـوێ کەوتـە پەیوەندیـی نێـوان ئـەم دوو وڵاتـە.

بەهاری عەرەبی و ئێران، تورکیایان لە کورد نزیکترکردەوە

دوو دینامیکـی هەرێمـی دەورێکـی سـەرەکیان لـە نزیکبوونـەوەی تورکیـا و هەرێمـی کوردسـتاندا، بینـی: 1 - کاریگەرییەکانـی ئێـران لەسـەر حکومەتـی ناوەندیـی عێـراق. -2ئـەو رووداوانـەی هـاوکات لەگـەڵ بەهـاری عەرەبـی، دۆخـی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتیان ئاڵۆزتـر دەکـرد و بـەردەوام تەشـەنەیان دەسـتاند. بەتایبەتـی دوای سـاڵی 2007، کـورد هەوڵیانـدەدا کـە کاریگەریـی ئێـران لەسـەر عێـراق بخەنـە رۆژەڤـەوە تاوەکـو هـاوکاری و پەیوەندییەکانی ئـەم دوو لایەنـە، دەسـتکەوتەکانی گەلـی کـورد نەخاتـە ژێـر مەترسـییەوە. ئەوکاتە هـاوکاری و هاوپەیمانیـی ئێـران و عێـراق لەسـەر بنەمایەکـی ئایینـی گەشـەی دەکرد. لەسـاڵی 2003وە دەسـەڵاتی سیاسـی عێـراق لەدەسـت سـوونەکاندا نەمابـوو و شـیعەکان شـوێنی ئەوانیـان گرتبـووەوە . هەربۆیـە سـوونەکان بەگەرمـی پێشـوازییان لـە گشتپرسـی دەسـتووری عێـراق نەدەکـرد .[1] هـەروەك چـۆن لـە سـەردەمی سـەدامدا سـوونەکان نەیاندەویسـت دەسـەڵاتی عێـراق لەگـەڵ شـیعەکان بـەش بکـەن، ئـەوا ئێسـتاش شـیعەکان سـوونەیان لـە کاروبـاری بەڕێوەبەرایەتـی وڵات دووردەخسـتەوە و شـوێنی ئەوانیـان لـە بیرۆکراسـیی دەوڵەتـدا نەدەکـردەوە. بەوهۆیـەی کـە ئێـران راسـتەوخۆ پشـتگریی شـیعەکانی دەکـرد، هیـچ دەرفەتێـك بـۆ سـوونە و کـورد نەمابـوو کـە بتوانـن لـە بەرامبـەر ئەمـە پەرچەکردارێك بنوێنـن. لـە هەمانکاتـدا هیـچ هاوکارییـەك لەنێـوان سـوونە و کـورددا نەبـوو و تەنانـەت هێـزی سـوونەش لەنێوخـۆدا زۆر پـەرش و بڵاوبـوون.

لـەم دۆخـە ئاڵـۆزەی عێراقـدا، تاکـە یـەك رێگـە لـە پێـش کـورددا هەبـوو: یـان دەبووایـە رادەسـتی ئێـران و شـیعە بـن یـان روو لـە هێزێکـی دیکـەی هەرێمـی بکـەن و بـە هاوکاریی

1 -Kenneth Katzman & Carla E. Humud, Iraq: Politics and Governance, Congressional Research Service, March 9,2016, https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS21968.pdf

ئەو هێزە لە بەرامبەر هاوپەیمانیی ئێران و شیعەی عێراق، هاوسەنگییەك دروستبكەن. لەو هەلومەرجەدا هیچ دەوڵەتێکی دیکەی ناوچەکە جگە لە تورکیا نەبوو کە بتوانن پەیوەندی و دانوستاندنێکی لەگەڵ دروستبکەن. لە ڕۆژهەڵاتی ئەوان ئێران، لە ڕۆژئاوایان سووریا، لە باشووریان شیعەکانی عێراق و لە باکووریشیان تورکیا هەبوو. نەك هەر عێراق بەڵکو پێش ئەوە، سووریا هاوپەیمانی ئێران بوو. هەربۆیەش تەنیا ڕێگەی تورکیا لە پێش کورددا کراوەبوو. ئەگەر کورد بیانتوانیبا بە ستراتیژێکی ڕاست، ئەم دەرگایە بکەنەوە، ئەوا دەیانتوانی گوڕ و تینێکیان تێبکەوێتەوە، ئەگەر نا، ئەوا کارەکەیان زۆر دژوار دەبوو. ڕێگەی بەرەوپێشبردنی پەیوەندییە سیاسییەکان، بە بەهێزکردنی پەیوەندییە ئابوورییەکانەوە بەسترابووەوە. لە هەمانکاتدا کوردستان سەرلەنوێ ئاوەداندەکرایەوە و هەزاران کۆمپانیای وەربەرهێنان لەهەولێر بارگەیان خستبوو و زۆر کۆمپانیای تورکیش لەنێویاندا بوون . حکومەتی کوردستان زۆر پڕۆژەی مەزنی وەبەرهێنانی دایە کۆمپانیا تورکییەکان کە پڕۆژەی دروستکردنی فڕۆکەخانەی هەولێر و سلێمانیش لە نێویاندا بوو. لە ساڵی 2003 بەدواوە خودی ئەمریکاش هەوڵی نزیکبوونەوەی کورد و تورکیای دەدا. [1]

هۆکاری دووەم بەهاری عەرەبی بوو. لەگەڵ سەرهەڵدانی بەهاری عەرەبی، هەموو داینامیکی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست سەروبن بوو. بەتایبەت سووریا کاریگەرییەکی زۆری لەسەر تورکیا دانا، چونکە ئەم دوو وڵاتە هاوسنوور بوون و زیاتر لە 900کم سنووریان لە نێواندایە. لە ناوچەکەدا، تورکیا هەر لەسەرەتاوە ئەو هەڵوێستە سیاسییەی پەژراندبوو کە لە دژی ڕژێمی بەشار ئەسەد بوو. هەروەها تورکیا دەیبینی کە ئێران لەگەڵ عێراق، ڕاستەوخۆ پشتگری سووریا دەکەن. هاوپەیمانیی ئێران، عێراق و سووریا لەسەر بنەمایەکی مەزهەبی گەشەی دەکرد. بەوجۆرەش ئێران دەیویست هێڵێکی ئایینی دروستبکات و لە کەنداوی فارسەوە تاوەکو دەریای سپی وەك هیلالێك کە ناوی "هیلالی شیعە"[2] بێت، دابمەزرێنێت . ئەم بەرنامەیەی ئێران بۆ دامەزراندنی هیلالی شیعە، بەرنامەیەکی ستراتیژی بوو کە لە زووەوە بیری لێدەکردەوە. لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست ، دەوڵەمەندترین سەرچاوە نەوتییەکان لە هیلالی شیعەدان . لەم کاتەدا

1 -Soner Çagatay and Evans Tylyer “Turkey’s Changing Relation With Iraq, Kurdistan Up, Baghdat Down,” Policy Focus, October, 2012, r. 1. https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus122.pdf, gihîştin:14.08.20016

2 -Peter W. Galbraith, The End of Iraq, How American Incompetence Created a War Without End, Simon&Scuster (New York,: Paperbacks, 2006) r.6,7189-

ئەنقـەرە دەیویسـت لـە بەرامبـەر ئـەو میحـوەرە شـیعەیە، هاوپەیـمان بـۆ خـۆی بدۆزێتەوە. لـەو دۆخـە ئاڵـۆزەدا، باشـووری کوردسـتان و سـوننەی عێـراق، وەك باشـترین هاوپەیـمان بـۆ ئەنقـەرە دەژمێـردرا.
هۆکارێکـی دیکـەش، دۆخـی PKKبـوو. چونکـە تورکیـا لەسـەر ئـەو بڕوایـە بـوو کـە ئێـران و سـووریا لـە ژێـرەوە هاوکاریـی PKKدەکـەن. لەگـەڵ نزیکبوونـەوە لـە حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان، تورکیـا هیـوای وابـوو کـە کوردانـی باشـووریش، لـە بەرامبـەر PKKبەشـێوەیەکی دیکـە هەڵسـوکەوت بکـەن.
نزیکبوونـەوەی تورکیـا و حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان کاریگەریـی نەرێنـی لەسـەر پەیوەندییەکانـی ئەنقـەرە و بەغـداش دانـا. چونکـە بەغـدا نەیدەویسـت تورکیـا بەبـێ راوێـژ و ئاگاداریـی ئـەوان، راسـتەوخۆ لەگـەڵ کـورد دانوسـتاندن بـکات. بـەڕای عێـراق، تورکیـا بەو کردەوانـە خەسـار لـە سـەروەریی و دەسـەڵاتداریی عێـراق دەدات. بـەر لـەوەی لەگـەڵ کـوردان پەیوەندیـی هەبێـت، دەبـێ لەگـەڵ حکومەتـی ناوەندیـی عێـراق راوێـژ بـکات.

پەیوەندییەکان لە بواری وزەدا

تورکیـا تاوەکـو ماوەیەکـی نزیـك بـەر لـە ئێسـتا، بـۆ بابەتـی وزە بەغـدای بـە بەردەنگـی خـۆی دەگـرت. نۆرمەکانـی یاسـا نێودەوڵەتییەکانیـش پێویسـتیی بەوەبـوو. تانـەر یڵـدز، وەزیـری وزەی تورکیـاش رایگەیانـد کـە تورکیـا بەپێـی پەیمانـە نێودەوڵەتییـەکان رەفتـار دەکات و بەبـێ رەزامەندیـی بەغـدا، هیـچ پەیمانێکـی بنچینەیـی لەگـەڵ هەولێـر واژۆ نـاکات. ئەگـەر رێککەوتنێکیـش لەگـەڵ هەولێـر لەسـەر بابەتـی وزە دروسـتبکرێت ئـەوا بـە رەزامەنـدی عێـراق دەبێـت. [1]
لـە ئایـاری 2013دا سـەرۆك وەزیـران، ئەردۆغـان ئـەوەی دەربـڕی کـە تورکیـا و ئێکسـۆن مۆبیـل لەگـەڵ حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان پەیمانـی جۆراوجـۆر لەسـەر نـەوت، دەبەسـتن.[2] دوای ئـەوە بـە دوای ئـەو رێگەیانـەدا گـەڕا کـە بەپێـی یاسـا نێودەوڵەتییـەکان بتوانـێ لـە کوردسـتانەوە نـەوت هاوردە بـکات. دانوسـتاندنێکی بەوشـێوەیە، دوو ئاسـتەنگی لـە پێشـدا هەبـوو: -1 لـە بابەتـی بەرهەمهێنـان، دابەشـکردن و فرۆشـتندا، لەنێـوان

1 -Denise Natali, “Baghdad and Erbil Clash over Oil,” al-Monitor, June 6, 2012, http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2012/almonitor/iraqs-energy-imbroglio.html.

2 -Ollgu Okumuş, “Turkey energy deal with KRG lacks transparency,” Al- Monitor,01.08.2014

حکومەتـی ناوەنـدی و حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتاندا، لێکتێگەیشـتنێك نەبـوو. -2 بەپێـی یاسـا نێودەوڵەتییـەکان، دەبووایـە ئـەم دانوسـتاندنە دانوسـتاندنێکی رەوابێـت.
لـە تشرینـی دووەمـی 2013دا تورکیـا و هەرێمـی کوردسـتان پەیمانێکیـان لـە بـواری وزەدا واژۆکـرد. ئامانجـی ئـەم پەیمانـە ئەوەبـوو کـە نەوتـی کوردسـتان سـەرەتا بگاتـە کەنـاری جەیهـان لـە تورکیـا و لەوێـوە هەنـاردەی بازاڕەکانـی جیهـان بکرێـت. بـەڵام حکومەتـی بەغـدا بـە تـەواوی لـەدژی ئـەم پەیمانـە راوەسـتا و گوتـی کـە فرۆشـتنی نـەوت تەنیـا دەبـێ بـە رەزامەنـدی ئـەوان بێـت و ئـەم کارە پێشـێلکردنی یاسـاکانی عێـراق بـە دوای خۆیـدا دەهێنێـت، بۆیـە پەیمانێکـی رەوا نییـە. ئەمریـکاش پشـتگریی ئـەم هەڵوێسـتەی حکومەتـی عێراقـی کـرد .[1] لەوبـارەوە تورکیـا رایگەیانـد کـە نەوتـی کوردسـتان لـە بەنـدەری جەیهـان عەمبـار دەکرێـت و دوای ئـەوەی حکومەتـی ناوەندیـی عێـراق مۆڵەتیـدا هەنـاردە دەکرێـت. کاتێـك گوشـارە نێودەوڵەتییـەکان لەسـەر تورکیـا زیاتـر بـوون ، کـە گوشـارەکان زیاتـر لـە لایـەن ئەمریـکاوە بـوون، ئـەوکات وەزارەتـی وزەی تورکیـا ئەوەنـدەی توانـی خـۆی لـەم بابەتـە نەبـان کـرد. هەرچەنـدە بەغـدا دەیگـوت کـە ئـەم کێشـەیە دەباتـە دادگای نێودەوڵەتیـی نێوبژیوانیـی پاریـس(International Court of Arbitration in Paris)، تورکیـا لـە ژێـرەوە دەیویسـت دڵـی رابگرێـت. [2]
بێگومـان پرسـێکی گرنـگ لـەم بابەتـەدا، گەیانـدن و گواسـتنەوەی نـەوت بـوو کـە لـە کام رێگـەوە یـان بـە کام هێڵـی بۆڕیـدا، نەوتـی کوردسـتان بگاتـە تورکیـا. ئایـا راسـتەوخۆ هێڵێـك لـە کوردسـتانەوە بکێشرێـت یـان لـە رێگـەی هێڵـی کەرکـووك- جەیهانـەوە بگوازرێتـەوە؟ هێڵـی کەرکـووك- جەیهـان بەدرێژایـی 970کـم لەسـاڵی 1977دا لەسـەردەمی دەسـەڵاتی رژێمـی بەعسـدا راکێشرابـوو .[3] بەپێـی پەیمانـی نێـوان هـەردوو وڵات، نـە تورکیـا و نـە عێـراق بەبـێ رەزامەندیـی لایەنەکـەی دیکـە ناتوانـێ ئـەو هێڵـە بەکاربێنێـت . چونکـە پێشـتر کـە تورکیـا ویسـتبووی هێڵـی باکۆ-جەیهـان لـە شـوێنێکدا بخاتـە سـەر هێڵـی کەرکـووك – جەیهـان، حکومەتـی عێـراق مۆڵەتـی پێنەدابـوو .[4] ئەگـەر تورکیـا بیتوانیبـا

1 -Ozan Serdaroglu, “The Turkish-Kurdish energy deal could pave way for Iraq’s breakup,” Middle East Eye, 31 August 2015, http://www.middleeasteye.net/columns/turkish-kurdish-energy-deal-could-pave-way-iraq-s-breakup-617359973

2 -Dorian Jones, “Turkey, Iraqi Kurdistan Seal 50-Year Energy Deal,” VOA, 06.05.2014,http://www.voanews.com/a/turkey-iraqi-kurdistan-seal-50-year-energy-deal/1930721.html

3 -Herçiqas bi awayê Lûleya Kerkuk- Ceyhanê tê binavkirin jî, ya rast du lûle hene. Lûleya pêşî di sala 1977an de ya din jî di sala 1987an de hat vekirin.

4 -Ollgu Okumuş, “Turkey energy deal with KRG lacks transparency,” Al- Monitor,01.08.2014

ڕەزامەندیـی عێـراق بـۆ مەبەسـتی گواسـتنەوەی نـەوت بـە هێڵـی کەرکـووك – جەیهـان وەربگرێـت، ئـەوا دەیتوانـی داهاتێـك بـۆ خـۆی دەسـتەبەر بـکات. ڕێـك لەوکاتـەدا کـە گـەڕان بـۆ گواسـتنەوەی نەوتـی کوردسـتان دەسـتی پێکردبـوو، ئاشـتی هەورامـی، وەزیـری وزەی حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان دەستنیشـانیکرد کـە حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان هێڵێکـی نوێـی گواسـتنەوەی نـەوت کـە ڕۆژانـە توانـای گواسـتنەوەی یـەك ملیـۆن بەرمیلـی هەبێـت، رادەکێشـێت. ئاشـتی هەورامـی گوتـی ڕاکێشـانی ئـەم هێڵـە هـەرە زۆر 18مانـگ تاوەکـو دوو سـاڵی پێدەچێـت و لـە تشرینـی دووەمـی 2014دا ئامـادە دەبێـت.[1]

دوای ئـەوەی کـە ئەمریـکاش پشـتگریی عێراقـی کـرد، حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان بـە دوای ڕێگەیەکـدا گـەڕا کـە ڕێککەوتنێـك لەگـەڵ حکومەتـی عێـراق دروسـتبکات و بەوجـۆرەش لـە 2ی تشرینـی یەکەمـی 2014دا هەولێـر و بەغـدا لەسـەر مەرجەکانـی فرۆشـتنی نـەوت ڕێککەوتـن. بەپێـی ئـەم ڕێککەوتنـە، حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان دەیتوانـی ڕۆژانـە 300هـەزار بەرمیـل نـەوت بفرۆشـێت و 17%ی داهاتەکـەی لـەلای خـۆی بهێڵێتـەوە و پاشـماوەکەی ڕادەسـتی SOMOی عێـراق بـکات.[2] ئـەو نەوتـەی کـە لەلایـەن باشـووری کوردسـتانەوە ڕەوانـەی بازاڕەکانـی جیهـان دەکـرا، سـەرنجی کڕیارانـی وەك ئیتاڵیـا، فەرەنسـا، یۆنـان و ئیسراییلـی ڕادەکێشـا. بەپێـی ڕێککەوتنەکـە، دەبووایـە داهاتـی فرۆشـتنی نەوتەکـە لـە هاڵـك بانکـی تورکیـا کۆبکرێتـەوە کـە ئەمریـکا ئـەوەی بـە دڵ نەبـوو.[3]

لەنێـوان مانگەکانـی ئایـار و ئابـی 2015دا ، ئیسرائیـل 19ملیـۆن بەرمیـل نەوتـی کوردسـتانی کـڕی کـە بەهاکـەی دەیکـردە یـەك ملیـار دۆلار. ئیسرائیـل بەگشـتی سـێ لەسـەر چـواری ئـەو نەوتـەی دەکـڕی کـە لـە کوردسـتانەوە دەگەیشـتە جەیهـان . 17%ی نەوتـی کوردسـتان گەیشـتە ئیتاڵیـا، 8%بـۆ یۆنـان و 9% خـودی تورکیـا کڕیویەتییـەوە. سـەرەڕای ئـەوەی کـە هەندێـك دەیانگـوت ئیسرائیـل نەوتـی کوردسـتان بـە هـەرزان دەکڕێـت، حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان ئـەوەی ڕەتکـردەوە. بەپێـی هەندێـك ڕوانگـە، ئیسرائیـل بـە مەبەسـتی

1 -K.Irak›tan Türkiye›ye yeni boru hattı," Aljazeere Turk, 31 Ekim, 2013, http://www.aljazeera.com.tr/haber/kiraktan-turkiyeye-yeni-boru-hatti

2 -Lihevkirina HKIê û Bexdayê, tam li ser çi bingehê pêk hat baş nayê zanîn. Li gor ku Amberîn Zaman dinivîse, di Çileyê Pêşî yê sala 2014an de, bi handana DYAyê HKIê û Bexdayê li ser vê bingehê li hev kirin: Ji bo ku Kurd para xwe ya ji butçeye wergirin ewê rojê 550 000 varîl petrole bifiroşin şirketa netewî ya Iraqê SOMOyê. Belê pişt ev Peyman neket jiyanê.

3 -Balkêş e, piştî destnîşankirina vê peymanê, hem muxalefata Tirkiyê û hem jî PKK bi hev re li hember derketibûn.

هاوکاریکردنی کوردستان، نەوتەکەی دەکڕێت .[1] بێگومان فرۆشتنی نەوت بە ئیسرائیل، بەغدای نیگەران دەکات، چونکە عێراقیش وەك زۆر دەوڵەتی عەرەب، دان بە دەوڵەتی ئیسرائیل دانانێن . دیارە ئەگەر بە عێراق بێت، کورد نە دەبێ نەوت بفرۆشن و نە دەبێ هیچ شتێکی دیکە بکەن. سەرەڕای ئەوەی بەپێی یاسای بودجەی عێراق دەبێ 17%ی بودجەی عێراق بۆ کوردستان تەرخانبکرێت، بەڵام حکومەتی ناوەندیی عێراق هەرگیز ئەو مەرجەی بەجێنەهێناوە. لە شوباتی 2014ەوە تاوەکو کۆتایی 2016، لە بەغداوە هیچ پارەیەك رەوانەی کوردستان نەکراوە و حکومەتی عێراق 18ملیار دۆلار قەرزداری کوردستانە. [2]

بێگومان کێشەی ئابووریی کوردستان تەنیا لە ئاستەنگەکانی بەغدا و دابەزینی نرخی نەوت لە بازاڕەکانی جیهاندا سەرچاوەی نەگرتووە. پرسی پەنابەرانیش بووەتە سەرباری ئەمانە و دۆخی کوردان زیاتر تێکدەدات. ئەمڕۆکە 1.8 ملیۆن ئاوارە و پەنابەر کە لە دەست داعش هەڵاتوون لە کوردستان گیرساونەتەوە. بەیان سامی عەبدولڕەحمان، نوێنەری حکومەتی هەرێمی کوردستان لە ئەمریکا کاتێك باسی ئەم پەنابەرانە دەکات سەرنج بۆ سەر ئەم خاڵە رادەکێشێت: "لە ئوردن و لوبنانیش ژمارەیەکی زۆر پەنابەر هەن، بەڵام ئەوان وەك ئێمە لەگەڵ داعش لە شەڕدا نین." [3]

تورکیا نەك هەر بۆ نەوت بەڵکو بۆ گواستنەوە و فرۆشتنی گازی سرووشتیی کوردستانیش لە بازاڕەکانی جیهاندا، بەردەوام هەوڵدەدات. بەتایبەتی دوای ئەوەی لە 24ی تشرینی دووەمی 2015دا فڕۆکەیەکی رووسی لەلایەن هێزە ئاسمانییەکانی تورکیاوە خرایە خوارەوە، بابەتی پەیوەندیی تورکیا بە گازی سرووشتیی رووسیا زیاتر کەوتە رۆژەڤەوە. کۆمپانیای گەنەل ئێنێرژی تورکیا بەمەبەستی ئەوەی کارەکانی لە بواری کێڵگە گازییەکانەوە لەگەڵ هەرێمی کوردستان زیاتر پێشبخات ، دەستی بەهەوڵی نوێکرد. ھمانەوێ و نەمانەوێ هاوپەیمانیی تورکیا و هەرێمی کوردستان لە بواری وزەدا راکێشانی هێڵی بۆری و عەمبارکردن دێنێتە رۆژەڤەوە. گەنەل ئێنێرژی بە هیوایە لە ماوەی دوو سێ ساڵدا بنچینەی راگواستنی گازی سرووشتیی کوردستان دروستبکات. ئامانج ئەوەیە کە ساڵانە 20ملیار مەتری سێجا گازی سرووشتی لە کێڵگەکانی هەرێمی کوردستانەوە کە 300کم دوورە بۆ تورکیا، بگوازێتەوە. یەدەگی گازی سرووشتی کە

---

1 -David Sheppard, John Reed and Anjli Raval, "Israel turns to Kurds for three-quarters of its oil supplies," Financial Times, August 23, 2015

2 -Amberin Zaman, " Irak Kürdistanı ekonomik çöküşün eşiğinde mi?", Al- Monitor, 20 Ocak 2016

3 -Amberin Zaman, "Irak Kürdistanı ekonomik çöküşün eşiğinde mi?," Al- Monitor, 20 Ocak 2016

تائێستا لـە کوردسـتان دۆزراوەتـەوە بـە 11تریلیـون مەتـر سـێجا مەزنـدە دەکرێـت. تورکیـا ساڵانە 50ملیـار مەتـر سـێجا گازی سرووشـتی بەکاردێنـێ و 55%ی لـە رووسـیاوە هـاوردە دەکات . [1]کەواتـە ئـەم هاوکارییـە ئابوورییـە، بخـوازی و نەخـوازی ئـەم دوو وڵاتـە لـە یەکـتر نزیکدەکاتـەوە.

پرسی سەربەخۆیی و سێ داینامیکی سەرەکی

بابەتـی ئابـووری لەنێـو ئاسـتەنگەکانی پێـش سـەربەخۆیی کوردسـتاندا، پێگەیەکـی گرنگـی هەیـە. پەیوەنـدی فەرمـی کـورد لەگـەڵ بەغـدا، چارەسـەرکردنی کێشـەی ئابـووری ئاڵۆزتـر دەکات. پێـش هەمـوو شـت ئەگـەر کوردسـتان سـەربەخۆ بووایـە، کـورد دەیتوانـی داوای هـاوکاری لـە نەتـەوە یەکگرتـووەکان بـکات و، قـەرز لـە رێکخراوەکانـی بانکـی جیهانـی و IMF وەربگرێـت، تەنانـەت گواسـتنەوەی و رادەسـتکردنەکان بـە فەرمـی بـکات، بـەڵام کـورد لـەوەش بێبەشـن ، چونکـە دەوڵەتێکـی سـەربەخۆیان نییـە.
مەسـعود بارزانـی سـەرۆکی هەرێمـی کوردسـتان، چەندیـن سـاڵە داوای کوردسـتانێکی سـەربەخۆ دەکات. بـەڵام لـە پرسـی سـەربەخۆییدا سـێ داینامیکـی سـەرەکی دێنـە مەیـدان: 1 - داینامیکـی ناوخۆیـی 2 - داینامیکـی هەرێمـی. 3 - داینامیکـی نێونەتەوەیـی. بێگومـان ئەمانـە کاریگەرییـان لەسـەر یەکـتر هەیـە و جارجـارەش تێکەڵـی یەکـتر دەبـن.

1 - داینامیکی نێوخۆیی

رای گشـتیی گەلـی کـورد، پارتـە سیاسـییەکان، کۆمەڵگـەی مەدەنـی، هێزەکانـی رێکخسـتن، بەڕێوەبەرایەتیـی نەتەوەیـی و بنەمـا ئابوورییەکانـی، داینامیکـی نێوخۆیـی پێکدێنـن. کاتێـك لێککردنێکـی نەتەوەیـی پێکبێـت، ئـەوا بـە گشتپرسـییەك ، داینامیکـی نێوخۆیـی دەتوانـێ بـۆ سـەربەخۆیی ئامـادە بکرێـت . بـەڕای مـن داینامیکـی نێوخۆیـی رۆڵێکـی سـەرەکی بـۆ سـەربەخۆیی هەیـە. هەبوونـی درز و کەلێـن لەنێـو داینامیکـی نێوخۆییـدا، ئاسـتەنگ لـە پێـش هێـزە سـەربەخۆییخوازەکان بـۆ دروسـتکردنی دەوڵەتێکـی سـەربەخۆ دروسـتدەکات. کاتێـك هەندێـك پارتـی کـوردی بـۆ ئـەو مەبەسـتە دڕدۆنگییـان نوانـد، ئـەوا ئـەم کارە دژوارتـر دەبـێ، چونکـە یەکێتـی ناوخـۆ و سیاسـەتێکی بەبڕیـار، بـۆ ئامادەکردنـی

1 -“Genel Energy courts Turkey with Kurdish gas to reduce reliance on Russia,” Hurriyet Daily News, April 28,2016

داینامیکەکانی دیکەش پێویستییەکی حاشا هەڵنەگرە. ئینجا کاتێك ئێمە لە نزیکەوە سەیری داینامیکی نێوخۆیی بکەین، دیمەنەکان بەبڕیاربوونێکی هاوبەش نیشان نادات. چونکە جار جارە هەندێك پارتی کوردی لە بەرامبەر سەربەخۆیی دەوەستنەوە و ئەمە بە هەموو شێوەیەك بۆ کورد کۆسپ دروستدەکات . بۆ نموونە نەوشیروان مستەفا رێکخەری گشتیی بزووتنەوە گۆڕان، ئێستاش پەیامێکی پتەوی بۆ سەربەخۆیی کوردستان نەداوە و تەنانەت لە هەندێك لە قسەکانیدا لە بەرامبەری وەستاوەتەوە . دوایین جار نەوشیروان مستەفا لە 27ی تەممووزدا گوتی: "لە کاتێکدا پەرلەمان داخرابێت و حکومەت درز و کەلێنی تێدا هەبێت، ئێمە ناتوانین باسی راپرسی و سەربەخۆیی بکەین. گەلی ئێمە ئەوە قبووڵ ناکات." [1]

هەڵوێستی یەکێتی نیشتمانیی کوردستان و گۆڕان بەرامبەر سەربەخۆیی، لەلایەن سیاسەتمەدارانی عێراقیشەوە وەك هەڵوێستێك لە دژی سەربەخۆیی ئاماژەی پێدەکرێت. نوری مالیکی سەرۆك وەزیرانی پێشووی عێراق، بە ئاژانسی فەرمی ئێرانی راگەیاند: "یەکێتی نیشتمانی کوردستان و گۆڕان، هیچ ئامانجێکی ئەوتۆیان بۆ سەربەخۆیی و دابڕان لە عێراق نییە. ئەم دوو پارتە تەنیا دڵی پارتی دیموکراتی کوردستان خۆشدەکەن و دەزانن کە ئەم بابەتە ناچێتە سەر." [2]

جگە لە یەکێتی وگۆڕان، جارجارەش PKKلە دژی سەربەخۆیی کوردستان قسە دەکات. جەمیل بایك هاوسەرۆکی کۆما جڤاکێن کوردستانKCK ، لە هەڤپەیڤینێکدا لەگەڵ رۆژنامەی گاردیانی بەریتانی، لە دژی دابەشبوونی عێراق دەوەستێت و دەڵێت: "ئەگەر عێراق دابەشبێت ئەوا شەڕ قووڵتر دەبێت و داعش دەرفەتی زیاتری دەبێت ،بەڵام کاتێك لە دژی داعش یەکبگرن، لە داهاتوودا لە رێگەی دیالۆگەوە جیاوازیی بیروڕاکان چارەسەر دەکرێت" .[3] بایك بەم هەڵوێستەی خۆی ئەوە دەردەخات کە باسی سەربەخۆیی کوردستان ئەوەندەی شەڕ لە بەرانبەر داعش گرنگ و ستراتیژی نییە. راستییەکەی ئەوەیە کە داعش دوو سێ ساڵێکە هەیە، بەڵام سەت ساڵە کورد داوای دەوڵەت دەکات. دووران کالْکانی ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەریی KCKیش ماوەیەك

1 -“Goran›dan Barzani›ye: Referandum ve bağımsızlık konuşamayız,” 27.07.2016 http://rudaw.net/mobile/turkish/kurdistan/2607201613

2 -“Maliki: YNK ve Goran Bagımsız Kurdistan’a karşı,’’ AmedToday, 15.08.2016 http://www.amedtoday.org/mobil/haber/9693/maliki-ynk-ve-goran-bagimsiz-kurdistana-karsi.html

3 -Fazel Hawramy, “Exclusive: Senior Kurdish rebel leader warns Iraq must stay united to defeat ‹savage› Isis,” The Guardian, 24 December, 2014

پێش ئێستا گوتی کە ئەوان لە دژی سەربەخۆیی کوردستان و دابەشکردنی عێراقن. کاڵکان لە هەمان پەیامدا دەڵێت: "ئێمە لە عێراق دژی بە ناوەندیکردن و هەروەها دژی دابەشکردنی بچووکیشین و ئەوە بە راست نازانین. ئێمە پێمانوایە خۆسەریی دیموکراتیك بۆ گەلانی عێراق بە کەڵکترە." [1]

بخوازی و نەخوازی مرۆڤ دەکەوێتە بیرکردنەوە لەوەی کە ئایا بەڕێوەبەرانی PKK نازانن کە ئۆتۆنۆمی بەپێی یاسا نێوخۆییەکانی دەوڵەتان پێکدێت؟ ئەگەر گەلێك هێزی هەبێ و مەرجە نێودەوڵەتییەکانیش کەم تا زۆر ئامادەبن، ئەوکات ئەو گەلە دەتوانێ راستەوخۆ سەربەخۆیی خۆی رابگەیێنێت، بەڵام ئۆتۆنۆمی دەتوانێ بە گۆڕین و بە سیستەمبوونی یاسای نێوخۆیی پێکبێت .[2] جگە لەوەش ئەمڕۆ هەم لە عێراق و هەم لە سووریا سەربەخۆیی کورد لە دیموکراتیزەکردنی ئەو وڵاتانە ئاسانترە. وەك بڵێی ئەم قسانەی بەڕێوەبەرانی PKKکەم بێت، جارجارەش ساڵح موسلیم هاوسەرۆکی پارتی یەکێتی دیموکراتی PYD، لە بەرانبەر دەوڵەتی سەربەخۆ دەوەستێت و ئامۆژگاریی کوردانی باشوور دەکات کە پێملی سەروەریی بەغدا بن [3]. ئەوەی راستی بێت شرۆڤەکردنی ئەم هەژارییە سیاسییە، زۆر دژوارە.

کاتێك پارتە کوردییەکان بابەتی سەربەخۆیی وەك پرسێکی نەتەوەیی نابینن و ویستی سەربەخۆیی دەکەنە قوربانیی سیاسەتی ناوخۆیی، ناتوانن بۆ بابەتی ئازادی و سەربەخۆیی، پشتگیرییەکی جیهانی پەیدا بکەن.

2 - داینامیکی هەرێمی

دەوڵەتانی جیران و دەوروپشتی کورد، پێکهێنەری داینامیکی هەرێمین. دەوڵەتانی جیران تاوەکو چەند ساڵێك پێش ئێستا، ئێران، عێراق، سووریا و تورکیا بوون، ئێستاش لەسەر کاغەز دیارن. بەڵام ئێمە دەزانین کە لەم چوارە، ئێستا سووریا و عێراق، کاریگەرییەکی ئەوتۆیان نەماوە. بۆیە کاتێك باسی داینامیکی هەرێمی دەکەین، لە جیرانە نزیك و هاوسنوورەکان، ئێران و تورکیا بەبیری مرۆڤدا دێن. هەڵوێستی ئەم دوو

---

1 -“Duran Kalkan: Iran’ın parçalanmasina karŞiyiz,” Bashaber, 10.05.2016 http://bas-haber.com/tr/news/14416/duran-kalkan-rakin-parcalanmasina-karsiyiz

2 -Abdullah Kiran, “Neden bu savaŞ sürdürülemez,” Serbestiyet, 27.08.2015, http://www.serbestiyet.com/yazarlar/abdullah--kiran/neden-bu-savas-surdurulemez-164780

3 -“Elî Ewnî’den Salih Muslim’e: Kanımızı kole olmak için mi doktuk? Basnews, 15.06.206, http://basnews.com/index.php/tr/news/kurdistan/281773

ئەکتەرە سەرەکییە لە پرسی سەربەخۆییدا گرنگە. لەم دوو وڵاتە، هەرچی ئێرانە کەم تاوەکو زۆر هەڵوێستی ئاشکرایە. هەر لە دەستپێکەوە ئێران، دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی وەك هەڕەشەیەك بۆ سەر یەکێتی و یەکپارچەیی خاکی وڵاتەکەی دەبینێت و بەهیچ شێوەیەك ئەوە قبووڵ ناکات. پاش هەڵوەشاندنەوەی رژێمی بەعس و سەدام حوسێن، عێراق و هەروەها دوای "بەهاری عەرەبی"، سووریا بە تەواوی کەوتە ژێر دەستی ئێران. بە تایبەت لە سیاسەتی دەرەوەی ئێراندا، بەغدا و شام بوونەتە دوو ساتراپ (ویلایەت)ی سەردەمی ئیمپراتووریای پارسەکان[1] . لە سەرەتای بڵاوبوونەوەی ئیسلامەوە، واتە لە سەدان ساڵ پێش ئێستاوە، ئەمە جاری یەکەمە کە بەغدا و شام بەوجۆرە بکەونە ژێر کاریگەریی ئێران. بۆیە هەرچەندە عێراق و سووریا لاوازیش بووبێتن، لە پرسی سەربەخۆیی کوردستاندا، ئێران لەجیاتی ئەوانیش بڕیار دەدات. ئەوەی کە ئێران بڵێت "بەڵێ" یان "نا"، ئەوە قسەی ئەوانیشە.

هەرچی تورکیاشە، تاوەکو ماوەیەك پێش ئێستا لەوبارەیەوە وەك ئێران بیری دەکردەوە و راگەیاندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردی وەك هێڵی سووری سیاسەتی درەوەی خۆی دەستنیشاندەکرد. بۆ نموونە لە 16ی ئایاری 2001لە رۆژنامەی حورییەتدا، وتارێك لە سەروتاردا بڵاوکرایەوە کە ئیمزای بولەنت ئەجەوید سەرۆك وەزیرانی ئەوکاتی تورکیای لەسەر بوو. لە هەمان وتار کە لە سەرەوەی نووسرابوو "شاراوە" و "بەپەلە"، بۆ هەشت دەزگای ستراتیژیی دەوڵەت لەوانە، میت، سکرتاریەتی ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوەیی و ... رەوانە کرابوو، دەستنیشانیان کردبوو:"راگەیاندنی دەوڵەتی کوردی لە باکووری عێراق، راگەیاندنی شەڕە لە دژی ئێمە". هەروەها لە راگەیاندنەکەدا نووسرابوو: "سیناریۆی راگەیاندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردی لە باکووری عێراق، لەلایەن ئێمەوە قبووڵ ناکرێت. جاڕدانێکی بەوشێوەیە بۆ ئێمە بە واتای دەستوەردان دێت "[2]. تەواوی ئەم ساڵانە راگەیاندن و گوتاری لەم شێوەیە بە دەیانجار لە رۆژنامەکاندا بڵاوکرانەوە.

ئەمڕۆکە ئەگەر یەکێك لەم دوو جیرانە پشتگیریی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردی بکات و ئەمریکاش "گلۆپی سەوز"ی بۆ هەڵبکات، راگەیاندنی دەوڵەتی سەربەخۆ کارێکی ئاسان دەبێت .[3] دیسان چ دەبێ با ببێ، بەڵام هەڵوێستی ئەم دوو وڵاتە یەکێك نییە. لەنێو ئەم ساڵانەدا گۆڕانێکی کۆنکرێت لە هەڵوێستی تورکیادا هاتە ئاراوە. ئەگەر

---

1 -Abdullah Kiran, “Türkiye-Kurdistan İttifakı ve Yeni Ortadogu,” Nêrînaazad, 07.07.2014 http://www.nerinaazad.com/columnists/abdullah_kiran/turkiye-kurdistan-ittifaki-ve-yeni-ortadogu

2 -Hurriyet, 16 Mayıs 2001

3 -Amberin Zaman, “Irak Kurdistanı ekonomik çöküşün eşiğinde mi”

قۆناخـی ئاشـتی و چارەسـەری لـە تورکیـا شکسـتی نەهێنابایـە، ئەمڕۆکـە روانگـەی تورکیـا زۆر باشـتر دەبـوو.
هەڵوێسـتی تورکیـا لـە بەرامبـەر کوردسـتانێکی سـەربەخۆ بەتایبـەت لـە قۆناخـی ئاشـتیدا گۆڕانێکـی بەخـۆوە بینـی. حوسـێن چەلیـك، جێگـری سـەرۆکی گشـتی و گوتەبێـژی پارتـی داد و گەشـەپێدان AKP، لـە حوزەیرانـی 2014دا راگەیاندنێکـی بەوشـێوەی سـەبارەت بـە مـژاری سـەربەخۆیی کوردسـتان دا:"بەداخـەوە بەهـۆی سیاسـەتی هەڵـەوە، ئەمڕۆکـە عێراق لەنـاو خۆیـدا وەك سێ پارچـە دەردەکەوێـت. ئێمـە هەرگیـز ئەمـە ناخوازیـن، بـەڵام کاتێـك عێـراق بەوشـێوەیە و بـە فەرمـی دابەشـبێت، وەك هەمـوو گەلانـی عێـراق، کوردیـش مافـی ئەوەیـان هەیـە دەربـارەی داهاتـووی خۆیـان بڕیـار بـدەن. "[1]
وەك دەزانیـن لەنێـو پارتـە سیاسـییەکانی تورکیـادا ئـەوەی زیاتـر لـە هەمـووان "دژی کـورد"ە و سیاسـەتی تورکپەرسـتی بەڕێوەدەبـات پارتـی بزووتنـەوەی میللـی MHPیـە. لەگـەڵ دەسـپێکردنی قۆناخـێ ئاشـتی، نەرمبوونێـك لـە هەڵوێسـتی ئـەم پارتـەدا بەدیدەکرێـت. بەرلـەوەی قۆناخـی ئاشـتی شکسـت بێنێـت و جارێکی دیکە شـتەکان ئاڵۆز ببنەوە، سـەرۆکی فراکسـیۆنی MHP لـە پەرلەمانـی تورکیـا، یوسـف حـەلاج ئۆغڵـوو لـە هەڤپەیڤینێکـدا لەگەڵ رادیـۆی DWدا دەڵێـت: "لـە باکـووری عێـراق دەوڵەتێـك هەیـە کـە بەشـێوەیەکی کردەیـی لـە سـەرکارە. لـەوێ مەرجەکانـی دەوڵـەت پێکهاتـووە. بۆیـە ئەگـەر ئێمـە وەك حیـزب، بـە تەنیـا یەکێتـی و یەکپارچەیـی خاکـی عێـراق بپارێزیـن هیـچ واتایەکـی نابێـت. لـە ئەنجامـدا بـۆ بابەتـی دان پێدانـان یـان نەنـان بـۆ سـەربەخۆیی کوردسـتان، قسـەی یەکـەم حکومـەت دەیـکات. هەڵوێسـتی ئـەوان لەسـەر ئـەم بابەتـەش ئاشـکرایە".حەلاج ئوغڵـوو لـە هەمـان هەڤپەیڤینـدا دەڵێـت کـە راگەیاندنـی دەوڵەتـی کـوردی کاریگەرییەکـی نەرێنـی لەسـەر تورکیـا دادەنێـت. [2]

بارزانی و ئەردۆغان لە دیاربەکر لاپەڕەیەکی نوێیان کردەوە

پێشـڤەچوونی قۆناخـی ئاشـتی، پەیوەندییەکانـی تورکیـا و باشـووری کوردسـتانی گەیانـدە ئاسـتێکی نـوێ. سـەرۆك وەزیـر ئەردۆغـان لـە 16ی بەفرانبـاری 2013دا لـە دیاربەکـر میوانداریـی مەسـعود بارزانـی، سـەرۆکی هەرێمـی کوردسـتانی کـرد. لـەو رۆژەدا دیاربەکـر

١ -“AK Partili Çelik: Kurdistan›ı Tanırız Demedim,” Haberler.com, 30 Haziran 2014

2 -Aram Ekin Duran, “Türkiye, ‘Kürdistan’a hazır mı? Deutsche Welle Türkçe, 04.07.2014,

کە لە مێشك و دڵی کوردانـدا وەك پایتەختی کوردسـتان جێی گرتبـوو، بە ئاڵای کوردسـتان ڕازایـەوە. لەسـەر هەندێـك لـە لافیتـەکان بـۆ پێشـوازی لـە بارزانـی نووسرابـوو: "بەخێـر بێـت بـۆ ماڵـی خـۆت"، "بـژی سـەرۆك بارزانـی". مەسعود بارزانـی لـەم سـەفەرەدا شـڤان پـەروەری هونەرمەنـدی کـوردی لەگـەڵ خـۆی هێنابـوو. شـڤان پـەروەر پـاش 37سـاڵ دووری و تاراوگـە، بـە سـەربەرزی گەڕایـەوە بـۆ وڵاتەکـەی. ئەردۆغانیـش وەك ژێسـتێکی بـاش، هونەرمەنـدی نـاودار ئیبراهیـم تاتلیسەسـی لەگـەڵ خـۆی بـۆ دیاربەکـر هێنابـوو. بارزانـی و شـڤان پـەروەر لەکاتـی هاتنـدا لەلایـەن مەهـدی ئەکـەر، وەزیـری دەوڵەتـەوە پێشـوازییان لێکـرا. بـە هـەزاران دیاربەکریـش بـە ئـاڵای ڕەنگینـەوە چوونـە پێشـوازیی بارزانـی. دیاربەکر تاوەکـو ئـەوکات میوانداریـی گەلێـك ڕۆژی مێژوویـی کـردووە، بـەڵام ئـەو ڕۆژە ڕۆژێکـی جیـاواز بـوو. لـەو ڕۆژەدا شـڤان پـەروەر بـەو وشـانە هەسـتەکانی خـۆی هێنایـە زمـان: "بـا ئێمـە هەموومـان دڵشـاد بیـن. ئێمـە بـۆ ئـەوە هاتیـن کـە بەشـداری ئـەم شـادییە بیـن. گەلێـك شـت هەیـە کـە باسیان بکەیـن، بـەڵام دواتـر باسیان دەکەیـن. ئێمـە هاتینـەوە بـۆ وڵاتـی خۆمـان. شـتی خـۆش ڕوودەدەن، مـن زۆر سوپاسـتان دەکـەم. "[1]

سـەرۆك بارزانـی لـە دیاربەکـر لەلایـەن لیژنەیەکـی بـاڵاوە پێشـوازی لێکـرا. ئەحمـەد داود ئۆغڵـوو وەزیـری کاروبـاری دەرەوە، هاتـە دیاربەکـر و سـەفەرەکەی ئەمریـکای دواخسـت. ئـەو ڕۆژە موعەممـەر گولـەر وەزیـری کاروبـاری ناوخـۆ، نابـی ئاوجـی وەزیـری پـەروەدە، مەهـدی ئەکـەر وەزیـری کار و کشـتوکاڵ، فاتمـە شـاهین وەزیـری خێـزان و سیاسـەتی کۆمەڵایەتـی، بولەنـت ئارنـج، بەشـیر ئاتـاڵای و بەکـر بـۆزداخ جێگرانـی سـەرۆك وەزیـران، هەمـوو لـە دیاربەکـر بـوون. لـە پارتـی ئاشـتی و دیموکراتـی BDP، عوسـمان بایدەمیـر، سـەرۆکی شـارەوانیی مـەزن و سـڕری سـاکیك، ئاڵتـان تـان، ئەسـەد جانـان و لەیـلا زانـا پەرلەمانتارانـی سـەربەخۆ، لـە فڕۆکەخانـەی دیاربەکـر، لەگـەڵ نوێنـەران و وەزیرانـی پارتـی داد و گەشـە پێـدان، پێشـوازییان لـە سـەرۆك وەزیـران ئەردۆغـان کـرد. [2]

لەکاتـی شـەڕ و پێکدادانەکانـدا کاتێـك سـەرۆك وەزیـران ئەردۆغان یـان وەزیرانـی حکومەت دەهاتنـە دیاربەکـر، شـارەوانیی دیاربەکـر بەمەبەسـتی ئیدانەکـردن تەنانـەت زبڵەکانـی سـەر شـەقام و کۆڵانەکانـی کۆنەکـردەوە. بـەڵام ئەمجارە شـار وەك بووکێـك ڕازێنرابـووەوە. کاتێـك بەهـۆی زۆری ترافیـك ئەگـەری ڕاوەسـتانی هاتوچـۆی ئۆتۆمبێلـەکان دروسـتبوو، هاووڵاتییـەك سـواری ئۆتۆمبیلـی پۆلیـس بـوو و بـە کـوردی و تورکـی داوای لـە خەڵـك

1 -“Barzani ve Perver Diyarbakir’da,” 16 Kasım 2013

2 --“Barzani ve Perver Diyarbakir’da,” 16 Kasım 2013

دەکرد تاوەکو ڕێگە بکەنەوە.
ئەردۆغان لە قسەکانیدا باسی هاتنی مەلا مستەفا بارزانیی بۆ دیاربەکری کرد کە چۆن 81 ساڵ پێش، واتە ساڵی 1932کاتێك شار و گوندی کوردان بومبارانکرابوون، ئەوان لە عێراق هەڵاتن و لە شەمزینانەوە دەربازی تورکیا بوون. لەو سەفەرەدا مەلا مستەفا بارزانی ترسی ئەوەی لێ نیشتبوو کە تورکیا لەسێدارەیان بدات، بەڵام ڕەفتارێکی باش و ئینسانیان لەگەڵ کرابوو. ئەردۆغان بە هێنانەوەی ئەکتێك لە قازی محەممەد باسی دینداری و دڵسۆزی و دروستبوونی مەلا مستەفای کرد و ڕێزی لێگرت. سەرۆك وەزیرانی تورکیا بەوشێوەیە درێژە بە قسەکانی دەدات: "منیش ئەمڕۆ میوانداریی کوڕەکەی مەلا مستەفا، هاوڕێی بەڕێزم مەسعود بارزانی دەکەم. تۆش وەك باوك و مامەکانت بەخێربێی بۆ وڵاتی براکانت لە تورکیا. بەخێربێی بۆ شارەکەمان. من سڵاوی گەرمی خۆم ئاراستەی بەڕێزت و لە ڕێگەی کەسایەتی بەڕێزتانەوە ئاراستەی براکانم لە هەرێمی کوردستانی باکووری عێراق دەکەم. "[1]
پێشکەوتنی پەیوەندییەکانی تورکیا و باشووری کوردستان، نەرمبوونەوەیەکی لە هەڵوێستی تورکیا بەرامبەر دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی نیشاندەدا و ترسە مێژووییەکەی تورکیای شکاندبوو یان تاوەکو ئاستێك کەمی کردبووەوە. کاتێك کە هێشتا قۆناخی ئاشتی بەردەوامبوو، ڕۆژنامەی Frankfurter Allgemeine Zaitung پرسیارێکی ئاوای لە ئەحمەد داود ئۆغڵوو کردبوو: "لە کوردستانی عێراق دەلاقەیەك بۆ ڕاگەیاندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ کراوەتەوە، ئایا ئەمە هەڵگری هیچ مەترسییەکە بۆ تورکیا؟" ، ئەحمەد داود ئۆغڵوو ئاوا وەڵامی دابووەوە: "کوردستانێکی سەربەخۆ نەك بۆ تورکیا، بەڵکو دەتوانێ مەترسییەك بێت بۆ سەقامگیریی ناوچە. کاتێك سنوورەکان بگۆڕدرێن، پێکدادان و گرژیی نێوان دەوڵەتەکان زیاتر دەبێت. باشتر وایە سنوورەکان وەك خۆیان بمێننەوە. " [2]
پاش ئەوەی قۆناخی ئاشتی کۆتایی پێهات، هەڵوێستی گەلی تورك بەرامبەر ڕاگەیاندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردی بەرەو خراپی گۆڕا. کۆمپانیای لێکۆڵینەوەیی و ڕاوێژکاریی ئۆپتیمار لە 26شاری تورکیا ڕاپرسییەکی لەگەڵ 2037کەس ئەنجامدا، کە یەکێك لە پرسیارەکان سەربەخۆیی کوردستان بوو. کۆمپانیا پرسیارێکی ئاوای لە بەشداربووانی

1 -Erdogan İlk Kez “Kürdistan” dedi, mynet, 17 Kasım 2013, http://www.mynet.com/haber/guncel/erdogan-ilk-kez-kurdistan-dedi--8626371-

2 -“Davutoglu: Bagımsız Kurdistan bölge için tehlike,” İlke Haber,14.01.2015,

ڕاپرسییەکە کردبوو: "ئەگەر عێراق و سووریا دابەش بن و کوردستانێکی سەربەخۆ دامەزرێت (کورد سەربەخۆیی ڕابگەیێنن)، تورکیا دەبێ چ بکات؟"، 37%ی بەشداربووان دەڵێن "دەبێ بەشێوەیەکی دیپلوماتی ڕەفتار بکرێت و ئەو بڕیارە پەسەند نەکرێت"، 33.1%دەڵێن "ئەگەر پێویست بێت دەبێ دەستتێوەردانێکی سەربازی بکرێت و ڕێگە لەم بڕیارە بگیرێت"، 13.1% دەڵێن "ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان چۆنیان ڕەفتارکرد دەبێ تورکیاش وابکات"، 7.9% دەڵێن "دەبێ دان بە کوردستانی سەربەخۆ دابنرێت و پشتگیری لێبکرێت". حیلمی داش دەمیر، سەرۆکی لێژنەی بەڕێوەبەرایەتیی ئۆپتیمار دەڵێ ئەوان چوار جاران ئەم ڕاپرسییەیان ئەنجامداوە. [1]

ترسی ئێران لە دەوڵەتی کوردی کەمنەبووە

لەنێو دەوڵەتانی ناوچەکەدا ئەوەی لە هەمووی زیاتر دژی دامەزراندنی دەوڵەتی کوردییە و هەمیشە بەتووندی لە دژی دەوەستێتەوە ئێرانە. کاتێك ئایەلەت شاکاد وەزیری دادی ئیسرائیل، لە قسەکانیدا گوتی: "پێویستە لەنێوان تورکیا و ئێراندا کوردستانێك دروستبێت" ، ئێران زۆر توورە بوو. عەلی ئەکبەر ویلایەتی کە 16ساڵ وەزیری دەرەوەی ئێران بوو، بەوشێوەیە وەڵامی شاکاد دەداتەوە: "ڕژێمی زایۆنیستی دەیەوێت لە ناوچەکە ئیسرائیلی دووەم و سێیەم دروستبکات". ویلایەتی بەوشێوەیە درێژە بە قسەکانی دەدات: "دووژمنانی ئیسلام بەشێوەیەکی سرووشتی قسەی لەم شێوەیە دەکەن. بەڕای ئێمە تورکیاش مۆڵەتی شتی لەم چەشنە نادات و ڕژێمیزایۆنیست هەرگیز ناگاتە ئەم ئامانجەی." [2]

سەرەڕای ئەوەی پەیوەندییەکانی ئێران و ئیسرائیل بەر لە شۆڕشی ئیسلامی زۆر باشبوون، دوای شۆڕش ئایەتوڵڵا خومەینی ئیسرائیلی بە دووژمنی ئیسلام ڕاگەیاند. موشێ ئارەنس کە سەردەمێك وەزیری دەرەوەی ئیسرائیل بوو سەبارەت بە پەیوەندییەکانی هەردوو وڵات گوتبووی: "ئێمە پەیوەندییەکی پتەومان لەگەڵ شای ئێران هەبوو، بەڵام لە شەوێکدا تێکچوو". [3] لە ڕوانگەی خومەینییەوە ئەمریکا "شەیتانی گەورە" و ئیسرائیل

1 -"Turkler Bağımsız Kurdistan'a Nasıl Bakıyor? Çarpıcı Sonuçlar," Bitlisname, 03.03.2016 http://www.bitlisname.com/201603/03//turkler-bagimsiz-kurdistana-nasil-bakiyor-carpici-sonuclar/

2 -İran: "2. İsrail, Kürdistan'a izin vermeyiz," http://www.viagazete.com/201628/01//iran-2-israil-kurdistana-izin-vermeyiz/

3 -Alain Gresh, "Turkish- İsrael- Syrian Relations and Their İmpact on the Middle East", The Middle East

"شـەیتانی بچـووك" بـوو [1]. دیـارە کـە هەڵوێسـتی ئیسرائیـل سـەبارەت بـە کێشـەی گەلـی کـورد، ڕۆڵێکـی گرنگـی لـە دووژمنایەتـی ئێـران و ئیسرائیلـدا هەیـە.
حوسـێن ئەمیـر عەبدوڵڵاهیـان لـە وەزارەتـی دەرەوەی ئێـران، گوتبـووی: "ئێـران بـە هەمـوو شـێوەیەك دژی دابەشـبوونی عێراقـە.[2] بەگوێـرەی هەواڵەکانـی ئاژانسـی فـارس، حوسـێن جابـری ئەنسـاری، گوتەبێـژی وەزارەتـی دەرەوەی ئێـران سـەبارەت بـە دیـدار لەگـەڵ مـەسرور بارزانـی سـەبارەت بابەتـی سـەربەخۆیی کوردسـتان دەڵێـت: "سـەربەخۆیی و یەکپارچەیـی خاکـی عێـراق بـۆ پاراسـتنی بەرژەوەندییەکانـی گەلـی عێـراق و بـۆ پاراسـتنی بەرژەوەندییەکانـی ناوچەکـە و جیهـان گرەنتییـە. "[3]
لـە پرسـی سـەربەخۆیی کوردسـتاندا هەڵوێسـتی کۆمەڵگـەی نێودەوڵەتـی و بەتایبـەت دەوڵەتانـی ئەندامـی ئەنجوومەنـی ئاسایشـی نەتـەوە یەکگرتـووەکان (ئەمریـکا، چیـن، ڕووسـیا، فەرەنسـا و بەریتانیـا) زۆر گرنگـە. چونکـە ئەمڕۆکـە کاتێـك دەوڵەتێك سـەربەخۆیی ڕابگەیێنێـت و بخـوازێ ببێتـە ئەندامـی نەتەوەیەکگرتـووەکان، سـەرەتا دەبـێ ئەندامـە هەمیشـەییەکانی ئەنجوومەنـی ئاسـایش، ئـەو دەوڵەتـە پێشـنیاز بکـەن بـۆ ئەنجوومەنـی گشـتی و ئەنجوومەنیـش داخـوازی بـە ئەندامبوونـی بخاتـە دەنگدانـەوە .[4] مەسـعود بارزانی لـە هەڤپەیڤینێکـدا لەگـەڵ کەناڵـی ئەلجەزیـرەدا سـەبارەت بـە هەڵوێسـتی ئەمریـکا و ئەورووپـا دەربـارەی پرسـی سـەربەخۆیی کوردسـتان دەڵێـت: "ئـەوان لـە دۆخـی کـورد و ڕاسـتییەکان تێدەگـەن. پێدەچـێ دەربـارەی کاتـی گشـتپرسـی ڕوانینـی جودایـان هەبێـت و ئـەوەش دەرببـڕن، بـەڵام هیـچ لایەکیـان دژی سـەربەخۆیی کوردسـتان نیـن." [5]
هەرچەنـدە دەوڵەتـە مەزنـەکان لـە پرسـی سـەربەخۆیی کوردسـتاندا ڕاشـکاوانە ڕای خۆیـان دەرنابـڕن و ئەمریـکا پێیوایـە کـە هێشـتا زووە، بـەڵام دەوڵەتـە دیموکراتەکانـی ئەورووپـا بەتایبـەت دەوڵەتانـی سـکاندیناڤیا و ئیسرائیـل لـە هـەر دەرفەتێکـدا پشـتگیری خۆیـان بـۆ دەوڵەتـی کـوردی دەردەبـڕن. بنیامیـن نەتانیاهـوو، سـەرۆك وەزیرانـی ئیسرائیـل سـاڵی 2014گوتـی: "کـورد میللەتێکـی شـەڕڤانن و مافـی ئەوەیـان هەیـە سـەربەخۆیی سیاسـییان

Journal, vol. 52, Number 2, Spring 1998.

1 -Peter W. Galbraith, End Of Irak, Simon & Schuster Paperbacks, New York,2006, r.14.

2 -“ İran Şaşırtmadı: bağımsız Kurdistana Karşıyız,” İlke Haber, 02.07.2014

3 -“ İran Şaşırtmadı: bağımsız Kurdistana Karşıyız,” İlke Haber, 02.07.2014, http://www.ilkehaber.com/haber/iran-sasirtmadi-bagimsiz-kurdistana-karsiyiz٣٠٠٠١-.htm

4 -UN Charter, Chapter III, Article: 4

5 -“Barzani: ABD ve Avrupa bagımsız Kurdistan’a karşı değil,” Ufkumuz, 16.04.2016, http://www.ufkumuz.com/barzani-abd-ve-avrupa-bagimsiz-kurdistana-karsi-degil-49015h.htm

هەبێت."[1]

بەهاری 2015سەرۆکی کوردستان بۆ گەشتێك رووی لە ئەورووپا کرد و لە یەکەم وێستگەدا لە هەنگاریا، کۆبوونەوەیەکی لەگەڵ سەرۆك وەزیر ڤیکتۆر ئۆربان سازکرد. پاش کۆبوونەوەکە کاتێك هەردوو سەرۆك چوونە کۆنفرانسی رۆژنامەڤانی، سەرۆك ئۆربان لە وەڵامی پرسیارێکی پەیامنێری (تۆڕی میدیایی رووداو)دا گوتی: "هەنگاریا هاوکاری و پشتگیری سەرجەم ئەو گەلانە دەکات کە دەیانەوێ سەربەخۆ بن. هەر بەپێی ئەمەش ئێمە هەرێمی کوردستانیش دەپارێزین. سەرەڕای ئەوەی کوردستان ئێستا سەربەخۆ نییە، بەڵام لە شەڕی بەرانبەر تیرۆردا نوێنەرایەتیی جیهان دەکات".[2]

داعش: مەترسی و دەرفەتەکانی بەردەم کوردستان

لە 6ی حوزەیرانی 014دا هێزەکانی داعش لە نزیك موسڵ لەگەڵ هێزە ئەمنییەکانی عێراق تێکهەڵچوون و لە باشووری شارەکە لە ناوەندی ئیستخباراتی ئەلقاهیرە تەقینەوەی خۆکوژییان ئەنجامدا. لە 7ی حوزەیراندا لە هەندێك لە گەڕەکەکانی شار لەوانە، ئەلیەرمووك کارەبا بڕا. 8ی حوزەیران شەڕ لە باکووری رۆژهەڵاتی شارەکە گوڕتر بوو. 9ی حوزەیران نەخۆشخانە و باڵەخانەکانی حکومەت لە نەینەوا کەوتنە دەست داعش و ئوسامە نوجەیفی پارێزگاری موسڵ، داوای هاوکاری کرد. 10ی حوزەیران فڕۆکەخانەی موسڵ کەوتە دەست داعش و بە هاوکاریی سوپای نەقشبەندیی موسڵ، تەواوی شارەکە لەلایەن داعشەوە کونترۆڵکرا. نووری مالیکی سەرۆك وەزیرانی عێراق داوای لە پەرلەمان کرد کە دۆخی نائاسایی رابگەیێنێت .[3] لە 11ی حوزەیراندا 500هەزار کەس لە موسڵ هەڵاتن کە سێسەت هەزاریان روویانکردە هەرێمی کوردستان. لەوکاتەدا حکومەتی هەرێمی کوردستان 30 هەزار پێشمەرگەی نارده سنووری موسڵ و 20 هەزار پێشمەرگەش لە هەرێمی کەرکووك و گەرمیان جێگیرکرد. شاری تکریت کە بە وڵاتی سەدام حوسێن دەناسرێت کەوتە دەست داعش و، داعش لە شاری سامەرا نزیکبووەوە کە تەنیا 100کم لە بەغداوە دوورە. لە هەمان رۆژدا داعش لە موسڵ

1 -“Bagımsız Kurt Devletini Tanıyacagını Açıklayan İlk Ulke,” Bitlisname, 07.02.2016 http://www.bitlisname.com/٠٧/٠٢/٢٠١٦/bagimsiz-kurt-devletini-taniyacagini-aciklayan-ilk-ulke/

2 -“Bagımsız Kurdistan’a Macaristan’dan destek,” İlke Haber, 11.05.2015, http://www.ilkehaber.com/haber/bagimsiz-kurdistana-macaristandan-destek٣٢٦٠١-.htm

3 -IŞİD Musul’da kontrolü ele geçirdi,” Hürriyet, 10.07.2014

هێرشـیکردە سـەر کونسـوولخانەی تورکیـا لـە موسـڵ و 49کارمەنـدی کونسـوولخانەکەی بـە بارمتـە گـرت. 12ی حوزەیـران هێزەکانـی پێشـمەرگە کەرکووکیـان بـە تـەواوی کونترۆڵکـرد.[1]
هەمـوو کـەس چاویـان بڕیبـووە ئـەوەی کـە ئایـا داعـش پـاش موسـڵ، روو لـە کام لا دەکات و کـوێ داگیـردەکات. داعـش دوو رێگـەی لـە پێشـبوو:

1 - هێرشکردنە سەر بەغدا و کۆتاییهێنان بە دەسەڵاتی حکومەتەکەی مالیکی.

2 - رووکردنە کوردستان .

کاتێـك دۆخـی پێشـمەرگە و سـوپای عێـراق پێکـەوە بـەراورد دەکـرا، کـەس مەزنـدەی ئەوەی نەدەکـرد کـە داعـش روو لـە کوردسـتان بـکات و پێشـمەرگەش بکاتـە دووژمنـی خۆی.
هێشـتا مانگێـك بەسـەر داگیرکردنـی موسـڵدا تێنەپـەڕی بـوو، داعـش رووی لـە کوردسـتان کـرد و لـە 3ی ئابـی 2014دا شـەنگالی داگیرکـرد. ئـەو هێزانـەی پێشـمەرگە کـە پارێزڤانیـان لـە شـەنگال دەکـرد، شـکان . ناوچـەی شـەنگال کەوتـە دەسـت داعـش، دەیان هـەزار کوردی ئێـزدی کـوژران و دیلکـران. دوای شـەنگال، داعـش رووی لـە مەخمـوور کـرد و مەترسـییەکی گـەورەی بـۆ هەولێـر و کەرکـووك دروسـتکرد. هەمـوو دونیـا و کوردیـش لـە ناویـدا لـە هێـز و هۆڤییەتیـی داعـش واقیـان وڕمابـوو. پێشـمەرگە چـۆن و بـە چ شـێوەیەك سـەنگەرەکانی چۆڵکردبـوو و لـە ترسـی داعـش هەڵاتبـوو؟ بـەرای مـن چەنـد هـۆکاری گرنـگ هەبـوون:

1 - پێشمەرگە بەهیوای ئەوە نەبوو کە داعش هێرشبکاتە سەر خاکی کوردستان.

2 - پێشـمەرگە بەگشـتی لـە بـواری هێرشـکردن و پاشەکشـەدا خـاوەن ئەزمـوون بـوو و، لەبابەتـی پاراسـتنی ناوچەیەکـدا زۆر لێهاتـوو نەبـوو.

3 - نزیکـەی 15سـاڵ لـە راسـتینەی شـەڕ دوورکەوتبـووەوە. وەك هێزێـك کـە بـەردەوام لەنێـو شـەڕدا بێـت وەك پێویسـت ئامـادە نەبـوو.

4 - لە بواری فەرماندەییدا بێ سیستەمی، کەموکوڕی هەبوو.

5 - داعـش کـە یـەك لـە سێی خاکـی عێـراق و یـەك لـە سێی خاکـی سـووریای داگیرکردبـوو، ئەوەنـدەی دەوڵەتێکـی گـەورە خـاوەن چـەك بـوو. مودێرنتریـن چەکەکانـی لەبەردەسـتدا بوو.

6 - حکومەتـی مالیکـی 8 مانگـی رەبەقبـوو کـە بەشـە بوودجـەی کوردسـتانی بڕیبـوو. بەهـۆی گەمـارۆی بەغـداوە، حکومـەت نەیدەتوانـی چەکـی مودێـڕن و پێشـکەوتوو بـۆ

---

1 -Kronoji: IŞİD'in Musul İşgali," Aljazeera Turk, 12.07.2014- http://www.aljazeera.com.tr/haber/kronoloji-isidin-musul-isgali

پێشـمەرگە بکرێـت.[1]
ئایـا هێرشـی داعـش بـۆ سـەر کوردسـتان، بـۆ دەوڵەتـی ئیسـلامی بڕیارێکـی راسـت و سـتراتیژی بـوو یـان داعش هەڵەیەکـی مـەزن و سـتراتیژی کـرد؟ کاتێـك داعـش هـەم لـە سـووریا و هـەم لـە عێـراق، زۆربـەی ناوچـە سوننەنشـینەکانی خسـتبووە دەسـت خۆیـەوە، دوو رێگـەی لـە پێشـیدا دەمایـەوە:
1 - دوای مووسل روو لە بەغدا بکات.
2 - رۆیشتن بەرەو کوردستان و بەدەستخستنی سەرچاوەکانی وزە.
هـەروەك پێشـتریش ئاماژەمـان پێـدا، داعـش بڕیـاری رۆیشـتن بـەرەوە کوردسـتانیدا. بـەڵام بۆچـی کوردسـتان؟ بۆچـی بەغـدا نـا؟ لێرەشـدا سـێ هـۆکاری سـەرەکی لـە پێشـماندا زەقدەبنـەوە:
1 - بـە هـۆی نەبوونـی دەوڵەتێکـی سـەربەخۆوە، خاکـی کـورد وەك خاکێکـی بـێ خـاوەن دەژمێـردرا و هـەر کـەس داگیـری بـکات بـۆی دەمێنێتـەوە.
2 - کردنەوەی کەناڵێك بەرەو دەریای سپی لە رێگەی خاکی کوردستانەوە.
- بەهـۆی نەتەوەپەرسـتیی عەرەبەکانـەوە، بەغـدا وەك ئامانجێکـی سـەرەکی کورتمـاوە نەدەژمێـردرا .
ئەم سێ هۆکارە سـەرەکییە رووی داعشـی بەرەو کوردسـتان وەرسـووڕاند. چونکە سـەرەڕای ئـەوەی رێکخراوێکـی تیرۆریسـتیش بێـت، بـەڵام سـتراتیژی سیاسـیی تایبەتـی خـۆی هەیـە. تیرۆر،کوشـتن، هۆڤییەتـی، قڕکـردن و کوشـتنی مرۆڤـان بـە ئەشـکەنجە، خزمەتـی بەرنامـە سیاسـییەکانی داعـش دەکـەن. بەکورتـی داعـش ئـەم هۆڤییەتییـە بـۆ "خۆشـی" نەدەکـرد. هەمـوو ئەمانـە بەئامانجـی سیاسـی دەکـران. هەرچەنـدە داعـش سیاسـەتی جیهـادی هەمیشـەیی هەڵبژاردبێـت، بـەڵام ئامانجـی کورتمـاوە، نێـوان کورتمـاوە و درێژماوەشـی هەیـە. ئامانـج و مەبەسـتەکانی داعـش بریتیـن لـە:
ئامانجـە کورتمـاوەکان ئەمانـە بـوون: دامەزراندنـی دەوڵەتێکـی ئیسـلامیی سـوننە لـە شـوێنە سوننەنشـینەکانی عێـراق و سـووریا.
ئامانجـی نێـوان مـاوە: گەشەسـەندن بـەرەوە دەوڵەتـە ئیسـلامییەکانی دیکـە و کۆکردنـەوەی هەموویـان لـە ژێـر چەتـری خەلافەتـدا.
ئامانجـی درێژمـاوە: گەشەسـەندن لـە دارولئیسـلامەوە بـەرەو دارولحـەرب. پـلان ئەوەبـوو لـە درێـژ مـاوەدا شـوێنی وەك ئەندەلـوس کـە سـەردەمێك موسـڵمان بـوون، داگیربکرێـت و

1 -Abdullah Kıran, Yeni Bir Ortadogu ve Kurtler, Nas Yayınları, İstabul 2016, r.129

لـەم ڕێگەشـەوە زیاتـر گەشـە بـكات. [1]
ئەگـەر داعـش ڕووی لـە كوردسـتان نەكردبایـە و ڕاسـت بـەرەو بەغـدا ڕۆیشـتبایە و پـاش گرتنـی بەغـدا بـە دوای گەشەسـەندن بـەرەو خاكـی شـیعەكان بڕۆیشـتایە، ئەوكاتـە دونیـا لـەم ئاسـتەدا دووژمنـی نەدەبـوو. چونكـە بەغـدا لەمێـژە وەك شـارێكی عەرەبـی سـوننە دەناسرێـت، پێدەچـوو تووشـی كاردانەوەیەكـی وەهـا توونـد نەبووایـە. تەنانـەت داعـش لـە دۆخێكـی وەهـادا نـەك تـەواوی شـاری بەغـدا، بەڵكـو دەیتوانـی نیـوەی شـارەكە كـە عەرەبـی سـوننەی تێـدا نیشـتەجێیە، كونترۆڵبـكات، لەوكاتـەدا ئـەم كردەیـەی داعـش لەلایەن توركیـا و سـعودیە پشـتگیری لێدەكـرا. بەهـۆی ئـەوەی كـە لـە هەرێمەكـەدا ئیـدی سـووریا تێكچـووە، كـەس هیـچ نرخێكـی بـە قسـەكانی نـەدەدا، بـەڵام ئێـران بەهەمـوو هێزیـەوە دژی داگیركردنێكـی لەوشـێوەیە دەوەسـتا.
كاتێـك داعـش هێرشـیكردە سـەر كوردسـتان، كـورد پێویسـتیی خێرایـان بـە هاوكاریـی چەكبـوو. لـەم كاتـەدا دەوڵەتانـی دراوسـێ دەیانتوانـی خۆیـان بگەیێننـە كوردسـتان. ئێـران لـە هەمـان شـەوی هێرشـدا دوو فڕۆكـەی بـە بـاری چەكـەوە ڕەوانـەی كوردسـتان كـرد. هەمـوو كـەس چاوەڕێـی ئەوەبـوو توركیـا بـە هـاواری كـوردەوە بێـت، بـەڵام توركیـا لەوكاتـەدا بێدەنگیـی هەڵبـژارد. (بـەڕای مـن ئـەم بێدەنگییـە مایـەی لـە بیركـردن نەبـوو، بەڵكـوو توركیـا دەیویسـت بزانـێ ئایـا ئەمریـكا كـورد دەپارێزێـت یـان نـا). تەنانـەت لـە سـەرەتاكاندا دەگوتـرا كـە توركیـا هیـچ هاوكارییەكـی كـوردی نەكـردووە، بـەڵام دواتـر مەسـعود بارزانـی لـە بەرنامەیەكـی سـكای نیـووزی عەرەبیـدا گوتـی: "یەكـەم هاوكاریـی سـەربازی لەلایـەن ئێرانـەوە هـات، ئێمـە هیوامـان بـە توركیـاش هەبـوو. توركیـا دواتـر هاوكارییەكانـی نـارد، بـەڵام بەهـۆی هەسـتیاریی دۆخـی ناوخۆیـەوە داوای لـە ئێمـە كـرد كە ئاشـكرای نەكەیـن. لەوكاتـەدا بـەرەو هەڵبژاردنـی سـەرۆككۆماری دەڕۆیشـتن و بارمتەكانیـان بـە دەسـت داعشـەوە بـوون" .[2] بارزانـی لـە هەمـان هەڤپەیڤینـدا ئاشـكرایكرد كـە ئـەوان چاوەڕێـی هاوكاریـی زیاتریـان دەكـرد، چونكـە توركیـا دەیتوانـی زووتـر بكەوێتەگـەڕ و چەكـی زیاتـر بنێرێـت.
مەسـعود بارزانـی لـە هەمـان گفتوگـۆدا لەسـەر هەڵوێسـتی توركیـا سـەبارەت بـە كوردسـتان ڕادەوەسـتێت و دەڵێـت: "مـن توركیـا بـە دۆسـت دەزانـم. مـن پێموانییـە توركیـا لـە دژی پێشـكەوتنی كوردسـتان بوەسـتێت. بابەتـی سـەربەخۆیی شـتێكی دیكەیـە. ئـەوەی ڕاسـتی

1 -Abdullah Kıran, Yeni Bir Ortadogu ve Kurtler, r.99

2 -“Mesut Barzani: Türkiye yardım etti, açıklamadık,” Hurriyet, 14 Ekim 2014

بێت من نازانم کە دوا هەڵوێستی تورکیا و وڵاتانی دیکە سەبارەت بە سەربەخۆیی چ دەبێ."[1]

هێرش بۆ سەر کۆبانێ

لە 13ی ئەیلوولی 2014دا ئەمجار داعش هێرشیکردە سەر کوبانێ. نزیکەی سێ مانگ شەڕێکی قورس لە نێوان پارتی یەکێتی دیموکراتی PYDو داعش درێژەی هەبوو. بەڵام داعش لە بواری چەك و چۆڵەوە زۆر لە PYD بەهێزتر بوو و، PYD بەردەوام گوندەکانی چۆڵدەکرد و بەرەو ناوەندی شارەکە پاشەکشەی دەکرد. تاوەکو کۆتاییەکانی 2014 داعش 350گوندی کوبانێی داگیرکرد و نزیکەی 300هەزار کوردیش بەرەو تورکیا هەڵاتن. گەمارۆدانی کوبانێ و تۆپبارانکردنی بەردەوام، رای گشتیی جیهانی ورووژاند. یەکینەکانی پاراستنی گەل YPGلە کوبانێ خۆڕاگرییەکی وەك ستالینگرادی نواند و خۆشەویستیی هەموو جیهانی بەدەستهێنا. لە 28ی ئەیلوولەوە ئەمریکا دەستی بە بومبارانی داعش کرد. دوای ئەوەی تورکیا مۆڵەتی بە هێزەکانی پێشمەرگەدا بە خاکی تورکیادا بپەڕێنەوە بۆ کوبانێ، دۆخەکە گۆڕا. لە سەرەتای شوباتی 2015دا داعش لە کوبانێ تێکشکا وypg و پێشمەرگە گوندەکانیان یەك بە یەك کونترۆڵکردەوە.
هێرشی سەر کوبانێ زەبرێکی کوشندەی لە قۆناخی ئاشتیدا. لە کاتی گەمارۆی کوبانێدا، PKKو پارتی دیموکراتیی گەلان HDP هەوڵیاندا تورکیا وەك پشتیوانی داعش نیشانبدەن. لەسەر داوای HDP لە زۆر شوێن، لەوانە دیاربەکر، خۆپیشاندان سازکرا و لە رووداوەکانی نێو خۆپیشاندانەکاندا زیاتر لە چل کەس کوژران. دوای ئەوە قۆناخی ئاشتی کەوتە دۆخێکی خراپەوە و کەم تا زۆر زیانی بە پەیوەندییەکانی تورکیا و باشووری کوردستانیش گەیاند. پاش ماوەیەك پەیوەندیی هەردوولایەن زیاتر تێکچوو و دۆخەکە ئاڵۆزتربوو. پاش هەڵبژاردنی 7ی حوزەیرانی 2015، قۆناخی ئاشتی بە تەواوی راوەستا و لە تەمووزی 2015دا جارێکی دیکە شەڕ لە نێوان PKKو دەوڵەتی تورکیادا دەستیپێکردەوە.
ئاشتی لەنێوان ئەو کەسانەدا دروستدەکرێت کە پێشتر دووژمنایەتی یەکیان کردووە و لە یەکیان کوشتووە. ئاشتی نێوان گەل و دەوڵەتانیش وەهایە. هەروەها ئاشتی لەسەر بنەمایەکی متمانە و بڕوا بە یەك بوون دروستدەبێ. توماس هۆبز، فەیلەسووفی

---

1 --"Mesut Barzani: Türkiye yardım etti, açıklamadık," Hurriyet, 14 Ekim 2014

ئینگلیـزی دەڵێـت: "شـەڕ لـە بـێ متمانەیـی مرۆڤـەکان بـە یەکـدی دروسـت دەبێـت." لـە تورکیـا قۆناخـی ئاشـتی لەسـەر بنەمـای متمانـە بـە یەکـدی، گەشـەی نەکـرد. بـە تایبـەت لـە بابەتـی رۆژئـاوادا تورکیـا و PKKمتمانەیـان بـە یەکـدی نەبـوو. هـەر بۆیـە بابەتـی سـووریا، سـەری ئاشـتیی خـوارد. ئەوکاتـەی قۆناخـی ئاشـتی بەردەوامبـوو، لـە دیدارەکانـی ئیمرالیـدا بابەتـی کوردانـی سـووریا هاتـە رۆژەڤـەوە و ئاشـکرایە کـە ئەمـە کاریگەریـی هەبوو لەسـەر دەسـتپێکردنەوەی شـەڕ لـە تورکیـا . سـڕی سـورەیا ئونـدەر لـە دیـداری تشرینـی یەکەمـی سـاڵی 2013دا باسـی دیـداری خـۆی لەگـەڵ سـەرۆك وەزیـر ئەردۆغـان بۆ عەبدوڵـڵا ئۆجەلان دەکات، ئەردۆغـان دەڵێـت: "تـۆ لـە مـن دەپرسـی کـە مـن چ دەکـەم، مـن دەڵێـم هەمـوو شـت دەکـەم. کاتێکـی ئێـوە هەیـە و مـن لەسـەر ئـەم بابەتـە لەگـەڵ ئاپـۆ رێککەوتـووم. مـن تەنیـا هێڵێکـی سـوورم هەیـە، ئەویـش سـووریایە. مـن قـەت ناهێڵـم سـتاتۆیەکی وەك باکووری عێـراق، لەوێـش دروسـتببێ."

عەبدوڵـڵا ئۆجـەلان (بـە تووڕەییـە): "تـۆش پێیبڵـێ ئێمـە هەرگیـز کـورد لەنێـو دەوڵەتـی ناوەندیـی سـووریادا بەجێناهێڵیـن، ئەمـەش هێڵـی سـووری ئێمەیـە". لـە هەمـان دیـداردا جارێکـی دیکـە بابەتـی سـووریا و رۆژئـاوای کوردسـتان دێتـە رۆژەڤـەوە. ئۆجـەلان رەخنـە لـە سیاسـەتی حکومـەت لەبەرانبـەر رۆژئـاوای کوردسـتان دەگرێـت و دەڵێـت: "ئەگـەر یەکێتییـەك لـە دژی کـورد دروسـتبێت ئەوکاتـە شـەڕ حاشـاهەڵنەگرە. مـن بـە لێژنـەی دەوڵەتیشـم گـوت ئێمـە لـە سـووریا هاوپەیمانییـەك دروسـتدەکەین. داوود ئۆغڵـوو دوو سـاڵی لـە کیسـدا. بۆچـی دیـوار دروسـتدەکەن؟ (ئـەو دیوارانـەی لـە سـنووری رۆژئـاوای کوردسـتاندا دروسـتدەکرێن) ئێـوە هاربـوون؟ (...) تەنیـا دەیانـەوێ کـورد لـەوێ نەبنـە[1] هێـز. "

تورکیا، ئەمریکا و دەستوەردانی تورکیا بۆ سووریا

ئەوکاتـەی هێشـتا قۆناخـی ئاشـتی بەردەوامبـوو، هەڵوێسـتی تورکیـا سـەبارەت بـە PYD نەرمتربـوو. سـاڵح موسـلیم لـە ئەنقـەرە و ئیسـتەنبووڵ لەلایـەن وەزیـری دەرەوەی تورکیـا پێشـوازی لێدەکـرا و پەیوەندییەکانـی هـەردوو لایـەن لـە ئاسـتێکی بـاڵادا گەشـەی دەکـرد و تورکیـا PYDی وەك ئەکتەرێکـی لۆژیکـی لـە سـووریادا دەبینـی .[2] ئەوکاتـە سیاسـەتی

---

1 -Oral Çalışlar, "PYD siyaseti değişmez mi? Radikal, 05.03.2016

2 -Kurtuluş Tayiz, "Turkiye'nin PYD politikasi yanlış mi? Akşam, 13 Şubat 2016

"گەیاندنی کێشەکان بە سفر لەگەڵ دراوسێیەکان" سەبارەت بە PYDش پەیڕەودەکرا[1]. بەڵام دوای ئەوەی شەڕ لەنێوان PKKو تورکیا دەستپێکردەوە، هەڵوێستی تورکیا بەرانبەر PYDگۆڕا. ئەمڕۆکە ئیدی تورکیا PYDو YPG وەك لقەکانی PKK لە سووریا دەبینێت و دەیەوێت ئەم ڕێکخراوانەش لە ئاستی نێودەوڵەتیدا وەك تیرۆریست بناسرێن.

بێگومان تورکیا بەر لەهەموو دەوڵەتانی دیکە دەیەوێت کە ئەمریکا PYD وەك PKK بە ڕێکخراوێکی تیرۆریست لەقەلەمبدات، بەهیچ شێوەیەك دانوستاندنی لەگەڵ نەکات، تەنانەت وەك هاوپەیمانێکی 60 ساڵەی تورکیا، لەگەڵ تورکیا لە دژی PYDشەڕ بکات. بەڵام پەیوەندیی نێوان ئەمریکا و PYDچەند ساڵی بەسەردا رادەبرێت و ئەمریکا، PYDوەك هاوپەیمانێکی دڵسۆز و بەکەڵك لەشەڕی دژی داعشدا ناودەنێت. لەشەڕی دژی داعشدا بەتایبەت لە شەڕی وشکانی، واشنتن PYDوەك چالاکترین هاوپەیمان بۆشەڕکردن دژی داعش بۆخۆی قبووڵ دەکات. [2]

لە پەیوەندییەکانی ئەمریکا و تورکیادا دوو شت ئەمریکا دڕدۆنگ دەکات: -1لە شەڕی دژی داعشدا ئەمریکا پێویستیی بە ئەنجەرلیکە، چونکە ئەنجەرلیك نزیکە و ئەمریکا دەتوانێ هێرشە ئاسمانییەکانی بەئاسانی لەوێوە ئەنجامبدات. بۆ پێشگرتن لەو جیهادییانەی کە لە سنووری سووریاوە ئاودیوی تورکیا دەبن و لەوێشەوە دەتوانن بەرەو چوار گۆشەی جیهان بڕۆن. ئەمریکا پێویستی بە هاوکاریی تورکیایە. لەلایەکی دیکەوە ئەمریکا بۆ ئەوەی بتوانێ لە زەوییەوە شەڕێکی چالاکتر لە دژی داعش بەڕێوەببات، پێویستیی بە کوردانی سووریایە بەتایبەت پێویستیی بە PYDیە. هەربۆیە ئەمریکا نە دەیەوێت تورکیای لەدەستبچێت و نە PYD هەرچی تورکیایە دەیەوێ ئەمریکا یەکێك لەم دوو بژارە هەڵبژێرێت و یان لەگەڵ تورکیان یان لەگەڵ PYDبێت. کاتێك برێت مەکگورك، نوێنەری تایبەتی ئۆباما، لە سەرەتای مانگی شوباتدا سەردانی کوبانێی کرد، جۆن کێربی گوتەبێژی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا لە وەڵامی پرسیارێکی پەیامنێری تۆڕی میدیایی ڕووداودا گوتی: "ئێمە PYDبە ڕێکخراوێکی تیرۆریست نابینین"، سەرۆك کۆماری تورکیاش کاردانەوەیەکی توندی نیشاندا. ئەردۆغان لە 10ی شوباتی 2016دا گوتی: "ئەمریکا PYDبە ڕێکخراوێکی تیرۆریستی نازانێت. PYDو YPG ڕاستەوخۆ ڕێکخراوی تیرۆریستن. هەروەك چۆن PKKڕێکخراوێکی تیرۆریستییە،

---

1 -Attila Yayla, , “Turkiye’nin PYD politikasi yanlış mi?, Yeni Yüzyil, 12.02.2016

2 -Gonul Tol, “Is Turkey a US Ally Against ISIS?” The New York Times, August 26, 2016

ئەوانیش ڕێکخراوی تیرۆریستین. هۆ ئەمریکا من چەند جاران پێمگوتی؟ ئێوە لەگەڵ ئێمەن یان لەگەڵ PYDو YPG؟" .[1]

دۆخی تورکیا و PYDبۆ ئەمریکا کێشەیەك دروستدەکات. واشنتن دەیەوێ ئەم کێشەیە بەشێوەیەك چارەسەر بکات کە نە تورکیا و نە PYDلەدەستنەدات. ئەگەر ئەمریکا بتوانێ تورکیا ڕازی بکات و سەرلەنوێ قۆناخی ئاشتی دەستپێبکاتەوە، ئەوا تورکیا دەتوانێ هەڵوێستی خۆی لە بەرانبەر PYDنەرم بکاتەوە. کودەتای 15ی تەمموز، لەلایەکەوە هەردوو لایەنی لە دژی یەك تیژکردەوە، لەلایەکیش وایکرد کە هەردوو لایەن وردبینانەتر سەیری کێشەکانی خۆیان بکەن. چونکە تاوەکو تورکیا لەناوخۆدا لەگەڵ PKKشەڕ بکات، PYDبە دووژمن دەبینێت و لە سووریا شەڕی لەگەڵ دەکات. هەروەها کاتێك PYDو تورکیا ڕوویانکردە یەکدی، ئەوا تێکۆشانی دژی داعش زیانی پێدەگات . بۆ ئەوەی تورکیا جارێکی دیکە متمانە بکات و بگەڕێتەوە سەر مێزی گفتوگۆ، دەبێ ئەمریکا هەندێك هەنگاوی کۆنکرێت هەڵبگرێت. بە ڕای گونول تۆل ، سەرۆکی بەشی تورکیا لە ئەنستیتۆی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست، بۆ ئەوەی تورکیا جارێکی دیکە قۆناخی ئاشتی دەست پێبکاتەوە، ئەمریکا دەتوانێ تورکیا بە دوو شت ڕازیبکات. -1 ڕادەستکردنەوەی فەتحوڵا گویلەن بۆ تورکیا. -2 کۆنگرێسی ئەمریکا ڕێگەی کڕینی فڕۆکەی بێفڕۆکەوان بۆ تورکیا بکاتەوە. چونکە تورکیا بۆ پێشخستنی تەکنۆلۆژیای پاراستنی خۆی لەمێژە بە شوێن کڕینی ئەم فڕۆکانەوەیە، بەڵام کۆنگرێسی ئەمریکا تەگەرە دەخاتە سەر ڕێگەی .[2]

بەڕای من بۆ دەستپێکردنەوەی قۆناخی ئاشتی ئەم دوو مەرجە بەشناکات. بەر لە هەموو شت، تورکیا دەیەوێت کورد لە ڕۆژئاوای کوردستان واز لە پلانی پێکەوە نووساندنی عەفرین و کوبانێ بێنن. چونکە تورکیا دەترسێ کاتێك عەفرین و کوبانێ ببنە یەك، چونکە هیچ سنوورێکی تورکیا لەگەڵ جوگرافیای عەرەب نامێنێت. ترسی تورکیا تەنیا لە ڕزگاریی ڕۆژئاوای کوردستان و پێکەوەنووسانی عەفرین و کوبانێ نییە، ترسی هەرەگەورە ئەوەیە کە کورد بەشێوەیەك، کوریدۆرێك بەرەو دەریای سپی بکەنەوە و گرنگیی جیۆستراتیژیی تورکیا، بسڕنەوە. چونکە لە دۆخێکی وادا لە داهاتوودا کوردی باشوور و ڕۆژئاوای کودستانن دەتوانن ببەن یەك و ڕێگەی وشکانی

1 -1 -“Erdoğan’dan ABD’ye ‘PYD’ tepkisi: Bu nasıl Ortaklık? BBC Türkçe, 10 Şubat 2016

2 -Missy Ryan, “In Syrian border battle, Pentagon touts role of fighters from troubled train-and-equip program,” The Washington Post, 24 August, 2016

و دەریایی و ئاسمانییان بەرەوە دونیا بکرێتەوە و پێویستی و گرێدراوییان بە وڵاتانی دراوسێوە نەمێنێت. ئەم ترسە نەك هەر ترسی تورکیا، بەڵکوو ترسی ئێران، عێراق و سووریاشە.

هیچ گومانێك نییە کە لەگەڵ چوونە ناو رۆژئاوای کوردستان، تورکیا بابەتی گەڕانەوەی بۆ قۆناخی ئاشتیی خراپترکرد. ئۆپەراسیۆنەکانی تورکیا کە رۆژی 24ی ئابی 2016 بۆ پاککردنەوەی جەرابلۆس لە داعش دەستپێکرد. پێش هەموو شت وەك شەڕی پاراستنی جیۆستراتیژیی تورکیا خۆی نیشاندەدات. تورکیا لە مێژە دەڵێ کاتێك کورد رووباری فرات دەرباز بکەن و بەرەوە عەفرین بچن، ئەوا ئەو بە سوپای خۆی موداخەلە دەکات [1]. هەروەها رێك لە رۆژی هاتنی جۆ بایدێن بۆ ئەنقەرە ، ئۆپەراسیۆنەکە دەستپێکرد. مەولوود چاوش ئۆغڵوو، وەزیری دەرەوەی تورکیا رایگەیاند کە پلانی ئۆپەراسیۆنەکە لەگەڵ ئەمریکا دانراوە.[2] لە چوارچێوەی هەمان ئۆپەراسیۆندا، هێزە ئاسمانییەکانی ئەمریکا لەسەرەوە هاوکاری تورکیایان کرد. فڕۆکەی ف.10 و ف.16کان بە هێرشی ئاسمانی، سەنگەرەکانی داعشیان تێکشکاند. ئەو هاوکارییەی ئەمریکا لە هێرشی جەرابلۆسدا دایە تورکیا، لەو هاوکارییانەی لە هێرشی منبج دایە هێزەکانی سووریا دیموکرات، زیاتربوو. [3]

شاری جەرابلۆس کە لەسەر سنووری تورکیایە، شوێنێکی وایە کە داعش چەکدارانی پێدا دەپەڕێنێتەوە و بۆ بەدەستهێنانی چەك و تەقەمەنیش کەڵکی لێوەردەگرت. بەڵام بۆ ئەنقەرە پێشگرتن و ئاستەنگکردنی پلانی یەکپارچەکردنی خاکی کورد لە دەرپەڕاندنی داعش گرنگتربوو. هەر بۆیە تورکیا لەدژی وەستا. [4]چونکە تورکیا وایدادەنێ کاتێك خاکی کورد یەکپارچە نەبێت ئەوا کوردی سووریا وەك کوردانی باشووری کوردستان داوای ئۆتۆنۆمییەکی فراوان ناکەن. یەکێکی دیکە لە ترسەکانی ئەوەیە کە بەهێزبوونی کوردانی رۆژئاوای کوردستان ، کاریگەریی لەسەر کوردانی تورکیاش دابنێت. [5]

تورکیا بەئاشکرا دەڵێ کە بەر لە ئۆپەراسیۆنی مونبیج لەگەڵ ئەمریکا رێککەوتبوون. مەولوود چاوش ئۆغڵوو دەڵێ کە ئەوان لەگەڵ ئەمریکا "پەیمانێکی سەربازیی

---

1 -Patrick Cockburn, “End Times for the Caliphate?” London Review of Books, Vol.38, No:5, 3 March 2016

2 -Henri J. Barkey, “Washington Tightrope Act in Syria,” Foreing Affairs, 25 August, 2016

3 -Missy Ryan, “In Syrian border battle, Pentagon touts role of fighters from troubled train-and-equip program,” The Washington Post, 24 August, 2016

4 -Tim Arango, “Kurds Fear the Us Will Again Betray Them in Syria,” The New York Times, Sept.1, 2016

5 -“A complicated Alliance with Turkey,” The Newyork Times, 25 August,2016

نهێنییان واژۆکردووه" .[1] سەرەڕای ئەوەی کە سەبارەت بە نێوەڕۆکی پەیمانەکە هیچی نەگوتووە، پاش ئەوەی مونبیج لەدەست داعش دەرهێنرا گوتی: "بە ئێمەیان گوتبوو دوای کۆتاییهاتنی ئۆپەراسیۆنی مونبیج، PYDدەگەڕێتەوە رۆژهەڵاتی فرات. ئێستا دەبێ ئەمریکا ئەو بەڵێنەی خۆی بباتە سەر. "[2]

ئۆپەراسیۆنی جەرابلۆس، پرسیاری لەسەر چۆنییەتی پەیوەندی PYD و ئەمریکای هێنایە رۆژەڤەوە کە ئایا ئەم پەیوەندییە لەسەر چ بنەمایەك دانراوە؟ ئەم ئۆپەراسیۆنە ئەوەی دەرخست کە پەیوەندییەکانی PYDو ئەمریکا زیاتر لە پەیوەندی سیاسی، هاوپەیمانییەکی سەربازییە. چونکە ئەمریکا بۆ بەشداریی PYDلە دانیشتنەکانی جنێڤ گوێی خۆی گرت و نەیدەویست کە تێیدا بەشداربێت. زیاتر لە 300ئەندامی هێزی تایبەتی ئەمریکا لە رۆژئاوای کوردستان لەگەڵ YPG لە دژی داعش شەڕدەکەن ، بەڵام لەگەڵ ئەوەش پەیوەندییەکانی هەردوولا سنووردارە. هەرچەندە پەیوەندی ئەمریکا لە مەیدانی شەڕ، لەگەڵ YPG هەیە، بەڵام لە بواری سیاسیدا ئەم پەیوەندییە لەگەڵ PYDنییە یان زۆر کەمە، ئەوەش بتەوێ و نەتەوێ ئەو پرسیارە زەقدەکاتەوە، ئایا ئەمریکا جارێکی دیکە پشت لە کورد ناکات و بەجێیان ناهێڵێت؟ چونکە لە سەرەتای ساڵانی حەفتاکاندا دەزگای هەواڵگریی ئەمریکا CIA چەکی دەدایە کورد بۆ ئەوەی باشتر بتوانن لەگەڵ رژێمی سەدام حوسێن شەڕ بکەن. بەڵام کاتێك ساڵی 1975 ئێران و عێراق پەیمانی جەزائیریان واژۆکرد، هێنری کیسینجەر لەناکاو ئەم هاوکارییەی راگرت و کوردیان بەتەنیا بەجێهێشت. ئەمڕۆش ئەم ترسە لەلای کورد هەیە و دیارە کە ترسێکی بێبنەماش نییە. ئەلیزە ماقووسیش بێئەوەی پەیوەندییەکی سیاسی کورد و ئەمریکا هەبێت، پڕ چەك کردنی کورد بە دروست نازانێت. [3]

وەك باسدەکرێت، PYDبەر لە ئۆپەراسیۆنی مونبیج رەزامەندی دەربڕی کە بگەڕێتەوە رۆژهەڵاتی فرات. بەڵام دوای کونترۆڵکردنەوەی مونبیج، ویستوویەتی لە رێگەی ناوچەی ئەلبابەوە خۆیان بگەیێنێتە عەفرین کە ئەمە زیاتر تورکیای ترساندووە و ئەمریکاشی تووڕەکرد.[4] دەگوترێت کە ئەگەر PYDمونبیجی کۆنترۆڵنەکردبا یان پاش کۆنترۆڵکردنەوەی بکشایەتەوە رۆژهەڵاتی فرات، تورکیا ئۆپەراسیۆنی جەرابلۆسی

1 -“ABD ile Gizli Menbiç Anlaşması” Milliyet, 06.07.20016

2 -“Turkey expects US to fulfill promise, withdraw PYD from Manbij,” Daliy Sabah, August 15,2016

3 -Tim Arango, “Kurds Fear the Us Will Again Betray Them in Syria,”

4 -Amberin Zaman, “ABD Suriyeli Kürtleri ‘Sattı’ mı? Diken.com.tr, 26.08.2016

ئەنجامنـەدەدا، چونکـە نزیکـەی سـێ سـاڵ بـوو کە داعش لـەو سـنوورەدا بـوو .[1] ڕۆژنامەڤان عەمبەریـن زەمـان لـە مانگـی نیسـاندا نووسـیبووی کـە ئەمریـکا ڕێگەنـادات کـورد هەرسـێ کانتۆنەکانـی ڕۆژئـاوای کوردسـتان بگەیێننـە یەکـدی و لـە هێڵـی مونبیجـەوە بـەرەوە عەفریـن پێشـڕەوی بکـەن. چونکـە ئەمریـکا نایـەوێ لەئاسـتی نێودەوڵەتیـدا وەك هێزێـك بناسرێـت کـە خزمەتـی ئامانجەکانـی کـورد دەکات. لەلایەکـی دیکـەوە ئەمریـکا نایـەوێ دەوڵەتانـی عـەرەب بخاتـە بەرانبـەری خـۆی و بەهـۆی کـوردەوە پەیوەندییەکانـی لەگـەڵ ئـەوان تێکبـدات .[2] بەوجـۆرەی باسـدەکرێت، ڕاسـتی ئەوەیـە کـە تورکیـا و ئەمریـکا دەیڵێـن. ئەگـەر لەڕاسـتیدا PYDلـە سـەرەتادا بـەوە ڕازی بووبێـت کـە لـە مونبیـج بکشـێتەوە، ئـەی بۆچـی هێرشـیکردە سـەر مونبیـج؟ لـە شـەڕی مونبیجـدا زیاتـر لـە 300 شـەڕڤانی PYD کـوژران و 700یـش برینداربـوون.

ئینجـا مـرۆڤ بیـر لەوەشـدەکاتەوە: تـۆ بـە خوێنـی کـورد خاکـی کـورد ڕزگار بکەیـت و پاشـان بـۆ عەرەبـی بەجێبهێڵیـت؟. مـادام تورکیـا و ئەمریـکا نەیاندەویسـت YPG لـە مونبیـج بمێنێتـەوە، کەواتـە PYDدەیتوانـی بـۆ کوردانـی جگـە لەخـۆی دانوسـتاندنێکی لەگـەڵ ئەمریـکا بکردایـە و هـەر نەبـێ هێزەکانـی ئەنجوومەنـی نیشـتمانیی کـورد لـە سـووریا ENKSی لـەوێ جێگیربکردبایـە . لـە دۆخێکـی وادا هـەر هیـچ نەبـێ کـورد لەسـەر خاکـی خـۆی دەمایـەوە. بەداخـەوە کەمبوونـی ڕاوێـژی نەتەوەیـی، جارجـارە کورتهێنانـی سیاسـیش لەگـەڵ خـۆی دەهێنێـت.

ئایـا تورکیـا بـە چ شـێوەیەك توانیویەتـی ڕەزامەنـدی ڕووسـیا و ئەمریـکا بـۆ هێرشـکردنە سـەر سـووریا، وەربگرێـت؟ بـەڕای مـن وەڵامـی ئـەم پرسـیارە زۆر گرنگـە، چونکـە تورکیـا پێـش پێنـج سـاڵ، دەیویسـت لەنێـو سـنووری سـووریادا هەرێمێکـی تامپـۆن دروسـتبکات، بـەڵام هەرگیـز ئەمریـکا و ڕووسـیا بەگەرمـی پێشـوازییان لـەو پێشـنیارە نەکـرد. لەڕاسـتیدا تورکیـا بـە دیپلۆماسـییەکی زۆر بەهێـز لـە مانگـی تەممـووز و ئابـدا، بنچینـەی ئەمـەی داڕشـت. 9ی ئـاب سـەرۆککۆمار ئەردۆغـان چـووە ڕووسـیا و پەیوەندییەکانـی هـەردوو وڵات دیسـان گەرموگـوڕ بوونـەوە و دیـارە ڕێککەوتنێـك لەسـەر کێشـەی سـووریاش هاتووەتـە ئـاراوە. دواتـر 17ی مانـگ، چـاوش ئۆغڵـوو لەنـاکاو سـەفەری تارانـی کـرد و گوتـی لـەم شـێوەی دا: "ئێمـە بـەردەوام گوتوومانـە ڕۆڵـی ڕووسـیا و ئێـران لـە ناوچەکـەدا بـۆ

1 -Taha Akyol, “Firat Kalkanı,” Hurriyet, 01.09.2016

2 -Amberin Zaman, “Tam bir açmaz: Türkiye-ABD ilişkileri, IŞİD-YPG-PKK üçgenine sıkıştı,” Diken.com.tr, 03.04.2016

چارەسەرکردنی کێشەکانی سووریا و عێراق زۆر گرنگە، ڕۆڵی ئەو بۆ ئاوەدانکرنەوەیە... ئێمە بۆ هاوکاری ئامادەین. هەر ئەوەندەی یەکێتی خاکی سووریا بپارێزرێت. دیارە لەم بابەتەدا ئێمە و ئێران هاوڕاین. رووسیاش بە ئێمەی گوتبوو کە ئەویش وەك ئێمە بیر دەکاتەوە. "[1]

پاش کودەتای سەربازیی 15ی تەمموز و بە تایبەت ڕۆژانی داتر، پەیوەندییەکانی تورکیا و ئەمریکا زۆر ئاڵۆز بوون و تەنانەت هەندێك کەس و لایەنی سیاسی لە تورکیا CIA و ئەمریکایان بە پشتیوانی کودەتا دەزانی. ئەردۆغان گلەییەکی زۆری لە ئەمریکا کرد و داوایکرد کە فەتحوڵڵا گویلەن رادەستی تورکیا بکەنەوە. ڕۆژێك دوای کودەتا ئەردۆغان داوای لە ئەمریکا کرد و گوتی: "ئەگەر ئێمە هاوپەیمانی ستراتیژی بین، کەواتە دەبێ پێویستیی ئەم هاوپەیمانییە ئەنجامبدرێت و تیرۆریستەکەی پەنسیلڤانیا رادەستی ئێمە بکەنەوە. "[2]

بە تێپەڕینی کات ئەردۆغان هەڵوێستی خۆی لە دژی ئەمریکا توندتر کرد. نزیکبوونەوە لە رووسیا و دیدار لەگەڵ پوتین، دڕدۆنگییەکانی ئەمریکای دەربارەی ئەوەی کە تورکیا لەوان دووردەکەوێتەوە و بەو چوونە دەتوانێ واز لە ئەمریکا بێنێت و بچێتە باوەشی پوتین، زیاترکرد. بێگومان ئەمریکاش نەیدەویست کە هاوپەیمانێکی ناتۆ و هەڤاڵبەندێکی کۆنی ئەمریکا کە لە دوای شەڕی جیهانیی دووەمەوە هاوپەیمانی ئەمریکایە، لەدەستبدات. ماوەی پێنج ساڵ بوو کە تورکیا دەیویست لە سنووری سووریادا هەرێمێکی تامپۆن دروستبکات کە درێژاییەکەی 110کم و قووڵاییەکەی 40کم بێت. بەڵام ئەمریکا بەردەوام ئەم داوایەی رەتدەکردەوە. دوای خستنەخوارەوەی فڕۆکەکەی رووسیا، ئیدی نەك ئەمریکا، بەڵکو رووسیاش لە دژی ئەم پلانەی تورکیا بوو و کاتێك کە تورکیا بەبێ مۆڵەت و رێککەوتن لەگەڵ رووسیا شتێکی وای بکردایە، ئەوە دەیتوانی هەر دوو وڵات بخاتە نێو شەڕێکەوە. ئینجا کاتێك تورکیا لەسەر ئەم بابەتە لەگەڵ رووسیا رێککەوتن،ئەمریکا ناچاربوو ئەم داوایەی تورکیا قبووڵ بکات، جگە لەوەش بە هێزە ئاسمانییەکانی پشتگیری تورکیا بکات.

جگە لەوەش وەك دەزانین ئەکتەرێك کە بۆ هێرشی ناو سووریا درەنگتر لە هەمووان رەزامەندی خۆی رابگەیاندایە، رووسیا بوو. کاتێك تورکیا وازی لە دووژمنایەتی بەشار ئەسەد هێنا و گوێی لە بەردەوامیی دەسەڵاتەکەی خەواند، ئینجا رووسیاش گڵۆپی

---

1 -Hurriyet, 19 Ağustos 2016

2 -“Darbe girişimi - Erdoğan›dan ABD›ye Gülen çağrısı: İade edin,” BBC Türkçe, 16 Temmuz 2016

سـەوزی بـۆ هێـرش هەڵکـرد. ئێـران و رووسـیا بووچەنەکانیـان نزیکبـوون و هەڵبـەت ئێرانیـش نەیدەویسـت کـورد لـە سـووریا فیدرالـی دروسـتبکەن یـان داوای دەوڵەتێکـی سـەربەخۆ بکـەن. دیـارە ئێرانیـش ئەوەنـدەی تورکیـا دژی ئەوەبـوو کـە عەفریـن و کوبانـێ پێکـەوە بلکێندرێـن و لـەم رێگەشـەوە کـورد کۆریدۆرێـك بـەرەو دەریـای سـپی بکاتـەوە. ماوەیەکـی درێـژە کـە شـەڕی سـووریا بـۆ وەرگرتنـەوەی حەلـەب بەردەوامـە و سـەرئەنجام توانـی بگاتـە مەبەسـتەکەی. تورکیـا دەیویسـت حەلـەب نەکەوێتـە دەسـت ئەسـەد و بەدەسـتی ئۆپۆزسـیۆنی سـوننەوە بمێنێتـەوە، پێدەچـێ تورکیـا سـەبارەت بـەوە لەگـەڵ ئەسـەد رێککەوتبـێ یـان لەژێـرەوە ئـەم داوایـەی ئەسـەدی قبـووڵ کردبێـت. لـە ئێسـتاوە دەگوترێـت کـە زۆر لـەو رێکخراوانـەی لـە دەوروبـەری حەلـەب لـە دژی سـوپای سـووریا شـەڕیان دەکـرد، لەسـەر داوای ئەنقـەرە وازیـان لـە شـەڕی دژی رژێمـی ئەسـەد هێنـاوە و رووبەڕوو ی کـورد و داعـش. هەروەهـا دەگوترێـت کـە بەپێـی ڕێککەوتـن لەگـەڵ رووسـیا، تورکیـا قبووڵیکـردووە کـە لـە دەوروبـەری حەلـەب لەگـەڵ سـوپای سـووریا نەکەوێتـە شـەڕ و سـووریاش لـەلای نەتـەوە یەکگرتـووەکان سـکاڵا لـە تورکیـا نـەکات. [1]
هۆکارێکـی رەزامەندیـی رووسـیاش بـە هەڵوێسـتی YPG لەبەرانبـەر سـووریا راڤـە دەکرێـت. بەپێـی ئـەم روانگەیـە، کاتێـك هێزەکانـی YPG بـە هـاوکاری ئەمریـکا لـە عەفرین هێرشـیانکردە سـەر سـوپای سـووریا کـە لـەوێ دەریـان بکـەن، ئەوکاتـە نییەتـی خۆیـان بـۆ دابەشـکردنی سـووریا و دامەزراندنـی دەوڵەتـی کـوردی، ئاشـکراکرد. چونکـە رووسـیا دەوڵەتێکـی کـوردی ناوێـت کـە دۆسـتی ئەمریکابـێ و دەسـتی بگاتـە کەنارەکانـی دەریـای سـپی، ئـەو شـوێنەی بارەگاکانـی ئـەوی لێیـە، واتـە لەبـەر لووتـی خـۆی بێـت. [2]
ماوەیـەك پێـش ئێسـتا تورکیـا پەیوەندییەکانـی لەگـەڵ ئیسرائیلیـش سـەرلەنوێ گەرمکـردەوە و لەنێـوان هـەردوو وڵاتـدا بـۆ چارەسـەر کردنـی کەشـتیی مارمـارەی شـین، ڕێککەوتـن. بـەو دیپلۆماسـییە بەهێـزەدا دیـارە کـە تورکیـا بـە باشـی بنەماکانـی ئۆپەرسـیۆنی جەرابلۆسـی دانـا. ئیبراهیـم کاڵـن گوتەبێـژی سـەرۆککۆمار، گوتـی: "تورکیـا بـەر لـە ئۆپەراسـیۆن، ئەمریـکا، رووسـیا و هێزەکانـی هاوپەیمانـی ئاگادارکردبـوو و هاوئاهەنگییـە پێویسـتەکانی

---

1 -Elijah J. Magnier “Putin and Erdogan have agreed on a restricted road map in Syria: the Kurds and Nusra will be the main losers,” Middle East Politics, https://elijahjm.wordpress.com/٣٠/٠٨/٢٠١٦/putin-and-erdogan-have-agreed-on-a-restricted-road-map-in-syria-the-kurds-and-nusra-will-be-the-main-losers/

2 -Elijah J. Magnier “Putin and Erdogan have agreed on a restricted road map in Syria: the Kurds and Nusra will be the main losers,”

ئەنجامدابــوو" .[1] حــەوت رۆژ بەســەر ئۆپەراسـیۆنی "قەڵغانــی فــرات"دا تێپــەڕی، بــەڵام تائێسـتا (کاتــی نووسـینی ئـەم وتـارە) نەئێـران و نەهیـچ دەوڵەتێکـی عەرەبـی قسـەیەکی خراپیـان بەرامبـەر ئـەو هێرشـە نەکـردووە.

ئایـا سـنوورەکانی ئـەم هێرشـی قەڵغانـی فراتـە چییـە و تورکیـا تاوەکـو کـەی لـە سـووریا دەمێنێتــەوە. ئیبراهیــم کاڵــن گوتەبێــژی ســەرۆککۆمار بەوشــێوەیە باســی ئامانجــی ئۆپەراسـیۆنەکە دەکات: "ئـەم هێرشـە لە دژی سـەرجەم رێکخـراوە تیرۆریسـتییەکانە ، لەوانە داعـش و PYD، ئەنجامدەدرێـت تاوەکـو ئەوکاتـەی سـنوور لـە تیرۆریسـتان پاکدەکرێتـەوە و ئاسـایش و هێمنیـی سـنوورەکان دابیـن دەکرێـت، درێـژەی دەبێـت". هەمـوو دونیـا و لەسـەرووی هەمووشـیانەوە ئەمریـکا داوا لـە تورکیـا دەکات کـە شـەڕکردن لەگـەڵ داعـش لەپێشـتر بگرێـت و سـنوورەکانی هێرشـەکەی دیاریبـکات. دوایـن جـار ئەشـتۆن کارتـەر وەزیـری بەرگـری ئەمریـکا داوای لـە تورکیـا کـرد کـە قورسـایی بداتـە شـەڕی دژی داعـش و شـەڕ لەگـەڵ کـورد نـەکات، بـەڵام مەولـوود چـاوش ئۆغڵـوو گوتی کـە ئامانجی هێرشـەکەیان ئەوەیـە نەهێڵـن YPG کونترۆڵـی ناوچەیەکـی زۆر بەدەسـتەوە بگرێـت و عەفریـن و کوبانێ بگەیێنێتـە یـەك و کوریدۆرێـك بکاتـەوە. [2]

ئەمریـکا داوا لـە تورکیـا دەکات کـە هێرشـەکانی بـەرەو درێژایـی سـنوورەکان پـەرە پێبـدات و بـەرەو قووڵاییـەکان و بـەرەو لای مونبیـج نەچێـت. کاتێـك تورکیـا زیاتـر لـەوەی لەگـەڵ داعـش شـەڕ بـکات، سـەرقاڵی شـەڕی کـورد بێـت، ئـەوا رووسـیاش ئـەم دۆخـەی زۆر بـەدڵ نابێـت .[3] لەلایەکـی دیکـەوە YPG و هێـزە سیاسـییە کوردییەکانـی سـووریاش ئـەم هێرشـەی تورکیـا بـە داگیـرکاری ناودەبـەن و "سـوێند دەخـۆن ئەگـەر بـە مردنیـش بێـت خاکـی خۆیان دەپارێـزن. "[4]

کوردانــی تورکیــا و ســەرجەم کوردانــی جیهــان بــە ترسـەوە ســەیری رووداوەکان دەکــەن. ئەگـەر کێشـەی تورکیـا نەخواسـتنی داعـش لەسـەر سـنوورەکانی بووایـە، ئـەوکات تورکیـا لـە سـەرەتاوە دەیتوانـی رێگەنـەدات و تەنانـەت کاتـی هێرشـی سـەر کوبانـێ بـە هـاواری کوردانـەوە بچووبووایـە. ئەگـەر تورکیـا لـە کوبانـێ پشـتگیریی کوردانـی بکردایـە، قۆناخـی

1 -İbrahim Kalin, "Rusya ve ABD'ye gerekli bilgilendirme yapıldı," Suputnik Turkiye,31,08.2016

2 -"After Turkey›s Syria Incursions, Questions Grow Over Exit Strategy,"voanews.com, Septermber 1,2016

3 -Patrick Cokckburn, "Turkey's foray into Syria to take on Isis is a gamble in a very dangerous game," Independent, 24 August 2016

4 -Patrick Cokckburn, "Syrian Kurds vow to fight to the death to stop Turkey ‹invading› their territory," Independent, 03.September, 2016

ئاشـتیش شکسـتینەدەهێنا.
چەنـد سـاڵە کـە زیاتـر لـە 600کـم لـە سـنووری تورکیـا لـە ژێـر سـەرەوەریی PYDدایـە و تائێسـتا هیـچ کەسـێك تەنانـەت بەردێکیشـی نەگرتووەتـە تورکیـا. لـەو سـنوورەی کـە داعـش لێیـەوە نزیکبـوو بـە سـەدان هێرشـکراوە و جـاری دواییـش داعـش لـە شـاییەکی کوردانـدا لـە دیلۆك 54کەسـی کوشـت .[5] لـە سـووریا سـنوورەکانی ژێـر دەسـەڵاتی PYDبـە تـەواوی هێمنـە. نووسـەرێکی رۆژنامـەی حورییـەت لـە وتارێکـدا لـە 7ی حوزەیرانـی 2016دا نووسـیویەتی: "مـن وەك هاووڵاتییەکـی تـورك بەپێـی بەرژەوەندییەکانـی وڵاتەکـەم سـەیری بابەتەکـە دەکـەم. لەجیاتـی ئـەوەی لەسـەر سـنوورەکانمان رێکخـراوی تیرۆریسـتیی وەك داعـش، قاعیـدە و نـوسرە هەبـن، باشـترە کـە هێزەکانـی ئەسـەد یـان هێزەکانـی سـەربە PYDهەبـن. هـەر هیـچ نەبـێ ئەوکاتـە بومبـا بەسـەر ئێمـەدا نابـارن . "[6]
تورکیـا لـە 24ی ئابـەوە لـە سـووریایە و کـەس نازانـێ کـە چەندیـتر لـەوێ دەمێنێتـەوە. بەرپرسـانی سیاسـی لـە قسـەکانیاندا دەڵێـن: "تاوەکـو ئەوکاتـەی سـنوورەکان لە تیرۆریسـتان پاکدەکرێنـەوە و هیمنایەتـی سـنوورەکان دەپارێزرێـت، درێـژەی دەبێـت". دیسـان تورکیـا دەیەوێـت وەك پێشـوو PYDبکشـێتەوە رۆژهەڵاتـی فـرات، بـەڵام سـبەی تورکیـا دەتوانـێ بـەوەش قایـل نەبـێ و دوای ئـەوەی PYDکشـایەوە رۆژهەڵاتـی فراتیـش، دیسـان رانەوەسـتێ. هەڵبـەت PYDحیسـابی ئـەوە دەکات و ئـاگای لێیـە. یـان ئـەوەی کـە تورکیـا سـبەی دەتوانـێ PYDلـە هیـچ شـوێنێکی سـنوورەکەی خـۆی نەخوازێـت و دیـارە کاتێـك لـە دەسـتیبێ ئەمـەش دەکات. لـەم شـەترەنجەدا مونبیـج ئامانجـی یەکەمـە و تورکیـا بـە هیـوای ماتکردنـە. دیـارە کاتێـك کـە PYDلـە مونبیـج بکشـێتەوە، سـبەی رۆژ تورکیـا داوادەکات لـە هەمـوو سـنوورەکان بکشـێتەوە. بێگومـان ئـەم سیاسـەتەش مانـەوەی تورکیـا لـە سـووریا زۆر درێـژ دەکاتـەوە. ئەگـەر تورکیـا بـە تەنیـا خـۆی بڕیـاری هاتنـە نێـو خاکـی سووریاشـی دابێـت، دەرچوونەکـەی لـە تورکیـا هـەروا بەئاسـانی بەبـێ قەرەبـوو نابێـت. چونکـە دوای ماوەیـەك تورکیـا لەگـەڵ دەوڵەتانـی وەك ئێـران و رووسـیا، دەکەوێتـە بەرانبـەری یـەك. تەنگکردنـەوە و سـنووردارکردنی شـوێنی کـورد لـە سـووریا بـۆ فرەکردنـی شـوێنی عـەرەب و سـوپای ئـازادە. بەوشـێوەیە سـبەی رۆژێ عەرەبـی سـوننە داوای حەلـەب دەکـەن، دوای حەلەبیـش چـاو دەبڕنـە شـام. ئینجـا ئـەو سیاسـەتە شـوێنی ئێـران و رووسـیاش تەنگـدەکات

5 -"Turkey: Suicide bomber kills more than 50 at wedding," Aljazeere, 22 August, 2016, http://www.aljazeera.com/news/201608//injured-blast-hits-wedding-hall-gaziantep-160820204150494.html

6 -Ertugrul Ozturk, "Sınırda IŞİD olacağına PYD olsun," Hurriyet, 07.06.2016

و ئـەوان رووبـەڕووی تورکیـا دەکاتـەوە. هـەروەك چـۆن رووسـیا لـە ئەفغانسـتان، ئەمریـکا لـە ڤیتنـام و عێـراق، بـە ئاسـانی نەچوونـە دەرەوە، سبەی رۆژ تورکیـاش لـە سـووریا گیـرۆدە دەبێـت. پـاش داگیرکردنـی عێـراق لـە 2003دا پنتاگـۆن دەیویسـت کـە رۆژێك زووتـر کۆتایی بـەم داگیرکارییـە بێـت و رژێمێکـی مەدەنـی دەسـەڵات بەدەسـتەوە بگرێـت، بـەڵام ئـەم کاره بـە ئاسـانی رووینـەدا . [1]

تاوەکـو ئەوکاتـەی تورکیـا خاکـی کـورد بخاتـە سـەر خاکـی عـەرەب، لەوانەیـە دەوڵەتانـی عـەرەب بێدەنـگ بـن، بـەڵام کاتێـك هاوسـەنگی هێـزی نێـوان عەرەبـی شـیعە و سـوننە تێکبچێـت، ئـەوکات عەرەبەکانیـش دەنگـی خۆیـان هەڵدەبـڕن. بـە کورتـی، ئاڵۆزیـی سـووریا دەتوانـێ ببێتـە پارچەیـەك ئاگـر و سـەرەتا شـەڕێکی هەرێمـی و دواتـر شـەڕێکی جیهانیشـی لێبکەوێتـەوە. بیسـمارکی سـەرۆکی ئەڵمانیـا لـە خـۆوە نەیدەگـوت: "ئێـوە دەتوانـن بڕیـاری ئەوەبـدەن کـەی و لـە کـوێ دەسـت بەشـەڕ بکـەن، بـەڵام نازانـن کـە ئـەو شـەڕە لـە کـوێ و کـەی کۆتایـی دێـت". تورکیـا خـۆی هەڵدایـە نێـو شـەڕێك کـە نازانـێ چـۆن لەنـاوی بێتـە دەرەوە. هـەروەك چـۆن چەنـد سـاڵ پێـش ئێسـتا سیاسـەتەکانی خـۆی بەرانبـەر کوردانـی باشـوور گـۆڕی، لەسـەر هەمـان بنەمـا، پەیوەنـدی لەگـەڵ کوردانـی سـووریاش پێشخسـتبایە، ئـەوا هـەم بـۆ برایەتـی تـورك و کـورد باشـدەبوو و هـەم ئـەم هەمـووە خوێنـە لـە سـووریا نـەدەڕژا.

ئەنجام

یەکێـك لـە ئامانجەکانـی داگیرکردنـی مووسـل و هێـرش بـۆ سـەر کوردسـتان، پێشـگرتنبوو لـە دەوڵەتـی سـەربەخۆی کوردسـتان بـوو، بـەڵام ئـەم سـتراتیژە لـە دوو رێگـەوە داوای دەوڵەتـی سـەربەخۆی بەهێزتـر کـرد:

1 - رزگارکردنی کەرکووك

2 - پشتگیریی نێودەوڵەتی

دوای پەیدابوونـی داعـش و کەمبوونـەوەی دەسـەڵاتی بەغـدا، خاکـی ژێـر کونترۆڵـی کـورد لـە 40% زیاتربـوو و سـەرجەم ئـەو شـوێنانەی کـورد لەگـەڵ بەغـدا کێشـەی لەسـەری هەبـوو و دەبووایـە لـە داهاتـوودا چارەنووسـیان بـە گشتپرسـی دیارییبکرێـت، ئازادکـران.

---

1 -James Dobbins, Seth G. Jones, Benjamin Runkle, Siddharth Mohandas, Occupying Iraq a history of the coalition provisional authority, Rand Corporation, 2009, r.82

بێگومـان لەگـەڵ کەرکـووك، بیـرە نەوتییـەکان و هەندێـك ناوچـەی دیکـەش کـە کـورد و عـەرەب پێکـەوە تێیـدا دەژیـان، کەوتنـە دەسـت کـورد . [1]
ئەگـەر کـورد بـەر لـەوەی کەرکـووك بکەوێتـەوە سـەر کوردسـتان، سـەربەخۆیی ڕاگەیاندبایە، ئـەوا ئـەم سـەربەخۆییە کـرچ و کاڵ دەمایـەوە. دەوڵەتانـی دراوسـێ ئاسـانتر دەیانتوانـی هێرشبکەنە سـەر کـورد، شـەڕی کـورد و عێـراق لەسـەر کەوکـووك هـەر بـەردەوام دەبـوو. لەگـەڵ گەڕانـەوەی کەرکـووك کـورد ئازادیـی ئابوورییـان بەدەسـتهێنا و بـۆ پاراسـتنی ئازادیـی سیاسـیش هێـز و توانایەکـی زیاتریـان هەیـە. پشـتیوانیی نێودەوڵەتـی لـە کـورد، پـاش هێرشـەکانی داعـش زۆر زیاتربـوو. بـە کورتییەکـەی، هێرشـی داعـش بـۆ سـەر موسـڵ، گۆڕانێکـی چۆنایەتیـی خوڵقانـد. نێچیرڤـان بارزانـی بەوشـێوەیە باسـی ئـەم گۆڕانـە بـۆ گۆڤـاری (ئیکۆنومیسـت) دەکات: "ئێـوە ناتوانـن جارێکـی دیکـە بگەڕێنـەوە بـۆ سیسـتەم و دۆخـی پێشـوو، چونکـە عێـراق وەسـفەکانی سـەروەریی خـۆی لەدەسـتداوە. نەتـەوەی عێـراق بوونـی نییـە، بـەڵام ئـەوان سـەربەخۆیی رادەسـتی ئیمـە ناکـەن، دەبـێ ئێمـە خۆمان وەریبگریـن" . [2]
لـە ڕێگـەی دامەزراندنـی دەوڵەتـی سـەربەخۆی کـورد، گەڕاندنـەوەی موسـڵ بـۆ سـەر کوردسـتان لـە قۆناخـی دواتـردا دەبێـت، شـەڕی نـاو سـووریا و دامەزراندنـی هەرێمێکـی کـوردی لـە ڕۆژئـاوای کوردسـتان، لـە قۆناخـی دووەمدایـە. هـەردوو ئـەم ڕووداوانـەش وەك دوو وێسـتگەی مێژوویـی کاریگەرییەکـی مەزنیـان لەسـەر دامەزراندنـی دەوڵەتی سـەربەخۆ و داهاتـووی کـورد دادەنێـن. بـۆ نموونـە بـۆ تورکیـا، بـەر لـەوەی کـە کـورد لـە سـووریا، سـەروەرییەك لەسـەر خاکـی خـۆی دابمەزرێنێـت، بەفەرمـی ناسـینی دەوڵەتـی کـوردی زیاتـر مومکیـن بـوو. بـەڵام ئەمـڕۆ ئیـدی وانییـە. لـەو دۆخـەی کـە ڕۆژئـاوای کوردسـتان هێشـتا ئـازاد نەبـوو، سـەربەخۆیی باشـووری کوردسـتان، هەرگیـز بـە واتـای سـەربەخۆییەکی تەواو و پێنەگەیشـتبوو. لەوکاتـەدا کـورد دەیانتوانـی سـەربەخۆییەکی گرێـدراو بەدەسـتبێنن. واتـە سـەربەخۆییەك کـە گرێـدراوی بەخـت و ویژدانـی تورکیـا و ئێـران بێـت. بـەڵام پەیدابوونـی پرسـی ڕۆژئـاوای کوردسـتان، داینامیکەکانـی سـەربەخۆیی کوردسـتانیان بـە تـەواوی گـۆڕی. کاتێـك کوردانـی ڕۆژئـاوای کوردسـتان ، کوبانـێ و عەفریـن پێکـەوە گرێـدەن و کەناڵێـك بـەرەو دەریـای سـپی بکەنـەوە، ئـەوکات بەخـت و چارەنووسـی کـورد دەگۆڕێـت. ڕاسـتی ئەوەیـە کـە دەریـای سـپی دەتوانـێ بەختـی ڕەشـی کـورد سـپی بکاتـەوە. ئەگەرنـا، کـورد

1 -Patrick Cockburn, “End Times for the Caliphate?” London Review of Books, Vol.38, No:5, 3 March 2016

2 -“Kurdistan ever closer to independence,” The Economist, 21 February 2015

سەربەخۆش بن، ئەو سەربەخۆییە سەربەخۆییەکی گرێدراو دەبێت. بەڵام کاتێك بگەنە دەریای سپی، ئەوا ئەو سێ ڕێگەیەی کورد بە ژیانەوە دەبەستنەوە، دەکرێنەوە: ڕێگەی زەوی و وشکانی، ڕێگەی ئاسمانی و ڕێگەی دەریایی. ئینجا کورد دەتوانن بە سەربەستی بەڕووی دونیادا بکرێنەوە، نەوت و گازی سرووشتی بەبێمنەت بگەیێننە بازاڕەکانی جیهان. ڕێگەی هەستانەوە و پێشڤەچوون بەڕووی کورد بکرێتەوە و ببنە ئەکتەرێکی نێودەوڵەتی لە سیاسەتی دونیادا.
هەر وەك پێشتریش ئاماژەمان پێدا ، تورکیا ڕەزامەندیی خۆی سەبارەت بە کوردستانێك کە لەنێو سنوورەکانی عێراقدا بمێنێتەوە، دەردەبڕێت ، چونکە ژیان و هەبوونی دەوڵەتێکی وا بە تورکیاوە بەستراوە و لە بواری ئابووریدا تورکیا بەهێزتر دەکات. بێگومان کوردیش گرنگییەکی ئەوتۆ دەدەنە دراوسێیەکانیان و نایانەوێت لەگەڵ ئەوان ناتەبا بن. لەنێو ئەم دراوسێیانەدا تورکیا پێگەیەکی جیاوازی هەیە. لەو چەند ساڵەی دواییدا پەیوەندییەکانی هەردوولا بەتایبەت لە بواری ئابووریدا لە ئاستێکی زۆردا پێشکەوتووە. ساڵی 2015 بازرگانیی هەردوولا لە 8ملیار دۆلار زیاتربووە و 100هەزار کەس کە خەڵکی دەوڵەتی تورکیان، لە هەرێمی کوردستان کار دەکەن . [1]
تورکیا ئەو کوردستانەی لە ڕێگەی ڕۆژئاوای کوردستانەوە بگاتە دەریای سپی، مەترسییەکی گەورە بۆ پێگەی جیۆستراتیژی خۆی دەبینێت. بەداخەوە ئەم ترسە کە لەسیاسەتی دەرەوەی تورکیادا ئاشکرایە و هەر بەوهۆیەشەوە بوو دەستی لە سووریا وەردا. ئەردۆغان لەساڵی 2012دا، چەند بەر لەوەی قۆناخی ئاشتی دەستپێبکات، پاش کۆبوونەوەی لووتکەی هێمنایەتی لە تەلەڤزیۆنێکەوە گوتی: "ئێمە لە باکووری سووریا هەرگیز ڕێگە نادەین ستاتۆیەك دابمەزرێت کە عەفرین و قامشلۆ پێکەوە ببەستێتەوە. لە ڕوانگەی ئێمەوە ستاتۆیەك کە لە باکوور دروستببێت ، تیرۆریستییە. موداخەلەکردنی ئێمە سرووشتیترین مافی ئێمەیە. چونکە ئەمە دەتوانێ پلانێکی وابێت کە باکووری عێراق بگەیێنێتە دەریای سپی . [2]
لە سەرەتاکانی شەڕی سووریادابوو کە ئەردۆغان ستاتۆیەکی وای وەك قەوارەیەکی تیرۆریستی دەبینی. دیارە کە نەك هەر PYD، بەڵکوو کام هێزی کوردی بیخواستبایە ستاتۆیەك لە ڕۆژئاوای کوردستان دابمەزرێنێت، تورکیا دۆستانە سەیری نەدەکرد. ترسێکی دیکەی تورکیاش ئەوەیە کە ئەم ستاتۆیە، تورکیا لە جیهانی عەرەب دابڕێت

1 -“Kurdistan ever closer to independence,” The Economist, 21 February 2015

2 -“Erdogan Mudahale Etme Hakkımız Var,” Hurriyet, 25 Temmuz 2012

و بە یەکجاری تورکیا مایەپووچ بکات. تورکیا دەیەوێ بە ئۆپەراسیۆنی قەڵغانی فرات، لەلای رۆژئاواوە پشتێنەیەکی عەرەب لەسەر سنوورەکان دابمەزرێنێت. ئەگەر تورکیا نەتوانێ بەرەو مونبیج و ئەلباب بڕوا (کەئێستا نزیکیبووەتەوە) و رێگە نەدۆزێتەوە کە PYDلە رۆژهەڵاتی فرات دووربخاتەوە، ئەوکات لە لای سەروەوە لەنێوان عەفرین و کوبانێدا پشتێنەیەکی عەرەبی دادەمەزرێنێت و بەوجۆرەش ئەوشتەی رژێمی بەعسی لەساڵی 1963دا بە نیوەچڵ بەجێیهێشتبوو، تەواودەکات. چونکە تورکیا لە خەیاڵ یان ستراتیژیی کورد بۆ گەیشتن بە دەریای سپی زۆر تووڕەیە و زۆریش لێیدەترسێت. ئەمڕۆ فۆبیای تورکیا لە سیاسەتی دەرەوەدا، گەیشتنی کوردە بە دەریای سپی. ئەردۆغان لە 7ی شوباتی 2016دا کاتێك لە گەشتەکەی بەرەو ئەمریکای لاتین دەگەڕایەوە، لە فڕۆکەدا سەبارەت بە دۆخی سووریا گوتی: "ئەو هەڵەیەی لە عێراق کردمان، نامانەوێ لە سووریا دووبارەی بکەینەوە. من لایەنگری یاسای 1ی ئادار بووم، ئەوانەی لە دژیبوون ڕاشکاوانە نەیاندەگوت. ئەگەر یاسای 1ی ئادار لەکاتی خۆیدا پەسەند بکرایە و تورکیا لە عێراق بووایە، ئەوا دۆخی عێراق بەوشێوەیە نەدەبوو. [1]

هۆکاری موداخەلە بۆ رۆژئاوای کوردستان ئەوەبوو. لەبەرئەوەش تورکیا ناچاربوو سیاسەتی خۆی بەرانبەر بەشار ئەسەد بگۆڕێت و لەگەڵ رووسیا و ئێران رێکبکەوێت. ئینجا کاتێك کە سبەی لە هەرێمەکە دۆخەکە بگۆڕدرێت و ئەمریکا و رووسیا پێیڕازی بن کە کوردیش بگەنە دەریای سپی، ئەوکات تورکیا بەر لە هەموو دەوڵەتان هەرێمی دەوڵەتی کوردی سەربەخۆ بە فەرمی دەناسێت و ئامێزیان بۆ دەکاتەوە. چونکە راکێشانی سنوور لەنێوان تورکیا و کوردستاندا کارێکی ئەستەم و دژوارە. یاساکانی ئەوان زۆر قووڵ و لەناویەکدان. بەر لەهەموو شتێك گەورەترین شاری کوردی لەڕووی دانیشتووانەوە نە هەولێرە، نە کرماشانە و نە دیاربەکر، بەڵکو ئیستەنبووڵە. بەشێوەیەکی مێژووییشەوە کورد و تورك پێکەوە چوونەتە ئیستەنبووڵ.

فاکتەری داعشیش، فاکتەرێکی گرنگە بۆ دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی. ئەگەر کورد بابەتی داعش بە باشی نەخوێننەوە، لەوانەیە تووشی بەڵای زۆر لە داعش مەزنتر بن. داعش رەوابوونی داوای کوردی بە تەواوی دونیا دایە قبووڵکردن و خزمەتێکی گەورەی بۆ بەنێونەتەوەییبوونی پرسی کورد کرد. بەڵام پێویستە کورد شتێك باش بزانن، لەنێوبردن و تەفروتووناکردنی داعش نابێتە مەڵحەم بۆ دەردی کورد. دەردی کورد، بەتایبەت لە باشوور و رۆژئاوای کوردستان، دامەزراندنی دەوڵەتی کوردییە.

1 -Vahap Munyar, “Irak’taki hataya düşmek istemiyoruz,” Hurriyet, 7 Şubat 2016

لەنێوچـوون یـان لەنێوبردنـی داعـش پرسـی تیـرۆرە و شـتی گرنـگ ئەوەیـە: ئایـا ئـەو بۆشاییە سیاسـییەی لـە دوای نەمانـی داعـش دروسـتدەبێ، لەلایـەن کێـوە پڕ دەکرێتـەوە؟ هاوسـەنگییە سیاسـییەکانی ناوچەکـە، چ سیسـتەمێك بەخـۆوە دەگـرن. بەدەربڕینێکـی دیکـە ، کام هێـز یـان دەوڵـەت شـوێنی داعـش دەگرێتـەوە؟ هەڵبـەت دیارە کۆمەڵگەیـەك هەیـە کـە داعـش بەخێـودەکات و خـۆی دەسـپێرێتە داعـش. هەموومـان دەزانیـن ئـەو کۆمەڵگەیـەش، کۆمەڵگـەی سـوننەی عێـراق و سـووریایە. بەتایبـەت سـوننەی عێـراق، نزیکـەی 80-70 سـاڵ دەوڵەتـی عێراقیـان بەڕێوەبـرد و لـە دەرفـەت و پوانـی بەدەوڵەتبـوون بەهەمـوو شـێوەیەك کەڵکیـان وەرگـرت. ئەمڕۆکـە ئەگـەر 25%ی بەڕێوەبەرانـی داعـش لـە کۆنـە بەعسییەکان پێکدێـن، ئەمـە دەربڕی راسـتییەکی سیاسـی و کۆمەڵناسـییە. سـوننەکانی عێـراق بەهیـچ شـێوەیەك خۆیـان گرێـدراوی بەغـدا نابینـن، هـەر بەوهۆیەشـەوە سـوننەی سـووریاش خۆیـان گرێـدراوی رژێمـی ئەسـەد یـان رژێمـی عەلـەوی نابینـن. پـاش رژانـی ئـەو هەمـووە خوێنـە، پـاش کۆچبەربـوون و ماڵوێرانـی، سـوننەکانی عێـراق و سـوننەکانی سـووریاش دەیانەوێـت کـە خۆیـان، خۆیـان بەڕێوەببـەن و ببنـە خـاوەن دەسـەڵاتی سیاسـی. بێگومـان پێویسـتە داعـش لەنێوبچێـت، بـەڵام لـەم نێـوەدا سـوننەی هـەردوو وڵاتیـش خـاوەن مافـی چارەنووسـی خۆیـان بـن، پێکـەوە یـان جـودا دەسـەڵاتی سیاسـی خۆیـان هەبێـت. تەنانـەت بـەر لـە کـورد، ئەوانـن کـە عێـراق و سـووریا دابەشـدەکەن. بەکورتـی مەترسـی بـەردەم کـورد ئەوەیـە: کاتێـك داعـش لەنێوبچێـت و سـوننەکانی عێـراق بکەونـە ژێـر دەسـەڵاتی بەغـدا و ئەوانـەی سـووریاش بکەونـە ژێـر دەسـەڵاتی دەوڵەتـی عەلـەوی، ئەوکاتـە ئیشـی کـورد زۆر دژوار دەبێـت. چونکـە ئـەو رۆژەی کـە بەغـدا و ئێران موسـڵیان خسـتە ژێـر کونترۆڵـی خۆیـان، رۆژی دواتـر داوای کەرکـووك دەکـەن. بۆیـە تاوەکـو ئەلتەرناتیڤێکـی نـەرم و دیموکراتـی سـوننەکان دەرنەکەوێـت، کەوتنـی موسـڵ بـۆ کوردانـی باشـوور و کەوتنـی رەققـە بـۆ کوردانـی رۆژئـاوا مەترسـییە. هـەر بۆیـە دەبـێ کـورد سـەبارەت بـە پرسـی داعـش، جموجووڵـی سیاسـیی هەبێـت. لـەم کاژێـرە بـەدواوە دروسـتبوونی دەوڵەتێکـی سوونەسـتان، عەلەویسـتان و کوردسـتان حاشـاهەڵنەگرە. دەبـێ ئـەو هەرسـێ دەوڵەتـە کـە ئەمـڕۆ بەشـێوەیەکی دیفاکتـۆ دروسـتبوونە لەئاسـتی نێودەوڵەتیشـدا بەشـێوەیەکی فەرمـی دانیـان پێدابنرێـت.

دوا قسـە: ئەگـەر کـورد یەکبن، لەنێوخـۆدا ئاشـتییەك بنیاتبنێـن و هوشیارانە رەفتار بکـەن، ئیـدی دەوڵەتـی سـەربەخۆی کوردسـتان شـتێکی دوور نییـە.

ستراتیژی ئێرانی:
جەنگی کورد دژ بە داعش

هاشم محەممەد ئەحمەد
مامۆستای زانکۆ- کەلار

پووختە:

بەهۆی زۆربوونی لایەنەکانی شەڕ دژ بە داعش، ئەم توێژینەوەیە تەنیا باسی پێگەی هێزە کوردییەکانی باشور و رۆژئاوای کوردستان لە روانگەی ستراتیژی ئێرانییەوە دەکات. سێ قۆناخی سەرەکی لە روانگەی ستراتیژی ئێراندا دەبینرێن: یەکەم، بەرزبوونەوەی ئاستی مەترسی داعش بەتایبەت دوای داگیرکردنی شاری موسڵ کە دەبێتە هۆی ئەوەی کورد وەك هێزی هاوپەیمانی ئێران سەیربکرێت . دووەم، کەمبوونەوەی ئاستی مەترسی داعش کە بە شکست لە شەڕی کۆبانێدا دەستپێدەکات و بەوهۆیەوە بەرژەوەندییە هاودژەکانی کورد و ئێران سەرهەڵدەدەن. سێیەم: کەمبوونەوەی مەترسی داعش تاوەکو نزمترین ئاست کە دەبێتە هۆی زاڵبوونی بەرژەوەندییە هاودژەکان و بەوهۆیەوە ئەگەری ئەوە دێتە ئاراوە کە بەشێوەیەکی بەرچاو لە هەڵوێستی ستراتیژی ئێران بەرامبەر بە هێزە کوردییەکاندا گۆڕانکاری بکرێت. تێگەیشتن لە بەرژەوەندی و ئامانجەکانی ئێران، رێنوێنی سەرەکییە بۆ تێگەیشتن لە ستراتیژی ئەم وڵاتە. لەم توێژینەوەدا گرنگی ستراتیژیی عێراق و سووریا بۆ ئێران ئاشکرا دەکرێن.
وشە سەرەکییەکان: ستراتیژی، ئێران، باشووری کوردستان، رۆژئاوای کوردستان، داعش

پێشەکی:

بەهۆی ئەوەی لایەنەکانی شەڕی دژ بە داعش یەکجار زۆرن، پێویستە بە جیا، توێژینەوەیەکی تایبەت لەسەر هەر لایەنێك بکرێت. بەپێی هەندێك سەرچاوە تەنیا لە سووریا نزیکەی 1500 گرووپی جیهادی هەن[1]. بۆیە، لێرەدا تەنیا روانگەی ستراتیژیی ئێران لەبەرچاو دەگیرێت. بەم هەنگاوە، ئاڵۆزیی کێشەکە تارادەیەك کەمدەبێتەوە، بەڵام پێویستی بە وردبوونەوەی زۆرترە لەبەرئەوەی هاوپەیمانەکانی ئێرانیش لە شەڕی داعشدا جیاوازن و بەرژەوەندی و ئامانجی جیاوازیشیان هەیە. بەمەبەستی وردبوونەوەی زۆرتر "پێگەی هێزە کوردییەکانی باشور و رۆژئاوای کوردستان لە روانگەی ستراتیژی ئێران لە شەڕی داعش"، بە ئامانجی ئەم توێژینەوەیە دادەنرێت . ئامانجی دووەمی توێژینەوەکە، روونکردنەوەی بەرژەوەندییەکانی ئێرانە لە شەڕەکەدا. لەکۆتاییشدا، هەوڵدەدرێت بەرژەوەندی، هەڵوێست و کردارەکانی ئێران بەرامبەر بە هێزە کوردییەکانی باشور و رۆژئاوای کوردستان لە قۆناخی پاش شکستی داعش پێشبینیبکرێن .

کورد هەم لە باشوور و هەم لە رۆژئاوای کوردستان، رۆژ لە دوای رۆژ زۆرتر وەك هێزێکی کارامە لە شەڕ بەرامبەر بە تیرۆریستانی داعش دەردەکەوێت. وڵاتانی ناوچەکە و جیهانیش دانیان بەم کارامەییەدا ناوە، بەڵام مەرج نییە بەرژەوەندی ئەم لایەنانە و کورد، لەم شەڕەدا یەکسانبێ و یەك مانای بۆ هەمووان هەبێت. بۆیە، دەبێ بەمەبەستی تێگەیشتن لە هەڵوێست و کرداری هەر لایەنێك، بەرژەوەندییەکانی لەپێش چاو بگیرێت. بۆ پێکانی ئەم ئامانجە، دەبێ بەرژەوەندییەکانی ئێران لەم شەڕەدا ئاشکرابکرێن. بەوە، هۆ و ڕیشەی هەڵوێست و کردارەکانی ئێران بەرامبەر هێزە کوردییەکانی باشوور و رۆژئاوای کوردستان کە خەریکی شەڕی داعشن، ئاسانتر دەبێت.

دەتوانرێ پێگەی هێزی کوردی لە روانگەی ستراتیژی ئێران لەشەڕی داعشدا، بە سێ قۆناخی جیاواز دابەشبکرێت. لە قۆناخی یەکەمدا کە خاڵی دەستپێکەکەی داگیرکردنی موسڵە، داعش وەك هێزێك دەردەکەوێت کە یەکجار زوو گەشەدەکات، پەرەدەستێنێ و

1 -Hassan, H. (2016). Rebel Groups’ Involvement in Syria. Understanding Iran’s Role in the Syrian Conflict, Occational paper. P: 33, 3338- Available from: https://rusi.org/sites/default/files/201608_op_understanding_irans_role_in_the_syrian_conflict_0.pdf [Accessed August 2016].

بەخێرایی سەرزەوینێکی بەرفراوان داگیردەکات. داعش لەم قۆناخەدا پاش داگیرکردنی زۆرینەی ناوچە سوننەکانی عێراق و سووریا، پەل بۆ داگیرکردنی ناوچە شیعەنشینەکانی ئەم دوو وڵاتەش دەهاوێت و لە هەوڵی ئەوەدایە سیستەمی سیاسی هەردوو وڵاتەکە بەپێی خواستی خۆی دابڕێژێتەوە. لە روانگەی ستراتیژی ئێران، داگیرکردنی موسڵ و تێکشکانی سوپای عێراق لەسەر دەستی داعش و پاشان هێرشی داعش بۆ هەرێمی کوردستان، بووە هۆی ئەوەی کە کوردی باشوری کوردستان پێگەی هاوپەیمانێکی پێبدرێت کە لەگەڵ ئێران بەرژەوەندی هاوبەشی[1] هەیە. لە قۆناخی یەکەمدا "کورد بۆ ئێران دەبێتە دۆست بەهۆی ئەوەی دووژمنی دوژمنەکەیەتی".

لە قۆناخی دووەمدا، هێزی داعش لاوازدەبێ و توانای داگیرکردنی نامێنێ و رۆژ لە دوای رۆژ پاشەکشێی پێدەکرێت. خاڵی دەستپێکی ئەم قۆناخە، شەڕی کۆبانێیە کە بەشێوەیەکی چاوەڕواننەکراو بۆ سیاسەتمەدار و ستراتیژیستەکانی جیهان، داعش تێکشکا. لێرەدا مەترسی داعش کەمتر دەبێ و بەوهۆیەوە بەرژەوەندییە هاودژەکان دەردەکەون.[2] لەم قۆناخەدا بەهۆی ئەوەی هێشتا مەترسی داعش بنبڕ نەبووە، ئێران بە وریایی و مەترسییەوە بەرامبەر هێزە کوردییەکان - بەتایبەت لە باشوری کوردستان- هەڵویستی دەبێت. واتە، هەرچەندە هێشتا ئێران لەگەڵ هێزە کوردییەکان وەك هێزی دژبە داعش هاوبەرژەوەندە، بەڵام بەهۆی ئەوەی بەهێزبوونی هێزە کوردییەکانی باشوور و رۆژئاوای کوردستان دەرفەتیان دەداتێ کە بۆ یەکلاییکردنەوەی کێشەکانیان لەگەڵ سیستەمی سیاسی عێراق و سووریا هەنگاوبنێن، کە لە روانگەی ئێرانەوە لاوازی هەردوو وڵاتەکەی بەدواوە دەبێ و لە داهاتوودا لەوانەیە کۆمەڵێك کێشەی ناوخۆیی بۆ ئێرانیش لێبکەوێتەوە، بۆیە بەرژەوەندییە هاودژەکانی هێزە کوردییەکان و ئێران خۆی پیشاندەدات. لەم قۆناخەدا هێزە کوردییەکان بۆ ئێران جیا لە "رۆڵی دووژمنی دووژمنەکەم"، "رۆڵی دووژمنی دۆستەکەشم" دەگێڕن. هەربۆیە، ستراتیژی ئێران لە پشتگیری هەمەلایەنە و تەواو لە هێزە کوردییەکان بەرامبەر داعش، بۆ پشتگیری سنووردار دەگۆڕدرێت و هاوکات لەسەر پشتگیری هێزە شیعەکان چڕدەبێتەوە.

قۆناخی سێیەم، قۆناخی پێشبینیکردنی ستراتیژی ئێرانە پاش تێکشکاندنی داعش: خاڵی دەستپێکی ئەم قۆناخە بە ئازادکردنی موسڵ لە عێراق و رەققە لە سووریادا دەناسرێت. واتە بە ئازادکردنی ئەم دوو شارە کە بە دوو بنکەی سەرەکی داعش

1 -Common Interests

2 -Conflicting Interests

لـە عێـراق و سـووریادا دەناسرێـن، بەشـێکی گرنـگ لـە قۆناخـی تێکشـکاندنی داعـش جێبەجێدەبێت. "داعـش بیرۆکـەی دامەزراندنـی خەلافەتـی ئیسـلامی هەیـە. بـۆ رازیکردنـی هێـزە دەمارگیـرەکان لـە هەمـوو شـوێنێکی جیهـان، پێویسـتی بـە داگیرکردنـی زەویـە. بۆیـە، هـەر شـەڕێکی کارامـە دژ بـە داعـش، شـەڕێکە کـە چەقـی قورسـایی سـەرزەوینی داعـش بکاتـە ئامانـج. شـەڕی دژ بـە داعـش دەبـێ لەسـەر بنەمـای ئازادکردنـی موسـڵ، رەققـە، پالمیـرا، دەێـرەزوور و ئارامکردنـەوەی بارودۆخـی روومـادی بێـت".[1] بـە واتایەکـی دیکـە، داگیرکردنـی موسـڵ و رەققـە تەنیـا سـەرەتای شکسـتی یەکجارەکـی داعشـن و کاتێـك ئـەم قۆناخـە تەواودەبـێ کـە هیـچ شـارێکی گـەورە یـان بنکەیـەی گـەورەی داعـش لـە نـاو شـارەکاندا نەمێنێتـەوە.

لـەم قۆناخـەدا، ئەگـەری ئـەوەی هەڵوێسـت و کـرداری ئێـران بەرامبـەر هێـزە کوردییـەکان بەتـەواوی بگۆڕدرێـت، زۆرتـر لەهـەردوو قۆناخـی پێشـووترە. قۆناخـی پـاش کۆتایـی هـەر شـەڕێك، قۆناخـی سـەقامگیرکردنی بارودۆخـی نوێیـە بەپێـی رێککەوتنـی یاسـایی و سیاسـی. وەك هـەر شـەڕێکی دیکـە، قۆناخـی پـاش شکسـتی داعـش، قۆناخـی رێکخسـتنەوەی پەیوەنـدی نێـوان هێـزە سیاسـییەکان لەهەرسـێ ئاسـتی ناوخۆیـی، ناوچەیـی و نێودەوڵەتییە. لـەم قۆناخـەدا، هێـزە کوردییـەکان و ئێـران هـەر کام بەتـەواوی بیـر لـە بەرژەوەندییەکانیـان دەکەنـەوە و کەمتریـن بەرژەوەنـدی هاوبەشـیان پێکـەوە دەمێنێـت. لێـرەدا ئێـران، هێـزە کوردییـەکان وەك ئەکتـەری خوازیـاری گۆڕانـکاری لـە سیسـتەمی ناوخۆیـی هـەردوو وڵاتـی سـووریا و عێـراق و لەنوێـوە داڕێشـتنەوەی پەیوەندییـە ناوچەییـەکان دەبینێـت کـە پێویسـتە کۆنترۆڵبکرێـن. بۆیـە، ئەگـەر زۆرە لـە قۆناخـی سـێیەمدا، پێگـەی کورد لە سـتراتیژی ئێرانـدا بگۆڕدرێـت و هەڵوێسـت و کردارەکانـی ئێـران لەسـەر بنەمـای کۆنترۆڵکردنـی هێـزە کوردییـەکان بـێ کـە دەیانەوێـت گۆڕانـکاری لـە "بارودۆخـی ئێسـتا"[2]دا بکرێـت.

سەرهەڵدانی داعش و مەترسییەکانی

لـە ئاسـتی نێودەوڵەتیـدا، سـەرهەڵدانی داعـش، بەرژەوەنـدی ناوچەیـی وڵاتانـی رۆژئاوایـی

---

1 -Cafarella, J. and Gambhir, H. and Zimmerman, K. (2016) U.S. grand strategy: Destroying ISIS and AL QAEDA, Jabhat Al Nusra and ISIS: Sources of Strength. Washington D.C: Institute for the study of war (ISW). Report Three. P: 25, Available from: http://www.understandingwar.org/report/jabhat-al-nusra-and-isis-sources-strength [Accessed 9 February 2016].

2 Status quo

خستووەتە ژێر مەترسییەوە و ململانێیەکی لەنێوان زلهێزەکان بەتایبەت رووسیا و ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا دروستکردووە. رووسیا و ئەمریکا وەك دوو زلهێزی جیهان، لە کۆتایی جەنگی ساردەوە تاوەکو ئەمڕۆ لە هیچ شوێنێکدا ئەوەندەی ئەم ساڵانەی شەڕی داعش، تووشی ململانێ نەبوونەتەوە. "سەرهەڵدانی داعش نیشانەکانی گۆڕان و نامەرکەزیبوونی[1] سیستەمی نێودەوڵەتی، گۆڕانکاری لە هاوسەنگی هێز لە ئاستی ناوچەیی و نێودەڵەتی لە ئەنجامی دوورکەوتنەوە یان پاشەکشێی هێزەکانی جیهان و هەروەها سەرهەڵدانی هێزە ناوچەییەکان و دروستبوونی ئەکتەرە نێودەوڵەتییەکانی[2] دەرخستووە. شەڕی دژ بە داعش و جیهادییە ئیسلامییەکانیش زۆری ماوە تاوەکو کۆتایی پێبێت و بەدڵنیاییەوە ماوەیەکی درێژ دەخایێنێ تاوەکو رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و بەتایبەت سووریا و عێراق ببووژێنەوە. هاوکات، ئەم گۆڕانکارییانە بۆ ساڵانێکی زۆر، رۆڵی سەرەکی لە داڕشتنەوەی داهاتووی سیاسی و سەرزەوینی تەواوی ناوچەکە و سیاسەتی ئەکتەرە نێودەوڵەتییەکان دەگێڕێت." [3]

لە ئاستی ناوچەییشدا، سەرهەڵدانی داعش مەترسییەکی گەورەی بۆ سەر ئاسایش، سەقامگیری و یەکپارچەیی سەرزەوینی دەوڵەتەکانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست دروستکردووە. "ململانێی نێوان ئێرانی شیعە و سعودیەی سوننە، مەکینەی کێشمەکێش و پێکدادانەکانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاستە".[4] واتە، نابێ سەرهەڵدانی داعش بە دیاردەیەکی سیاسی لەناکاو سەیربکرێت، بەڵکو دەبێ ریشەی ئەم دەمارگیرییە لە ململانێی درێژخایەنی ئایدیۆلۆژی نێوان شیعە و سوننە ببینرێتەوە. ئێران و سعودیەش وەك دوو وڵاتی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست کە هەوڵیانداوە وەك نوێنەری ئەو دوو رێبازە ئایینییانە دەربکەون، هەرکات بە پێویستیان زانیوە لەسەر بنەمای ململانێی ئایدیۆلۆژی، لە بوارەکانی دیکەش بۆ نموونە لە بواری ئابووریدا، ململانێیان لەگەڵ یەکتری کردووە. بەپێی پێویستیش، پێچەوانەی هاورێبازە ئایینییەکانیان رەفتاریان کردووە. کەواتە، ئاشکرایە کە ئەم دوو وڵاتە رێبازی ئایینی وەك ئامێرێك بۆ ئامانجی سیاسی بەکاردەهێنن.

---

1 -Decentralization

2 -Non-State Actors

3 -Tziarras, Z. (2014). The Geopolitical Impact of ISIS: Actors, Factors, and Balances of Power in the Middle East. A roundtable discussion on ISIS and the Middle East, The University of Cyprus, Available from: https://thegwpost.com/201424/09//the-geopolitical-impact-of-isis-actors-factors-and-balances-of-power-in-the-middle-east [Accessed 24 September 2014].

4 -Bremmer, I. (2015). These are the top 10 geopolitical risks of 2015. Available from: http://time.com/3652421/geopolitical-risks-2015-ian-bremmer-eurasia-group/ [Accessed 5 January 2015.

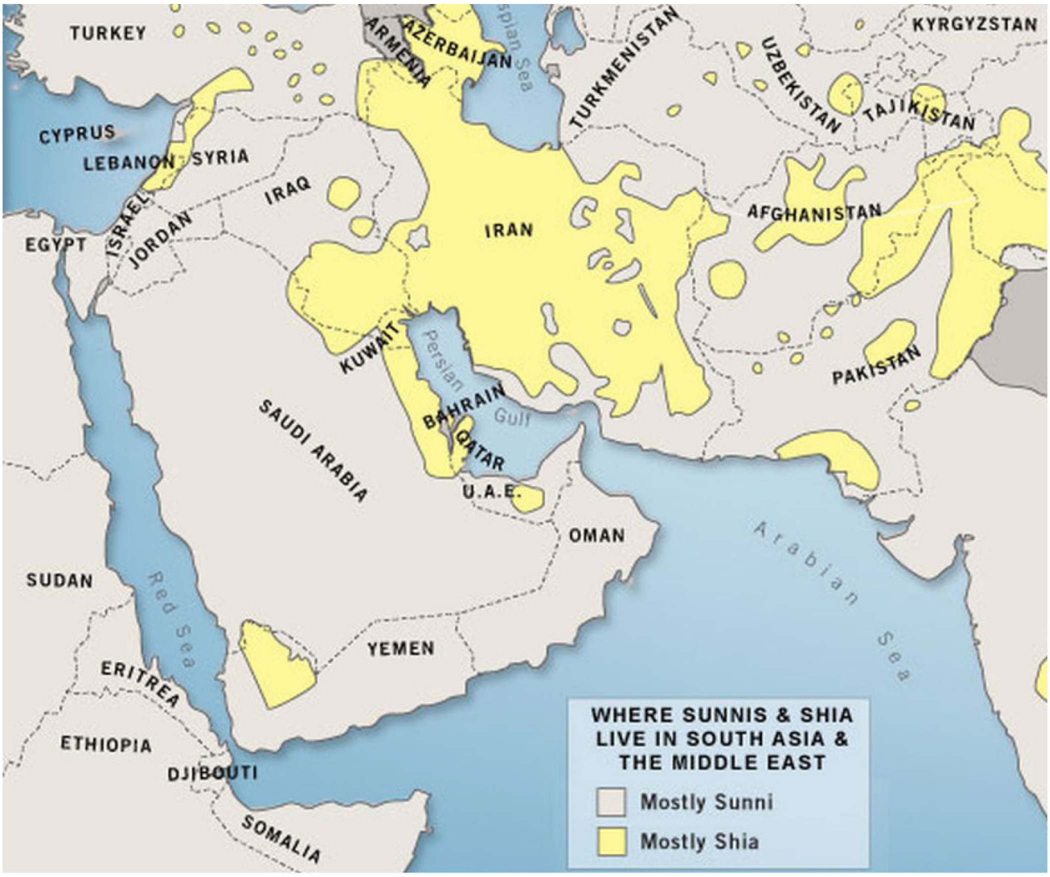

نەخشەی ژمارە 1: دابەشبوونی ناوچەیی شیعە و سوننە لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا [1]

روانگەی ستراتیژی ئێران بۆ هێزە کوردییەکان لە جەنگی داعش دا

بۆ تێگەیشتن لە ستراتیژی ئێران بەرامبەر هێزە کوردییەکانی باشوور و رۆژئاوای کوردستان لە شەڕی داعش، پێویستە ئاستی مەترسییەکان، هەروەها پۆلێنکارییەك بۆ بەرژەوەندی و ئامانجەکان بکرێت. روانگەی ستراتیژی ئێران بۆ هێزە کوردییەکان لەجەنگی دژبە داعش، بەپێی هەڵسەنگاندنی مەترسییەکان و ئامانجەکانی ئێران، دەگۆڕدرێن. لێرەدا، روانگەی ستراتیژی ئێران بەسەر سێ قۆناخدا دابەشکراون و لە هەر قۆناخیکدا بەپێی

1 -Fisher, M. (2015). 40 maps that explains the Middle east, Map number: 13. Available from: http://www.vox.com/a/maps-explain-the-middle-east [Accessed 26 March 2015].

ئەوەی کە ئەم وڵاتە، مەترسی داعش لە چ ئاستێکدا هەڵدەسەنگێنێت، یان چ ئامانجێك بۆی گرنگتر دەبێت، پێگەی هێزە کوردییەکانیش لە ستراتیژییەکەی خۆیدا دەگۆڕێت و هەڵوێست و کرداری جیاوازی بەرامبەریان دەبێت.

1 - قۆناخی یەکەم: روانگەی ستراتیژی ئێران بەرامبەر هێزە کوردییەکان، لەکاتی زاڵبوونی بەرژەوەندییە هاوبەشەکاندا.

خاڵی دەسپێکی ئەم قۆناخە، "داگیرکردنی موسڵ" واتە دووەم شاری گەورەی عێراق پاش بەغدا لەلایەن داعشەوەیە. تێکشکانی سوپای عێراق لە 10ی حوزەیرانی 2014 کە نزیکەی 25000 هێزی چەکداری هەبووە، تەنیا لە ماوەی شەش رۆژ پێکدادانددا [1]، کاریگەریی لەسەر هەڵسەنگاندنی هێزی داعش هەبووە. پاش داگیرکردنی موسڵ، ئێران چیدی نەیدەتوانی مەترسی داعش وەك پێش ئەم رووداوە هەڵبسەنگێنێت بەڵکو ئاستی مەترسی داعش و هێز و تواناکانی لەچاو ئێران تۆختر بوونەوە. ئێران ئەزموونی بەرەنگاربوونەوەی گرووپە سوننە دەمارگیرەکانی هەیە. نموونەی ئەم گرووپانە، جەیشولعەدلە کە بنکەی لە پاکستان و پارێزگای سیستان و بەلووچستان هەیە و جاروبار تیرۆر، هێرشێکی تاکتیکی یان تەقینەوەیەك لە ناوچە سنوورییەکانی ئێراندا ئەنجامدەدات . بەڵام داعش جیاوازە لەم گرووپانە ، لەبەرئەوەی پێشکەوتنێکی بەرچاوی هەبووە و توانیویەتی لە ماوەیەکی کەمدا، دەیان هەزار چەکدار لە سەرانسەری جیهان بخاتە خزمەتی خۆیەوە ، سەرچاوەی باش کۆبکاتەوە و ناوچەیەکی جوگرافی بەرفراوانیش کۆنترۆڵبکات. داعش، لەنێوبردنی شیعەکان و دامەزراندنی دەوڵەتێکی ئیسلامی وەك ئامانجی خۆی دیاریکردووە. بۆیە، بەهێزبوونی داعش مەترسییەکی گەورە دەبێ بۆ سەر ئاسایشی ئێران[2]. دەتوانین بڵێین لەروانگەی ستراتیژیی ئێراندا، پاش داگیرکردنی موسڵ، داعش لە ریزبەندی مەترسیی و هەڕەشەکان بۆ سەر ئاسایشی ئێران، چووەتە پلەی یەکەمەوە .

بە چەند هۆکارێك، عێراق بۆ ئێران وڵاتێکی زۆر گرنگە. دەوڵەتی عێراق لەکاتی دامەزراندنییەوە تاوەکو ساڵی 2003ی زایینی، ئەگەر بەشێوەیەکی ئەکتیڤ دژەئێران

1 -Parker, N. and Coles, I. and Salman R. (2014) How Mosul fell - An Iraqi general disputes Baghdad›s story. Baghdad: Reuters. Special Report. Available from: http://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-gharawi-special-report-idUSKCN0I30Z820141014 [Accessed 14 October 2014].

2 -Esfandiary, D. and Tabatabai, A. (2015) Iran's ISIS policy. International Affairs, 91 (1), 1–15, P: 2. Available from: https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/field/field_publication_docs/INTA91_1_01_Esfandiary_Tabatabai.pdf [Accessed 15 January 2015].

نەبووبێ ، ئەوا پەیوەندییەکی دۆستانەی لەگەڵی نەبووە. بەڵام پەیوەندییەکانی عێراق لەگەڵ ئێران هەرگیز ئەوەندەی ئەم دە ساڵەی رابردوو، دوولایەنە و نزیك و دۆستانە نەبووە. لەلایەکی دیکەیشەوە، کورد لە باشووری کوردستان، پەیوەندییەکی دێرینی سیاسی لەگەڵ ئێران هەبووە کە ئەم پەیوەندییە هەرچەندە بەرزی و نزمی بەخۆوە بینیوە، بەڵام هەر بەردەوامبووە. دیمۆگرافی ئایینی عێراق و دیموکراتبوونی سیستەمە سیاسییەکەی، دوو هۆکاری سەرەکین بۆ ئەوەی شیعەکانی عێراق بتوانن لەم وڵاتەدا هەمیشە باڵادەستبن. سنووری عێراق و ئێران بەدرێژایی 1458 کم کە دانیشتووانی هەردوو بەری سنوور یەکسانن، گرنگی عێراق بۆ ئێران دوو ئەوەندە دەکات. لەبەرئەوەی هەر گۆڕانکارییەك لە سیستەمی سیاسی و یەکپارچەیی سەرزەوینی عێراقدا بکرێت، کاریگەری راستەوخۆی لەسەر کورد و عەرەبی دیوی ئێرانیش دەبێت. لە روانگەی ستراتیژی ئێراندا، یەکەم ئامانج پێشگیریکردن لە داگیرکردنی ناوچە شیعەنشینەکانی عێراقە. ئێران بۆ دڵنیابوونەوە لەوەی داعش ناتوانێ ناوچە شیعەنشینەکان داگیربکات، هەمووجۆرە یارمەتییەکی پێویستی ئابووری، سوپایی، راوێژکاری و زانیاری خستووەتە بەردەستی سوپای عێراق و هاوکات هەوڵیداوە میلیشیایەکی شیعە بە ناوی (حەشدی شەعبی) دروستبکات کە هاوشێوەی میلیشیای "بەسیج"ی ئێرانە. پاش هێرشی داعش بۆ سەر باشووری کوردستان، هاوپەیمانییەکی نەنووسراو بەهۆی هاوبەرژەوەندیی ئاشکرا، لەنێوان هێزی کوردی باشووری کوردستان و ئێراندا دروستبووە. ئێران بە ناردنی چەك و تەقەمەنی بۆ باشووری کوردستان [1]، گوشاری داعش لەسەر میلیشیای پێنەگرتوو و سوپای سەرلێشێواوی عێراق کەمکردەوە. لە روانگەی ستراتیژی ئێراندا، هێزی کوردی باشووری کوردستان لەم کاتەدا بەهۆی ئەوەی کە "دووژمنی دووژمنەکەی"[2] ئێرانە، رۆڵی هاوپەیمانێکی بۆ ئێران گێڕاوە. ئێران دەزانێ کە عەرەبی سوننە بۆ هەر گۆڕانکارییەك لە سیستەمی سیاسی عێراقدا پێویستی بە پشتیوانی کوردی باشووری کوردستانە. لەڕاستیدا، هەوڵی داعش وەك هێزی سوننە بۆ داگیرکردنی باشووری کوردستان، بەهەمان هۆکارە کە پادشای عێراق لەکاتی دامەزراندنی ئەم وڵاتەدا ئاماژەی پێکردووە، واتە ناهاوسەنگی دیمۆگرافی عەرەبی سوننە لەگەڵ عەرەبی شیعە. بەواتایەکی دیکە، عەرەبی سوننە لەکاتی لاوازیدا،

1 -Coles, I. (2014) Iran Supplies weapons to Iraqi Kurds. Erbil: Reuters. Available from: http://www.reuters.com/article/us-iraq-security-kurds-idUSKBN0GQ11P20140826. [Accessed 26 August 2014].

2 -Collard, R. The Enemy of My Enemy: Iran Arms Kurds in Fight Against ISIS. Erbil: Time. Available from: http://time.com/3196580/iran-kurds-isis-erbil-iraq/ [Accessed 27 August 2014].

بەهـۆی قووڵبوونـی کێشمەکێشـی ئایدیۆلـۆژی سوننە-شـیعە، بـۆ ئـەوەی بتوانـێ هـەر سیسـتەمێك لـە عێراقـدا دامەزرێنێـت، پێویسـتی بـە دەنـگ و یارمەتـی کـوردە. بـەڵام، پـاش ساڵی 2003 بەتایبـەت لەکاتـی سـەرهەڵدانی داعـش و دووژمنایەتـی ئـەم ڕێکخـراوە لەگـەڵ کـورد، کـوردی باشـووری کوردسـتان و عەرەبـی شـیعەی عێـراق، دووژمنێکـی هاوبەشـیان بـۆ دروسـتبوو کـە بـۆ بەرگریکـردن لـە خۆیـان و تێکشـکاندنی، پێکـەوە هـاوکاری دەکـەن و ئێرانیـش -بەتایبـەت پـاش سـەرهەڵدانی داعـش- بووەتـە هاوبەرژەوەنـدی هەردووکیـان. ڕوانگـەی سـتراتیژیی ئێـران لـە شـەڕی داعـش لـە سـووریا جیـاوازە. لەسـەرەتای قەیرانـی سـووریاوە، پەیوەندییـە ئایینـی، ئابـووری و سیاسـییەکانی نێـوان ئێـران و سـووریا قووڵـتر بوونەتـەوە. نابـێ ئـەوەش لەیادبکرێـت کـە سـووریا بەهـۆی دیمۆگرافییەکـەی کـە زۆرینـەی سـوننەیە و لەلایەکـی دیکـەوە بەهـۆی ئـەوەی کـە هاوسـنووری ئێـران نییـە، بـەراورد بـە عێـراق گرنگییەکـی کەمـتری بـۆ ئێـران هەیـە[1]. سـووریا یارمەتیـدەری ئێرانـە کـە قووڵایـی و نفـووزی جیۆپۆلیتیکی ناوچەیـی خـۆی ڕابگرێـت. هەروەهـا، ڕۆڵـی پردێکـی لۆجسـتیکی نێـوان ئێـران - حیزبوڵـڵای لوبنانـی هەیـە کـە لەکاتـی پێویسـتدا بتوانـێ ئاسایشـی ئیسرائیـل بخاتـە مەترسـییەوە. بەواتایەکـی دیکـە، سـووریا وەك ڕێگەیەکـی ناردنـی هێزە بۆ دەسـتێکی ئێـران کـە شمشـێری داموکلیسـی بـە سـەر ئیسرائیلـەوە ڕاگرتـووە. ئێـران بـە ڕاگرتنـی سـووریا، لـە ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتی داهاتـوودا دەتوانـێ لـە ڕێگـەی عێـراق – سـووریا - لوبنـان بـۆ گەیشـتن بـە دەریـای نێوەڕاسـت و سـنوورەکانی ئیسرائیـل کەڵـك وەربگرێـت. [2]لەدەسترۆیشـتنی سـووریا بـۆ ئێـران، هەرچەنـدە بەواتـای کەمبوونـەوەی قووڵایـی و نفـووزی جیۆپۆلیتیکـی ئێـران لـەو ناوچەیـەدا دەبێـت، بـەڵام مەترسـی ڕاسـتەوخۆ بۆسـەر ئاسایشـی ئێـران دروسـتناکات. هـەر بۆیـە، ئێرانیـش لـە شـەڕی داعشـدا، گرنگییەکـی کەمـتر دەداتـە هێـزی کـوردی ڕۆژئـاوای کوردسـتان و تەنیـا وەك هێزێکـی دژەداعـش کـە دەتوانـێ یارمەتیـدەری دەوڵەتـی سـووریا بێـت سـەیریان دەکات.

لـە ڕوانگـەی سـتراتیژی ئێرانـەوە، هێـزی کـوردی ڕۆژئـاوای کوردسـتان، جیـا لـەوەی کـە

1 -Esfandiary, D. and Tabatabai, A. (2015) Iran's ISIS policy. International Affairs, 91 (1), 1–15. P: 4. Available from: https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/field/field_publication_docs/INTA91_1_01_Esfandiary_Tabatabai.pdf [Accessed 15 January 2015].

2 -Aleksashenko, S. (2015). A three-sided disaster: The American, Russian, and Iranian strategic triangle in syria. Washington D.C: Brookings Institution. P: 5. Available from: https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/201516/10//a-three-sided-disaster-the-american-russian-and-iranian-strategic-triangle-in-syria/ [Accessed 16 October 2015].

بــه راكێشــانی بەشــێك لــه هێزەكانــی داعــش بــۆ بەرەكانــی شــەڕ لــه ڕۆژئــاوا، گوشــاری داعــش لەســەر ســوپای ســووریا كەمدەكاتــەوە، ســوودی دیكەیشــی بۆیــان دەبێــت. ئەویــش، دابەشــبوونی كارامــەی ســوپای ســووریا لــه ناوچــه ســتراتیژییەكانه كــه بەهــۆی بەرفراوانبوونــی بەرەكانــی جەنگــی دەوڵەتــی ســووریا لەگــەڵ دووژمنەكانــی، زۆر گرنگــه. "پاژنــەی ئەخیلــی ســوپای ســووریا، ژمــارەی كەمــی ســەربازەكانییەتی"،[1] كــه ڕۆژ لــه دوای ڕۆژیــش كەمدەبنــەوە. كێشــەی ژمــارەی ســەرباز، گوشــارێكی زۆری خســتووەته ســەر شــانی ســوپای ســووریا، بۆیــە دەبــێ تــاك تاكــی ســەربازەكانی بەباشــترین شــێوەو لــه گرنگتریــن ناوچــه ســتراتیژییەكاندا بــڵاوە پێبــكات. لەڕاســتیدا، پاشەكشــێی ســوپای ســووریا لــه ڕۆژئــاوای كوردســتان و خۆدوورگرتــن لــه شــەڕ لەگــەڵ هێــزە كوردییەكانــی ڕۆژئــاوا -كــه خەریكــی شــەڕ لەگــەڵ داعشــن- ئەگــەر لــەم ســۆنگەیەوە ســەیربكرێت، كارێكــی تاكتیكــی بەجێیــە.

2 - قۆناخــی دووەم: ڕوانگــەی ســتراتیژیی ئێــران بەرامبــەر هێــزە كوردییــەكان لەكاتــی دەركەوتنــی بەرژەوەندییــە هــاودژەكان.

ئەگــەر بمانــەوێ خاڵێكــی دەســتپێك بــۆ ئــەم قۆناخــە دیاریبكەیــن، ئــەوە "شــەڕی كۆبانــی" بە خاڵێكــی شــیاو دادەنرێــت. كۆبانــی كــە نــاوی ســەنتەری كانتۆنێكــی ڕۆژئــاوای كوردســتانیشــە ، بــۆ مــاوەی چــوار مانــگ و نیــو، لــە ئەیلوولــی 2015 تاوەكــو كانوونــی دووەمــی 2016 لــە گەمــارۆ و شــەڕی داعشــدا بــووە، بــەڵام هێــزە كوردییەكانــی ڕۆژئــاوای كوردســتان ئامادەنەبــوون شــارەكە بەجێبێڵــن. هێزەكانــی ڕۆژئاوایــی بەتایبــەت ئەمریــكا بەبینینــی چڕبوونــەوەی هێزێكــی زۆری داعــش لەنێــو و دەورەبــەری كۆبانیــدا، سیاســەتی "بەگرنــگ نەزانینــی ئــەم شــارە"[2] و چاوەڕێــی داگیركردنیــان وەلاوەنــا و سیاســەتی یارمەتیدانیــان گرتەبــەر. هــەر بەوجــۆرەی مایــكڵ ڕۆبــن دەڵێــت: "لــە شــەڕی كۆبانێــدا دەركــەوت كــە پێویســتە ئەمریــكا واز لــە نەبینینــی كــوردی ســووریا بێنێــت كــە لــە گەمــارۆی كۆبانــێ و شــەڕی داعشــدا كارامەیــی خۆیــان ســەلماندووە".[3]

---

1 -Szlanko, B. (2014). Assad's Achilles's Heel: The manpower problem. Washington D.C: Carnegie Endowment for International Peace. Avalable from: http://carnegieendowment.org/syriaincrisis/?fa=54597 . [Accessed 21 Feburary 2014].

2 -Hunter, I. ISIS in Kobani: John Kerry says preventing the fall of the town is 'not a strategic objective'. INDEPENDENT. Avalable from: http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-in-kobani-still-no-sign-of-turkey-reacting-to-threat-on-its-border-as-john-kerry-says-9783372.html [Accessed 8 October 2014].

3 -Rubin, M. Arm the Kurds to Fight ISIS? Try the YPG. Commentary. Avalable from: https://www.commentarymagazine.com/foreign-policy/middle-east/iraq/arm-the-kurds-to-fight-isis-try-the-ypg/ .

لـە ئەنجامـی بەرگـری زەوینـی هێـزە کوردییـەکان و یارمەتیدانیـان لـە ڕێگـەی ناردنـی چـەك و تەقەمەنــی و بوردوومانــی ئاســمانی لەلایــەن هێــزە ڕۆژئاواییەکانــەوە [1]، داعــش دوای لەدەسـتدانی نزیکـەی 2000 تیرۆریسـت تێکشـکا. لەڕوانگـەی سـتراتیژی ئێرانـەوە، شکسـتی داعـش لـە کۆبانـێ، لانیکـەم بەواتـای پێویسـتی هەڵسـەنگاندنی دووبـارەی ئـەم هێـزە دێت. زانـای بـواری تیرۆریـزم، "مارتـا کرێنشـاو"[2] لـەو بڕوایەدایـە کـە تێکشـکاندنی یـەك دووژمنـی ئەمریـکا، چ ئێـران بێـت چ داعـش، بـێ بەهێزکردنـی ئەویدیکـە نابێـت[3]. وادیـارە ئێرانیـش لە قۆناخـی دووەمـدا کـە قۆناخـی دەسـتپێکی پاشەکشـێ و شکسـتی داعشـە، پەیڕەوی هەمان بیرۆکـەی سـتراتیژی "کرێنشـاو" بەرامبـەر بـە هێـزە کوردییـەکان و داعـش دەکات. واتـە، لـەم قۆناخـەدا ئێـران لـە هەڵسـەنگاندنی نوێیـدا، چیـدی داعـش بـە مەترسـییەکی گـەورە بـۆ سـەر ئاسایشـی وڵاتەکـەی نازانێـت. بۆیـە، لـە ڕوانگـەی سـتراتیژییەوە پێویسـت نـاکات وەك قۆناخـی یەکـەم پشـتگیرییەکی تـەواوی کـورد بـکات بەرامبـەر داعـش . هـەر بۆیـە، بـە دەرکەوتنـی نیشـانەکانی لاوازی داعـش، بەرژەوەنـدی و ئامانجـە هاودژەکانـی کـورد و ئێـران دەردەکـەون.

[Accessed 17 May 2015].

1 -Hunter, I. Kurds are repelling ISIS attack on Kobani with help of US air strikes. INDEPENDENT. Avalable from: http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/kurds-are-repelling-isis-attack-on-kobani-with-help-of-us-air-strikes-9802806.html. [Accessed 17 October 2014].

٢ -Martha Crenshaw

3 -Patten, D. (2015) Defeating ISIS, Rolling Back Iran: Policy Brief. Middle East Quarterly. 22 (4). Available from: http://www.meforum.org/5479/defeating-isis-rolling-back-iran. P: 1. [Accessed Fall 2015].

<table>
<tr><th>ئامانج/بەرژەوەندی
لایەن</th><th>بەرژەوەندی/ئامانجی هاوبەش</th><th>بەرژەوەندی/ئامانجی هاودژ</th></tr>
<tr><td>ئێران</td><td rowspan="2">1- شکستی داعش لە عێراق و سوریا
2-پێشگیریکردن لە شەڕی ناوخۆی ئایینی و قەومی نوێ لە عێراق و سوریا</td><td>1- ڕاگرتنی سیستەمی سیاسی ئێستا
2-پاراستنی بازنەی رنفووزی جیۆپۆلیتیکی لە ناوچەکە
3-پێشگیریکردن لە دابەشبوونی عێراق و سوریا</td></tr>
<tr><td>هێزی کوردی باشور و رۆژئاوای کوردستان</td><td>1-گۆڕینی سیستەمی سیاسی لە سوریا و عێراق
2-چارەسەرکردنی کێشەی ناوچە کێشەلەسەرەکان[2] لە عێراق</td></tr>
</table>

خشتەی 1: لایەنەکان و ئامانج/بەرژەوەندی هاوبەش و هاودژ بۆ هەر لایەنێك

لەم قۆناخەدا، هەرچەندە پێگەی هێزە کوردییەکان، لە روانگەی ستراتیژی ئێراندا کەمدەبێتەوە، بەڵام پشتگیری لە هێزە کوردییەکان -لە باشووری کوردستان- بەتەواوی کۆتایی پێنایێت. پشتگیری ئێران لە کوردی باشوور لەم قۆناخەدا دوو ئامانج دەپێکێت: یەکێك، راگرتنی پەیوەندی دۆستانە بەمەبەستی رێگرتن لە دابەشبوونی عێراق. دووەم، رێگرتن لەوەی کە تۆمەتبار بکرێت کە پشتگیری یەکلایەنە لە هێزی سوپایی شیعە دەکات، بەوەی خەریکی هەڵگیرساندنی شەڕی ئایینی-نەتەوەییە. لەلایەکی دیکەوە، کەمبوونەوەی مەترسی داعش لەسەر کورد، هانیدەدات ئەو بەشە لە بەرژەوەندییەکانی کە بەهۆی مەترسی داعشەوە، لە ریزبەندی بەرژەوەندییەکاندا پلەیەکی خوارتریان پێدرابوو، دیسانەوە بخاتەوە دەست. ئەم بەرژەوەندییانە بریتین لە: هەوڵدان بۆ گۆڕینی سیستەمی سیاسی لە عێراق و سووریا و هەروەها، یەکلاییکردنەوەی کێشەی ناوچە کێشە لەسەرکان لە عێراق.

لە رۆژئاوای کوردستانیشدا، "زۆربەی حیزبەکانی کوردی سووریا تەنانەت ئەگەر لە رێگەی جیاوازیشەوە بێت، بەدوای خۆبەڕێوەبەری لە سووریادان" [1]، لەم پارچەیەی

1 -Hassan, H. (2016). Rebel Groups' Involvement in Syria. Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict,

کوردستاندا، بەرژەوەندی کورد لەوەدایە کە سیستەمی ناوەندی[1] سووریا بۆ سیستەمێکی ناناوەندی وەك فیدراڵی یان کانتۆنی بگۆڕدرێت کە بەتەواوی بەپێچەوانەی بەرژەوەندی و ئامانجەکانی ئێران لەم وڵاتەیە. لە باشووری کوردستانیشدا، بەهۆی ئەوەی سیستەمی فیدراڵی نەیتوانیوە سەقامگیری و ڕەزامەندی لەنێوان ئایین و نەتەوەکانی عێراقدا بخوڵقێنێت، کورد گۆڕینی سیستەمی سیاسی عێراق بۆ کۆنفیدراڵی وەك کۆتایین ڕێگەچارە بۆ پێشگرتن لە دابەشبوونی عێراق دەزانێت. بەرژەوەندی و ئامانجی دیکەی کورد لە باشووری کوردستان، گەڕانەوەی ناوچە کێشە لەسەرەکان بۆ نێو سنووری فەرمی حکومەتی هەرێمی کوردستانە. لێرەدایە کە هاودژی بەرژەوەندی و ئامانجەکانی ئێران و هێزە کوردییەکانی بەشێوەیەکی ئاشکرا دەردەکەون. لە ڕوانگەی ستراتیژی ئێراندا، یەکلاییبوونەوەی باسی ناوچە کێشە لەسەرەکان –بەتایبەت کەرکووك کە نەوتێکی زۆری هەیە- و پەیوەستبوونیان بە حکومەتی هەرێمی کوردستان، بنەمایەکی ئابووری بەهێز دەداتە کوردی باشوور و لە تۆڕی وزەی جیهاندا شوێنیان دەکاتەوە کە سەرئەنجام دەبێتە هۆی ئەوەی کوردی باشووری کوردستان بتوانن بەدوای ئامانجێکی گەورەتر واتە سەربەخۆییدا بڕۆن. ئێران بەتەواوی دژی گۆڕینی سیستەمی سیاسی ئێستای عێراق و سووریایە ، لەبەرئەوەی کە بەپێی سیستەمی سیاسی دیموکراسی عێراق، شیعەکان باڵادەستدەبن و بەپێچەوانەوە، سیستەمی سیاسی تاکحیزبی بەعسی لە سووریا، بە قازانجی کەمینەی شیعەی سووریا دەبێ نەك سیستەمێکی دیموکراتی. بەرپرسەکانی ئێران بە قسەی خۆیان پشتیوانی لە یەکپارچەیی خاکی سووریا و گەڕانەوەی دەسەڵاتەکان بۆ دەوڵەتی ناوەندی سووریا دەکەن. لوبنانیزەبوونی[2] سووریا، واتە دابەشبوونی سووریا بەسەر چەند ناوچەی دژبە یەکتر و نیوەسەربەخۆ کە ئەمە لای ئێران بژاردەیەکی ناپەسەندە. بەڵام بە کردار، دیارە کە ئێران پشتگیری تەواو لە میلیشیاکانی عەلەوی - شیعەی سووریا و هەر جۆرێك لە بەدامەزراوەبوونیان دەکات. بۆیە، دەتوانین بڵێین لەوانەیە ئێران بۆ کاتی شکستی بارودۆخی ئێستا و دەوڵەتی ناوەندی ئەم کارانەی وەك "پلان بی" ئامادەکردبێت[3]. کەواتە، ئەگەر کورد لە ڕۆژئاوای

Occational paper. 3338-. P: 38. Available from: https://rusi.org/sites/default/files/201608_op_understanding_irans_role_in_the_syrian_conflict_0.pdf [Accessed August 2016].

1 -Decentralized

2 -Lebanonisation

3 -Ansari, A. and Bassiri Tabrizi, A. (2016). The View From Tehran. Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict, Occational paper. 310-. P: 7. Available from: https://rusi.org/sites/default/files/201608_op_

کوردستاندا بتوانێ سیستەمێکی ناناوەندی دابمەزرێنێت، دوژمنی یەکەمی ئەم سیستەمە ئێران نییە لەبەر ئەوەی خودی ئێرانیش ئەگەری ئەو حاڵەتەی پێشبینیکردووە.

3 - قۆناخی سێیەم: پێشبینیکردنی ستراتیژی ئێران پاش تێکشکانی داعش

ئەم قۆناغە بە ئازادکردنی موسڵ کە بنکەی سەرەکی داعش لە عێراقە و ئازادکردنی رەققە کە پایتەختی ئێستایەتی، دەستپێدەکات. لەم قۆناغەدا، مەترسی داعش بۆ ئێران دەگاتە نزمترین ئاستی خۆی و بەو هۆیەوە هەڵوێستی ئێران بەرامبەر بە هێزە کوردییەکانیش دەگۆڕدرێت. لە روانگەی ستراتژی ئێراندا، هێزە کوردییەکانی باشوور و رۆژئاوای کوردستان، لەم قۆناغەدا نە وەکوو هێزی بەرامبەر بە داعش، بەڵکوو وەکوو هێزی بەرامبەر بە عێراق و سووریا سەیردەکرێن. بەواتایەکی دیکە، هێزە کوردییەکان رۆڵی "دوژمنی دۆستەکەم" بۆ ئێران دەبینن.
پاش شکستی داعش لە عێراق، یەکێك لە ئەگەرەکان ئەوەیە هێزی کوردی باشووری کوردستان و هێزی شیعەی عێراق، هاوکارییەکانیان دژ بە دوژمنی هاوبەش کۆتایی پێبێت. لێرەدایە کە بەرژەوەندییە هاودژەکانیان بەتەواوەتی تۆخدەبێتەوە. تەنانەت ئەگەری هەڵگیرسانی شەڕێکی ناوخۆیی نوێ لە عێراق، ئەمجار لەنێوان کورد و شیعەدا هەیە. "کورد و شیعە بۆ دوورەپەرێزی لە شەڕ، رووبەڕووی گوشاری ناوخۆیی و نێودەوڵەتی دەبنەوە، بەڵام ئەگەر ئەو فشارانە کاریگەرییان نەبێت، شەڕی نێوان کورد و شیعە لەوانەیە لە شەڕی ئێستایان لەگەڵ داعش گەورەتر بێت." [1]"دەسکەوتە سوپاییەکانی ئێستای حەشدی شەعبی، دەبێتە هۆی ئەوەی عێراق زۆرتر و بەرفراوانتر بکەوێتە ناو چنگی ئێرانەوە.
ئەگەر سەرکەوتنی هێزی شیعە بەرامبەر بە داعش، شەڕێکی ناوخۆیی تیرەیی لێبکەوێتەوە، ئەوە سەرکەوتنێکی بێبەهایە. بژاردەی پەسەندی ئێران ئەوەیە کە عێراق تووشی شەڕی ناوخۆیی نەبێتەوە، بەڵام ئەگەر بووەوە، بێگومان ئێران بۆ سەرکەوتنی یەکلاکەرەوەی هاوپەیمانەکانی هەرچییەکی لەدەست بێت دەیکات.[2] لە روانگەی

understanding_irans_role_in_the_syrian_conflict_0.pdf [Accessed August 2016].

1 -Wolf, M. (2016) The Kurd-Shia War Behind the War on ISIS. THE DAILY BEAST. Available from: http://www.thedailybeast.com/articles/201505/06//the-kurd-shia-war-behind-the-war-on-isis.html. [Accessed 5 June 2015].

2 -Patten, D. (2015) Defeating ISIS, Rolling Back Iran: Policy Brief. Middle East Quarterly. 22 (4). P: 5.

ستراتیژی ئێراندا، باشترە بە دیپلۆماسی کێشەکانی نێوان کوردی باشوور و شیعەی عێراق چارەسەربکرێت. بە هەڵگیرساندنی شەڕێکی نوێ لەنێوان کورد و شیعەدا، ئەگەری ئەوە دێتەئاراوە کە کورد و عەرەبی سوننەی عێراق ببنە هاوپەیمان و شەڕێکی نوێی گەورەتر دەسپێبکاتەوە کە قەڵشەکانی نێوان سوننە - شیعە ئەوەندە بترازێنێ کە ببێتە هۆی دابەشبوونی عێراق.
کەواتە، لەم قۆناخەدا، ئێران هەوڵدەدات رەزامەندی کوردی باشوور بە کەمترین دەسکەوت بەدەست بهێنێت. واتا هەوڵدەدات شیعەکانی عێراق رازیبکات بەشێك لە ناوچە کێشە لەسەرەکان کە گرنگی ستراتیژییان نییە، بدەن بە کورد و بەشە بودجەی بڕاویشی بۆ دابینبکەنەوە. تەنانەت، ئەگەری ئەوەش هەیە رێگە بدەن کە کورد کۆنترۆڵی هەناردەکردنی نەوتی باکووری عێراقی بەدەستەوە بێت، بەڵام بەمەرجێك ناوچە ستراتیژییەکان بەتایبەت کەرکووك بە حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە پەیوەست نەبێت.
پاش شکستی داعش لە سووریا، هەڵوێستی ئێران بەرامبەر بە هێزی کوردی رۆژئاوای کوردستانیش دەگۆڕدرێت. تەنانەت لە دوو قۆناخی پێشوودیکەشدا، ئێران جگە لە راوێژی سەربازی و سیاسی بە سوپا و دەوڵەتی سووریا لەسەر چۆنێتی بەکارهێنانی هێزی کوردی رۆژئاوا دژ بە داعش لە رێگەی دوورەپەرێزی لە دوژمنایەتی کردنیان، پشتگیرییەکی ئەوتۆی لە کوردی رۆژئاوا نەکردووە. کەواتا، لە قۆناخی سێیەمیشدا ئەگەری ئەوەی دوژمنییەکی ئاشکراتر بەرامبەریان بکات زۆرترە. ئێران دەزانێت کە کوردی رۆژئاوای کوردستان پەیوەندییەکی زۆری هزری، سیاسی، کولتووری و زاراوەییان لەگەڵ کوردی باکووری کوردستان هەیە و ئەگەر لەسەر سیاسەتێك پەیڕەوبکەن کە بەردەوام تورکیا لە دەسوەردان لە سووریا بترسێنن و ببنە هۆی ئەوەی ئێران ئاسانتر سیاسەتەکانی لە سووریا جێبەجێ بکات، ئەوە لەوانەیە مانەوەیان وەکوو هێزێکی لاواز لە ناوچەیەکی بچوکدا، جێی قبوڵ بێت.
لە قۆناخی پاش ئازادکردنی موسڵ و رەققەدا، نیگەرانی ستراتیژی ئێران ئەوە دەبێت کە هەر هەنگاوێك کە داعش پاشەکشێ دەکات، هێزە کوردییەکانی باشوور و رۆژئاوا جێگاکەی پڕ بکەنەوە. بۆیە، لەم قۆناغەدا ئەگەری زۆرە ئێران هێزی حەشدی شەعبی بۆ پڕکردنەوەی بۆشایی هێزی داعش بەکاربهێنێت و لە سووریایشدا، بە یارمەتیدانی میلیشیا شیعەکانی سووریا، حیزبوڵا و سوپای سووریا، هەوڵبدات نەهێڵێت ئەو بەشە

Available from: http://www.meforum.org/5479/defeating-isis-rolling-back-iran. [Accessed Fall 2015].

ستراتیژییانەی کە لە کۆنترۆڵی داعشدا نامێنن، بکەونە ژێر کۆنترۆڵی هێزی کوردی ڕۆژئاوای کوردستانەوە.
بۆ ئێران ئاشکرایە "بەهۆی ئەوەی کە سیاسەتی رووسیا، بێهێزکردن و پاشان شکست پێدانی هاوپەیمانە سورییەکانی واشنتنە، ئەمریکا پێویستی بە هەموو هاوپەیمانێك دەبێت بتوانێت دژ بە داعش شەڕ بکات. پێشڕەوی هێزەکانی سووریای دیموکراتی، لە شەڕی ناوخۆی سووریا و پشتیوانی ئەمریکا لەم هێزە، بەرژەوەندییەکانی ئەمریکا تاڕادەیەکی زۆر دابیندەکات."[1] لەبەر ئەوەی ئێران توانای سوپایی ڕووبەڕووبوونەوەی ئەمریکای نییە، هەوڵەکانی لەسەر ئەوە دەبێت کە بۆ هاوسەنگی ئەمریکا، لەگەڵ رووسیا رێکبکەوێت. هەروەها، ئێران دەزانێت کە هیچ کام لە گۆڕانکارییەکانی ناو سووریا بەتایبەت لە روژئاوای کوردستان، بە قازانجی تورکیا نییە.
ئێران هەوڵدەدات تورکیایش کە هاوپەیمانێکی دێرینی ئەمریکا و ناتۆیە، بەرەو لای بەرەی رووسیا – ئێران - سووریا رابکێشێت و وەکوو کارتێکی فشار دژ بە سیاسەتی ئەمریکا لە سووریا و بەتایبەت هێزی کوردی ڕۆژئاوا بەکاری بهێنێت. بەواتایەکی دیکە، لە روانگەی ستراتیژی ئێراندا، هێزی کوردی ڕۆژئاوا دوژمنێکی گەورەی بەناوی تورکیا هەیە و بەوهۆیەوە ئێران بەپێویستی نازانێت بۆ پشتگیریکردنی دەوڵەتی سووریا، راستەوخۆ دژی هێزی کوردی ڕۆژئاوا ببێتەوە. هەرچەندە، دەسوەردانی تورکیا لە سووریا، بۆ کۆنترۆڵکردنی پێشڕەوی کورد، لەوانەیە سیاسەتەکانی ئێران لە سووریا، تووشی لەمپەرێکی نوێ بکاتەوە، بەڵام کێشەی ناوخۆیی تورکیا لەگەڵ کوردی باکووری کوردستان، تورکیا لە دەسوەردانێکی بێسنوور لە ڕۆژئاوا دەترسێنێت.

ئەنجام

دەکرێت ئەنجامی شەڕی دژ بە داعش، ناسەقامگیری بەردەوامی وڵاتانی عەرەبی بەدواوە بێت. تەنانەت پاش شکستی داعش لە عێراق و سووریا، ئەگەری سەرهەڵدانەوەی لە میسر، تورکیا یان سعودیە هەیە و ئەم سەرهەڵدانەوەیش دەبێتە هۆی ئەوەی کە رکابەرە سوننە گەورەکانی دژی ئێران، لە ئاسایشی وڵاتەکەیاندا تووشی کێشەیەك بن

1 -Barfi, B. Kurds Now Our Best Ally Against ISIS in Syria. The Washington Institute. Available from: http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/kurds-now-our-best-ally-against-isis-in-syria. [Accessed 9 October 2015].

کە بەرفراوانبوونی بازنەی نفووزی جیۆپۆلیتیکی ئێرانی بەدواوە بێت.

[1]لە روانگەی ستراتیژی ئێراندا، سووریا پیشاندەری نفووزی جیۆپۆلیتیکی ئێران لە ناوچەکەدایە. ئەمە لە حاڵێکدایە، کە عێراق بەهۆی پەیوەستبوونی دیموگرافی - ئاینییەوە، وەکوو بەشێك لە پێکهاتەیەکی گەورەتر دەبینرێت کە هەر گۆڕانکارییەك لە یەکپارچەیی خاکی یان سیستەمە سیاسییەکەیدا، رەنگدانەوەی راستەوخۆی لەسەر کوردی خۆرهەڵاتی کوردستان و عەرەبی شیعەی ناو ئێران دەبێت. "نە عێراقێکی بەهێز و نە عێراقێکی دابەشبوو، هیچ کامیان لە بەرژەوەندی ئێراندا نین".[2] بۆیە، تا کاتێك کە کوردی باشووری کوردستان مەترسی لەسەر یەکپارچەیی سەرزەمینی عێراق دروستنەکات یان بۆ گۆڕینی سیستەمی سیاسی عێراق هەوڵی جیددی نەدات، ئێرانیش زمانی دیپلۆماسی و هاوکاریکردنی کوردی باشووری پێ باشتر دەبێت.

هێزەکوردییەکانی باشوور و رۆژئاوای کوردستان، لەچاو عەرەبی سوننەدا، هێزی نەتەوەیی کوردن و چاوەڕوان ناکرێت هاوکاری و متمانەیەك لەنێوان عەرەبی سوننە و ئەم هێزە کوردییانەدا دروست ببێت. بۆ ئێرانیش ئاشکرایە کە دروستبوونی هاوکاری و متمانە لە نێوان عەرەبی سوننەی عێراق و سووریا لەگەڵ ئەو هێزە شیعانەی کە ئێران پشتیوانیان لێدەکا، ئەگەرێکی لاوازە. بێمتمانەیی عەرەبی سوننەی عێراق و سووریا بە هێزی کوردی و شیعە، دەبێتە هۆی ئەوەی کە دەوڵەتانی رۆژئاوایی بەتایبەت ئەمریکا بۆ شەڕی دژ بە داعش، بیر لە راکێشانی متمانەی عەرەبی سوننە و تەنانەت پێکهێنانی هێزێکی سوننەی میانەڕەو بۆ ئەوان بکەنەوە. ئەم حاڵەتە، دژی بەرژەوەندییەکانی کورد و ئێران دەبێت و توانای جووڵانەوەیان کەمتر دەکات. لێرەدایە کە ئاڵۆزی قەیرانی سووریا و عێراق بە باشی ئاشکرا دەبێت.

چەند راسپاردەیەك

زەقکردنەوەی چەند خاڵێك بەمەبەستی راوێژێکی سیاسی بۆ هێزە کوردستانییەکانی

1 -Takeyh, R. and Marc Gerecht, R. (2015) Iran›s ISIS Trap: How Tehran Uses the Terrorist Group to Get Ahead. FOREIGN AFFAIRS. Available from: https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/201515-11-/irans-isis-trap [Accessed 15 November 2015].

2 -Esfandiary, D. and Tabatabai, A. (2015) Iran's ISIS policy. International Affairs, 91 (1), 1–15. P: 3. Available from: https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/field/field_publication_docs/INTA91_1_01_Esfandiary_Tabatabai.pdf [Accessed 15 January 2015].

باشــوور و ڕۆژئــاوای کوردســتان و تێگەیشــتن لــە ڕوانگــەی ســتراتیژی ئێــران بــۆ ئــەوان پێویســتە:

• عێــراق بەهــۆی پێکهاتــەی دیموگرافــی (کورد-عــەرەب) و ئایینــی (55% شــیعە) و هاوســنووربوونی (1458 کــم)، گرنگییەکــی ســتراتیژی بــۆ ئێــران هەیــە.

• لــە ڕوانگــەی ســتراتیژی ئێرانــدا، مەترســی کــوردی باشــووری کوردســتان بۆ ســەر سیســتەمی سیاســی یــان یەکپارچەیــی ســەرزەمینی عێــراق، هاوشــێوەی مەترســی داعش ســەیردەکرێت و پشــتیوانی هەمەلایەنــە لــە حەشــدی شــەعبی تەنانــەت بــۆ شــەڕ لەگەڵ کــوردی باشووریشــی بــەدواوە دەبێت.

• ســووریا هێــمای نفــووز و قووڵایــی جیۆپۆلیتیکــی و ســتراتیژی ئێــران لــە ناوچەکەیــە و ڕۆڵــی پردێکــی هەیــە بــۆ هەناردنــی یارمەتــی لۆجســتی و جبەخانــە بــۆ حیزبــوڵای لوبنــان و مەترســی خســتنە ســەر ئیسرائیــل. ئێران بــە لەبەرچاوگرتنــی ئەگــەری شکســتی دەوڵەتــی ســووریا، بــۆ پاراســتنی ئــەم ئامانجانــە، ئامــادەکاری بــۆ جێبەجێکردنــی پلانــی "ب" دەکا کــە لوبنانیزەکردنــی ســووریایە.

• لەدیــدی ئێرانــدا، مەترســی کــوردی ڕۆژئــاوای کوردســتان بــۆ ســەر سیســتەمی سیاســی یــان یەکپارچەیــی ســەرزەمینی ســووریا، پێویســتی بــە هەڵوێســتی جیــددی ئێران نابێت و تورکیــا ئــەم کارە جێبەجێــدەکات.

• پێویســتە هێــزە کوردســتانییەکان لــە باشــوور و ڕۆژئــاوا، بــە دیپلۆماســی "بــەردەوام" و "شــاراوە"، بــۆ ڕەواندنــەوەی هەڕەشــە دوولایەنــەکان هــاوکاری یەکــتر بکــەن. هەروەهــا، نەهێڵــن باســکردنی گۆڕینــی سیســتەمی سیاســی پێویســت بــۆ کوردســتان، کاریگــەری نیگەتیڤــی لەســەر بەرژەوەندییــە ســەرەکییەکان هەبێــت کــە بریتیــن لــە: بەرەنگاربوونــەوەی تیــرۆر، دامەزراندنــی سیســتەمێکی ناناوەنــدی، یەکلاکردنــەوەی بابەتــی ناوچــە کێشــە لەســەرەکان.

• هێــزە ڕۆژئاواییــەکان پێویســتیان بــە هێزێکــی عەرەبــی ســوننە هەیــە کــە هــەم لەنێــو کۆمەڵگــەی عەرەبــی ســوننە و هــەم لــە بەرەکانــی شــەڕدا دژ بــە داعــش بوەستێتەوە. هێــزە کوردســتانییەکان دەبێــت پلانیــان بــۆ کاتــی دامەزرانــی ئــەم هێــزە ســوننەیە هەبێت. لەبــەر ئــەوەی دامەزرانــی ئــەم هێــزە لــە قورسایی هێــزە کوردســتانییەکان کەمدەکاتــەوە. وا باشــترە ئــەم هێــزە بــە ســەرپەرشــتی هێــزە کوردســتانییەکان پێکبێــت.

• بــۆ قۆناخــی پــاش شکســتی داعــش، بــۆ ئــەوەی لــە کاتــی ڕێکخســتنەوەی پەیوەندییــە سیاســی و یاســاییەکاندا، مافەکانــی کــورد لــە هــەر دوو پارچــەی کوردســتان بــە فەرمــی

بچەسپێنرێت، پێویستە هاوکارییەك بەمەبەستی رێکخستن و یەکخستنی داواکارییە یاسایی و سیاسییەکان لە نێوان هێزە کوردستانییەکانی باشور و رۆژئاوادا بێتەکایەوە.

بەشی دووەم

کوردستان و
لێکەوتە ستراتیژییەکانی
ئۆپەراسیۆنی موسڵ – رەققە

– 1 –

دەروازە

شەڕی موسڵ و ڕەققە
ڕەنگدانەوەی بە سەر ئاییندەی عێراق و سووریاوە

د. ماجید ئەنوەر عیشقی
سەرۆکی ناوەندی لێکۆڵینەوەی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست- جەدە، ژەنراڵی پێشووی سعودیا

پێشەکی

ڕۆژنامـەی "دەیلـی تەلگـراف"ی بەریتانـی پرسـیار دەکات: ڕێکخـراوی "داعـش" چـۆن ڕووبەڕێکـی فراوانـی لـە عێـراق و سـووریا لـە مـاوەی تەنیـا شـەش مانگـدا داگیرکـرد، بـۆ ئـەوەی لـەو مـاوە کورتـەدا ببێتـە دەوڵەمەندتریـن ڕێکخـراوی چەکـدار لـە جیهانـدا؟ ئەمـڕۆش وا لەسـەر سـنووری تورکیایـە کـە وەك ویلایەتـە یەکگرتـووەکان و بەریتانیـا ئەندامـی پەیمانـی ناتۆیـە.
لـە یەنایـەری سـاڵی 2014دا، داعـش لـە پـاش چەندیـن شـەڕ و ڕووبەڕووبوونـەوە لەگـەڵ سـوپای ئـازادی سـووریادا توانـی شـاری ڕەققـە لـە سـووریا کۆنـترۆڵ بـکات کـە ژمـارەی دانیشـتووانی 220 هـەزار کەسـە و ئـەو شارەشـی کـردە پایتەختـی دەوڵەتـی خەلافـەت لـە عێـراق و شـام.
مانگێـك دوای کۆنترۆڵکردنـی موسـڵ، داعـش توانـی گەورەتریـن کێڵگـەی نـەوت لـە سـووریا داگیـر بـکات، هەروەهـا دوو لەسـەر سـێی خاکـی عێراقیشـی لـە ئەنبـار و تکریـت و پارێـزگای نەینـەوا داگیرکـرد. ئایـا ئـەم پێشـڕەوییە بـە هێـزی خـودی ڕێکخراوەکـە بـوو، یـان ئـەو یەکێکـە لـەو هێزانـەی کـە تەوەرەکانـی سیاسـەتی جیهانـی گەمەیـان پێدەکـەن و بـۆ

بەدیهێنانـی بەرژەوەنـدی و پلانەکانیـان ئاراسـتەی دەکـەن؟

پاشخانی دیمەنەکە

ڕۆژنامـەی ئەلبایسـی ئیسـوپانی ڕاپۆرتێکـی لەبـارەی گەرمـە شـەڕی عێـراق و سـووریا بڵاوکـردەوە. ئـەو ڕاپۆرتـە دەڵـێ کـە پێشـبڕکێ لەپێنـاو کۆنترۆڵکردنـی ڕێڕەوەکانـی وزە، یەکێکـە لـە هۆیـە شـاراوەکانی پشـت هەڵگیرسـاندنی شـەڕی یـەك بـە دوای یـەك لـە سـووریا. لەسـایەی پێشـبڕکێی بـەردەوام لەپێنـاو دانانـی هێڵـی بـۆڕی نـەوت، دووان لـە گرنگتریـن پـڕۆژە هەرێمییـەکان لـە رووبـەڕووی یـەك دەبنـەوە.
لـەلای یەکەمـدا دەوڵەتانـی کەنـداوی عـەرەب دەبینین کـە هاوپەیمانـی تورکیـان و ویلایەتە یەکگرتووەکانیـش پشـتیوانییان دەکات. لـەلای دووەمیشـدا هێـزی شیعەی هاوشـانی ئـەوان لـە ئێران، عێـراق و سـووریا دەبینیـن کـە رووسـیا پشـتیوانییان دەکات.
بەکـر بـۆزداغ وەك وەزیـری دادی تورکیـا لـە 2016/6/21دا ڕایگەیانـد، هێزەیلـی نێودەوڵەتیی ئایینـی، ڕێکخـراوی داعشـیان دامەزرانـد بـۆ ئـەوەی ببێتـە بەڵایـەك بـۆ موسـڵمانان و بـۆ مرۆڤایەتـی. ئـەوە پرۆژەیەکـی نێودەوڵەتییـە بـۆ بەدیهێنانـی دوژمنایەتـی لـەلای موسـڵمانان دەرهـەق بـە ئیسـلام و دوورکەوتنەوەیـان لـە ئایینەکـە. هەروەهـا ڕقیـان لـە برایانـی دیکەی موسـڵمانیان ببێتـەوە. ئامانجێکـی دیکـەش لەپشـت دامەزراندنـی ئـەو ڕێکخـراوەوە هەیـە، ئەویـش بریتییـە لـە دەسـتەبەرکردنی هەلومـەرج و زەمینـەی گونجـاو بـۆ بەدیهێنانـی ئامانجـی سیاسـیی ئـەو هێزانـەی لـە ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتدا دروسـتیانکردووە. دەکـرێ بڵێیـن ئـەو شـەڕەی لـە عێـراق و سـووریا بەرپایە، شـەڕی نێـوان تـەوەرە نێودەوڵەتییەکانـی ئابوورییـە کـە بـە هاوپەیمانـی بەسـتن لەگـەڵ لایەنگرانیـان لـە هێـزی ناوچەییـەکان هەوڵـی بەدیهێنانـی ئامانجـی فراوانخوازانـەی ئابـووری و سیاسـی خۆیـان دەدەن.

دامەزراندنی دەوڵەتی خەلافەت

ڕاپۆرتەکانـی گۆڤـاری فۆریـن پۆلیسـی باسـیان لەوەکـردووە کـە سـەرەتای سـەرهەڵدانی داعـش لـە گونـدی (کفـر حەمـرە) لـە باکـووری شـاری حەلـەب بـوو. شـاندێك لـە لقـی ڕێکخـراوی قاعیـدە لـە عێـراق، ڕەنگـە ئەبووبەکـر بەغدایـی لـە نێویانـدا بووبێـت، داوای لـە گرووپەکانـی جیهـاد کـرد کـە بچنـە پاڵییـەوە و بـۆ دامەزراندنـی دەوڵەتـی ئیسـلامی

بەیعـەی بدەنـێ بـۆ ئـەوەی پشـتیوانی موسـڵمانان بێـت و جیهانـدا پەلبهـاون. هەروەهـا سـنوور، هاووڵاتییبـووی، دەزگا و کاری بیروکراتـی جێبەجێبکـەن. ئـەوان پێیانوابـوو لەبـەر ئـەوەی دەسـتیان بـە سـەر خاکێکـی تایبـەت بـە خۆیـان رانـاگات، کاری جیهادییەکانیـان هەمـووی بـا دەیبـات. خـۆ ئەگـەر ئـەو دەوڵەتـە ئیسـلامییە لـە یەکەمیـن قۆناخـی خۆیـدا توانیـی بمێنێتـەوە، بـۆ هەتاهەتایـە دەمێنێتـەوە.

ئـەو پەرەسـەندنە بـۆ بـەرەی نـوسرە و ئەبـوو محەمـەدی جۆلانیـی فەرماندەکەی کارەسـاتبار بـوو، چونکـە ئـەوە واتـای کۆتاییهاتنـی قاعیـدە لـە سـووریا بـوو. جۆلانـی فەرمانـی بـە لایەنگرانـی دا کـە نەچنـە پـاڵ داعـش بـەڵام، لـە پـاش چەنـد هەفتەیـەك 90%ی جەنگاوەرەکانـی لـە شـاری حەلـەب چوونـە پـاڵ داعـش.

تـا مایـۆی2013 کێبڕکێـی نێـوان داعـش و نـوسرە هێشـتا ئاشـتیانە بـوو، بـەڵام کاتێـك سـەنگی سـەربازییانەی داعـش رووی لـە هەڵکشـان کـرد، نـوسرە تۆمەتـی ئـەوەی دایـە پـاڵ داعـش کـە بزووتنـەوەی جیهـادی لـە سـووریا دابەشـدەکات و لاوازی دەکات. لـە هەمـان بـەرواردا زەواهیـری نامەیەکـی بڵاوکـردەوە و پشـتیوانیی خـۆی بـۆ نـوسرە و رازینەبوونـی بـە دامەزراندنـی دەوڵەتـی خەلافـەت دووپاتکـردەوە. ئیـدی گەلێـك ئەندامـی نـوسرە گەڕانـەوەی ریـزی رێکخراوەکەیـان ولـە پشـتیوانیکردنی بەغـدادی پاشـگەزبوونەوە.

کاتێـك نائارامـی لەنێـوان هـەردوو بلۆکەکـەدا گەیشـتە تروپـك، نـوسرە و ئەحـراری شـام و سـوپای ئـازادی سـووریا کەوتنـە دەرکردنـی داعـش لـە ئیدلـب و هەروەهـا لـە هەندێـك بەشـی پارێـزگای حەلـەب دەریانکـرد. سـەرئەنجام، داعـش بڕیاریـدا دەسـت لـە تـەواوی ناوچـەی باکـووری رۆژئـاوای سـووریا هەڵگرێـت و دەسـەڵاتی خـۆی بـە سـەر باکـوور و رۆژهەڵاتـی سـووریادا بسـەپێنێت. چیـدی ناوچەکانـی هـەردوو رێکخراوەکـە (داعـش و نـوسرە) تێکـەڵ بـە یەکـدی نەمانـەوە.

لـە 2 کانوونـی دووەمـی 2014دا، داعـش کاروانێکـی بـە دووسـەد ئوتومبیلـەوە ئامادەکـرد کـە پڕبـوون لـە جەنـگاوەر و خێزانەکانیـان وچـەك و بارمتـەی بیانیشـی تێدابـوو. ئـەو کاروانـە سـێ کۆنتێنـەری پـڕ لـە مـاددەی کیمیاویشـی تێدابـوو کـە لـە شـەڕی دژی بـەرەی نـوسرە و فەوجـی 111ی سـوپای سـووریا دەسـتی کەوتبـوون. کاروانەکـە تێکـڕا، روو لـە رۆژهـەڵات بـەرەو شـاری رەققـە کەوتـەڕێ و شـارەکەی داگیرکـرد و پاشـان وەك پایتەختـی دەوڵەتـی ئیسـلامی رایگەیەنـرا. (رۆژنامـەی سـەفیر-ی لوبنانـی،2016/8/22)

موسڵ لەڕووی مێژووەوە

ژێدەرەکانی مێژوو دەڵێن، موسڵ لە ساڵی (1080ی- ب ز)ەوە، بە ناوی نەینەوا پایتەختی دەوڵەتی ئاشووری بوو.دواتر عەرەبیش بە موسڵ ناویان نا، چونکە رێچکەی پێکەوەگرێدانی هەردوو رووباری دیجلە و فراتە. لە سەدەی سێیەمی بەر لە زایینەوە، عەرەب و فارس تێیدا نیشتەجێبوون. مەیدانی ئەو شەڕانەش بووکە لەنێوان هەردوو دەوڵەتی ساسانی و رۆمیدا روویاندەدا. بەیارمەتیی ئەو هۆزە عەرەبانەی دەوروبەری، موسڵمانان لە ساڵی 637ز، دەربازی شارەکە بوون. پاش چوار ساڵ، موسڵ شەڕی ریدە (هەڵگەڕانەوە لە ئیسلام)ی بەخۆوە بینی و سەرەنجام موسڵمانان دەستیان بە سەردا گرت.

موسڵ لە پاش بەغدا، بە دووەمین شاری گەورەی عێراق دادەنرێت. لەم رۆژانەشدا ژمارەی دانیشتووانی دەوروبەری یەك ملیۆن و سێسەد هەزار کەس دەبێت.

هەر لەو بەروارەوە، موسڵ تووشی زنجیرەیەك کارەسات و جەنگ بووەتەوە، ئەویش لەپای پێگەی جوگرافی و ستراتیژی شارەکەوە کە لە نێوان پێدەشتی عێراق و وڵاتی شام و بانی ئەنادۆڵ دایە. خەسڵەتی مێژووەکەی وا بووە کە ئیمپراتۆرییەکان بۆ کۆنترۆڵکردنی ئەو شارە ململانێیان کردووە. لە سەردەمی ئیسلامیشدا چەندین بنەماڵە حوکمڕانیی شارەکەیان کردووە. دەسەڵاتی ئەمەوی، عەباسی، حەمدانی، سەلجووقی و ئەتابەگیی بینیوە. لە ساڵی 1233دا، مەغۆل و تەتار هێرشیان کردە سەری و وێرانیان کرد و دانیشتووانی شارەکەشیان کوشت.

لە نێوەڕاستی سەدەی هەژدەمدا، دووەمین سوڵتان، سوڵتان سلێمان کوڕی سەلیم دەستی بەسەردا گرت. لە ساڵی 1732دا، سەفەوی لە سەردەمی نادرشادا هەوڵیاندا بە سوپایەك، کە بریتی بوو لە 300 هەزار جەنگاوەر، پەلاماری بدەن. شەڕێکی دژواریش قەوما، سوپای ئەگوشاری چەکی ئاگرینی تێدا بەکارهێنابەڵام، لە دامێنی شوورەی موسڵدا شکان. ئیدی شارەکە تا ساڵی 1918 لەژێر دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا مایەوە. کە لەو ساڵەدا سوپای عوسمانی بەرانبەر بە ئینگلیز بەزی، ئینجا ئینگلیز دەستیان بەسەر شارەکەدا گرت. لەو بەروارەوە موسڵ بوو بەکارتێکی سازش لەدەستی ئینگلیزدا. لەگەڵ دەسەڵاتی پاشایەتیدا سازشیان بۆ ئەرێکردنی ماندات کرد و لەگەڵ تورکیشدا سازشیان کرد کە بخرێتە سەر دەوڵەتی عێراق. گشتپرسییەکیان تێدا کرد و ئەنجامەکەی ئەوە بوو کە عێراقییەکان قبووڵیان نەکرد لە پاڵ دەوڵەتی تورکەوە

بمێنن.
لە سەردەمی پاشایەتیدا، موسڵ زنجیرەیەك پەشێویی بە خۆوە بینی کە دیارترینیان شۆڕشی سوپا لە پاش تیرۆرکردنی سوپاسالار فەریق بەکر سدقی لە فڕۆکەخانەی موسڵ لە ساڵی 1937 و تیرۆرکردنی کونسوڵی بەریتانیا لە هەمان بەروار بوو.
خەڵکی موسڵ لە ساڵی 1942دا بەشدارییان لە شۆڕشی رەشید عالی گەیلانی و کودەتای شەواف (1959)دا کرد. هێزی ئەمریکا لە ساڵی 2003دا موسڵی داگیرکرد و توانیی هەردوو کوڕەکەی سەرۆکی عێراق، عودەی و قوسەی، لەوێ ئابڵووقە بدات و لە گەڕەکی سوککەر لە موسڵ هەردووکیان بکوژێت. لە ساڵی 2014شدا موسڵ بە دەستی رێکخراوی داعش کەوت.

موسڵ چۆن کەوت؟

بۆ ئەوەی دەرك بە واتای کەوتنی شاری موسڵ بەدەستی هێزی داعش بکەین، هەر دەبێ پەی بە رەوشی سیاسی و کۆمەڵایەتیی نێو شارەکە ببەین.
موسڵ لە 1ئەپریلی 2003دا، واتا دوو رۆژ دوای کەوتنی بەغدا، کەوتە دەست سوپای ئەمریکا. لەو بەرواره بەدواوە، موسڵ بوو بە ناوەندی یاخیبوونی سوننە و رێکخراوی قاعیدە دژ بە شیعە. کردەی تیرۆرکردن لە دەرەوەی یاسا و چەوساندنەوەی سوننە پەیدابوو. لە پاش بەچڕی بەشداریکردنی سوننە لەژیانی سیاسیدا لەنێوان ساڵانی 2009 و 2010دا، ئەم یاخیبوونەش بەشێوەیەکی بەرچاو پاشەکشەی کرد. لەگەڵ کشانەوەی هێزی ئەمریکا لە ساڵی 2011دا، ژمارەی قوربانی لەنێو خەڵکی سڤیلدا رووی لە کەمی کرد. ئەمەش ئاماژە بوو کە رێکخراوی قاعیدە روو لە هەرەس دەنێت.

سیاسەتی مالیکی

راپۆرتێکی رۆیتەرز دەڵێ:"پاش کشانەوەی ئەمریکا، مالیکی شاڵاوێکی پاکتاوکردنی دژ بە فەرماندەکانی سوننە و کورد لەنێو سوپای عێراقدا بەڕێوەبرد. ئەمەش یاخیبوونێکی نوێی لەنێو ناوەندەکانی سوننەدا دروستکردەوە." داعش ئەمەی قۆستەوە بۆ ئەوەی سۆزی ناوخۆیی بەدەستبهێنێت.
خەڵك وەك بەدیلێك بۆ شکستی مالیکی و حکومەتەکەی، لەرووی بنیاتنانی دامودەزگای

نیشـتیمانی، ڕێکخـراوی دەوڵەتـی ئیسـلامیی وەك فریـادڕەس و هاوتـای هێـزی حکومـەت بینـی. بۆیـە کەشـوهەوا بـە هەسـتی تایەفەگـەری، ناوچەگـەری و ڕەگەزپەرسـتییەکی نائاسـایی بـارگاوی بـوو.
کەڵەکەبوونـی ئـەم گرفتانـەش لەنێـوان قەوارەگەلـی سیاسـیی سـوننە و حکومەتـی بەغـدا، ڕێـی لـە هێـزەکان گـرت کـە لـە موسـڵ و سـەڵاحەدین و بەشـێکی کەرکـووك، شـەڕی داعـش بکە ن.

کەوتنی سەربازیانەی موسڵ

ئـەو شـارەی لـە سـاڵی 1732 بەرانبـەر بـە سـوپای 300 هـەزار سـەربازی سـەفەویی - ئەگوشـاری بـە فەرماندەیـی نادرشـا خـۆی ڕاگـرت، لـە 6ی یۆنیـۆی 2014دا، بـە چەنـد کاژێرێـك کەوت.داخـۆ هۆیەکـەی چییـە؟
پـاش نیـوەڕۆی هەشـتی مانگـی یۆنیـۆ، هێـزی داعـش بـە سـوپایەك کـە لـە 100 ئۆتومبیـل و 400 جەنـگاوەر پێکهاتبـوو، گەیشـتە نێـو موسـڵ. ئـا لـەو کاتـەدا شـانەی نووسـتوو کـە بـە هـەزاران دەبـوون، کەوتنەخـۆ و بەچـڕی هەڵمەتیـان بـرد. ئـەوەش دەریخسـت کـە سـوپای عێـراق لاوازە و بنیاتـی سـەربازی و هەواڵگرییەکـی شـلۆقی هەیـە.
فەریـق "جەبـار یـاوەر" ئەمینـداری وەزارەتـی پێشـمەرگە، هـۆی شکسـتەکەی بـۆ نەبوونـی باوەڕێکـی هاوبەشـی شـەڕکردن لەنێـوان توخمەکانـی سـوپای عێـراق و لاوازیـی پشـتیوانیی ئاسـمانی گەڕانـدەوە.
مەجیـد نعێمـی شـارەزای بـواری ئاسـایش بـەر لـە کەوتنـی موسـڵ گوتـی: ڕێکخراوەکانـی هـەواداری داعـش لـە ڕێـی ڕادەسـتکردنی پۆسـت و بەرپرسـیاری شـارەکە بـە ئەندامانیـان، شـارەکەیان کۆنتڕۆڵکردبـوو. نـاوی ئـەم ڕێکخراوانـەش بەمجـۆرە ڕیـز دەکات:
1 - جەیشی سەلەفیی موجاهیدین
2 - جەیشی پیاوانی تەریقەتی نەقشبەندی (بە فەرماندەیی عیزەت دووری)
3 - ڕێکخراوی جیهادیی ئەنساری سوننە
4 - ئەفسەرانی پێشووی سوپای هەڵوەشاوەی عێراق
بەرپرسـانی فەرمـی، "ئەلغـەڕاوی" فەرمانـدەی ئەمـن و ژمارەیـەك ئەفسـەری دیکەیـان کـردە قۆچـی قوربانیـی ئـەم شکسـتە و تۆمەتـی کەمتەرخەمییـان ئاراسـتە کـرا، بـەڵام "زێبـاری" وەزیـری پێشـووی دەرەوە دەڵـێ "غـەڕاوی ئەفسـەرێك بـوو ئەرکـی خـۆی بەجـێ دەگەیانـد،

بـەڵام وەك گەلێـك ئەفسـەری دیكـە بەختـی یـار نەبـوو. هەموومـان دەبـێ هەندێـك بەرپرسـیاری بگرینـە ئەسـتۆ."(ماڵپەڕی كەناڵـی ئەلحـوڕە، 20ی نۆڤەمبـەری 2014، هانـی فوئـاد ئەلغـراش.)

موسڵ و توركیا

لـە سـاڵی 2009دا، ئەحمـەد داودئۆغڵـوو وەزیـری پێشـووی دەرەوەی توركیـا سـەردانی موسـڵی كـرد و بـە شـانازییەوە گوتـی: "رۆژێـك لـە رۆژان باپیرانمـان بـە سـواری ئەسـپەوە هاتنـە نێـو ئـەم ناوچەیـەوە، رۆژێـك دادێـت كـە ئێمەش بـە كەرەسـتەی نوێـوە دەگەڕێینەوە ئـەم ناوچەیـە."

بەریتانیـا بـەر لـە رووخانـی ئیمپراتۆریەتـی عوسـمانی، بـە پێـی ئاگربەسـتێكی تایبـەت كـە بـە "ئاگربەسـتی مندوس"دەنـاسرا و دابەشـكردنی میراتـی عوسـمانییەكانی دەگرتـەوە، موسـڵی دابـڕی... لەبـەر ئـەوەی بەریتانیا بـە بـێ شـەڕ موسـڵی بـرد، مشـتومڕێكی تونـدی لەسـەر كـرا. توركیـا وایدانـا كـە لـەدەرەوەی چێـوەی رێككەوتننامەكانـی دوای یەكەمیـن جەنگـی جیهانییـە و هەرچـی بەریتانیـاش بـوو، ئەوێشـی خستەسـەر هەرێمەكانـی دیكـەی عێـراق.

لەپاش پەیماننامـەی سـایكس پیكـۆوە، موسـڵ بـوو بـە مایـەی ناكۆكـی لەنێـوان بەریتانیـا و فەرەنسـابەڵام لـە كۆتاییـدا لـە ژێـر دەسـەڵات و هەژموونـی بەریتانیـا مایـەوە.

لەپـاش داگیركردنـی عێـراق لەلایـەن ئەمریـكا و دەرچوونـی موسـڵ لەژێـر دەسـەڵاتی دەوڵەتـی عێـراق، توركیـا بـە نیـاز بـوو دەسـت لـە نێـو موسـڵ وەربـدات. بەكردەنیـش لـە پەرلەمانـی ئـەو وڵاتـەوە بڕیارێـك دەرچـوو كـە لـە سـاڵی 2004دا بەشـداری لـە هێـزی هاوپەیمانـدا بـكات. بـەڵام ئـەوەی وایكـرد دەسـتوەردان نـەكات ئـەوە بـوو كـە هەندێـك گرووپـی بەرگریـی سـوننەی عێـراق، دەسـتەی ئایینـی و رەوتـی نەتەوەیـی و نیشـتیمانی رێگربـوون. ئیـدی لـە ترسـی گرووپەكانـی سـوننە كـە ناكـرێ پاسـاو بـۆ شـەڕی دژ بـە ئـەوان بهێندرێتـەوە، توركیـا لـە هاتنـی بـۆ عێـراق پاشەكشـەی كـرد.

ئەمڕۆش میدیـای توركیـا قسـە لەبـارەی پێویسـتیی دەسـوەردان دەكات بـەر لـەوەی موسـڵ لەدەسـت بچێـت، بـەڵام توركیـا چ كارتێكـی بـۆ ئـەو دەسـوەردانە نییـە، چونكـە لـەرووی سـەربازی و سیاسـی و ئایینییـەوە، پەرۆشـی دروسـتكردنی كارتـی دەسـوەردان نەبـوو. بـەڵام ئێـران ئـەوەی كـرد. تەنانـەت ئـەو گرووپانـەی سـوننە كـە پشـتگیریی دەسـوەردانی

تورکیایــان دەکــرد، ئیــدی لــەرووی سیاســییەوە گۆشــەگیربوون. ئــەوەی ئەمــڕۆ قســەی دەڕوات، حەشــدی شــەعبی و هێــزی عێراقییــە کــە ئێــران پشــتگیریی دەکات.
بــۆ ئــاگاداری، تورکیــا پەیوەندیــی ســتراتیژیی لەگــەڵ هەرێمــی کوردســتاندا هەیــە کــە بارزانی ســەرۆکایەتیی دەکات، مەشــقیش بــە پێشــمەرگە و ئاســایش دەکات. لــە ســاڵی 2014ش، هێــزی خــۆی بــۆ ئــەو هەرێمــە نــارد. پاشــان لــە مانگــی دیســەمبەری 2015دا هێــزی بــۆ پارێــزگای نەینــەوا، نزیــك بــە شــاری موســڵ ناردکــە لــە 150 و 25 تانــك پێکدێــت. پــاش ئــەوەی حکومەتــی عێــراق ناڕەزایــی و بەرهەڵســتیی دەربــڕی، حکومەتــی تورکیــا پاســاوی بــۆ هەبوونــی ئــەو هێــزە هێنایــەوە کــە بــۆ بەرەنگاربوونــەوەی ڕێکخــراوە تیرۆریســتیەکان کــە مەبەســتی لــەوەش داعــش بــوو هاتووە.(ماڵپــەڕی ساســە پۆســت، یانایــەر/2016.)

موسڵ و شیعە

گــەورە فەرماندەکانــی پــارت و میلیشــیاکان پێیانوایــە، بەشــداریکردنی حەشــدی شــەعبی لــە بەدەســتهێنانەوەی موســڵ، پرســێکە یەکلاییبووەتــەوە و قابیلــی گفتوگــۆ نییــە، کەچــی ســەرکردەکانی ڕەوتەیلــی سیاســیی ســوننە، هەروەهــا نوێنــەران و بەرپرســانی ناوخــۆی پارێــزگای نەینــەوا، لــە بنەچــەوە هاتنــی میلیشــیا بــۆ خاکــی پارێزگاکــە ڕەتدەکەنــەوە. ئــەوان لــە ترســی دووبارەبوونــەوەی کاری تۆڵەســەندنەوە، کــە پێشــتر ئــەو میلیشــیایە دژبــە ناوچــەی دیکــەی ســوننە کردوویەتــی، پێیانوایــە حەشــد بارگرانییــە بەســەر شــەڕی موســڵ و ئاراســتەیەکی تایەفەگەرانــەی پێــدەدات و خزمــەت بــە ڕێکخــراوی داعــش دەکات.
ئوســامە نوجەیفــی جێگری پێشــووی ســەرکۆمار دووبــارە بیرۆکــەی دروســتکردنی هەرێمێکی لــە چێــوەی ســنووری پارێــزگای نەینــەوا خســتەڕوو. نەینــەوا لەســەرەتای هەڵمەتێکدایــە بــۆ بەدەســتهێنانەوەی شــاری موســڵ لــە ڕێکخــراوی داعــش کــە بــە چارەنووســاز نــاوی دەبــەن. هەندێــك سیاســەتمەداریش لەبــارەی ئــەو بیرۆکەیــەوە، کۆمێنتیــان دا، بــەوەی تاقیکردنەوەیەکــە بــۆ بیرۆکــەی دامەزراندنــی هەرێمێکــی ســوننەی فراوانــتر لــە پارێــزگای نەینــەوا کــە پارێــزگای ئەنباریــش دەگرێتــەوە. ئەمــەش دەبێتــە پەرژینێــك و ســوننە لەنێــوان هــەردوو ڕژێمــی بەغــدا و دیمەشــقی دۆســت بــە ئێــران دادەبڕێــت.

موسڵ لە پاش داعش

ئەمڕۆ تەپڵی شەڕی رزگارکردنی موسڵ لە چنگی داعش لێدەدرێت. هێزە ناکۆکەکان پەرۆشی ئەوەن کە هەر یەکەیان لەو رزگارکردنەدا دەستی باڵایان هەبێت. دەکرێ ناوی ئەم هێزانەش بەمجۆرە بهێنین:

1 - هێزی سەربازیی حکومەت

2 - هێزی حەشدی شەعبی

3 - هێزی کوردی

4 - هێزەکانی تورکیا

5 - هێز و شارەزایانی ئەمریکا

بەرژەوەندیی ئەو هێزانەش بەگوێرەی ئامانجی ستراتیژیی نەخشەڕێژی خۆیان و پێی پلانی نێودەوڵەتی و هەرێمیی و بەرژەوەندیی ئابووری و سیاسیانەی ئەوانەوە لە بەریەککەوتندایە.

ئایا عێراقی پاش داعش دابەش دەبێت؟

سیناریۆی دابەشکردنی عێراق تیۆرییەکی پیلان یان بانگەشەیەك بۆ ترساندن نییە. قسە و قسەڵۆکی خاوەن ئەجیندایەکی هەرێمی و نێودەوڵەتی نییە، بەڵکوو پێشتر ئەو پڕۆژەیە بە نەخشەی دابەشکردنی ناوچەکەوە وابەستە بوو. ئەم قسەیە بۆ بەکاربردن و دووبارەکردنەوە نییە. دەڵێین بیرۆکەی دابەشکردنی عێراق لەنێو ئیسرائیل دەرچووە، خۆ رەنگە هەندێك لە سیاسەتمەدارانی عێراق کە لە پێش و پاش 2003 دڵیان بە لای تەل ئەبیبەوە بووبێت و سەردانی ئەوێشیان کردبێت ئەم شتەیان راستەوخۆ لە هەندێك کەسایەتیی فەرمیی دەوڵەتی عیبری یان شارەزایانی ناوەندەکانی توێژینەوەی ئایندەوە بیستبێت.ئەوان وەك بەشێك لە ئاسایشی قەوارەی زایۆنیی خۆیان، برەویان بە پڕۆژەی دابەشکردنی "تایەفی"ی ناوچەکە دا.

پڕۆژەی دابەشکردن لە سایەی بێ ئومێدیی گشتیی عەرەبی سوننە و پاش ئەوەی سیاسەتمەدارانی ئەوان بوون بە چەند گرووپێکی ناکۆکی بەرژەوەندخواز، دەبێتە خواستێك کە لەکاتی رزگارکردنی موسڵ و دوای پاککردنەوەی عێراق لە داعش، توندترەبێت. ئەمریکایی و ئێرانییەکانیش ئەم شتەیان زیاتر چەسپاند و هەوڵیشیان بۆ

چارەسەرێك نەدا كە بەدیلێكی نوێ لە بژاردەی پاكی عەرەبی سوننە پێشكەشبكات. "دایناسۆرەكانی سوننە"ش لە شوێنی شایستەی خۆیان كە زبڵدانی مێژووە دانەنران. هەمبەر بە داخرانی قەیرانی سیاسیی عێراق و زاڵبوونی گەندەڵی، هەروەها نەبوونی ئامادەیی بۆ سازشكردن لە نێوەڕاستی ڕێیەكەدا، ئیدی عێراقی یەكگرتوو لە بەردەم زریانی دابەشكردنەكەی، خۆی راناگرێت. ئەو دابەشكردنە لە كەلی ئاسۆ وەدەركەوتووە.
(د. ماجید سامەڕایی، رۆژنامەی ئەلعەرەب، 2016/8/30.)

شەڕی رەققە و دەرهاویشتەكانی

شاری رەققە ناوەندی پارێزگای رەققەیە، ژمارەی دانیشتووانی نزیك بە ملیۆنێك دەبێت. رووبەرەكەشی دەگاتە حەوت هەزار و شەش سەد مایلی دووجا و دەكەوێتە باكوور و نێوەڕاستی سووریا و لە كەناری باكووری رووباری فرات و200 كم لە رۆژهەڵاتی شاری حەلەب دایە. لەرووی ئابوورییەوە پشت بە بەنداوی فرات و كشتوكاڵ و كێڵگەكانی نەوتی هاوسنووری خۆی دەبەستێت. لەپاش مێژوویەكی درێژ لە گەشە، هەر لە دەوڵەتی عەباسی بەولاوە، هێزی چەكداریی ئۆپۆزسیۆنی سووریا لە ساڵی 2013دا كۆنترۆڵی كرد و ئیدی بوو بە یەكەمین پارێزگا كە لە دەسەڵاتی دەوڵەتی سووریا دەربچێت. پاشان ئۆپۆزسیۆن لە بەردەم رێكخراوی داعش كشایەوە و تا دەگاتە ئەمڕۆ، شارەكە لەژێر كۆنترۆڵی ئەو رێكخراوەدایە.
لە دوایین هەفتەی مانگی مایۆی 2016دا هێزی كورد هێرشێكی كردە سەر داعش لە رەققە تا لە دەستی داعش رزگاری بكات. هێزی كورد بەپشتیوانیی ئاسمانی لە هێزی هاوپەیمان دژ بە پێگەكانی داعش لە گوندەواری باكووری رەققەدا هێرشی بە ئاراستەی شارەكە كە لە سووریا دەستپێكرد.
هێرشەكە لە شاری كۆبانێ، گرێسپی، جزیرە و گوندەواری شارۆچكەی عەین عیساوە دەستی پێكرد، ئامانجیش كۆنترۆڵكردنی سێگۆشەی گرێسپی بوو كە شارێكی سەرووی جزیرەی سووریا و سەر بە پارێزگای رەققەیە. عەرەب و توركمان 90%ی دانیشتووانی پێكدەهێنن. عەین عیسا لە باكووری رۆژئاوای شاری رەققە دایە. هێزی سووریای دیموكراتی، لە نێویشیاندا YPG، بە هاوئاهەنگی لەگەڵ هاوپەیمانیی نێودەوڵەتی و هۆزەكانی رەققە، هێرشیان دەستپێكرد. هێزی ئاسمانیی ئەمریكاش، بەچڕی بۆردومانی دەستپێكرد، تا لەنێو قەڵاكەی خۆیدا لە شاری رەققە،گورزێك لە رێكخراوی داعش

بوەشێنن.
نزیکەی 25 راوێژکاری سەر بە سوپای ئەمریکا لە شاری عەین عیسان لە باکووری رەققە، سەرپەرشتیی مەشق پێکردنی شەڕڤانانی کورد لە یەکینەکانی پاراستنی گەل دەکەن. فڕۆکەی هەلیکۆپتەری ئەمریکاش کارگەیەکی چیمەنتۆی نزیك گوندی خەراب عیشق- یان کردووەتە بارەگای خۆیان. ئیدی شوێنەکە بووەتە بنکەیەك بۆ مەشقی سەربازی. وەزیری دەرەوەی رووسیاش گوتی، مۆسکۆ ئامادەیە بۆ دەرکردنی داعش لە رەققە، هاوئاهەنگی لەگەڵ کورد و واشنتن بکات.
لەگەڵ یەکەمین هەفتەی مانگی یۆنیۆ، سوپای سووریا بەرەو رەققە پێشڕەویی کرد. لە گوندەواری رۆژئاوای پارێزگای رەققە لەگەڵ هێزی داعش لێکیان دا. بە پشتیوانیی ئاسمانیی رووسیا، سوپای سووریا توانیی گوندی ئەبوول عیلاج، گردی سیریاتل و گردەکانی دەوروبەری کۆنترۆڵ بکات کە لە دووڕییانی زەکیە لە گوندەواری رۆژئاوای رەققەوە، نە کەمتر لە 7 کم و نە زیاتر لە 9 کم دوورە.
هێزی حکومەتی سووریا هەوڵیدا بەرەو رێی رەققە حەلەب و دەرپاچەی فرات لە تەبقەدا پێشڕەوی بکات. لە هەمانکاتدا هێزی داعش رووبەڕووی هێرشێکی فراوان بۆ سەر پێگەکانی لە گوندەواری باکوور بووەوە. هێزی هاوپەیمان کە لە هێزی سووریای دیموکراتی و هۆزەکانی خۆجێ و چەندین یەکەی سوپای ئازادی سووریا پێکدێت، بەپشتیوانیی ئاسمانیی هاوپەیمانان کە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا سەرکردایەتیی دەکات، هێرشی دەکرد. ئاژانسی سپۆتنیکی رووسی ئاماژەی داوە بەوەی کە سوپای سووریا دەستی بە سەر چوارڕییانی رەسافە و بنکەی پۆلیسی رێوبانی گشتی لەسەر رێی نێودەوڵەتیی رەققەدا گرتووە. بەمجۆرە سوپای سووریا تا 18 کم نزیکی چوارڕییانی شاری تەبق گەیشتووە.
بەر لەو هێرشە، غەریب حەسۆ نوێنەری پارتی یەکێتیی دیموکراتی بە کوردی سووریای نیشتەجێی کوردستانی عێراقی راگەیاند: دوای رزگارکردنی شاری رەققە لە چنگی داعش، ئەو شارە دەخرێتە نێو سیستەمی فیدرالییەوە کە کورد لە باکووری سووریادا بناغەی داڕشتووە. هێزی کورد و هاوپەیمانانی هەوڵدەدەن رەققە لە سنووری تورکیا بپچڕن کە لەرێی ئەوەوە پشتیوانی و تەقەمەنی بە تیرۆریستان دەگات. هێزی هاوپەیمانیی نێودەوڵەتی بە سەرکردایەتیی واشنتن بە بۆردومانی چڕی ئاسمانی، پشتگیری لە پێشڕەویی هێزی کوردی بەئاراستەی رەققە دەکات. لەگەڵ ئەمانەشدا واشنتن بیرۆکەی سیستەمی فیدراڵی لە باکووری سووریا رەتدەکاتەوە.

لـە مانگـی مارسـدا، کـورد لەڕێـی کۆنگـرەی ڕمێلانەوە لـە گوندەواری حەسـەکەدا، سیسـتەمی فیدراڵیـی ڕاگەیانـد کـە سـێ ناوچـەی خـاوەن ئۆتۆنۆمـی (کانتـۆن) دەگرێتـەوە کـە لـە سـاڵی 2014دا گرووپەیلـی کـورد دایانمەزرانـدوون. بەشـدارانی کۆنگـرە ڕایانگەیانـد، ناوچـە ئازادکـراوەکان دێنـە پـاڵ سیسـتەمی فیدراڵـی و سیسـتەمی فیدراڵـی باکـووری سـووریا و ڕۆژئاڤـا، نوێنەرانـی هەمـوو ئەتنیکەکانیشـی تێـدا دەبێـت.

یەکینەکانـی کـورد لـە مـاوەی چـوار ڕۆژی دەسـتپێکردنی هەڵمەتـی ڕزگارکردنـی ڕەققـەدا، توانییـان بـە مـەودای شـەش کـم بـە ئاراسـتەی شـارەکە پێشـڕەوی بکـەن و هەشـت شـارۆچکە و گوندیشـیان لـە دەسـتی داعـش ڕزگارکـرد.

پلانـی ویلایەتـە یەکگرتـووەکان پێکهێنانـی هێزێکـی هاوبەشـی عـەرەب و کـورد بـوو، بـۆ ئـەوەی ببێتـە سـەرەڕمی پرۆسـەی ڕزگارکردنـی پارێـزگای ڕەققـە لـە چنگـی داعـش. ئامانـج دابڕینـی پارێزگاکەیـە لـە هێڵـی لۆجسـتی لـە باکوورەوە لەگـەڵ تورکیـا و لـە ڕەققەشـەوە لەگـەڵ عێـراق، بـەڵام پلانەکـە گـۆڕا. هێـزی سـووریای دیموکراتـی بـەرەو ئەوپـەڕی باکووری ڕۆژهـەڵات لـە سـووریا لـە پارێـزگای حەسـەکە، بـۆ شـەڕی داعـش وەرسـووڕا.

هـۆی وەرسـووڕانەکەش، یەکینەکانـی پاراسـتنی گـەل ڕازینەبـوو شـەڕ لـە ژینگەیەکـی نامـۆی دیموگرافـی بـکات، جـا بۆیـە هێـزی کـورد بێئـەوەی بـەرەو باشـوور بچێـت کـە شـارۆچکەی عەرەبنشـینی لێیـە، لـە شـارە کوردنشـینەکانی باکـووری ڕەققـە (وەك گرێسـپی)دا مانـەوە. ئەمـەش لەگـەڵ خواسـتی واشـنتن وێکدێتـەوە. حکومەتـی ئەمریـکا پێـی بـاش بـوو جەخـت لەسـەر حەسـەکە بکرێـت چونکـە هاوسـنووری عێراقـە. هـۆی سـێیەمیش هەیـە کـە دیـدی ئەمریـکا و دیـدی کـورد بـە یەکبگـەن. یەکینەکانـی پاراسـتنی گـەل، حەسـەکەی بـە دەسـکەوتێکی گەورەتـر لـە ڕەققـە بینـی، چونکەکێڵگـەی نەوتـی لێیـە و دەرامـەت و داهاتێکـی مفـت دابینـدەکات. هەروەهـا کۆنترۆڵکردنـی حەسـەکەش، پێگـە و قووڵایـی لـە پشـتێنەی سـنوور بـۆ کـورد دەسـتەبەر دەکات.

شـەڕ کـردن لەگـەڵ ڕێکخـراوی داعـش لـە ڕەققـە پێویسـتی بـە لێکدانـەوەی دیکـە هەیـە. کـورد بەتەنیـا شـەڕی داعشـیان لـە ڕەققـەدا پێناکرێـت و ئەمـەش خواسـتێکی ئەمریـکا و تورکیاشـە. هەروەهـا بەهـۆی زۆرینـەی عـەرەب لـە شـارەکەدا پێشـڕەویکردنی کـورد دەبێتـە مایـەی یەکڕیزیـی داعـش و سـوننە لـە ڕەققـە. وێـڕای ئـەوەی حکومەتـی ئەمریـکا کار بـۆ باڵادەسـتیی پێکهاتـەی سـەربازیی کـورد دەکات، بـەڵام ڕێگریـش نییـە لـە فراوانکردنـی بازنـەی جەنگاوەرانـی عـەرەب و ئامێـز بۆگرووپـی دیکـە بـۆ شـەڕی داعـش، وەك سـوپای شـۆڕشـگێڕان لـە ڕەققـە، هەروەهـا هێـزی دیکـەی کـورد لـە دەرەوەی یەکینەکانـی پاراسـتنی

گەل و یەکینەکانی پاراستنی ژن ، پێشمەرگەی رۆژئاڤا دەکاتەوە کە سەربازی هەڵاتووی نێو سوپای رژێمن و لە کوردستانی عێراقدا مەشقیان کردووە.
واشنتن و ئەنکەرە هاوڕان، کە بوونی سەربازیی کورد، تەنیا بە یەکینەکانی پاراستنی گەل باڵی سەربازیی پارتی یەکێتیی دیموکرات قەتیس نەکرێت، بۆ ئەوەی کۆنترۆڵ لە باکووری رۆژهەڵاتی سووریادا لە دەستی فرە ئەتنیدا بێت کە عەرەب و کورد بە هەموو پێکهاتەی سیاسییەوە لە خۆ بگرێت. ئەمەش بۆ ئەوەیە تا رێ لەوە بگیرێت کە کورد ملکەچی تەنیا یەك هێز بن و ئەو هێزەش بە تەنیا بە سەر بڕیاری کورددا زاڵبێت و سیاسەتی خۆشی لە چێوەی ئامانجی خۆیدا پیادەبکات. هەروەها بۆ رێگرتنە لەوەی هێزی عەرەب بەتەنیا بمێننەوە. هەبوونی هێزی هاوشانی کورد، رێ لە هێزەیلی عەرەب دەگرێت کە لە بازنەی ئامانجی ئەمریکا دەربچن.
مەسعود بارزانی سەرۆکی هەرێمی کوردستان لە بەردەم وەزیری بەرگریی فەرەنسا، ئامادەیی خۆی بۆ دەستوەردان لە رەققەی سووریا دەربڕی. هەروەها لەم بارەیەوە دانوستان لەگەڵ ئەمریکا هەیە تا لە رزگارکردنی رەققەدا، لە چوارچێوەی هێزێکی هاوبەشدا کە سەربە هاوپەیمانیی نێودەوڵەتی بێت، بەشداری بە هێزی پێشمەرگە بکرێت.
ئەم هەنگاوە قەیرانێك لەنێو پێکهاتەکانی کورددا دەنێتەوە کە سەربە ئەنجومەنی نیشتیمانی کوردین و لەلایەن کوردستانی عێراقەوە پشتیوانی دەکرێن و پەیوەندیی باشیان لەگەڵ تورکیادا هەیە. یەکینەکانی پاراستنی گەل و تەڤگەری (تەڤدەم) هەڕەشەیان کردکە ئەگەر پێشمەرگەی رۆژئاڤا بێنە سووریا، ئەوا هەڵمەتی دەسگیرکردن و رووبەڕووبوونەوەیان دەستپێدەکەن. YPG هەبوونی هەر پێکهاتەیەکی دیکەی سەربازیی کورد لەدەرەوەی فەرماندەیی خۆی رەتدەکاتەوە.
ئەو هەموو هاودژییە لەسەرەتای مانگی رابردوو (تەمووز)ەوە، بووەهۆی دواکەوتنی شەڕی رەققە. هەر ئەوانیش رەنگە ببنەهۆی گۆڕانکاری لە هاوپەیمانیی کورد لەگەڵ هێزەیلی هەرێمی و نێودەوڵەتی. رەققە بەوەی کەوتووەتە نێوەڕاستی حەسەکە لە رۆژهەڵات و حەلەب لە رۆژئاواوە و بە شادەماری ناوچەی باکوور دادەنرێت، رایەڵی سەرەکیی پێکەوە بەستنەوەی کوردیش لە سووریا پێکدەهێنێت.
لە راستیدا لەرێی سازانێکی نوێی نێودەوڵەتییەوە نەبێت کە وای پیشانبدات هەموو لایەنە ناکۆکە هەرێمی و نێودەوڵەتییەکان دەسکەوتێکی مێژووییان بەدیهێناوە، ناکرێ رەققە رزگاربکرێت و داعش لە سووریا لە کۆڵبکرێتەوە.

کاتێك سوپای سووریا و هاوپەیمانانی بەرەو تەبقە ورەققە جووڵاند، نیشانیدا کە دەسەڵاتی سووریا سەرەتا پەی بەم هاوکێشەیە نەبردووە، بەڵام پاشتر لێی حاڵی بوو. بۆیە بە بەهانەی دوورکەوتنەوەی لە بنکەکانی لۆجستی و پشتیوانیی سەربازیی، بەرەو ململانێی نەریتیی خۆی پاشەکشەی کرد.
هێزەکانی کورد ئەو هێڵە سوورانەیان بەزاندووە کە تورکیا کێشابوونی و بەرەو رۆژئاوای رووباری فرات پێشرەوییانکرد. کورد بە ئەمریکای هاوپەیمانی خۆیان خۆشباوەڕ بوون، چاویان بڕییە دامەزراندنی قەوارەیەکی کوردی بێ لەمپەر یان ناوچەی دابڕ لە باکووری سووریا. ئەم بڕیارەش وەك ئەوە وایە کە لەدژی هەردوو دەوڵەتی تورکیا و سووریا شەڕ رابگەیەنن.
ئەمەش، پەرەسەندنەکانی ئەم دواییە راڤە دەکات کە بەچاودێریی ئێران، تورکیا و سووریا بۆ راگرتنی پێشرەویی هێزەکانی کورد و دروستکردنی دابڕێکی گەورە کە خەونەکانی باکووری ئەوان لەیەك دادەبڕێت، لەیەك گەیشتن. ئەمەیش بەهاتنی سوپای تورکیا بۆ نێو خاکی سووریا و داگیرکردنی شاری جەرابلوس لە پاش لەیەك حاڵی بوون لەگەڵ داعش بۆ چۆڵکردنی شارەکە ئەنجامدرا. تورکیاش سووربوونی خۆی بە درێژەدان بە پێشرەوی بەرەو باشوور بۆ هەردوو شاری منبج و باب راگەیاندووە.

ئەنجام

داگیرکردنی موسڵ و داگیرکردنی رەققە، ئینجا راگەیاندنی دامەزراندنی دەوڵەتی خەلافەت لە عێراق و شام، بەرەنجامی ململانێی نێوان تەوەرە نێودەوڵەتی و هەرێمییەکانە. ناکرێ داعش بە دیاردەیەکی ئیسلامیی دابڕاو لەو ململانێ و پلانە فراوانخوازییە سیاسیانە داببڕین کە جۆن فۆستەر دالاس وەزیری دەرەوەی ئەمریکا لە شەستەکانی سەدەی رابردوودا رایگەیاند کە بۆ بەدیهێنانیان پەنا بۆ بۆمبڕێژکردنی ناوخۆی ئیسلام ببردرێت. ئەو شەڕەی ئەمریکاش کە باراك ئۆباما رایگەیاند، پێی باش بوو لە دواوە سەرکردایەتی بکات و شەڕەکەش بە کاراکتەرە هەرێمییەکان بکات. جا بەمجۆرە بە بێ ئەوەی زیانی مرۆیی و ماددی بدات، دەسکەوت بەدەستدەهێنێت.
هەرچی رووسیای فیدرالە، ئیدی بە دەرفەتی زانی بۆ ئەوەی لە چوارچێوەی دەوڵەتی هەرێمی دەربچێت بەرەو سەرکردایەتیکردنی جەمسەری نەیار بە ویلایەتە یەکگرتووەکان و هاوپەیمانانی هەنگاو بنێت. رووسیا لەژێر پەردەی داکۆکیکردن لە

یاسـای نێودەوڵەتـی و مسـۆگەرکردنی سـنووری خـۆی لـە هێرشـی تیرۆریسـتی، لەرێـی شـەڕێکی پێشـوەختەوە، کـە لەسـەر خاکـی ڕۆژهەلاتـی نێوەڕاسـت دەیـکات، دەرفـەت ڕەخسـاندووە تـا عێـراق و سـووریا وەك گۆڕەپانـی سـاغکردنەوەی ئامانجەکانـی لـێ بـکات.

وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە : تارق کارێزی

بووژانەوەی کورد

بەهۆی سەرهەڵدانی داعش و توندبوونەوەی قەیرانەکان لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست

ئەردەشیر پەشەنگ

توێـژەری بـاڵا لـە ناوەنـدی نێونەتەوەیـی توێژینەوەکانـی ئاشـتی IPSC و توێـژەری میـوان

لـە ناوەنـدی توێژینـەوە سـتراتیژییەکانی ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت

پـــــووخــــــتە

جەنگـەکان بـەردەوام بـەدوای خۆیانـدا ئـاکام و دەرەنجامـی جیاوازیـان لێکەوتووەتـەوە. لەلایـەك مەرگـی مرۆڤـەکان، ئاوارەیـی، خۆبەدەسـتەوەدانی کۆمەڵێك لەبەرامبـەر کۆمەڵێکی دیکـە، پێشـێلکردنی زیاتـری مافەکانـی مرۆڤـی بەدواداهاتـووە و لەلایەکـی دیکـەوە بوونەتە هـۆی گۆڕانـکاری لـە پێشـکەوتنی پیشەسـازی و تەکنۆلـۆژی تاوەکـو دەگاتـە مودێلـە نوێیـە سیاسـی و یاساییەکان و ... وەك بڵێـی پـاش هـەر جەنگێـك دنیایەکـی نـوێ سـەرهەڵدەدات. بەجۆریـك زۆربـەی سیسـتەم، پەیوەنـدی و پێکەوەهەڵکردنـە نێونەتەوەییـەکان تاوەکـو ڕاکێشرانـی سـنوورە نێونەتەوەییـەکان بەهـۆی کاریگەریـی شـەڕەکان و گۆڕانکارییەکانـی جەنگەکانـەوە بـووە. دەکـرێ چڵەپۆپـەی ئـەم پرسـە لـە ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت و قۆناخـە جیاجیاکانـی بەدیبکرێـت. لەراسـتیدا، جەنگـەکان بـۆ ژمارەیـەك وەك دەرفـەت و بـۆ ژمارەیەکـی دیکـە وەك هەڕەشـە بـووە و هـەرواش دەبێـت. بـەڵام بێگومـان ڕوودانـی جەنـگ و قەیـران بـۆ گـرووپ و ڕۆڵگێـڕە ناڕازییـەکان لـە دۆخـی هەیـی، لەلایـەك دەتوانـێ

زۆر پڕمەترسی و کارەساتبار بێ، بەڵام لەلایەکی دیکەوە دەتوانێ هەڵگری زۆر دەرفەتی شاراوە بۆ گۆڕینی دۆخی هەنووکەیی بێت. وێدەچێ کورد لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و بەتایبەتی لە دوو وڵاتی عێراق و سووریا پاش ساڵانێکی دوورودرێژ و روودانی قەیرانگەلی جۆراوجۆر کە زیاتر و ئەگەر بەبوێرییەوە باسبکرێ، بەردەوام بە زیانیان تەواوبووە،کەوتوونەتە دۆخێکی نوێوە. دۆخێك کە سەرچاوەکەی بۆ قەیرانە هەنووکەیی و قووڵەکانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست دەگەڕێتەوە. ئەمەش دەتوانێ بۆ ئەوان دەرفەتخوڵقین بێت. لەم نێوانەدا سەرهەڵدانی بەهاری عەرەبی و ناسەقامگیرییەکانی ئەو پێشهاتانە، لە باکووری ئەفریقیاوە تاوەکو قووڵایی رۆژهەڵاتی نێوەڕاستی عەرەبی و پاشان سەرهەڵدانی داعش کە خۆی تێکدەرێکی نوێی نیزامی پێشووی رۆژهەڵاتی نێوەڕاستە و، هەرچەندە نووکی تیژی رمی پەلامار و ڕووبەڕووبوونەوەکانی ئەم رێکخراوە، کوردی کردووەتە ئامانج، بەڵام خودی ئەمەش بواری بۆ گۆڕانکاری لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست خۆشکردووە. گۆڕانکاریگەلێك کە هەندێك لە رێبەرانی سیاسیی کورد وەك مەسعود بارزانی، سەرۆکی هەرێمی کوردستان، وەك "لەڕێدابوونی گۆڕانکاریی گەورە" ناوی دەبەن. گۆڕانکاریگەلێك کە لەوانەیە چارەنووسی کورد لەچاو رابردوو تووشی گۆڕانی بنەڕەتی بکەن کە گرنگترین و رێتێچووترینیان دەستەبەربوونی "مافی چارەی خۆنووسین" لە باکووری عێراق دەبێت.

پێشەکی

لەکاتی روودانی شەڕی چاڵدێران (1514ی زایینی) لەنێوان دوو ئیمپراتۆری رکەبەری عوسمانی و سەفەوی و تێکشکانی لایەنی ئێرانی، بەکردەوە سێ لەسەر چواری ناوچە کوردنشینەکان بۆ هەمیشە لە ئێران جیابوونەوە. چاڵدێران ناوچەیەك بوو لەنێو دڵی کوردستان و کورد سوپاگەلێکیان لەنێو دوو لایەنی ململانێیەکەدا هەبوو. ململانێیەك کە یەکەمین زەبری کاریگەری بۆ جیاکردنەوەی سیاسیی ئەم ناوچانە، لەوان وەشاند. پاشان لە سەرەتاکانی سەدەی نۆزدەیەم بە پووکانەوەی بەرەبەرەی ئیمپراتۆریی عوسمانی و بەتایبەتی بە شکانی لە جەنگی جیهانیی یەکەمدا، شایەتی دابەشبوونی زەوییە دابڕاو و داگیرکراوەکانی ژێر دەسەڵاتداری ئەم ئیمپراتۆرییە دەبین کە ئەم بابەتە بۆ کورد، چارەنووسێکی تاڵتری بەدواوەدەبێ، چونکە بەپێچەوانەی زۆربەی گرووپە ئەتنی، نەتەوەیی و مەزهەبییەکانی ژێر چەتری عوسمانی کە بوونە خاوەنی

ئاڵا و دەوڵەتی خۆیان، کوردی ژێر دەسەڵاتداریی عوسمانی بە چەند هۆکارێك کە لە پەیمانی لۆزانیشدا هاتووە، بەکردەوە بەسەر سێ وڵاتی تورکیا، عێراق و سووریا دابەشبوون و لەگەڵ ناوچە کوردستانییەکانی ئێران، بەکردەوە بوونە چوار بەشی جیا لە یەك.

لە ماوەی سەدەی بیستەمدا، پرسی کورد یەکێك لەو پرس و قەیرانە زۆر و جیاوازانەی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست بووە لە چوار وڵاتی تورکیا، عێراق، سووریا و ئێران. هەڵبەتە گرنگیی ئەم بابەتە لە قۆناخە جۆراوجۆرەکاندا جیاواز بووە، بەڵام لە زۆربەی کاتەکاندا ئەم قەیرانانە کەوتووەتە ژێر کاریگەریی پرس و قەیرانە گەورەکانی دیکەی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست. درێژەکێشانی سەردەمی دەوڵەتسالاریی لە پەیوەندییە نێونەتەوەییەکانیشدا بووە هۆی ئەوەی کەمەنەتەوەکان و پرسەکانیان لەم وڵاتانەدا، گرنگییەکی کەمتریان بۆ دەورگێڕە گرنگەکانی دیکەی نێونەتەوەیی و رێکخراوە نێونەتەوەییەکانی وەك کۆمەڵەی نەتەوەکان و رێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان هەبێت. بەم پێیە، پرسی کورد جیا لە دوو بڕگەی جیاوازیی زەمەنی لە دەیەی 1970 و سەرەتاکانی 1990، کەمتر بووەتە جێی سەرنج و بایەخی رۆڵگێڕانی بانناوچەیی و بە دەربڕینێکی دیکە، کەمتر وەك قەیرانێکی دژوار کە پێویستیی بە بوونی ئیرادەیەك بۆ چارەسەرییە، چاوی لێکراوە.

بەڵام کۆی گۆڕانکارییەکانی دەیەی کۆتایی سەدەی بیستەم کە لێکهەڵوەشانی یەکێتی سۆڤیەت و گۆڕینی سیستەمی زاڵی دووجەمسەری لێکەوتەوە، هاوکاتبوو لەگەڵ شەڕاشۆبیە نوێیەکانی عێراق لە باشووری کەنداوی فارس و هەروەها گۆڕانکارییەکانی یەکەمین ساڵەکانی سەدەی بیست و یەك، بۆ وێنە هێرشی ئەمریکا بۆ سەر ئەفغانستان و عێراق، چوونەسەری رکابەری نێوان وڵاتانی بەهێزی ناوچە بۆ بوونە هێز و دەوڵەتی دەسەڵاتداری ناوچەیی لە سەردەمی نوێی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان، زۆربوونی ناکۆکییەکانی ناسنامەی ئەتنی و مەزهەبی - بەتایبەتی ناکۆکیی نێوان شیعە و سوننی، سەرهەڵدانی بەهاری عەرەبی و لێکەوتنەوەی ناسەقامگیریی لە رادەبەدەر لە زۆر لە وڵاتانی ناوچە و سەرهەڵدانی نموونەیەکی نوێ لە رادیکالیزمی ئیسلامی کە بە نواندنی توندوتیژی بە شێوازی سەدەکانی نێوەڕاست، بەنیازی دامەزرانی خەلافەتێکی ئیسلامی پاش نزیکەی 9 دەیە لە هەڵوەشانەوەیەتی. کۆی ئەمانە دەستیان داوەتە دەستی یەك تاوەکو رۆژهەڵاتی نێوەڕاست بەگشتی و ناوچە کوردستانییەکان بەتایبەتی لە سێ وڵاتی عێراق، سووریا و تورکیا بەشێوەی راستەوخۆ و لە ئێران و بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆتر تووشی گۆڕانکاریی نوێ بن. لەڕاستیدا لەم وتارەدا بەنیازم بەکەڵکوەرگرتن

لـه تیـۆری "جەنـگ و گـۆڕان" کـه لەلایـەن "گیلپیـن"ەوه هاتووەتـه بەربـاس، ئیدیعـای ئـەوه بکـەم کـه گـەڕی نوێـی قەیرانەکانـی ئێسـتای ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت کـه هاوکاتـه لەگـەڵ جۆرێـك تەنگـەژه، توونـدوتیـژی و شـەڕە ناوخۆییـه پەرەسـتێنەکان بـۆ ناوچەکانـی دیکـه، لـه ناخـی خۆیـدا بـۆ کـورد سـەرەڕای بوونـی هەڕەشـه سـەختەکانی، دەرفەتێکـی بێوێنـەی مێژووییشـی ڕەخسـاندووه تاوەکـو لەلایەکـەوه ڕۆڵـی نوێـی خۆیـان لـه ناوچەکـه و لـه ئاسـتی نێونەتەوەیـی بگێـڕن و لەلایەکـی دیکـەوه بکەونـه بیـری سـەرکەوتن بەسـەر دۆخـی نەخـوازراوی پێشـووی خۆیـان لـه ناوچـه جۆراوجـۆرەکان و دۆخیکـی دڵخوازتـر دەسـتەبەر بکـەن. لـەم گۆڕانـی بارودۆخـەدا، تراژیدیـا و حەماسـەت بـۆ کـورد بەشـێوەی هـاوکات لێـك ئـاڵاون و دۆخـی دڵخـواز بـۆ هەندێـك لـەوان بەواتـای مسـۆگەرکردن یـان لانیکـەم نزیککەوتنـەوه لـه مافـی یەکسـان لەگـەڵ دانیشـتووانی دیکـەی وڵاتەکەیـان بـه پاراسـتنی ناسـنامەی کوردیـی خۆیانەوەیـه و بـۆ بەشـێکی دیکەیـان دۆخـی دڵخـواز بەمانـای لەدایکبوونـی دەوڵەتێکـی نـوێ و هەڵدانـی ئاڵایەکـی نـوێ بەنـاوی کوردسـتان لـه ئاسـتی نێودەوڵەتیدایـه. بەسـەرنجدان بـه زۆریـی ڕۆڵگێـڕەکان و ناوچـه کوردنشـینەکان، بەربڵاویـی باسـەکه و نەبوونـی کات، لێـرەدا لەنێـوان چـوار ناوچـەی جیـاوازی کوردنشـین، تەنیـا ئامـاژه بـه تاوتوێـی کاریگەریـی سـەرهەڵدانی رادیکاڵیزمی داعشـی لەسـەر ناوچه کوردسـتانییەکانی عێـراق و دەرەنجـام و دوورەدیمەنەکانـی دەکەیـن و هیـوادارم وتارێکـی پووخـتر کـه سـێ بیاڤـی کوردنشـینی دیکـەش لەخـۆ بگـرێ، لـه یەکێـك لـه بڵاوکـراوه زانسـتییەکانی وڵاتـدا بڵاوبکەمـەوه.

لێکدانەوەی ڕووداو

هەرێمی کوردستان بەرله قەیرانەکانی ئەودواییه و سەرهەڵدانی داعش

بێگومـان درێژخایەنتریـن و کاریگەرتریـن جووڵانـەوەی خەباتکارانـەی کـورد لەمـاوەی ئـەم سـەت سـاڵەی دواییـدا، لـه باکـووری عێـراق هاتووەتـه ئـاراوه. جووڵانەوەیـەك کـه دوو سـاڵ پـاش بڵاوبوونـەوەی نافەرمیـی ڕێککەوتننامـەی سـایکس - پیکـۆ و دوو سـاڵ بـەر لـه دامەزرانـی عێـراق دەسـتیپێکرد، بـەڵام تـا وەکـو سـاڵی 1958 بـەردەوام لەلایـەن دەوڵەتـی بەریتانیـا، دەوڵەتـی سەرپەرشـتیکار و دواتـر هاوپەیمانی عێراقـی نـوێ و هاوپەیمانانـی عەرەبـی سـوننی بەغدانشـینەکەیەوه سـەرکوتکران. لـه 1961 بـه ڕێبەریـی مـەلا مسـتەفا

بارزانی ئەم جووڵانەوەیە، خوێنی تازەی وەبەرهاتەوە و لە 1968 کە حیزبی بەعس بە کودەتا هاتەسەرکار، بەسەرنجدان بە تێفکرین و بیرۆکە دژەئێرانییەکانی بەڕێوەبەرانی ئەم دەوڵەتە، بوونە هۆی ئەوەی تاران بەکردەوە بۆ گوشار خستنەسەر بەغدا، پشتیوانی لە شۆڕشی کورد بکات. هەڵبەتە ئەم پشتیوانییە چرای سەوزی ئەمریکاشی لەگەڵ بوو و تەنانەت ساواك لەو سەردەمەدا بواری بۆ پەیوەندیی مووساد لەگەڵ کوردیش خۆشکرد.
بەڵام بە واژۆکردنی پەیماننامەی 1975ی جەزائیر، لەنێوان محەممەدڕەزا پەهلەوی و سەدام حوسێن، کە بە کردەوە بە مانای پشتتێکردنی شا لەو کەسانە بوو کە تاوەکو ماوەیەك لەوەوپێش بە "برایانی ئاریایی" ناوی دەبردن. ئەو واژۆکردنەش بووە هۆی شکانی جووڵانەوەی کوردی و وایکرد هەرەسبێنێت. بەڵام چوار ساڵ دواتر بە سەرهەڵدانی شۆڕشی ئیسلامی و پاشان ڕوودانی شەڕ لەنێوان ئێران و عێراق، باشترین دەرفەتی گونجاو بۆ بووژانەوەی جووڵانەوەی خەباتکارانە و نەتەوەییانەی کوردی عێراق بە پشتیوانی کۆماری ئیسلامیی ئێران پێکهات. لە دەیەی 1990یش هێرشی عێراق بۆ سەر کوێت و دواتر ئیدانەکرانی ئەم وڵاتە لەلایەن کۆمەڵگەی جیهانییەوە، بووە هۆی ئەوەی ئەمجارە بەپێچەوانەی قۆناخەکانی پێشوو، سەرکوتکردنی کورد و عەرەبە شیعەکان پەردەپۆشنەکرێ و ئەنجوومەنی ئاسایش بە دەرکردنی بڕیارنامەی 688 کە جەختی لەسەر پێکهێنانی ناوچەی دژەفڕین لە باکوور و باشووری عێراق دەکردەوە، بەکردەوە بواری بۆ بەهێزبوونی کورد و پێکهێنانی دەوڵەتێکی نیمچەئۆتۆنۆمی بۆ ئەوان ڕەخساند.
هێرشی ئەمریکا بۆ سەر عێراق لە 2003، بەفەرمی بووە هۆی گۆڕینی سیستەمی زاڵ بەسەر ئەم وڵاتە و کەمینەی عەرەبی سوننی لە لووتکەی دەسەڵات لابرا و ئەوەش بە شیعە و کورد سپێردرا. هەر لەو سەروبەندەدا سیستەمی دەسەڵاتداریی لە عێراق بۆ سیستەمی کۆماری فیدراڵی گۆڕا و لەنێوخۆ و دەرەوە، لە ڕووی یاساییەوە، باکووری ئەم وڵاتە بەفەرمی وەك "ناوچەی هەرێمی کوردستان" کە خاوەنی دەسەڵاتی بەرچاو بووە و هەیە، فەرمییەتی پێدرا.
بەڵام سەرەڕای هاوپەیمانیی کورد و شیعەکان و پیکهێنانی دەوڵەتی نوێ و سەقامگیربوونی سیستەمی نوێ لەم وڵاتەدا، ناکۆکییەکان سەرهەڵدەدەن و پەرەدەستێنن. ناکۆکیگەلێك کە زۆربەی پێکهاتەییە و ریشەی بۆ رابردوو دەگەڕێتەوە. گرنگترینی ئەو ناکۆکییانە دیاریکردنی چارەنووسی ناوچە جێناکۆکەکان بووە. ناوچەکانی وەك کەرکووك،

خانەقین لە دیالە، خورماتوو لە سەلاحەدین و ناوچەی وەك شنگال لە پارێزگای موسڵ کە کورد ئیدیعای ئەوە دەکەن لەباری مێژووییەوە ئەم شارانە کوردنشینن و زۆربەی دانیشتووانی ئێستایان کوردن و لە سەردەمی حکومەتە جۆراوجۆرەکانی عێراق بەتایبەت لە سەردەمی بەعسدا، هەوڵدراوە لە ڕێگەی بەعەرەبکردن، کۆچی زۆرەملێی کورد و سیاسەتی زەوییە سووتاوەکان، دیمۆگرافییەکەیان بگۆڕن. لایەنەکان بۆ ڕەواندنەوەی ئەو ڕەوتەش، سەرەتا مادەی 58ی دەستووری کاتی و پاشان مادەی 140ی دەستووریان بۆ تەرخانکرد، تاوەکو بەپێی مادەی 140 لە ساڵی 2007 و لە پرۆسەیەکی سێ قۆناخیدا چارەنووسیان دیاریبکرێ، بەڵام دەوڵەتی ناوەندیی عێراق بە سەرۆك وەزیریی کاتیی نووری مالیکی، هیچکات بەکردەوە لەم پێناوەدا هەنگاوی نەنا. پرسی پێشمەرگە، پرسی ئاڵا، پرسی بودجە و لێکدانەوەی دژبەیەك سەبارەت بە دەستوور و دواتر پرسی نەوتیش، لەو کێشانە بوون کە ناکۆکییەکانی نێوان کورد و دەوڵەتی ناوەندییان دووهێندە زیادکرد.

کاریگەریی سەرهەڵدانی داعش لەسەر کوردی باشوور

بەوجۆرەی ئاماژەی پێکرا، قەیران و ڕووداوەکانی ئەودواییە بۆ کورد هەم تراژیدی بووە، هەم حەماسەخوڵقێن. هەروا‌ش لێوانلێو لە هەڕەشەیە و هەم دەرفەتخوڵقێن. بەوجۆرەی کە دەزانین، داعش کەمتر لە هەفتەیەك توانی دەست بەسەر زیاتر لە سەتا چلی خاکی عێراقدا بگرێ و زۆر شاری گرنگی وەك مووسڵ، تکریت و ڕوومادی داگیربکا و تەنانەت بگاتە جەلەولا 42 کم لە سنوورەکانی ڕۆژئاوای ئێران دوورە. لەم سەروبەندەدا، عێراق بەشێوەی کتوپڕ بەسەر سێ ناوچەی جیاوازدا دابەشبووە و کورد خۆیان لە سنوورێکی 1040 کم لەگەڵ دراوسێیەکی نوێ بەناوی داعش دیتەوە. داعش لە قۆناخی یەکەمی هێرشەکانیدا، زیاتر بەدووی داگیرکردنی شارە سونینشینەکان و پاشان دەستبەسەرداگرتنی بەغدا بوو، بەڵام لە کاتێکدا لە مەودای چەند کیلۆمەتری بەغدا بوون، لەناکاو ئاراستەی پەلامارەکانیان گۆڕی و بەرەو کوردستان لەشکرکێشییان کرد و لە ماوەیەکی کورتدا شاری ئێزدنشینی شنگال و شارەکانی دیکەی وەك زوومماریان داگیرکرد و لە کەمتر لە 50 کیلۆمەتری هەولێر جێگیربوون! هەڵبەتە لەو قۆناغەدا داعش دەستی لە کوشتنی بێبەزەییانەی پیاوانی ئێزدی و دەستدرێژیی سیستەماتیك بۆ سەر ژنانی دیلیان نەپاراست. دواتر کە شنگال ڕزگارکرا، گۆڕە بەکۆمەڵەکانی

ئێزدییەکان یەك‌لەدوای‌یەك هەڵدەدرێنەوە. کاریگەریی دیکەی داعش پەلکێشکردنی کەسانێك لەنێو کورد و زیاتر لە ناوچە کەمتر پەرەسەندووەکانی وەك هەڵەبجە بوو کە دەوترێ لانیکەم 500 کوردی باشوور لەم دوو ساڵەی دوواییدا چوونە ریزەکانی داعشەوە.

دەرەنجامە نەرێنییەکانی داعش بۆ کوردی باشوور

هەرچەندە گرووپە رادیکاڵە ئیسلامگەراکان لە عێراق و سووریا، بەرەبەرە رێکخران و بەهێزبوون، بەڵام دەوڵەتی ئیسلامی عێراق و شام (داعش) کە لەو بەستێنە و لە ناخی چەندین گرووپی دیکەوە هەڵقوڵا، توانی لەژێر ئەو ناوەدا بەخێرایی و کارەباتاسا پەلوپۆ بهاوێت. داعش لە مەودایەکی کورتدا لە بەهاری 2014دا توانی دەستبەسەر لانیکەم سەتا چلی خاکی عێراق و شارە گرنگەکانی وەك موسڵ، تکریت و ...دا بگرێت. داعش کە لە سەرەتادا ناوچە عەرەبنشینەکانی وەك بەغدای کردبووە ئامانج، پاش ماوەیەك لەناکاو ئاراستەی هێرشەکانی گۆڕی و بەرەیەکی نوێی دژی کورد پێکهێنا.
ئەم پەلامارە دەرەنجام و ئاکامی سلبی جۆراوجۆری بۆ کورد بەدواوە بووە کە دەکرێ بەمجۆرە دیارییانبکەین:

1ـ داسەپاندنی شەڕێکی نەخوازراو بەسەر هەرێمی کوردستاندا
2ـ پەرەسەندنی نائەمنی لە کوردستان
3ـ پچڕانی زۆربەی رێگەکانی پەیوەندیی هەرێمی کوردستان لەگەڵ سووریا و دەوڵەتی ناوەندی
4ـ چوونەسەرەوەی تێچووە ئابوورییەکان
5ـ زیادبوونی ژمارەی ئاوارەکانی سووریا، عەرەبی عێراقی، مەسیحی و کوردی ئێزدی
6ـ ئەندامگیریی لەنێوان گرووپە ئیسلامگەراکانی دژ و رەخنەگری سەرسەختی هەرێمی کوردستان
7ـ کەمبوونەوەی داهاتەکانی گەشتیاری
8ـ کەمبوونەوەی پڕۆسەی راکێشکردنی سەرمایەگوزاریی دەرەکی

دەستکەوتەکان بۆ کورد:

هەربەوجۆرەی ئاماژەی پێکرا، سەرهەڵدانی داعش بۆ کورد، لە تەنیشت ئەو مەترسی و تراژیدییانەی کە هەیبووە، هاوکات دەرفەتی بێوێنەشی بۆ خوڵقاندوون کە بەوهۆیەوە کورد توانیویانە لە چەند بواردا سەرکەوتنی بەرچاو دەستەبەر بکەن کە لێرەدا ئاماژە بە ژمارەیەکیان دەکەین:

1ـ بەنێونەتەوەییبوونی پرسی کورد

پاش داگیرکرانی شنگال و ئەو کارەساتانەی کە بەسەر کوردانی ئێزدیدا هات و کۆچکردنیان بەرەو شاری کریستیاننشینی قەرەقووش، بینیمان کە شەپۆلێکی هاودەردیی نێونەتەوەیی لەگەڵ کورد هاتەئاراوە. پرسی کۆبانی لە رۆژئاوای کوردستان، توانی رەهەندی نێونەتەوەیی و سەرنجی میدیاکان بۆ ئەم پرسە دووهێندە بکات. بەڕای من، لە ماوەی ئەم یەکسەد ساڵەی دواییدا، پرسی کورد تەنیا سێ جار بەنێونەتەوەیی کراوە: یەکەمجار دەگەڕێتەوە بۆ پەرچەکرداری کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی لەبەرامبەر کیمیابارانی هەڵەبجە، دووەمجار لە بەرامبەر شنگال و دژی کوردانی ئێزدی هاتەئاراوە و سێیەمین جاریش کاتێك بوو کە لەلایەنی تراژیکەوە چووە قۆناخی حەماسەتەوە واتە لە کاتی بەرگریی مێژوویی کورد لە کۆبانی لە بەرامبەر داعشدا بوو.

2ـ داگیرکردنی ناوچە جێناکۆکەکان

سوپای پۆشتەوپەرداخی عێراق، بەبێ رووبەڕووبوونەوە شارەکانی موسڵ و رومادی چۆلکرد. ئەم هێزانە بێسێ ودوو لەبەرامبەر داعشدا، شارەکانی کەرکووك، شنگال، خانەقین، جەلەولا، سەعدیەیان بەبێ تێکهەڵچوون جێهێشت. لەو سەروبەندەدا، پێشمەرگە بەر لە هاتنی داعش توانیان لە کەرکووك، شنگال و خانەقین جێگیربن و نەیانهێشت ئەو شارانە بکەونە دەست داعش. بەڵام موسڵ، رومادی، تکریت و تاد، یەك بەدوای‌یەکدا کەوتن و داعش دەستی بەسەرداگرتن. دواتر شنگال بۆ ماوەی 15 مانگ کەوتە دەست داعش و پاشان کەوتەوە دەست هێزە کوردییەکان. ئێستا زیاتر لە سەتا 95ی ناوچە کیشەلەسەرەکان، بە دەست هێزە کوردییەکانەوەیە و لە روانگەی هەندێك لە سەرکردەکانی وەك مەسعود بارزانی و تەنانەت هەندێك لە رێبەرانی یەکێتی نیشتمانی کوردستان، مادەی 140 بەکردەوە جێبەجێ بووە.

3ـ دەستەبەرکردنی پشتیوانی دیپلۆماتی نێونەتەوەیی

دەسـکەوتێکی گرنگـی دیکـە پشـتیوانی بەرچـاوی دیپلۆماتـی نێونەتەوەییـە. تەنانـەت پـاش سـەرهەڵدانی داعـش، ئێمـە دەبینیـن کـە داواکاریـی نـووری مالکـی بـۆ هەنـگاوی بەکـردەوە و دەسـوەردانی ئەمریـکا و رۆژئـاوا لـە عێـراق هێنـدە بەگرنـگ ناگیـرێ، بـەڵام بـە لـە مەترسـیکەوتنی ئاسایشـی هەرێمـی کوردسـتان، سـێ وڵاتـی ئەمریـکا، بەریتانیـا و فەڕەنسـا، دەسبەجێ پشـتیوانیی خۆیـان لـە هەرێمـی کوردسـتان و دواتر لـە دەوڵەتی عێراق دەربـڕی. لـەو مـاوە زەمەنییـەدا، هەولێـر بـووە ناوەندێکـی گرنگـی پڕهاتوچـۆی سـەفەری دیپلۆماتـی بەرپرسـانی جۆراوجـۆری نێونەتەوەیـی و ناوچەیـی. ئامادەبوونـی سـەرۆکوەزیران و و وەزیرانـی دەرەوەی ئەوروپایـی و تەنانـەت یەکەمیـن سـەردانی فەرمیـی وەزیـری دەرەوەی ئێـران و دواتـر سـەرۆکی پەرلەمانـی ئـەو وڵاتـە بـۆ هەرێمـی کوردسـتان، خـۆی پیشـاندەری سـەرکەوتنی دیپلۆماسـیی کـورد بـووە. ئـەم بابەتـە تاڕادەیـەك تـای تـەرازووی لـە گۆڕانکارییـە ئەکتیـڤ و هەنووکەییەکانـی عێـراق بەقازانجـی ئـەوان قـورس کـردووە.

4ـ کڕینی فەرمیی چەکوچۆڵی سەربازی

یەکێکـی دیکـە لـە سـەرکەوتنە بەرچـاو و دیارەکانـی کـورد کـە بەرەنجامـی سـەرهەڵدانی داعشـە، کرانـەوەی کەناڵـی فەرمـی کڕیـن و وەرگرتنـی چەکوچۆڵـی پێشـکەوتووتر لـە وڵاتانـی جۆراوجـۆری ئەوروپـای رۆژئـاوا و رۆژهـەڵات و تاڕادەیـەك ئەمریکایـە. بابەتێـك کە بەرلـەوە بـۆ کـورد بەهیـچ شـێوەیەك مسـۆگەر نەبـووە. زۆربـەی چەکوچۆڵـی کـورد کۆنـن و هـی کاتـی رووخانـی سـوپای سـەدام لـە سـاڵی 2003 بـووە، بـەڵام ئێسـتا ئـەو دەرفەتەیـان بـۆ رەخسـاوە، چەکوچۆڵەکانیـان نـوێ بکەنـەوە. لەبەرامبـەردا دەوڵەتـی ناوەندیـی عێـراق لـەم رەوتـە ناڕازییـە و تـا ئـەو جێیـەی بـۆی کرابـێ پێشـی رادەسـتکردنی راستەوخۆی چـەك و تەقەمەنـی بـە پێشـمەرگەی گرتـووە.

5ـ بوونی پێشمەرگە بە هێزێکی جێی متمانە

باشـتربوونی روخسـاری گشـتیی کـورد و بەتایبەتـی پێشـمەرگە، یەکێکـی دیکە لە دەسـکەوتە گرنگـەکان بـۆ هەرێمـی کوردسـتان بـووە. زۆربـەی راڤەکارانـی سـەربازی و بەرپرسـانی باڵای رۆژئـاوا و تەنانـەت رووسـیا، کـورد بـە گرنگتریـن هێـزی سـەربازیی لەسـەر زەوی لـەدژی داعـش لەقەڵەمـدەدەن. هـەر بـەم پێیـە سـتراتیژیی هێرشـە ئاسـمانییەکان و هێرشـەکانی

سـەر زەوی لەلایـەن پێشـمەرگەوە، بـۆ ئـەوان ئەنجـام و دەسـکەوتی بەرچـاوی لێکەوتۆتەوە. دەتوانیــن بڵێیــن ڕۆژاوائاییــەکان بــە گرتنەبــەری ئــەم ســتراتیژییە کــە هــاوکات لــە عێــراق و ســووریا جێبەجێیدەکــەن، پێویســتییان بــە دابەزاندنــی هێــزی ســەربازی نەکــردووە و بەکــردەوە تەنیــا پشــت بــە هێرشــە ئاســمانییەکان و دانــی چەکوچــۆڵ دەبەســتن، چونکــە ئـەوان بەتونـدی لـە دووپاتبوونـەوەی ئەزموونەکانـی شـەڕ لـە ئەفغانسـتان و عێراقـی پـاش 2003 نیگەرانــن.

6ـ پێکهاتنی هاوپەیوەندیی ناوخۆیی لەنێوان کورددا

پرســی کــورد لــەم چــوار وڵاتــەدا، لەلایەکــەوە هەڵگــری جۆرێــك پەیوەنــدی و هاوپشــتی و لەلایەکیــترەوە هــەرکام لــەم بەشــانە خاوەنــی تایبەتمەنــدی و هەندێجــار چارەنووســی جیــاوازن. وێدەچــێ ســەرهەڵدانی داعــش و هێرشــی ئــەم ڕێکخــراوە بــۆ ســەر ناوچــە جۆراوجۆرەکانــی کوردســتان، بووبێتــە هــۆی ئــەوەی بــۆ یەکەمجــار کۆمەڵــە و حیزبــە کوردییەکانـی هـەر چـوار بـەش، سـەرەڕای بوونـی کیشـە و هەڵویسـتی جیـاواز، شانبەشـانی یـەك لـە یەكڕیـزدا بجەنگـن. لـە شـنگال، لـە باشـووری کوردسـتان و لـە کۆبانـی ئـەم بابەتــە بەباشــی خــۆی دەرخســتووە.

7ـ بوون بە ڕۆڵگێڕێکی دیار لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست

کــۆی ئــەم بابەتانــە، ئــەم ڕاســتییەمان پێدەڵێــن کــە کــورد لــە عێــراق و هەڵبــەت ســووریا، بوونەتــە دەورگێڕێکــی جیــددی و لۆکاڵــی کــە ئێســتا ئیــتر ناکــرێ لــە دانوســتاندنەکان، لــە هاوکێشــە و پلانەکانــی داهاتــوو بــۆ ڕۆژهەڵاتــی نێوەڕاســت، وەك پێشــوو پشــتگوێبخرێن!

8ـ بەهێزبوونی دۆخی کورد لە هاوسەنگی لەگەڵ دەوڵەتی ناوەندیی عێراق

لـە مانگـی سـێپتەمبەری 2016، شـاندێك لـە هەرێمـی کوردسـتان بـە سەرپەرشـتی نێچیرڤـان بارزانـی، سـەرۆکوەزیرانی هەرێـم، سـەردانی بەغـدای کـرد. لـە مـاوەی ئـەم چەنـد سـاڵەی دواییـدا، وەفـدی جۆراوجـۆر بـۆ تاوتوێکردنـی چۆنێتـی چارەسـەریی ناکۆکییەکانـی هەردوولا لـە نێـوان بەغـدا و هەولێـردا لـە هاتوچـۆدا بوون و ئەمـە ببووە بابەتێکی ئاسـایی، بـەڵام ئەم سـەفەرەی دوایـی نێچیرڤـان بارزانـی، جیاوازییەکـی بنەڕەتـی لەگـەڵ سـەفەرەکانی پێشـوو هەبــووە، چونکــە بــە وتــەی هوشــیار زێبــاری وەزیــری دارایــی عێــراق کــە خۆیشــی کــوردە، لـەم وتووێژانـەدا، بـۆ یەکەمجـار بـاس لـە پێویسـتیی پێکهێنانـی دوو شـاند بـۆ تاوتوێکردنـی

پرسی سەربەخۆیی و جیابوونەوەی هەرێمی کوردستان کراوە و هەردوولاش جەختیان لەسەر ئەم بابەتە کردۆتەوە. ئەمەش بابەتێکە کە تا بەر لەوە لەلایەن دەوڵەتەکانی زاڵ بەسەر عێراقدا، وەك هێڵی سوور دەژمێردرا. لە پێکهێنانی دۆخێکی وەهادا، توخم و هۆکار و بارودۆخگەلی جۆراوجۆر کاریگەرییان هەبووە کە لە کورتخایەندا، یەکێك لە گرنگترین فاکتەرەکان سەرهەڵدانی داعش و لێکەوتە و دەرەنجامە جۆراوجۆر و چەند رەهەندییەکانی بۆ عێراق و کورد بووە. قبوڵکردنی پێکهێنانی شاندەکان بۆ تاوتوێکردنی پرسی جیابوونەوەی کورد لەلایەن دەوڵەتی ناوەندییەوە، بەکردەوە بە مانای قورستربوونی تای تەرازووی کورد لە هاوسەنگیی خۆیان لەگەڵ بەغدا لە دۆخی ئێستادایە.

دوورەدیمەنەکانی داهاتوو

هەربەوجۆرەی ئاماژەی پێکرا، جەنگ و قەیرانی هەنووکەیی لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست، بۆ رۆڵگێرە جۆراوجۆرەکان، هەم مەترسی بەدواوەیە و هەم دەرفەت و یەکێك لە دەرهاویشتەکانی "گۆڕان"ە، تەنانەت هەندێ لە راڤەکاران و سیاسەتڤانان لەسەر ئەو بڕوایەن، سەد ساڵ پاش سیستەمی پەیماننامەی سایکس- پیکۆ، رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و ناوچەی شام و عێراق، پێویستی بە سیستەمێکی نوێیە و هەر لەم سۆنگەیەوە باس لە گۆڕانی ڕێتیچووی سنووری سیاسییەکانی سایکس- پیکۆ دەکرێت. ڕێتێچووترینی ئەوانە بە بڕوای من لەوانەیە لە عێراق و لە باکووری ئەو وڵاتە بێتەئاراوە، چونکە کوردی باشوور لە ماوەی جووڵانەوەی 98 ساڵەیاندا، هەرکات توانیبێتیان پەنجەشکێنی لەگەڵ دەوڵەتی ناوەندی بکەن، باسیان لە سەربەخۆیی کردووە و هەرکات دەسەڵاتی دەوڵەتی ناوەندی بەیارمەتیی هاوپەیمانە دەرەکییەکانی زیاتر بووە، کورد خوازیاری ئۆتۆنۆمی بوون و لەتەواوی ئەم ساڵانەدا هیچکات ئەوان وەك ئەمڕۆ دەرفەتی باشیان بۆ نەڕەخساوە. هەر لەم سۆنگەیەوە بوو کە مەسعود بارزانی پاش کەوتنی موسڵ ڕایگەیاند، مێژووی عێراق خاڵی وەرچەرخانی مێژوویی بەسەرداهاتووە و ئەویش عێراقی پاش و پێش کەوتنی موسڵە. هەروەها "محەممەدی حاجی مەحموود"، سکرتێری پارتی سوسیالیست دیموکراتی کوردستانی عێراق، لەو بڕوایەدایە کە تەنیا ئەو کەسانەی بە سواری فڕۆکە بەسەر ئاسمانی عێراقدا تێدەپەڕن، عێراق لە دوورەوە بە یەکپارچەیی دەبینن، بەڵام ئەگەر بتەوێ بە سەیارە لە عێراقەوە تێپەڕی، دەبینی وڵاتیکی یەکپارچە

نییـە، چونکـە عێـراق لەکـردەوەدا بووەتـە سـێ بـەش و هـەر بەشـەش یاسـا و چیرۆکـی تایبـەت بـە خـۆی هەیـە. بـەڵام بابەتەکـە لێرەدایـە کـە سـەرهەڵدانی داعـش بـۆ کـورد لـە تەنیشـت چەرمەسـەری و کێشـەکانیان، سـوود و پێگـەی باشـی بـۆ ئـەوان پیکهێنـاوە و ئەوانـی لـە داخوازییەکانیـان نزیکـتر کردۆتـەوە. هەڵبـەت ئەمـە بـە مانـای گەیشـتن بـە خاڵـی کۆتایـی نییـە و ئـەوان هەروەهـا کێشـەی جۆراوجـۆر، قۆنـاغ و ڕێگەگەلـی دژواریـان لەبەردەمدایـە. ڕێگەیـەك کـە بەرلـە هـەر شـتێك دەردەکـوردی مێژوویـی کورد، واتـا نەبوونی یەکێتیـی ناوخۆیـی، وەك گەورەتریـن کۆسـپ لـە هەلومەرجـی ئێسـتادا بەرچاودەکەوێـت. کەواتـا دەبـێ بزانیـن کـورد لـە هەرێمـی کوردسـتان تـا چ رادەیـەك دەتوانـن لـە دەرفەتـە هەنووکەییـەکان و ڕێنسانسـی دەسـتپێکراو بـۆ گۆڕینـی پێگـەی خۆیـان و بـوون بـە ڕۆڵگێڕیکـی فەرمـی لـە پانتایـی گۆڕانکارییـە نێونەتەوەییـەکان گۆڕانکارییەکانـی ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت کەڵـك وەردەگـرن؟

وەرگێڕانی لە فارسییەوە : هەژیر ڕەسووڵپوور

ئایندەی کورد دوای شەڕی رەققە و موسڵ

د.عوسمان عەلی
ماmۆستای زانکۆی سەڵاحەدین و زانکۆی ساکاریا لە تورکیا

پێدەچێت ئەو رۆڵە گرنگ و دەستکەوتە هەنووکەییانەی بزووتنەوەی کوردی لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست بەدەستیهێنابوون، دوای دەرکەوتنی میحوەرێکی هەرێمیی دژی بزووتنەوەی کوردی بەشێوەیەکی رێژەیی بچووك ببێتەوە. پاش دەرکەوتنی مەترسییەکانی رێکخراوی دەوڵەتی ئیسلامی (داعش) لە ناوچەکە و ئەو بۆشاییە ئەمنی، سیاسی وسەربازییەی لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست دروستبوون، بزووتنەوەی کوردی کە خاوەن هێزێکی گەشەسەندووە لە هەریەك لە عێراق وتورکیا وئێران وسووریا، چەندین دەستکەوتی گرنگی بەدەستهێنا. هەندێك لە دەستکەوتەکانی بزووتنەوەی کوردی زۆر گەورەترن لەوەی بە ئاسانی یان بەهۆی هاوپەیمانییە هەرێمییەکان کۆتاییان پێبهێنرێت. چونکە دەرفەت لەبەردەم بزووتنەوەی کوردی ماوە تاوەکو پارێزگاری لە هەندێك لە دەسکەوتەکانی بکات، ئەگەر بەشێوەیەکی زیرەکانە مامەڵە لەگەڵ رەهەندەکانی گەمەی هەرێمیی بکات و هەوڵبدات بۆچوونە دژبەیەك وکێشمەکێشمە نێوخۆییەکانیان چارەسەربکات و بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ رووداوە نوێیەکان لەسەر ئاستی ناوخۆیی وهەرێمی،خاوەن پڕۆژەیەکی جیددی و واقعبینانە بێت.

پێشکەشکردنی یارمەتی سەربازی بەهێزە کوردییەکان لەلایەن ئەمریکاوە، متمانەی گەورەی ئەمریکا لەشەڕی دژ بە رێکخراوی داعش بەو هێزانە دەسەلمێنێت. لەم پەیپەرەدا پێشبینی ئایندەی بزووتنەوەی کوردی دەکەین لە روانگەی رووداوە هەرێمی و نێودەوڵەتییەکانەوە کە لە گۆڕانکارییە ریشەییەکانەوە سەرچاوەیان گرتووە، بەڵام لەهەمانکاتیشدا دەبێت ئەوە بزانین کە لە سیاسەتدا هەندێك شتی نهێنی هەن کە تەنیا خاوەن بڕیارەکان زانیارییان لەسەری هەیە و هەندێکجار تووشی شۆك دەبین

بەهـۆی بڕیارەکانیانـەوە کـە لـە پێشـبینی شـیکردنەوە سیاسـییەکاندا نابێـت. هەندێکجـار ڕووداوە کتوپـڕەکان بارودۆخێـك دەسـەپێنێت کـە لـە پێشـبینی خـاوەن بڕیارەکانیشـدا نەبـووە، بۆنموونـە هیـچ لـە شـیکەرەوە سیاسـییەکان پێشـبینی ڕوودانـی ئـەو گۆڕانکارییـە ناوخۆیـی و دەرەکیانەیـان نەدەکـردن کـە لـە سیاسـەتەکانی تورکیـا ڕوویانـداوە.
لەسـەرەتادا باسـی ئـەو فاکتـەرە تێکـەڵ و پەیوەسـتانە بـە شـەڕی ڕەققـە وموسـڵ دەکەیـن. دواتـر باسـی سـیناریۆ پێشـبینکراوەکانی ئەنجامـی ئـەو شـەڕانە لـە هەریـەك لـە سـووریا و عێـراق دەکەیـن وکاریگەرییەکانیـان لەسـەر بزووتنـەوەی کـورد دەخەینـەڕوو. لەکۆتاییـدا باسـی ئـەوە دەکەیـن کـورد چـۆن دەتوانێـت خـۆی لەگـەڵ ڕووداوە نوێیەکانـی ناوچەکـەدا بگونجێنێـت.

شەڕی موسڵ و ڕەققە

هەندێـك لـە چاودێـران پێشـبینی ڕوودانـی شـەڕی موسـڵ پێـش ڕەققـە دەکـەن، بـەڵام هەندێکـی دیکەیـان لەبـەر هەندێـك هـۆکاری سیاسـی وسـەربازی و لێکەوتەکانـی، پێشـبینی ئـەوە دەکـەن کـە شـەڕی موسـڵ و ڕەققـە لەیـەك کاتـدا ڕووبـدات. چونکـە پێیانوایـە ئەنجامدانـی هـەردوو شـەڕەکە لەیـەك کاتـدا داعـش ناچـاردەکات هێزەکانـی دابەشـبکات و تواناکانـی بـۆ داڕشـتنی پلانـی بەرگـری کەمدەکاتـەوە. بـەڵام ئەوانـەی کـە پێیانوایـە بەشـێوەیەکی جیـا هـەردوو شـەڕەکە ڕوودەدەن ئامـاژە بـۆ ئـەوە دەکـەن ئەگـەر هێرشـەکە بەجیـا ڕووبـدات ئـەوا پـاش کەوتنـی یەکێـك لـە بنکـە سـەرەکییەکانی داعـش موسـڵ بێـت یـان ڕەققـە، دەتوانرێـت سـوود لـە ڕووخانـی ورەی ئـەو ڕێکخـراوە وەربگیرێـت.

ڕێگە بەرەو ڕەققە

پلانەکانـی ئەمریـکا بـۆ کۆنترۆڵکردنـی موسـڵ و ڕەققـە بـە یەکێك لـە گۆڕانکارییە گـەورەکان لـە سیاسـەتەکانی بـاراك ئۆبامـا لەقەڵەمـدەدرا و، ئەمریـکا ئێسـتا بەشـێوەیەکی فراوانـتر بەشـداری لـە پرۆسـە سـەربازییەکاندا دەکات. تەنانـەت ئاسـتی ئـەو بەشـداریکردنە زۆرجـار بـۆ کەناڵەکانـی ڕاگەیاندنـی ئەمریـکا ئاشـکرا ناکرێـت و لـە هەڵمەتـی هەڵبژاردنەکانـی سـەرۆکایەتی ئەمریـکا باسـنەدەکرا. پێـش ماوەیـەك فەرمانـدەی ناوەنـدی هێزەکانـی ئەمریـکا مۆڵەتـی لـە کۆشـکی سـپی وەرگرتبـوو بـۆ بڵاوکردنـەوەی ڕاوێـژکارە ئەمریکییـەکان

لەگەڵ یەکە عێراقییەکان و یەکەکانی پاراستنی گەل و هێزەکانی سووریای دیموکراتی لەسەر ئاستی کەتیبەکان. ئەمەش مەترسییەکان لەسەر راوێژکار و راهێنەرە ئەمریکییەکان زیاددەکات، بەڵام لە بەرامبەردا ئەمریکا بەشێوەیەکی باشتر دەتوانێت کۆنترۆڵی گۆڕەپانەکانی شەڕ بکات. واتە جەنگی داهاتوو بەسەرپەرشتی و لەلایەن ئەمریکییەکانەوە بەڕێوەدەبرێت.

لە رۆژی 8 ئابی 2014ەوە تائێستا هێزەکانی هاوپەیمانان بەسەرۆکایەتی ئەمریکا دەیان گورزی ئاسمانیان لە ئامانجەکانی داعش داوە و گورزە ئاسمانییەکانی ئەمریکا چوار ئامانجی نزیك مەودایان دەستنیشانکردووە و سەرجەم ئەو ئامانجانە بەم نزیکانە جێبەجێدەبن کە سەقامگیرکردنی بارودۆخی ئەنبار وئامادەکردنی هێزە زەوینییەکانی هاوپەیمانان بۆ شەڕی موسڵ و رێکخستنی ئۆپەراسیونێکی زەوینی لە سووریا بەمەبەستی کۆنترۆڵکردنی شاری رەققە و زیادکردنی ئاستی ناردنی چەك بۆ هێزە زەمینییەکان کە دژی داعش دەجەنگێن لەخۆدەگرێت.[1] بەپێی پلانە نوێیەکەی ئەمریکا عەرەبی سوننە بەشێوەیەکی راستەوخۆ لەو جەنگدا بەشدارییان پێدەکرێت.

لە مانگی ئاداری 2016وە وڵاتانی هاوپەیمانان کۆبونەوەیەکی بەرفراوانیان لە واشنتن سازکرد و هەموو لایەنەکان لەو کۆبونەوەیەدا لەسەر زیادکردنی ئاستی هێرشە سەربازییەکان بۆسەر رەققە وموسڵ رێککەوتن و پلانی سەربازی بۆ جێبەجێکردنی ئەو ئامانجە دانرا، بەڵام لە عێراق بەهۆی بوونی کێشمەکێش لەنێوان هێزە شیعەکان پرۆسەی ئازادکردنی موسڵ دواخرا و لەجیاتی ئەوە جەخت لەسەر ئازادکردنی فەلووجە کرا.

پێش ماوەیەك ئەمریکا بەمەبەستی ئازادکردنی رەققە، دەستی بە راهێنان ودابینکردنی چەك بۆ هێزێکی کوردی - عەرەبی بەناوی هێزەکانی سووریای دیموکراتی کردبوو، کە ژمارەی ئەو هێزە 20 هەزار چەکدارە وشەش هەزاریان لە عەرەب ومەسیحی پێکهاتوون، بەڵام یەکەکانی پاراستنی گەل کە کوردن پێکهاتەی سەرەکی ئەو هێزەن. هێزەکانی سووریای دیموکراتی بە هاوئاهەنگی لەگەڵ هێزەکانی هاوپەیمانان ئامادەکارییەکانیان دەستپێکردووە بۆکۆنترۆڵکردنی شاری رەققە و ئەمریکا هەوڵیداوە پشتگیری وڵاتە عەرەبی و هەرێمییەکان بەتایبەتی وڵاتانی ئەندامانی ئەنجوومەنی هاریکاری کەنداو و تورکیا بۆئەم شەڕە بە دەستبهێنێت. بەڵام هەوڵەکانی بێسوود

---

1 -http://www.politico.com/magazine/story/201608//iraq-offensive-2016-mosul-islamic-state-isis-isil-obama-foreign-policy-kurdish-214121#ixzz4IYUGg7zf.

بــوون چونکــە تورکیــا مەرجــی ئــەوەی دانــاوە هێزەکانــی ســووریای دیموکراتــی هیــچ ڕۆڵێکیــان لــە شــەڕەکە نەبێــت و وڵاتانــی کەنــداو بەهــۆی ئــەوەی ئەمریــکا لەجەنگــی یەمــەن پشــتگیری نەکــردن، بایــەخ بــە شــەڕەکەی ڕەققــە نــادەن.

پێشــتر هێزەکانــی ســووریای دیموکراتــی بەمەبەســتی کۆنترۆڵکردنــی چەنــد ناوچەیەکــی ژێــر دەســتی داعــش لەدەوربــەری شــاری ڕەققــە، چەنــد پرۆســەیەکی ســەربازییان ئەنجامــدا و ئــەو هێزانــە بەهــاوکاری هێزەکانــی هاوپەیمانــان ناوچەکانــی عەین عیســا و بەنــداوی تشرین و شــەدادیەیان ئازادکــرد. بەمــەش ئــەم هێزانــە بوونــە جێگــەی بایــەخ و ڕێــزی هاوپەیمانــان، بــەڵام بەپــێ، وتەکانــی پەیامنێــری (واشــنتن پۆســت)ی ئەمریکــی، بەهــۆی بوونــی ناکۆکــی لەنێــوان ئەجینــدای ئــەو هێزانــەی کــە لــە هەوڵــی ئــەوەدان داعــش لەوشــارە دەربکــەن، پرۆســەی هێرشــکردنە ســەر شــاری ڕەققــە دواخــراو و لەنێــوان کــورد وعــەرەب ســەبارەت بــەوەی کــێ بەشــداری لــە شــەڕی ئازادکردنــی شــارەکە دەکات وکــێ حوکمڕانــی دەکات ناکۆکــی هەیــە. یەکینەکانــی پاراســتنی گــەل YPG ئامــاژە بــۆ ئــەوە دەکــەن کــە بەنیــازن ئــەو شــارە بخەنــە ســەر ئــەو هەرێمــەی کــە بەنــاوی کانتۆنەکانــەوە دروســتیانکردووە.

لــە مانگــی ئابــی 2016 دا ژەنــەراڵ شــۆن مەکفارلانــد فەرمانــدەی هێزەکانــی هاوپەیمانــان دژی داعــش ڕایگەیانــد، بــەم نزیکانــە کۆتایــی بەکۆنترۆڵــی داعــش لــە شــاری منبجــی ســنووریی دەهێنرێــت کــە ڕێگــە بــۆ هێرشــکردنە ســەر شــاری ڕەققــە ڕاســتەقینەی دەوڵەتــی ئیســلامی پایتەختــی خــۆش دەکات [1]و ڕاشــیگەیاند هێزەکانــی ســووریای دیموکراتــی توانیویانــە ناوچەکانــی حەســەکە و شــەدادیە و بەنــداوی تشریــن کۆنــترۆڵ بکــەن و گرتنــی شــاری مونبیــج ســەرەتایەکە بــۆ کۆتایــی داعــش لــە ســووریا. گوتیشــی لــە مــاوەی ســاڵی ڕابــردوودا ئەمریــکا 50 هــەزار هێرشــی ئاســمانی دژی داعــش ئەنجامــداوە ولەمــاوەی 11 مانگــی ڕابــردوودا نزیکــەی 25 هــەزار چەکــداری داعــش کــوژراون. [2]

لەکانونــی یەکەمــی ڕابــردوو هێزەکانــی ســووریای دیموکراتــی توانییــان ناوچەیەکــی بچــووك لــە ڕۆژئــاوای بەنــداوی تشریــن کۆنترۆڵبکــەن، لەبەرامبــەردا تورکیــا هەڵوێســتی وەرگــرت و هەڕەشــەی کــرد کــە نابێــت ئــەو هێزانــە ئــەو کارە بکــەن، بــەڵام دواتــر تورکیــا ڕازیبــوو بــە ڕوونکردنــەوەی ئەمریکییــەکان کــە ڕایانگەیاندبــوو ئــەو پرۆســەیەی لەلایــەن

---

1 -In Syria and Iraq, the Islamic State is in retreat on ... - Washington Post https://www.washingtonpost.com/...syria.../a0e33774-f1011-..

2 -US Commander: Retaking Manbij will set the stage for attack on ISIS ...aranews.net/.../us-commander-retaking-manbij-will-set-stag..

هێزێكـی غەیـرە كـوردەوە لـە هێزەكانـی سـووریای دیموكراتـی ئەنجامـدراوە و بەڵێنـی ئەوەیـان دابـوو كـە ڕێگـری لـە هـەر پێشـڕەوییەكی هێـزە كوردییـەكان بكـەن. لـە مانگـی ئایـار لەلایـەن هێزەكانـی سـووریای دیموكراتیـەوە، ناوەنـدی داعـش لـە شـاری مونبیـج كۆنترۆڵكـرا و پـاش گەمارۆدانێـك كـە دوو مانگـی خایانـد لـە نێوەڕاسـتی مانگـی هەشـت شـاری مونبیـج كۆنتڕۆڵكـرا. لەبەرامبـەردا ئەمریكییـەكان و توركـەكان ئاماژیـان بـۆ ئـەوە كردبـوو كـە كـورد بەڵێنیانـداوە شـارەكە چۆڵبكـەن و لەلایـەن هێـزە غەیـرە كوردییەكانـی نـاو هێـزی سـووریای دیموكراتـەوە كۆنترۆڵبكرێـت كـە لایەنگـری پارتـی یەكێتـی دیموكراتـی PYD نیـن. مەولـوود چاوشـئۆغلۆ وەزیـری دەرەوەی توركیـا لـە 15ی ئـاب ئامـاژەی بـەوە كـرد كـە ئـەوان چاوەڕوانـی ئـەوە لـە هێـزە كوردییـەكان دەكـەن كـە پابەنـدی بەڵێنەكانیـان بـن. ئەمریـكاش بەڵێنـی ئەوەیدابـوو ڕێگـری لـەوە بـكات هێزەكانـی سـووریای دیموكراتـی شـاری جەرابلـوس كۆنتڕۆڵبكـەن و لەبەرامبـەردا توركیـا بـۆ لەنێوبردنـی داعـش بەڵێنـی یارمەتیدانـی بـە ئەمریـكا دابـوو.

[1]لەبەرامبـەردا رووسـەكان زۆر چـاك دەزانـن كـە داعـش بـەرەو كۆتایـی دەڕوات بۆیـە، لەمـاوەی رابـردوودا پشـتگیری سـەربازییان بـۆ رژێمـی سـووریا و میلیشـیا هاوپەیمانەكانـی زیادكـردووە بەمەبەسـتی كرۆنتڕۆڵكردنـی رەققـە و لـە 10ی شـووباتی رابـردوودا، هێزەكانـی رژێمـی سـووریا لـە باشـوور و رۆژئـاواوە هێرشـەكانی بـۆ سـەر شـاری رەققـە زیادكـردووە. بـە درێژایـی رێگـەی خێـرای ژمـارە 42 كـە سـەلامیە بـە رەققـەوە دەبەسـتێتەوە و لـە 28ی ئایـاری رابـردوو، هێزەكانـی سـوپای سـووریا پێـش گەیشـتن بـە شـاری رەققـە تەنیـا 15 میلیـان مابـوو بـۆ گەیشـتن بـە شـاری رەسـافە كـە گەورەتریـن شـارە لەسـەر ئـەو رێگـە خێرایـە. واتـە تەنیـا 30 میـل لـە شـاری رەققـەوە دوورن، جگـە لـەوەش سـوپای سـووریا تەنیـا 20 كـم لـە باشـووری رۆژئـاوای بەنـداوی تەبقـە دوورن.

لەلایەكـی دیكـەوە داعـش ئـەو بەنـداوەی كـردووە بـە قەڵایەكـی سـەربازی و لەنێـو بەنداوەكـە چـەك و تەقەمەنیـی شـاردووتەوە. لـە نزیـك ئـەو بەنـداوە دەریاچـەی ئەسـەد هەیـە كـە گەورەتریـن دەریاچەیـە لـە سـووریا و تەنیـا 40 كـم لـە رەققـەوە دوورە و هێـزە ئاسـمانییەكانی رووسـیا و ئەمریـكا لەترسـی ئەگـەری زیـان گەیانـدن بـە بەنداوەكـە و دروسـتبوونی لافاوێكـی گـەورە، هێرشـی ئاسـمانی ناكەنـە سـەر مۆڵگەكانـی داعـش لـەلای

1 -بعد الدبلوماسية الغامضة، تركيا تتدخل في سوريا | ترك برس
www.turkpress.co/node/25371

ئـەو بەنـداوە. چەکدارانـی داعشـیش هەڕەشـەی تەقاندنـەوەی بەنداوەکەیـان کـردووە ئەگـەر هێـرش بکرێتـە سـەر رەققـە.
بۆیـە شـەڕی رەققـە شـەڕێکە کـە نوێنەرەکانـی ئەمریـکا و رووسـیا ئەنجامـی دەدەن و ئەگـەر سـوپای سـووریا رەققـە کۆنـتڕۆڵ بـکات ئـەوا دەیسـەلمێنێت کـە رووسـیا سـەرکەوتوو بـووە لـە دەسـتوەردانەکەی لـە سـووریا وسـەرکەوتن بـۆ هێرشـەکانی رووسـیا دژی داعـش وگرووپـە چەکـدارە ئیسـلامییەکانی دیکـە تۆمـاردەکات و وەك شکسـت بـۆ سیاسـەتەکانی ئۆبامـا و کۆشـکی سـپی دەکەوێتـەوە.
لەبەرامبـەردا سـەرکەوتنی یەکینەکانـی پاراسـتنی گـەل رێگـە بـە ئیـدارەی ئەمریکـی دەدات کـە ئـەوە رابگەیەنێـت کـە لـە شـەڕی دژی داعـش سـەرکەوتوو بـوون و بـە پێچەوانـەی رووسـەکان ئـەوان بەکەمتریـن زیانـی سـڤیل ئـەو کارە ئەنجامـدەدەن. هەندێـك لـە رۆژنامـە لۆکاڵییەکانـی ئەمریـکا شـەڕی رەققەیـان بـە کێبڕکـێ بـەرەو رەققـە لەنێـوان لایەنگرانـی هاوپەیمانـی ئەمریـکا وهێزەکانـی رژێمـی ئەسـەد کـە هاوپەیمانـی رووسـیا وئێرانـن، لەقەڵەمـداوە.[1]
هەندێـك لـە چاودێـران پێیانوایـە بۆئـەوەی پرسـی کۆتاییهێنـان بەبوونـی داعـش لـەو دوو شـارە وەکـو دەسـتکەوت بـۆ سـەرۆك ئۆبامـا و دیموکراتـەکان تۆماربکرێـت، هێرشـی سـەر موسـڵ لـە دەسـتپێکردنی هێرشـەکان بۆسـەر شـاری رەققـە هـاوکات دەبێـت. ئەمـە یارمەتیـدەر بـوو بـۆ هەڵمەتـی هەڵبژاردنـی هیـلاری کلینـتن کـە کاندیـدی دیموکراتـەکان بـوو لـە هەڵبژاردنەکانـی سـەرۆکایەتی ئەمریـکا کـە لـە مانگـی تشرینـی دووەمـی رابـردوو ئەنجامـدرا. بۆیـە لەوانەیـە کاتـی هێرشـەکەی موسـڵ لـە مانگـی تشرینـی یەکەمـی داهاتـوو بێـت. [2]

رێگـە بـەرەو موسڵ

پێدەچێـت یەکنەگرتوویـی سیاسـی و بوونـی ئەجێنـدای دژ بەیـەك لـە نێـوان ئـەو هێزانـەی کـە بەنیـازن موسـڵ ئازادبکـەن گەورەتریـن لەمپـەر لەبـەردەم شـەڕەکە بێـت. جگـە لـەوە رووبەڕبوونـەوەی 10هـەزار چەکـداری داعـش کـە خۆیـان لـە نـاو شـارێکدا حەشـارداوە

1 -اتبع جوزيف ف. ميكاليف على تويتر: www.twitter.com/JosephVMicallef

2 -ww.politico.com/magazine/story/201608//iraq-offensive-2016-mosul-islamic-state-isis-isil-obama-foreign-policy-kurdish-214121

کـە دانیشـتووانەکەی نزیکـەی یـەك ملیـۆن کەسـە و ئەگـەری ئـەوە هەیـە وەك قەڵغانـی مرۆیـی بەکاربهێنرێن،کارێکـی ئاسـان نابێـت.

پێدەچێـت ئیـدارەی ئۆبامـا بەنیازبێـت پرسـی دەرکردنـی داعـش لـە عێـراق بکاتـە یەکێـك لـە دەسـتکەوتەکانی لـە دەسـەڵات، ئەمـەش بەپێچەوانـەی سیاسـەتە پێشـووەکانیەتی کـە بە دوورەپەرێـزی ناسرابـوو. ئۆبامـا، لـە یەکێـك لـە وتەکانی پێشـوویدا ئامـاژەی بۆ ئـەوە کردبوو کـە ئیـدی سـەربازی ئەمریکـی لەسـەر خاکـی وڵاتانیـت دیکـە و رۆژهەڵاتی نێوەڕاسـت نابن، بـەڵام ئێسـتا ئیدارەکـەی بەمەبەسـتی کۆتاییهێنـان بـە تیرۆریسـتان سیاسـەتی هێرشـبەرانە لـە عێـراق وسـووریا جێبەجێـدەکات. لەمـاوەی چەنـد مانگـی رابـردوودا ژمارەیەکـی زۆر لـە گـەورە بەرپرسـانی سیاسـی و سـەربازی ئەمریـکا سـەردانی بەغـدا و هەولێریـان کردبـوو. بەشـێوەیەکی چاوەڕواننەکـراو حکومەتـی ئەمریکـی بڕیـاری ناردنـی 560 سـەربازی لـە هێـزە تایبەتەکانـی ئەمریـکا کـە بەدەلتـا نـاسراون بـۆ عێـراق دەرکـرد. ژمارەیەکـی دیکـەش لـە هەلیکۆپتـەری ئەپاچـی نـارد و دەسـتی بـە دروسـتکردنەوەی بنکـەی سـەربازی نزیـك شـارۆچکەی گەیـارە کـرد کـە 40 کـم لـە باشـووری شـاری موسـڵ دوورە تـا وەکـوو بنکەیـەك بـۆ هێـزە عێراقیەکانـی بەشـدار لـە پرۆسـەی ئازادکردنـی موسـڵ بەکاریبهێنێـت.[1]

لەلایەکیـت دیکـەوە، هاوشـێوەی ئـەوەی سـاڵی 2006، کـە ئەمریـکا هـۆزە عەرەبـە سـوننەکانی ئەنبـاری دژی قاعیـدە بەکارهێنا، ئەفسـەرەکانی سـوپای ئەمریکا دەسـتیانکردووە بەدابەشـکردنی پـارە بەسـەر هـۆزە سـوننەکانی موسـڵ وناوچەکانـی دەوروبـەری. لـە دوایین سـەردانەکەی بـۆ عێـراق، ئاشـتون کارتـەر وەزیـری بەرگـری ئەمریـکا گوتی"هەمـووان ئـەوە دەزانـن کـە شـەڕی عێـراق لـە پێنـاو ئازادکردنـی موسـڵە وسـەرکەوتن لـە موسـڵ واتـای کۆتایـی گەمەکـە لـە عێـراق دەدات." [2]

بـەدەر لـە کات و چۆنیەتـی دەرکردنـی داعـش لـە شـاری موسـڵ، قۆناخـی دوای ئازادکردنـی موسـڵ یەکێـك لـەو گرنگتریـن کێشـانەیە کـە ئێسـتا رووبـەڕووی عێـراق دەبێتـەوە. تـا ئێسـتا ئـەو پرسـە لەلایـەن حکومەتـی عێـراق و هێزەکانـی هاوپەیمانانـەوە باسـنەکراوە. سـەرەڕای ئـەوەی ئەمریـکا ئامـاژە بـۆ ئـەوە دەکات کـە حەیـدەر عەبـادی سـەرۆکوەزیرانی عێـراق

---

1 -US Army›s elite Delta Force counter-terrorism unit sent in ... - Daily Mail www.dailymail.co.uk/.../US-Army-s-elite-Delta-Force-counter-terrorism-unit-unleashed-..

2 -US Pressuring Syrian Arab Tribesmen to Join Kurdish-led SDF: Source syrianobserver.com/.../US_Pressuring_Syrian_Arab_Tribes...

پـلان وكاتـی شـەڕەكە و هێـزە بەشـداربووەكانی دەستنیشـانكردووە، بـەڵام بەپێچەوانـەی ئامادەكارییـەكان بـۆ شـەڕی رەققـە، پێدەچێـت پلاندانـان و بەڕێوەبردنـی شـەڕەكەی موسـڵ لەلایـەن ئەمریـكاوە ئەنجامبدرێـت.
بەرپرسـە سـەربازییە ئەمریكییـەكان كـە پلانـی شـەڕەكەی موسـڵیان دانـاوە، ئامـاژە بـۆ ئـەوە دەكـەن، پلانەكەیـان جیاكردنـەوەی شـاری موسـڵ وگەمـارۆدان وكوشـتنی سـەرجەم داعشـەكان دەگرێتـەوە. ئەفسـەریكی بـاڵا لـە فەرماندەیـی ناوەنـدی ئەمریـكا بـە رۆژنامەیەكـی راگەیاندبـوو كـە شـاری موسـڵ لە لایەن سـوپای عێـراق و هێـزە كوردییەكانەوە گەمارۆدەدرێـت. هەروەهـا جـۆن پـۆل دبیـرۆ ئەفسـەری پرۆسـەكان لـە هاوپەیمانـی دژی داعـش ئامـاژەی بـۆ ئـەوە كردبـوو" كـە شـەڕی موسـڵ زۆر زەحمـەت دەبێـت.[1]"
بـە پشتبەسـتن بـە ئەزموونـی رابـردوو لـە شـەڕی ئازادكردنـی تكریـت و روومـادی، پێشـبینی ئـەوە دەكرێـت كـە شـەڕی موسـڵ ماوەیەكـی درێـژ بخایێنێـت و شـەڕی كـۆڵان بەكـۆڵان و بەكارهێنانـی بۆمبـی چێنراو و بەكارهێنانـی تونێـل دژی سـوپای عێـراق تێیـدا ئەنجامبدرێت. ئەگـەری ئـەوەش دانرابـوو كـە دوو مانـگ بخایێنێـت یـان لەوانەیـە بگاتـە سـاڵی 2017. لەوباریـەوە پاتریـك مارتـن لـە پەیمانگـەی لێكۆڵینەوەكانـی جەنـگ كـە دامەزراوەیەكـی توێژینەوەیـە لـە واشـنتن" پێیوایـە داعـش زۆرچـاك دەزانێـت كەوتنـی موسـڵ واتـە كۆتایـی مانـەوەی لـە عێـراق، بۆیـە هەوڵـدەدات بەپێـی تواناكانـی ئـەوە دوابخـات.[2]"
لەگـەڵ شـەڕی موسـڵ، كێشـەكان لەنێـوان حكومەتـی هەرێمـی كوردسـتان و بەغـدا ئاڵـۆزتـر ببوون.كـورد حكومەتـی عێراقـی بـە هەوڵـدان بـۆ فەرامۆشـكردنی كـورد لـە شـەڕی موسـڵ تۆمەتباركـرد. حكومەتـی عێراقـی سـەركردەكانی هەرێمـی كوردسـتان، بەتایبەتـی مەسـعود بارزانـی تۆمەتباركـرد بـەوەی شـەڕەكە بـۆ كۆنترۆڵكردنـی ناوچـەی دیكـە لـە ناوچـە كێشەلەسـەرەكان بەكاردەهێنێـت. هەندێـك لەسـەركردە عێراقییـەكان، كـورد تۆمەتبـار دەكـەن بـەوەی هەندێـك مەرجـی قـورس "وەك جیاكردنـەوەی 15 یەكـەی ئیـداری لـە دەشـتی نەینـەوا كـە كـورد وكەمینەكانـی دیكـە تێیـدا دەژیـن" [3] دادەنێـن.

1 -Iraq puts northern offensive against Islamic State on hold - Yahoo!
https://ca.news.yahoo.com/iraq-puts-northern-offensive-against-islamic-state-hold-15

2 -Islamic State in Iraq: The last battle - The Economist
www.economist.com/.../21696951-long-fight-retake-iraqs-second-biggest-city-mosul-

3 -بغداد تردّ على «شروط» أربيل قبل معركة الموصل: البيشمركة قوة إرهابية إذا ...
www.al-akhbar.com/node/261972

پاش ئازادکردنی گەیارە وکۆنترۆڵکردنی بنکەی سەربازی ئەو شارە، پێیانوایە کە حکومەتی عێراقی هەست بەوە دەکات ئێستا بۆ هێرشکردنە سەر موسڵ پێویستی بە خاکی هەرێمی کوردستان نەماوە. پێشتر حکومەتی ناوەندی نوێنەری هەرێمی کوردستانی لە کۆبوونەوەی هاوپەیمانی دژ بەداعش دوورخستەوە کە لە واشنتن سازکرا. لە یەکەم رۆژی کۆبوونەوەکەدا خالید عوبەیدی وەزیری بەرگری عێراق، لە وتەیەکیدا بۆ رۆژنامەڤانان ئاماژەی بۆ ئەوەکردبوو کە "رێگە بە هێزە کوردییەکان نادەن بەشداری شەڕی موسڵ بکەن." [1] عەلی بدێری ئەندامی پەرلەمان لەسەر لیستی دەوڵەتی یاسا لە پەرلەمانی عێراق، ئاماژەی بۆ ئەوە کردبوو کە "ئەگەر پێشمەرگە رێگری لە پرۆسە سەربازییەکانی موسڵ بکەن ئەوا بە هێزێکی لەدەرەوەی یاسا لەقەڵەمدەدرێن و بەو شێوەیە مامەڵەیان لەگەڵ دەکرێت."[2]
لەبەرامبەردا ئەمریکییەکان هەوڵی زۆریاندا بۆ پشتگیری هێزەکانی پێشمەرگە تاوەکو بەشداری شەڕەکە بکەن. لە 12ی تەمموزی رابردوو، ئەمریکا "پرۆتۆکۆڵێکی سەربازی فەرمیی لەگەڵ حکومەتی هەرێمی کوردستان واژۆکرد"[3] کە بەلێکتیگەیشتنێکی سەربازی بۆ مسۆگەرکردنی بەشداریکردنی هێزەکانی پێشمەرگە لەشەڕی موسڵ لە قەڵەمدرا.
بەرپرسە ئەمریکییەکان و لە نێوانیاندا جۆزیڤ دانفۆرد سەرۆکی دەستەی ئەرکانی هاوبەشی سوپای ئەمریکا، بەشێوەیەکی نهێنی نێوانگیرییان لە نێوان بارزانی وحکومەتی عێراقی کرد و یەکێك لەخاڵەکان کە لەسەری رێککەوتوون ئەوەیە کە پێشمەرگە وەك هێزێکی پاڵپشت بۆ سوپای عێراقی بەشداری شەڕی موسڵ بکات. لە 30ی تەمموز، کاتێك بارزانی کۆبوونەوەی لەگەڵ ژمارەیەك بەرپرسی ئەمریکی ئەنجامدا، ئاماژەی بۆ ئەوە کرد بەبێ بەشداریکردنی پێشمەرگە ئەستەمە موسڵ ئازاد بکرێت و ئەوان بێ ئەوەی بچنە ناو شارەکە بەشداری لە شەڕەکەدا دەکەن.

---

1 -Iraqi-Kurdistan Baghdad-Erbil bickering overshadows Mosul battle
www.al-monitor.com/pulse/.../iraq-government-marginalize-kurds-mosul-battle.html

2 -بغداد تردّ على «شروط» أربيل قبل معركة الموصل: البيشمركة قوة إرهابية إذا ...
www.al-akhbar.com/node/261972

3 -US-KRG military deal ‹unconstitutional› claim Baghdad MPs ...
rudaw.net/english/kurdistan/18072016

جەبار یاوەر ئەمنیداری وەزارەتی پێشمەرگەش ئاماژەی بۆ ئەوە کردبوو کە 50هەزار پێشمەرگە بەشداری لە شەڕەکەدا دەکەن. لە 13ی تەمموزی رابردوودا، مەسعود بارزانی سەرۆکی هەرێمی کوردستان لە هاوینەهەواری پیرمام لە هەولێر بەئامادبوونی ئەمریکییەکان، پێشوازی لە فالح فەیاز راوێژکاری ئەمنی نیشتمانی حەیدەر عەبادی کرد و هەردوولا لەسەربوونی هاوئاهەنگی لەنێوان هەردوولادا لەشەڕەکەدا رێککەوتن. بەو پێیە "ئەرکی هێزەکانی پێشمەرگە تەنیا پاڵپشتیکردنی سوپای عێراق دەبێت و ناچێتە ناو شاری موسڵەوە.[1]" بەڵام ئەو لێکتێگیشتنانە بە ناڕوونی ماونەتەوە و هەردوولا بەپێی تێگەیشتنی خۆیان شیکردنەوەی بۆ دەکەن. لە تەمموزی رابردوودا عەبادی ئاماژەی بۆ ئەوە کردبوو کە بەپێی لێکتێگەیشتنەکە لەگەڵ هەرێمی کوردستان، دەبێت هێزەکانی پێشمەرگە لەسەرجەم ناوچە کێشە لەسەرەکان کە بەپێی مادە 140 دیاریکراون بکشێنەوە کە لەژێر کۆنترۆڵیان دایە. لەبەرامبەردا سەرکردە سەربازی و سیاسییەکانی کورد ئەوەیان رەتکردووەتەوە و ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن کە ئەوان لە هەر ناوچەیەك کە بەخوێنی هێزەکانی پێشمەرگە ئازاد کرابێت ناکشێنەوە. شێخ جەعفەر شێخ مستەفا کە بەرپرسی هێزەکانی 70 لە هێزەکانی پێشمەرگەیە، ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە "هیچ کەسێك ناتوانێت ناچارمان بکات بکشێینەوە لە یەك بست لە ناوچە ئازادکراوەکانی کوردستان وعەبادی ناتوانێت ئەو ئەمانجە بەدەستبێنێت و، بۆ ئەوە دەبێت بەسەر لاشەکانماندا بڕوات"[2] .

فاکتەرێکی دیکە هەیە کە چارەنووسی شەڕی موسڵ دیاریدەکات و پاش جەنگەکە کاریگەری لەسەر رێڕەوی رووداوەکان دەبێت، پەیوەندی سوپای عێراقی و هێزەکانی پێشمەرگە و بوونی میلیشیای حەشدی شەعبییە. پێشتر عەبادی لە لایەن ئەمریکا وکەسایەتییە سوننەکانی موسڵ ئاگادارکراوەتەوە کە میلیشیا عێراقییەکان لە موسڵ پێشوازی ناکرێن و بەشداریکردنیان تەنیا کاتی شەڕەکە درێژدەکاتەوە .

لەبەرامبەردا گرووپە شیعەکان هەڕەشەی هێرشکردنە سەر ئەمریکییەکان و هێزەکانیان لە عێراق کردبوو. موقتەدا سەدر ئاماژەی بۆ ئەوەکردبوو کە "ئەمریکییەکان دەبنە

---

1 -Barzani: Post-liberation Mosul will not accept the old order - Rudaw
rudaw.net/mobile/english/kurdistan/130820163

2 -قيادي كوردي: البيشمركة لن تنسحب من مناطق حررتها بالدم ...
www.rudaw.net/.../قيادي-كوردي--البيشمركة-لن-تنسحب-من-مناطق

ئامانجی هێرشەکانییان"[1] و هادی عامری سەرۆکی ڕێکخراوی بەدر کە لایەنگری ئێرانە، ئاماژەی بۆ ئەوە کردبوو کە ئەوان بەشداری لە شەڕی موسڵ دەکەن وکەس ناتوانێت ڕێگرییان لێبکات. ئەبو مەهدی موهەندیسی جێگریشی ئاشکرایکردبوو کە "ئێمە بۆ ڕەچاوکردنی خواستی تیرۆریست، بەعسی، سعودی و تورکەکان لە موسڵ دەبین."[2]
لەسەرەتادا عەبادی لەترسی دووبارە بوونەوەی توندوتیژی تایفەگەری کە لەکاتی ئازادکردنی تکریت و ڕوومادی وفەللوجە ڕوویاندا، هەوڵی ئەوەیدا ڕازییان بکات بەشداری لە شەڕی موسڵ نەکەن. بەڵام ناوبراو لەلایەن پیاوە ئایینییە شیعەکان و ڕێکخراوە سیاسییە عێراقییەکان کە لایەنگری ئێرانن و لیستی دەوڵەتی یاسا بەدیاریکراوی، کەوتە ژێر گوشاریکی زۆرەوە. ئەمەش ناوبراوی ناچارکرد ئاماژە بۆ ئەوە بکات کە "حەشدی شەعبی بەشداری لەو کارە نیشتیمانییە دەکات وکەس ناتوانێت لە بەشداریکردن لەشەڕی موسڵ بێبەشی بکات."[3]
سەرەڕای ئەوەی کە هەڵسوکەوتەکانیان لەوەی لەشارە سوننییەکانی دیکە ڕوویاندا هیچ جیاوازییەکی نابێت، بەڵام ئەگەری ئەوە هەیە هەریەك لە عەبادی و ئەمریکا ڕێگە بەحەشدی شەعبی بدەن بەشداری ئەوشەڕە بکات، چونکە بەهۆی ئەزموونەکانی حەشدی شەعبی لەبواری شەڕدا، هەردوولا مەبەستیانە سەرکەوتنێکی خێرا بەدەستبێنن. هاوبەشییەکی ئەمری واقیعی ڕانەگەیێندراو لەنێوان ئێران و ئەمریکا لەشەڕی دژ بە داعشدا هەیە.

سیناریۆ پێشبینکراوەکان دوای دەرکردنی داعش لە ڕەققە وموسڵ

زۆربەی چاودێرەکان پێشبینی ئەوە دەکەن کە دەرکردنی داعش لە موسڵ و ڕەققە ئەگەری لەنێوبردنی داعش زیاتردەکات، بەڵام داعش سەلماندی کە توانای دووبارە خۆڕێکخستنەوەی هێزە هێرشبەرەکانی لە ناوچەکە وگواستنەوەی چالاکییەکانی لە ناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەکی دیکە لەنێوان سووریا وعێراق یان بۆ وڵاتانی جیهانی ئیسلامی و ڕۆژئاوا هەیە. ئەو هێرشانەی کە لە شارە ئەوروپییەکان و ئەمریکا و

---

1 -العراق: مقتدى الصدر يهدد بضرب الجنود الأمريكيين فى القيارة |اليوم ...
www.youm7.com/.../العراق...الصدر-يهدد...الأمريكيين-فى.../28046

2 -http://www.nrttv.com/AR/Detail.aspx?Jimare=25643

3 -http://aynaliraqnews.com/index.php?aa=news&id22=59923

باكـووری ئەفریقیـا روویانـدا، لەسـەر ئـەو بۆچوونـە بەڵگـەن.[1]
بۆیـە لەنێوبردنـی داعـش پێویسـتی بـە بەرنامەیەكـی گشـتگیرە كـە سـەرجەم هۆكارەكانـی دروسـتبوونی داعـش لەنێوببـات، بـەڵام ئـەو بەرنامەیـە لـە ئایندەیەكـی نزیكـدا لـە عێـراق و سـووریا نییـە. ماڵپـەڕی میـدل ئیسـت بریفینـگ لـە واشـنتن لـە مانگـی حوزەیرانـی رابـردوو راپۆرتیكـی مانگانـەی بـە ناونیشـانی (كێڵگـە مینـە سـتراتیژییەكان لـە قۆناخـی پـاش داعـش لەسـووریا وعێـراق) بڵاوكـردەوە و ئـەم راپۆرتـە خوێندنەوەیەكـی وردی بـۆ داهاتـووی هەریـەك لـە عێـراق وسـووریا ئەنجامـداوە و ئـەو كەسانەی ئـەو راپۆرتەیـان سـازكردووە پێیانوایـە "شكسـتەكانی رێكخـراوی داعـش واتـای كۆتایـی كێشـەكان لـەو دوو وڵاتـە ناگەیێنێـت. راپۆرتەكـە ئامـاژە بـۆ ئـەوە دەكات كـە تەنگـژەی داعـش قۆناخیكـی كـورت وخوێنـاوی لـە بەرەوپێشـچوونی پرۆسـەیەكی قووڵـتر و ئاڵۆزتـری گۆڕانكارییـە سیاسـییەكان لـە عێـراق وسـووریا پێكدەهێنێـت."
ئـەو ئەركـەی بـۆ كۆنترۆڵكردنـی نێوەڕاسـتی عێـراق بـە سـولەیمانی دراوە، لـە سـووریا بـە بەشـار ئەسـەد دراوە و ناوبـراو لـە 7 حوزەیرانـی رابـردوودا گوتـی "هەمـوو بسـتێك لـە خاكـی سـووریا كۆنترۆڵدەكاتـەوە."[2] هەمـوو ئەوكارانـە خزمەتـی سـتراتیژی ئێـران لـە ناوچەكـە دەكات كـە لـە ئامانجەكانـی ئەمریـكا جیـاوازە كـە لـە هەوڵـی بەدسـتهێنانی سـەقامگیری لـە عێـراق وسـووریادایە. بـەڵام ئەگـەری ئـەوە هەیـە بەهـۆی پشـوودرێژی ئێرانییـەكان لەجێبەجێكردنـی سـتراتیژیەكانیان، سـتراتیژی ئەمریـكا جێبەجێنەبێـت و بەهەمـان شـێوەی عێـراق، ئێـران لەرێگـەی میلیشـیای عێراقـی ولوبنانـی وئێرانـی و ئەفغانـی پشـتگیری لـە رژێمـی ئەسـەد دەكات تاوەكـو درێـژە بەدەسـەڵاتی كەمینـەی عەلـەوی لـە سـووریا بـدات. بەمـەش هـەردوو پـڕۆژەی ئێـران دژی پـڕۆژەی ئەمریكایـە كـە لـە هـەردوو وڵات دەردەكەوێـت. ئێـران هەوڵـی دووبـارە سـەپاندنی كەمینـەی عەلـەوی لـە سـووریا و زۆرینـەی شـیعە لەعێـراق دەدات كـە هەردووكیـان لـە دروسـتبوونی توونـدڕەوی سـوننەدا بەشـداربوون كـە لـە سـەرەتادا وەك قاعیـدە و دواتـر وەك داعـش دەركـەوت. بۆیـە پێشـبینی ئـەوە دەكرێـت توونـدڕەوی لەنێـوان كەمینـەی سـوننی لـە عێـراق و زۆرینـەی سـوننە لـە سـووریا كـە دووچـاری لەنێوبـردن و فەرامۆشـكردنی سیاسـی بوونەتـەوە وەك خـۆی بمێنێتـەوە.

1 -Isil - Huffington Post www.huffingtonpost.com/news/isil/

2 -Iraq›s Shia Militias Accused of War Crimes in Fight Against ISIS - The ...
www.thedailybeast.com/.../iraq-s-shia-militias-accused-of-w...-

لەلایەکـی دیکـەوە کێشمەکێشـێکی توونـد لەنێـوان هەژموونـی ئەمریـکا و ئێـران لـە عێـراق و سـووریا هەیـە. هـەردوولا بۆچـوون و ئامانـج وسـتراتیژی جیاوازیـان سـەبارەت بـە سـووریا و عێـراق هەیـە. ئەجێنـدای ئەمریـکا جەخـت لـە شکسـتهێنان بـە داعـش و مسـۆگەرکردنی سـەقامگیری سیاسـی بەمەبەسـتی پاراسـتنی بەرژەوندییەکانـی لەرێگـەی پشـتگیریکردنی سیسـتەمێکی دیموکراسـی عەلمانـی فیدراڵـی لەهـەردوو وڵات لـە ناوچەکـە دەکاتـەوە. پلانێکیشـی بـۆ سـووریا دانـاوە و بـە هاوئاهەنگـی لەگـەڵ رووسـیا لـە هەوڵـی جێبەجێکردنیدایـە و دەیەوێـت سیسـتەمێکی نامەرکـەزی عەلمانـی پـاش لەنێوبردنـی رێکخـراوی داعـش لـەو وڵاتـە دروسـتبکرێت.
پڕۆژەکـەی ئەمریـکا بـۆ سـووریا بیرۆکـەی دەسـتوورێکە و لەگـەڵ رووسـەکان و هێزەکانـی دیکـەی پەیوەسـت بـەو پرسـە تاوتوێدەکرێـت. بەپێـی ئـەو دسـتوورە سـووریا بـۆ چەنـد ناوچەیەکـی جیـاواز دابەشـدەکرێت و هـەر لـە یەکـە ئیدارییـەکان لەلایـەن لیژنەیەکـی هەرێمییـەوە بەڕێوەدەبرێـت و ئەندامانـی لیژنـە هەرێمییـەکان بەشێوەیەکی سـەربەخۆ بـە هەڵبـژاردن دەستنیشـان دەکرێـن. جگـە لـەوەش دوو دەسـتەی نیشـتمانی درووسـتدەکرێت کـە نوێنەرانـی هـەر لیژنەیەکـی هەرێمـی و ئەنجوومەنـی گەلـی نیشـتمانی، نوینەرایەتـی تێـدا دەکـەن و هەندێـك لـە بەرپرسـیارێتی دەخرێتـە ئەسـتۆی حکومـەت کـە پێشـتر تایبەت بـوو بـە سـەرۆك و بەپێـی ئـەو پڕۆژەیـە سـەرۆك مافـی دەسنیشـانکردنی وەزیرەکانـی دەبێـت و بەشـێوەیەکی نیمچـە رەهـا سەرپەرشـتی سـوپا وئاسـایش دەکات.[1]
لەبەرامبـەردا ئێـران لەهەوڵـی ئەوەدایـە لەرێگـەی پـارت و میلیشـیا شـیعەکانەوە هێڵێـك لـە نێـوان خانەقینـەوە کـە دەکەوێتـە سنووری عێـراق وئێرانـەوە تاوەکـو سـنووری سـووریا کۆنترۆڵبـکات بەمەبەسـتی دروسـتکردنی هێڵێـك کـە ئێـران بـە سـووریا و دەریای نێوەڕاسـت ببەسـتێتەوە. ئێـران ئینـکاری ئـەو نیـازەی نـاکات و بەمەبەسـتی جێبەجێکردنـی ئـەو سـتراتیژیە دەبێـت پەیوەندییەکانـی لەگـەڵ حیزبوڵـڵای لوبنانـی بەهێزبـکات و ئـەو ئەرکـە بـە فەیلەقـی قودسـی ئێرانـی و قاسـم سـولەیمانی سـپێردراوە تاوەکـو جێبەجێبـکات. بـە پێـی ئـەو سـتراتیژییە دەبێـت بەشـێك لـەو ناوچـە سـوننییانە لـە دانیشـتووانی چۆڵبکرێـت و لەلایـەن میلیشـیا شیعەکانەوە کۆنترۆڵبکرێـت. بۆیـە میلیشـیا شیعەکان چۆڵکردنـی ئـەو ناوچـە سـونییانە رەتدەکەنـەوە کـە لـە داعش ئـازاد دەکرێن و زۆرجـار رێگری لـە گەڕانەوەی

1 -الأسد يتعهد بمواصلة القتال و"استعادة كل شبر من سوريا" | أخبار | DW ...
www.dw.com/ar/الأسد-يتعهد...كل-شبر-من.../a-19312456

دانیشتووانی ئەو ناوچانە دەکەن کە بەهۆی شەڕەوە ناوچەکانیان چۆڵکردبوو.[1]
سەبارەت بەکورد، ئێران لە هەوڵی ئەوەدایە پێکهاتەی کوردی سوننی لە عێراق وسووریا فەرامۆش بکات[2] وئەگەری ئەوە هەیە پەنا بۆ پاڵپشتی تورکی بۆ لەنێوبردنی هەر هەوڵێکی کوردی لەسووریا ببات کە پارتی یەکێتی دیموکراتی PYD سەر بە پارتی کرێکارانی کوردستان PKK نوێنەرایەتی دەکات و ئەگەری ئەوە هەیە پرۆسەی قەڵغانی فرات بچێتە قۆناخیکی پێشکەوتووتر وفراوانتر بێت. بەڵام لەهەمانکاتدا بەهۆی پشتگیری تورکیا لە هەوڵە سیاسییەکانی عەرەبی سوننە لە سووریا وەکو ئەنجوومەنی نیشتمانی سووری و سوپای ئازاد، هاوپەیمانی تورکی- ئێرانی لاوازە.
تاران لەهەولی ئەوەدایە لەرێگەی پشتگیریکردنی دامەزراوە نادیموکراتییەکان ومیلیشیاکانەوە کە ئەو وڵاتەیان کۆنترۆڵکردوە، لەسەر شێوازی ئێرانی، دووبارە عێراق بنیاتبنێتەوە. ژمارەی گرووپە میلیشیاییەکان گەیشتۆتە 37 و ژمارەی چەکدارەکانی دەگاتە 100 هەزارکەس و ئەو میلیشیانە سەر بەچەندین لایەن وگرووپن و زۆربەیان بەشێوەیەکی راستەوخۆ[3] لەژێر دەسەڵاتی ویلایەتی فەقی و سوپای پاسداران و فەیلەقی قودسدان.
سەبارەت بە عێراق، ئەمریکا پشتگیری لە حکومەتەکەی عەبادی و سوپای عێراق دەکات و هەوڵەکانی بۆ پشتگیریکردنی عەبادی بۆ بیناتنانی دەسەڵاتێکی دیموکراسی مەدەنی بەردەوامە و دەیەوێت لە قۆناخی پاش داعش حەشدی شەعبی بخرێتە سەرسوپای عێراق و لەرێگەی لامەرکەزیەتی پارێزگاکان لە بەڕێوەبەردنی کارەکانیان و هاندانی سیستەمی هەرێمەکان لە عێراق کۆتایی بە فەرامۆشکردنی سوننەکان بهێنێت و وەك ئەوەی لەدەستووری عێراقی دا ئاماژەی پێکراوە، بەشداریکردنی عەرەبی سوننە لە پرۆسەی سیاسی مسۆگەربکات. هەروەها خوازیاری دامەزراندنی هێزێکە بۆعەرەبی سوننە بەناوی گاردی نیشتمانی و دەیەوێت پەیوەندییەکان لەگەڵ هەرێمی کوردستان

---

1 -Strategic Minefields in the Post-ISIL Syria and Iraq | Middle East Briefing
mebriefing.com/?p=2372

2 -The regional impact of U.S. policy toward Iraq and Syria | Brookings ...
https://www.brookings.edu/.../the-regional-impact-of-u-s-po...

3 -Iran›s Role in Iraq: Room for Cooperation? - RAND Corporation
www.rand.org/content/dam/rand/pubs/.../RAND_PE151.pdf

باش بێت، بەڵام هێزە سیاسییەکان کە لایەنگری ئێرانن دژی ئەو ئامانجانەن وعەبادی ناتوانێت لەوبارەیەوە هیچ کارێك بکات. [1]

دەربارەی ئەو پرسە مایکل نایت لێکۆلینڤان لە دامەزراوەی واشنتن بۆ لێکۆڵینەوە ئەمنی وسەربازییەکان دەڵێت" ئێران لەهەوڵی ئەوەدایە عێراق ببێتە نموونەیەکی هاوشێوەی لوبنان و حیزبوڵلایەکی گەورەی لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست لێ دەرچێت، ئەمەش یارمەتیدەر دەبێت بۆ ئێران کە ئەجێنداکانی لە ناوچەکە جێبەجێبکات. بەهۆی ئەوەی عێراق خاوەن سامانێکی نەوتی زۆرە و دانیشتووانی لە لوبنان زۆرترە، بەو نزیکانە میلیشیاکان دەبنە بەهێزترین هێز لە عێراقدا. وتیشی ئەوەی جێگەی داخە ئەوەیە کە سیاسەتە ناڕاستەکانی ئۆباما لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست یارمەتی ئێران دەدەن تاوەکو ئەجێنداکانی لە عێراق جێبەجێبکات وهێزە ئەمریکییەکان بەتایبەتی هێزە ئاسمانییەکانی ئەمریکا بۆ جێبەجێکردنی ئەو ئەجێندایە یارمەتی ئێران دەدەن."[2]

سەبارەت بە رۆلی پێشمەرگە لە شەڕەکەی موسڵ، بەپێی لێدوانی بەرپرسە شیعەکان لە حکومەتی عێراقی، لە قۆناخی پاش دەرکردنی داعش لە شاری موسڵ ئاڵۆزی لەنێوان کورد وحکومەتی عێراقی دەربارەی چەندین پرس کە لە لایەن هەردوولاوە بەهۆی هەڕەشەکانی داعش دواخراوە، دەردەکەوێتەوە. حکومەتی ناوەندی سوورە لەسەر گەڕانەوەی ئەو سیستەمە ئیدارییەی کە پێش کۆنترۆڵکردنی لەلایەن داعشەوە لەنێو شاری موسڵ هەبووە و شیعە تێیدا باڵادەست بوو. ئەمەش جێگەی نیگەرانی هێزە سوونەکان وحکومەتی هەرێمی کوردستانە. دێڤید پترایۆس کە پاش داگیرکردنی عێراق لە موسڵ ئەفسەرێکی هەواڵگری سەربازی باڵادەستبوو، هۆشداری دا لە دووبارە پەیڕەوکردنی سیاسەتەکانی مالیکی لە موسڵ و پێیوایە دووبارە جێبەجێکردنی ئەو سیاسەتانە دەبێتە هۆی مانەوەی بارودۆخی ئێستا و بەهێزبوونی توندڕەوی سوننەکان و پێشنیازی دروستکردنی جۆرێك لامەرکەزیت بۆ ئەو پارێزگایە دەکات کە رێگە بە پێکهاتە ئایینی و نەتەوەییە جیاوازەکان دەدات خۆیان بەڕێوەببەن[3]. لەلای خۆیانەوە

---

1 -The regional impact of U.S. policy toward Iraq and Syria | Brookings ...
https://www.brookings.edu/.../the-regional-impact-of-u-s-po

2 -Iranian Influence in Iraq: Between Balancing and Hezbollahzation ...
www.washingtoninstitute.org/.../iraq-and-iranian-influence-

3 -Mosul After the Islamic State: The Kurdistan Region›s Strategy ...
carnegieendowment.org/.../mosul-after-islamic-state-kurdista ...-

هەندێك لە بەرپرسە سوننەكان داوای ئەوە دەكەن لەڕووی ئیدارییەوە موسڵ بكرێتە هەرێمێكی سەربەخۆ.[1] لەبەرامبەردا حكومەتی هەرێمی كوردستان داوای ئەوە دەكات كە یەكە كوردییەكانی ئەو پارێزگایە بخرێنە سەر هەرێمی كوردستان وداوای ئەوە دەكات دەشتی نەینەوا و شنگال بكرێنە پارێزگایەك تاوەكو مافی نەتەوەیی وئایینی ئێزدی و شەبەك و مەسیحییەكان پارێزراوبێت.[2] حكومەتی ناوەندی دژی ئەو داواكارییە دەردەكەوێت وچەندین بەرپرسی شیعە لەحكومەتی عێراقی ئەو داوكارییەی مەسعود بارزانی بە ئیستفزازی لەقەڵەمدەدەن و پێیانوایە گوزارشت لە بۆچوونی پێكهاتەكان ناكات.[3] رێكخراوە شیعەكان یەكەی حەشدی شەعبییان لە توركمانە شیعەكانی موسڵ، شەبەك، ئێزدی ومەسیحییەكان دروستكردووە تاوەكو پاش شەڕەكەی موسڵ دژی هێزەكانی پێشمەرگە بەكاریان بهێنن.

لە پارێزگاكانی كەركووك و سەلاحەددین چەندین شوێن هەن كە لەنێوان حەشدی شەعبی و پێشمەرگە كێشەی تێدایە و پاش شەڕەكەی موسڵ دەتەقێتەوە. جێی وەبیرهێنانەوەیە كە حكومەتی ناوەندی چەند یەكەیەكی توركمانی شیعە چەكدار دەكات بەمەبەستی هێرشكردنە سەر پێشمەرگە لە ناوچە كێشە لەسەرەكان لەكەركووك، سەلاحەددین و شنگال كە دەبێتە ئامانجی داهاتووی حەشدی شەعبی. چەندین بەرپرسی شیعە ئاماژەیان بۆ ئەوە كردووە كە لەبەرامبەر داگیركردنی نامەشروعی ناوچە كێشەلەسەرەكان بێدەنگ نابن. حەیدەر عەبادی لە 17ی ئابدا ئاماژەی بۆ ئەوە كردبوو كە دەبێت هێزەكانی پێشمەرگە لە سەرجەم ئەو ناوچانە كە لەكاتی شەڕی دژی داعش ئازادییان كردوون بكشێنەوە و، كازم مەعینی گوتەبێژی هێزەكانی بەدر رایگەیاند هەرگیز بەرامبەر ئەوەی لە كەركووك روودەدات بێدەنگ نابن .[4]

حكومەتی ئێران سوود لە كرانەوەی حكومەتەكەی بینالی یڵدرم لە توركیا بەرەو ئێران

---

1 -US ex-spy chief urges US influence in running Mosul in ...
https://article.wn.com/.../US_exspy_chief_urges_US_inf...

2 -Mosul minorities call for independent administration post-ISIS - Rudaw
rudaw.net/english/middleeast/iraq/210720162 -

3 -بغداد تردّ على «شروط» أربيل قبل معركة الموصل: البيشمركة قوة إرهابية إذا ...
www.al-akhbar.com/node/261972

4 -بغداد ترد على رفض الاقليم الانسحاب من «المناطق المحررة» - NRT
www.nrttv.com/AR/Detail.aspx?Jimare=27067

و عێراق دەبینێت تاوەکو ڕێگری لەسەربەخۆیی سیاسی و ئابووری هەرێمی کوردستان و گشتپرسیی هەرێمی کوردستان بکات. ئەردۆغان بەنیازە بەم نزیکانە سەردانی هەریەك لە بەغدا و تاران بکات و پێدەچێت بەغدا ئۆفەریکی ئابووری بخاتە بەردەم تورکیا کە لەبەشداریکردنی کۆمپانیا تورکییەکان لە بواری دەرهێنان و هەناردەکردنی نەوت و ئاودانکردنەوەی پاش قۆناخی داعش پێکدێت و لەوانەیە هەریەك لە ئێران وعێراق لە بواری ڕووبەڕووبوونەوەی پارتی کرێکارانی کوردستان یارمەتی تورکیا بدەن و ئەم شتانەش بۆ تورکیا زۆر سەرنجڕاکیش دەبن.

لەلایەکی دیکەوە حکومەتی عێراق کێشە سیاسییەکانی هەرێمی کوردستان دەقۆزێتەوە بۆ لاوازکردنی هەرێمی کوردستان کە بەهۆی کێشەکانی نێوان پارتی دیموکراتی کوردستان و هاوپەیمانیی بزووتنەوەی گۆڕان و یەکێتی نیشتمانی کوردستان دروستبووە. هەندێك لە پارتە شیعەکان، لە ڕێگەی ئۆفەری ئابووری و مامەڵەکردن بەشێوەیەکی جیا لەگەڵ پارتەکانی سلێمانی، هەوڵی ڕاکێشانی هاوپەیمانی بزووتنەوەی گۆڕان و یەکێتی نیشتمانی بەلای خۆیان دەدەن و ئەمەش زۆر بەڕوونی لەسەردانەکەی نووری مالیکی بۆ سلێمانی دەرکەوت کە تێیدا بەرامبەر بە بەستنی هاوپەیمانی لەگەڵ فراکسیۆنەکەی لە پەرلەمانی عێراق، هەندێك بەڵێنی بەلایەنە کوردییەکان داوە.[1] ئێرانیش بەمەبەستی پەرتکردنی یەکڕیزی لایەنە کوردییەکان لە ڕێگەی هەندێك ئۆفەری ئابووری بۆ پارێزگای سلێمانی، پاڵپشتی هێزە شیعەکان دەکات تا ئەو ڕۆڵە بگێڕن.

پێدەچێت حکومەتی عێراقی بەنیازبێت هەمان ئەزموونی حکومەتە عێراقییەکان لە شەستەکانی سەدەی ڕابردوو دووبارە بکاتەوە کە توانیبووی لە ڕێگەی دوولەتکردن، بزووتنەوەی کوردی لاوازبکات. پێش ماوەیەك حکومەتی عێراق پەیوەندی بە هەندێك لەکۆنە جاشەکان لە ناوچەکانی دەروبەری موسڵ و بادینان و ئەو سەرۆك هۆزانە کردووە کە دوژمنایەتیان لەگەڵ بنەماڵەی بارزانی هەیە و بەشێوەیەکی نافەرمی و لە ڕێگەی کەناڵی ناڕاستەوخۆوە بانگهێشت کراون بۆ بەغدا تاوەکو یەکەی حەشدی شەعبی دروستبکەن. ئەگەر مێژوو هاوکاریمان بکات لە تێگەیشتنی کێشمەکێش وئەگەری ڕووبەڕووبوونەوەی کورد وحکومەتی ناوەندی، دەتوانین پێشبینی ئەوە

1 -Baghdad Assists Tehran in Dividing the KRG: Why Nouri al-Maliki ...

www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/4733?c=orsam%7Carabic

بکەین حکومەتی ناوەندی لە دروستکردنی کێشە لەگەڵ حکومەتی هەرێمی کوردستان سەبارەت بە ناوچە کوردییەکانی موسڵ دەستپێشخەر دەبێت. دەستپێکردنی شەڕ لەگەڵ پێشمەرگەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان، دەبێتە مایەی دروستکردنی کێشە لەنێوان لایەنە کوردییەکان وحکومەتی هەرێمی کوردستان بەرامبەر بەغدا لاوازدەکات. بەڵام ئەنجامدانی ئەو کارە لەلایەن حکومەتی عێراقەوە بەمەبەستی لاوازکردنی هەرێمی کوردستان کارێکی ئاسان نییە و مەترسیدارە، چونکە حکومەتی هەرێمی کوردستان پەیوەندی ئابووری وئەمنی وسیاسی لەگەڵ ئەمریکا و وڵاتە رۆژئاواییەکان هەیە و ئەو وڵاتانە بەرامبەر هەر هەڕەشەیەك لەو چەشنە لەلایەن حکومەتی عەبادییەوە بێدەنگ نابن. ئەگەری ئەوە هەیە ئەو رووبەڕووبوونەوەیە ببێتە خاڵێك بۆ کۆکردنەوەی لایەنە کوردییەکان وکشانەوەی کورد لەبەغدا. لەوانەیە هەندێك لایەنی هەرێمی بەتایبەتی تورکیا هەمان داواکاری ئاراستەی لایەنە عەرەبە سوننەکان بکەن وحکومەتی عێراق متمانە لەدەستبدات و لەوکاتەشدا بەئاسانی لەلایەن هەندێك سیاسەتمداری توندڕەی وەکو نووری مالیکی کە لایەنگری ئێرانن کۆنترۆڵبکرێت.

پێشنیازەکانی لێکۆڵینەوەکە

لەڕاستیدا دانانی ستراتیژی وسیاسەتێك بۆ قۆناخی داهاتووی بزووتنەوەی کوردی لەم قۆناخە هەستیارەدا لە مێژووی بزووتنەوەی کوردی کارێکی ئاسان نییە و دەبێت هەندێك دامەزراوەی تایبەت (think tank)ئەنجامی بدەن. بەڵام ئەنجامی ئەم لێکۆڵینەوەیە لە دانانی هەندێك پلانی گشتی وسەرەتایی بۆ ستراتیژی بزووتنەوەی کوردی دوای داعش، سوودبەخش دەبێت و پێمانوایە دەبێت ئەم پرسە ببێتە جێگەی وتوێژی لایەنە پەیوەندیدارەکان تاوەکو دەوڵەمەند بکرێت.

بارودۆخی رۆژئاوای کوردستان

هێزە کوردییە سوورییەکان هەندێك سەرکەوتنیان لە بواری چەسپاندنی مافە نەتەوەییەکانیان لە رۆژئاوای کوردستان بەدەستهێناوە. ئەمەش کارێکی ئاسان نەبووە. ئەنجوومەنی نیشتمانی کوردی لە سووریا ENKS لە بواری سیاسیدا ژمارەیەك دەستکەوتی بەدەستهێناوە و یەکێك لە دەستکەوتەکانی ئەوەیە کە نوێنەرایەتی کوردی

لە کۆنگرەی جنێڤی دووەم کرد و YPG کە سەر بە PYDیە لەلای خۆیانەوە ژمارەیەك دەستکەوتیان بەدەستهێناوە وەك کۆنترۆڵکردنی ناوچەیەکی بەرفراون لە باکووری سووریا بەدرێژایی سنوورەکان لەگەڵ تورکیا و ئەو پارتە توانی پەیوەندی زۆر بەهێز لەگەڵ لایەنەکانی هاوپەیمانی نێودەڵەتی دژی داعش دروستبکات کە لەتوانایدایە لە قۆناخی پاش کۆتاییهێنان بەداعش سوودیان لێ ببینێت، ئەگەر ئەو پارتە لە سیاسەتەکانی داهاتوویدا هەندێك خاڵ رەچاوبکات. وەکو:

1 - لە دروشمەکان و لە مامەڵەکردن لەگەڵ هێزەکانی ناوخۆی سووریاش و هێزە هەرێمییەکاندا واقعبین بێت.

2 - پێداچوونەوەیەکی بوێرانە و ریشەیی بە سیاسەتەکانی لەگەڵ پارتە کوردییەکان و دەوڵەتەکانی ناوچە و وڵاتانی دیکەدا بکات.

پێمانباشە ئاماژە بۆ لێکۆڵینەوەیەکی مەیدانی بکەین کە پەیمانگەی واشنتن بۆ سیاسەتەکانی رۆژهەلات و رۆژهەڵاتی نێوەڕاست ئەنجامیداوە کە بەهەردوو زمانی عەرەبی وئینگلیزی بە ناونیشانی (ئایندەی کورد دوای داعش لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و مانەوەی کوردستانی سووریا و ستراتیژی پارتی کریکارانی کوردستان) بڵاوکراوەتەوە. گرنگترین خاڵەکانی ئەو لێکۆڵینەوەیە ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە دامەزراندنی هەر قەوارەیەك ئەگەر ئیدارەی زاتی بێت یان کانتۆن یان قەوارەیەکی فیدراڵی یان دەوڵەتێك لە سنووری ئێستادا، بەهۆی نەبوونی رێژەیەکی دانیشتووانی گەورە لە کورد لەو ناوچەیەدا زەحمەتە بمێنێتەوە. چونکە لە هەندێك لە شوێنەکانیدا رێژەی غەیرە کورد لە سەرووی 70% ە و لەوانەیە بۆ PYDئاسان بێت سوورییانییەکان رازیبکات پاش شەڕی داعش لە ناو ئەو پێکهاتەیە بمێننەوە، بەڵام زەحمەتە تورکمان و عەرەب بەو کارە رازیبکرێن. جگە لەوەش ئەو قەوارەیە بەهۆی نەبوونی بنەمایەکی ئابووری تەواو توانای مانەوەی نییە.کەمی ئاو و زەحمەتی هەناردەکردنی هەندێك کاڵای خاو وەك نەوت وگازی سرووشتی بەهۆی نەبوونی هیچ دەروازەیەك، کێشەی بۆ دروستدەکات و تەنیا دەروازەی زەوینی لەگەڵ هەرێمی کوردستان و تورکیا هەیە.

پێش شەڕ، رژێمی ئەسەد بە ئەنقەست ناوچە کوردییەکانی فەرامۆشکردبوو تاوەکو کورد بۆ کۆچکردن بەرەو شارە گەورەکان هانبدات و بەشێوەیەکی ئاسانتر پرۆسەی بەعەرەبکردنی ئەو شوێنانە سەربگرێت. بەهەمان شێوە ناوچەی جزیرە کرابووە ئۆردووگایەکی ناوخۆیی بۆ بەرهەمهێنانی گەنم ولۆکە و تائێستا کشتوکاڵ لەوناوچەیە بەشێوازیکی زۆرکۆن دەکرێت وگرفتی کەمیی ئاو لەو ناوچەیە هەیە. لەسەرەتای

ئـەم سـەدەیەوە، بەکارهێنانـی زۆری ئـاو لەلایـەن تورکیـاوە، ئـاوی لـە باکـووری سـووریا کەمکردووەتـەوە. رژێمـی ئەسـەد هێـچ هەوڵێکـی بـۆ چارەسـەرکردنی ئـەم کێشـەیە نـەداوە و بـە پێچەوانـەی دۆڵـی فـرات کـە جوتیـاران بڕێکـی زۆر وهەرزانـی ئاویـان بەهـۆی بوونـی پـڕۆژەی ئاودێری حکومەتـەوە دەسـتدەکەوێت، جووتیارانـی ناوچـەی جزیـرە پشـت بـە ئـاوی بیـرە تایبەتەکانیـان دەبەسـتن و لـە سـاڵانی پێـش شـەڕی داعـش وشکەسـاڵی و بەرزبوونـەوەی نرخـی سـووتەمەنی بـۆ سـێ هێندە،کەمبوونـەوەی رووبـەری کێڵگـە کشـتوکاڵییەکانی لەنێوچـەی حەسـەکە لێکەوتووەتەوە.کۆنترۆڵکردنـی بەنـداوی تشریـن لـە لایـەن کـوردەوە رێگـە بـە بەرەوپێشـچوونی سیسـتەمی ئاودێـری لـە رۆژئـاوای کوردسـتان دەدات، بـەڵام ئەگـەری دروسـتبوونی کێشـەی لەگـەڵ جووتیـارە عەرەبـەکان لێدەکەوێتـەوە کـە لەسـەر کەنـاری رووبـاری فـرات گـوزەران دەکـەن. بۆیـە بەمەبەسـتی ئەنجامدانـی ئـەو کارە، پێویسـتە پەیوەنـدی باشـی لەگـەڵ هـەر حکومەتێـك هەبێـت کـە لـە دیمەشـق دروسـتدەبێت .

PYDلەرێگـەی بەسـتنەوەی کانتۆنەکانـی کۆبانـێ و عەفریـن لەرێگـەی جەرابلۆسـەوە، لەهەوڵـی ئەوەدابـووە بگاتـە دەریـای نێوەڕاسـت، بـەڵام پـاش پرۆسـەی قەڵغانـی فـرات کـە بـە رەزامەنـدی رۆژئـاوا و وڵاتـە هەرێمییـەکان و تەنانـەت پشـتگیرییەکی نهێنـی لەلایـەن ئەسـەدەوە، لەتوانایـدا نییـە ئـەو کارە ئەنجامبـدات. بارودۆخـی نێودەوڵەتـی و هەرێمـی لەبـەردەم گەیشـتن بـەو ئامانجـە رێگـرن.

بۆیـە لـە ئاینـدەی نزیکـدا لەبـەردەم رۆژئـاوای کوردسـتاندا بژارەی سیاسـی زۆر نییـە جگە لە مامەڵەکـردن بـە واقعیانـە لەگـەڵ هێـزە ناوخۆیـی وهەرێمـی و نێودەوەڵەتییـەکان و دەبـێ پڕۆژەکانـی لەگـەڵ پێشـهاتە نوێیـەکان بگونجێنێـت و دەتوانێـت هەندێـك پێداچوونـەوەی بوێرانـە و ریشـەیی لـە سیاسـەتەکانی سـەبارەت بـە هەندێـك پـرس ئەنجامبـدات:

1 -بەهێزکردنی یەکڕیزی نیشتمانی

دەبێـت سـەرجەم لایەنەکانـی ئەنجوومەنـی نیشـتمانی کـوردی لـە سـووریا ENKS قەبـارەی سیاسـی وسـەربازی خۆیـان زۆر چـاك بزانـن ومامەڵەکـردن لەگـەڵ PYDبەشـێوازی واقعیانـە بێـت و پشـوودرێژ بـن. هەروەهـا دەبێـت PYDگۆڕانـکاری لـە دامـەزراوە ئەمنـی و سـەربازییەکان بـکات کـە لـە رۆژئـاوای کوردسـتان دایمەزرانـدوون و وای لێبـکات کـە دیموکراتـی بـن و بـۆ هەمـووان بـن.

2 - ئەگـەر PYDخوازیـار بێـت پـاش شـەڕی داعـش پەیوەندییەکانـی لەگـەڵ رۆژئـاوا بـەردەوام بێـت، دەبێ خـۆی لـە پارتـی کرێکارانـی کوردسـتان PKK جیابکاتـەوە کـە لـە

ئاستی جیهانـدا بـە ڕێکخراوێکـی تیرۆریسـتی لەقەڵەمـدراوە. چونکـە ئێسـتا ڕۆژئـاوا وەکـو هاوپەیمانێکـی سـەربازی دژی داعـش تەماشـای دەکـەن، بۆیـە دەبێـت لـەڕووی ڕێکخسـتن و سـەربازی و سیاسـی خـۆی لـە PKK جیابکاتـەوە و ئـەو کارەش واتـای دووژمنایەتـی لـە نێوانیانـدا نـادات.

3 - ئەگـەر ڕۆژئـاوای کوردسـتان خوازیـار بـوو وەکـو هەرێمێکـی فیدراڵـی بمێنێتـەوە، دەبێت لەگـەڵ هەرێمـی کوردسـتان بەتایبەتـی لەگـەڵ PDKو مەسـعود بارزانـی پەیوەندییەکانـی بـاش بـکات، چونکـە ئـەو ناوچانـەی کـە لەژێـر کۆنترۆڵـی پارتیدایـە لەگـەڵ ڕۆژئـاوای کوردسـتان هاوسـنوورن کـە دەروازەیەکـی ئابـووری و سیاسـی و ئەمنـی گرنگـە بـۆ ڕۆژئـاوای کوردسـتان وناتوانرێـت لـە قۆناخـی داهاتـوودا پشـتگوێبخرێن.

4 - هەرێمـی ڕۆژئـاوای کوردسـتان سـنوورێکی هاوبەشـی لەگـەڵ تورکیـا هەیـە بـە درێژایـی 600 کـم و تورکیـاش دەروازەیەکـی گرنـگ بـۆ ئـەو هەرێمـە پێکدەهێنێـت. تورکیـا وڵاتێکـی هەرێمـی و نێودەوڵەتـی گرنگـە و دووژمنایەتـی لەگەڵیـدا خزمەتـی هیـچ لایەنێـك نـاکات. بۆیـە هـەردوولا دەبێـت پیداچوونـەوە بـە سیاسـەتەکانیان بەرامبـەر یەکـتری بکـەن و دەتوانـن سـوود لـە ئەزموونـی پەیوەندییەکانـی هەرێمـی کوردسـتان وتورکیـا ببینـن کـە لەسـەرەتادا نیگەتیـڤ بـوو، بـەڵام لەگـەڵ تێپەڕبوونـی کاتـدا لۆژیـك وبەرژەونـدی هاوبـەش بوونـە بنەمـای پەیوەندییەکانـی نێـوان هـەردوولا. تورکیـا قەناعەتێکـی لـە لا دروسـتبووە کـە هەرێـم نـەك تەنیـا بـۆ سـەر ئاسایشـی تورکیـا هەڕەشـە نییـە، بەڵکـو فاکتەرێکـە بـۆ پرۆسـەی ئاشـتی لـە تورکیـا وهاوبەشـێکی ئابوورییـە کـە ناتوانـن پشـتگوێی بخـەن .

بەمەبەسـتی ئاسـاییکردنەوەی پەیوەندییـەکان لەگـەڵ تورکیـا، دەبێـت پەیوەندییەکانـی نێـوان PYDو لایەنەکانـی ENKS بەهێـز بکرێـت و مەسـعود بارزانـی دەتوانێـت ڕۆڵێکـی گرنـگ لـە ئاسـاییکردنەوەی پەیوەندییەکانـی نێـوان PYDو تورکیـادا بگێڕێـت.

جگـە لـەوەش ئاسـاییکردنەوەی پەیوەندییـەکان لەنێـوان PYDو تورکیـا کاریگـەری باشـی لەسـەر زیندووکردنـەوەی پرۆسـەی ئاشـتی لـە تورکیـا دەبێـت و پێمانوایـە کـە کاتەکـە گونجـاوە بـۆ ئـەوی PKKئاگربەسـتێکی تـاك لایەنانـە رابگەیێنێـت تاوەکـو بـارودۆخ بـۆ نێوانگیـری مەسـعود بارزانـی ولایەنـە نێودەوڵەتییـەکان بـۆ پێشکەشـکردنی پڕۆژەی ئاشـتی ئامادەبێـت. چونکـە بارودۆخـی نێودەوڵەتـی لەبەرژەونـدی کـورددا نییـە و پێویسـتە بەشـێوەیەکی واقعیانـە مامەڵـەی لەگـەڵ بکرێـت. تائێسـتا، پارتـی داد وگەشـەپێدانی تورکیـا تاکـە لایەنـە کـە توانـای ئـەوە هەیـە لەگەڵیـدا چارەسـەرێکی سیاسـی بـۆ دۆزی کـورد بدۆزرێتـەوە.

ئایندەی بارودۆخی هەرێمی کوردستان

هەرێمـی کوردسـتان تووشـی تەنگژیەکـی سیاسـی بەهێـز بووەتـەوە و ئەگـەر بەزوویـی چارەسـەر نەکرێـت ئـەوا بارودۆخـی هەرێمـی کوردسـتان بـەرەو خراپبـوون دەڕوات و دووژمنـە ناوخۆیـی و هەرێمییـەکان سـوود لـەو تەنگژەیـە دەبینـن.

ئـەوەی لـەم لێکۆڵینەوەیە تێبینیمان کرد ئەوەیە کە پاش شـەڕی موسـڵ رووبەڕووبوونەوەیەك لـە نێـوان کـورد وحکومەتـی ناوەنـدی رووددەدات و چەندیـن هـۆکار هەیـە بـۆ روودانـی ئـەو رووبەڕووبوونـەوە سـەربازییەی کـە لـە نێـوان هـەردوولا و لەچەندیـن شـوێن لـە نێـوان هێزەکانـی پێشـمەرگە وسـوپای عێـراق بەتایبەتـی لەگـەڵ هێزەکانـی حەشـدی شـەعبی روودەدات. ئـەو هێـزە کۆنـترۆڵ نەکـراوە وخـاوەن ئایدیۆلۆژیایەکـی خۆسـەپێنە ودژی کـوردە. دوای شکسـتەکانی داعـش و پەرتبوونـی ماڵـی سـوننی لـە عێراقـدا، کـورد بووەتـە هێـزی سـەرەکی کـە لەهەمـوو عێراقـدا، رووبـەرووی هەژموونـی ئێـران دبێتـەوە و چەندیـن ئامـاژە هەیـە کـە ئـەوە نیشـاندەدات عەبـادی جیـددی نییـە و لـە توانایـدا نییـە کێشـەکان لەگـەڵ حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان چارەسـەر بـکات. لـە جیاتـی چارەسـەرکردنی کێشـەکانی بەشـێوەیەکی ئاشـتیانە، ئەگـەری ئـەوە هەیـە حکومەتـی عێراقی رووبەڕووبونـەوەی سـەربازی لەگـەڵ حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان ئەنجامبـدات. بەهـۆی کاریگـەری توونـدڕەوە شـیعەکان لـە لیسـتی دەوڵەتـی یاسـا و ئـەو رووبەڕووبوونەوەیـە بـێ ویسـتی عەبـادی وهاوپەیمانـی نێودەوڵەتـی دژ بەداعـش و بـە هاندانـی لایەنگرانـی ئێـران روودەدات.

سـەرەڕای ئـەوەی پێمانوایـە گشـتپرسـی مافێکـی رەوای گەلـی کـوردە، بـەڵام لەهەمانکاتـدا پێمانوایـە هاوپەیمانییـە هەرێمییـەکان لـە بەرژەونـدی گشـتپرسـی نیـن وباشـترە ئـەو پرسـە بـۆ کاتێکـی گونجاوتـر دوابخرێـت. ئەگـەری ئـەوە هەیـە ئـەو کارە وڵاتـە هەرێمییـەکان بوروژێنێـت وهانیانبـدات کارێکـی دووژمنکارانـە دژی هەرێـم ئەنجامبـدەن. بۆیـە دەتوانرێـت ئـەو کارە لـە داهاتـوودا ئەنجامبدرێـت، ئەگـەر بارودۆخێکـی گونجاوتـر بێتـە پێشـەوە بەتایبەتـی لـەم بارودۆخانـەدا:

1 -کۆتاییهێنـان بـە تەنگـژەی سیاسـی لـە هەرێمـی کوردسـتان بەهـۆی لەکارکەوتنـی پەرلەمـان، ئەمـەش لـە رێگـەی دەسپێشـخەرییەکی بوێرانـە لـە لایـەن مەسـعود بارزانییـەوە بەمەبەسـتی کۆتاییهێنـان بـە کێشـەکانی لەگـەڵ هاوپەیمانیـی بزووتنـەوەی گـۆڕان و ی.ن.ك. دەکرێـت ئـەوە لەلایـەن سـەرۆکی پـارت وکەسـایەتییە کوردییەکانیشـەوە بکرێـت،

چونكە هەرێمی كوردستان لەبەردەم بەرەو پێشچوونێكی چارەنووسسازدایە و پێویستی بە بەرەیەكی ناوخۆیی یەكگرتووە. پێمانوایە دووژمنی داهاتوومان كە هێزەكانی حكومەتی عێراق و حەشدی شەعبین، زۆر لە داعش توندتر دەبێت، چونكە لە لایەن حكومەتی ناوەندەوە پشتگیری دەكرێن و پشت بە شەرعیەت ویاسا ونیشتمانپەروەری دەبەستن و خاوەن هێزی ئاسمانی وتۆپخانەن و لە لایەن ئێرانەوە پشتگیری دەكرێن. راستە حكومەتی هەرێمی كوردستان لەلایەن كۆمەڵگەی نێودەوڵەتییەوە دژی داعش پشتگیری دەكرێت، بەڵام زۆر ئەستەمە ئەو پشتگیریە دژی حكومەتی ناوەندی بەدەستبهێنێت و زۆر لە هاوپەیمانانی هەرێمی كوردستان لەوكاتەدا هەر رووبەڕووبەوونەوەیەك لەگەڵ حكومەتی ناوەندی بە پرسێكی ناوخۆیی لەقەڵەمدەدەن. وەكو پێشتر باسمان كرد، ئێران و هاوپەیمانەكانی پێش و لە كاتی رووبەرووبونەوە كە لەگەڵ حكومەتی ناوەندی هەوڵدەدەن تەنگژەی سیاسی ئێستای هەرێمی كوردستان بۆ پەرتكردنی یەكڕیزی كورد بقۆزنەوە.

2 -تەقینەوەی بارودۆخ لە عێراق لەكاتی كەوتنی بەغدا یان بەریەككەوتنی پێكهاتە شیعیە چەكدارەكان یان لەكاتی خراپبوونی باری ئەمنی بەشێوەیەكی گەورە كە تێیدا دەسەڵات كۆنترۆڵ لە دەستبدات، شەڕیكی تایفەگەری بەشێوەیەكی زەقتر لەوەی ئێستا روودەدات. بارودۆخی عێراق لەنێوان 2014-2016 باشترین كات بوو بۆ راگەیاندنی سەربەخۆیی وئەنجامدانی گشتپرسی، بەڵام كورد تارادەیەك ئەو هەلەی لەدەستچووە. بۆیە دەبێت كورد چاوەڕوانی كاتی گونجاو بكات و پرسی گشتپرسی ئێستا پێشكەشنەكات.

3 - چاوەڕوانی حكومەتی تازەی ئەمریكا بكەین تاوەكو بزانین چۆن مامەڵە لەگەل كورد وعێراق دەكات.

4 -پاش چارەسەركردنی تەنگژەی سیاسی هەرێمی كوردستان وچاوەڕوانیكردنی رووداوەكانی پاش شەڕی داعش، دەبێت حكومەت گشتپرسییەكە ئەنجامبدات و پاشان شاند بۆ وڵاتانی هەرێمەكە و هێزە گەورەكان بنێریت بەمەبەستی شیكردنەوەی ئەنجامەكانی گشتپرسییەكە وهۆكاری هەوڵەكانیان بۆ سەربەخۆیی شیبكەنەوە. دواتر لەگەڵ حكومەتی عێراق دانوستاندن بكرێت بەمەبەستی جیابوونەوەیەكی ئاشتیانە لەگەڵ عێراق. سەرەڕای ئەوەی كوردستان گەورەترین لەمپەر لەبەردەم لایەنە شیعەكان دروستدەكات، ئەگەرقەوارەیەك دروستبكەن كە لەژێر دەسەڵاتی ویلایەتی فەقی بێت وهەژموونی ئێرانی بەسەرەوە دەبێت. بەڵام ئەوان بەمەبەستی كۆنترۆڵكردنی ناوچە

کێشەلەسەرەکان بەتایبەتی لەکەرکووك وسەلاحەدین رووبەڕووی کورد دەبنەوە و بۆ ئەو مەبەستە بەشێك لە عەرەبە سوننەکان وتورکمانە شیعەکان پڕچەك دەکەن وئەگەر شیکردنەوەیەك بۆ چۆنیەتی مامەڵەکردنی میلیشیا شیعەکان لەگەڵ عەرەبی سوننە بکەین زۆر چاك بۆمان روونەدەبێتەوە کە بەشێوەیەکی واقعیانە مامەڵە لەگەڵ نەیارەکانیان دەکەن ودەزانن عێراقێکی دیموکراتی ونیشتمانی کە بۆهەمووان بێت بوونی نییە، بۆیە ئەوان دەزانن کە جەنگیان لەگەڵ نەیارەکانیان لە سوننە وکورد، جەنگی دیاریکردنی سنوورەکانیان بەخوێن دەبێت.
5 -ئەگەری ئەوە هەیە کە کرانەوەی تورکیا لەگەڵ بەغدا و تاران و بەستنی رێککەوتننامەی هەرێمی ببێتە مایەی تێکچوونی پەیوەندییەکان لە نێوان هەرێمی کوردستان وتورکیا. بۆیە ئێستا هەرێمی کوردستان پێویستی بەهەندێك دەستپێشخەری هەیە تاوەکو گرنگی هەرێمی کوردستان بۆ تورکیا زیادبکات. وەك پێشکەشکردنی دەستپێشخەریەك بۆ تورکمان لەکەرکووك کە تێیدا لە بەڕێوەبردنی کەرکووك گرنگی زیاتریان پێبدرێت. هەروەها بەشداریکردن لە زیندووکردنەوەی پرۆسەی ئاشتی لە تورکیا و پێدانی تایبەتمەندی زیاتر بە کۆمپانیا تورکییەکان هاوشێوەی ئەوەی کە حکومەتی بەغدا پێیاندەدات.
بەکورتی قۆناخی پاش شەڕی رەققە وموسڵ قۆناخیکی هەستیار وچارەنووساز وقورس دەبێت بۆ بزوزتنەوەی کوردی و کورد لەتوانایدایە هەندێك لە دەستکەوتەکانی بپارێزێت کە دەستیکەوتوون، بەمەرجێك بەشێوەیەکی واقعبینانە مامەڵە لەگەڵ پێشهاتە نوێیەکان بکات. بەهێزکردنی یەکڕیزی گەلی کورد و هێنانەخوارەوەی ئاستی دروشمە نەتەوەییەکان ئێستا گرنگە. هەروەها سەرەڕای تێکچوونی پرۆسەی ئاشتی لە تورکیا، دەبێت بەشێوەیەکی جیددی لەپیناو دووبارە زیندووکردنەوەی ئەو پرۆسەیە کاربکرێت و پەیوەندییەکی پۆزەتیڤ لەگەڵ پارتی داد وگەشەپێدان بۆ هەرێمی کوردستان و رۆژئاوای کوردستان و تورکیا سوودبەخش دەبێت. ئەو پەیوەندیانە باشترین دڵنیاکەرەوەن بۆ رووبەڕووبونەوەی هەوڵەکانی ئێران بۆ چەسپاندنی هەژموونەکەی و بڵاوکردنەوەی بیروباوڕی تاکڕەوانەی لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست کە پێمانوایە وەك داعشە.

وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە : میران حسێن

(2)

کورد و ئۆپەراسیۆنی موسڵ

ئۆپەراسیۆنی موسڵ:
روانگەی کورد و شەڕی موسڵ

د. سێس جەی فرانتزمان[1]
لێکۆڵەر و پسپۆڕی سیاسی، مامۆستای زانکۆی ئەمریکی لە جیرۆسلیم

پووختە

ماوەی دوو ساڵە هێزەکانی پێشمەرگەی سەربە حکومەتی هەرێمی کوردستان لە گرد و دەشتاییەکانی دەوروبەری موسڵدا شەڕی دەوڵەتی ئیسلامی دەکەن. لەو کاتەی شاری شنگال لە پاییزی ساڵی 2015دا کۆنترۆڵکراوەتەوە، بەرەکانی پێشەوەی شەڕ نزیکتربوونەوە لە پایتەختی داعش لە عێراق. بەڵام سیاسەت و پێشڕەوی سوپای عێراق، رێگری بۆ هێرشی کۆتایی بۆ ئازادکردنی شارەکە دروستکرد. ئاشکرایە کە رەنگە شەڕی کۆتایی بۆ کۆنترۆڵکردنەوەی موسڵ داهاتووی عێراق دەستنیشانبکات و بۆ دیاریکردنی چارەنووسی کورد زۆر گرنگ دەبێت. ئەمەش پەیوەندییەکانی نێوان بەغدا و هەولێر بەرەو ئاڵۆزی دەبات و هێزە ناوچەییەکانی وەك تورکیا و ئێران نیگەران دەکات. لێکۆڵینەوەکە لەسەر بنەمای سێ سەردانی نووسەر بۆ بەرەکانی پێشەوەی جەنگ لە شنگال، تلسقۆف، خازر و مەخموور و هەروەها هەڤپەیڤینەکان لەگەڵ فەرماندە و سیاسییەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان بنیاتنراوە.

1 -نووسەر: بەکالۆریۆسی هەیە لەزانکۆی ئەریزۆنا و دکتۆراشی هەیە لەزانکۆی هێربرو لەقودس و وانەبێژیکردووە لەخوێندنی ئەمریکی لەزانکۆی قودس. سێ جار سەردانی کوردستانی کردووە. سەبارەت بە کوردستان بۆ (ناشناڵ ئینترێست) و (جەزیرە)و (جوراسلیم پۆست) و چەندین بڵاوکراوە و رۆژنامەی دیکە بابەتی نوسیووە.

پێشەکی

لە وتەیەکیدا لە مانگی تشرینی دووەمی ساڵی 2008دا لە کۆمەڵگەی شاهانەی ئەدنبەرە، لیوا سیمۆن مایاڵ کە ئەوکاتە سەرۆکی ئەرکانی گشتی وەزارەتی بەرگریی بەریتانیا بوو، هەوڵیدا وەسفێك بکات بۆ هێرشە سەرکەوتووەکانی تێکشکاندنی یاخیبوانی عێراق لەساڵی 2007دا. دوای 12 خولەك لە گوتارەکەی ئاماژەی بۆ سلایدێك سەبارەت ناوچەی دەوروبەری موسڵ کرد و گوتی: ئەوە موسڵ و دەوروبەریەتی، رەنگە ئێمە ئێستا باشتر بتوانین بڵێین ئەو ناوچەیە دواپێگەی رێکخراوی قاعیدەیە لە عێراق. کۆنترۆڵکردنی ئەو ناوچە سنوورییە کراوەیە لەگەڵ سووریا سەختە و هێشتا چەکدارە بیانییەکان لەوێوە بۆ عێراق دزەدەکەن. "[1]گوتیشی:" توونەڕەوەکان خۆیان لە موسڵ بەهێزکردووە." هەر لە ساڵی 2007 ەوە موسڵ بووەتە سەنتەرێکی بیرۆکراسیەتی دەوڵەتی ئیسلامی و هەوڵی شەڕی لەگەڵ عێراقی ئەمڕۆ داوە. ئەو شارە لە 10ی حوزەیرانی 2014 ەوە بووەتە سەنتەرێکی چالاکی داعش کە توانیبووی بە ژمارەیەکی کەمیی وەك 1500 شەڕکەرەوە کۆنترۆڵی بکات. لایەنگرانی داعش پێشتر دزەیان کردبووە نێوشارەکە بۆیە لەوێ پشتیوانیی لێدەکرا.

هەرەسی سوپای عێراق لە ساڵی 2014 دا، هەڕەشەیەکی مەترسیداری داعشی لەسەر هەرێمی کوردستان دروستکرد. شەڕکەرانی بیانی و چەکدارانی خۆبەخش بە ئازادیی لەودیو سنووری سووریاوە بە لێشاو هاتنە نێو موسڵ و بە کۆمەڵکوژکردنی کەمینەکان دەستیانپێکرد و هەڕەشەیان بۆ سەر بەغدا دروستکرد. لەسەرەتای هێرشەکەی داعشدا، زیاتر لە نیو ملیۆن کەس لە شاری موسڵ و دەشتی نەینەواوە هەڵاتن. ئەمەش قەیرانێکی پەنابەر و ئاوارەکانی دروستکرد کە تاوەکو ئەمڕۆ بەردەوامە و لەوکاتەی داعش چووەتە نێو موسڵ نزیکەی دوو ملیۆن ئاوارەی ناوخۆیی هاتوونەتە نێو هەرێمی کوردستان.[2] پێشتریش لە ئەنجامی سەرکوتکردنی کەمینەکانی موسڵ و نەینەوا

1 -سیمۆن مایاڵ، وتار لە کۆمەڵگەی شاهانەی ئەدنبەرە، 7ی تشرینی دووەمی 2008، لە 15ی حوزەیرانی 2011 دا بەشێوەی ئۆنڵاین بڵاوکرایەوە https://www.youtube.com/watch?v=ZxiX0Y2yFpo

2 -بارەگاکانی نوێی تیرۆر، ئیکۆنۆمیست، 14ی حوزەیرانی 2014.-http://www.economist.com/news/leaders/21604160 iraqs-second-city-has-fallen-group-wants-create-state-which-wage-jihad ، کۆتا مەسیحییەکان لە 24ی تەمموزدا هەڵاتن. فازڵ هەورامی ، ئەو مەسیحییانەی لەلایەن داعشەوە ناچارکراون لە موسڵ هەڵبێن دەڵێن « ئەوان دڕندەن»، گاردیان 24ی تەمموزی 2014 ، -https://www.theguardian.com/world/2014/jul/24/iraqi-christians-mosul-isis-convert-islam-or be-executed

لەسـاڵانی 2007-2009دا ئـاوارەی ناوخۆیـی هەبـوون، بـەڵام ئـەو ژمـارە زۆرەی ئـاوارەی عـەرەب کـە بـۆ هەرێمـی کوردسـتان هاتـن، پێشـبینی نەکـراو بـووە.

بەهـۆی شکسـتی سـوپای عێـراق، هەرێمـی کوردسـتان بەتەنیـا مایـەوە و کـەس لـە هێرشـەکانی داعـش بەرگریـی لێنەکـرد. ئـەوە کێشـەیەکی تاکتیکـی نەبـوو، چونکـە حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان هێزەکانـی پێشـمەرگەی خـۆی هەیـە. بـەڵام هاتنـی داعـش بۆشـاییەکی فراوانـی دەسـەڵاتی لەنێـوان ئـەو ناوچانـەی داعـش داگیـری دەکـردن دروسـتکرد کـە زۆربـەی ناوچـەکان شـار وشـارۆچکەی عەرەبـی سـوننەی وەك فەللوجـە و تکریـت و ناوچـە جێناکۆکـەکان وەکـو کەرکـووك، شـنگال و چەنـد بەشـێکی نەینـەوا بـوون کـە کـورد دەیانویسـت کۆنترۆڵـی بکـەن. هەروەهـا چەنـد ناوچەیەکـی گرتـەوە کـە زۆربـەی دانیشـتووانەکانی لـە کەمینەکانـی وەك مەسـیحییە ئاشـوورییەکان و ئێزدییـەکان و شـەبەکەکان بـوون. لـە حوزەیرانـی سـاڵی 2014 دامەسـعود بارزانـی فەرمانـی دایـە پێشـمەرگە بـۆ ئـەوەی " ئـەو بۆشـاییە ئەمنییـە پڕبکەنـەوە" کـە بەهۆی پاشەکشـەی سـوپای عێراقـەوە لـە کەرکـووك و ناوچەکانـی دیکـە دروسـت ببـوو.[1]

هێرشـەکەی داعـش بۆسـەر کـورد لـە سـێی ئـاب و جینۆسـایدی ئێزدییـەکان ئـەم شـەڕەی ئێسـتای لێکەوتـەوە کـە روودەدات. ئـەم شـەڕە بـە سـەدان هـەزار لـە کـوردی بـۆ بەرەکانـی پێشـەوەی شـەڕ نـارد و هێزەکانـی پێشـمەرگە لـە سـەقامگیرکردنی 1000 کمـی بەرەکانـی پێشـەوە هـەر لەباشـووری کەرکووکـەوە بـۆ چەنـد ناوچەیەکـی دەوروبـەری شـنگال سـەرکەوتووبوون. لـە سـەرەتای مانگـی ئەیلوولـی 2016ەوە، داعـش بـەزۆری کەوتووەتـە هەڵوێسـتی بەرگریـی لەخۆکـردن و بـە یارمەتـی گـورزە ئاسـمانییەکانی هاوپەیمانـان و لـە رێگـەی سـەنتەری هاوئاهەنگـی و مەشـقپێکردنی کوردسـتانەوە KTCC کـە پرۆگرامـی مەشـقپێکردنی هێزەکانـی هاوپەیمانانـە بـۆ بەهێزکردنـی توانـای هێزەکانـی پێشـمەرگە، لـە هەمـوو بەرەیەکـەوە پێشـمەرگە بەسـەر داعشـدا سـەرکەوتووبووە.[2] ئەمـە بەودواییانـە لـە هێرشـەکەی نزیـك گوێـڕ زۆر بەئاشـکرایی بەدیکـرا کـە تێیـدا کورد لـە رۆژانـی 14-15ی ئابدا

دیکستەر فیڵکینس، « شەڕ بۆ ژیانیان: کۆشکی سپی دەیەوێت کورد یارمەتی رزگارکردنی عێراق لە داعش بدەن، ڕەنگە کورد زیاتر خوازیاری جیابوونەوە بن.» نیویۆرك تایمز، 29ی سێپتەمبەر ، 2014.

fight-lives/29/09/http://www.newyorker.com/magazine/2014

2 -سەردانی نووسەر بۆ سەنتەریKTCC لە بنەسڵاوە لە 19 ی حوزەیرانی 2016. دیدار لەگەڵ وتەبێژی هێزی هاوبەشی شەڕکەر لە ئۆپەراسیۆنی ئیرادەی پۆڵایین (ئۆپەراسیۆنی هاوپەیمانان لەدژی داعش لە عێراق و سووریا) لە 19ی تەمموزی 2016 .سەردان بۆ پێگەکانی بەرەکانی پێشەوەی شەڕ، 18ی تەمموزی 2016. سەردان بۆ ناوچەکانی بەرەکانی پێشەوە لە مەخموور، 20ی تەمموزی 2016.

بەبەشداری پێنج هەزار پێشمەرگە 12 گوندیان رزگارکرد و بەوەش کورد لەشارۆچکەی قەرەقوش (حەمدانییە) نزیکتر بوونەوە. چەند گوندێکی دیکەش هەبوون کە دەکەونە نزیك زنجیرەیەك لە گوندەکانی کاکەییەکان لە بەرەی خازر کە ئەوانیش لە کۆتایی مانگی ئابی ئەمساڵدا ئازادکران.[1]

بەڵام لەگەڵ هەموو هەنگاوێکی نزیکتر بەرەو موسڵ، ناکۆکی لەگەڵ بەغدا لەسەر ئۆپەراسیۆنی موسڵ زیاتردەبێت. بۆ نموونە، لە نیوەڕاستی ئابدا، حەیدەر عەبادی، سەرۆکوەزیرانی عێراق، دەڵێ دەبێت پێشمەرگە"لە شوێنەکانی ئێستای خۆیان بمێننەوە و بوونی سەربازیی خۆیان فراوانترنەکەن."[2] گوتەبێژی جێگری وەزیری دەرەوەی ئەمریکاش رایگەیاند کە دەبێت پێشمەرگە گوێ لە بەغدا بگرن و گوتی:"من پێموایە زۆر گرنگە و ئێمە هەمیشە جەختمان لەسەر ئەمە کردووەتەوە کە پێشمەرگە و هەموو گرووپە جیاوازە شەڕکەرەکانی دیکەی عێراق پێویستە لەژێر کۆنترۆڵ و فەرماندەیی حکومەتی عێراقدا بن."[3] ئەمەش لەگەڵ دەستووری عێراق و رۆڵی ئاسایی پێشمەرگە لەساڵی 2003 و پێشتریش لەو بەروارەدا ناکۆکی هەیە.

[4]سەفین دەزەیی، وتەبێژی حکومەتی هەرێمی کوردستان، لە 21 ی ئابدا ئاماژەیکرد بەوەی دوای ئەوەی داعش تێکدەشکێنرێت، ئەو ناوچانەی لەلایەن پێشمەرگەوە ئازادکراون لەژێر دەستی کورددا دەمێنێتەوە[5]. محەمەد سەیهود، پەرلەمانتاری عێراق کە شیعەیە و سەربە هاوپەیمانی دەوڵەتی یاسایە و هاوپەیمانی نوری مالیکی سەرۆکوەزیرانی پێشووی عێراقە، بانگەشەی ئەوەی کردووە کە کورد لەو ناوچانەی ئازادیان کردوون وەك "داگیرکەر" سەیر دەکرێن. ئەمە شاری موسڵیش دەگرێتەوە

1 -سەردان و دیدارەکانی نووسەر لەگەڵ پێشمەرگە لە گوندی وەردەك، بەرەی خازر، 18ی تەمموزی 2016.

2 -دڵشاد عەبدوڵڵا، «هەولێر داواکەی بەغدا بۆ وەستاندنی پێشڕەوی پێشمەرگە بەرەو موسڵ رەتدەکاتەوە»، 20ی ئابی 2016، 22ی ئاب خوێندراوەتەوە.

article55356781/erbil-rejects-baghdads-request-stop-peshmerga-advance-/08/http://english.aawsat.com/2016 towards-mosul

3 -وەزارەتی بەرگری ئەمریکا: پێویستە پێشمەرگە لەژێر کۆنترۆڵی حکومەتی عێراقدا بێت. رووداو، 19ی ئاب 2016 ، //:http rudaw.net/english/kurdistan/19082016

4 -»وەزارەت: پێشمەرگە لەژێر فەرماندەیی و کۆنترۆڵی کورددا دەمێنێتەوە. 19ی ئاب 2016 ، رووداو /http://rudaw.net english/kurdistan/190820162

5 -»پێشمەرگە وەك داگیرکەر لەقەڵەمدەدرێت»، 21 ئابی 2016.

4708-a61e-8435950df436/Iraqi-MP--Peshmerga-will-be--81e6-http://www.kurdistan.net/en/news/e30c8de8 considered-occupiers

ئەگەر کورد بەشدارییان لە ئۆپەراسیۆنی موسڵداکرد. ئۆفیسی مەسعود بارزانی سەرۆکی هەرێمی کوردستان لە 20ی ئابدا مەسەلەکەی خاوکردەوە و رایگەیاند حکومەتی هەرێمی کوردستان بە رێککەوتننامەکانی پێشووتر کە لەنێوان کورد و بەغدا و هاوپەیمانان بە سەرۆکایەتی ئەمریکا واژۆکراون پابەنددەبێت. [1]

پێنج رێگە بۆ گەیشتن بە موسڵ

فەرماندە سەربازییەکانی کورد جەختدەکەنەوە کە ئەوان پێنج رێگەیان بۆ چوونە نێو موسڵ هەیە، بەڵام سوپای عێراق تەنیا یەك رێگەی هەیە. [2]لە رێگەی یەکەمەوە هێڵێك بە هێڵی 47 ەوە لە رۆژهەڵاتی تەلەعفەرەوە گرێدەدرێتەوە و موسڵ لە تەلەعفەر دادەبڕێت و بە 25 کم بۆسەر ئەو رێگەیە دەچێت بۆ گەڕەکەکانی قەراخ دیکەی ئەم رێگەیە بریتییە لە هێرشبردن لە باشووری رۆژهەڵاتی ئەسکی موسڵ و شاخی بادۆشەوە بۆ موسڵ کە 20 کم لە شارەکە دوورە. رێگەیەکی دووەم لە تلسقۆفەوە هەیە کە داعش لە مانگی ئازاردا هێرشی کردەسەر و تێیدا سەربازێکی ئەمریکی کوژرا.[3] ئەمەش واتە جوڵان بەرەو خوارەوە بۆ رێگەی دووەم کە رێگەی سەرەکییە لە موسڵەوە بۆ دهۆك. رێگەی سێیەمیش بریتییە لەوەی لە رۆژهەڵاتەوە واتە لە باشیکەوە کە نزیکەی 17 کم لە موسڵ دوورە هێرش بۆ ئەو شارە بکرێت. ئەمەش سوودی بۆ گرتنی گەڕەکەکانی رۆژهەڵاتی موسڵ هەیە کە ژمارەیەکی زۆر لە کورد و کەمینەکان لە پێش حوزەیرانی ساڵی 2014 دا لەوێ دەژیان. [4]

---

1 -میوان دۆڵەمەری، « پێشمەرگە پابەند دەبێت بە رێککەوتنە واژۆکراوەکانی نێوان هەولێر- بەغدا و هاوپەیمانانەوە»، 20ی ئابی 2016 http://www.kurdistan24.net/en/news/9e90eee9-8b21-498b-90a4-5d99e97b27c8/Kurdistan-Region--Presidency-releases-statement-about-Mosul-offensive?platform=hootsuite

2 -»پێشمەرگە پێنج دەروازەی هەیە بۆ ئازادکردنی موسڵ»، کوردستان 24 ، 21 ئابی 2016، 22ی ئابی 2016 خوێندراوەتەوە. http://www.kurdistan24.net/en/news/01be23a1-5e47-481b-a12d-df7265cdfad8/%E2%80%98Peshmerga-have-five-gates-to-free-Mosul--Iraqi-army-one%E2%80%99 شێخ جەعفەر مستەفا کۆمێنتی هاوشێوەی هەبوو لە 21 ئابی 2016 دا و ئاماژەیکرد بەوەی پێشمەرگە زۆربەی رێگەکانی بەرەو شارەکە بەدەستەوەیە و مشتومڕی ئەوەی کردووە عێراقییەکان نەیانتوانیوە شارۆچکەی گەیارە زیاتر لە 60 کم لە باشووری موسڵەوە کۆنترۆڵبکەنەوە.
http://rudaw.net/english/kurdistan/21082016

3 -ئەیوب نەسری «شەڕی قورسی پێشمەرگە و داعش لە تلسقۆف، سەربازێکی ئەمریکی کوژرا»، رووداو 3ی ئازاری 2015.
http://rudaw.net/english/kurdistan/030520162

4 -میکایل گۆڵدفارب، (موسڵ سەردەمانێك سیحراوی بوو، بەڵام ئێستا بەمەرگ تەنراوە) 13ی حوزەیرانی 2014، گاردیان.

ڕێگـەی چـوارەم بـۆ هێرشـکردن بریتـی دەبێت لـە هێرشـبردن لـە ڕێگـەی کەڵەك-هەولێرەوە کەلەوێـوە بەرەکانـی شـەڕ نزیکـەی 30 کـم دوورن. لێـرەوە دەکرێـت بەنـاو دەشـتەکانی نەینـەواو گونـدی کەمینەکانـدا، ڕاسـتەوخۆ بـۆ گەڕەکەکانـی ڕۆژهەڵاتـی موسـڵ پێشـڕەوی بکرێـت.

بـژاردەی پێنجـەم بریتییـە لـە جـووڵان بـەرەو سـەرەوەی ڕووبـاری دیجلـە لـە بەرەکانـی پێشـەوەی گوێڕ-خـازرەوە کەکۆنترۆڵکردنـەوەی قەرەقـوش شـاری گـەورە و گرنگـی مەسـیحییەکانی لێدەکەوێتـەوە. ئەندازیـارە ئەمریکییـەکان بەودواییانـە هـاوکاری چاککردنـەوەی پردێکیـان لەسـەر ڕووبـاری زابـی گـەورە کـرد کـە بـۆ هێرشـە چاوەڕاوانکراوەکانـی پێشـمەرگە لـە ئۆپەراسـیۆنەکانی ئـەم ناوچەیـەدا یارمەتیـدەر دەبێـت.[1] لەکاتێکـدا پێشـمەرگە دەتوانێـت لـە هەمـوو لایەکـەوە هێـرش بکاتـە سـەر شـارەکە، سـوپای عێـراق تەنیـا لـە گەیـارەوە کـە لـە25 ی ئابـدا کۆنترۆڵکـرا، بـەرەو سـەرەوە دەجولێـت. سـوپای عێـراق لەوکاتـەی لـە 10ی تەممووزەوە بنکـەی ئاسـمانی گەیارەیـان کۆنترۆڵکردەوە، بەهێواشـی پێشـڕەویان کـرد. ئەمریـکا ڕایگەیانـد کـە 560 سـەرباز لـە بنکـەی ئاسـمانی گەیـارە جێگیـردەکات. زۆرجـار ئـەم بنکەیـە لەلایـەن نزیکـەی 6000 سـەربازی ئەمریکییـەوە کـە ئێسـتا لەعێراقـدان وەك بەشـێك لەهێـزی هاوبەشـی شـەڕکەر لـە ئۆپەراسـیۆنی ئیـرادەی پۆڵایـن (ئۆپەراسـیۆنی هاوپەیمانـان لـەدژی داعـش لـە عێـراق و سـووریا) بـە ڕۆژئـاوای گەیـارە (Q-West) ناودەبرێـت.[2] ئـەو ڕاسـتییەی کـە بـۆ پێشـڕەویکردن لـە بنکـەی ئاسـمانی گەیـارەوە بـۆ نێـو شـاری گەیـارە مانگێکـی خایانـد و نیـوەی سـوپای عێـراق بەشـداری تێداکـرد، پێشـڕەویی خـاوی سـوپای عێـراق بـەرەو موسـڵ ڕووندەکـردەوە.

پێشـڕەویکردن بـە ئاراسـتەی موسـڵ لـە لایـەن پێشـمەرگە و سـوپای عێراقـەوە پێشـبڕکێ و جەنگێـك نییـە بـۆ کۆنترۆڵکردنـەوەی شـارەکە، بەڵکـو خنکانێکـی لەسـەرخۆو هێواشـی شـارەکەیە. ئەمـەش لـە پلانـی وینفیلـد سـکوت ئەناکـۆدا بـۆ شکسـتپێهێنانی کۆنفیدراڵـی ویلایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکا لـە جەنگـی ناوخـۆی ئـەو وڵاتـە دەچێـت.

پێویسـت بـە هێرشـێکی خێـرا نـاکات بـۆ سـەر شـارێکی گـەورە کـە سـەردەمانێك دواى

---

https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/jun/13/mosul-iraq-stalked-by-death-armed-isis-militants

1 -ستیفن کالین، (سەربازە ئەمریکییەکان بەردەوام لە چالاکیدان لەکاتێکدا شەڕی موسڵ نزیکدەبێتەوە) ڕۆیتەرز، 1ی ئەیلوولی 2016 . http://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-iraq-usa-idUSKCN1175LN

2 -دان لامۆس لەڤەدەی مۆریس، (پنتاگۆن بە سەدان سەربازی دیکە بۆ عێراق دەنێرێت دوای کۆنترۆڵکردنی بنکەیەکی ئاسمانی گرنگ) ، واشنتن پۆست، 11ی تەمموزی 20016.

بەغدا گەورەترین شاری عێراق بوو. لەبەر فرەیی گرفت وئاستەنگەکان، داعش هەموو شارۆچکەکانی قایمکردووە و خودی موسڵی بە تونێل و بۆمبی چێنراو تەنیووە و لابردن و پاککردنەوەی ئەم بۆمبانە لەنێوچەکان وەکو فڕۆکەخانەی گەیارە هێواش و ماندووکەرە و پێش تەواوکردنی ئەمانە راوێژکارانی ئەمریکا ناتوانن بگەنەجێ کە بڕیارە پشتیوانی پێشڕەوییەکان بکەن. هێزەکانی پێشمەرگە بەهۆی تەقینەوەی بۆمبە چێنراوەکان لەو گوندانەی کە لە داعشی پاکی کردووەتەوە، تائێستا چەندین ئەندامی لەدەستداوە. [1]

داعش لەموسڵ بەرەو لاوازی زیاتر دەچێت و لەسەر کاری دڕندانە وتاوانەکانی لەدژی دانیشتووانی ناو موسڵ، وەك سەربڕینی بەکۆمەڵی دانیشتووانی ئەو شارە بەردەوامە. سەرکردەکانی داعش بەردەوام لەلایەن هاوپەیمانانەوە دەکرێنە ئامانج، بۆنموونە ئەبویەحیا ئەلوەیزی لە بۆردومانێکی ئاسمانیدا لە 27ی ئابدا کوژرا.[2] لەگەڵ ئەوەشدا، لەکاتێکدا کە هاوپەیمانان لە چوونە نێو شارەکە نزیك دەبنەوە، هەزاران پەناربەری موسڵ و ناوچەکانی دەوروبەری هەڵدێن. هەرێمی کوردستان جێگەو پەناگەی بۆ زیاتر لە نیو ملیۆن پەنابەری نێوخۆیی ئامادەکردووە کە لە شەڕی داهاتووی موسڵ هەڵدێن. [3] نووسینگەی هاوئاهەنگی کاروباری مرۆیی لەعێراق OCHA رایگەیاند کە لەمانگی حوزەیرانەوە تا ئێستا 84 هەزار هەڵاتوون . [4]

پێدەچێت هاوپەیمانیی ئەمریکا کاری زۆری کردبێت بۆ هاندانی حکومەتی هەرێمی کوردستان تاوەکو دوای ناکۆکییەکانی نێوەڕاستی مانگی ئاب لە بەغدا، لەسەر پلانەکان لەگەڵ حکومەتی ناوەندی عێراق رێککەون. برێت ماکگۆرك نێردەی تایبەتی ئەمریکا بۆ هاوپەیمانێتی شەڕی دژی داعش، لە تویتێکدا لە 29ی ئاب گوتی:" پێشوازی لە دانووستاندنەکانی نێوان حەیدەر عەبادی سەرۆکوەزیرانی عێراق و نێچیرڤان بارزانی سەرۆك وەزیرانی هەرێمی کوردستان سەبارەت بە جەختکردنەوە لەسەر ئۆپەراسیۆنی

1 -دیدار لەگەڵ تیمەکانی ئەندازیاری پێشمەرگە و مین هەڵگرتنەوە، 15ی کانوونی یەکەمی 2015.

2 -(گورزە ئاسمانییەکانی هاوپەیمانان سەرکردەیەکی داعش لە موسڵ دەکوژێت)، رووداو 27ی ئابی 2016. /http://rudaw.net english/middleeast/iraq/270820161

3 -پشتیوان جەمال (حکومەتی عێراق خۆی ئامادەدەکات بۆ شەپۆلێکی نوێی ئاوارەکان لە دوای هێرشی موسڵ)، رووداو/ 1ی ئازاری 2016. http://rudaw.net/english/middleeast/iraq/01032016

4 -OCHA لە عێراق، تویت،30ی ئابی 2016،

https://twitter.com/OCHAIraq/status/770607319272988673

موسڵ دەکـەم."[1] بەگوێـرەی راپۆرتێکیـت دیکـە کۆشـکی سـپی رایگەیانـدووە کـە:" سـەرکردەکان جەختیـان لەسـەر پێویسـتی بەدیهێنانـی پێشـڕەوی زیاتـر و بـەردەوام لـە شـەڕی دژی داعـش کـردووە. هەروەهـا بەرەوپێشـچوون و ژیانـەوەی ئابـووری عێـراق و پێشکەشـکردنی خزمەتگـوزاری و کۆمەکـە مرۆییـەکان بـۆ ئـاوارەکان و هاوئاهەنگـی بـۆ ئازادکردنـی موسـڵ بـە پێویسـت زانیـوە." [2]

جۆزێـف ڤۆتێـل ژەنەراڵـی ئەمریکـی دووپاتیکـردەوە کـە " سـەرۆك وەزیرانـی عێـراق دەیەوێـت تاوەکـو کۆتایـی ئەمسـاڵ موسـڵ ئـازاد بکرێتـەوە. بـەڕای مـن، ئەگـەر ئـەوە بـڕیاری سـەرۆك وەزیـران بێـت بـۆ جێبەجێکـردن، دەتوانیـن لـە ئاسـت بەدیهێنانـی ئامانجەکەیـدا بیـن." [3]

ناوچە جێناکۆکەکان لە ساڵی 2009دا (گرووپی قەیرانی نێودەوڵەتی)

ناوچە جێناکۆکەکان و کلیلی موسڵ بۆ چەسپاندنی ئاسایش و ئارامی لە عێراق

هەشت لایەنی تایبەتی پەیوەندیدار بە پێگەی موسڵەوە بۆ کورد هەن:

- موسڵ سـەنتەرێك بـووە بـۆ نائارامـی و کاریگـەری لەسـەر حکومەتـی هەرێمی کوردسـتان هەبـووە و هەیـە و بـۆ بەغـداش کلیلـی یەکگرتوویـی عێـراق بووە.
- پێگەی بەهێز و هەژموونگەرایی نەریتیی عەرەبە سوننەکانە.
- ژمارەیەکی زۆر کورد لەشارەکە دەژین.
- ناوچەیەکی جیاکەرەوەیە لەگەڵ حکومەتی ناوەندی عێراق.
- لەسەر رێگەیەکی بازرگانی ستراتیژییە و شنگال، هەولێر و نەینەوا پێکەوە دەبەستێتەوە.

1 -هەروەها ئۆفیسی سەرۆکوەزیرانی عێراق بەیاننامەیەکی بڵاوکردەوە2016htm.2016-8-29/http://www.pmo.iq/press
بۆ تویتەکەی ماکگۆرك بڕوانە
https://twitter.com/brett_mcgurk/status/770297651501764609

2 -بەختیار گۆران، (بارزانی، عەبادی، بایدن، ئۆپەراسیۆنی موسڵ تاوتوێدەکەن)، هەواڵی کوردستان 24 ، 31 ی ئابی 2016.http://
4545-a6bc-645d44df0fb5/Barzani--Abadi--Biden-discuss-Mosul--www.kurdistan24.net/en/news/cec4371b-91a0
operation

3 -فیل ستیوارت و ئیدریس عەلی، (عێراق بەنیازە ئەمساڵ موسڵ کۆنترۆڵبکاتەوە، ژەنەراڵێکی سوپای ئەمریکی وادەڵێت)، رۆیتەرز 300ی ئابی 2016.
http://mobile.reuters.com/article/idUSKCN115254

• دانیشـتووانە سـوننییەکەی بـۆ کاریگەرییەکانـی ئێـران لەسـەر بەغـدا باڵانسـێکی پێچەوانـە و دژن.
• تورکیا بەرژەوەندییەکی مێژوویی تێدا هەیە.

هەڵوێسـتی کورد لەسـەر موسـڵ بـەدەوری دوو بابەتـی ناوەندیـدا دەخولێتەوە کـە ئەمانەن: مەسـەلەی یەکـەم پەیوەنـدی بـە مافەکانـی کـورد لـە موسـڵ هەیـە. چونکـە ژمارەیەکـی زۆری کـورد لـەوێ نیشـتەجێن و سـەروەت و سـامانیان لەوێیـە. دووەمیـان بریتییـە لـە ڕۆڵـی تەقلییـدی موسـڵ لـە باکـووری عێـراق وەك سـەنتەرێکی حوکـم و فەرمانڕەوایـی. جگـە لـەوە سـەنتەرێك بـۆ نائارامـی و پشـێوی بـووە. لـە دەسـتپێکردنی جەنـگ لەگـەڵ داعـش لە سـاڵی 2014ەوە، هێزەکانـی کـورد هاتنـە نێـو ئـەو ناوچانـەی کـە لـەدوای سـاڵی 2003ەوە لەگـەڵ حکومەتـی ناوەنـدی عێـراق ناکۆکییـان لەسـەریان هەیـە. زۆربـەی ئـەم ناوچانـە ژمارەیەکـی زۆری کـوردی تێدایـە یـان ئـەو ناوچانـەن کـە ڕووبـەڕووی هەڵمەتەکانـی "تەعریـب"ی سـەدام حوسـێن بوونەتـەوە .ئـەوەش بەتایبەتـی بـۆ کەرکـووك ڕاسـت و دروسـتە، بـەڵام لـە موسـڵیش ڕوویـداوە.

لەسـەردەمی سـەدام حوسـێندا، ئـەم شـارە ئامانجێکـی هەڵمەتەکانـی تەعریـب بـوو. دانیشـتووانەکەی لـە ڕەگ و ڕیشـەوە هەڵکەنـران و لابـران. ئێزدییـەکان، ئاشـووری، تورکـمان و کـورد دەرکـران و لادێیەکانیـان وێرانکـران، یاخـوود لـە ناوچەیەکـی نـوێ کۆکرانـەوە. هـۆزە عەرەبەکانـی باشـووری موسـڵیش هانـدران بـۆ ئـەوەی لـەو شـارە نیشـتەجێ بـن. [1]

پێـش سـاڵی 2014 کەنـاری ڕۆژهەڵاتـی شـاری موسـڵ کـە زۆرجـار بـە کەنـاری لای چـەپ نـاسراوە، وەکـو ناوچەیەکـی جێناکـۆك بابەتێکـی جێگـەی بایەخـی کـورد بـووە. لەسـەردەمی نـوری مالیکیـدا حکومەتـی عێراقـی نـەك هـەر بـەدوای ئـەوەدا دەگـەڕا کـە کۆنترۆڵـی خـۆی بەسـەر موسـڵدا بسـەپێنێت بەڵکـو بەشـوێن ئـەوەدا دەگـەڕا کـە کۆنترۆڵـی بەسـەر ناوچەکانـی وەکـو مەخمووریشـدا بسـەپێنێت. خەریکبـوو لەسـاڵی 2009دا سـەربازە کـورد و عێراقییـەکان لەسـەر ئـەو ناوچەیـەی باشـووری موسـڵ لـە یـەك بـدەن. [2]

لەسـاڵی 2014دا کاتێـك شـارەکە کەوتـە دەسـتی داعـش، لێپرسراوێکـی ئەمریـکا بـە ئاژانسـی هەواڵـی ڕۆیتـەرزی ڕاگەیانـد کـە کـورد " زۆر گرنگـی و بایـەخ بـە موسـڵ نـادەن." ئامـاژەی

---

1 -(چەند بانگەشەیەکی دژبەیەك: پێچەوانەکردنەوەی پاکتاوکردنی ڕەگەزی لە باکووری عێراق)، ڕێکخراوی چاودێری مافەکانی مرۆڤ، ئابی 2014، بەرگی 16،ژمارە4 (ئینگیزی). زیاتر لە 1400 گوندنشینی کورد نیشتەجێکرانەوە. https://www.hrw.org/ htm.4/reports/2004/iraq0804

2 -ئەنتۆنی شەدید، (سەرکردەکانی کورد هۆشداری دەدەن لە بارگرژی لەگەڵ مالیکیدا)، 17ی تەمموزی، 2009. http://www. AR2009071604369.html/16/07/washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009

بۆ ئەوەشکرد کە هێزەکانی پێشمەرگە لە کەرکووك بڵاودەبنەوە و جێگیردەبن، بەڵام لە ڕێگەی چوونە نێو موسڵەوە عێراق رزگار ناکەن. [1] هەمان تێڕوانین و بۆچوون لەلایەن شارەزایان و چاودێرانەوە لە مانگی حوزەیرانی 2014دا خراوەتەڕوو. ئوسامە گوڵپی نووسەری کورد لە نووسینێکدا لە رووداو لە کانوونی یەکەمی 2014دا رایگەیاندووە کە دەبێت کورد شەڕی موسڵ نەکەن و دەڵێت:" دەسەڵاتدارانی کورد ئەوەیان رونکردووەتەوە لە شەڕی موسڵدا هاوکاری حکومەتی بەغدای گەمارۆدراو ناکەن"[2]. هەروەکو زۆربەی کورد، ئەو نووسەرە دژی ئەوەیە کە ژیانی کورد بۆ شارێك کە رادەستی بەغدا بکرێتەوە بەفیڕۆ بدرێت. لە رابردووشدا ژمارەیەك لەکورد لەو شارە، لەپێناو یارمەتیدانی عێراق لە شەڕی دژی یاخیبووانـدا گیانیان لەدەستداوە. دواتریش تەنیا ئەوەمان دی کە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی داوای پاشەکشەکردنی کوردی کرد."
گوڵپی ئەوە وەبیر خوێنەران دەهێنێتەوە کە پارتی حەدبا لەساڵی 2009دا کاری لەسەر بەرنامە و لیستێك دەکرد لە موسڵ کە پێیدەگوترا " دەنگ بدە بە ئێمە، دەنگبدە تاوەکو کورد بە زۆر دەربکرێن." [3]سەبارەت بە سەرهەڵدانی داعش، زۆرکەس ئۆباڵەکە دەخەنە ئەستۆی سیاسەتەکانی مالیکی، چونکە بەخشینی ئۆتۆنۆمی زیاتری بە سوننەکان رەتدەکردەوە.[4] هەندێکیش سەبارەت بە هۆکارەکانی کەوتنی موسڵ لەساڵی 2014دا لۆمەی ئەمریکا و ئێرانیش دەکەن و ئەوانیش بە خەتابار دەزانن.
لە11ی حوزەیرانی ساڵی 2011دا عیسمەت رەجەب لێپرسراوی لقی PDKلەموسڵ، لەهەڤپەیڤینێکدا رایگەیاند:"لەوباوەڕەدام مالیکی خۆی ویستویەتی موسڵ لەلایەن داعشەوە بگیرێت تاوەکو پەرلەمان ناچاربکات باری نائاسایی رابگەیێنێت." [5]
ئەو شێواز و ڕێگەی کە تێیدا موسڵ کەوتە دەست داعش، لەگەڵ خودی مێژووی شارەکەدا وەکو پەناگەیەك بۆ توندڕەویی و حەشارگەیەك بۆ ڕێکخراوی قاعیدە

1 -نێد پارکەر، (کورد خەونێك بەدیدەهێنن لەکاتێکدا بەغدا کۆنترۆڵی باکووری عێراق لەدەستدەدات)، رۆیتەرز، 13ی حوزەیرانی 2014. http://www.reuters.com/article/us-iraq-security-kurds-idUSKBN0EO2MJ20140613

2 -بیڵ پارك، (موسڵ و مالیکی و داعش: تێڕوانینی ئەمڕۆ لە هەولێرەوە). ئۆپن دیمۆکراسی، 20ی حوزەیرانی 2014. https:// www.opendemocracy.net/arab-awakening/bill-park/mosul-maliki-and-isis-view-today-from-erbil

3 -ئوسامە گوڵپی، (ئایا پێویستە کورد شەڕی موسڵ بکەن)، 24ی کانوونی یەکەمی 2014. رووداو، http://rudaw.net/english/ opinion/24122014

4 -دەیڤید رۆمانۆ، (موسڵ و شکستی سیاسەتی ئەمریکا لەبەرامبەر عێراق)، رووداو، 12ی حوزەیرانی 2014. http://rudaw.net/ english/opinion/12062014

5 -زانکۆ سەمەد ، (دیدار لەگەڵ سیاسییەکی باڵای کورد)، نیقاش، 11س حوزەیرانی 2014 http://www.niqash.org/en/ /articles/security/3456

دەگونجێت. موسڵ وەکو کلیلێك بۆ ئارامی و ئاسایشی هێزی هەرێمی لە عێراق وایە. لەسەردەمەکانی عوسمانیدا موسڵ سەنتەرێکی هەرێمی بووە بۆ ویلایەت و لە پەیماننامەی سیڤەریشدا لە1920، پێشبینی گشتپرسییەك دەربارەی موسڵ کرابوو تاوەکو بەو شێوازە لەسەر نەخشەی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردی دابنرێت. بەریتانیا لە ساڵی 1920دا، دەستبەجێ وازی لەو بیرۆکەیە هێنا و دەستبەرداری بوو.[1] دواتریش، موسڵ تاوەکو 2003، وەك سەنتەرێکی سەرەکی پشتیوانیکردن لە سەدامی لێهات و تەنانەت دوای داگیرکاری ئەمریکاش هەروابوو.کوڕەکانی سەدام لە موسڵ خۆیان حەشاردەدا و سەرئەنجامیش لەهەڵمەتێکی سەربازیدا لەوێ کوژران. لەساڵی 2004دا، موسڵ بەشێوەیەکی کرداری سەنتەرێك بوو بۆ یاخیبووان لەدژی ئەمریکا و کورد و هێزەکانی ئەمریکا لە کانوونی یەکەمی 2004دا لەو شارەشەڕی یاخیبووانیان کرد. گرووپەکانی ئەنساروسوننە و قاعیدە بە رۆژنامەنووسانیان راگەیاند کە جگە لە ئەمریکا رقیان لەکورد و کەمینەکانی دیکەش دەبێتەوە و دەیانگوت:"کورد لە نیشتمانی ئێمەدا بوونەتە فەرمانڕەوا و ئەمریکای بێباوەڕ و کافرەکانیش نەوتەکەمان دەدزن و تاڵانی دەکەن"[2]. لەدوای2004، شارەکە نوقمی تیرۆر بوو. لەدوای 2007یشەوە نوقمی پاکتاوی رەگەزی بووە و تێیدا پەلاماری رێکخراو بۆسەر کورد و گرووپە ئاینییەکانی وەکو مەسیحی، شەبەك و ئێزدییەکان ئەنجامدراوە.[3]بەگوێرەی ئامارێك نزیکەی 2هەزار و400 کورد لەنێوان 2003 و 2009دا لەوێ کوژراون.[4]

ئەنجام

ئەرکی پێشینەی حکومەتی هەرێمی کوردستان ئەوەیە کە لە پاککردنەوەی شارەکە لەداعش دڵنیابێتەوە تاوەکو ئیتر هەڕەشەی لەسەر دروستنەکات.[5] ئەمە واتای

---

1 -پیتەر سلوگلێت، بەریتانی لە عێراق 1914-1932، چاپخانەی ئیساکا، چاپی 1976، لاپەڕە 116.

2 -ئەحمەد هاشم، یاخیبوون و دژە یاخیبوون لە عێراق، لاپەڕە 101.

3 -لەسەر خاکی هەڕەشەلێکراو: (توندتیژی لەدژی کەمینە نەتەوەکان لە خاکەکانی پارێزگای نەینەوای جێناکۆك)، هیومان رایتس وۆچ، 20ی تشرینی دووەمی 2009، https://www.hrw.org/report/2009/11/10/-vulnerable-ground/violence-against minority-communities-nineveh-provinces-disputed

4 -سپێنسەر توکەر، سایکلۆپیدیای شەڕەکانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست، دەروازەیەك بۆ موسڵ نووسەران کیس مۆرفی و سانتا باربارا، ABC-CLIO، 2010 لاپەڕەکانی 842-844.

5 -رێناد مەنسوور، (موسڵ دوای دەوڵەتی ئیسلامی، ستراتیژی هەرێمی کوردستان)، دامەزراوەی کارینگی بۆ ئاشتی نێودەوڵەتی، 20ی ئایاری 2016.

بەهێزبوونی حکومەتی هەرێمی کوردستان دێت لە ناوچە جێناکۆکەکان و لەنێو کەمینەکاندا کە زۆربەیان حکومەتی هەرێمی کوردستان بە گرەنتی بەرگریکاری خۆیان دەزانن. هەروەها بەمانای پاراستن و ئارامڕاگرتنی سنوورەکانیش لەگەڵ سووریا دێت و ڕێگری لە هاتنی گریمانەیی توندڕەوەکانی وەك شەڕکەرە بیانییەکانی هاوپەیمانی گرووپە جیهادییەکان دەکات.

لەهەمانکاتدا زۆرکەس لەسەرکردە کورد و هێزە هەرێمییەکانی وەکو سعودیە، سەبارەت بە ڕۆڵی میلیشیا شیعەکان و گرووپەکانی وەکو حەشدی شەعبی لەهەر ئۆپەراسیۆنێکی سەربازی بۆ گرتنەوەی موسڵدا نیگەرانیان دەربڕیوە. لێپرسراوانی سوننەی عێراق وەك ئوسامە نوجەیفی، لەچەندین بۆنەدا هەموو لایەکیان لەدژی هەر هێرشێکی میلشیا شیعەکان لەشارەکە ئاگادارکردووەتەوە.[1] پێدەچێت حکومەتی ناوەندی عێراق دەرکی بەوە کردبێت کە بەکارهێنانی میلیشیاکانی شیعە وەك بەشداریکردنیان لە فەللوجە و شوێنەکانی دیکە، سوننەکان دەڕەنجێنێ و پلان و خشتەی کاتی کۆنترۆڵکردنەوەی موسڵ دوادەخات. لە هەمانکاتدا حکومەتی هەرێمی کوردستانیش بەتایبەت لەدوای پێکدادانەکانی خورماتوو، نیگەرانی خۆی لە هەبوونی میلیشیا شیعەکان دەربڕیوە[2]. میلشیا شیعەکانیش کوردیان ئاگادارکردووەتەوە کە ئەوانیش دژی بەشداریکردنی کورد لە ئۆپەراسیۆنی موسڵ دەوەستنەوە.[3]

ناکۆکی لەگەڵ میلیشیا شیعەکان وای لەحکومەتی هەرێمی کوردستان کرد کە لەنزیکترەوە پەیوەندی لەگەڵ ئەسیل نوجەیفی، پارێزگاری پێشووی پارێزگای نەینەوا ببەستێت. بەر لەساڵی 2014، نوجەیفی پەیوەندییەکی خراپی لەگەڵ حکومەتی هەرێمی کوردستان هەبوو، بەڵام لەو کاتەوەی کە لە هەولێر نیشتەجێیە، پەیوەندی تۆکمە و نزیکی لەگەڵ حکومەتی هەرێمی کوردستان بەستووە و میلیشیایەکی بەناوی حەشدی وەتەنی دامەزراندووە کە تێیدا هەزاران کەس بۆبەشداریکردن لە ئۆپەراسیۆنی موسڵ

mosul-after-islamic-state-kurdistan-region-s-strategy-pub-63615/19/05/http://carnegieendowment.org/2016

1 -سیاسەتمەدارێکی عێراقی بانگەشەی ئەوە دەکات بۆ شەڕی موسڵ پێویست بە میلیشیا شیعەکان ناکات.ڕووداو، 8ی شوباتی 2016. http://rudaw.net/english/middleeast/iraq/080220161

2 -مەحموود بۆزئەرسڵان، (پێکدادانەکانی خورماتوو بۆچی لە شەڕە تەقەیەکی ئاسایی زیاترن) ئەلمۆنیتەر، 5ی ئایاری 2016 . turkey-iraq-tuz-khurmatu-new-sunni-shiite-front.html/05/http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016

3 -(میلیشیایەکی شیعە هۆشداری دەدات لە بەشداری پێشمەرگە لە شەڕی موسڵدا)، ڕووداو 24ی حوزەیرانی 2016. http:// rudaw.net/english/middleeast/iraq/240720161

مەشـقیان کـردووە.[1] نوجەیفـی پەیوەنـدی نزیکیشـی لەگـەڵ حکومەتـی تورکیـا هەیـە کـە بەهەمـان شـێوە ئەویـش نیگەرانـی چارەنووسـی سـوننەکانە لـە موسـڵ. ئەندامانـی حەشـدی وەتەنـی لـە ئۆپەراسـیۆنەکانی نزیـك مەخمـوور بەشـداریانکردووە. ڕەنگـە ئـەوەش بتوانێـت دڵنیایـی بـدات سـەبارەت بـەوەی کـە دیمەنەکانـی 2014 دووبارەنابنـەوە کـە تێیـدا پەراوێزخسـتن و دژایەتیکـردن، ڕێگـەی بـۆ دەرکەوتنـی توونـدڕەوی کـردەوە.

ئەنجامـی کۆتایـی ئۆپەراسـیۆنی موسـڵ ڕێگـە بـۆ نەخشەکێشـانەوەی باکـووری عێـراق دەکاتـەوە. [2] ئـەو ئۆپەراسیۆنە کاریگەریـی لەسـەر خواسـتی ئەنجامدانـی گشتپرسـییەك بـۆ سـەربەخۆیی کوردسـتان دەبێـت. هەروەهـا ڕێگـە بـۆ زیاترکردنـی ململانـێ سیاسـییەکان لـە نێـوان بەغـدا و هەولێـردا خۆشـدەکات. هەروەهـا گـرژی لـە دانوسـتاندنی سیاسـی ناوخۆیـی لەنێـوان PDKو ی.ن.ك و گـۆڕان و گرووپەکانـی پەیوەسـت بـە PKKزیاتـر دەکات. دیاریکردنـی چارەنووسـی موسـڵ پەیوەنـدی بـە چەنـد هێزێکـی هەرێمـی وەکـو ئێـران و تورکیـاوە هەیـە ئێـران دەیەوێـت "یەکێتـی" خاکـی عێـراق بپارێزێـت و تورکیـاش دەخوازێـت هەژموونـی مێژوویـی خـۆی لـە موسـڵ بپارێزێـت. [3]

ئەنجامـە کۆتاییەکانـی ئۆپەراسـیۆنی موسـڵ لەسـەر ئـەرزی واقیـع بڕیـاری لێدەدرێـت. ئەگـەر داعـش لاوازبێـت و شـارەکە بـە ئاسـانی بەدەسـتەوە درا، ئـەوا لـەو کاولکارییانـەی بەسـەر روومـادی و فەللوجـەدا هاتـن دوور دەبێـت. بـەڵام ئەگـەر داعـش شـەقام بەشـەقام بەرگریکـرد، ڕەنگـە شـارەکە وێرانبێـت. تەنانـەت زیاتـر لـە زیانەکانـی داعـش کـە لـەم شـارە وەك سـەنتەرێکی بازرگانـی و شارسـتانییەکی دێرینـی داوە، زیانـی بەردەکەوێـت. ئەوانـەش وادەکات کـە گەڕانـەوەی ئـاوارەکان قورسـتر بێـت و حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتانیش خوازیـاری ئەوەیـە کـە ئـەو دوو ملیـۆن ئاوارەیـە زووتـر بگەڕێنـەوە.

لەبـەر ڕۆشـنایی ئـەوە شـەڕی موسـڵ و ئەنجامـە خێراکانـی لەبەرژەوەنـدی کـوردە، بـەڵام ڕەنگـە کۆمەڵێـك ململانـێ و کێشـمەکێش و نائارامـی نـوێ لەنێـوان بەغـدا و هەولێـر

---

1 -سێس فرانتزمان، (گوللەی زیوی عێراق لەشەڕی دژی داعشدا)، ناشناڵ ئینتریست، 20ی حوزەیرانی 2016 . //:http nationalinterest.org/feature/iraqs-silver-bullet-the-isis-fight-17053

2 -سوزانا جۆرج و قاسم عەبدول زەهرە، (شەڕی موسڵ نەخشەی باکووری عێراق دەکێشێتەوە) ، ئەسۆشێتد پرێس، 27ی ئابی http://bigstory.ap.org/article/5271b7f7d7e244e5a9be573ea8919058/mosul-fight-already-redrawing-map- .2016 n-iraq?utm_campaign=SocialFlow&utm_source=Twitter&utm_medium=APnorther

3 -ڕەیدەر ڤیسەر، (سنووره ئیدارییەکانی دەوڵەتی عوسمانی، فیدراڵیی شیعە و سنوورەکانی وزە) لە بنەڕەتدا بە زمانی تورکییە لە ستراتیجیك ئەناڵایز، ئەنقەرە، تشرینی دووەمی 2006. وەرگێڕدراوە لەسەر ماڵپەڕی http://www.historiae.org/vilayet.asp ـ ڕۆبەرت دەبلیو ئۆلسن، بزووتنەوەی نەتەوەیی کوردی لە ساڵانی نەوەتەکاندا، چاپخانەی زانکۆی کنتاکی، لێگزینگتۆنـ 1996، لاپەڕە 109.

دروستبکات و پەیوەندییەکان لەگەڵ هاوپەیمانیی دژی داعش بەسەرۆکایەتی ئەمریکا، ئێران و تورکیاش ئاڵۆزتر بکات.

وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە : دانا مەنمی

کاریگەری ئۆپەراسیۆنی موسڵ لەسەر هەرێمی کوردستان

عەبدولڕەحمان کەریم دەروێش[1]

پووختە

هەمــوو جیهــان بەئۆپەراســیۆنی موســڵەوە ســەرقاڵە و هێزەکانــی ئەمریــکا وچەندیــن وڵاتــی دیکــە لــە بەرەکانــی جەنگــدان لەبــەرەی موســڵ . ســەرجەم وڵاتانــی ڕۆژهەڵاتــی نێوەڕاســتیش بــاس لــە وردەکارییەکانــی ئــەم جەنگــە دەکــەن. ئــەم ئۆپەراســیۆنە وەك ئۆپەراسـیۆنی کۆتایـی قۆناخـی داعـش باسـی لێوەدەکرێـت و بـاس لەئامادەکاریەکانـی قۆناخــی دوای ئــەوە دەکرێــت . کوردیــش بەپەرۆشــەوە چاوەڕوانــی ئــەو قۆناخەیــە کــە تێیــدا لــە هەڕەشــەکانی داعــش ڕزگاری ببێــت ودەیــان دیلــی کــورد ڕزگاریــان ببێــت وچەندیـن گونـد وشـاری کوردسـتانی لەچەپۆکـی تیـرۆر ڕزگاریـی بـبن . ئـەم لێکۆڵینەوەیـە تایبەتــە بــە خوێندنەوەیەکــی گریمانەیــی بــۆ قۆناخــی پــاش گرتنــەوەی موســڵ ودۆخــی کوردسـتان لەوکاتـە و دیاریکردنـی هەڕەشـەکانی سـەر کوردسـتان و ئـەو دەرفەتانـەی کـە چاوەڕواندەکرێـت لـەدوای نەمانـی داعـش لەموسـڵ بێنـە کایـەوە.

پێشەکی

جەنـگ خـۆی گرنـگ نییـە، بەڵکـو ئـەو بەرەنجامـەی پێیـدەگات گرنگـە. ئـەو دۆخـەی ڕاسـتەوخۆ وناڕاسـتەوخۆ لێیدەکەوێتـەوە گرنگـە . جەنگـی موسـڵیش بەتایبەتـی جەنگێکـی سیاسـییە و بەرەنجامـی باڵانسـگیریەکی هەرێمییـە و هەمـوو هێزێـك دەیەوێـت وەك خاڵـی

---

1 -مامۆستای زانسە سیاسیەکان- زانکۆی سەلاحەدین

وەرچەرخـان بـۆ بەهێزکردنـی هەژموونـی خـۆی لەنێوچەکـەدا بەکاربێنێـت. دوای هەمـوو جەنگێـك قۆناخیکـی نـوێ دەسـتپێدەکات. ئەوهێزانـەی جەنگەکـە دەبەنـەوە ئـەوان دەتوانـن رۆڵیـان لەقۆناخـی دوای جەنـگ هەبێـت. [1]ئۆپەراسـیۆنی موسـڵ زۆر گرنگـە ، چونکـە داهاتـووی عێـراق دیاریـدەکات و سرووشـتی هەژموونـی ئیقلیمـی ونێودەوڵەتـی لەسـەر عێـراق ڕووندەکاتـەوە. لەمـاوەی دوو سـاڵی رابـردوودا قەیرانـە سیاسـییەکانی عێـراق زۆر قووڵـتر بـوون و لـەدوای موسـڵ هەموویـان دەتەقنـەوە، چونکـە پێشـتر بەبیانـووی جەنگـی تیـرۆرەوە کێشـەکان چارسـەرنەکراون.

جگـە لـەوەش ئۆپەراسـیۆنی موسـڵ چارەنووسـی جەنگـی داعـش یەکلاییدەکاتـەوە. کۆنترۆڵکردنـی چارەنووسـی جەنـگ لـە دیاریکردنـی داهاتـووی هێـزەکان لـە قۆناخـی دوای جەنـگ و دابەشـکردنەوەی ناوچەکانـی هەژمـوون و کۆنترۆڵـدا زۆر گرنگـن . ئـەم توێژینەوەیـە گریمانـە دەکات کـە قۆناخـی دوای گرتنـەوەی موسـڵ زۆر دەرفـەت و هەڕەشـەی جۆراوجـۆر لەگـەڵ خـۆی دێنێـت. هەرگیـز قۆناخیکـی ئـارام نابێـت، بەڵکـو قۆناخیکـی دیکـە لـە ملمـلانـێ و کێشمەکێشـی سیاسـی دەسـتپێدەکات. ئـەو میتـۆدەی لـەم توێژینەوەیـەدا بەکاردەهێنرێـت میتـۆدی مێژوویـی و شـیکاری هێـز و میتـۆدی شـیکاری شـوێن و پێگەیـە، بـۆ ئـەوەی پەیوەندییەکانـی نێـوان لایەنەکانـی ململانـێ دەربخرێـت.

یەکەم: موسڵ (نەینەوا)

نـاوی نەینـەوا ناوێکـی زۆر کۆنـە و دەگەڕێتـەوە بـۆ خوداوەنـدی (نینـا) . ئـەم نـاوەی لـە ناوچەیەکـی بەرفـراوان نـراوە کـە موسـڵیش دەگرێتـەوە.[2] نەینـەوا لـە مێـژەوە گرنگییەکـی سـتراتیژی و بازرگانـی و شارسـتانی هەبـووە و لەنێـو ئایینـە ئاسـمانییەکاندا پێگەیەکـی تایبەتـی هەیـە. موسـڵ نـاوی ناوچەیەکـی بەرفراوانـە کـە سـەرجەم باشـووری کوردسـتان لەگـەڵ چەندیـن ناوچـە لـە رۆژئـاوای کوردسـتانی ئێسـتا دەگرێتـەوە کـە تاوەکـو 1926،

---

1 -بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: فاضل زكي محمد، السياسة من وراء الاستراتيجية، دار الحرية، بغداد، 1986.

2 -لە باشوری عێراق لە کەنارەکانی زەلکاوە مەزنەکان شارێك هەبووە بەناوی (نینا) کە زۆر لە نەینەوی کۆنترە. گریمانە دەکرێت پێشتر وڵاتی نوح بووبێت ودوای تۆفانە مەزنەکە ناوچەکانی باشوری جودی ولەسەر دۆڵای دیجلە ناوی نینای هەڵگرت، نینا بەواتای ماسیەکی گەورە (نەهەنگ) وهەندێ جار بە دەریا دێت. لەزۆر جێگا تاوەکو ئێستا کورد بە داپیرە(دایەگەورە) نینا دەڵێت.بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:

Van De Mieroop Marc. A History of the Ancient Near East.Oxford:Blackwell،2007.P235

ئەو کاتەی لکێندرا بە عێراقەوە ، وەك ولایەتێکی سەربەخۆ دەناسرا.[1] حکومەتەکانی عێراق بەجیاکردنەوەی پێکهاتەکانی و دابەشکردنیان لەسەر چەندین پارێزگا، کاریان لەسەر پەرتکردنی ئەم ولایەتە کرد. زۆربەی دانیشتووانی موسڵ کوردن ، هەروەها عەرەب ، تورکمان ، کلدان ، ئاشووری و ئەرمەن. موسڵ وەك بنیات جیۆستراتیژی بریتییە لە تەواوی باشووری کوردستان کە لەسەرەتای سەتەی بیستەمەوە بەتایبەت دوای جەنگی جیهانی یەکەمەوە بەپرسی موسڵ ناسرا. [2]بەڵام دواتر بەهەوڵی حکومەتە یەك لەدوای یەکەکانی عێراق توانرا هەرێمی کوردستان لە موسڵ جیا بکرێتەوە بۆئەوەی چیتر بەپرسی کوردستانەوە نەبەسترێتەوە،[3] بۆیە ئێستا کاتێك باس لە موسڵ دەکرێت، زیاتر باس لە ناوچەی جەزیرەی نەینەوا دەکرێت.[4] کە هەموو ئەو ناوچانەی "دەکەونە رۆژئاوای دیجلە لەنێوان هێڵی ئاسۆیی(-3 °33– °37) بەرەو باکوور و هێڵی شاقوولی(-°41 -7 °43)بەرەو رۆژهەڵات، بەپانتایی(49721) کم2 دەگرێتەوە کە لە رۆژئاوای رووباری دیجلە تاوەکو باکووری دەریاچەی سەرسار و زنجیرە شاخی مەکحول وشۆرە و بەعاج پێکدێت. [5]پێگەی سەربازی و ئەمنی ناوچەی جەزیرە زۆر ئاڵۆز و گرنگە. لەمەودای هزری سەربازی پێگەیەکی زۆری هەیە و هێزە سەربازییەگرنگەکان لەجیهان وناوچەکە بایەخی ستراتیژییان بەم ناوچەیە داوە وبیریان لێکردووەتەوە. ئەمەش بەڕوونی لە هزری سەربازییاندا دەرکەوتووە[6]. ئەم ناوچەیە لەسەر چەندین هەرێمی شارستانی وەك وڵاتی شام و ئەنادۆل و ئێران و مێزۆپۆتامیا و جەزیرەی عەرەبی دایە. جگە لەوەش یەکێکە لە دەروازەکانی رۆژهەڵاتی دەریای نێوەڕاست و جوگرافیا سەربازییەکەی زۆر ئاڵۆزە چونکە ناوچەیەکی شاخاوی و بیابانییە و چەندەها بونیادی تۆبۆگرافی جۆراوجۆری تێدایە. [7]

1 -ستیفن هیملس لونکریك، اربعة قرون من تاريخ العراق الحديث، ت: جعفر الخياط، ط4، بغداد، 1968.

2 -بەپێی لیژنەی موسڵ پانتایی موسڵ بە 87890کمخەمڵێندرا، بڕوانە:

- د.فاضل حسين، اثار مؤتمر لوزان على البلاد العربية، قاهرة، 1958.

- راكلان سكواير، الموصل ام الربيعين، ت: جرجيس فتح الله، الموصل، 1972.

3 -بڕوانە:

- د. عبدالعزيز المفتي، ولاية الموصل، والحقوق الكردية بعد الحرب العالمية الاولى، عمان، 2010.

4 -شایەنی باسە دەشتی نەینەوا بەشێکە لە جەزیرەی نەینەوا . بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:

- دبليؤ. اي . ويكرام، مهد البشرية الحياة في شرق كوردستان، ترجمة: جرجسي فتح الله، بغداد، 1971.

5 -د . سعدون شلال، الاهميةالسياسيةلمنطقةالجزيرةمنالعراق، مجلةالبحوث الجغرافية، عدد20،بغداد. 2013.

6 -David Stevenson، Weth our backs to the wall،theBelknappressof Harvard University Press، Cambridge،Massachusetts USA.2011.

7 -بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:

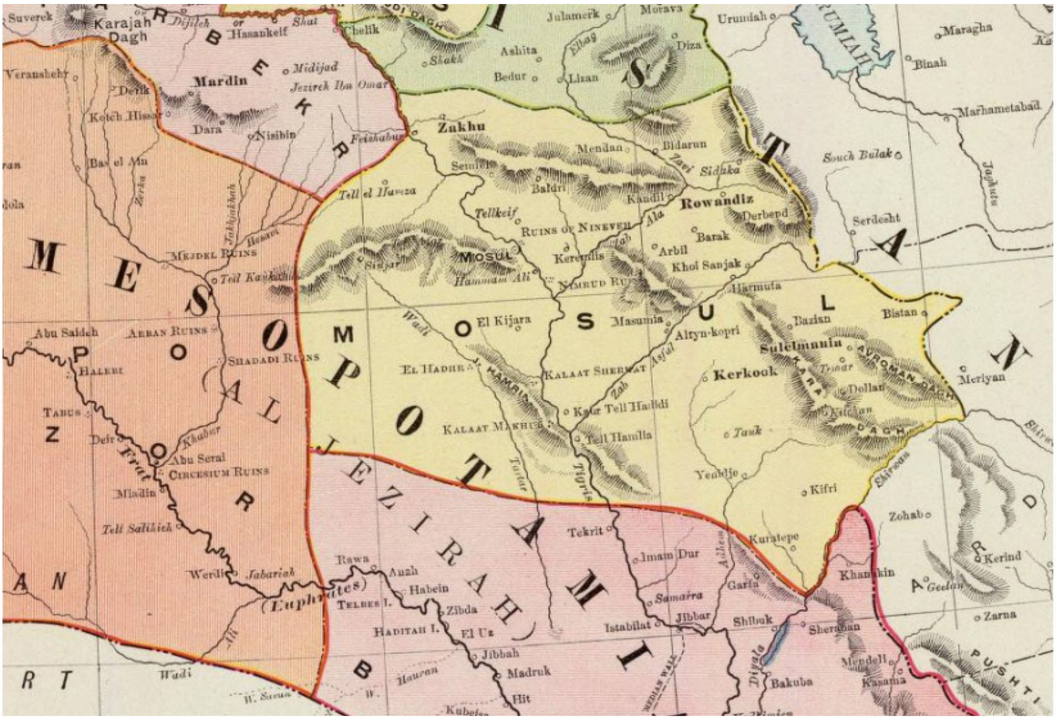

نەخشەی ژمارە(1) پارێزگای موسڵ لەسەردەمی عوسمانی سنوورەکەی بەرفراوان بووە، بەڵام لەسەردەمی عێراقدا تەنیا بەشێکی کەم لەو نەخشەیە نەینەوای پێدەگوترێت.

- شاكر خصباك، العراق الشمالي، دراسة لنواحيه الطبيعية والبشرية، بغداد، مطبعة شفيق، ط1، 1973.

دووەم: پێگەی جیۆستراتیژی نەینەوا(موسڵ) لەسەردەمە جیاوازەکاندا

نەینەوا ناوچەیەکی شارستانی گرنگ بووە لە جیهانی کۆندا و لەماوەی نزیکەی 1500 ساڵدا وەك ناوەندی جیهانی کۆن هەژمار کراوە، چونکە مەڵبەندی سەرەکی دەوڵەتی ئاشووری بووە کە لەو سەردەمەدا زلهێزێکی جیهانی بووە.[1] ئاشووریەکان لەترسی هێرشەکانی باشوورەوە کە لەلایەن بابلییەکان وعەشیرەتەکانی ناو بیابان ئەنجامدەدران، بنیاتی جیۆستراتیژی پاراستنیان بۆ موسڵ داناوە و زنجیرە شاخی حەمرین و مەکحولیان وەك سنوورێکی پیرۆز بۆ ئەو مەبەستە دیاریکردووە. بابلییەکان لەگەڵ مادەکان هاوپەیمانییەکیان دامەزراند و نەینەوایان گرت و دەوڵەتی ئاشووریان رووخاند. هەڵمەتە سەربازیەکەیان لە رۆژهەڵاتەوە کرایە سەر نەینەوا و لەوێوە ئابلۆقەیاندا. ئەوێ دوایی بووە سەربازگەیەی سەرەکی بۆ بەرگریکردن لە دژی رۆمان و بیزەنتییەکان کە لە حەلەبەوە هێرشیان دەکردە سەر نەینەوا . لەو سەردەمەدا ئەسکەندەری مەقدۆنی لەباکوورەوە هێرشیکرد و لە دۆڵی دیجلەوە دابەزییە سەر دەوڵەتی ئێرانی و لەگۆگا گامێلا جەنگێکی یەکلاکەرەوە روویدا کە تێیدا ئێرانییەکان تێکشکان.[2]

شانشینی هەدیاب لەسەرەتای سەردەمانی نێوەڕاستدا،[3] بنیاتی جیۆستراتیژی ئەم ناوچەیەیان پێکدەهێنا. ئیسلامییەکان لە باشوورەوە و لە رێگەی تکریت وبێجی هێرشیانکردە سەر ناوچەکە و ئەو کات موسڵیان وەك سەربازگەیەکی پێشکەوتوو بۆ داگیرکردنی ناوچەکانی باکووری خۆیان دانا. بەمەش رۆڵ و پێگەی جیۆپۆلیتیکی و جیۆسەربازی نەینەوا گۆڕدرا. ئەم رۆڵەش کەم تاوەکو زۆر سەردەمی ئیسلامی گرتەوە و هەر هەمان پێگەیە کە داعش دەیویست بۆ موسڵ دووبارەی بکاتەوە. موسڵ لە سەردەمی عەباسی و ئەمەویدا بووە سەنتەرێکی ململانی لەنێوان باڵەکانی دەسەڵاتی ئیسلامی و مەڵبەندی زۆر شۆڕش . هەموو بزوتنەوەکانی ئەو سەردەمە لەو ناوچەیە کاریان دەکرد بۆ ئەوەی بیکەنە پایتەختی خۆیان. بەڵام ئەوەی گرنگی ئەم سەردەمە دەخاتەڕوو، هەوڵی شۆڤینیستە عەرەبەکان و ئیسلامییە توندڕەوەکانە بۆ

---

1 -سیف لقمان، اصلتسمیةمدینةنینوی وموقعها، ترجمةواعداد: د. حسیبالیاسحدید، 15 /8/ 2016 ،.http://nala4u /15/08/com/2016

2 -زبیربلالاسماعیل،تاریخاربیل،مطبوعاتمجلةهولیر،مطبعةالثقافة، اربیل، 1988.

3 -شانشینی هەدیاب پایتەختەکەی شاری هەولێر بوو.

زیندووکردنەوەی ڕۆڵی موسڵ لە سەردەمی فتوحاتی ئیسلامی، بۆیە وەك بنکەیەکی جەنگی لێدەکەن. لەڕاستیدا لە دوو ساڵی رابردووشدا بۆ کوردستان دەرکەوت کە ئەگەر موسڵ ببێتە دەروازەیەك بۆ ئەو هێزانە، چ جەنگێك بەرۆکی کوردستان دەگرێت.

لە سەردەمی نوێدا موسڵ لە باکوورەوە هێرشی بۆ دەهات و لەدوای جەنگی چاڵدێران لەلایەن عوسمانییەکانەوە داگیرکرا و وەك دەروازەی داگیرکردنی بەغدای لێهات و بووە مەڵبەندی ململانێ لەنێوان ئێران و عوسمانییەکان و چەندین جار لەلایەن ئێرانییەکان هێرشیکرایە سەر. جارێکیان لە 1733 بەسەرکردایەتی نرگز خان و دواتر لە 1743 بەسەرکردایەتی نادر شا ئابلۆقەدرا.[1] هەردوو جارەکەش موسڵییەکان لەبەرگریکردندا خۆیان بەبەرگریکار لە ئایین و مەزهەبی سوننی هەژمار دەکرد و تائێستاش یادەکەی بەزیندوویی لەنێو بیر و ئاوەزی ستراتیژی عەرەب و ئێرانییەکاندا ماوەتەوە. ئێرانییەکان تائێستا دەیانەوێت لەو ڕێگەیەوە بەرەو حەلەب پێشرەوی بکەن وسوننەکانیش ڕێگری دەکەن.[2] چەندەها پلانی جۆراوجۆر بۆ بەستنەوەی ئەم ناوچەیە بەئەورووپا دانراوە[3]. مۆڵتکەی گەورەگرفتی جیۆسەربازیی موسڵی بەهۆی هەرەشەی عەشیرەتە بەدەویەکانیی عەرەبەوە هەژماردەکرد و لە وەسفێکدا باسی ئەوەیدەکرد کە چۆن ئەمانە "لە بیابانەوە دێن وخۆیان دەخزێننە نێو شارەکان و بەترس وتۆقاندن داگیریدەکەن و ئەگەر هێرشی سەختکرایە سەریان ئەوا بەجێیدەهێڵن ودەگەڕێنەوە بیابان و ژن و پارە و خۆراك دەدزن".[4] هەر لەوبارەوە باسیدەکرد کە موسڵ هەمیشە لەباشوور لە قەراخەکانی دیجلە و لە باشووری ڕۆژئاواوە هەڕەشەی داگیرکاری مەترسیداری لەسەرە. موسڵییەکان ڕێگەیان نەدەدا عەرەب بێنە ناو شارەکەیان و بازاڕێکیان لەدەرەوەی ئەو شارە بۆ دانان.[5] ئەم گرفتەش تائێستا بەرۆکی شاری

---

1 -حسین شهید، حصارالموصل أیاما لاحتلال عثماني2013/10/http://www.alsabaah.iq/ArticleShow.aspx?ID=5551801

2 -بۆ زانیاری زیاتربروانە:

- د. ابراهیم علاف، حصارالموصل.. الصراع الاقلیمي واندحار نادر شاه.. صفحة لامعة في تكوین العراق الحدیث، بین الموصل للنشر، الموصل، 1990.

- أ.د.إبراهیم خلیل العلاف، في الذكرى 267 لصمود الموصل بوجه غزو نادر شاه 1743: صمود مدینة .. وتلاحم شعب !! مدونةد. ابراهیم العلاف، الثلاثاء، 9 /4/ 1908html.1995-2010http://wwwallafblogspotcom.blogspot.com

3 .For More Information see; Evans Lewin،the German Road to the East، London;1961.P77-

4 -ابو بكر رشاد، الجغرافیا العسكریة للجمهوریة العراقیة، كلیة القیادة والاركان الملكیة الاردنیة الهاشمیة، عمان، 2006.

5 -ادمند فونماخ،مولتكةفي الموصل، ت:صلاح سلیم علي، بیت الموصل2013/10/http://www.baytalmosul.com/30.

موسڵی گرتووه و کاریگەری تەواوی لەسەر بنیاتی دیمۆگرافی ئەو شارە کردووه. موسڵ لە زهنییەتی عوسمانی و ئێرانی هێشتا بەزیندوویی ماوەتەوە و وەك چۆن لەسەدەکانی پێشوو وێنایانکردووه، تائێستا کار بۆ ئەو ئاواتە دەکەن.

نەخشەی ژمارە (2)موسڵ لەنێو نەخشەی جیۆستراتیژی تورکیا وئێران .

لە جەنگی جیهانی یەکەم نەینەوا بووە کەیسێکی ئاڵۆزی نێودەوڵەتی و تاوەکو 1925 چارەسەر نەکرا و بە لیژنەیەکی نیودەوڵەتی و بە گوشاری بەریتانیا بە عێراقەوە لکێنرا. لە ڕێککەوتننامەی سایکس پیکۆ جێگەی مشتومڕێکی گەورەبوو، بەریتانیا دوودڵ بوو لەوەی موسڵ بۆ خۆی بەرێت و فەرەنساش زۆر پابەندی نەبوو. لەکۆتاییدا بەریتانییەکان بۆ خۆیان بردیان وەك هەرێمێکی جیاکەرەوەی هەژموون بەرامبەر تورکیا بەکاریانهێنا بۆئەوەی ناوچەی کەنداو لەئەنادۆڵ جیابکاتەوە.[1] بەریتانیا لە باشوورەوە هێرشیکردە سەر موسڵ و یەکەم رووبەڕووبوونەوە لە ناوچەی بێجی و دوای ئەوەش لە شەرگات روویدا. بەریتانییەکان هێرشێکی لابەلایان لە نزیك مەخموور ئەنجامدا بۆئەوەی سوپای عوسمانی خۆی نەگرێت وئامادەیی نەکات. هێزی سەرەکی داگیرکردنی موسڵ بە (هێزی دیجلە) ناونرا و لە 1919دا بەپێی هەموارکردنی ڕێککەوتننامەی سایکس پیکۆ بڕیاری گواستنەوەی دەسەڵاتی موسڵ بۆ ژێر دەسەڵاتی بەریتانی درا و بەمەش بەریتانیا بەپێی پرۆسەیەك کە لە 1926 تەواوبوو، دەستی بە لکاندنی موسڵ بە عێراقەوە کرد. بەپێی ڕێککەوتنێك لەنێوان فەرەنسا و بەریتانیا لە1933، لە رۆژئاوای سنووری موسڵەوە سنووری عێراق - سووریای دیاریکرا کە سنوورەکانی موسڵی لەبەری رۆژئاواوە دیاریکرد و چەندین ناوچەی کوردنشین لە موسڵ درانە سووریا .[2] بەبەستنەوەی موسڵ بەعێراق ژمارەی سوننە مەزهەبەکان زیادیانکرد و ڕێگەی لەبەردەم دروستبوونی دەوڵەتێکی شیعی لە باکووری کەنداو گرت. بەوشێوەیەش موسڵ بووە قەپانی تەرازووی مەزهەبی و دواتر رابەرانی عێراق ئەم قەپانەیان گۆڕییە سەر بنەمای نەتەوەگەرایی عەرەبی تاوەکو شیعە و سوننە تێکەڵبکەن کە ئەم سیاسەتەش زیانی کوردی تێدابوو. حکومەتی عێراق لەوناوچەیە پشتیوانی عەرەبی کرد و پرۆسەی تەعریبی دەستپێکرد، بۆیە ژمارەی عەرەب لە موسڵ بەشێوەیەکی بەرچاو زیادی کرد، بەڵام هەستی خۆ بەجیازانین لەعێراق هێشتا لەنێو موسڵ ماوەتەوە. لەسەردەمی بەعس موسڵ بووە پاڵپشتی سەرەکی حکومەتی عێراق تاوەکو باشووری وڵات کۆنترۆڵبکات و دەسەڵات لە بەغدا بپارێزێت کە قەڵەمڕەوی خۆی لەسەر هێڵی موسڵ- تکریت- بەغدا -رووما دی دانابوو. ئێستا بنیاتی جیۆپۆلیتیکی

1 -کامەران احمد حمدامین، کوردستان لەنێوان ململانیی نێودەوڵەتی وناوچەیی 1890-1932، دەزگای چاپی سەردەم، سلێمانی، 2000.

2 -بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:

- عمار شريف كاظم، الحدود العراقية- السورية ، رسالة ماجستير كلية الاداب قسم الجغرافيا جامعة بغداد، 2007.

عێراقی گۆڕدراوە و بە هێڵی بەغدا- نەجەف- بەسرە پێچەوانە بووە.[1] هەربۆیە موسڵ کەوتە پەراوێزی گوشاری بەغدا و بزووتنەوەی یاخیبوون تێیدا سەریهەڵدا. دواییش لەلایەن داعشەوە داگیرکرا و لە عێراق جیاکرایەوە و لەنێو دەوڵەتی خەلافەتی ئیسلامی وەك پایتەختێکی لێهات.

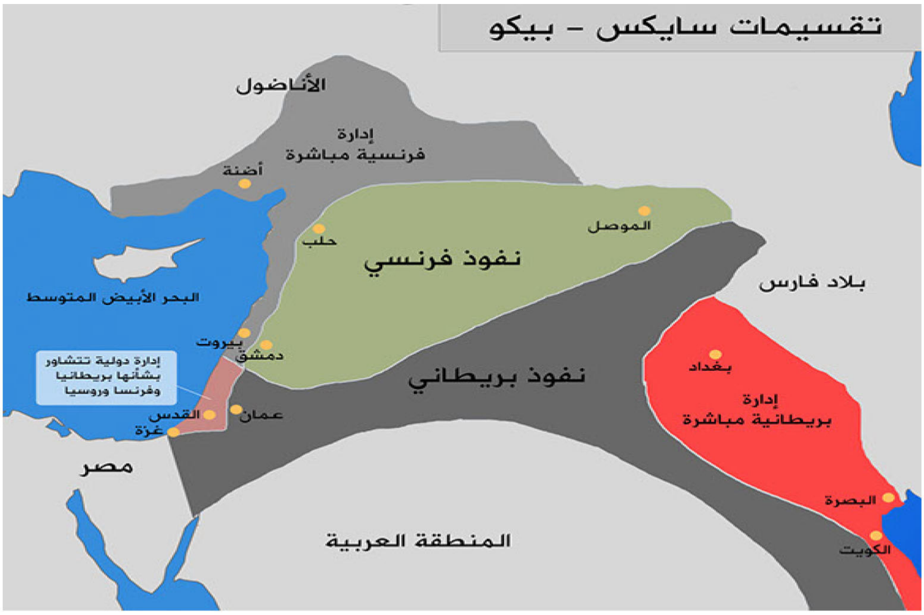

نەخشەی ژمارە(3) ڕێککەوتننامەی سایکس پیکۆ

سێیەم: ڕەهەندی جیۆسەربازی ئێستای شوێنکەوتەی نەینەوا

ئەم ناوچەیە لەڕووی سەربازییەوە ئامانجی ستراتیژی زۆری هەیە و جەنگی داعش سەلماندی کە چۆن دەتوانرێت لەم ناوچەیەوە دەیان ئامانجی سەربازی لە بەغداەوە تاوەکو هەولێر و تاوەکو نزیك دێرەزۆر لە سووریاوە لێبدرێت. لەمێژوودا موسڵ چەنجار ڕووبەڕووی ئۆپەراسیۆنی سەربازی بووەتەوە. لە سەدەی حەوتی پێش زایینـدا لەلایەن هێزێکی هاوبەشی مادی - بابلی لە باشوور و لە ڕۆژهەڵاتەوە هێرشێك ئەنجامدرا و نەینەوای پێ رووخێندرا. لەدوای هێرشەکە مادەکان بۆ بەرژەوەندی

1 -جوان كول، رؤية تاريخية: من المسؤول عن سقوط الموصل؟ت: نون بوست، نونبوست https://www.noonpost.net/ 2014/7/content/297314

بابلییەکان کشانەوە وهەموو دەستکەوتەکانیان لەدەستدا. دوای ئەوەش چەندین جار لە رۆژهەڵات و باشوور و باکوور و رۆژئاواوە لەشکرکێشی بۆئەو ناوچەیە کراوە. ئەم هەموو شاڵاوانە تائێستا لە ناو یادەوەری خەڵکی موسڵ کاریگەرییان ماوە. زۆربەی هەرە زۆری ئۆپەراسیۆنەکانی داگیرکردنی موسڵ خێرابوون و هۆکارەکەشی بۆ بەرگرینەکردنی ئەو هێزەی کە دەبووایە بەرگری بکردبایە و بەئاسانی بەجێیهێشتبوو بۆ هێزەکەی دیکە دەگەڕێتەوە.[1] بەڵام بەهەموو حاڵەتەکان ئەو جەنگەی لەموسڵ ئەنجامدراوە گۆڕانکاری ریشەیی لەهەموو ناوچەکە دروستکردووە.

ز	هێزی هێرشبەر	ئاراستەی هێرش	ئامانج	ئەنجام	توانای بەرگری	کاریگەری
1	ماد + بابلیەکان	باشور- رۆژهەڵات	داگیرکردن	داگیرکردنی نەینەوا وروخاندنی دەوڵەتیئاشور	بەرگری زۆر کرا	سەردەمێکی نوێی دامەزراند
2	ئێرانیەکان	باشور- رۆژهەڵات	=	داگیرکردن نەینەوا	بەرگری کەم	=
3	یۆنانی، ئەسکەندەری مەقدۆنی	باکوری خۆرئاوا	=	داگیرکردنی ناوچەی نەینەوا	=	=
4	ئیسلامی عەرەبی	باشور	=	داگیرکردن	=	=
5	مەغول/ هۆلاکۆ	باشور- رۆژهەڵات	=	داگیرکردنی موسڵ وسەرجەم ناوچەکە	=	=
6	مەغول/تەیمورلەنگ	رۆژهەڵات- باکور	=	داگیرکردنی سەرجەم ناوچەکە	=	=
7	عوسمانیەکان	باکور	=	داگیرکردنی سەرجەم ناوچەکە	=	=
8	ئێران نادر شاە	باشور- رۆژهەڵات	=	تێکشکاندنی هێرشبەران وکشانەوەیان	بەرگری زۆر کرا	قۆناغێکی نوێی لەناوچەکە دامەزراند
9	بەریتانیا	باشور- رۆژهەڵات	=	داگیرکردنی ناوچەکە	بەرگری کەم	سەردەمێکی نوێی دامەزراند
10	ئەمریکا	باشور	=	داگیرکردنی عێراق	بێ بەرگری	=
11	داعش	باشوری خۆرئاوا	=	داگیرکردنی سەرجەم ناوچەکە	بێ بەرگری	=
12	هاوپەیمانی نێودەوڵەتی+عێراق	باشور- رۆژهەڵات	=	هێشتا نەهاتۆتەدی	؟	چاوەروان دەکرێت قۆناغی نوێ دامەزرێنێت

خشتەی ژمارە (1) ئەنجامی گرنگترین لەشکرکێشیەکانی سەر نەینەوا

چوارەم: گرفتی جیۆسەربازی ئەم ناوچەیە

لەم ناوچەیە چەندین گرفتی سەربازی هەیە و ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ دوو هۆکاری

1 -جرترود بيل، احتلال الموصل عام 1918، ت: صلاح سليم علي، http://wwwallafblogspotcom.blogspot. html.1743-267/03/com/2010

سـەرەکی:

1.جیاکردنـەوەی لەگـەڵ ناوچەکانـی ڕۆژهەڵاتـی دیجلـە کـە قوڵایی جیۆسـتراتیژی سـەرەکین بـۆ موسـڵ چونکـە ئەمبـەر و ئەوبـەری دیجلـە یـەك هەرێمـن و یـەك یەکـەی ئۆرگانیـن و بـە جیاکردنەوەیـان لەیـەك، هـەردوولا لاواز دەبـن. بەبوونـی شۆڕشـی کوردسـتان ئـەم ناوچەیـە وەك بنکەیەکـی لێدانـی شۆڕشـی لێهـات. حکومەتـی عێـراق بۆگەرەنتیکردنـی ئـەم ناوچەیـە" دەسـتی بـە تەعریـب و دەرکردنـی دانیشـتوانە ڕەسـەنەکانی کـرد" بۆیە نەخشـەی دیمۆگرافـی بەتـەواوی گـۆڕا. بـە بڵاوبوونـەوەی هـزری توونـدڕەوی ئیسـلامی، ئـەم ناوچەیـە وەك هێڵـی گڕکانـی تیرۆریسـتانی قاعیـدە و دواتـر داعشـی لێهـات.

گرنگترین میحوەرەکانی ستراتیژیی سەربازی ئەم ناوچەیە بریتییە:

- موسـڵ- حەلـەب کـە میحوەرێکـە بەدرێژایـی نزیکـەی 200کـم و سـێ رێگـەی سـەرەکی هەیـە. یەکێکیـان رێگـەی موسـڵ- رەققەیـە[1] کـە 310 کـم درێـژە (ئێسـتا میحـوەری سـتراتیژیی داعشـە) و ئۆپەراسـیۆنی هاوپەیمانیـی نێودەوڵەتـی لەسـەر ئـەم میحـوەرە ئەنجامدەدرێـت. هێزەکانـی پێشـمەرگەی کوردسـتان لەسـەر ئـەم میحـوەرە زاڵـن، بۆیـە پێگەیەکـی جیۆسـتراتیژی گرنگیـان هەیـە. تورکیـاش بـە ناردنـی هێـز بـۆ جەرابلـوس ویسـتی باکـووری حەلـەب داگیربـکات بـۆ ئـەوەی بەشـێکی ئـەم میحـوەرە کۆنترۆڵبـکات و لـە باشـیك بنکـەی سـەربازی دانـا تاوەکـو لەپرۆسـەی گرتنـەوەی موسـڵ و بەدیهاتنـی ئاواتـە دێرینەکانـی ڕۆڵـی گرنـگ بگێڕێـت.

- بەغـدا –موسـڵ: لەنێوچـەی فەتحـە دەکرێـت بەرگـری پێشـڕەویەکانی ئـەم میحـورە بکرێـت. ئـەم میحـورەش410 کیلۆمەتـرە. ئەمریـکا لـە 2003 بـە فڕۆکـە هێـزی بۆگرتنـی گەیـارە وهەمـوو فڕۆکەخانەکانـی ناوچەکـە گواسـتەوە.[2] ئـەم ناوچەیـە بـە ناوچەکانـی دیکـە بەسـتراوەتەوە، بۆیـە جۆرێـك لەئاڵـۆزی دروسـتکردووە و لەکاتـی ململانـێ و گرفـت لەنێوچەیـەك، کێشـە لـە ناوچەکانـی دیکـەش دەردەکەوێـت. ئێـران بـۆ ئـەوەی خـۆی نزیکبکاتـەوە و کاریگـەری لەسـەر ئـەم میحـوەرە جیۆسـەربازیەی هەبێـت، بنکەی سـەربازی هەمەدانـی بـۆ رووسـیا کـردەوە تاوەکـو بەهێـزی ئاسـمانی، کاریگـەری لەسـەر ئـەم میحـورە دروسـتبکات. تورکیـاش 1300 سـەربازی بـۆ باشـیك نـاردووە و15000 میلیشـیای حەشـدی سـوننی ئامادەکـرد بـۆ ئـەوەی لەباکوورەوە کاریگـەری لەسـەر ئـەم میحـوەرە هەبێـت.

---

١ -جامعة دفاع للدراسات العسكرية، سلسلة عروض الجغرافيا السياسية(الجغرافيا السياسية لمنطقة الحدود العراقية السورية)و (الجغرافيا السياسية للمثلث العراقي السوري التركي)، كلية الحرب ، بغداد، 2011.

2 -ليون هارد، عاصفة الصحراء، ت: سعدية الحسنية، الدار العربية للعلوم ناشرون، بيروت، 2005.

- بەغدا- کەرکووك- هەولێر- موسڵ: ئەم هێڵە لەبەرئەوەی شاری خورماتوو بەدەست پێشمەرگەوەیە لە پلانی جیۆسەربازی ئێستادا نییە و تەنیا بۆپشتیوانی لۆجستی بەکاردەهێنرێت.
- میحوەری- دیاربەکر- موسڵ: ئەم میحوەرە دوو ئاراستەی هەیە، ئاراستەیەکی لەنێو قامشلۆ بەرەو موسڵ دادەبەزێت و ئاراستەی دووەم لەگەڵ دۆڵی دیجلەوە بۆ موسڵ دەڕوات.
- چەندین میحوەری دیکە لە باکوور و رۆژهەڵات و رۆژئاواوە هەن. هەموو ئەو میحوەرانەش دوو سەرەن، واتە دەکرێت دەستپێکەکەیان لە موسڵیشەوە بێت.
2. بەشێوەیەکی گشتی گرفتی جیۆسەربازی موسڵ لە باشوور و باشووری رۆژئاوادایە، چونکە مەودایەکی کراوەی هەیە و تاوەکو رووباری فورات پاندەبێتەوە کە هەمیشە هەڕەشەی لەسەرە. باشترین هێڵی بەرگری لەنێوچەی جەزیرە بۆ هەڕەشەکانی باشوور، دەبێ لەسەر زنجیرە شاخی مەکحول لە ناوچەی فەتحە و حەمرین بێت. لەرۆژئاوا بەرگری گونجاو لە شەنگال و بەعاج دەبێت.[1] بەشێوەیەکی گشتی ناوچەی جەزیرەی موسڵ ناوچەیەکی زۆرلاوازە بۆ بەرگریکردن، بەڵام بۆ هێرشکردن بەتایبەت لەڕووی ئاسمانی وجوڵاندنی زرێپۆش، بنکەیەکی گونجاوە. هەر بۆیە حکومەتی عێراق کاتی خۆی فیرقەی زرێپۆشی لەوناوچەیە دانابوو. هەروەها چەندین بنکەی ئاسمانی وەك بنکەی گەیارە لەوێ دروستکردبوو.[2]

1 -فاضل حسين، مشكلة الموصل،ط2، مطبعة اسعد، بغداد، 1967.

2 -بِروانة: عدنان عبدالجبارمحمد، تأثيرالعوامل الجيوبولتيكية للعراق على السوق العراقي،هيئة البحوث والدراسات السوقية،جامعة البكر للدراسات العسكرية العليا، 1989.

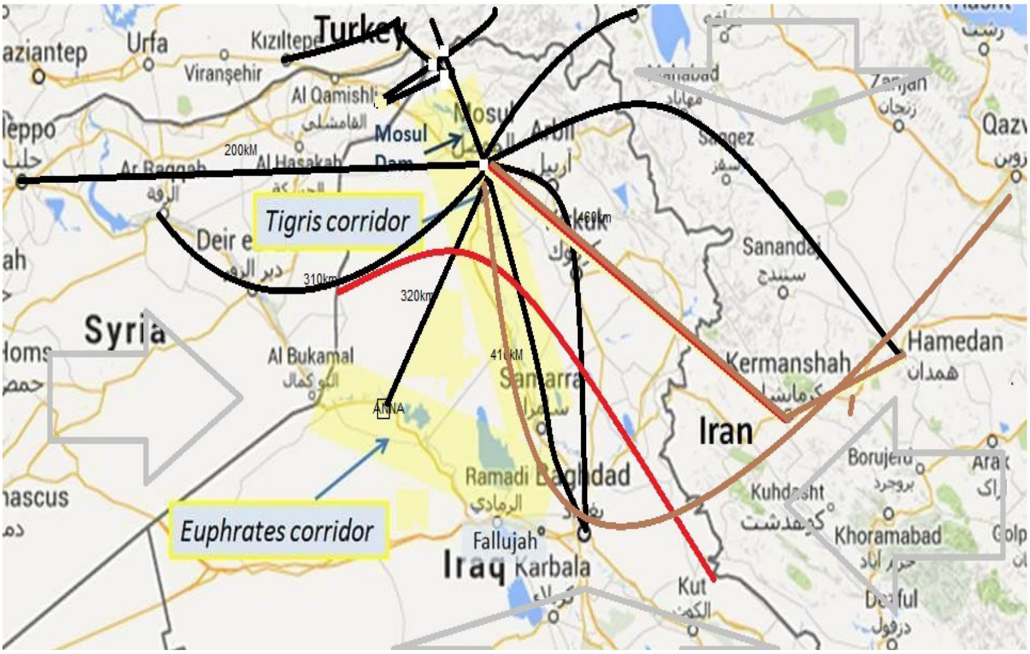

نەخشەی ژمارە(4) میحوەرە جیۆسەربازییەکانی سەر موسڵ

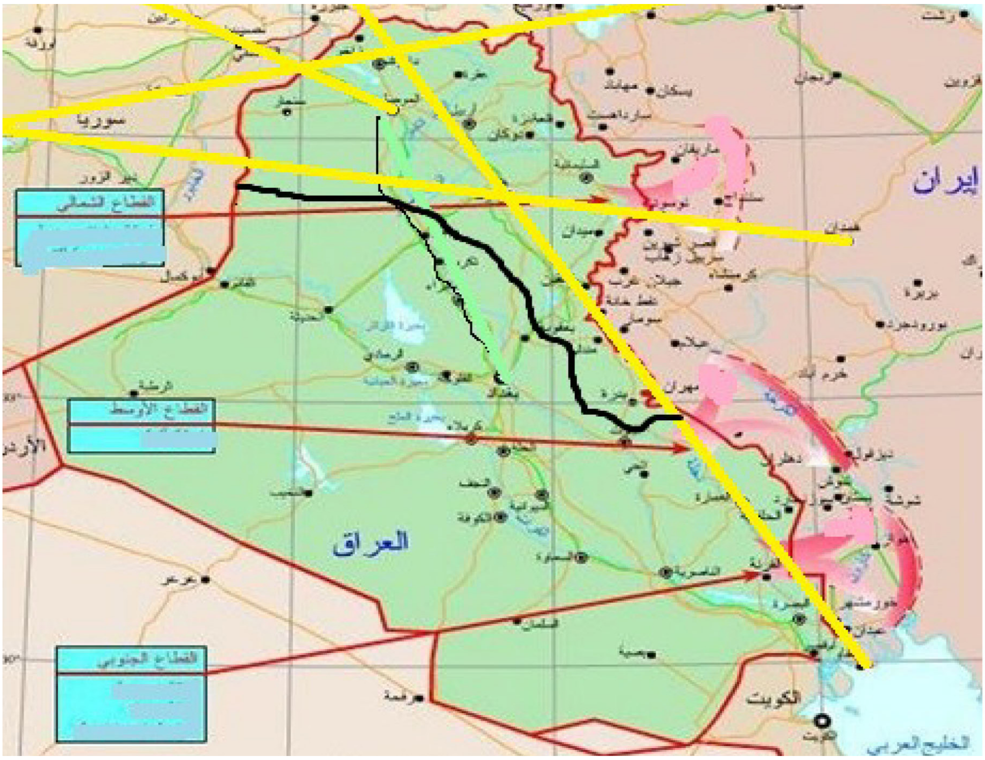

نەخشەی ژمارە(5) هێڵی کاریگەری جیۆستراتیژی لەسەر موسڵ

پێنجەم: گرفتی گرتنەوەی موسڵ

1. گرفتی ناوخۆیی

بەڕێوبردنی شاری موسڵ لە قۆناخی داهاتوو زۆر هەستیارە چونکە دەبێتە خاڵی وەرچەرخان لەچارەنووسی ناوچەکە و ئەگەری هەڵگیرساندنی جەنگی تایفی و نەتەوەیی لەموسڵ لەئارادا دەبێت، چونکە ژمارەیەکی زۆر لە کورد و تورکمان و مەسیحی ...تاد، تووشی زوڵم و زۆر بوونە و چاوەڕواندەکرێت حاڵەتی تۆڵەسەندنەوە دەرکەوێت. دیارە ئامانجی سیاسی لایەنەکان لە گرتنەوەی موسڵ دژ بەیەکن، بۆیە مەترسی زۆر لەئالۆزبوونی دەرەنجامەکان هەیە. هەریەك لە لایەنە عێراقییەکان تێروانینی جیۆپۆلیتیکی تایبەتی خۆیان بۆ موسڵ و دەوروبەری هەیە.[1] دۆخی ناوخۆیی عێراق زۆر خراپە و هەرگیز ناتوانرێت کۆنترۆڵبکرێت، بۆیە حکومەتی عێراق هەموو تواناکانی تەرخاندەکات بۆ ئەوەی میللەتی عێراق رایەڵە بکات بە تەواوبوونی هەموو نەهامەتییەکان دوای ئەوەی موسڵ لەدەست داعش دەردەهێنرێت. بۆیە هەمووی لە چاوەڕوانی ئەو دۆخەدایە.[2] لە پرسی گرتنەوەی موسڵدا تاڕادەیەك هاوسەنگی لەدەستدراوەو هەموو رێککەوتنەکان جۆرێك لە دڵەڕاوکێیان پێوەدیارەو ئەگەری هەڵوەشانەوەیان زۆرە . بەتایبەت زۆر لایەن پابەندی رێککەوتنە مێژووییەکانی خۆیان نەبوون.

2. گرفتە دەرەکییەکان

عێراقییەکان دەزانن کە ناتوانن بەبێ یارمەتی، موسڵ بگرنەوە.[3] دەشزانن بەهۆی گرنگی ستراتیژی و سەربازی و جوگرافییەوەیە، بایەخی جەنگی موسڵ زۆرە بۆ زلهێزەکان. هەروەها بەئاگان لەوەی هەموو دەوڵەتانی هەرێمی چاویان لەسەر موسڵە و خۆشیان وەك ئەوانیدیکە رەفتار دەکەن . بەوشێوەیەش چاوەڕواناکرێت

---

1 -المحرر، الجيش العراقي قرب الموصل. استعجال معركة الموصل .. بين التخطيط العسكري ومبررات ابعاد الحشد؟2016/06/20 انطلاق معركة تحريرالموصل واجماع على ضرورة عدم مشاركة الحشد، الخلاصة،2016/06/15 6:36 http://www.alkulasa.net/ /artical/1994 /

2 -د. أحمد الميالي،هوا جسال مشهد السياسي العراقي.. بين آفاق الحلو مأزق الانسداد 16-7-2016-5-24 http://mcsr.net/ news148

3 -ليزدوسيت كبيرة المراسلين الدوليين- بيبيسي، العراق بحاجة لمزيد من المساعدة قبل معركة الموصل، مركزالرافدين للدراسات والبحوث الإستراتيجية، 21-07-2016 11:46 مساء http://www.alrafedein.com/news.php?action=view&id=10014

موسڵ ئایندەیەکی پرشنگداری هەبێت و رزگارکردنیشی، ئەم شارە پڕدەکات لە ئاڵۆزی . هەموو لایەنەکان هەوڵدەدەن دوای رزگارکردنی، رۆڵێکیان لەنێو موسڵ هەبێت.[1] هەموو هێزە هەرێمییەکانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست راستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ بەشداری لەم جەنگەدا دەکەن. ئێران لە دامەزراندنی پێگەیەك بۆ هاوپەیمانەکانی لەنێوچەی موسڵدا مەبەستی جیۆستراتیژی هەیە بۆ ئەوەی بتوانێ لە رێگەی ئەوانەوە توانای ئەوەی هەبێت کاریگەری هەبێت لە هاوکێشە ستراتیژیەکاندا . تورکیاش بەهەمان شێوە کاردەکات . هێزە نێودەوڵەتییەکان راستەوخۆ لەلایەن هاوپەیمانە لۆکاڵییەکانیان، یان ناڕاستەوخۆ لە رێگەی هاوپەیمانە هەرێمییەکانیان پێگەیەك بۆ خۆیان لەنێوچەکە دادەمەزرێنن. ئەمریکا بەچەند ئامرازێك لەنێوچەکە کاردەکات و هێزی سەربازی و هاوپەیمانی لۆکاڵی و هاوپەیمانی هەرێمیی هەیە، بۆیە توانای کاریگەری لەهەموو لایەنەکان زۆرترە.

شەشەم: مەبەستی جیۆستراتیژی حکومەتی عێراق لە رزگارکردنی موسڵ

حکومەتی عێراق دوای گرتنی گەیارە بەرەو شۆرە و شەرگات و حەزەر هێرشیکرد، تاوەکو لەوێوە تەلەعفەری گرت . چونکە تەلەعفەر بۆ گەمارۆدانی موسڵ زۆر گرنگبوو. داعشییەکانیش هەوڵیاندا بۆ قۆناخی داهاتوو خۆیان لەنێو بیابان قایم بکەن.[2] لەگەڵ ئەوەشدا ئەمریکا پێیباشبوو بەپێی بڕوای سەربازی خۆیان "لە گەیارەوە راستەوخۆ هێرشبکرێتە سەر موسڵ و لەنێو موسڵ جەنگێکی خێرا ئەنجامبدرێت و داعشی پێتەفروتونا بکرێت و شارەکە رزگار بکرێت. بەوشێوەیەش هێڵی سەرەکی هێر، هێڵی هێرشکردن لە باکووری بەغدا بەرەو سامەڕا ، دواتریش بەرەو تکریت وبەلەد وعەلەم و بێجی و زنجیرە شاخەکانی حەمرین ومکحول دەستیپێکرد و هەر لەباشوورەوە چوار هێڵی رووبەڕووبوونەوەی بۆ ئابڵوقەدانی گەیارە کردەوە تاوەکو بەقسەی خۆیان موسڵ رزگار بکەن "[3]. لە کاتێکدا رۆژهەڵات و باشووری رۆژهەڵاتی

1 -جميل مطر، معركة الموصل: صراع معلن بين تركيا وإيران، 2016/8/15 في المركزالاعلامي. عبدالجبارالجبوري، الصراع الدولي والاقليمي في معركة الموصل، 28/8 /2016 - 3:29 مhttp://www.iraqakhbar.com/writings/46080.html

2 -غسان شربل» استراتيجية المواجهة الجديدة لتنظيم الدولة الاسلامية في العراق | |http://www.alqishlah.com/?p=1081

3 -اميرالخفاجي، تحريرالقيارة لها بعاد استراتيجية علي معركة الموصل الحاسمة، بغداد /http://www.mesopot.com/old/ htm44.9/adad13

گەیارە ناوچەی ژێر دەسەڵاتی داعشە و شاری گرنگی وەك حەویجە و ریاز و عەباسی،[1] لەخۆ دەگرێت، عێراقییەکان دەیانویست هاوشێوەی داعش هێرشبکەنە سەر موسڵ و لە باشوور و رۆژئاواوە دەستپێبکەن، چونکە ئەوان باس لەوە دەکەن کە عێراق دوو تابلۆی جیۆپۆلیتیکی هەیە و "ئەمەش ئەوە دەردەخات کە لەگەڵ داعشیەکان یەك ئاراستەی جیۆپۆلیتیکیان هەیە".

1. تابلۆی عێراقی کە لە باشوورەوە بەرەو باکوور پێشڕەوی دەکات و دەڵێن ئەم هێڵە تاوەکو هێڵی بروکسل ناوەستێت.

2. تابلۆی باکوور کە لەباکوورە بەرەو باشوور ئاراستە دەبێت . ئەم هێڵەش لای ئەوان تەمەنی کورتە ناویان لێناوە هێڵی کورد، کە دەیانەوێت وڵاتی خۆیان لە عێراق جیابکەنەوە.

1 -شونم عبدالله، مقابلة مع عبدالجبارالجبوري حول تحرير قيارة، روداو، أربيل2016/7/3،www.rudaw.com

نەخشەی ژمارە (6)ئاراستە جیۆسەربازیەکانی سەر بەغدا لەباکوورەوە بەپێی هزری سەربازی عێراقی

بەوشێوەیەش عێراقییەکان متمانەیان بە کورد نییە، چونکە تابلۆی دووەم لای ئەوان زۆر مەترسیدارە و بۆ شێواندنی کار دەکەن . بۆ ئەم مەبەستە رەنگە لەشکرکێشی ئەنجامبدەن و کوردستان داگیر بکەن. لەوانەیە دەست بە هاندانی شۆڤینییەکان دژی کورد بکەن و موسڵ وەك سەنتەرێك بۆ دژایەتیکردنی بزووتنەوەی کوردی لێبکەن[1] . تاوەکو هەرگیز لەنێوان رۆژهەڵات و رۆژئاوای دیجلەدا یەکگرتنێك روونەدات. چونکە ئەگەر ئەمە رووبدات، تابلۆی جیۆپۆلیتیکی باکوور روونەبێتەوە و ئەوکات ناوچەکە لەدەستدەدەن . هەر بۆیە حکومەتی عێراق دژی کورد پشتیوانی عەشیرەتە

1 -عبدالمنعمال اعسم، موصل منغير اكراد.. شوفينية محسنة،6 /6/ 2016،العدد .154528616http://gilgamish.org/printarticle. php?id=1

عەرەبییەکان دەکات و هانی ئێزدی و شەبەك و ئاشوورییەکان دەدات دژی کورد بن و پشتیوانی PKK دەکات تەنیا بۆ ئەوەی حکومەتی هەرێمی کوردستان نەتوانێ لە رۆژئاوای دیجلە و لەنێوچەی جەزیرەی موسڵ هەژموونی هەبێت[1]. هەموو ئاماژەکان نیشاندەدەن کە دوای پرۆسەی رزگاری موسڵ راستەوخۆ حکومەتی عێراق شاڵاوێکی دڕندانە دژی کوردستان ئەنجامدەدات بۆ ئەوەی کوردستان بۆ ناو سنووری (ئۆتۆنۆمی 1974) پاڵپێوەبنێت [2]. دواتر کوردستان بۆ دوو زۆنی لاواز لەتبکات ، تاوەکو داوای کەرکووك و موسڵ نەکەن.[3] بۆئەم مەبەستەش حکومەتی عێراق پەنای بردووەتە بەر بەمیلیشیاکردنی پێکهاتەکانی عێراق لەو ناوچەیە ودەیەوێت لەو رێگەیەوە هەڕەشە لە کوردستان بکات و ئابڵوقەیەکی سەربازی و ئەمنی لەسەردابنێت.[4] هەربۆیە زۆر سوورن لە بەشداری حەشدی شەعبی موسڵ و دواتر جێگیرکردنیان لەو ناوچەیە. [5]لەبەرامبەریشدا زۆر بە پێشڕەوییەکانی پێشمەرگە دڵگران دەبن و کاری تەواو بۆ لاوازکردنی هێزی پێشمەرگە دەکەن[6] و دەیانەوێ ئۆپەراسیۆنی موسڵ و ئەو تەنازولاتەی بۆ ئەمریکا دەیکەن، بیقۆزنەوە بۆئەوەی داوابکەن دەستکاری نەخشەکانی سایکس پیکۆ نەکرێت.[7] ئەوەی سەیرە، لایەنە عێراقییەکان هەڕەشەی هەڵگیرساندنی جەنگ دژی کوردستان لە دوای تەواوبوونی قۆناخی داعش دەکەن تاوەکو دانیشتووانی عێراق ئامادەیی دەروونییان بۆ حەتمیبوونی هەڵگیرسانی ئەو جەنگە هەبێت کە دەبێ دژی کورد بکرێت. بەمەش بەڕوونی دەردەکەوێت کە عێراق خۆی بۆ جەنگ دژی کورد ئامادە دەکات و هەمووشیان موسڵ وەك بیانوو بەکاردەهێنن. هەڕەشەکانی عەبادی لە پێشڕەویەکانی پێشمەرگە بەرەو ناوچەکانی شەبەك لە نزیك موسڵ باشترین

---

1 -نزارحاتم، كركوك والموصل برزخ بين فريقين.. وإيران تحذر، القبس، بغداد 2008/01/19 12:00 http://archive.alqabas.com/Articles.aspx?ArticleIDr=1

2 -سنوری حکم زاتی 1974 ئەو ناوچانەدەگرێتەوە کە رژێمی صدام حسین بە کوردنشینی هەژمارکرد، سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان ئەو کاتە رەتی کردەوە وجەنگی 1974-1975 هەڵگیرسا وبەپیلانێکی نیودەوڵەتی شۆڕش تووشی نسکۆ بوو. ئەو سنورە سەپێندرا کە نزیکەی 35% خاکی کوردستانی عێراق دەگرێتەوە. ئەوەی بەدیدەکرێت ئەوەیە کە لە دەسەڵاتدارانی عێراق دەیانەوێت هەمان پلان بەسەر کورد بسەپێننەوە.

3 -باسم عبد عون فاضل، سيناريوهات تحريرمدينة الموصل: قراءة استشرافية http://non14.net/68668

4 -الوسوم :اشتون كارترالعراق معركة الموصل، وحدة الدراسات العراقية، مركزالروابط للبحوث والدراسات الاستراتيجية، //:http rawabetcenter.com/archives/29545

5 -معركةالموصل وصراعإ حكام النفوذعلى العراق، 20 /2016/7 w.middle-east-online.com/?id=229820

6 -المليشيات المسلحة واستقرارالعراق، 8 أغسطس،2016 http://fk-news.com/34059.html

7 -مسلم عباس، معركة الموصل والرغبة الجماعية بتجميد تحديثا تسايكس بيكو 2016-05- 17http://annabaa.org/arabic/analyses/6389

نموونەیە. وەك ئەوەیە دەڵێ ئێوە چاوەڕێبکەن تاوەکو ئێمە دێین داعش دەردەکەین دوایش هێرشدەکەینە سەرتان.[1]

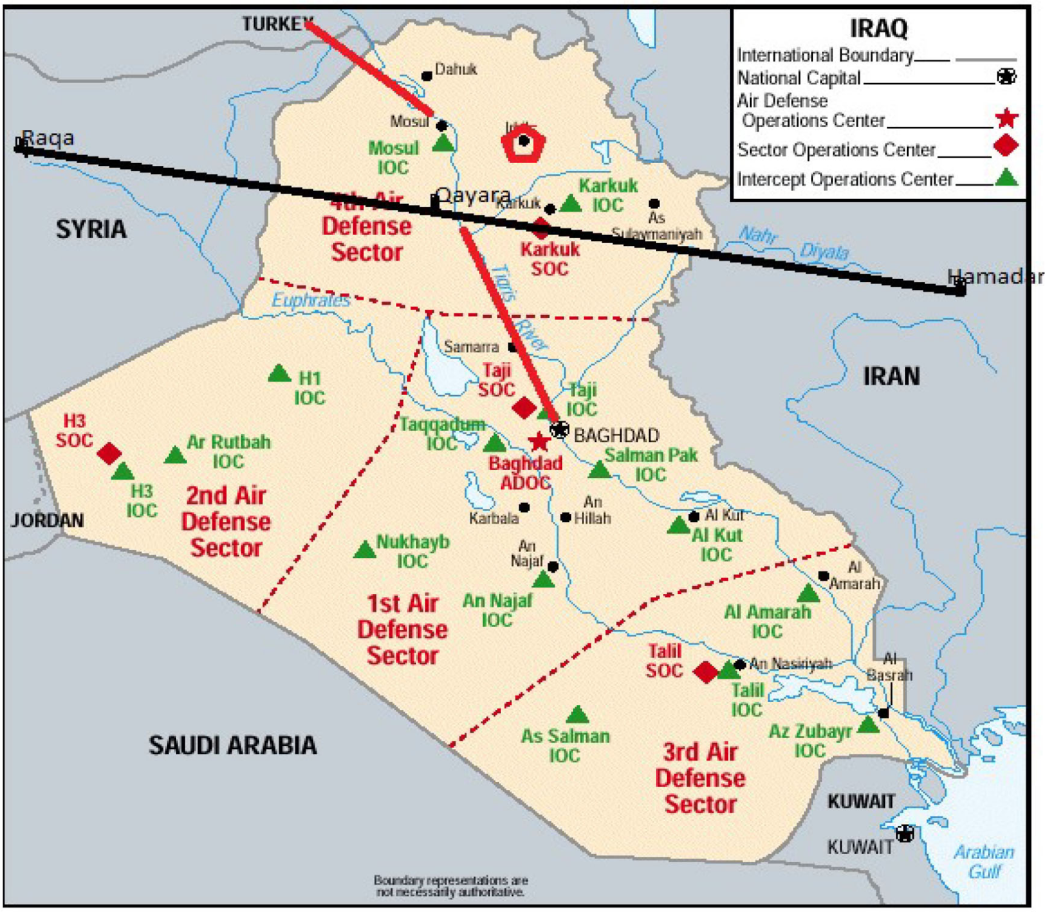

نەخشەی ژمارە(7)ئاراستەکانی ناوچەی فڕینی سەربازی کە تێیدا ئاراستەی هەمەدان - رەققە لەگەڵ بە ناوندگرتنی گەیارە دەردەکەوێت.

حەوتەم: جیۆستراتیژی ئەمریکا لە ئۆپەراسیۆنی گرتنەوەی موسڵدا

پلانی جۆی فۆتێل رەهەندێکی نێودەوڵەتی هەیە ، چونکە بڕیاری جەنگی گرتنەوەی موسڵ بڕیارێکی نێودەوڵەتییە کە لەلایەن ئەمریکاوە سەرکردایەتی دەکرێت .[2] بۆئەم

1 -د. علي فارس حميد، معركة الموصل. محطة التوازن الأخيرة، صحيفة العرب اللندنية 22-4-2016http://mcsr.net/news144

2 -عمرسلمان، تحريرالموصل: أكبرمنكونها معركةhttps://www.noonpost.net/content/13380

مەبەستەش چەندین کۆبوونەوەی نێودەوڵەتی بۆ دیاریکردنی چارەنووسی موسڵ ئەنجامدران.[1] ئەوە دوو ساڵە ئەمریکا بۆ لاوازکردنی بەرگری داعش و کوشتنی ئەو سەرکردانەی کە دەتوانن بەرگری سەختبکەن ، گورزی ئاسمانی دەوەشێنێت و گەمارۆ لەسەر داعش توندتر دەکات . ئەفسەر و جەنگاوەری خۆی لە بنکەی بێل لە مەخموور و لە بەنداوی موسڵ و گەیارە و هەریر جێگیرکردووە و چەندین جۆری چەکی تازەی ناردووە و لەڕووی مەشق و پلانەوە ئامادەیی بەهێزی کردووە و کەناڵی راگەیاندنی تەلەڤزیۆنی حەدبای داناوە تاوەکو پڕوپاگەندەی جەنگ بکات. راوێژکارەکانی ئەمریکا بۆ ماوەی دوو ساڵە پلانی داگیرکردنی موسڵ ئامادە دەکەن و ئەمریکا لە سەرکردایەتیکردنی جەنگی موسڵدا زۆر جدییە . هەر خۆیشی دواتر دەستکەوتەکان بەسەر هاوپەیمانەکانیدا دابەشدەکات.[2] ئەمریکا بەنیازە گەورەترین بنکەی سەربازی خۆی لە هیلالی خەسیب لەگەیارە دامەزرێنێت.[3] ئەمریکییەکان پێیانوایە گرتنەوەی موسڵ ئاسان نییە، ئەمەش نەك لەبەرئەوەی داعش توانای بەرگری هەیە، بەڵکو بەهۆی ئاڵۆزی دەرەنجامی ئەو جەنگە لەسەر هەموو لایەنەکان.[4] هەر بۆیە ئەمریکا و رووسیاش لەسەر میحوەری موسڵ - رەققە پشتیوانی سەرەکییان بۆ هێزی سەربازی فەرمی ئەو وڵاتانەیە تاوەکو ئەجێندای لایەنەکانی دیکە کە بە هێزە هەرێمییەکان بەستراونەتەوە ، جێبەجێ نەبێت. هێزەکانی عێراق بەپشتیوانی ئەمریکا 50کم لە موسڵ دوورن و لەهەمانکاتیشدا هێزەکانی سووریا بەپشتیوانی رووسیا 50کم لە رەققە دوورن. لەگەل ئەوەشدا ئەمریکا پشتیوانی هێزەکانی سوننە و هێزی پێشمەرگەش دەکات و مەشق و راهێنان و پشتیوانی دارایی و لۆجستیان بۆ دەکات . دوای گرتنەوەی موسڵ، ئەمریکا لەنێوچەکە توانایەکی بەهێزی دەبێت و رەنگە هەڵوێستی بەرامبەر سووریا بگۆڕێت، چونکە دەتوانێ لە بنکەی گەیارەوە گورز لە سووریا بوەشێنێت و هێڵی پەیوەندی ئاسمانی نێوان ئێران و سووریا بپچڕێنێت، یاخود ئەم بنکەیە بکاتە

---

1 -راديوسوا، دول التحالف تجتمع لبحث تحضيرات معركة الموصل.http://www.alhurra.com/a/iraq-us-anti-isis-/315531 2016/6/html19

2 -الجبوري، هل يهزم داعش في معركة الموصل،27 /2016/3، https://www.kitabat.com/ar/print/73471.php

3 -بنکەی سەربازی گەیارە گەورەترین بنکەی سەربازی بووە لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەحەفتاکان دروستکراوە. لەناوەراستی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستە و لەرووی جوگرافی لەناوەندی ناوچەی شارێیە لەنێوەندی نیوان دەریاری سپی وکەنداو ودەریاری رەشدایە، جگە لەوەش لەرووی قایمی وتوندوتۆڵی هێڵەکانی بەرگرییەی یەکێکە لەبەهێزترین بنکەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست. لەماوەی 35 ساڵ عێراق ئەوبنکەیە بەرفراواندەکات ودەیان عەمبار و ژووی سەرکردایەتی وژێرخانی لەژێرعەرزبۆداناوە.عبدالامير رويح، تحرير مدينة الموصل.. معركة و توقعات2053 02https://telegram.me/nabaa_news-2016

4 -النهرين، لماذا الإنتصارفي الموصل لايحل معضلة العراق بالنسبة لأمريكا 17 /8/ 2016، http://www.alnahrain.iq/?p=3116

سـەربازگەیەك دژی ئێـران و، پێویسـتییەکەی بـە تورکیـا کەمبێـت.
پێشـبینیدەکرێت بـە گرتنـەوەی موسـڵ، پێویسـتی و پەنـای ئەمریـکا بـە کـورد کەمبێتـەوە و ئـەوکات لـە هەڵوێسـتێکی نێوەنـد لەنێـوان لایەنـەکان بوەسـتێت و سـەروەری دەوڵەتـی عێـراق بـە پێـوەر بگرێـت ، ئەمـەش وادەکات کوردسـتان هەسـت بەپەراوێزخـراوی بـکات .
ئەمریـکا دەبێتـە خـاوەن بنکەیەکـی سـەربازی بەهێـز لـە باکووری ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت و ئـەوکات تواناکانـی بۆپشـتیوانیکردن و رایەڵەکردنـی دانیشـتووانی ناوچـەی جەزیـرەی موسـڵ دەچێـت بۆئـەوەی هەڕەشـە لەسـەر ئـەو بنکەیـە دروسـتنەکەن و بۆئیشـوکاری پەیوەندیـدار بـەو بنکەیـە سـوودیان لێوەربگرێـت. بەوشـێوەیەش گرنگیـی جیۆسـتراتیژی موسـڵ زۆر زیـاد دەکات و ڕەنگـە شۆڤینیسـتەکان ئـەم دەرفەتـە بـۆ بەدەسـتهێنانی پشـتیوانی ئەمریکـی بـۆ لێدانـی کـورد بقۆزنـەوە. بـەڵام ئەمریـکا لانیکـەم بـۆ عێراقێکـی ئاینـدە دەیەوێـت سیسـتەمی فیدراڵـی لەهەمـوو عێـراق بەرجەسـتە ببێـت.

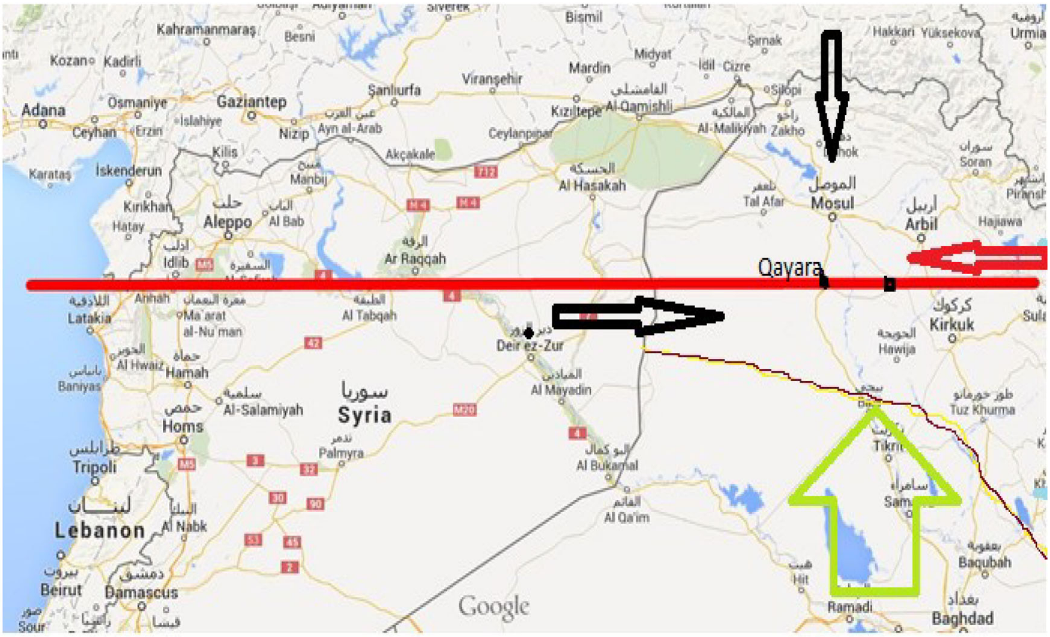

نەخشەی ژمارە(8) هێڵی جیۆستراتیژی بنکەی گەیارە لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست

هەشتەم: سناریۆکانی داعش لەموسڵ

داعــش وەك هێزێکــی تیرۆریســتی تۆقێنــەر، خــاوەن پێگــەی ســتراتیژی خــۆی بــووە. کاریکــردووە بــۆ دامەزراندنــی دەوڵەتێکــی ئیســلامی کــە ســنوورەکانی هەمــوو جیهانــی ئیســلامی بگرێتــەوە. ئــەم رێکخــراوە وەك هەوڵێــك بــۆ زیندووکردنــەوەی ســەردەمی خیلافەتــی ئیســلامی، کــە لەســەردەمی نێوەڕاســتدا دروســتبوو، ســەیردەکرێت. ئــەم هێــزە تۆقێنــەرە، جەنگێکــی گشــتگیری راگەیانــدن دژی هەمــوو هێزێــك دەکات کــە رێگــری بــۆ جێبەجێکردنــی ئاواتەکانــی دروســتدەکات.[1] بۆیــە هەرگیــز گرتنــەوەی موســڵ کۆتایــی بەداعــش ناهێنێــت، بەڵکــو وەك جــاران دەیگەڕێنێتــەوە بــۆ رێکخراوێکــی تیرۆریســتی و توانــای ئەنجامدانــی تیــرۆر هــەر دەمێنێــت و جەنگــی پارتیزانــی ئەنجامــدەدات ، چونکــە:

1. بیروبــاوەری داعــش هێشــتا مــاوە و توانــای دروســتکردنی لایەنگیــری هەیــە و پشــتیوانی هەرێمــی و نێودەوڵەتــی لەئاســتی کەســایەتی و رێکخــراوی ئیســلامیدا هەیــە.
2. داعــش و چەندیــن رێکخــراوی تیرۆریســتی دیکــە توانــای بەردەوامیــان هەیــە، چونکــە هــۆی بوونیــان وابەســتە نەبــووە بەجوگرافیایەکــەوە، بەڵکــو بەتێپەڕاندنــی حوکمــی جوگرافیــا بــووە و ئــەم توانایەشــیان هەرمــاوە،[2] چونکــە:

- ناوچــەی ســەربازی راســتەوخۆیان هەیــە. هەندێــك لــەو ناوچانە ئاشــکران و هەندێکیشــیان نهێنێن .
- شــانەی چالاکیــان هەیــە و توانــای ئەنجامدانــی کاری تیرۆریســتیان لــە ناوچــە جیاجیــاکان هەیــە.
- شانەی نوستوویان هەیە کە مەترسییەکانیان زۆر کوشندەن.
- دەزگای هەواڵگرییان هەیە.
- دەزگای رێکخســتن ودارایــی و راگەیاندنــی جۆراوجــۆر، تەنانــەت پارتی سیاســی و رێکخراوی مەدەنیشــیان هەیە.
- ناوچەی فەرمانڕەواییان هەیە کە تێیدا دەسەڵاتی راستەوخۆ بەکاردەهێنن.

هەرچەنــدە ئــەم رێکخراوانــە وەك دەوڵەتــن، بــەڵام دەوڵــەت نیــن و بــە داگیرکردنــی

1 -بۆ زانیاری زیاتر لەسەر داعش بڕوانە::
- ابي بكر ناجي، ادارة التوحش اخطر مرحلة ستمر بها الامة، مركز الدراسات والبحوث الاسلامية، د.ن.د.ت.

2 -بشيرالوندي، مخاطرمعركةالموصلبينالتكتيكوالاستراتيجية، براثا، 2015 -02- 25http://burathanews.com/arabic/ articles/260078

پایتەختەکەیـان کۆتاییـان پێنایـەت و ناڕووخێـن، بەڵکـو ئاسـت و جـۆری چالاکییەکانیـان دەگۆڕدرێـت. بزووتنـەوەی تاڵیبـان ودەوڵەتەکـەی باشـترین نموونەبـوون. کاتێـك دەوڵەتەکەیـان رووخـا ، گەڕانـەوە بـۆ دۆخـی یەکەمیـان وتوانییـان تائێسـتا بەردەوامبن و لـە هەمـوو ئاسـتەکان بوونیـان هەیـە (ناوچـەی فەرمانڕەوایـی، ناوچـەی سـەربازی، شـانەی چـالاك و نوسـتوو، دەزگای هەواڵگـری، دەزگای سیاسـی و ئیعلامـی و دارایـی و کۆمەڵایەتی). هەنـدێ سـەرچاوە بـاس لـە ئەگـەری کشـانەوەی داعـش لەنێـو موسـڵ دەکـەن . هەڵبـەت بـەر لـەوە، لەژێـر ناونیشـانی بەرگـری کەرامـەت هەنـدێ بەرگـری دەکـەن. ئـەم گریمانەیـە لـەوە سـەرچاوە دەگرێـت کـە داوودەزگاکانـی داعـش هەمـوو هەنگاوەکانـی جێبەجێکردنـی شـەرعیان لەنێـو موسـڵ پەسـتاندووە و بانگەوازیشـیان لەنێـو خەڵـك کـردووە کـە دەبـێ پشـتیوانی حکومەتـی عێـراق نەکـەن ، ئەگینـا دەیانکـوژن وەك چـۆن پیشـتر ئـەو جـۆرە کارەیـان کـردوون. بەخەڵکیـان گوتـووە ئـەوان دەکشـێنەوە بـۆ نـاو بیابـان و بەشـاراوەیی دەمێننـەوە و دەتوانـن دژی کافـر و مورتـەدەکان بجەنگـن. داعـش لـە فەلوجـە و گەیـارە و ئەنبـار سـەرەرای بەرگرییەکـی زۆر، هێـزە سـەرەکییەکەی کشـاندەوە. ئەمـە ئەگـەر بەپێـی ئەزموونـی مێـژووی ئیسـلامی شـیکاری بـۆ بکەیـن". دەبینیـن داعـش وەك سـوپا ئیسـلامییەکانی پێشـتر دەجوڵێتـەوە کـە کاتێـك زانیویانـە دەیدۆڕێنـن کشـاونەتەوە. ئەگـەر هەیـە داعـش بکشـێتەوە بۆئـەوەی خەڵکـی موسـڵ رووبـەڕووی شـیعەکان بکەنـەوە[1]. یـان لایەنـی کـەم موشـاغەلە و ئیسـتینزافێکی زۆری هێـزی هێرشـبەر بـکات.

1 -سربازيوسف،مقربون منتنظيم الدولةالإسلامية: سننسح بمنال موصل ويأتي ‹الروافض›منبعدنا أخباردولية. اربيل، //:http 14/02/2016/02/aranews.org/2016

ز	ناوچەی بەریەککەوتن	ئاستی بەرگری	یارمەتی بەرگریکاران	کشانەوە
1	سامەڕا وتکریت	ئیستنزاف - موشاغلە	داعش یارمەتی نەنارد بۆ جەنگاوەرەکانی کە بەرگرییان دەکرد	کشانەوەی هێزی سەرەکی لەبەرگرییاش جەنگی بەرگری
2	ئامرلی	ئابلۆقەدان - ئیستنزاف	یارمەتی هێزی هێرشبەریان نەدا	کشانەوەپاش جەنگ
3	جەلەولا وقزرەباد	ئیستنزاف - موشاغلە	یارمەتی هێزی بەرگرییان نەدا	=
4	حەمرین	=	=	=
5	شەنگال و زومار	ئیستنزاف	=|	=
6	ئەنبار وفەلوجە	ئیستنزاف وموشاغلە	=	=
7	گەیارە وخالدیەشەرگات	=	=	=
8	میحوەریگوێر وباشیك مخمور	=	هێزی هێرشبەر هەمیشە نوێ دەکرێتەوە	=
9	جرف الصخر	=	هێزی بەرگرییارمەتی نەدرا	=
10	کۆبانی وگرێسپی تەدمور	=	=	=
11	منبەج	=	=	=
12	جەرابلوس	راکێشان	=	کشانەوە بەبێ جەنگ
13	موسڵ	؟؟	؟؟	؟؟

خشتەی ژمارە (2) ڕەفتاری جیۆسەربازی داعش لە هەندێ ڕووبەڕووبوونەوەدا

داعـش تائێسـتا جەنگـی یەکلاییکـەرەوەی نەکـردووە و ڕەنگـە هـەر نەیـکات، چونکـە بەپێـی دەقـە ئایینیـەکان کار دەکات . ئەویـش دەبـێ دووژمنەکانـی بـەرەو ئـەو جەنگـە یەکلاییکەرەوەیـە رابکێشـێت کـە لـە دەقـە پیرۆزەکانـی خۆیانـدا باسـکراوە. ئـەو جەنگانەش کـە دەیـکات تەنیا بـۆ لاوازکردنـی توانـای دووژمنەکانیەتـی.[1] بۆیـە پێشـبینیدەکرێت داعـش بـە چەندیـن گۆڕانکاریـەوە لـەڕووی ئەزمـوون و توانـا و شـارەزایی دارایـی و ئیدارییـەوە خـۆی بـۆ گەڕانـەوە بـۆ دۆخـی جارانـی ئامـادە بـکات. جگـە لـەوەش لـەو ماوەیـەی کـە دەوڵەتەکەیـان دامەزراندبـوو، دانیشـتووانی ناوچەکـە باشـتر و لەنزیکـەوە داعشـیان ناسـی و ئەندامانـی ئـەو ڕێکخـراوە بەبـێ وچـان کاریـان بـۆ دروسـتکردنی لایەنگیـر و ڕێکخسـتنی کەسـانی سـەر بەخۆیـان کـردووە و شـانەی جۆراوجۆریـان دامەزرانـدوون. سـەدان و هەزاران خێزانـی عەرەبـی دانیشـتووی بیابانەکانـی نێـوان عێـراق و سـووریا و شـارە سـووننییەکان خوێنیـان تێکەڵـی نێـو مێـژووی ئـەم ڕێکخـراوە بـووە. جگـە لـەوەش داعـش پێـش ئـەوەی خیلافـەت دابمەزرێنێـت بەچەندیـن سـاڵ تیۆرسـازیی بـۆ هەنـگاوە سـتراتیژییەکانی کـردووە. تەنانـەت بەشـێوەیەك تیـۆری بـۆ دۆڕاندنیـان لـە جەنـگ دروسـتکراوە کـە هەمـووی لـە

1 -بۆ زانیاری زیاتر لەسەر جەنگی کۆتایی بڕوانە:
-هشام الهاشمي، عالم داعش، دار الحكمة، لندن، 2015.

قازانجی پڕۆژەی ئیسلامیدایە. داعش لەماوەی رابردوودا لە سێ کیشوەر شانەی نوستووی داناوە و لەبەرئەوەی هەموو جیهان جەنگی دژی داعش راگەیاندووە، توانیویەتی دەنگی نارەزایی دژی سیستمی جیهانی بۆ لای خۆی رابکێشێت و خۆی بکاتە لایەنی شەرعی ئایینی ئیسلام. تۆڕێکی بەرفراوانی لە رێکخستن و لایەنگیر هەیە کە هەموویان باوەریان بە جەنگی کۆتایی لەنێوان جیهانی کوفر و جیهانی ئیسلامی هەیە، بۆیە بەو رووخاندنانەی کە لە موسڵ تووشیان دەبێت زۆر کاریگەر نابن.
بەڵام لەبەرامبەردا گریمانەیەکی دیکە هەیە، باس لەوەدەکات کە لەبەر چەندین هۆی خودی و ئایینی و ئایینزایی و نێودەوڵەتی، داعش لە موسڵ بەرگرییەکی بێوێنە دەکات. داعش پێویستی بە بەرگرییەکی زۆر لەنێو موسڵ هەیە بۆ ئەوەی بتوانێ زۆرترین نێوبانگی لەماوەی رووماڵکردنی جەنگەکەدا بڵاوبێتەوە. بەهەمانشێوە داعش ناتوانێ لە کاریگەری جیهانی خۆی بەدووربگرێت ، چونکە خۆی بەزلهێزێکی جیهانی هەژماردەکات و هەموو هەنگاوەکانی بۆئەو مەبەستەش دادەڕێژێت. گریمانەیەکی دیکەش دەکرێت کە رەنگە داعشییەکان هاوشێوەی رێککەوتنیان لەگەڵ تورکیا لە جەرابلوس، لەگەڵ ئەمریکا بۆیەکلاییکردنەوەی چارەنووسی داعشە بیانییەکان وخێزانەکانیان رێککەوتنێك بکەن.

نۆیەم: ئۆپەراسیۆنی گرتنەوەی موسڵ و گرفتی یاخیبوونی سوونەکان

سوونەکان لەدۆخێکی زۆر خراپ و هەستیاردان و کێشە ناوخۆییەکانیان بە ئاراستەیەکی خراپ هەڵاوساوە. چەندین گرووپی یاخیبووی سوونە مەزهەب هەن کە خۆیان ماتداوە و چاوەڕوانی قۆناخی دوای داعش دەکەن بۆ ئەوەی وەك جاران چالاك ببنەوە. بوونی هاوپەیمانی نێودەوڵەتی دژی داعش، هیوای سەرکەوتن و توانای سوونەکانی دژی نەیارەکانیان بەهێزکردووەتەوە ، چونکە ئەوان دەڵێن گورزی ئاسمانی و چەندین دەوڵەت، ئینجا توانیویانە شکستیان پێبێنن ئەگەرنا نەیارە راستەوخۆکانیان هیچیان پێناکرێت. بەوشێوەیەش خۆیان بۆ جەولەیەکی دیکەی ململانێ ئامادە دەکەن کە تێیدا بتوانن ئەمریکا بێلایەن بکەن و هاوپەیمانی جیهانی ئیسلامی سوونە بەدەستبێنن. عەرەبی سوونە ئەجێندای جۆراوجۆری بۆ دارشتنەوەی ناوچەکە هەیە و بەتەنیا

سایكس پیكۆ ناپارێزن[1]. سەرەڕای ئەوەی سوپای عێراق ئەو ناوچانەی رزگاركردووە، بەڵام داعش و هێزە یاخیبووەكانی سووننە كە پێشتر لەو ناوچانە لە هێزەكانی عێراقیان دەدا كۆتاییان پێنەهاتووە و نەتوانراوە بناسرێنەوە و چارەسەر بكرێن. بەمەش ئەگەری سەرهەڵدانەوەیان زۆر زۆرە. زۆر لە دانیشتووانی ئەو ناوچانە باس لەوەدەكەن ئەو هێزانە دەبنەوە هێزی عەشایرە سوونەكان و چەك و پارە لە حكومەتی عێراق وەردەگرن.[2] ئەگەر هەیە حكومەتی عێراق لە دژی كورد دیسانەوە پشتیوانی هێزە سوونییەكان بكات، بەڵام سوونەكان ئەجێندای جۆراوجۆریان هەیە و لەنێو یەكیشدا ئەجێندای دژ بەیەكیان زۆرە. گرنگترین ئەجینداكانیان بەوجۆرەیە:

- كۆنترۆڵكردنەوەی دۆخی عێراق وەك پێش 2003 و دامەزراندنەوەی دەوڵەتێكی مەركەزی كە ئەویش هەڕەشەیەك بۆ سەر كورد دروستدەكات.

- دامەزراندنی هەرێمی عەرەبی سوونی، كە تێیدا لەگەڵ كورد رەنگە تووشی ململانێی سنوور ببێتەوە، چونكە پێشتر حكومەتەكانی عێراق لە سیاسەتێكی بەنێوبانگدا بە ناوی تەعریب، سوونەكانیان لە ناوچە كوردستانییەكان جێگیركردووە.

- دامەزراندنی هەرێمێكی سوونی كە كوردستان و ناوچەی عەرەبە سوونەكان لەخۆبگرێت. بەمەش هەڕەشە لەسەر سەربەخۆیی هەرێمی كوردستان دروستدەبێت.

- بەشێك لەعەرەبی سوونە، ئەوانەی دانیشتووی باكووری زنجیرە شاخی حەمرین و مەكحولن، پێیانباشە ناوچەكانیان بگەڕێتەوە سەر كوردستان و بەوشێوەیە پارێزگای موسڵ دەبێتە بەشێك لە هەرێمی كوردستان و چەند پرۆژەیەكی هاوشێوەش بۆ ناوچەكانی دیالە و تكریت هەیە.

1 -د. ماجدالسامرائي ، خرائطجديدةيرسمهاعرب، المركزالاعلامي 16 /2016/8..

2 -لە كاتی وەرگرتنی لێدوانی تایبەت، چەندین كەسایەتی خەڵكی ئەو ناوچانە جەختیان كردوە لەسەر ئەوەی هێزەجەنگاوەرەكان زۆر بەئاسانی دەتوانن جل وپێناسی خۆیان بگۆرن وجارێك لەگەڵ حكومەتدان وجارێكش دژی دەجەنگێن و هێزی ستراتیژیان لەناو بیابانەكان ماون وهەموو پێداویستیەكانی ژیانیان هەیە.

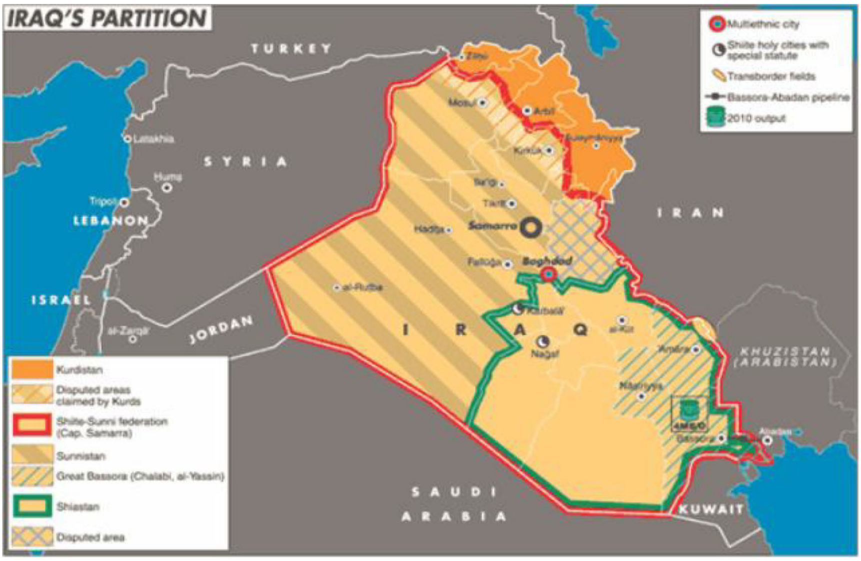

نەخشەی ژمارە(9) سنووری هەرێمی سوونە ، تێیدا سنووری کوردستان بێ موسڵ و کەرکووکە .

نەخشەی ژمارە (10) هەرێمی سوونە وەك سوونەچییەکان دەیانەوێت

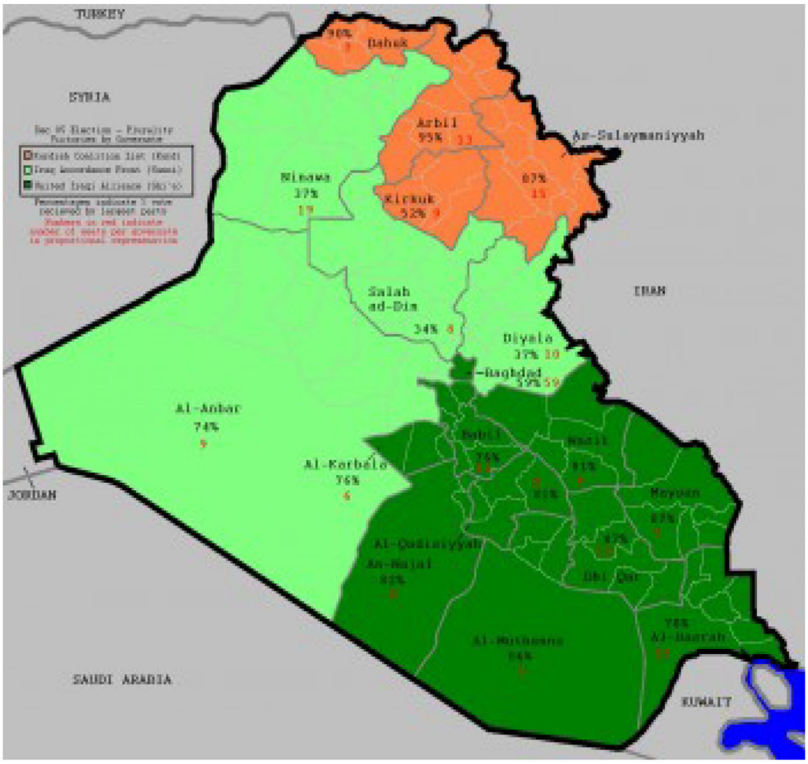

نەخشەی ژمارە (11) سنووری هەرێمی سوونە بەپێی سنووری پێنج پارێزگا کە بە پارێزگای سوونی هەژمار دەکرێن.

دەیەم: کاریگەری موسڵ لەسەر پەیوەندی نێوان هەرێمی کوردستان و حکومەتی عێراق

هەرچەندە لە راگەیاندنی عێراقی و ئەمریکیدا زۆر بەگەشبینییەوە باس لەپرۆسەی گرتنەوەی موسڵ دەکرێت ، بەڵام ئاماژەکان ئەوە نیشان نادەن کە کێشەکانی عێراق کۆتاییان پێبێت. بەڵکو هەمان کێشە پێشووەکانی عێراق کە هێشتا ماون، لەگەڵ ئەو هەموو ئاڵۆزیەی کە دوو ساڵە بەسەریدا کەڵەکە بووە دووبارە دەردەکەونەوە.[1] پرۆسەی گرتنەوەی موسڵ هاتووەتە ئاراوە و هێشتا هیچ پرسێك لەنێوان حکومەتی هەرێمی کوردستان و بەغدا چارەسەر نەکراوە. ئەمەش گرفتێکی گەورەیە. سەرۆکی حکومەتی کوردستان لەسەردانەکەیدا بۆ بەغدا تەنیا گرفتی فرۆشتنی نەوتی

1 -عبدالجليل زيد المرهون، معركة الموصل وصراع إحكامال نفوذ على العراق،2016/7/20،وحدة الدراسات العراقية، مركز الروابط للبحوث والدراسات الاستراتيجية http://rawabetcenter.com/archives/32025

کەرکووکـی بەشـێوەیەکی کاتـی چارەسـەرکرد، ئەمـەش بەهـۆی ئەوەیـە کـە حکومەتـی عێـراق چاوەڕوانـدەکات بەگرتنـەوەی موسـڵ هێڵـێ گواسـتنەوەی نەوتـی کەرکـووك کارا بکاتـەوە. هەروەهـا چاوەڕوانیشـدەکات لـە کێڵگەکانـی نەوتـی موسـڵ و دەوروربـەری نـەوت لـە تورکیـاوە بفرۆشـێت. بەوشـێوەیەش تورکیـا بـەرەو لای خـۆی رادەکێشـێت و ئابلۆقـە لەسـەر کوردسـتان زیاتـر دەکات. پێشـبینیدەکرێت عێـراق لەنێـو گێژەڵێکـی نوێـی ململانـێ و جەنگـی نـوێ بخنکێتـەوە، چونکـە میلیشـیا شـیعیەکان سـوپایەکی بەهێـزن و هەمـوو جـۆرە چەکێکیـان هەیـە و توانـای مرۆیـی و داراییەکـی یەکجـار زۆریـان هەیـە. گەورەتریـن هێـزی سیاسـی عێراقـی کـە شـیعەکانن لەپشـتیانەوەن، بـەڵام ناکۆکـی لەنێـوان شیعەکان لەئاسـتێکی زۆر مەترسیداردایە و رەنگـە بـۆ کپکردنـی ئەمـە، ململانێـی ئایدلـۆژی و مەزهەبـی زیاتـر دەرخـەن تاوەکـو دۆخـی ناوخۆیـی خۆیـان یەکخەنـەوە. لەوبـارەوە حیزبـی دەعـوە گێچـەڵ بـە کـورد دەفرۆشـێت بۆئـەوەی نەتەوەخـوازە عەرەبـەکان و شیعە توونـدڕەوەکان و عێراقچییـەکان لەژێـر چەتـری خـۆی کۆبکاتـەوە، تاوەکـو بـۆ وڵاتـە هەرێمییـەکان بیسـەڵمێنێت کـە تاکـە هێـزن توانـای رووبەڕووبوونـەوەی کوردیـان هەیـە. جەنگـی داعـش دەیـان شـاری وێـران و هـەزاران خێزانـی بێـکار و ئـاوارەی دروسـتکردووە و ملیارەهـا قـەرز و سـەدان هـەزار چەکـداری بەجێهێشـتووە، ئـەم ئاڵۆزیـەش هەڕەشـەیەکی سـەرەکییە بـۆ قلیشـانەوەی ململانێیەکـی چەکـداری. لەعێـراق هیـچ ناکۆکییەکـی سیاسـی چارەسـەر نەکـراوە و چاوەڕواندەکرێـت دوای کۆتایـی جەنگـی داعـش ، بەئاڵۆزییەکـی زۆرتـرەوە بتەقنـەوە. جگـە لـەوەش ناکۆکییـە نەتەوەیـی و ئایینـی وکۆمەڵایەتییـەکان لەمـاوەی جەنگـی داعـش زۆر ئاڵۆزتـر بوونەتـەوەو هەمووشـیان چاوەڕوانـی چارەسـەری دەکـەن.[1]

عێـراق لـە قۆناخـی دوای گرتنـەوەی موسـڵ دەکەوێتـە بـەردەم تاقیکردنەوەیەکـی زۆر قورس تاوەکـو بزانرێـت تاوەکـو چەنـد دەتوانـێ کێشـەی کەمینـەکان چارەسـەر بـکات. گومانیشـی تێـدا نییـە هێشـتا نازانـێ چـۆن گرفتـی کەمینـەکان چارەسـەربکات ، بەڵکـو تەنیـا ئـەوە دەزانێـت کێشـەی کەمینـەکان دژی کوردسـتان بەکاربێنێـت بـۆ ئـەوەی گرفـت و کێشـەی جۆراجـۆری بـۆ دروسـتبکات. بۆیـە ئەگـەر هەیـە حکومەتـی عێـراق لـە کوردسـتان و موسـڵ ململانێیـەکان قەتیـس بـکات و هەمـوو تواناکانـی بخاتەگـەڕ تاوەکـو هـەر لـەو ناوچەیـە

1 -شیعەکان ململانیەکی سەخت لەنێوانیاندا هەیە لە 2006 تاوەکو 2008 تووشی جەنگی ناوخۆیی بوونەوە، سوونەکانیش بەهەمان شێوە گرفتی ناوخۆییان زۆرە وململانی سەخت لەنێوانیاندا هەیە، کوردیش ئەو ململانیە ناوخۆییەی هەیە، هەموو ململانیەکان لەنێوان پێکهاتەکان چاوەروانی یەکلاکردنەوەیە بەهەر جۆرێك بێت.

ململانێیەکان بەردەوامبن و وەك دەرفەتێك بۆ یەکخستنەوەی تواناکان وسەپاندنی دەسەڵاتەکان بەسەر هەموو ناوچەکەدا بەکاربیێنێت. حکومەتی عێراق زۆر دەترسێ موسڵییەکان پەنا بۆ کوردستان بەرن و بەرەو یەکبوونی موسڵ و هەرێمی کوردستان هەنگاو بنێن، بۆیە هەموو تواناکانی دەخاتەگەڕ بۆ تێکدانی ئەو ئەگەرە کە زۆر بەهێزە. بۆیە ئەگەرێکی بەهێز ئەوەیە کە تورکیا دەیەوێت موسڵ بەرەو لای خۆی رابکێشێت و حکومەتی عێراقیش کە دەیەوێت موسڵ بەرەو لای خۆی رابکێشێت ململانییەکی سەخت لەسەر موسڵ بکەن و کوردیش کە دەیەوێت لە ئاگری ئەم ململانێیە دوورکەوێتەوە تووشی کێشمەکێشێکی گەورە بێت.

یازدەیەم : کورد لەقۆناخی پاش گرتنەوەی موسڵ (دەرفەت وئیشکالییەتەکان):

کورد لەو هێزانەیە کە لەماوەی دوو ساڵی رابردوودا رووبەڕووی شاڵاوی داعش بووەتەوەو چەندین ئۆپەراسیۆن وشاڵاوی داعشیان بۆ سەر کوردستان پووچەڵکردوونەتەوە. لەو پێناوەشدا قوربانییەکی زۆریانداوە و ئاگری جەنگی تیرۆر چەندین شار و گوندی کوردستان گرتەوە. بەدرێژایی نزیکەی 2000 کیلومەتر کورد بەرەی بەرگری دژی داعشی قایمکردووە. لە ستراتیژیەتی داعشدا، دەبووایە کوردستانی داگیربکردبایە بۆ ئەوەی بەرەو ئەنادۆل و قەفقاس و ئێران پێشڕەوی بکردایە و تاوەکو دەروازەکانی ئەورووپا رانەوەستایە.[1] بەوشێوەیەش کوردستان بووە هێڵی بەرگری یەکەم دژی داعش و لەجیاتی هەموو جیهان ، پێشمەرگە بەرگری کرد. پێشمەرگەی کوردستان سەلماندی کە هێزێکی سەرەکییە بۆ لەنێوبردنی داعش و لەنێو ستراتیژیەتی هاوپەیمانی نێودەوڵەتیدا وەك هێزێکی سەرەکی بۆ لەنێوبردنی داعش پێگە و پایەیەکی بەرزی بۆ دانرا.[2] بەڵام بە نەمانی داعش ئاراستەکانی ململانێی هێز گۆڕانکاری بەسەردادێت و زۆر پێویستە کورد ئاراستە سیاسییەکانی خۆی بۆ قۆناخی داهاتوو ئامادە بکات.

---

1 -بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:

- عبدالرحمن بكري، داعش ومستقبل العالم بين الوضع السياسي والحديث النبوي الشريف، دار الغرباء للنشر، كولن-لمانيا،2014.

2 -پێشمەرگە جیاواز لەهێزەکانی دیکەی کە رووبەڕووی داعش دەبنەوە، یەکەم هێز بوو ئەفسانەی داعشی تێکشکاند ورووبەڕووی راستەقینەی ئەنجامدا. پێشمەرگەسەرەتا بەتەنها بەرگریکرد، جگە لەوەش پێشمەرکەپابەندبونێکی مرۆیی بێ وێنەی ئەنجامداوە لەجەنگ، بۆیە هێزەنێودەوڵەتیەکان پیشمەرگەیان هەڵبژارد وەك هێزێك لەجیاتی جیهان رووبەرووی تیرۆر دەبێتەوە.

1. دەرفەتەکانی بەردەم کورد پاش گرتنەوەی موسڵ:

هەموو جیهان لە کێشەی کوردستان تێگەیشتووە و زانیویانە کورد قوربانی دەستی توندڕەوی و دیدگای هێزە شۆڤینییەکانە و ئێستا هەموو جیهان ئاگاداری دۆخی کوردستانن، بەوشێوەیەش کوردستان دەتوانێ لەم دۆخەدا داواکاری نەتەوەیی خۆی ئاراستە بکات بۆ هەموو جیهان و گوشار بخاتە سەر عێراق بۆئەوەی مافی چارەی خۆنووسین بداتە گەلی کوردستان . لەهەمانکاتدا بەشێکی زۆری دانیشتووانی کوردستان لەگەڵ جیابوونەوەن لە عێراق. [1]بەشێوەیەکی گشتی، دەتوانین بڵێین دوای گرتنەوەی موسڵ دەرفەتی یەکخستنەوەی خاکی باشووری کوردستان دێتە ئاراوە، بۆیە زۆر پێویستە کوردستانییەکان ئەم دەرفەتە لەدەستنەدەن.

2.گرفتی کورد پاش گرتنەوەی موسڵ:

کورد لەپاش گرتنەوەی موسڵ ڕووبەڕووی چەندین هەڕەشە دەبێتەوە، وەك هەڕەشە ناوخۆییەکان ، کە بەهۆی ململانێی سیاسی نێوان پارتە سیاسییەکان سەریهەڵداوە. بەدەر لەوە گوشارەکانی داڕمانی ئابووری لە کوردستانیش لە ئارادان . هاوکات بۆ یەکەمجار هەرێمی کوردستان لەسەر کەرکووك و موسڵ و خانەقین ڕووبەڕووی هەڕەشەی عێراقی دەبێتەوە. بەشێك لە هێزە سیاسییەکانی کوردستان کە بەهۆی کاریگەریی مەبەستە شاراوەکانەوە، بۆ لەتکردنی یەکڕیزی ماڵی کورد کاردەکەن، ڕووبەڕووی هەنگاوەکانی پێشخستنی کوردستان دەبنەوە. ڕوونە کە کورد یەکدەست نییە و بەداخەوە لایەنە سیاسییەکانی کوردستان، بەهۆی بەرچاوتەسکی ناوچەگەری، بایەخ بە بوونێکی بەهێزی کورد لەناوچەی موسڵ نادەن و هەندێکیان هەوڵدەدەن بۆ قۆناخی دوای موسڵ بەجیا لەگەڵ حکومەتی عێراقی ڕێککەون. بەشێوەیەکی گشتی دەکرێ هەڕەشەکان بەوشێوەیە پۆلێن بکرێن:

---

1 -بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:

Renda Mansour،Mosul After the Islamic State: the Kurdish Regions Strategy،- Carnegie Endowment for International Peace،(May 2016)،available at: http://carnegieendowment.org/2016/05/19/mosul-after-islamic-state-kurdistan-region-s-strategy-pub-63615

- هەڕەشەی سەربازی کە لەوبارەوە پێشبینی حەوت ئەگەری نەخوازراو دەکرێن:

- جەنگ لەنێوان پێشمەرگە و حکومەتی عێراق، ئەم ئەگەرە زۆر لەپێشە.

- جەنگ لەنێوان پێشمەرگە ومیلیشیای حەشدی شەعبی کە لەجیاتی سوپای عێراق ئەم جەنگە دەکەن.

- جەنگ لەنێوان پێشمەرگە و تیرۆری داعش لەماوەی سێ ساڵێ رابردوو دەستیپێکردووە و بەردەوام دەبێت تاوەکو داعش یان ئەوانە هەبن کە لەسەر هەمان بیروباوەڕ جێگەی دەگرنەوە.

- جەنگ لەنێوان پێشمەرگە و میلیشیای حەشدی سوونی و پاشماوەی بەعسییەکان.

- جەنگ لەنێوان پێشمەرگە و هێزە میلیشیاییەکانی ئێزدی وهێزەکانی PKK.

- جەنگ لەنێوان پێشمەرگە و PKK بەپشتیوانی چەند هێزێکی دیکە لەکوردستان.

- جەنگ لەنێوان پێشمەرگە و هێزە لۆکاڵییەکان لەکوردستان بەپشتیوانی عێراق و چەند هێزێکی دیکە.

- جەنگ لەنێوان پێشمەرگە و هێزە چەکدارەکانی کەمینەکان بەپشتیوانی هەندێ لایەنی دەرەکی.

- هەڕەشەی تێوەگلان لە کێشمەکێشی هەرێمی:

- نێوان تورکیا و ئێران.

- نێوان تورکیا و عێراق.

- نێوان ئێران و سعودیە

- نێوان تورکیا و میسر.

- نێوان سووریا و عێراق.

- هەڕەشەی تێوەگلان لە کێشمەکێشی نێودەوڵەتی:

- نێوان رووسیا و ئەمریکا.

- نێوان ئەمریکا و یەکێتی ئەورووپا.

- نێوان ئەمریکا و وڵاتانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست.

دوازدەیەم: داهاتووی موسڵ دوای دەرکردنی داعش:

دوای دەرکردنـی داعـش لـە موسـڵ هێـزی تووندـڕەو لەنێـو موسـڵ بەپشـتیوانی هەرێمیـی هـەر دەمێنـێ وکاریگەریشـان لەسـەر ئاسـتی ئارامـی لەنێـو شـاری موسـڵ دەبێـت. چەندین ئەگـەر هـەن بـۆ داڕشـتنەوەی دۆخـی موسـڵ کـە گرنگترینیـان بەوشـێوەیە دەبـن:

1. موسـڵ ببێتـە هەرێمێکـی سـەربەخۆ بـە رابەرایەتـی و سـەرکردایەتی موسـڵییە نەتەوەخـوازەکان و ئەوکاتـەش دەبـێ کـورد بەجیـدی بیـر لە داهاتـووی پەیوەنـدی لەگەڵیان بکاتـەوە و چارەنووسـی کـوردی دانیشـتووی ئـەوێ بپارێزێـت و ئامـادەکاری بـکات بـۆ قۆناخێکـی پـڕ لەئاڵـۆزی و گرفـت لەسـەر یەکلاییکردنـەوەی سـنوور لەگـەڵ ئـەو هەرێمـە، بـەڵام دەتوانرێـت رێککەوتنیـان لەگـەڵ بکرێـت.

2. موسڵ ببێتـە بەشـێك لـە هەرێمێکـی نەتەوەیـی عەرەبـی سوونـی کـە ناوچەکانـی ئەنبار و تکریـت بگرێتـەوە. ئەوکاتـە گرفتـی کـورد و کەمینـەکان و گرفتـی سـنوور یەکجـار سـەخت دەبـن و رەنگـە کوردسـتان تووشـی زیانێکـی گـەورە ببێت.

3. موسـڵ وەك پارێزگایەکـی عێـراق وەك پێشـوو بمێنێتـەوە و لەلایـەن بەغـداوە ئاراسـتە بکرێـت، ئـەوکات هـەروەك پێشـوو چەقێکـی نائـارام دەمێنێتـەوە و بزووتنـەوەی یاخیبوونـی تووندـڕەو هـەر کۆنترۆڵـی دەکاتـەوە.

4. موسـڵ دابەشـبکرێت بـۆ سـەر سـێ پارێـزگا. دوو پارێـزگای لـە باکووری موسـڵی ئێسـتا بـن، یەکێکیـان بۆئێزدیـەکان و ئەوەیدیکـەش بـۆ مەسـیحییەکان بێـت و هـەردوو پارێـزگا یان ببنـە بەشـێك لـە هەرێمـی کوردسـتان یـان پارێزگایەکـی عێراقـی بـن. لـە ئەگـەری دووەمـدا ئـەو کوردانـەی دانیشـتووی ئـەو ناوچانەبـن تووشـی گرفتێکـی گـەورە دەبـن. مەسـیحی و کـوردی شـەبەکی و ئێـزدی لـە جەسـتەی کوردبـوون و کوردسـتانیبوون جیادەکرێنـەوە.

5. بەهەمـوو ئەگـەرەکان جەنگێکـی قـورس چاوەڕێـی موسـڵ دەکات بـۆ کۆتاییهێنـان بـە گرووپـە چەکـدارەکان کـە لـە بیابانەکانـی جەزیـرە خۆیـان حەشـارداوە. هەرگیـز ئـەم جەنگـەش کۆتایـی نایێـت ئەگـەر سـنووری باشـووری موسـڵ یەکلایینەکرێتـەوە و ناوچـەی گەیـارە و فەتحـە و بیابانـی جـڵام نەگەڕێندرێتـەوە سـەر سـنووری موسـڵ و لـە تکریـت جیانەکرێنـەوە.

سێزدەیەم: پڕۆژەکانی بەردەم کوردستان لەداوی ئۆپەراسیۆنی موسڵ

یەکـەم: پـڕۆژەی رزگای کوردسـتان بەئەنجامدانـی گشتپرسـی و رزگارکردنـی سـەرجەم خاکەکانی کوردستان. ئـەم پڕۆژەیـەش حکومەتـی کوردسـتان بـە فەرمی کاری لەسـەردەکات بەپێی بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتی و ئەعرافی کاری سیاسی ئاشتیخوازانە. هەرچەنـدە تووشی چەندین گرفتی ناوخۆیی بووەتەوە، بەڵام باشترین و گونجاوترین سیاسەتە کە دەبێ ئەنجامیبدات . دەکرێت بە هێزی سەربازی ئەم پڕۆژەیە سەربخرێت.
دووەم: پـڕۆژەی دامەزراندنـی دەوڵەتێـك کـە سـەرجەم ناوچەکانـی ولایەتـی موسـڵ، بەشـێك لـە عەرەبـی موسـڵ و هەمـوو کـورد و تورکـمان و مەسـیحییەکان بگرێتـەوە. بـۆ دیاریکردنـی داهاتـووی موسـڵ، یەکێك لـە پـڕۆژەکان کـە باسـی لێوەدەکرێـت ئەوەیـە کـە بـە دروسـتکردنی دەوڵەتێـك کـە تـەواوی ولایەتـی موسـڵ بگرێتـەوەو پێیبگوترێـت دەوڵەتی کوردی- عەرەبـی و سـەرجەم کەمینـە و نەتەوەکانـی ناوچەکـە[1] و جیۆپۆلیتیکـی ناوچەکـە یەکبخرێـت . چونکـە ئـەوکات هەمـوو ناوچەکانـی باکووری زنجیـرە شـاخی مەکحـول و حەمریـن دەبنـە یـەك دەوڵـەت . ئـەم تێڕوانینـە لـەڕووی جیۆسـتراتیژییەوە گونجاوتریـن هەنـگاوە بـۆ دروسـتکردنی قەوارەیەکـی فیدراڵـی یـان دەوڵەتێـك کـە بەهێـز و موتەکامیـل بێـت و هیـچ هەڕەشـەیەکی دەرەکـی نەتوانێـت بیڕووخێنێـت.[2] ئـەم پڕۆژەیـە بـۆ ئەمریـکا زۆر بەسـوود دەبێـت ، ئەگـەر ویستی بنکـەی گەیـارە بکاتـە گەورەتریـن بنکـەی سـەربازی ئەمریـکا لەناوچەکـەدا.

1 -مشروع تفتيتي خطيرلإقامة دولة مشتركة للعرب والكرد السنة (وثيقة)19-09-2015 14:03:53 ج http://www.wijhatnadhar.org/article.php?id=4354. د. وديع بتيحنا، الاكرادوسهل نينوي بمنال خطوبة البالزواج
http://www.bethsuryoyo.com/articles/WHBKurdsNinevehPlains/WHBKurdsNinevehPlains.html

2 -ئەم بیرۆکەیە زۆر کۆنە بەڵام بەهۆیەکی نادیار لەلایەن کوردەوەپشتوانی لێناکرێت، بەمەرجێك دەبێتە دەوڵەتێك خۆیان تیایدا زۆرینەن.

نەخشەی ژمارە(12) پڕۆژەکەی مەکین بۆ دابەشکردنی عێراق بۆ سەر
سێ هەرێم و ناوەندەکەی هەرێمی بەغدا بێت.

سێیەم: پڕۆژەی جۆن مەکین. چەندین بۆچوون باس لەوە دەکەن کە بیرۆکەی جۆن مەکین بۆ ڕێکخستنەوەی عێراق بەپێی سێ ولایەتی فیدرالی سەرەکی بۆ کورد و شیعە و سوونە ئەگەرێکی زۆر بەهێزە، بەوشێوەیەش هەر پێکهاتەیەکی سەرەکی عێراق هەرێمێکی فیدرالی تایبەت بەخۆی دەبێت، بەڵام تائێستا روون نییە سنووری نێوان ئەو فیدراڵیانە چۆن دادەنرێت. ئایا پێویستی بە ململانێی سەربازییە یان بە شێوازێکی دیکە چارەسەر دەکرێت. ئەمریکا لەنێو قوڵایی سنووری هەرێمی سوونە لانیکەم دوو بۆ سێ بنکەی سەربازی بەرفراوانی (وەك بنکەی عیدالاسد و تکریت و بلد)ی هەیە و لەکوردستانیش بنکەی سەربازیی وەك بنکەی هەریر و مەخمووری هەیە و بوونی دیپلۆماسیشی لە هەولێر هەیە. ئەمریکا بەشێوەی دیپلۆماسی و سەربازیش لەنێو بەغدا هەیە . بەریتانیا و ئەمریکا لە بەسرەش هەن.[1] بەڵام ئەم پڕۆژەیە گرفتی سنووری بەروونی چارەسەر نەکردووە و دەبێ کورد بەئاگاییەوە مامەڵە لەگەڵ ئەم پڕۆژەیەدا بکات بۆ ئەوەی گرفتی سنوور لەگەڵ هەرێمی شیعە و هەرێمی سوونە

1 -تسریبات: تقسیم العراق شرط واشنطن لحسم ملف داعش2016/01/http://uruknews.net/index.php/7969.html26

چارەسەر بکات.

نەخشەی ژمارە(13) سێ هەرێمە سەرەکییەکەی عێراق بەپێی تێڕوانینی هەندێ لە عەرەبە سوونەکان

چوارەم: مانەوەی دۆخ وەك خۆی. هەرێمی کوردستان لە سنوورەکانی پێش 2003 بێت یان ببێتە دوو ئیدارەیی وەك نەوەتەکان و هەر ئیدارەیەك بدرێتە حیزبێکی سیاسی . ئەم ئاراستەیە بۆ بەرژەوەندی مانەوەی سنوورەکانی سایکس پیکۆیە و زۆر لایەنی هەرێمی و لۆکاڵی پشتیوانی لێدەکەن. ئەم پرۆژەیە پشتیوانییەکی هەرێمی و ناوخۆیی دەکرێت ، بەڵام کوشندەیە بۆ کوردستان ، چونکە چەندین گرفتی گەورە بەرۆکی کوردستان دەگرن و لەکۆتاییدا دەڕووخێت.

پێنجەم: حکومەتی عێراقی لە موسڵ و مەخموور و جەلەولا و خورماتووەوە هێرشبکاتە سەر هەرێمی کوردستان و دوای جەنگێکی خوێناوی کە ڕەنگە بەشێك لەکوردستان بەخیانەت لە جەنگی بەرگری بەشداری نەکەن و تەسلیمی عێراق ببنەوە، کوردستان داگیر بکات . بەوشێوەیەش قۆناخێکی دیکەی شۆڕشی چەکداری لەکوردستان دەستپێدەکاتەوە، ئەگەری زۆر هەیە لایەنە کوردستانییەکان لە بەشەکانی دیکەی کوردستان ڕۆڵێکی نەرێنی زۆر ترسناك لەوەدا بگێڕن.

نەخشەی ژمارە(14) دوو پڕۆژە، یەکەمیان هەرێمی کوردستان و پارێزگای موسڵ و دیالە دەگرێتەوە ودووەمیشیان تەنیا هەرێمی کوردستانە.

بەرەنجام:

ئۆپەراسیۆنی موسڵ هەرچۆنێك بێت گرفتێکی جیۆپۆلیتیکی بۆ کوردستان دروستدەکات . لەبەرئەوەی موسڵ دەبێتە ناوچەیەکی سەربازی و ئەوەش گەورەترین مەترسییە. چەندین هێزی سەربازی لەو ناوچەیە دروستدەبن و بنکەی سەربازی دادەنێن. کوردستان دەبێ زۆر بەئاگابێ لەو شتانەی دوای تەواوبوونی ئەم ئۆپەراسیۆنە سەرهەڵدەدەن و هەموو ئەو رووداوە مەزنانەی لەدوای ئەو ئۆپەراسیۆنە دێنە کایەوە . لەم قۆناخە چاوەڕوانکراوەدا کورد دەبێ خۆی لە ئاگرێك بپارێزێت کە ناوچەکە دەگرێتەوە. باشترین خۆپاراستنیش خۆدەرکردنە لە چنگی عێراق ، دەبێ خۆی لە گرفتی ململانێی سوونە و شیعە دووربگرێت و ئەمەش بە سەربەخۆبوون دەبێت. ئەوکاتیش دەروازەیەکی کراوە دەبێ بۆ هەر گەلێك کە خوازیاری ژیانێکی هاوبەشە لەگەڵ کورد. لەبەرامبەردا تەواوی ناوچەکە دەیانەوێ سایکس پیکۆ دەستکاری نەکرێت، واتە کورد نەبێتە هیچ . ئەوانەش کە لە عەرەب و تورك و فارسن و ، دەیانەوێ دەستکاری سایکس پیکۆ بکەن، ئەوانەن کە دەیانەوێت ئیمپراتۆریەتێك لە ناوچەکەدا دابمەزرێنن کە ئەویش بەهەمانشێوە لە بەرژەوەندی کورد نابێت. ئەم هەموو خۆزگە

دژ بەیەکانە دژی یەکتری کاردەکەن وململانێی سەختیان لێدەکەوێتەوە. لەناوچەکەدا چەندین پرۆژەی جۆراوجۆر هەن تاوەکو رادەیەك کە هەندێکیان لە مافەکانی کورد نزیکدەبنەوە و هەندێکیدیکەشیان بەپێچەوانەوە، لەبەرژەوەندی کورد دەبن.

لەدوای جەنگی گرتنەوەی موسڵ، خاوەنی ئاراستەکان کار بۆ سەپاندنی ویستی خۆیان دەکەن. هەموو ئاراستەکانیش پێویستیان بەهێزی جەنگاوەر هەیە تاوەکو ئاواتەکەیان جێبەجێبکەن. لەبەرئەوەی هەموو ئاراستەکان لەسەر خاکی کوردستان دەبن، ئەوە هەر هێزێکی سەربازی بەکاربهێنرێت، خاکی کوردستان و پێشمەرگەش تێوەدەگلێت، بەڵام بەهەموو حاڵەتەکان کوردستان دەبێ سیاسەتێکی حەکیمانەی بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ دۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتی نوێ هەبێت و بزانێت کە نابێ لەنێو ململانێیەکانی ئەو سێ پارێزگایەی بەدەستییەوەیەتی خۆی قەتیس بکات. دەبێ بایەخ بە عەرەبی سوونە و کوردی شیعە و شەبەك و ئێزدی و مەسیحی و تورکمانی شیعە و سوونە بدات و رێگە نەدات هێزە دەرەکییەکان دەست لە دۆخی ناوخۆی کوردستان وەربدەن. دەبێ کورد کاربکات بۆ ئەوەی دەسەڵاتی حکومەتی بەغدا لەسەر موسڵ بەهێز نەبێت، تاوەکو وەك سەردەمی بەعس هەڕەشە بۆ کورد دروستنەکات. کورد دەبێ کاربکات بۆئەوەی لایەنێکی دژ بە کورد یان شۆڤێنی حوکمی موسڵ نەکات، چونکە بۆ کورد دەرکەوت لەماوەی سێ ساڵی رابردوودا کە چۆن دەتوانرێت لەموسڵەوە جەنگێکی نەگریس دژی کورد هەڵبگیرسێنرێت. دەبێ کورد لە موسڵ کاربکات بۆ رزگارکردنی کەمینەکان لەژێر چەپۆکی ستەمکاری و توندڕەوی ئایینی کار بکات.

وەك هەموو قۆناخێکی گوزەر، ئەم قۆناخە کاریگەری نەرێنی و ئەرێنی لەگەڵ خۆیدا هەڵگرتووە و پێویستە کوردستان تەواوی تەرکیز و توانای مرۆیی و ئابووری و سیاسی و سەربازی خۆی بۆ ئامادە بکات و پرۆژەیەکی روون بۆ داهاتووی چارەنووسی کوردستان بخاتەڕوو بۆ ئەوەی ببێتە بنەمای مامەڵەکردنی دەوروبەر لەگەڵ کوردستان و لە کۆتاییدا شێوازی پەیوەندییەکان رێکبخرێنەوە.

موسڵی دوای داعش و ئاسایشی هەرێمی کوردستان

کامەران محەممەد عەزیز

پێشەکی

پـڕۆژە جیـاوازەکان لەسـەر ئاینـدەی موسـڵ و تـەواوی ناوچـە تـازە کۆنترۆڵکراوەکانـی ژێردەستی داعش کێشـەی زۆر بۆ سـەر هەرێمی کوردسـتان دروسـتدەکەن . ژینگەی ئەمنی و سـتراتیژی موسـڵ و پڕۆژەکانـی ئیدارەکردنـی شـارەکە لـە قۆناخـی دوای داعـش پانتایـی سـەرەکی سـەرهەڵدانی نادڵنیایـی و ئاڵۆزییەکانـە . ئـەم ژینگەیـە کۆمەڵێـك تـۆڕی هەڕەشـە و ریسـکی بـۆ سـەر هەرێمـی کوردسـتان لەخۆگرتـووە، لەگـەڵ چەندیـن ئەگـەر و سـیناریۆ کـە تێیـدا زیاتـر لـە ئەکتەرێکـی هەرێمـی و نێودەوڵەتـی لەپشـتەوەی دروسـتبوونیانەوەیە و شـێواز و سرووشـتی ئۆپەراسـیۆنەکە کاریگـەری گـەورەی لەسـەر بەرژەوەندییەکانـی کـورد لـە ئاینـدەی ئـەو ناوچانـە دەبێـت. بەکورتـی، ئاسایشـی هەرێمـی کوردسـتان لەبـەردەم کەشـێکی زۆر سـەختدایە، بـە "بارگـۆڕان، نادڵنیایـی، ئاڵـۆزی و ناڕۆشـنی" VUCA دەناسرێتـەوە .[1]

گریمانـەی سـەرەکی ئـەم لێکۆڵینەوەیـە ئەوەیـە هەمـوو ئـەو هێزانـەی لـە ئۆپەراسیۆنەکە بەشـدار دەبـن: سـوپای عێراقـی، پێشـمەرگە، حەشـدی نیشـتمانی و عەشـائیری سـوننە، حەشـدی شـەعبی و PKK، لـە قۆناخـی دواتـر بەریەکدەکـەون و ژینگەیەکـی زۆر ئاڵـۆز و بێمتمانـە دروسـتدەکەن ئەگـەر ئەمریـکا نەیتوانـی شـارەکە بـە تـەواوی کۆنترۆڵبـکات. ئـەم

1 -بیرۆکەی VUCA کە مەبەست لێی ژینگەیەکەی ئەمنی و ستراتیژییە دەناسرێتەوە بە ‹بارگۆڕان، نادڵنیایی، ئاڵۆزی و ناڕۆشنی›، لە لایەن the U.S. Army War College پەرەپێدراوە و چوارچێوەیەکی تیۆری بۆ داندراوە. VUCA گوزارشت لە ژینگەیەکە تێیدا ‹›هەڕەشەکان زۆر بڵاون و نادیارن و ململانێ بەقووڵی جێگیربووە بەڵام لەگەڵ ئەوەش زۆر پێشبینەکراوە و توانای ئێمە لە سەرخستن و پاراستنی بەرژەوەندییە نیشتیمانییەکان سنووردارە ....››. بڕوانە:

.hambach, S. (2004) Strategic Leadership Primer, 2nd edition. Carlisle Barracks, PA: U.S. Army War College

لێکۆڵینەوەیـە پێشـبینی ئـەوە دەکات ئەمریـکا ناتوانـێ لـە قۆناخەکانـی دوای رزگاکردنەوەی موسـڵ نەخشـەڕێگەیەك بـۆ هەمـوو هێـزە بەشـداربووەکانی لـە ئۆپەراسـیۆنەکەدا دابنێـت. پێشـبینیدەکرێت هیـچ بەرنامەیەکیـش بـۆ یەکخسـتنی گرووپـە چەکـدارەکان و عەدالەتـی ئینتیقالـی و ئاشـتەوایی و بنیاتنانــەوە نەبێــت . لەکاتێکــدا ئەمریــکا ناتوانـێ رێگــری لــە پێکدادانـی گرووپـە جیـاوازەکان بـکات کـە پەیوەندییەکـی زۆری بـە ئامانجـی سـتراتیژی هێـزە جیاوازەکانـەوە هەیـە لەسـەر ئایندەی موسـڵ، دۆخێـك دروسـتدەبێت هیـچ کـەس لـە رەفتـاری هیـچ کـەس دڵنیـا نەبێـت، بـۆ نموونـە هەنـگاوی پێشـمەرگە بـۆ پاراسـتن و بەرگریکـردن لـە ناوچـە کوردسـتانییەکان رەنگـە بـۆ هێزەکانـی دیکـە وەك هەڕەشـەیەك لەسـەر بـوون و ئاسایشـیان دەربکەوێـت. ئـەو دۆخـە لـە ئەدەبیاتـی ئاسایشـدا بـە کێشـەی دووسـەرەی ئاسـایش (Security Dilemma) نـاسراوە، کـە بنەمـای تیـۆری گریمانـەی ئـەو لێکۆڵینەوەیـە .[1]

لەبـەر بوونـی چەندیـن دیـدگا و پـڕۆژەی جیـاواز، ئەگـەری زۆر هەیـە ژینگـەی ئەمنـی، ئیـداری و سیاسـی شـاری موسـڵ ژینگەیەکـی خۆژیـەن و خۆبەڕێوەبـەر بێـت، تێیـدا هەمـوو هێــزەکان رووبــەڕووی 'نادڵنیاییــەك' دەبنــەوە دەربــارەی ئامادەکارییــە ســەربازییەکانی گرووپەکانـی دیکـە، ئایـا بەمەبەسـتی بەرگریکـردن لـە خۆیانـە؟ یـان بەشـێك لـە پلانـی هێرشـکردن و دەسـتدرێژییان؟ چونکـە نادڵنیایـی هیـچ چارەیەکـی خـودکاری نییـە و، ئەگـەر ئــەو بێمتمانەییــە دوولایەنــە بــوو، ئــەوا دەبێتــە هــۆی ســەرهەڵدانی هاوکێشــەی کار-کاردانــەوە کــە ترسـی لایەنــەکان لــە یەکـتر دەباتــە ئاسـتێکی مەترسـیدارەوە .[2]

لـەو ژینگەیـەدا، هەرێمـی کوردسـتان بـۆ ئـەوەی ئاسایشـی پارێزراوبێـت، دەبـێ خـۆی بـۆ خراپتریـن سـیناریۆ لـە شـارەکە ئامادەبـکات . بـۆ ئـەوەی لە شـێوەی ئـەو سـتراتیژیە تێبگەیـن

1 -چەمکی Security Dilemma یەکەم جار لە رێگای (جۆن هێرز)ەوە هێنرایە نێو نووسیاری ئاسایش و پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان لە نووسینێکدا بە ناوی: نێودەوڵەتییگەرایی ئایدیالیستی و کێشەی دووسەرەی ئاسایش لەساڵی (1950). هێرز دەنووسێت:

‹‹لە هەوڵدان بۆ بەدەستهێنانی ئاسایش لە بەرامبەر هێرشی ئەوانی دیکەوە، وڵاتەکان پاڵپێوەدەنرێن بۆ بەدەستهێنانی هێز و هێزی زیاتر لە پێناو رزگاربوون لە دەست کاریگەری هێزی ئەوانی دیکەوە. ئەمە لە بەرامبەردا، وا لە ئەوانی دیکە دەکات زیاتر ناپارێزراو بن و ناچاریان بکات خۆیان بۆ خراپترین بار ئامادەبکەن. لەوکاتەی هیچ یەکێک هەست بە پارێزراوی ناکات لە جیهانێک کە پڕە لە رکابەریی ئەکتەرو یەکە جیاوازەکان، رکابەری هێزی بەدواوە دێت و هەروەها خولانەوەیەکی داخراوی ئاسایش و هەوڵی کۆکردنەوەی هێز›› (1950: 157).

.180-Herz, J. (1950) ‘Idealist internationalism and the security dilemma’, World politics, 2(2), 157

2 -Baylis, J. et al (eds.) (2010) Strategy in the Contemporary World: An introduction to Strategic Studies, 3rd edition. Oxford, Oxford University Press.

کـە هەرێمـی کوردسـتان دەبـێ کاری لەسـەربکات، پێویسـتمان بـە شـیکردنەوەی ئامانجـە سـتراتیژییە باڵاکانـی پێنـج ئەکتـەری جیهانـی و هەرێمیـی وەك ئەمریـکا، رووسـیا، ئێـران، تورکیـا و سـعودیە دەبێـت. ئـەو هێزانـە کاریگـەری گەورەیـان لەسـەر ئاراسـتەکانی شـەڕی داعـش هەبـووە و دەبێـت. لـە ئاینـدەی موسڵیشـدا کاریگـەری گەورەیـان لەسـەر هێـزە لۆکاڵییـەکان دەبێـت. سـتراتیژیەتی کـوردی دەبێـت بەرمەبنـای تێگەیشـتنێکی واقیعیانـە دروسـتبێت ئەگەرنـا لەنێـو ئـەو پـڕۆژە جیاوازانـەدا رووبـەڕووی کێشـەی زۆر دەبێتـەوە. تێگەیشـتنی دروسـت لەسـەر ئامـراز و تواناکانـی هەرێمـی کوردسـتان زۆر گرنگـە لەسـەر بڕیاردانـی ئـەوەی پێویسـتمان بـە چـی دەبێـت و دەتوانیـن چـی بکەیـن؟

بەشی یەکەم: دیدگا ئەمنییە جیاوازەکان لەسەر ئایندەی داعش لە عێراق

لێـرەدا ناتوانرێـت وردەکاری تـەواوی دیـدگا جیاوازەکانـی هێـزە هەرێمـی و جیهانییـەکان لەسـەر ئاینـدەی داعـش و رووداوەکانـی نێو ئـەو جەنگـە روونبکرێتەوە، بەڵکـو زۆر بەکورتی ئامانجـە سـتراتیژییەکانی هێـزە هەرێمـی و جیهانییـەکان خراوەتـەڕوو کـە چەنـدە پێکـدادان و بەریەککەوتـن لـە نێوانیانـدا هەیـە، بەشـێکیان پێشـبینیدەکرێت لـە قۆناخـی دوای داعـش لـە موسـڵ و عێراقیشـدا کاریگـەری گەورەیـان هەبێـت. بـۆ کوردیـش گرنگـە زۆر بـەوردی ئـاگاداری پـڕۆژە جیـاوازەکان بێـت، چونکـە سـەرکەوتنی هـەر هـەوڵ و ئامانجێکـی کـورد لـە موسـڵ دەوەسـتێتە سـەر ئـەوەی تاوەکـو چەنـد ئـەو پڕۆژەیـە واقیعییـە و بـە لەبەرچاوگرتنی پێکدادانـی پـرۆژەی هێزەکانـی ئـەو ناوچەیـە دروسـتبووە. یەکێـك لـە ترسـە گـەورەکان لـە کاریگـەری ئـەو بەرژەوەندییـە جیاوازانـە ئەوەیـە کـە لـە مەیدانـی جەنگدا، بەرژەوەندییـە جیـاوازەکان گرووپـی چەکـداری جیاوازییـان لـە شـەڕی داعشـدا دروسـتکردووە، نـەوەك هـەر لەبەرامبـەر داعشـدا وایکـردووە کێشـەی گـەورە هەبێـت، بەڵکـو لـە ئاینـدەدا قەیرانـی شـەرعیەت و دووبـارە بنیاتنانـەوەی ناوچـە تـازە ئازادکراوەکانـی ژێردەسـتی داعشـی لێدەکەوێتـەوە .[1]

---

1 -بڕوانە:

Khatib, L. (2016) ‹›Outsourcing the War Against ISIS: A Dangerous Dependency‹›, Foreign Affairs, July 13. outsourcing-war-against-isis (Accessed/13-07-Available at: https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2016 .(2016/8/date: 15

یەکەم: دیدگای ئەمریکا

ستراتیژیەتی ئەمریکا لە لاوازکردن و لەنێوبردنی داعش ترسێکی زۆر لە پێکدادانی ئامانجە ستراتیژییە جیاوازەکانی رووسیا، ئێران، سعودیە و تورکیا هەبووەو ئەو دۆخە تائێستاش تەحەدییەکی گەورەیە لەسەر ستراتیژیەتی ئەمریکا لە شەڕی داعش. بەپێچەوانەی تێگەیشتنی باو، ئەمریکا خۆی لە کێشەکانی سووریا و عێراق دوورنەخستووەتەوە، بەڵکو لەو ژینگە سەختەدا کە چەندین بەرژەوەندی هەرێمی و جیهانی بەریەککەوتووە، زۆر زەحمەتبووە بۆ ئەمریکا بتوانێ بەرژەوەندییە ستراتیژییەکانی پارێزراوبکات .[1] ئیدارەی ئۆباما بەپێچەوانەوەی سیاسەتەکانی ئەمریکا لە قۆناخی دوای 2003ی عێراق کە زیاتر ئامانجێکی کورتخایەنیان هەبوو، بیر لە چارەسەری درێژخایەن دەکاتەوە. ئیدارەی باراك ئۆباما بە تێگەیشتن لە ژینگەی ستراتیژی و ئەمنی هاوچەرخ کە ژینگەیکی ئاڵۆز و ناڕۆشن و تێکەڵە مامەڵەی لەگەڵ داعش کردووە. بەکورتی، ئامانجە ستراتیژییە باڵاکانی ئەمریکا لە هەڵمەتی لەنێوبردنی داعش لە سووریا و عێراق بریتییە لە:

1. لەنێوبردنی گرووپە تیرۆریستییەکانی هاوشێوەی داعش لە مەودای درێژدا و ڕێگەگرتن لە دروستبوونەوەیان.

2. دەرهێنانی عێراق و سووریا لە ململانێی هەرێمیی شیعە و سوننە لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست، چونکە ئەگەر ئەو کارە نەکرێت ئەوە سرووشتی توندوتیژی و خوێناوی ململانێی شیعە و سوننە وادەکات هەلومەرجێك دروستببێتەوە کە داعشخوازەکان و قاعیدە، هەروەها میلیشیا و گرووپە توندڕەوە نانیزامییەکانی شیعە و سوننە جارێکی دیکە لەچاوی خەڵکانێکی زۆرەوە لەهەردوو بەرەدا شەرعیەت وەربگرن و توانای کۆنترۆڵکردنی خەڵکیان لە جوگرافیایەکی دیاریکراودا هەبێت.

3. لاوازکردنی رۆڵی رووسیا و ئێران لە رووداوەکانی نێوخۆی سووریا و عێراق.

---

1 -لەگەڵ ئەوەش، لێکدانەوەی زۆر هەیە کە پێیوایە جەنگەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست (ئەفغانستان، عێراق، سوریا، لیبیا و یەمەن) گرنگی ستراتیژیەتی خۆیان لە چوارچێوەی ستراتیژیەتی مەزنی ئەمریکا لەدەستداوە، تەنانەت لە هەڵمەتەکانی سەرۆکایەتی ئەمریکا لەلایەن هەردووک هێلاری کلینتۆن و دۆناڵدا ترەمپ ئەولەویەتی ژمارە یەکی پێنەدراوە. بڕوانە:
Cordesman, A. (2016) ‹‹U.S. Wars in Iraq, Syria, Libya, and Yemen: What Are The Endstates?››, Center for Strategic and International Studies, available at: https://www.csis.org/analysis/us-wars-iraq-syria-libya-and-yemen-what-are-endstates (Accessed date: 20/8/2016).

ئۆپەراسیۆنی موسڵ لە ژێر ڕۆشنایی
ئامانجە ستراتیژییەکانی ئەمریکا لە شەڕی داعش:

جگە لەو خوێندنەوانەی پێیانوایە ئازادکردنەوەی موسڵ زۆر گرنگە بەر لە هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی ئەمریکا ڕوودات، یان باشترین حاڵەتی دووەم ئەوەیە تاوەکو ئەوکاتە بە لایەنیکەم داعش لەو شارەدا زۆر لاواز کرابێت. لەگەڵ ئەوەش، ئەمریکا نایەوێ ئەو ئۆپەراسیۆنە بەشێوەیەك بەڕێوەبچێت لەگەڵ ئامانجەکانی یەکنەگرێتەوە: "ڕێگەنەدان بە سەرهەڵدانی ژینگەیەك کە چەندین گرووپی توندوتیژ و رادیکال دروستببنەوە لە قۆناخی دوای داعش". ئەمریکا لە دروستبوونەوەی شەڕێکی تایفی لەنێوان هێزە لۆکاڵییە سوننەکان لەگەڵ هێزی حەشدی شەعبی دەترسێت. تائێستاش سوپای عێراق بەتەواوی ئامادە نییە و حکومەتەکەی عەبادیش قەیرانی گەورەی هەیە. ئەمریکا لە رووماديی و لە موسڵیش وەك سەردەمی سەحوە لەگەڵ عەشیرەتە سوننییەکان دانەنیشتووە. بەشێوەیەکی گشتی هاوکاری حەشدی شەعبیشی نەکردووە. بوونی چەند ناوچەیەکی شیعە لە تەلەعفەر و دەشتی موسڵ وادەکات ئەگەری بەشداری حەشدی شەعبی زیاتر بکات لە کاتێکدا هێزە سوننەکان و تەنانەت کوردەکانیش ئەوە رەتدەکەنەوە.

ئەگەری بەشدارییپێکردنی PKK و دەستتێوەردانی تورکیا، هەموو ئەوانە تەحەدی گەورەن لەسەر ئامانجی باڵای ئەمریکا لە شەڕی داعش. لەگەڵ ئەوەش، ئەمریکا دەزانێ بۆ ئەوەی ئۆپەراسیۆنی رزگارکردنەوەی موسڵ زۆر دوانەکەوێت، دەبێ بەشێوەیەکی واقیعیانە مامەڵە لەگەڵ هێزە لۆکاڵییە جیاوازەکانیشدا بکات و سنوور و نەخشەی کارکردنیان دابڕێژێت، بەڵام تاوەکو ئەو جێگەیەی نەبێتە هەڕەشە لەسەر بنیاتنانەوەی ناوچەکە لە قۆناخی دوای داعش.

ئەمریکا پێویستی بە هاوئاهەنگییەکی زۆر کارای نێوان هەرێمی کوردستان و بەغدایە. هاوئاهەنگی نێوانیان نە تەنیا کاریگەری لەسەر بەڕێوەبردنی هەڵمەتەکە دەبێت، بەڵکو کاریگەری راستەوخۆی لەسەر قۆناخی دوای ئازادکردنەوەی شارەکەش دەبێت. لە ئاستێکی بەرز لە قۆناخە سەرەتاییەکانی هەڵمەتی گرتنەوەی موسڵ و هەروەها ئیدارەکردنی شارەکە، ئەمریکا دەیەوێ ئەم پرۆسەیە بە هاوئاهەنگییەکی تەواو لەنێوان حکومەتی بەغدا و هەرێمی کوردستاندا بێتەکایەوە. پرۆتۆکۆڵی لێکتێگەیشتنی نێوان ئەمریکا و هەرێمی کوردستانیش یەکێك لە هۆکارەکانی ئەوەبوو کە دەبێ هەرێمی

کوردستان و بەغدا هاریکاربن نە تەنیا لە گرتنەوەی موسڵ بەڵکو لە ئیدارەکردنی شارەکەش. پێناچێت ئەمریکا لەگەڵ هیچ پڕۆژەیەکی بەهەرێمکردنی شارەکەدا یان دابەشکردنی بۆ چەند پارێزگایەك بێت. راستە دەرکردنی داعش لە موسڵ دەبێتە هۆی ئەوەی بەتایبەت لە عێراق پێگەیەکی زۆر بۆ ئەنجامدانی کردە تیرۆریستییەکانی لەدەستبدات و نەتوانێ پلان و بەرنامەی عەسکەری بۆ کۆنترۆڵکردنی خەڵك و پێگەیاندنیان دابنێت، لە هەمووی گرنگتر سەرچاوەیەکی دارایی زۆر لەدەستدەدا و توانای ئاراستەکردنی خەڵکیشی بۆ شوێنەکانی دیکەی نێو عێراق و دەرەوەی عێراقیش لەدەستدەدات.

بەڵام ئەوە مانای ئەوە نییە داعش بە تەواوی لەناودەچێت، پێدەچێ ساڵێك بخایێنێت تاوەکو بەتەواوی داعش لە شوێنە جیاوازەکانی شارەکە و ناوچەکە کۆتایی پێدەهێنرێت و ژینگەی دوای داعشیش تاوەکو کاتێکی زۆر ژینگەیەکی زۆر لەبار نابێت بۆ هەر گۆڕانکارییەکی گەورە لەسەر ئایندەی ناوچەکە. لەبەرئەوە تاوەکو ئەوکاتە پێشبینیدەکرێت ئەمریکا لەگەڵ هیچ بەرنامەیەکی نوێ بۆ شارەکە نەبێت، بەڵکو پشتگیری لە بەشداری هەموو پێکهاتەکان لە ئیدارەکردنی شارەکەدا دەکات. ئەگەر هەر بەرنامەیەکی دابەشکردنیش لەئارادابێت، ئەمریکا دەیەوێ بەپێی رێککەوتنی سیاسی نێوان لایەنەکان خۆی سەرپەرشتی بکات.

دووەم: دیدگای رووسیا

ئامانجە ستراتیژییە باڵاکانی رووسیا لە شەڕی داعش:

1. بەدەستهێنانەوەی مەجالی هێز و نفووزی رووسیا لە ناوچەکە
2. لاوازکردنی ئەمریکا لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست
3. بنیاتنانەوەی هێزی سەربازی رووسیا
4. ترساندنی رۆژئاوا لە هەڕەشەکردن لە رووسیا

لەڕاستیدا ئامانجە ستراتیژییەکانی رووسیا لەگەڵ ئامانجە ستراتیژییەکانی ئەمریکا لە شەڕی داعش لە سووریا و عێراق یەکناگرێتەوە. لەبەرئەوە دەتوانین لەوە تێبگەین بۆچی تائێستا جەنگی سووریا کۆتایی پێنەهاتووە، تەنانەت داعشیش نەمێنێت ئەوا پێکدادانی نێوان ئامانجە ستراتیژییەکانی ئەمریکا و رووسیا دەمێنێتەوە کە کاریگەری راستەوخۆی لەسەر ئایندەی ئەو ناوچەیە دەبێت. چونکە لەسەر ئاستێکی ستراتیژی

فراوانـدا حکومەتـی بەغـدا، ئێـران و ئەسـەد لـە ناوچەکـە هاوپەیمانـی رووسـیان، بۆیـە پێدەچـێ سیاسـەتی رووسـیا لـە ئۆپەراسـیۆنی موسـڵ زۆر لـە سیاسـەتی بەغـدا و ئێـران نزیـك بێـت.
پێشـبینیدەکرێت رووسـیا لەگـەڵ بەغـدا لـە گرتنـەوەی موسـڵ و لـە ئیدارەکردنیشـی لـە قۆناخـی دوای داعشـدا هاوئاهەنـگ بێـت. رووسـیا لەمـاوەی رابـردوودا وەجبەیـەك لـە هەلیکۆپتـەری جەنگـی Mi-28NE داوەتـە عێـراق و بـۆ گرتنـەوەی موسـڵ بەڵێنـی هـاوکاری زیاتـری سـوپای عێراقیشـی داوە. تەنانـەت هاوکارییەکانیشـی بـۆ پێشـمەرگە بـە رەزامەنـدی و لـە رێگـەی بەغـداوە بـووە.

سێیەم: دیدگای ئێران

ئامانجـە سـتراتیژییەکانی ئێـران لـە شـەڕی داعـش بەتـەواوی پێچەوانـەی ئامانجـە سـتراتیژییەکانی ئەمریـکا و رۆژئـاوا، تورکیـا و سـعودیەیە.
1. دامەزراندنی هەژموونی هەرێمی ئێران و پارێزگاریکردن لە قوڵایی ستراتیژی خۆی
2. پارێزگاریکردن و بەهێزکردنی گرووپە چەکدارییە شیعەکان لە ناوچەکە
3. لاوازکردنی سعودیە و دەوڵەتە سوننەکانی ناوچەکە
ئامرازەکانی ئێران:
1. باشـترکردنی ئابـووری وڵات، لەرێگـەی هەڵگرتنـی سـزا ئابوورییـەکان، فـرە رەهەندکردنـی سـەرچاوەکانی ئابـووری وڵات.
2. هاندانـی گرووپـە چەکدراییـە شـیعەکان لـە یەمـەن، سـووریا، لوبنـان و عێـراق بـۆ سـەرقاڵکردنی دەسـەڵاتی سـعودیە و هاوپەیمانەکانـی.
3. زامنکردنی حکومەتێکی عەلەوی- شیعەی لایەنگری ئێران لە سووریا و عێراق.
ئـەو ئامرازانـەی ئێـران خـۆی لـە هاوپەیمانییەکـی زۆر جیـاواز لـە هاوپەیمانییەکانـی دیکـە دەبینێتـەوە، ئـەو هاوپەیمانییـەی ئێران لەگەڵ دەوڵـەت – نەتـەوە تەقلیدییەکانـی ناوچەکە نییـە، بەڵکـو لەگـەڵ چەنـد هێـز و میلیشـیا و گرووپـی چەکـداری نانیزامییـە لـە سـووریا، عێـراق، لوبنـان و یەمـەن، ئەمـە نـەوەك لەگـەڵ ئامانجـە سـتراتیژییەکانی ئەمریکا و سـعودیە و تورکیـا هـەر یەکناگرێتـەوە، بەڵکـو هەڕەشـەیەکی گەورەشـە لەسـەر ئاینـدەی سیسـتەمی دەوڵەتـان (states-system) لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت . "Institute for the Study of War لـە دوا راپۆرتەکانـی بارودۆخـی عێـراق ئاماژەی بـەوە کـردووە کـە قاسـم سـولەیمانی لـە

دەوروبـەری پارێـزگای موسـڵ لـە 2016/8/4 بیـنراوە کـە لەگـەڵ هێـزە ئەمنییەکانـی عێـراق و حەشـدی شـەعبی کۆبووەتـەوە بـۆ خۆئامادەکـردن بـۆ ئۆپەراسـیۆنی موسـڵ . [1]

لـە واقیعـدا، ئەگـەر لـە قۆناخـی سـەرەتای دەسـتپێکردنی ئۆپەراسـیۆنەکەش ڕێگـە بـەوە نەدرێـت حەشـدی شـەعبی بەشـدار ببێـت، ئـەوە لـە قۆناخـی دواتـردا ئەگـەری زۆر هەیـە بەشـدار بێـت و تەنانـەت لـەو ناوچانـەی شـیعە تێیـدا زۆرینـەن لـە تەلەعفـەر و چەنـد شـوێنێکی دەشـتی نەینـەوا جێگیرببێـت . فەرمانـی بـە فەرمـی ناسـاندنی هێزەکانـی حەشـدی شـەعبی و کردنـی بـە بەشـێك لـە هێـزە ئەمنییەکانـی عێـراق لەلایـەن عەبادییـەوە لـە 2016/7/26 ، ئامانجەیەکـە بـۆ بەشـدرایکردنی ئـەو هێزانـە لـە ئاینـدەدا. هەروەهـا لـە 2016/8/17 سـەرکردەی میلیشـیا شـیعە جیـاوازەکان بەسـەرکردایەتی هـادی عامـری لـە بەغـدا کۆبوونـەوە بـۆ چۆنیەتـی پێکهێنانـی بەرەیەکـی هاوبـەش بـۆ بەشـداریکردن لـە ئۆپەراسـیۆنەکانی موسـڵ .[2]

چـۆن ئـەو ئامانجـە سـتراتیژییە باڵایانـەی ئێـران و ئامرازەکانـی بـە دواداچوونیـان لـە ئۆپەراسـیۆنی موسـڵدا ڕەنگدەداتـەوە:

1. دڵنیابـوون لـەوەی هەرێمێکـی سـوننە دانامەزرێـت لـە موسـڵ کـە تێیـدا تورکیـا و سـعودیە لـە پشـتیەوە بـن

2. دۆزینـەوەی ڕێگەیـەك بـۆ بەشـدارپێکردنی حەشـدی شـەعبی و جێگیرکردنـی لـەو ناوچانـەی شـیعە تێیـدا زۆرینـەن.

3. ڕێگەگرتـن لـەوەی کـە کـورد و سـوننەکان زۆرتریـن دەسـتکەوتیان لـە قۆناخـی دوای داعـش بەربکەوێـت.

لێـرەدا دەردەکەوێـت ئامانجـە سـتراتیژییەکان و ئامرازەکانـی ئێران لەگەڵ پـڕۆژە جیاوازەکانی قۆناخـی دوای داعـش لـە موسـڵ یەکناگرێتـەوە. تێوەگلانـی ئێـران لـە ئۆپەراسـیۆنەکانی موسـڵ و قۆناخەکانـی دواتـر وادەکات ئـەو ململانێیـە سرووشـتێکی مەزهەبـی توونددوتیـژ و خوێنـاوی وەربگرێـت. هەروەهـا دەبێتـە هـۆی دەرکەوتنـی گرووپـی چەکـدرای توونـدڕەوی زیاتـر. لەبەرئـەوە ئەگـەر چوارچێوەیەکـی واقیعی و ورد بۆ دەسـتتێوەردانی ئێـران دانەنرێت، ئەگەرێکـی زۆر هەیـە سرووشـتێکی توونددوتیـژ بـە قۆناخـی بنیاتنانـەوەی شـارەکە بدرێـت.

1 -Iraq Situation Report: August 32016 ,8-, Institute for the Study of War. Available at: http://www.understandingwar.org/backgrounder/iraq-situation-report-august-32016-8- (Accessed date: 152016/8/).

٢ -Iraq Situation Report: August ٢٠١٦ ,٢٢-١٦, Institute for the Study of War. Available at: http://understandingwar.org/sites/default/files/iraq%20SITREP%20201622-08-.pdf (Accessed date: 232016/8/).

چوارەم: دیدگای تورکیا

ئامانجە ستراتیژییە باڵاکانی تورکیا لە شەڕی داعش
1. کردنی تورکیا بە هێزێکی هەرێمی و سەرکردایەتیکردنی جیهانی سوننە
2. پاراستنی بواری فراوانبوون و نفووز و قووڵایی ستراتیژی تورکیا لە سووریا و عێراق
3. ڕێگرتن لە دروستبوونی کیانێکی کوردی لە سووریا
ئامانجی باڵای تورکیا لەنێوبردنی داعش نییە، بەڵکو دوای پارێزگاریکردن لە قووڵایی ستراتیژی خۆی و ڕێگرتن لە دروستبوونی قەوارەیەکی کوردی لە سووریایە. لە ڕوانگەی سیاسەتی دەرەوەی تورکیا، قەوارەیەکی کوردی لە سووریا نەوەك داعش، هەڕەشەیە لەسەر ئاسایشی تورکیا. تەنانەت ئەو ئامانجەی تورکیا بەشێکە لە چوارچێوەی ئامانجە ستراتیژیە باڵاکانی تورکیا لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست ، بوونی قەوارەیەکی کوردی بەسەرکردایەتی YPG و PKK ڕێگر دەبێت لە پارێزگاریکردن لە قووڵایی ستراتیژی تورکیا لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست . تورکیا باوەڕی وایە موسڵ دەروازەیەکی گرنگە بۆ بە دواداچوونی ئامانجە ستراتیژییەکانی لە تەواوی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست .
تورکیا بەرژەوەندی گەورەی لە موسڵ هەیە، بەڵام توانای لە ڕووداوەکانی موسڵدا بەستراوەتەوە بەوەی کە تاوەکو چەند لەگەڵ هەرێمی کوردستان دەتوانێت بەرژەوەندی هاوبەش بدۆزێتەوە، چونکە بەبێ هاوکاری هەرێمی کوردستان ناتوانێ بەدوای بەرژەوەندییەکانیدا بچێت. لەبەرئەوەی سوننە دابەشبووە و ناتوانێ کۆنترۆڵی هەموو دەنگەکان بکات . پێدەچێ باشترین سیناریۆ بۆ تورکیا ئەوەبێ کە موسڵ ببێتە هەرێمێکی سەربەخۆ لە چوارچێوەی ئیدارەی شارەکە . لەو ڕێگەیەشەوە دەتوانێ کاریگەرییەکی زۆری لەسەر ناوچەکە هەبێت. نیگەرانی گەورەی تورکیا لە بەشدارییپێکردنی PKK و هەروەها حەشدی شەعبییە لە موسڵ، بۆیە بە هەموو شێوەیەك یارمەتی هێزە سوننەکان دەدات تاوەکو لە قۆناخی دواتردا ڕووبەڕووی PKK و حەشدی شەعبیش ببنەوە.

پێنجەم: دیدگای سعودیە

ئامانجە ستراتیژییەکانی سعودیە لە شەڕی داعش لە چەند ڕەهەندێکەوە لەگەڵ ئامانجەکانی ئەمریکا یەکناگرێتەوە و بەتەواویش لەگەڵ ئامانجەکانی ئێران و ڕووسیا

دژە.

1. پاراستنی دەسەڵاتی ئالی سعود و پاراستنی سەقامگیری ناوخۆی وڵات
2. سەرکردایەتیکردنی جیهانی ئیسلامی
3. هاندانی سەلەفی وەهابی
4. ڕێگرتن لە پەلهاوێشتنی ئێران[1]

لەڕاستیدا، سعودیە لە عێراقدا بەرژەوەندییەکی زۆری هەیە، بەڵام نفووزی کەمترە وەك لە سووریا هەیەتی و توانیویەتی کاریگەری لەسەر ئۆپۆزسیۆنی سوننەی سووریا هەبێت. لە عێراقدا لەبەرئەوەی سوننە تەواو دابەشبووە تائێستا نەیتوانیوە کاریگەری گەورەی لەسەر دروستکردنی بڕیاری سوننەکان هەبێت، بەڵام دەتوانێ لەڕێگەی پشتگیری ماددی بەشێك لە سوننەکان کۆبکاتەوە بۆ ئەوەی بتوانن لەبەرامبەر پڕۆژە ئێرانییەکان بوەستنەوە و لە موسڵ و ناوچە سوننینشینەکانی عێراق. ڕەنگە سعودیە بۆ ئەوەی بتوانێ کاریگەرییەکانی زیاتربێ هەوڵبدات بەرژەوەندی هاوبەش بە تایبەت لەگەڵ تورکیا، دواتر قەتەر و ئیمارات و ئوردن، (ڕەنگە هەرێمی کوردستانیش) ببینێتەوە.

بەشی دووەم: ئەولەویەتەکانی ئاسایشی هەرێمی کوردستان لە ئۆپەراسیۆنەکانی موسڵدا

چونکە هەڵمەتی ڕزگارکردنەوەی موسڵ کاریگەرییەکی ڕاستەوخۆی لەسەر ئایندەی داعش دەبێ لە عێراق لەبەرئەوە پێشبینیدەکرێت چەندین پڕۆژەی جیاواز هەبێت نەوەك هەر لەسەر چۆنیەتی دەستپێکردنی ئۆپەراسیۆنی موسڵ، بەڵکو لەسەر ئایندەی شارەکە و چۆنیەتی بنیاتنانەوەی یەکە ئیدارییەکانی شارەکەش. بەڵام هیچ یەك لەو دیدگا و پڕۆژە جیهانی و هەرێمییانە بەبێکارکردن لەگەڵ هێزە لۆکالییەکان

---

1 -سەرچاوەی سەرەکی شیکردنەوەی دیدگا جیاوازەکان و ئامانجە ستراتیژییەکانی ئەمریکا، ڕوسیا، ئێران، تورکیا و سعودیە بریتییە لە:

Frederick W. Kagan et al (2016) U.S. Grand Strategy: Destroying ISIS and al Qaeda, Report Two: Competing Visions for Iraq and Syria: The Myth of Anti-ISIS Grand Coalition, the Institute for the Study of War. Available at: http://www.understandingwar.org/report/competing-visions-syria-and-iraq-myth-anti-isis-grand-coalition (Accessed date: 202016/7/).

سەرناکەوێت. لە ئۆپەراسیۆنی موسڵ عەرەبی سوننە و حەشدی نیشتمانی، حکومەتی عێراقی و حەشدی شیعە و هەروەها کورد سێ بەرەی دیارن کە ئامانجی جیاوازیان هەیە.

ترسێکی زۆر لە گەڕانەوەی ناسەقامگیری و توندوتیژی لە موسڵی دوای داعش هەیە. سەرچاوەی سەرەکی ئەو ترسە بوونی چەندین گرووپ و میلیشیای چەکداری جیاوازە لە بەرەی هەموو هێزە لۆکالییەکان، بەتایبەت لە نەبوونی متمانە بە تواناکانی هێزە ئەمنییە عێراقییەکان و تەنانەت ئەمریکاش بە کۆنترۆڵکردنی ئاراستەکانی ئۆپەراسیۆنەکە و هەروەها ئیدارەکردنی ئاراستە جیاوازەکان.[1] یەکێك لە کێشە گەورەکان لەبەردەم هەر پڕۆژەیەك لەسەر ئایندەی داعش لە شاری موسڵ ئەوە دەبێ چۆن بتوانن جارێکی دیکە پێکهاتە و کەمینە جیاوازەکانی شارەکە رازیبکرێنەوە لە چوارچێوەی ئیدارەی پێشوودا بمێننەوە، ئێزدییەکان لە شنگال، تورکمانەکان لە تەلەعفەر، مەسیحی، کاکەیی و شەبەکەکان لە دەشتی نەینەوا، ئەمە لەکاتێکدا نیوەی زیاتری دانیشتوانی موسڵ ئاوارەبوون و لە هەرێمی کوردستاندا نیشتەجێبوون. یەکێك لەو هۆکارانەی وایکردووە ئایندەی ئەو پێکهاتانە زیاتر نارۆشن بێت، ئەوەیە ئەو ناوچانە بەشێکن لە ناوچە جێناکۆکەکان. هەروەها چەندین گرووپی چەکداری لەو ناوچانە بوونیان هەیە و دەبێت.

بەکورتی، رایەکی باو هەیە بەوەی کە پێکهاتە و کەمینەکان سەربەخۆییەکی ئیدارییان پێبدرێت و لەژێر سەرپەرشتی نەتەوەیەکگرتووەکان، واتە کردنی شنگال و دەشتی نەینەوا بە دوو پارێزگای جیاواز. لەڕاستیدا، کردنی شنگال و دەشتی نەینەوا بە دوو پارێزگای سەربەخۆ لەگەڵ بەرژەوەندییە ستراتیژییەکانی کورد لە پارێزگاکە یەکدەگرێتەوە. ئەویش دڵنیابوونە لەوەی کە شارەکە بەتەواوی لە دەستی یەك پێکهاتەدا نابێ و ئەگەری چوونە پاڵی ئەو دووپارێزگایە بۆ سەر هەرێمی کوردستان زۆر زیاتر دەبێ لە ئەگەری مانەوەیان بە سەربەخۆیی و چوونە پاڵ بەغدا. لەبەرئەوە یەکێك لەو پڕۆژانەیە کە کورد دەبێت پشتگیری لێبکات.

تەنانەت ئەگەر لەقۆناخی دوای داعش لە شارەکە هەڵبژاردنیش بکرێت، پێناچێ

---

1 -بڕوانە:

An interview with Ned Parker, U.S.-based Enterprise Reporter, Reuters (2016) ‹›Does Iraq Have a Plan for After the Islamic State?‹››, Council on Foreign Relations. Available at: http://www.cfr.org/iraq/does-iraq-have-plan-after-islamic-state/p38126 (Accessed date: 12/8/2016).

هیچ یـەك لـە گرووپـە چەکدارییەکانـی ئـەو شـارە دەسـتبەرداری هێـزی چەکدارییـان بـن تەنانـەت ئەگـەر لـە هەڵبژاردنیـش دەرنەچـوون. لەبەرئـەوە ڕێگـەی دیموکراسـی، ئاسـایی و شـەرعی پێویسـتی بـە کاتـی زۆرە نـەوەك هـەر لـە موسـڵ بەڵکـو لـە تـەواوی ناوچـە ڕزگارکراوەکانـی ژێـر دەسـتی داعـش. لـە موسـڵدا زیاتـر لـە گرووپێکـی چەکـداری هەیـە، ئەمـەش وایکـردووە لەسـەر ئاسایشـی مرۆیـی تاکـەکان هەڕەشـەیەکی گەورەبـن و پێشـبینی ناکرێـت ئـەو هێزانـە بـە ئاسـانی دەسـتبەرداری چەکەکانیـان بـن بەتایبـەت لـە قۆناخـە سـەرەتاییەکانی دوای ئازادکردنـەوەی موسـڵ.

لـە کەشـێکی لـەو شـێوەیەدا زۆر سـەخت دەبـێ گرەنتـی بەشـداریپێکردنی هەمـوو کۆمەڵگـە و پێکهاتـەکان هەبێـت و پرسـی عەدالەتـی ئینتیقالیـش یەکێـك لـە تەحەدییـە گـەورەکان دەبێـت لەبـەردەم سەرخسـتنی هـەر پڕۆژەیـەك. لـە هەمـووی گرنگـتر، پرۆسـەی بنیاتنانـەوە و حوکمکردنـی شـارەکە زۆر سـەخت دەبێـت و کۆڵەکەکانـی دەبـێ لەسـەر بنەمایەکـی تۆکمـەی لامەرکەزیـەت و بەرنامەیەکـی ئاشـتەوایی جیـدی و ڕاسـتەقینە دامەزرابێـت. هەروەهـا بەرنامەیەکـی زۆر سـتراتیژی گرنـگ هەبێـت بـۆ ڕێگەگرتـن لـە دروسـتبوونەوەی گرووپـی تیرۆریسـتی و ڕێگەگرتـن لـە بەڕادیکاڵیکردنـی گەنجـەکان .[1]

عەرەبـی سـوننە خـاوەن مەرکەزێکـی بڕیاردانـی یەکگرتـوو لـە موسـڵ نییـە و تەنانـەت لـە تـەواوی عێراقیـش. بـەردەوام هەوڵـی ئـەوە هەبـووە هێـزە سـوننەکان بەهێزبکرێنـەوە چونکـە تاکـە ڕێگـەی کاریگـەر بـۆ دەرکردنـی داعـش لەنێـو شـاری موسـڵن. بـەڵام بەگشـتی پـڕۆژەی عەرەبـی سـوننە بریتییـە لـە بەهەرێمکردنـی موسـڵ لـە چوارچێـوەی سـنووری ئیـدارەی ئێسـتای پارێزگاکـە، بـە دەشـتی نەینـەوا، شـنگال و مەخمـوور کـە بەشـێك لـە ناوچـە کوردسـتانییەکانی دەرەوەی هەرێمـی کوردسـتانن، دواتـر ئـەو هەرێمـە بـۆ چەنـد پارێزگایـەك دابـەش بکرێـت و مەخمـوور و شـنگال و دەشـتی نەینـەواش بـن بـە پارێـزگای سـەربەخۆ لـەو هەرێمـەدا. کێشـەی گـەورەی کـورد لەگـەڵ پـڕۆژەی عەرەبـی سـوننە ئـەوە دەبێـت چـۆن بتواندرێـت ناوچـە کوردسـتانییەکان بگەڕێندرێنـەوە سـەر هەرێـم. لـە لایەکـی دیکـەوە، بەشـداریپێکردنی حەشـدی شـەعبی بـە کـۆی دەنگـی ئەندامانـی ئەنجومەنـی پارێـزگای موسـڵ ڕەتکراوەتـەوە. لەبـەر ئـەوە لـە ئەگـەری بەشـداریپێکردنیدا پێکدادانـی توندی هێـزە ناوخۆکانـی موسـڵ زۆر مومکیـن دەبێـت.

---

1 -بڕوانەی ڕاپۆرتی دەزگای مێری:
O’Driscoll, D. (2016) The Battle for Mosul; Pre and Post ‘Liberation’ Planning. MERI Policy Brief. vol. 3, no. .11

ئەولەویەتەکانی ئاسایشی هەرێمی کوردستان

یەکەم: ئاسایشی سنووری هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردستانییەکان
زۆربەی گرووپ و تاکە تیرۆریستییەکان کە لە ماوەی ساڵانی رابردوودا هەڕەشەبوون لەسەر هەرێمی کوردستان، سەرچاوە و پلانی کارکردنیان لە شاری موسڵ بەڕێوەبردووە، بۆیە دەبێ پاراستنی سنوورەکانی هەرێمی کوردستان بە گەورەترین ئەولەویەتی ئاسایشی نەتەوەیی دابنرێت. رێگرتن لە سەرهەڵدانەوەی گرووپی تیرۆریستی لەو ناوچانە و لاوازکردنی گرووپەکان بەر لەدەرکەوتنیان یان رێگەگرتن لە دووبارە خۆڕێکخستنەوەی گرووپە توندڕەوەکان لە سنووری پارێزگای موسڵ.

دووەم: ئایندەی ناوچە کوردستانییەکان
چونکە قۆناخی دوای داعش قۆناخیکی زۆر ناجێگیر دەبێت، لەبەرئەوە دەبێ لەڕووی ئەمنی و ئیدارییەوە بە هەر شێوازێك بێت لە ژێر کۆنتڕۆڵی کورد خۆیدا بێت، تاوەکو ئەوکاتەی ئایندەی شارەکە بەتەواوی دیار دەبێت. لە هەمووی گرنگتر ئامادەکردنی ئەو شارانەیە بۆ گەڕانەوەیان بۆ سەر هەرێمی کوردستان.

سێیەم: خۆ ئامادەکردن بۆ رووبەڕووبوونەوەی شەپۆلی ئاوارەکان
ئەگەر ئاراستەی ئۆپەراسیۆنەکە گۆڕا بۆ شەڕێکی تایفی، ئەوا پێشبینیدەکرێت خەڵکێکی یەکجار زۆر شارەکە دوای کۆنترۆڵکردنیشی بەجێبێڵن و رووبکەنە هەرێمی کوردستان. ئەگەر ئامادەکاری باشی بۆ نەکرێت ، هاتنی خەڵکێکی زۆر ببێتە هەڕەشە لەسەر ئاسایشی هەرێمی کوردستان ،بەتایبەت لە ئەگەری دزەکردنی تیرۆریستان بۆ نێو هەرێمی کوردستان. لەبەرئەوە دانانی بەرنامە و سیستەمێکی ئاوارتە بۆ دیاریکردنی ناسنامە و کەسایەتی ئاوارەکان کارێکی زۆر گرنگە.

بەرەو داڕشتنی ستراتیژیەتێکی کوردستانی

بەر لەهەموو شتێك موسڵ ژینگەیەکی زۆر سەخت دەبێ بۆ هەموو پڕۆژەکان. پێشبینیناکرێت هیچ پڕۆژەیەك بەتەواوی بتوانێ لەسەر شارەکە جێبەجێببێت، بۆیە بەرلەوەی قسە لەسەر هیچ پڕۆژەیەکی کوردی بکەین ، دەبێ بپرسین ئامانجە

ستراتیژییەکانی کورد چین؟ بەهۆی بوونی چەندین هێز و ئەکتەری جیاواز کە لە زۆربەی حالەتەکاندا بەرژەوەندییەکانیان بەرووی یەکدی دەوەستێتەوە، وایکردووە زۆر زەحمەتبێ سەقامگیری و ئاسایش لە موسڵدا هەبێت، چونکە هەموو ئەو پڕۆژانەی هەن جگە لە دیدگای ئەمریکا، هەموویان ئامانجی گەورەیان سەقامگیری سەرتاسەری نییە، چونکە دەبێ لەسەر بنەمای ستراتیژیەتێکی هەمەگیر و فراوان بەڕێوەبچێت نەك تەنیا ستراتیژیەتی لەنێوبردنی داعش. لەبەرئەوە کورد دەبێ باش ئاگاداری ئەوەبێ داعش لە موسڵ دەڕوات، بەڵام موسڵێکی ناسەقامگیر دەمێنێتەوە. ستراتیژیەتی کوردی دەبێ لەسەر بنەمای ئامانجی سیاسی باڵای کورد دابمەزرێت. دەبێ ئەو ئامانجەش دەرەنجامی واقیعی سەختی ناوچەکە بێت.

ئەرکی کورد نییە داعش لەنێوببات و لە توانای کوردیشدا نییە ئەو کارە بکات، بەڵکو لە فەرهەنگی سەربازیدا "لەنێوبردن" مەبەست لێی ئەوەیە کە دووژمن توانای هەڕەشەکردنی نەمێنێ تاوەکو ئەوکاتەی خۆی دووبارە دروستدەکاتەوە. بۆیە دەبێ ستراتیژیەتی لەنێوبردنی داعش لەسەر ئەوە بنیاتبنرێت کە جارێکی دیکە داعش نەتوانێ کارابێتەوە ، بەتایبەت لە سنووری ناوچە کوردستانییەکان. لەبەرئەوە شکستی داعش لە موسڵ بە مانای کۆتایهێنانی ئەرکی هیچ هێزێك نایێت، بەڵکو ئەو "شکستە" هەلومەرجێکی کاتی دەبێ تاوەکو ئەوکاتەی شارەکە لەسەر بنەمایەکی دروست بنیاتدەنرێتەوە کە پێناچێ لە ماوەیەکی نزیکدا رووبدات. بۆیە ئامانجی سیاسی کورد دەبێ لەسەر بنەمای دیدگایەك دابرێژرێت کە بگونجێ بۆ ئەو گۆڕانکارییانەی لەگەڵ دینامیکەکانی هێز لە شارەکە و لە عێراقیش لە دوو ساڵی دواتردا رەنگە رووبدەن.

دوای لێکدانەوەیەکی وردی ژینگەی ئەمنی، ستراتیژی، سیاسی، کۆمەڵایەتی و جوگرافی پارێزگای موسڵ و لێکدانەوەی پێگەی هێزە کوردستانییەکان لە شارەکە، هەروەها دوای پرۆتۆکۆلی لێکتێگەیشتنی نێوان هەرێمی کوردستان و ئەمریکا، لە باشرین حاڵەتدا پێشبینیدەکرێت کورد چوار ئامانجی ستراتیژی گەورەی هەبێت:

1. پارێزگاریکردن لە ناوچە کوردستانییەکان بەتایبەت لە شنگال، مەخموور و دەشتی نەینەوا، کردنی شەنگال و دەشتی نەینەوا بە پارێزگایەکی سەربەخۆ، چونکە لەو ئەگەرەدا پێشبینیدەکرێت لە ئایندەدا بگەڕێنەوە سەر هەرێمی کوردستان، هەم کوردانی ئێزدی ، هەروەهاش مەسیحیی و پێکهاتەکانی دیکەش لەدوای کارەساتی داعش و تەنانەت پێش ئەو قۆناخەش بەشێکبوون لە کوردستان و ئێستاش دوای ئاوارەبوونیان و تێکەڵبوونیان بە کۆمەڵگەی کوردستانی، هەنگاوێکی دیکە رێگەی بۆ

ئـەوە خۆشـکرد نـەوەك تەنانـەت لەسـەر ئاسـتی خەڵکـی ئـەو ناوچانـە، بەڵکـو لەسـەر ئاستی نێودەوڵەتیـش هەرێمـی کوردسـتان بـە شـوێنێکی دروسـتی لـە خۆگرتنـی پێکهاتـە و کەمینەکانـی شـاری موسـڵ دابنرێـت.
2. رێگەگرتن لە بەهێزبوونەوەی هەر گرووپێکی تیرۆریستی لە شاری موسڵ.
3. لـە هـەر ئەگەرێکـی گشتپرسـی و سـەربەخۆیی، ئـەو ناوچانـە بگەڕێنـەوە بـۆ سـەر هەرێمـی کوردسـتان.
4. رێگەگرتـن لـەوەی ئیدارەی موسـڵ تەنیـا لەدەسـت هێزێکـدا بێـت، بەڵکـو تاوەکـو چەند شـارەکە دابەشـبێ، هێنـدە ئامانجەکانـی کـورد لـەو ناوچانـە مومکینـتر دەبن.

ئەنجام

بوونـی چەندیـن پـڕۆژەی جیـاواز لەسـەر ئاینـدەی موسـڵ وادەکات ئاڵـۆزی و نادڵنیاییەکـی زۆر رووبـەڕووی هەمـوو ئەکتـەرە نێوخۆییـەکان ببێتـەوە و لەبـەر بوونـی چەندیـن ئامانجـی سـتراتیژی جیـاواز کـە لـە بنەڕەتـدا سرووشـتی پێکدادانیـان هەیـە، وادەکات زۆر زەحمەتبـێ ئەولەویەتەکانـی ئاسایشـی ئەکتەرێـك لەگـەڵ ئەکتەرەکانـی دیکـە لـە عێـراق یەکبگرێتـەوە. پێشـبینیدەکرێت ئەمریـکا نەتوانـێ نەخشـەرێگەیەك بـۆ سـنووری هەمـوو هێـزەکان لـەو شـارەدا دابنێـت، بۆیـە پێشـنیاز دەکرێـت هەرێمـی کوردسـتان پڕۆژەیەکـی واقیعـی هەبێـت بـە رێککەوتـن لەگـەڵ ئەمریـکا بـۆ چۆنیەتـی ئیدارەکردنـی شـنگال و دەشـتی نەینـەوا.
لەتـەك ئەوەشـدا ئەولەویەتـی گـەورەی ئاسایشـی هەرێمـی کوردسـتان بریتـی دەبێـت لـە پاراسـتنی ئاسایشـی سـنوور و ناوچـە کوردسـتانییەکان، رێگرتـن لـە هاتنەنـاوەوەی کـەس و گرووپـە تیرۆریسـتییەکان. هەروەهـا ئامادەکردنـی ناوچـە کوردسـتانییەکان بـۆ پرۆسـەی گشتپرسـی و سـەربەخۆیی.

سەرچاوەکان

Baylis، J. et al (eds.) (2010) Strategy in the Contemporary World: An introduction to Strategic Studies، 3rd edition. Oxford، Oxford University Press.

Cordesman، A. (2016) "U.S. Wars in Iraq، Syria، Libya، and Yemen: What Are The Endstates?"، Center for Strategic and International Studies، available at: https://www.csis.org/analysis/us-wars-iraq-syria-libya-and-yemen-what-are-endstates (Accessed date: 202016/8/).

IRAQ SITUATION REPORT: AUGUST 32016 ،8-، Institute for the Study of War. Available at: http://www.understandingwar.org/backgrounder/iraq-situation-report-august-32016-8- (Accessed date: 152016/8/).

Frederick W. Kagan et al (2016) U.S. Grand Strategy: Destroying ISIS and al Qaeda، Report Two: Competing Visions for Iraq and Syria: The Myth of Anti-ISIS Grand Coalition، the Institute for the Study of War. Available at: http://www.understandingwar.org/report/competing-visions-syria-and-iraq-myth-anti-isis-grand-coalition (Accessed date: 202016/7/).

Herz، J. (1950) 'Idealist internationalism and the security dilemma'، World politics، 2(2)، 157180-.

Iraq Situation Report: August 162016 ،22-، Institute for the Study of War. Available at: http://understandingwar.org/sites/default/files/iraq%20SITREP%20201622-08-.pdf (Accessed date: 232016/8/).

Khatib، L. (2016) "Outsourcing the War Against ISIS: A Dangerous Dependency"، Foreign Affairs، July 13. Available at: https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/201613-07-/outsourcing-war-against-isis (Accessed date: 152016/8/).

O'Driscoll، D. (2016) The Battle for Mosul; Pre and Post 'Liberation' Planning. MERI Policy Brief. vol. 3، no. 11.

Ned Parker، U.S.-based Enterprise Reporter، Reuters (2016) "Does Iraq Have a Plan for After the Islamic State?"، Council on Foreign Relations. Available at: http://www.cfr.org/iraq/does-iraq-have-plan-after-islamic-state/p38126 (Accessed date: 122016/8/).

Shambach، S. (2004) Strategic Leadership Primer، 2nd edition. Carlisle Barracks، PA: U.S. Army War College.

کەوانەی ئەمنی کوردستان لە دەوری موسڵ

زریان رۆژهەڵاتی

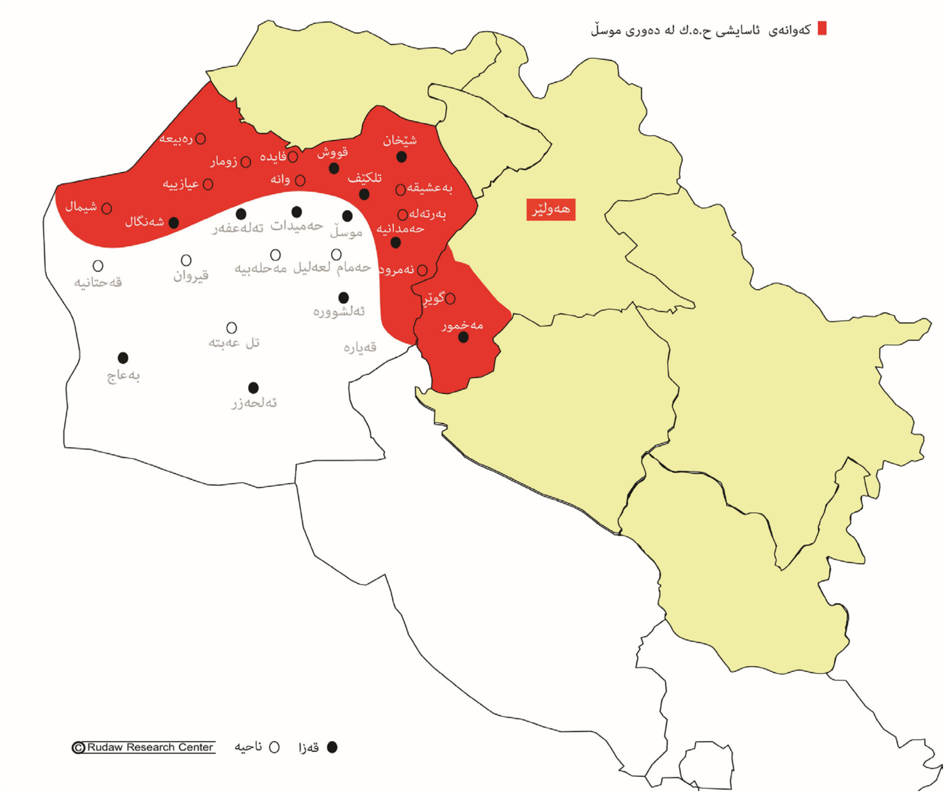

پووختە

وەك چۆن نزیکەی سەت ساڵ بەر لە ئێستا موسڵ رۆڵێکی یەکلاکەرەوەی لە بنیاتنان و پێکەوەلکانی سنوورەکانی عێراقی ئەمڕۆدا گێڕا و بابەتێکی گەرمی کێشمەکێشە ناوچەیی و نێودەوڵەتییەکان بوو، ئێستاش بۆ زۆر لە ئەکتەرە سیاسییە دەوڵەتی-نادەوڵەتییەکانیش ئایندەی موسڵ بابەخێکی ستراتیژی هەیە. ئەمەش وایکردووە تاوەکو

موسڵ وەك شوێنێكی گرنگی كێشمەكێشی ناوخۆیی عێراق و ململانێی نێودەوڵەتی لەسەر ئەو وڵاتە بێت.
بۆیە ئۆپەراسیۆنی موسڵ رووداوێك نییە كە تەنیا بە لەنێوبردنی داعش سنووردار بێت، بەڵكو رەهەندی كێشمەكێشی ناوخۆیی و نێودەوڵەتیشی هەیە. بە ئەگەری زۆر، بەریەككەوتنی بەرژەوەندی ئەكتەرە دەرەكی و ناوخۆییەكان لە موسڵی دوای داعش كە هۆكاری بەهێزی جیۆپۆلیتكی- ئایدۆلۆژی لە پشتە،"گرێكوێرەیەكی ئەمنی" بۆ حكومەتی هەرێمی كوردستان لە پارێزگای نەینەوا دروستدەكات. لەگەڵ ئەوەشدا كەوانەی ستراتیژی رۆڵی موسڵ لە باشووری رۆژهەڵات تاوەكو باكووری رۆژئاوای پارێزگای نەینەوا، دەتوانێ رۆڵی گرنگی لە كردنەوەی"گرێكوێرەی ئەمنی" كورد لە موسڵی دوای داعشدا هەبێت.

سەرەتا

بابەتی ئەنجامدانی ئۆپەراسیۆنی سەربازی دژی داعش لە موسڵ وەك شتێكی یەكلاكراوە سەیر دەكرێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەو پرسیارەی كە ئایا "ئۆپەراسیۆنی موسڵ" دەتوانێ لە عێراق كۆتایی بە داعش بێنێت؟" بە زەقی دەمێنێتەوە.
پرسیاری سەرەكی دیكە لێرەدا ئەوەیە كە ئۆپەراسیۆنی موسڵ دەتوانێ چ كاریگەرییەكی هەبێت لەسەر ئاسایشی هەرێمی كوردستان؟ و باشترین رێگە بۆ دابینكردنی ئاسایشی كوردستان لە دوای داعش لە موسڵ كامەیە؟
ئەم بابەتە لە روانگەی"گرێكوێرەی ئەمنی"[1] كە مەبەست لێی بارودۆخێكە تێیدا هەوڵی ئەكتەرێك بۆ بەدەستهێنانی ئاسایشی رێژەیی خۆی، ئاسایشی ئەوانیدیكە كەمدەكاتەوە.[2] سەیری موسڵی دوای داعش دەكات. بەلەبەرچاوگرتنی رۆڵی ئەكتەرە دەوڵەتی و نادەوڵەتییەكان لە سیاسەتی نێودەوڵەتیدا، گریمانەی وایە كە بەهۆی هاوسەنگی هێزە ناوخۆیی و دەرەكییە "ناتەرازەكان" لە عێراق، دوای ئۆپەراسیۆنی موسڵ "گرێكوێرەیەكی ئەمنی" بۆ حكومەتی هەرێمی كوردستان وەك ئەكتەرێكی "شێوە دەوڵەتی" دروستدەبێت و ناچار دەبێت لەلایەك لەگەڵ هەڕەشەی سەربازی

1 -Security Dilemma.

2 -Bilgiç, Ali, Güvenlik İkilemini Yeniden Düşünmek, Bilkent Üniversitesi Uluslararasi İlişkiler Akademik Dergisi, Cilt 8, Sayı 29, 2011, S. 123142-.

هێزە پارامیلیتارییەکانی وەك حەشدی شەعبی و حەشدی وەتەنی دەست و پەنجە نەرم بکات و لەلایەکی دیکەش خۆی بۆ گرفتە ئەمنییەکانی دەرئەنجامی" تالیبانیزە"بوونی داعش ئامادەبکات کە دەکرێت لە ڕێگەی ئەنجامدانی تەقینەوە و نائارامکردنی شار و شارۆچکەکانی هەرێمی کوردستانەوە رەنگبداتەوە. هەر لەو چوارچێوەیەشدا ئەگەری قووڵبوونەوەی ململانێی کوردی - کوردی لە شەنگال خاڵێکی دیکەیە کە پێویستە رەچاو بکرێت.

هەڵبەت لەگەڵ ئەو گرێکوێرە ئەمنییەشدا کە بۆ حکومەتی هەرێمی کوردستان دروستدەبێت، دەرفەتێکی زێڕین لە ئارادایە تاوەکو بتوانێ بەهۆی کەوانەی ستراتیژی دەوری موسڵ بەشێوەیەکی "رێژەیی" ئاسایشی خۆی دابین بکات.

1 – موسڵی دوای داعش و گرێگوێرەی ئەمنی کوردستان

1 - 1 - ئۆپەراسیۆنی موسڵ و ئەگەری تالیبانیزەبوونی داعش

ستراتیژی سەربازی ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی بۆ بەرەنگاربوونەوەی داعش پشت بەهێزی ئاسمانی - زەوینی دەبەستێ و لەمەشدا فڕۆکە جەنگییەکانی ئەمریکا - هاوپەیمانی نێودەوڵەتی وەك هێزی ئاسمانی و هێزی پێشمەرگەی کوردستان و هێزە ئەمنییەکانی عێراق رۆڵی هێزی وشکانی و پیادەیان گێڕاوە. ئەمریکا بۆ بەرەنگاربوونەوەی داعش بەشێوەیەکی پراگماتی لەگەڵ زۆر لە هێز و گرووپە چەکدارییە جیاوازەکانی ناو عێراق هاوکاریکردووە کە دەکرێت زیاتر لە هێزە ناوخۆییەکانی عێراق، راستەوخۆ و ناراستەوخۆ پەلی بۆ هاوئاهەنگی لەگەڵ هێزە ناوچەییەکانی وەك ئێران کێشابێت. لە ئەنجامی ئەوەشدا داعش کۆنترۆڵی زۆر لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی خۆی لەدەستداوە و دەکرێت بگوترێت ئەڵقەی گەمارۆی داعش بەرتەسکبووەتەوە.

بارودۆخی سیاسی - سەربازی عێراق و فراوانبوونی هاوپەیمانییە ناوچەیی و نێودەوڵەتییەکان بۆ روبەڕوبوونەوەی داعش، وایانکردووە تاوەکو مانەوەی کۆنترۆڵی داعش لەسەر موسڵ بە شتێکی ئەستەم سەیر بکرێت، بەڵام مەسەلەکە تەنیا بابەتێکی سەربازی - ئەمنی نییە و رooیەکی ئایدۆلۆژی- کۆمەڵایەتی بەهێزیشی هەیە. بۆیە لەنێوچوونی داعش، تەنیا بەهۆی ئۆپەراسیۆنی موسڵ مومکین نابێت.

بە ئەگەری زۆر داعش کۆنترۆڵی جوگرافی موسڵ لەدەستدەدات، بەڵام وەك هێزێکی

چەکداری - جیهادی درێژە بە مانەوەی خۆی دەدات و "تالیبانیزە" دەبێت. بەو واتایەی کە هاوشێوەی تالیبان لە ئەفغانستان لە هێز- دەسەڵاتێکی جێگیر بەسەر جوگرافیایەکی دیاریکراوەوە، بەرەو هێزێکی گەڕۆك و ناجێگیر دەڕوات و لەوانەیە ئەمەش، گرفتی ئەمنی لە ناوخۆی هەرێمی کوردستان زیاتر بکات.

1-2 - ململانێی ناوخۆیی لەسەر موسڵی دوای داعش

شکستخواردوویی دەوڵەت[1] لە عێراق هۆکارێکە بۆ ئەوەی موسڵ وەك شوێنی یەکلاییکردنەوەی کێشمەکێشی ناوخۆیی شیعی - سوننی، کوردی -شیعی و کوردی -سوننی لەسەر خاك و باڵادەستیی بێت. ئایندەی موسڵ دەتوانێ کاریگەری راستەوخۆی هەبێت لەسەر ویستی کورد بۆ سەربەخۆیی، داواکاری عەرەبی سوننە بۆ دامەزراندنی هەرێمی تایبەت بە خۆیان و باڵادەستیی شیعی لەم وڵاتەدا.
لەڕاستیدا دەوڵەتی عێراق هەر لە سەرەتای دامەزراندنییەوە، لەڕووی بونیاد و پێکهاتەوە درز و کەلێنی گەورەی تێدابووە و وایکردووە تاوەکو بەردەوام زەوینەی وەرگۆڕانی بۆ "دەوڵەتی شکستخواردوو"[2] ی تێدابێت. ئەگەر دەوڵەتی شکستخواردوو بە دەوڵەتێك پێناسە بکەین کە" نەتوانێ یەکپارچەیی خاك یان بەشێکی خاکی وڵات و ئاسایش و سەقامگیری دابین بکات" [3]و، توانای دەستەبەرکردنی بەشێك یان هەموو خزمەتگوزارییە گشتییەکانی نەبێت و کێشەی رەوایی هەبێت. ئەوا دەتوانین باس لەوە بکەین کە دەرکەوتنی داعش و کەوتنی موسڵ، دەوڵەتی عێراقی بەرەو دەوڵەتێکی "مەیلەوشکست" برد[4]. لەدەستدانی کۆنترۆڵی بەشێك لە خاکی وڵات و نەبوونی توانای دابینکردنی ئاسایش و خزمەتگوزارییە سەرەکییەکان، گەندەڵی، دابەشبوونی سیاسەتی لەسەر بنەمای تایفی و نەتەوەیی دەتوانن پاساوی شکستخواردوویی دەوڵەت بن لە عێراقدا .
هەرچەندە لە دوای ساڵی 2003ەوە هەوڵی دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق لەسەر بنەمایەکی دیموکراتی پەرلەمانی - فیدراڵی درا، بەڵام بەکردەوە ئەو هەوڵانە شکستیان

1 -دەکرێت لاوازی، مەیلەوشکستبوون و رووخان بە قۆناغەکانی پرۆسەی شکستهێنانی دەوڵەتێك دیاری بکرێت.

2 -failed state

3 -Osman N. Özalp, Uluslararası İlişkilerde Başarısız Devletler Sorunsalı ve Bu Sorunsalın Uluslararası Hukuka Etkileri, (İÜHFM) C. LXXII, S. 1, s. 3492014 ,362-.

4 -failing state

خوارد. بەشێوەیەکی گشتی لەلایەك کورد و عەرەبی سوننە لەو پێگەیەی کە ئێستا لە دەسەڵاتی ناوەندی عێراق هەیانە ناڕازین و سیستەمی سیاسی جۆرێکی لێهاتووە کە تێیدا هێزی شیعی، بنەما و فەتوا ئایینییەکانی مەزهەبی شیعە رۆڵێکی کاریگەریان هەیە. فەتوای مەرجەعە ئایینییەکان لە عێراق سەبارەت بە کێشە سیاسییەکان و تەنانەت دروستکردنی هێزی چەکداری وەك "حەشدی شەعبی"[1] نموونەیەکی ئاشکرای ئەو رووداوانانەن کە لە دەرەوەی میکانیزمە دیموکراتییەکان شکڵیان گرتووە. بەوشێوەیەش دەوڵەت لە عێراق خەریکە رەنگێکی ئایینی-شیعی بەخۆوە دەگرێت.

هەرچەندە هاوسەنگی سیاسەتی نێودەوڵەتی رێگربووە لەوەی کە تائێستا دەوڵەتی عێراق بە فەرمی شکستبێنێ، بەڵام بەکردەوە ئەو دیدگایەی باس لە "کۆتایی دەوڵەتی عێراق" دەکات راست دەرچوو.

لێرەدا پرسیاری سەرەکی ئەوەیە کە ئۆپەراسیۆنی موسڵ دەتوانێ چ کاریگەرییەك لەسەر هاوسەنگیی هێزە ناوخۆییەکانی عێراق وەك دەوڵەتێکی "مەیلەوشکست"دابنێت؟ کلیلی وەڵامی ئەم پرسیارەش لەوە درکی ئەوەدایە کە پێگەی جوگرافی، هەبوونی سنوور لەگەڵ سووریا و نزیکی لە تورکیا، فرە پێکهاتەبوونی موسڵ و هەبوونی سەرچاوەی سرووشتی وەك نەوت و ئاو لەگەڵ رێگەی بازرگانی و زەوی فراوان بۆ کشتوکاڵ، گرنگی ستراتیژی موسڵ دەردەخەن.

موسڵ دەتوانێ خاڵێکی وەرچەرخان لە ململانێیەکی شیعی - سوننی لە لایەك و کوردی - عەرەبی(شیعی - سوننی) لەلایەکی دیکە بێت کە رەهەندی ئایدیۆلۆژی -ناسنامە و ئەمنی بەهێزیان هەیە. کورد کە خاوەنی هێزی چەکداری و حکومەتی خۆیەتی، بژارەی سەربەخۆیی لە پێش خۆی داناوە و بەشێك لە عەرەبە سوننەکانیش باسی دامەزراندنی هەرێمی سوننە دەکەن[2] و پەنایان بۆ دروستکردنی هێزی چەکداری خۆیان بە ناوی حەشدی نیشتمانی بردووە کە تورکیا بەشێوەی سەرەکی پشتیوانی لێدەکات. دامەزراندنی هەرێمێکی سوننی کە هاوپەیمانی لەگەڵ هەرێمی کوردستان هەبێت دەتوانێ ئەڵقەی ئاسایشی حکومەتی هەرێمی کوردستان بەهێزتر بکات، بەڵام لەماوەی درێژخایەندا گرفتی خاك لەنێوان ئەو دووانەدا روودەدات.

لەلایەکی دیکەوە شیعەکانی عێراق هێشتا هیوای بونیاتناوەنەی دەوڵەتی عێراقیان لە

1 -لەسەر فەتوایەکی عەلی سیستانی مەرجەعی باڵای شیعەکان لە عێراق، حەشدی شەعبی لە 17ی کانوونی دووەمی 2015 بۆ رووبەڕووبونەوەی داعش دامەزرا.

2 -http://burathanews.com/arabic/news/229075 -(52016-9-)

دەستنەداوە و خوازیاری دەوڵەتێکن کە تێیدا هەژموونی و باڵادەستی شیعی هەبێت و عێراق وەك "دووەمین دەوڵەتی شیعەی" ناوچەکە بمێنێتەوە. شەڕی داعش پاساوێکی بەهێزی دروستکردووە تاوەکو هەوڵەکانیان بۆ ڕێگرتن لە پڕۆژەی کوردی و عەرەبی سوننە بخەنە گەڕ. دەکرێ پێداگرییەکانی "حەشدی شەعبی" بۆ بەشداریکردن لە ئۆپەراسیۆنی موسڵ لەو چوارچێوەیەدا لێکبدرێتەوە، چونکە موسڵ دەتوانێ کاریگەری ڕاستەوخۆی لەسەر سەرگرتن و سەرنەگرتنی هەریەك لە پڕۆژەی شیعی، کوردی ، سوننی لە عێراق دابنێت.

3 - 1 - ئۆپەراسیۆنی موسڵ و هاوسەنگی ناتەرازی هێزەکان لە عێراق

ڕوونکردنەوەی بارودۆخی عێراق، بەپێی" هاوسەنگی ناتەرازی هێزەکان" ئاسانتر دەبێت. بەوپێیەی عێراق وەك دەوڵەتێکی لاواز کە لە لێواری شکستدایە، توانای زاڵبوونی بەسەر ئاسایش و کۆنترۆڵی وڵاتی لەدەستداوە، وەك مەیدانێکی ململانێ و دەستوەردانی هێزە ناوچەیی و سەرووناوچەییەکانی لێهاتووە. بەجۆرێك کە ژمارەیەك لە دەوڵەتە بەهێزەکانی جیهان و ناوچەکە بۆ سەرخستنی بەرژەوەندییەکانیان، پشتیوانی لە گرووپێکی سیاسی و چەکداری جیاواز دەکەن و ئەمەش لەسەر موسڵ ڕەنگیداوەتەوە. بەئەگەری زۆر لە دوای ئۆپەراسیۆنی موسڵ و دەرکردنی داعش، بەریەککەوتنی بەرژەوەندی ئەو وڵاتانەی لەسەر عێراق کاریگەرییان هەیە زیاتر دەبێ و هەوڵدەدەن لە ڕێگەی هاوپەیمانە ناوخۆییەکانیان لە عێراق بەرژەوەندییەکانیان بپارێزن.

1 - 3-1 - ئەمریکا و ڕاگرتنی هاوسەنگی لە عێراق

ئەگەری باڵادەستیی حەشدی شەعبی و حکومەتی ناوەندیی عێراق لە موسڵ، دەتوانێ لە هێڵی بەسرە- موسڵ- حەلەبدا گرفتی جیدی بۆ بەرژەوەندییەکانی ئەمریکا دروستبکات و شوێنی نفوز و کاریگەی ئێرانی - ڕووسی بێت. هەبوونی نفوز وکۆنترۆڵی ئەمریکا لە موسڵ دەتوانێ لەو هێڵەدا دابڕانێك دروستبکات و بۆ ئەمەش پێویستی بە کورد و سوننەکان دەبێت وەك یاریکەری لۆکاڵی و ، تورکیا و سعودیە وەك ئەکتەری ناوچەیی. پێدەچێت تاوەکو ئەوکاتەی داعش موسڵی بەدەستەوەبێت ڕەفتاری پراگماتیکانەی ئەمریکا بۆ ڕێککەوتنی تەکتیکی لەگەڵ هێزە جۆراوجۆرە لۆکاڵییەکان

درێـژە بکێشـێت، بـەڵام دوای داعـش بەرژەوەندییـە جیۆپۆلیتیکییەکانـی خـۆی لـە ناوچەکـە بـە بنەمـا وەربگرێـت.
پێداگـری ئەمریـکا بـۆ بەشـداریکردنی پێشـمەرگە لـە شـەڕی موسـڵ و تەنانـەت ئیمزاکردنـی پرۆتۆکۆلـی فەرمـی لەنێـوان وەزارەتـی بەرگـری و وەزارەتـی پێشـمەرگە و چاوپۆشـی لـە هاتنـی سـوپای تورکیـا بـۆ باشـیك و راهێنانـی هێزەکانـی حەشـدی نیشـتمانی، دەتوانـن ئاماژەیـەك بـن بـۆ ئـەوەی کـە بـۆ رێگرتـن لـە باڵادەسـتیی ئێـران لـە باکـووری عێـراق، لەوانەیـە ئەمریـکا خوازیـاری راگرتنـی هاوسـەنگییەك لەنێـوان هێـزی کـوردی - سـوننی و دەسـەڵاتی حکومەتـی ناوەنـدی و گرووپـە شـیعییەکان بێـت. بەلەبەرچاوگرتنـی دانوسـتاندنەکانی ئەمریـکا - رووسـیا سـەبارەت بـە سـووریا، پەیوەنـدی ئێـران و ئەمریـکا و ، ئەمریـکا و تورکیـا، مـەرج نییـە راگرتنـی ئـەو هاوسـەنگییە لەگـەڵ ویسـت و داوکارییەکانـی کـورد سـەبارەت بـە خـاك و دابینکردنـی ئاسایشـدا بـە تـەواوی یەکبگرێتـەوە.

2 - 3-1 - ئێران، باڵادەستیی شیعی و پشتیوانی حەشدی شەعبی

پەلامـاری داعـش بـۆ کوردسـتان و گرتنـی جەلـەولا و نزیکبوونـەوەی لـە سـنوورەکانی ئێـران، مەترسـییەکی راسـتەخۆی ئەمنـی بـۆ تـاران دروسـتکرد و هـاوکات لەگـەڵ ئەوەشـدا ئـەو هەڕەشـەیەی کـە داعـش لەسـەر بونیـادی دەوڵەتـی عێـراق دروسـتیکردبوو، مەترسـیی جیۆپۆلیتکـی ئێرانـی لـە عێـراق زیندووکـردەوە. ئەگـەر عێـراق بکەوتایەتـە دەسـتی داعـش وەك هێزێکـی سـوننەی رادیـکاڵ، ئەوکاتـە نـەك هـەر دەسـتکەوتە ناوچەییەکانـی ئێـران لـە دوای رووخانـی سـەدام دەکەوتنـە مەترسـییەوە، بەڵکـو هەڕەشـەیەکی راسـتەوخۆ بـۆ تـاران دروسـتدەبوو.
بۆیـە ئێـران هاوشـێوەی ئەمریـکا، لـە عێـراق لـە رێگـەی هـاوکاری هێـزە لۆکاڵییـەکان هەوڵێکـی جیـدی بـۆ بەرەنگاربوونـەوەی داعشـدا. لـە قۆناخی ئێسـتادا کـە ئیدی بە ئاسـانی دەتوانرێـت بـاس لـە سـەردەمی پۆسـت داعـش بکرێـت و ئـەو رێکخـراوە لاوازبـووە، ئێـران بـە دوای قایمکردنـی پێگـەی خـۆی لـە عێـراق و پاراسـتنی بەرژەوەندییەکانیـدا دەگەڕێـت. رێگرتـن لـە جیابوونـەوەی کـورد و ئەگـەری دامەزراندنـی هەرێمـی سـوننە، باڵادەسـتیی شـیعی و پاڵپشـتیکردنی هێـزی چەکـداری "حەشـدی شـەعبی" وەك کۆپییەکـی هێـزە ئایدیۆلـۆژی - چەکدارییـە شـیعییەکانی ناوچەکـە هاوشـێوەی حیزبوڵـڵای لوبنـان و سـوپای پاسـدارانی ئێـران، لـە میحـوەرە سـەرەکییەکانی سیاسـەتی ئێـران لـە دوای داعـش دەبـن.

هـەم بـۆ ڕێگرتـن لـە جیابوونـەوەی کـورد، هـەم بـۆ پێشـگرتن لـە دامەزراندنـی هەرێمـی سـوننە لـە عێـراق و لەبـەر حیسـابەکانی خـۆی سـەبارەت بـە گەیاندنـی جوگرافیـای نفـوزی خـۆی لـە عێـراق تاوەکـو سـووریا، موسـڵ وەك خاڵـی بـە یەکگەیانـدن، گرنگییەکی سـتراتیژی بـۆ ئێـران هەیـە. جـا لەبەرئـەوە بەشـداریکردنی حەشـدی شـەعبی لـە شـەڕی موسـڵ و زۆربوونـی کۆنترۆڵـی حکومەتـی ناوەنـدی عێـراق لەسـەر ڕووداوەکانـی دوای موسـڵ، دەتوانـێ ڕێگـە بـۆ بەدیهاتنـی ئامانجەکانـی تـاران خۆشـبکات کـە ئەمـەش لـە واتایەکـی دیکـەدا لەگـەڵ بەرژەوەندییەکانـی کـورددا یەکناگرێتـەوە.

3 - 3-1 - کورد و پەراوێزی ئەمنیی تورکیا لە موسڵ

سـتراتیژی تورکیـا لانیکـەم تاوەکـو دوو سـاڵ دوای دەرکەوتنـی داعـش، بەرەنگاربوونـەوەی ڕاسـتەوخۆی ئـەو ڕێکخـراوەی تێـدا نەبـوو. تورکیـا هاوشـێوەی ئێـران و ئەمریـکا لـە عێـراق بەشـداری شـەڕی دژی داعشـی نەکـرد، بـەڵام هاتنی داعـش پاسـاوێکی بۆ دروسـتکرد تاوەکو هێـزی سـەربازی ڕەوانـەی باشـیك لـە 25 کیلۆمەتریـی شـاری موسـڵ بـکات.[1] ڕەوانەکردنـی ئـەو هێـزەش زیاتـر لـە شـەڕی دژی داعـش، بـۆ گەرەنتیکردنـی ڕۆڵـی ئەنقەرەبـوو لـە موسـڵی ئاینـدەدا .
ڕوانگـەی مێژوویـی ئەنقـەرە بـۆ موسـڵ بـە جۆرێکـە کـە بـە بەشـێك لـە سـنوورە مێژووییەکانـی خـۆی دەیزانێـت و ئەگـەر توانـای پێکەوەلکاندنـەوەی بـە خاکـی خۆیشـی نەبێـت، ئـەوا پێویسـتە کاریگـەری و نفـوزی لەسـەری هەبێـت و بـۆ ئـەوەش باڵادەسـتیی عەرەبـی سـوننەی عێـراق بـە گرنـگ دەزانێـت.
گرنگـی موسـڵ بـۆ تورکیـا وەك شـوێنێك بـۆ ڕێگرتـن لـە پەرەسـەندنی دەسـەڵاتی کـورد و لەلایەکـی دیکـەوە بـۆ پێشـگرتن لـە باڵادەسـتیی ئێرانـی لـە ناوچەکـەدا، لـە ئاسـتێکی بەرزدایـە.
لـەڕووی تەکتیکییـەوە هەبوونـی ڕۆڵـی تورکیـا لـە موسـڵ دەتوانـێ بـۆ ڕاگرتنـی هاوسـەنگی هەڕەشـەی حەشـدی شـەعبی - حکومەتـی ناوەنـدی بـۆ ئاسایشـی هەرێمـی کوردسـتان گرنـگ بێـت، بـەڵام لـە مـاوەی درێژخایەنـدا هەڕەشـەی سـەربازی تورکیـا - هێـزی چەکداری سـوننی دروسـتدەکات کـە ڕەهەنـدی سـەرزەوینی و ئایدیۆلـۆژی هەیـە.

---

1 -http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015151218/12/_irak_basika_musul - (52016-9-)

4 - 3-1 - کورد و رکابەریی ناوچەیی سعودیە لەگەڵ ئێران

سـەبارەت بـە سـعودیە وەك یاریکەرێکـی دیکـەی ناوچەیـی دەتوانرێـت بگوترێـت کـە لەوانەیە هەرێمـی کوردسـتان کاریگـەری گرنگـی لەسـەر سـتراتیژی سـعودی سـەبارەت بـە عێـراق و سـووریا هەبێـت. هەرێمـی کوردسـتان دەتوانـێ وەك شـێوەدەوڵەتێکی پەرژینـی رۆڵـی قەڵغانێکـی بەرگـری لەبـەردەم پەلهاویشـتن و بەیەکـەوە بەسـتنەوەی ناوچەکانـی جێـی نفـوزی ئێـران لـە عێـراق بـەرەو سـووریا بگێڕێـت و لـە هەمانکاتیشـدا بـۆ ئێـران دەتوانـێ وەك پردێکـی پەڕینـەوە و ناوچەیـەك بـۆ یەیەکـەوە بەسـتنەوەی مەیدانەکانـی نفـوزی رۆڵـی هەبێـت.

هـاوکات لەگـەڵ ئەوەشـدا لاوازی رۆڵـی سـوننەکان لـە عێراقـی ئێسـتا، ئەگـەری گۆڕینـی دیموگرافیـای ناوچـە سوننەنشـینەکان وادەکات کـە هەرێمـی کوردسـتان بژارەیـەك بـۆ راگرتنـی هاوسـەنگی هێـز لەنێـوان سـعودیە و ئێـران بێـت. درکـی بەرپرسـانی سـعودی بـەو راسـتییەش لـە پێشـوازی شـای سـعودیە لـە سـەرۆکی هەرێمـی کوردسـتان لـە ئاسـتی سـەرۆکی دەوڵەتێکـدا و[1] کردنـەوەی کونسـوڵخانەی سـعودیە لـە هەولێـر [2]بـە ئاشـکرا دەردەکەوێـت.

لەلایەکـی دیکـەوە سیاسـەتی سـعودیە لـە عێـراق بـۆ پشـتیوانیکردن لـە عەرەبـە سـوننەکان سـەرکەوتنێکی ئەوتـۆی بەدەسـتنەهێنا و پێگـەی سـوننەکان لەبـەردەم مەترسـییەکی جیدیدایـە. لـە دوای 2006بـەدواوە وردە وردە پرۆسـەی دوورخسـتنەوەی سـوننەکان لـە دەسـەڵات و لـە دوای دەرکەوتنـی "داعـش" ئەگـەری گۆڕانـی دیموگرافیـای ناوچـە سوننەنشـینەکان وەك دوو فاکتـەری گرنـگ لەوبـارەوە رۆڵیـان هەبـووە. لـە رووداوەکانـی بڕیـاری دەسـتگیرکردنی تـارق هاشـمی[3] جێگـری سـەرۆککۆمار تاوەکـو رافـع عیسـاوی و ئەحمـەد عەلوانـی بـە پاسـاوی جۆراوجـۆر بەشـێکی زۆر لـە سـوننەکان لـە دەسـەڵات دوورخـراون. لـەدوای دەرکەوتنـی "داعـش" بەشـێکی زۆر لـە عەرەبـە سـوننەکان ئـاوارەی هەرێمـی کوردسـتان و ناوچەکانـی دیکـەی عێـراق و دەرەوەی عێـراق بـوون. لەگـەڵ ئەوەشـدا رەفتـاری هێـزە ئەمنییەکانـی عێـراق و حەشـدی شـەعبی بەرامبـەر سـوننەکان بـەردەوام مشـتومڕی لێکەوتووەتـەوە.

---

1 - -12/http://www.qoraish.com/qoraish/2015/معاملة مسعود بارزاني بمستوى رئيس دولة في زيارته الى السعودية(9-8-2016)

2 -http://rudaw.net/arabic/kurdistan/220220162

3 -http://www.bbc.com/arabic/middleeast/2011111219/12/_iraq_latest.shtml(92016-8-)

بۆیە بەشێوەیەکی گشتی دەتوانرێت بگوترێت کە حیسابی سعودیە بۆ دروستکردنی هاوسەنگییەك لەبەرامبەر ئێران لە عێراق لە رێگەی سوننەکانەوە کەوا بەشێکی بەرچاویان لە هەرێمی کوردستان نیشتەجێن لانیکەم لە ماوەی کورتخایەندا ئاستەنگی جیدی لەبەردەمدایە.
سەبارەت بە موسڵ وەك ناوەندێکی گرنگی عەرەبی سوننە، لەوانەیە سعودیە لەلایەك خوازیاری ئەوە نەبێت کە حەشدی شەعبی دەربازی ناو شاری موسڵ بێت و ئەمەش لە بەژەوەندی کورددا بێت. بەڵام رەهەندی ململانێی کوردی-عەرەبی سوننی لەسەر خاك بابەتێکە کە سەرئەنجام وادەکات بەرژەوەندییەکانی سعودیە لەگەڵ کورد بەریەك بکەوێت.

4 – 1 – ئۆپەراسیۆنی موسڵ و ململانێی کوردی –کوردی

ئەگەری بەریەککەوتنی هێزی کوردی - کوردی لە شەنگال، یەکێکی دیکە لەو هۆکارانەیە کە دەتوانێ گرێکوێرەی ئەمنی حکومەتی هەرێمی کوردستان لە دوای ئۆپەراسیۆنی موسڵ زیاتر بکات.
پەلهاوێشتنی ململانێی PKK- PDK بۆ شەنگال دەتوانێ زیان بە بەرژەوەندی ستراتیژی هەرێمی کوردستان بگەیێنێت. ئەو دوولایەنە، وەك دوو هێزی کاریگەر لە ئاستی هەموو کوردستان خاوەنی دنیابینی و سیاسەت و پڕۆژەی جیاوازن سەبارەت بە کورد و پێکەوە لە ململانێدان. پەلاماری داعش بۆ کوردستان و کەوتنی شەنگال، دەرفەتێکی بۆ PKKرەخساند تاوەکو لەوێ خۆی رێکبخات و هێزی چەکداری پێکەوەبنێت کە ئەمەش تەگەرەی بۆ نفوزی PDKلەوێ دروستکردووە و پێدەچێ لە دوای دەرکردنی داعش" وەك دووژمنی هاوبەش"یان ناکۆکییەکانی ئەو دوو هێزە قووڵتر ببنەوە.
ئەگەر ناکۆکی هێزە کوردییەکان لە شەنگال تەنیا رەهەندێکی ناوخۆیی هەبێت ئەوا دەرفەتی چارەسەرکردنی کێشەکان پەیدا دەبێت، بەڵام کاتێك ئەو ناکۆکیانە رەهەندێکی دەرەکی وەربگرن و دەستی عێراق و ئێران و تورکیای تێبکەوێت، ئەوکاتە مەترسییەکی جیدی دروستدەبێت کە لەوانەیە پێکدادانی کوردی -کوردی لێبکەوێتەوە.

2 – کەوانەی ئاسایشی ستراتیژی کوردستان لە دەوری موسڵ

1 - 2 - ڕەهەندی دیمۆگرافی و جوگرافی

کەوانەی ستراتیژی کوردستان لە دەوری موسڵ پانتاییەکی جوگرافی زیاتر لە 10000کم چوارگۆشە[1] لە باشووری ڕۆژهەڵات تاوەکو باکووری ڕۆژئاوای پارێزگای نەینەوا بە دەوری موسڵدا دەگرێتەوە. ئەمە لە مەخموورەوە دەستپێدەکات و حەمدانییە، باشیك، شێخان، ئەلقووش، و زومار، ڕەبیعە و شەنگال لەخۆدەگرێت. زۆرینەیەکی مەسیحی و کوردی شکڵی بە پێکهاتەی دیمۆگرافی ئەم کەوانەیە داوە کە گرنگییەکی زۆری بۆ ئاسایشی هەرێمی کوردستان هەیە.

لە حاڵەتێکدا کە ئەم ناوچەیە لە کۆنترۆڵی حکومەتی ناوەندی عێراقدا بمێنێتەوە، ئەوا ئاسایشی هەرێمی کوردستان لەڕووی هەڕەشەی ئیحتمالی حکومەتی ناوەندی عێراقەوە لاواز دەبێت. بۆیە لە چوارچێوەی "دیدگای پێویستی پەرەپێدانی سەرزەوینی و فەزای حەیاتی"[2] بۆ دەوڵەتەکان دەکرێت بگوترێت کە هەرێمی کوردستانیش وەك یەکەیەکی سیاسی شێوە - دەوڵەتی بۆ مانەوەی خۆی ناچارە ڕەچاوی سیاسەتی "دابینکردنی فەزای حەیاتی" بکات.

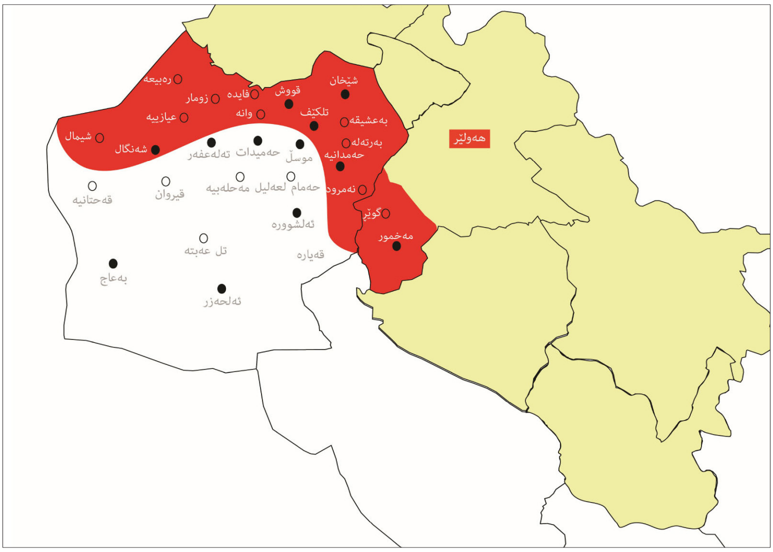

1 -الوحدات الإدارية ومساحتها،5.1/http://www.cosit.gov.iq/AAS/AAS2012/section_10، htm/2016/9)

2 -ئاماژەیە بە دیدگای لبنسروم ی راتزل.

بەگوێـرەی ئامارێکـی فەرمـی حکومـەت بێـت ئـەم ناوچەیـە بـە ئەنـدازەی یـەك لەسـەر چـواری سـنووره فەرمییەکانـی ئێسـتای هەرێمـی کوردسـتان دەبێـت[1]. ئەمـەش بـۆ دابینکردنـی "فـەزای حەیاتـی" کوردسـتان لـە ملـی باکـووری ڕۆژئـاواوە بایەخێکـی زۆری هەیـە. هاتنـی داعـش و کارەسـاتی جینۆسـایدی کـورد لـە شـەنگال و مەترسـی لەنێوچوونـی مەسـیحییەکانی دەشـتی نەینـەوا، بوونەتـە هـۆکاری ئـەوەی تاوەکـو لـە سـەرووبەندی ئۆپەراسـیۆنی موسـڵ و مشـتومڕەکان سـەبارەت بـە ئاینـدەی عێـراق، بارودۆخـی مەسـیحی و کـوردی دەشـتی نەینـەوا جێگـەی بـاس بـن.

دیـدگای حکومەتـی ناوەنـدی عێـراق لەگـەڵ ئەوەدایـە کـە تـەواوی پارێـزگای نەینـەوا بـە ئیدارەیەکـی هاوبـەش لەژێـر کۆنترۆڵـی خۆیدابـێ و بەشـێك لـە عەرەبـە سـوننەکانیش دەیانەوێـت لـە دووتوێـی هەرێمـی سـوننەدا بمێنێتـەوە. بـەڵام کـورد و مەسـیحییەکانی ئـەو ناوچەیـە داوای بـە هەرێمکردنـی ناوچەکانیـان دەکـەن. لـە مانگـی 8 ئەمسـاڵدا شـەش حیزبـی مەسـیحی ڕێککەوتـن لەسـەر ئـەوەی کـە پێویسـتە هەرێمێکـی مەسـیحی لـە دەشـتی نەینـەوا دابمەزرێـت و داواکاری کوردانـی ئێـزدی بـە سـەربەخۆیی ئیـداری شـەنگال مێژوویەکـی کۆنـتری هەیـە. ئەگـەر ئـەم کەوانەیـە وەك هەرێمێـك یـان دوو هەرێمـی مەسـیحی- کـوردی لـە دەشـتی نەینـەوا دروسـتببێ، پێدەچـێ لـە داهاتـوودا بـە هەرێمـی کوردسـتانەوە بلکێـن. ئەمـەش بـۆ کوردسـتان لەلایـەك واتـای ئاسـانتربوونی گەرەنتیکردنـی پشـتیوانی ڕۆژئـاوا و چەتـری ئەمنـی ئەمریکـی دەدات و لەلایەکـی دیکـەش واتـای گەڕاندنـەوەی بەشـێکی جوگرافیـای مێژوویـی کـورد بـۆ سـەرخاکی نیشـتمانەکەی دەگەیێنێـت. ئەگـەر هەرێمـی مەسـیحی - کـوردی + شـەنگال بـە سـەربەخۆییش بمێننـەوە، ئـەوا کەوانەیەکـی سـتراتیژی بـە دەوری موسـڵدا بـۆ دابینکردنـی ئاسایشـی کوردسـتان دروسـتبکەن و لەبـەردەم هەڕەشـەی تیـرۆردا ڕۆڵـی قەڵغانێـك بـۆ هەرێمـی کوردسـتان بگێـڕن.

پەیوەنـدی بـە هێـزی کـورد و مەسـحییەکان، هەبوونـی دەرەفەتـی پێکەوەژیانـی ئایینـی لـە کوردسـتان و ڕۆڵـی کـورد لـە بەرەنگاربوونـەوەی داعـش وەك گەورەتریـن هەڕەشـەی سـەر مەسـیحییەکان و پەیوەنـدی کـورد لەگـەڵ ئەمریـکا و دنیـای ڕۆژئـاوا بەگشـتی و پشـتیوانی حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان لـە نوخبـەی سیاسـی مەسـیحی لـە عێـراق لـەو هۆکارانـەن کـە وادەکـەن مەسـیحییەکانی دەشـتی نەینـەوا زیاتـر خۆیـان لـە هەرێمـی کوردسـتان نزیـك ببینـن و ئەمـەش وەك زەمینەیەکـی کۆمەڵایەتـی- سیاسـی ڕۆڵـی گرنگـی لـە قایمبوونـی

1 -http://cabinet.gov.krd/p/page.aspx?l=13&s=050000&r=327&p=238&h=1(52016-9-)

کەوانـەی سـتراتیژی دەوری موسـڵ بـۆ ئاسایشـی هەرێمـی کوردسـتان هەیـە.

2 - 2 -گرفتە سەربازییەکانی بەردەم کەوانەی ئەمنی کورد لە موسڵ

لەکەوانـەی سـتراتیژی دەوری موسـڵدا چەنـد تەگەرەیـەك لەبـەردەم کـورد دەردەکـەون کـە پێویسـتە کار بـۆ لابردنیـان بکرێـت. بەهـۆی هەبوونـی دانیشـتوانی شـیعی لـە تەلەعفـەر و ئەگـەری بەشـداریکردنی حەشـدی شـەعبی لـە ئۆپەراسـیۆنی موسـڵ، هێڵـی ئەلشـوورە-تەلەعفـەر دەتوانـێ هەڕەشـە بـۆ کـورد دروسـتبکات. ئەگـەر ئـەم هێڵـە بـەرەو رەبیعـە درێـژ ببێتـەوە ئەوسا کەوانـەی ئاسایشـی سـتراتیژی کوردسـتان لەتـدەکات و خـۆی تاوەکـو سـنووری سـووریا دەگەیێنێـت. بەوپێیـەی کـە ئێسـتا دەسـەڵاتی کورد بەسـەر ئـەو ناوچانەدا هەیـە و هەروەهـا لەبـەر "گرنگیـی رێـڕەوی" ئـەو ناوچەیـە پێدەچێـت یەکێـك لەشـوێنە گەرمەکانـی ململانێـی حەشـدی شـەعبی- پێشـمەرگە لـە داهاتـوودا هێڵـی تەلەعفـەر-رەبیعـە دەبێـت.

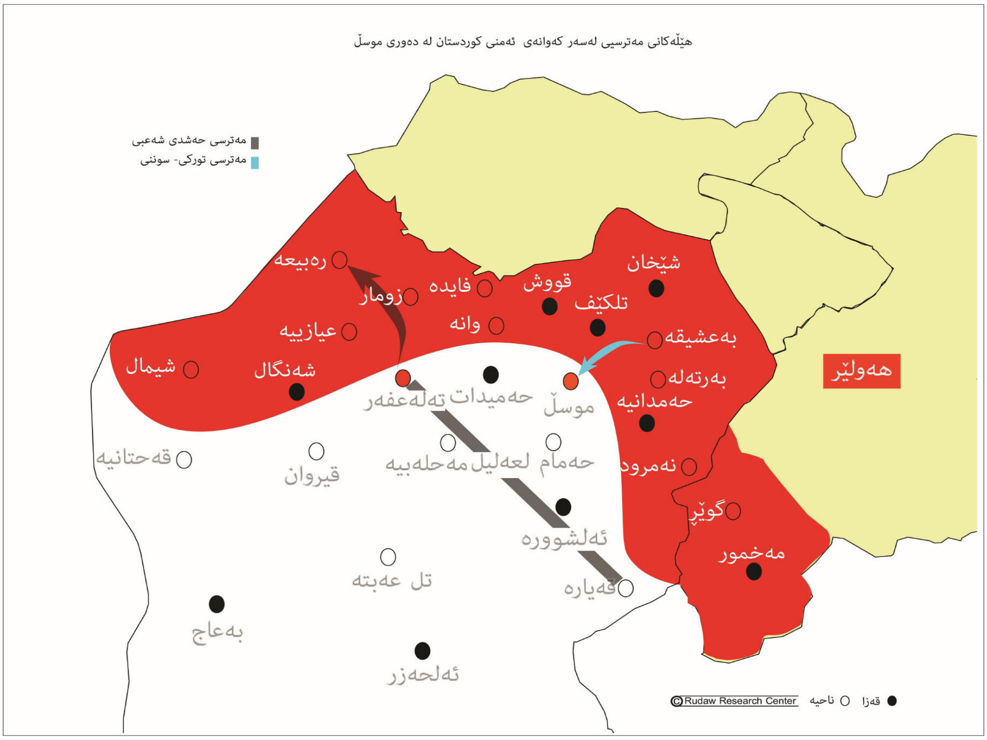

نەخشەی ژمارە (2)

وەك لـە نەخشـەكەدا دەردەكەوێـت مەترسـییەكی دیكـە لـە هێڵـی باشـیك- موسـڵ بـۆ سـەر كەوانـەی ئەمنـی كـورد لـە ئارادایـە. هەبوونـی سـوپای توركیـا لـە باشیكبەشـێوەیتەكتیكی بـۆ رێگرتـن لـە باڵادەسـتی حكومەتـی ناوەنـدی عێـراق - حەشـدی شـەعبی لـە پارێـزگای نەینـەوا، گرنگییەكـی زۆری بـۆ كـورد هەیـە. بـەڵام لـە مـاوەی درێژخایەنـدا دەتوانـێ رێگـە بـۆ بەهێزبوونـی حەشـدی نیشـتمانی و نفـوزی عەرەبـی سـوننی بكاتـەوە كـە ئەمـەش كەلێـن لـە كەوانـەی ئاسایشـی سـتراتیژی كـورد لـە دەوری موسـڵ دروسـتدەكات.

ئەنجام

رووخانـی رژێمـی بەعـس لـە عێـراق، هاوسـەنگیی هێـزی لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت تێكدا و پـاش تێپەڕبوونـی زیاتـر لـە یەك دەیـە بەسـەر ئـەو رووداوەدا هێشـتا ململانێـی نێودەوڵەتی بـۆ ئاراسـتەدانی گۆڕانكارییەكانـی عێـراق درێـژەی هەیـە و تائێسـتا یـەكلا نەبووەتـەوە. چاوەڕواندەكرێـت لـە قۆناخـی دوای داعشـدا ململانـێ جیۆپۆلیتیكـی و ئایدۆلۆژییـەكان سـەبارەت بـە ئاینـدەی عێـراق دووبـارە تۆخـتر بێتـەوە كـە مـەرج بـە قازانجـی كـورد بێـت. ئەگـەر كـورد لـە دوای داعـش، بتوانـێ كەوانـەی مەخمـوور- شـەنگال بـە دەوری موسـڵ لـە دەسـتی خۆیـدا بهێڵێتـەوە یـان ئـەو كەوانەیـە لەژێـر نفـوز و كاریگـەری خـۆی بهێڵتـەوە و رێگـە لـە هەوڵەكانـی دەرخسـتنی پێكدادانـی كـوردی - كـوردی لـە شـەنگال بگرێـت، ئـەوا دەتوانـێ لەگرێكوێـرەی ئەمنـی موسـڵدا بەشـێوەیەكی رێژەیـی ئاسایشـی خـۆی دابینبكات.

داعش و دیمۆگرافیای هەرێمی کوردستان

شنۆ عوسمان

سەرەتا

لـە دوای هاتنـی داعـش بـۆ عێـراق، هەرێمـی کوردسـتان گۆڕانێکـی جـۆری بەسـەردا هاتـووە. تائێسـتا یـەك ملیـۆن و نیـو هاووڵاتـی بەجیـاوازی ڕەنـگ، ئاییـن و زمانـەوە هاتوونەتـە خاکـی کوردسـتان. ئەوانـەی گەڕاونەتـەوە نزیکـەی 200000 کەسـن و ئەوەنـدە ژمارەیـان کەمـە کـە زۆر کاریگـەری لـە سـەر دیمۆگرافیـای ئێسـتای هەرێمـی کوردسـتان دانەنـاوە. زانسـتی دیمۆگرافیـا باسـی جوگرافیـای مرۆیـی و کۆمەڵناسـی لەسـەر ژمـارەی هاونیشـتمانیان دەکات. کەواتـە گرنگـە هەرێمـی کوردسـتان بەوشـێوەیە دەسـت بەکارکـردن لەمـەڕ لێکۆڵینـەوەی نـوێ بـکات بـۆ خۆگونجانـدن لەگـەڵ نێوەڕۆکـی دیمۆگرافیـای ئاییندەی هەرێمەکـە. لەبەرئـەوەی لەنێوخـۆی هەرێمـی کوردسـتان ژمارەیەکـی بەرچـاوی هاووڵاتـی کـورد لەنێـو شـارەکانەوە کۆچیـان بـەرەو دەرەوەی هەرێمـی کوردسـتان کـردووە. لـەدوای قەیرانـی ئابـووری، لـەدوای تـرس لـە نائارامـی و بەردەوامـی شـەڕی داعـش، هاتنـی ئـاوارەی شـارەکانی دیکـەی عێـراق بـۆ ناوخـۆی کوردسـتان بەهـۆی جەنگـی داعشـەوە ئەمـە ڕوویـداوە. ئەمـە لەگـەڵ مـردن و لەدایکبوونـی ڕۆژانـەش هاوتەریبـە.

ئایـا ئەوانـەی کۆچیـان کـرد بـەرەو دەرەوەی هەرێمـی کوردسـتان گەنجـەکان بـوون؟ ئایـا ئەوانـەی ڕۆژانـە دەمـرن تەنیا بەسـاڵاچوانن؟ ئایـا ئەوانـەی لەدایکدەبـن چەندیـان ڕەگـەزی نێـر و چەندیـان مێـن؟ ئایـا ئاسـتی لەدایکبوونـو مـردن لـە هەرێمـی کوردسـتان چەنـد لەیەکـەوە نزیکـن؟ ئـەو ئاوارانـەی هاتوونەتـە کوردسـتانەوە، دەسـتی کارن یـان سـەرمایەدار یـان بەتاڵـن؟ ئایـا ئـاوارەکان چینـی خوێنـدەوار و خـاوەن بڕوانامـەن یـان نەخوێنـدەواری شـارەکانن؟ هاتنـی داعـش چـی بـۆ هێنایـن، دانیشـتووانی نـوێ یـان گرفتـی نـوێ؟ چـۆن ئـەو دانیشـتووانە تازەیـە بژێنیـن و چـۆن تەبایـی کولتـووری دەسـتەبەر بێـت؟ ئایـا چـۆن

خوێندنـەوەی تـازە بـۆ جوگرافیـا بکەیـن. خـاك بـەس خاکـی کـورد و ئـەو کەمینانـەن کـە پێشـتر لـە کوردسـتان بـوون یـان خاکـی هەرێمـی کوردسـتان خاکـی ئەوانەشـە کـە لەکوردسـتان جێگیـر دەبـن؟ زۆرن ئـەو پرسـیارانەی پێویسـت بـەوەدەکات بەقووڵـی بیـری لێبکەینـەوەو لێیبکۆڵینـەوە لـەوەی کـە ئایـا جوگرافیـا وەك زانسـتی دابەشـکردن بۆهەمـوو مرۆڤێکـە کـە بەهـۆکاری هـەر قەدەرێـك بێـت کـە لـە وڵاتێکـدا دابەشـدەبن؟ یـان تەنیـا بـە مێـژوو کاردەکەیـن و بـۆ ئەوانەیـە کـە لـە دێرزەمانـەوە لەسـەری دەژیـن؟ داعـش ئەگـەر بەقەسـتی سیاسـی بێـت یـان بەهـۆی ئامانجـە دینییەکـەی بێـت (کـە ڕەنگـە لەسـاڵانی داهاتـوودا ئـەو وەڵامـە وەربگرینـەوە) کاریگـەری ریشـەیی لەسـەر دیمۆگرافیـای هەرێمـی کوردسـتان دانـاوە.

داعش لەنێوان داگیرکاری وگۆڕانکاری

سـەرهەڵدانی داعـش و چەکەرەکردنـی بـۆ بیرۆکـەی گرووپـە ئیسـلامییەکانی رابردووتـر دەگەڕێتـەوە کـە خاوەنـی بیـری جیهـادی ئیسـلامیبوون. ئێـران و وڵاتانـی کەنـداوی عـەرەب هەرجـارە و هـاوکاری بیرۆکەیـەك بـوون لـە دژی یەکـتر تاوەکـو لەکۆتاییـدا بـە قاعیـدە، تاڵیبـان و داعـش بەرامبـەر یەکـتر وەسـتانەوە. بەشـێکی دیکـە لـەو هۆکارانـەی کاریگـەری لەسـەر فراوانبوونـی ئـەم بیرۆکـە جیهادیانـە هەبـووە، پەیوەنـدی بـە نێوەڕۆکـی شـۆڕشـەکانی بەهـاری عەرەبییـەوە هەبـووە، لەبەرئـەوەی ئامانجـی شـۆڕشـەکە بـۆ ململانـێ لەسـەر دەسـەڵات گـۆڕاوە.
ئـەو بارودۆخـەی بەهـاری عەرەبـی دروسـتیکرد، بریتیبـوو لـە ڕۆڵێکـی سـەرنەکەوتوو و فەوزایەکـی خوێنـاوی لەنێوچەکـەدا. ئێـران و وڵاتانـی کەنـداو لەگـەڵ وڵاتانـی ڕۆژئـاوا، بەپێـی ویسـتی خۆیـان ڕۆڵیـان تێـدا بینـی و ئامانجـی شـۆڕشـەکەیان ونکـرد و ئاراسـتەیان بـەرەو عەسـکەرتاریەت و توونددوتیـژی چەکـداری بـرد. ئـەم ژینگـە نالەبـارە مرۆییـە باڵـی بۆدروستبوونی گرووپـی جیهـادی بـەرەو دەوڵەتـی ئیسـلامی کێشـاوە و بنکـەی فراوابوونیش بـۆ ئـەم گرووپانـە عێـراق و سـووریا بـووە. ئـەم دوو وڵاتـە جۆرێك لـە سـایکۆلۆژیاییان هەیە. لەبەرئـەوەی هـەردوو رژێمـی بەعسـی بـە یـەك کولتـوور و یـەك ئامانـج فەرمانرەوایـی عێـراق و سـووریایان کـردووە، لەسـەر یـەك ئاسـت گەلەکەیـان فێـری تـرس و تۆقانـدن کـردووە. یەکێـك لـە ژینگـە بێباکـەکان لـەڕووی ئیـداری و گەندەڵییـەوە ئـەم دوو وڵاتـە بـووە کـە بووەتـە مۆڵگـە بـۆ فراوانبـوون و راگەیاندنـی ئـەم دوڵەتـە ئیسـلامییە کـە بـە

داعش ناسراوە.
هاتنی داعش بەرەو موسڵ لەدواییدا بەرەو هەولێر مەبەستداربووە بەئامانجی بێزارکردنی ئیدارەی ئەمریکا لەلایەن داعشەوە. ئامانجیان گەیشتن بوو بە هەولێر بۆ دەستگرتن بەسەر حکومەتی هەرێمی کوردستان و بیرە نەوتەکانی. ئەم هەنگاوەی داعش ناویەتی، وایکردووە کە دەزگا هەواڵگرییەکانی ئەمریکا دانیان بەوە داناوە کە لە پێشبینیان بۆهەڵسەنگاندنی هێزەکانی داعش هەڵەبوون.(عەبدولباری عەتوان).
فراوانبوونی داعش و بەهێزبوونی رێکخستنەکانی لە زۆربەی وڵاتانی جیهان وایکرد بتوانن وەك دەوڵەت خۆیان بناسێنن. ئەو فەوزا سیاسی و سەربازییەی سووریا کە لەلایەن وڵاتانی رۆژئاوا، کەنداو، ئێران و رووسیا بەکراوەیی هێڵرایەوە، داعش سوودی لێبینی و تێیدا گەشەی کردووە. بەشێك لەو زەویەی داگیریکردووە بەرەو عێراقی هێناوە. لێرەوە هاتنی هاووڵاتیانی سووریا بەرەو عێراق و هەرێمی کوردستان دەستپێکردووە. هێواش هێواش دیمۆگرافیای عێراق و هەرێمی کوردستان گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە و دواتر خۆی لە داگیرکردنی موسڵدا بینیوەتەوە.

موسڵ کوێیەو داعش چی بەسەر هێناوە؟

جان موریس الدومنیکی (1914 Jean Maurice Fiey-1995)دەڵێت (مارشیل) ناوێکی بابلی بووە کە لەدوای رووخانی نەینەوا لەساڵی 612 پیش زایین بەکارهاتووە. دواتر یۆنانییەکان پیتی (ش)یان گۆڕی بە (س) و بووە موسیل. دواتر گۆڕانکاری بەسەریدا هاتووە و پیتی (س) بووە (ص) و بووە (موصل). ناوەکانی دیکەی موسڵ بریتین لە (حەدبا، فیحا، ئوم رەبیعەین، خەزرا، بیزا، حصنین، حسنا عبرایا، نوئەردەشیر، خولان، مسبیلا).
موسڵ، خاوەنی 27 بیری ئاشکرایە: تەنیا چوار لە بیرەکانی نەوت بەرهەمدەهێنێت و ئەوانیش ئێستا لەژێر دەستی داعشدان. دووریی موسڵ لەبەغدای پایتەختەوە 465کیلۆمەتر دووجایە. موسڵ دەکەوێتە بەشی باکووری رۆژئاوای عێراق و تاوەکو پێش ئاوارەبوونی خەڵکەکەی، دانیشتووانەکەی نزیکەی دووملیۆن و نیو دەبوون. بەدووەم شاری گەورەی عێراق دەناسرێت. خاوەنی شێوەزاری تایبەتی خۆیەتی و جیاوازە لەشێوەزاری عەرەبی عێراق و شام . پیتی (ر) دەکەنە (غ). زماناناسان دەڵێن ئەمە رەسەنیی موسڵییەکانی پاراستووە. نەینەوا بە شاری پێخەمبەران ناسراوە و جگە لەوە

خاکێکی بەپیتی هەیە بۆ کشتوکاڵ. رووبەری شاری موسڵ 32308 کم چوارگۆشەیە. قەزاکانیشی ئەمانەن: باشیك، حزر، جروانە، جهەنە. هاتووچۆ و گواستنەوە بەهۆی پێنج پردی دروستکراوی سەردەمی ئینگلیز و پردی شەشەم کە تەواو نەبووە دەکرێت. رێگەی شەمەندەفەر و بە فڕۆکەیش هاتووچۆی بۆ دەکرێت . لەڕووی سیاسییەوە ئەنجوومەنی پارێزگا هەڵبژێردراون و هاوپەیمانی کوردستانی، ساڵی2005، کورسییان 34 لەکۆی 41 کورسی هەبووە.[1]

بەنداوی موسل کە هەمیشە بەهێزترین چەکی دەستی داعش بوو و جیهان و عێراقییەکانی بە تەقاندنەوەی دەترساند، ساڵی1983 بەدووری 50کم لە باکووری شارەکەوە لەسەر رێڕەوی رووباری دیجلە، بەبەرزی 131م دروستکراوە. یەکێکە لە بەنداوە گەورەکانی عێراق و چوارەمین بەنداوی رۆژهەڵاتی نێوەڕاستە. هەرچەندە لەساڵانی هەشتاکاندا دوای لێکۆڵینەوە لە کێشەکانی ئەم بەنداوە حکومەتی عێراقی ئەوکات بۆی دەرکەوتووە کە ئەم بەنداوە لەسەر زەویەکی کشتوکاڵی دروستکراوە، هەربۆیە ئەگەری رووخانی بەهۆی گوشاری ئاوی رووباری دیجلەوە هەیە و هەرچەندە بەکۆنکرێت چاکسازی بۆکراوە، بەڵام پیشبینی ئەوە کراوە کە سەرکەوتوو نابێت.2 دابەشبوونی هێزە چەکدارەکان لە سنووری موسڵ، لە راست و چەپ و رۆژهەڵات و رۆژئاواوە بەسەر نزیکەی40 گەڕەکدایە. ئەو هێزە چەکدارانەش بریتین لەم هەشت هێزە (داعش، قاعیدە، هێزی ئیسلامی، جەیشی موجاهدین، جەیشی پیاوانی نەقشبەندی، حوراك شەعبی، مەجلس سوار عەشایر، ئەنسار سوننە، بەهێزترینیان (داعشو پیاوانی تەریقەتی نەقشبەندیو ئەنسارسوننەن).[2]

داعش، ئەو ناوچانەی بەدەستەوەبوو کە بە ئاراستەی دهۆك و هەولێر و کەرکووکن. لەوانە ناوچەی پیشەسازی، مشیرفە،17ی تەمموز، هەرمات، ئیسڵاحی زراعی، جامیعە، الدندان، حی العربی، بە ئاراستەی دهۆکن. گوگجەلی ئاراستەی بەرەو هەولێرە و سۆمەر رووەوە کەرکووك هەڵکەوتووە.[3]

بەگشتی هێزەکان بڵاون، بەڵام لەژێر ئالای داعشدان . هەموو داوودەزگاکان لەئێستای موسڵدا سەر بەسیستەمی خەلافەتی داعشن. تەنیا ناوچەش ناوچەی رەشیدیەیە کە لەژێر سێبەری دەسەڵاتی عەشایەری تورکماندایە. داعش دەستی بەسەر ناوچە سنووریەکان و هەروەها ئاراستەی بەغداشدا گرتووە، واتە رۆژهەڵات و رۆژئاواو باکوور و باشووری موسڵی بەدەستەوەیە.

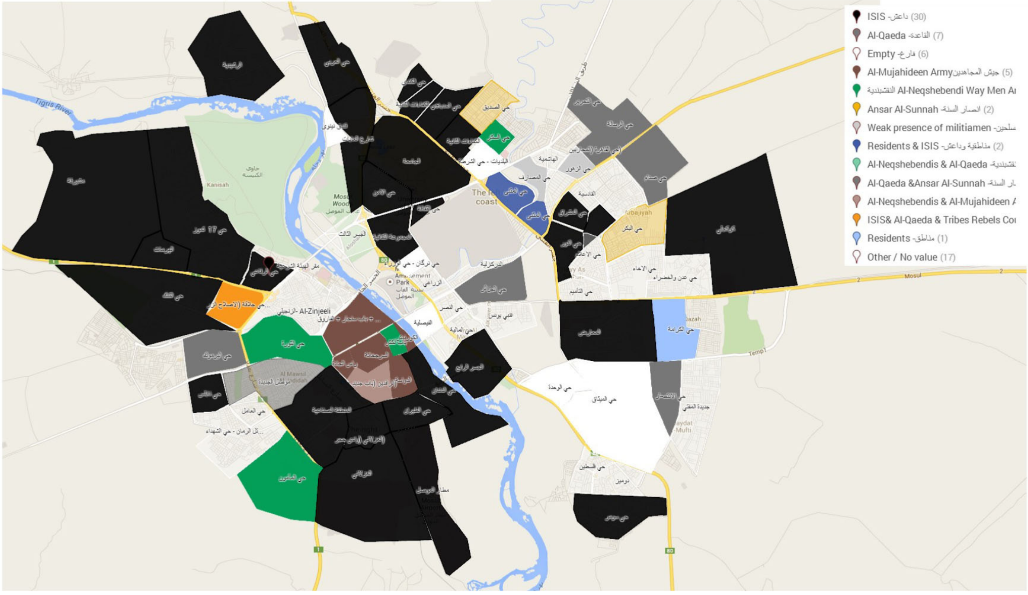

نەخشەی ژمارە (1) دابەشبوونی هێزە تیرۆریستییەکان لەنێو موسڵدا بەر لە ئۆپەراسیۆنی موسڵ

ساڵی 1925 کۆمەڵەی نەتەوەکان بڕیاری کۆتاییدا و ئەنجوومەنی کۆمەڵەی نەتەوەکان دانی بە هێڵی برۆکسل وەك سنووری هەمیشەیی نێوان عێراق و تورکیا دانا و، ویلایەتی هەکاری وەك ناوچەیەکی تایبەتی تورکیا مایەوەو ناوچەی موسڵیش وەك تەواوکاری باکووری عێراق لە قەڵەمدرا. ساڵی 1926 عێراق و تورکیا و بەریتانیا پەیمانێکی سێقۆڵیان لەبارەی موسڵ لە ئەنقەرە مۆرکرد. تورکیا بەو مەرجەی ڕێژەی 10%ی داهاتی نەوتی عێراق بۆماوەی 25 ساڵ بدرێتە کۆماری تورکیا بەو بڕیارە ڕازیبوو.[4]

هاتنی داعش و تێکچوونی دیمۆگرافیای عێراق

لەدوای ئەوەی موسڵ دەکەوێتە ژێردەستی تیرۆریستان، ئەم داگیرکارییە لەڕووی ئەمنی و ئابوورییەوە کاردەکاتە سەر عێراق و هەرێمی کوردستان. یەکێك لە ئەنجامەکانیشی ئەوەبوو کە زیادبوونی کۆچی لێکەوتەوە و کۆچبەری لەعێراق سەریهەڵدا.
هاتنی داعش و ئازاردانی هاووڵاتیانی عێراق وایکرد کە کۆچکردن و ئاوارەبوون لەنێوخۆی عێراق بۆ دەرەوە دەستپێبکات. چاودێرانی سیاسی دەڵێن ماوەی 30 ساڵە کۆچکردن لە عێراق بەهۆکاری تووندوتیژی جەنگەکان هەروەك جەنگی ئێران –

عێراق لـە هەشـتاکان، کوێـت – عێـراق لـە سـاڵی 1991، جەنگـی دووەم و سـێیەمی کەنـداو بەردەوامبـووە. دوایـین جەنگیـش کـە حکومەتـی عێـراق و حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان بەرەنگاریبوونـەوە جەنگـی داعـش بـوو. ئـەم جەنگـە زیاتـر لەهەمـوو جەنگەکانـی دیکـە عێراقـی رووبـەڕووی کارەسـاتی مرۆیـی کـردەوە. جەنگـی دژی داعـش زیاتـر رۆڵـی لەسـەر گۆڕینـی دیموگرافیـای عێـراق هەبـووە. هاتنـی داعـش و داگیرکردنـی بەشـێك لـە باکـوور و رۆژئـاوای عێـراق وەك شـارەکانی نەینـەوا، ئەنبـار، سـەلاحەدین و بەشـێك لـە دیالـە، وایکـرد هاووڵاتیانـی ئـەم شـارانە بەسـەر شـارەکانی دیکـەی عێـراق دابەشـبن و واز لـە هەمـوو شـتێکی خۆیـان لـە زێـدی خۆیـان بێنـن.
وەزارەتـی کـۆچ و کۆچبەرانـی عێـراق رایگەیانـدووە کـە 200هەزار کـەس روویان لـە ئەورووپا کـردووە و بەگشـتی سـێ ملیـۆن 3000000 هاووڵاتـی لـە ماڵەکانـی خۆیـان هەڵاتـوون و ئاوارەبـوون. 1500000 یـەك ملیـۆن و پێنجسـەت هـەزار هاووڵاتـی ئـاوارەش روویـان لەهەرێمـی کوردسـتان کـردووە. 500 هـەزار عـەرەب و 540 هـەزار کـورد، 255 هـەزار کـوردی فەیلـی و 5000 ئاشـووری و 2000 تورکـمان، 14000 کلدانـی و 42000 سـووریانی و 47000 شـەبەك ئـاوارە بـوون و لـە هەرێمـی کوردسـتان نیشـتەجێبوون. ئـەم جێگۆرکێیـە رەنگـە زیـاد و کەمـی بەسـەردا هاتبێـت، لەبەرئـەوەی جەنـگ بەردەوامـە و گەڕانـەوەی ئاوارەکانـی بـە خـاوی دەکرێـت. گۆڕینـی رووخسـاری مرۆیـی و دانیشـتووانی شـار لەلایـەن ئاوارەکانـەوە هەسـتی پێدەکرێـت. ئـەم هەڵاتـن و کۆچکردنـە ئەوەمـان پێدەڵێـت کـە ئێسـتا کولتوورێکـی نـوێ بـۆ عێراقییـەکان دروسـتبووە، ئەویـش کولتـووری خۆگونجاندنە لە شـوێنی تـازە و بەتەنگەوەهاتنـی یەکترییـە. عێراقییـەکان لـەوە تێدەگـەن مـەرج نییـە جارێکـی دیکـە ئـەو خەڵکانـەی جێگەیـان گۆڕیـوە بچنـەوە شـوێنی خۆیـان و ئەگـەری ئـەوە هەیـە، ئـەم گۆڕانکاریـە بنەمـای کۆمەڵگەیەکـی تازەبێـت و ئاسـتەنگەکانی عێـراق وەك خـۆی لێبێتـەوە، چونکـە بەشـێك لـە ئـاوارەکان لـە شـوێنی تازەیانـدا داکوتـراون و دەمێننـەوە.
بەهـۆی زیادبوونـی ژمـارەی هاووڵاتیانی شـارەکانی دیکـەی عێـراق و هەرێمـی کوردسـتان، ئەگـەری ئـەوە هەیـە نەخشـەی سیاسـی و مرۆیـی ئـەم وڵاتـە بگۆڕێـت! عێـراق، عێراقـی پێـش جەنگـی داعـش نییـە. کوردسـتانیش کوردسـتانی پێـش داعـش نابێـت. دەکرێـت مامەڵـەی جیـاواز لەگـەڵ عێراقـدا بکرێت. لەم دابەشـبوونە نوێیـە دیمۆگرافییـەدا، ئەوەندەی دیکـە نەتـەوە و ئاییـن و کولتـووری جیـاواز خـۆی نیشـانداوە. ئێسـتا عـەرەب، کـورد، تـورك، ئاشـووری، ئێـزدی، شـەبەك، ئاشـووری و کلدانـی لـە زۆربـەی شـارەکانی عێراقـدا دەبینرێـن. ئەمـەش گۆڕانکارییەکـی کۆمەڵایەتییـە. پێشـتر هەریـەك لەوانـە لـە شـوێن و ناوچـەی

جوگرافیـای دیاریکـراوی خۆیانـدا بـوون. ئـەم دیمۆگرافیایـە کاریگـەری لەسـەر پرۆسـەی بڕیـاردان، داوونەریـت و شـێوەی ئازادییەکانیـش دادەنێـت.[6-5] قۆناخەکانـی ئاوارەبـوون بـەرەو کوردسـتان لـەدوای داگیرکردنـی موسـڵ بەچـڕی دەسـتپێکرد. زەنـون بـن مەتـا بەوشێوەیە باسـیدەکات:"گرووپی یەکـەم، خەڵکانـی وەك پزیشـك و مامۆسـتایانی زانکـۆ و دەوڵەمەنـدەکان و ئەندامانـی ئەنجوومەنـی پارێـزگا و فەرمانبەرانـی دەزگا ئەمنییـەکان لـە وەزارەتـی ناوخـۆ و بەرگری، (تورکـمان و شـەبەك و هەنـدێ لـە کورد)بـوون و زۆرینەیـان بـەرەو پاریـزگای دهـۆك و ڕێژەیەکیـش بـەرەو هەولێـر و ژمارەیەکـی کەمیشـیان بـەرەو بەغـداو شـارەکانی باشـووری عێـراق ئاوارەبـوون.
گرووپـی دووەم مەسـیحییەکان بـوون و لەسـەرەتادا هەموویـان شـارەکەیان چۆڵنەکـرد تاوەکـو ئەوکاتـەی سێ مەرجەکـەی ئیسلامیان لەلایـەن داعشـەوە پێڕاگەیێنـدرا کـە ئەمانـە بـوون: یـان ببنـە موسـڵمان، یـان جزیـە بدەنـە خەلافـەت، یـان بەهێـزی شمشـێر موسـڵمان بکرێـن. لەسـەرئەنجامدا و لـەڕۆژی هەینیـدا لـە رۆژی 18ی تەممـوزی سـاڵی 2014دا هەموو مەسـیحییەکان دەرکـران و سـەروەت و سـامانیان وەك غەنیمـە دەسـتی بەسـەرداگیرا.
گرووپـی سـێیەمی ئـاوارەکان بریتیبـوون لـە: رۆژنامەنـووس و ئـەو فەرمانبەرانـەی حکومـەت کـە پێـش داگیرکردنـی موسـڵ هـاوکاری داعشـیان نەکـردووە. کاندیـدی حیزبـەکان هەڵبژاردنەکانـی ساڵانی (2003-2014)، ئەندامانـی حیزبـەکان و فەرمانبەرانـی کۆمیسـیۆن، زۆربـەی پۆلیـس و پیـاوە ئەمنییـەکان کـە مووچەکانیـان لەلایـەن داعشـەوە بـڕا لـەم گرووپـەدا جێبوونـەوە. ئاوارەکانـی تەلەعفـەر و بەعـاج، پـاش چەنـد رۆژێـك لـەدوای داگیرکردنـی موسـڵ جارێکیـتر ئاوارەبوونـەوە، چونکـە تەلەعفەریـش گیـرا. ئـاوارەکان بـەرەو شـنگال رایانکـرد و دوای گرتنـی ئەوێـش، زۆربـەی خەڵکەکـەی بـەرەو هەرێمـی کوردسـتان و بەغـدا هاتـن.
دوای ئـەوەی داعـش زوومـمار و شـنگال و رەبیعـەی گـرت و خەڵکەکـەی بـەرەو هەولێـر ئاوارەبـوون، دانیشـتووانەکەی بوونـە دووبەشـەوە: خەڵکـی شـەبەك لەبـەر نزیکیـان لـە مەزهەبـی شـیعە بـەرەو بەغـدا و کەربـەلا و نەجـەف رۆیشـتن. کاکەیـی و مەسـیحییەکانیش لـە شـاری هەولێـر مانـەوە. ئێزدیەکانیـش لـە باشـیکەوە بـەرەو شـێخان و هەندێکیشـیان بـەرەو کەمپەکانـی سـنووری سـووریا ئاوارەبـوون بـەرەو شـارەکانی دیکـەی هەرێمـی کوردسـتان و بەغـدا و باشـووری عێـراق رۆیشـتوون. ئێزدیـەکان گەورەتریـن قوربانـی دەسـتی داعـش بـوون. 150 بـۆ 200 هەزاریـان لـە شـاخی شـنگال ئابلۆقەیـان خرایەسـەر و زیاتـر لـە سێ هـەزار ئێزدیـش بوونـە قوربانـی جەنـگ و بیسەروشـوێن کـران. ئێزدیـەکان

بەهـۆکاری تایبـەت بەخۆیـان هەمیشـە لـە شـوێنی خۆیـان نیشـتەجێبوون. ڕەنگـە ئەمـە هۆکارێـك بێـت بـۆ ئـەوەی بەگشـتی بـاری دارایـی لاواز و مامناوەندیـان هەیـە.
بەهـۆی ئـەو زوڵـم و سـتەم و داگیرکارییانـەی لەکاتـی جەنگـدا کردوونـی، داعـش ڕۆڵـی لـە گۆڕینـی دیمۆگرافیـای کوردسـتاندا هەیـە. بەشـێك لەدانیشـتووانی شـارەکانی وەك ئەنبـار، تکریـت، موسـڵ، جەلـەولا، قەرەتەپـە و فەللوجـە بەسـەر شـار و بەشـەکانی دیکـەی عێراقـدا بڵاوبوونـەوە. بەشێکیشـیان ڕوویـان لەتورکیـا و ئەوروپـا کـردووە. بۆهـەر شـارێك داعـش ڕووی تێبـکات، ئەگـەر هەیـە هاووڵاتیـان لەشـوێنی خۆیـان نەمێنـن. لـەدوای هاتنـی داعـش، ئاسـتەمە ژمـارەی خەڵکـی عێراقـی بەتـەواوی بزانرێـت، لەبەرئـەوەی سـوورییەکان و کوردانـی ڕۆژئـاوای کوردسـتانیش ڕوویـان لـە عێـراق کـردووە کـە مـەرج نییـە هەمـووی ناونـووس یاخـود سـەرژمێری کرابـن. پێشـبینیدەکرێت لـە ئایندەیەکـی نزیکـدا هەڵاتـن و ئاوارەبـوون بەهـۆی ئۆپەراسـیۆنی شـاری موسـڵەوە زیاتربێـت.
بورهـان غەلیـون لەکتێبێکیـدا باسـی کەمینـەکان دەکات و دەڵێـت: بەهـۆی بڵاوبوونـەوەی دیـن، زمـان وکولتـووری نەتـەوە بچووکـەکان لـە کۆمەڵگەیەکـدا، پێویسـتی نـوێ دێنـە پێشـەوە. بـۆ نموونـە باشـترە بۆکەمکردنـەوەی بەرکەوتـن و گرفتـی سیاسـی و کۆمەڵایەتـی یاسـای نـوێ دابنرێـت. واتـە بەیاسـا مافـی هەمـوو هاووڵاتیـان بپارێزرێـت و کـەس هەسـت بەکەمـی و غـەدر نـەکات.
ئەگـەری ئاوارەبـوون و کۆچـی زیاتـری هاووڵاتیـان لەئاینـدەدا زیاتـرە. ئەویـش بەهـۆی بەشـداری حەشـدی شـەعبی لـە ئازادکردنـی موسـڵدا کـە ئەمـە کاریگـەری لەسـەرگۆڕینی دیمۆگرافیـای هەرێمـی کوردسـتان دەبێـت. حەشـدی شـەعبی وەك یەکێـك لەهێـزە سـەربازییەکانی ئەمـڕۆی عێـراق دەبینرێـت کـە دوای شکسـتی سـوپای عێـراق لـە شـاری موسـڵ دروسـتکراوە. تاڕادەیەکـی زۆر پشـتیوانی ناوخۆیـی و نێودەوڵەتیـان هەیـە و دانیشـتنیان لەگـەڵ هێـزە نێودەوڵەتییـەکان هەیـە و بودجەیـان لـە ئەنجوومەنـی وەزیرانـی عێـراق بـۆ دیاریکـراوە. لەسـاڵی 2016دا بـە ملیـار دیناریـان وەك بودجـەی تایبـەت بـۆ دیاریکـراوە . ئـەم هێـزە مقۆمقۆیەکـی سیاسـی و سـەربازی لەگـەل خۆیـدا هێنـاوە و جگـە لـە هێـزە شـیعەکانی عێـراق بەشـێکی کـەم لەعەشـایەری سـوننەی ئەنبـاری و گەنجانـی نێوەڕاسـت و باشـووری عێـراق تێیـدا هـەن و بەچەکـی ئێرانـی و ڕووسـی و ئەمریکـی دەجەنگـن. ڕاهێنانیـان لەلایـەن ئێرانـەوە پێکـراوە. هـادی عامـری و موقتـەدا سـەدر لـەو سـەرکردە دیـارە شـیعانەن کـە پشـکی خاوەندارێتیـان لەنێـو ئـەم هێـزەدا هەیـە. ژمارەیـان زیاتـر لـە سـەت هـەزار چەکدارەبێـت و خاوەنـی هـەزاران خۆبەخشـی دیکـەن. ئەزمـوون

و ڕەفتاری جەنگی ئەم هێزە بریتییە لە توندوتیژی بەرامبەر هێزە نەیارەکان، وەك ئەوەی بەرامبەر سوننەکان لە فەللوجە، جەلەولا و ئەنبار کردیان و لێدان، گوێچکەبڕین، کوشتن و سووتاندنیان بەرامبەر ئەنجامدان . تەنانەت پێشمەرگەیەکیشیان شەهیدکرد کە تۆمارە ڤیدیۆییەکەی بڵاوکرایەوە.

ئەزموونی ئەم سوپایە ئەزموونێکی پڕ توندوتیژیە . بە هاوکاری هێزەکانی هاوپەیمانان ، توانییان چەند ناوچەیەکی عێراق لە داعش پاکبکەنەوە. ڕەنگە ئەم ئەزموونە مەترسیدارە وابکات سوننەکانی موسڵ هەوڵی هەڵاتن لەدەست حەشدی شەعبی بدەن. ئەمەش کاریگەری لەسەر زیادبوونی ئاوارە و هاتنیان بۆ ناو هەرێمی کوردستان دادەنێت، چونکە لەنێوچە شیعەنشینەکانی عێراق پارێزراوتر دەبن. ئەگەری گۆڕینی دیمۆگرافیای دانیشتووانی کوردستان بەهۆی هاتنی ژمارەی زۆری سوننەکانەوە دەبێت. ئەوەی حەشدی شەعبی کردی لە ڕەفتارەکانی داعش زۆر کەمتر نەبوو. بەشێکی گۆڕینی ئەم دیمۆگرافیایە تاڕادەیەك پێشبینیکراوە یان سرووشتییە و بەهۆکاری جەنگەوەیە، ڕەنگە بەشێکی دیکەیشی دروستکراوبێت و جۆرێك هاندانی لەپشتەوە بێت. لەکاتی ئازادکردنی ئەنبار و فەللوجە، بە فڕۆکە ئاوارەکان بۆ ناو خاکی کوردستان گوێزرانەوە. ڕەنگە بەشێك لەوانە خاوەنی دەسەڵات بن بۆیە توانیویانە بە فڕۆکە بگەنە کوردستان و لەوانەیە پۆستی نهێنی سیاسیان لەگەڵ حیزبێکی سیاسی هەبووبێت! یان سەرمایەداربووبن! یان بۆکاری جیاواز هاتبن!

ئەگەری ئەوە هەیە کە هاتنی ئەم شێوە کۆچکردنە بەپلان بێت . ڕەنگە حکومەتی ناوەندی خاوەنی ئەم پلانە بێت و بەمەبەست ئەم کارە بکات بۆ ئەوەی ژمارەی عەرەب و ئاستی کاریگەری دانانیان لەم ناوچەیە زیاتر بکات. ڕەنگە حەشدی شەعبی بۆ گۆڕینی دیمۆگرافیای ناوچە سوننەنشینەکان بیەوێ عەرەبە سوننەکان لە زێدی خۆیان دووربخاتەوە و تەگەرە لەبەردەم گەڕانەوەیان دابنێت. ئەم عەرەبانە سەرئەنجام بەشێنەیی دەبنە بەشێك لە پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکانی کوردستان و دەمێننەوە. ئەگەر بە پلان هەوڵی گێڕانەوەیان نەدرێت، ئەوا کۆمەڵێك گرفتی جیۆسیاسی، کولتووری، سیاسی و کۆمەڵایەتی بەرۆکی هەرێمی کوردستان دەگرێت. بەشداریکردنیان لە هەر سەرژمێرییەك کەلە داهاتوودا بکرێت بۆ باسی جیابوونەوەی هەرێمی کوردستان لە عێراق بەکردەوە کۆسپێکی جیۆسیاسی دەخوڵقێنێت. لەوانەیە ژمارەیەکیش لە عەرەب کە ڕەنگە بە هۆکاری بازرگانی یان هاوسەرگیری بێت، بێنە هەرێمی کوردستان و نەگەڕێنەوە، چونکە بە بەراورد بە بارودۆخی ئێستای نێوەڕاست و باشووری عێراق

تائێستا هەرێمی کوردستان باشترین و گونجاوترین ناوچەی عێراقە بۆ ژیان و لەڕووی کێبڕکێی ئایینی و ژینگەی سروشتی وئەمنیشەوە جیاوازە.[7]

بەردەوامبوونی جەنگ و ئاوارەبوونی خەڵکی موسڵ بۆ کوردستان

پێشبینیدەکرا لەکاتی ئۆپەراسیۆنەکانی موسڵدا، پەنابرێتە بەر بەکارهێنانی هاووڵاتیانی ناوخۆیی موسڵ لەلایەن داعش وەك قەڵغانی مرۆیی و رێگری لەهاتنە دەرەوەی دانیشتووانی شاری موسڵ بکات. بۆ ئەوەی گوشاریك بۆکەمکردنەوەی بەکارهێنانی هێزی ئاسمانی لەسەر خۆی دروستبکات. لە ماوەی داگیرکاریی شاری موسڵدا، داعش بەشێك لەمنداڵان و گەنجەکانی شاری موسڵی وەك سەربازی خۆی بەکارهێناوە و وەك بەشێك لە هێزەکەی داینـاون . پێدەچێ داعش ئەم هەوڵانەی بەمەبەستی رێگریکردن لە هەر کودەتایەك بێ کە لەوانەیە لەکاتی جەنگدا لەلایەن خەڵکی ناڕازی و هێزەکانی سوننەوە ئەنجامبدرێت. هەروەها وەك گوشاریکیش بەکاریاندەهێنێ تاوەکو خەڵکی موسڵ شارەکە چۆڵنەکەن بۆ ئەوەی ئاگایان لە منداڵەکانیان بێت.
شارەزایەکانی داعش کە لە وێرانکردن و تاکتیکی کاری تیرۆریستیدا، ئەگەری ئەوە دروستدەکات کە بە رێگەی بەکارهێنانی ژن و منداڵ، کەلوپەل، بینا، تەقینەوە و چەکی تازە رێگری لە دانیشتووان بکرێت. لەسەرەتادا هەرچەندە وەزیری کوچ و کۆچبەرانی عێراق رایگەیاند کە پێشبینیدەکرێت پرۆسەی ئازادکردنی موسڵ دوو مانگ بخایێنێ و نزیکەی 500 هەزار کەس ئاوارە بن. بەڵام باس لەو ئەگەرەش کرا کە ئەگەر جەنگەکە لەوماوەیە زیاتر درێژەبکێشێ و شەڕی کۆڵان بە کۆڵانی تێبکەوێت، ئەوا ژمارەی ئاوارەکان دەگاتە 1000000 یەك ملیۆن کەس. جاسم محەممەد کە بەرپرسێکی وەزارەتی کۆچ و کۆچبەرانی عێراقە، گوتی:"ئاوارەکانی شاری نەینەوا لەشارەکانی هەرێمی کوردستان نیشتەجێ ناکرێن." ئەم بۆچوونەی ناوبراو ئەگەرێکی تیۆری بوو، بەڵام ئایا جەنگەکە چۆن دەبێت؟ ئایا رووداوەکان بەوشێوازە دەبن کە پێشبینی بۆ دەکرێت؟ لەکاتێکدا هەر خودی وەزیری کۆچ و کۆچبەران، ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە کە چوار کەمپ دەکەنەوە کە سیانیان لە نزیك شاری هەولێر و دهۆکن . بەتایبەتی چۆن پێشبینی ئەوە نەکرێت کە ئاوارەکان ناکشێنە هەرێمی کوردستان؟ ئەگەر زەبروزەنگ و هێز بەکاربهێنرێت بۆسەر داعش یان لەکاتی جەنگدا شپرزەیی و ئاڵۆزی یان جیابوونەوە لەنێوانیاندا رووبدات، ئەگەری ئەوە هەیە کە داعش هەموو

هێزەکانی بۆ بەرگریکردن بەکاربێنێت. ڕەنگە ڕێگەکانی ڕزگاربوون بۆ هاتنی ئاوارە بەرەو کوردستان کراوەبن و ئەگەری گەورەش ئەوەیە ئۆپەراسیۆنی موسڵ ژمارەیەکی یەکجار زۆر ئاوارە بۆ کوردستان رابکێشێت. بێگومان موسڵ لە کوردستان نزیکە و ئەگەری هاتنی 50 هەزار تاوەکو 100 هەزار ئاوارە لەسەرەتاوە دانرابوو .
ئەوەی بۆ کورد جێگەی پرسیاربوو ئایا پێشمەرگە بەشداری لە ئازادکردنەوەی موسڵدا دەکات یان نا؟ ئەگەر بەشداریکرد لە میحوەری هەولێر، دهۆك و شنگالەوە کە نزیکترین سنووری حەمدانییە و خازر و مەخموور و تەلەعفەرن و ناوچە کێشە لەسەرەکانن، ئایا دواتر بەدەست هێزی پێشمەرگەوە دەمێننەوە یان نەخێر؟ ڕەنگە ئەم گومانە لەکورد وایکردبێ کە حکومەتی عێراق تائێستا بڕیاری نەدابێت پێشمەرگە بەشداری ئازادکردنەوەی موسڵ بکات.[8]

ئەو ناوچانەی مەترسی گۆڕینی دیمۆگرافییان لەسەرە

هاتنی ئاوارە بۆ شارەکانی هەولێر، کەرکووك و دهۆك پێشبینیکرابوو، بەتایبەت کە خودی وەزیری کۆچ و کۆچبەران باسی گرنگی ئەو چوار میحوەرەی کردبوو کە بۆ هاوکاریکردن و داڵدەدانی ئاوارەکان دیاریکراون. ناوچەی یەکەم: موسڵ و قەزای مەخموور . ناوچەی دووەم:ناوچەی زوممار و ڕەبیعەیە، لەباکووری نەینەواش ناوچەی سێیەمە کە پێکدێت لە ناوچەی تەماسی نێوان باشووری شنگال و ڕۆژئاوای تەلەعفەر، ناوچەی چوارەمیش باکووری پارێزگای سەلاحەدین.
هەروەها باسی پلانی دارایی کرد و گوتی وەك وەزارەتی کۆچ و کۆچبەران ، پلانی پێشوەختەیان هەیە. خودی وەزیریش بۆ ئەو مەبەستە سەردانی مەخمووری کرد. گوتوویەتی حکومەتی عێراق بۆ هەر 250 هەزار ئاوارە، بەگشتی 280 ملیۆن دۆلاری تەرخانکردووە. نەتەوە یەکگرتووەکانیش ئاشکرایکردووە کە پێویستیان بە 280 ملیۆن دۆلارە تاوەکو پشتیوانی پلانی وەڵامدانەوەی مرۆیی لەکاتی پرۆسەی ئازادکردنەوەی نەینەوادا بکەن. وەزیری کۆچ و کۆچبەران لەگەل باڵیۆزی ئەمریکا لەعێراق گوتیان دڵنیاین لەوەی لەکاتی ڕزگارکردنەوەی نەینەوا ڕووبەڕووی ئاستەنگی مرۆیی دەبینەوە. باسی ئەوەشیانکردووە کە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی بەڵێنیداوە 2 ملیار و 100 ملیۆن دۆلار بۆ عێراق تەرخانبکات.[9]
بەپێی ئەو دانیشتنانەی خودی نوێنەرایەتی نەتەوەیەکگرتوەکان لەگەل وەزیر، پێشبینی

هاتنـی ئـاواره دەکرێـت. رەنگـە کارەسـاتی مرۆیـی روودبـدات . ئەگـەری گۆڕانـکاری لـە دیمۆگرافیـای ئـەو ناوچانـە هەیـە کـە راسـتەوخۆ سـنووری هەرێمـی کوردسـتان و عێـراق پێکدەهێنـن. ئەمـەش وادەکات ئەگـەری ئـەوە روودبـدات کـە تەنیـا ئـەو کەمپانـە بـەس نەبـن یـان هاووڵاتیـان نەیانەوێـت لـەو کەمپانەدابـن یـان کەمپـەکان وەك پێویسـت بەشـی ژمـارەی ئـاوارەکان نـەکات و روو لەنـاو شـارەکانی هەرێمـی کوردسـتان بکـەن و لەنێـو شـارەکاندا نیشـتەجێبن. لەبەرئـەوەی شـاری کەرکـووك بارودۆخـی ئەمنـی باش نییـە و داعش لـە سـنوورەکانییەوە نزیکـە، بۆیـە ئەگـەر هەیـە شـەڕ روودبـدات و دانیشـتووانی حەویجـە و دەوروبـەری روو لـە کەرکـووك بکـەن . هەرچەنـدە شـاری کەرکـووك نزیکـەی 71 هـەزار ئـاوارەی شـارەکانی دیالـە ، سـەلاحەددین و فەللوجـەی لێیـە، مەترسـی زیادبوونـی ئـاوارە بـۆ نـاو شـاری کەرکـووك لەوەدایـە بۆخـۆی کەرکـووك کێشـەی لەسـەرەو لـە چاوەڕوانـی سـەرژمێریدایە و هیـچ گریمانەیـەك نییـە بـۆ ئـەوەی بەنـاوی هاتنـی ئـاوارەوە، ژمـارەی دانیشـتووانی کـورد لەکەرکـووك بـە بـەراورد لەگـەڵ عـەرەب یەکسـان بکرێتـەوە . بـۆ داهاتـووش ئـەو واقیعـە بریـار دەدات نـەك مێـژوو. ئـەو کەمپـەی کـە بڕیاردرا بکرێـتەوە سـنوورەکەی دەکەوێتـە رۆژئـاوای سـەلاحەددین و باشـووری نەینـەوا و ئەگـەری زۆر هەیـە لەرێگەیـەوە ئـاوارەکان بـەرەو کەرکـووك بچـن.[10]

بەپێـی پلانـی وەزارەتـی کـۆچ و کۆچبـەران و نەتەوەیەکگرتـوەکان بڕیاردرا کـە سێ کەمپـی دیکـە بـەڕووی دهۆکـدا بکرێتـەوە، سـەرباری ئـەوەی پێشـبینیدەکرا دهـۆك پشـکی گـەورەی لـە ئاوارەکانـی بەربکەوێـت. واتـە هاتنـی ئـاوارە بـۆ نێـو کەمپـەکان بگاتـە 100 بـۆ 150 هـەزار ئـاوارە . لـە هەولێـر کەمپـی مەخمـوور لەشـاری موسـڵەوە نزیکـە و کاریگـەری لەسـەر هاتنـی ئـاوارە بـەرەو هەولێـر هەیە کـە پایتەختـە و شـارێکی گەورەیە. پێشـبینیدەکرا 50هـەزار بـۆ 100 هـەزار کـەس روویتێبـکان. ئـەوەی روودەکاتـە هەولێریـش پێشـبینیدەکرا کـە سـوننە دەوڵەمەنـدەکان بـن. لەبەرئـەوەی دەسـکەوتنی ژیـان لـە پایتەختـی هـەر وڵاتێکـدا لەبـەر چـڕی و گرانـی ئاسـتەنگە، بۆیـە رەنگـە ئەوانـەی روویانکردووەتـە هەولێـر، پێشـتر بڕیـاری خۆیـان دابێـت کـە ئـەوە بکـەن. رەنگـە بەشێکیشـیان مەسـیحییەکان بـن لەبەرئـەوەی بەشـێکیان لەهەولێـر نیشـتەجێن.

داعش و گۆڕینی دیمۆگرافیای کوردستان

دیمۆگرافیـای هەرێمـی کوردسـتان لـەڕووی ژمـارەی دانیشـتووان و لـەڕووی زیاتربوونـی

ژمارەی کەمینەکان لەبەردەم گۆڕانکاری واقیعییانەدایە. ئەمەش خۆئامادەکردنێکی ژیرانەی لەلایەنە سیاسی و ئیدارییەکانی هەرێمی کوردستانەوە پێویستە. چۆن ئەم گۆڕانکاریە قبوڵدەکرێت؟ چۆن رێکخستنی بۆ دەکرێت و چۆن دانیشتووانە تازەکان بە هاونیشتیمانی پلەیەك دیاریدەکرێن؟ ئایا چۆن سنوور بۆ ئەگەری بەرکەوتنە کۆمەڵایەتی، ئایینی و سیاسییەکان دادەنرێت؟ چۆن پێداویستییەکانیان بۆ ژمارەیەك مرۆڤ بەداواکارییەکانیانەوە دابیندەکرێت؟ ئایا چۆن کاریگەری لەسەر پرۆسەی دەنگدان دادەنێن؟ بەرکەوتنە کۆمەڵایەتییەکان چ مەترسییەکیان دەبێت؟ ئەمانە بەشێك لەو پرسیارانەن کە دەمانگەیێننە دانانی پلانێك بۆ ئایندەی هەرێمی کوردستان.
ئەوەی داعش کردوویەتی راوەدوونانی ئەو خەڵکانەیە کە ئەگەری لەنێوچوونیان هەبووە وەك کاکەیی، مەسیحی و ئێزدی . گۆڕینی ئەم دیمۆگرافیایە لە کاتێکدایە بێبازاڕی و بارودۆخێکی خراپ بەرۆکی هەرێمی کوردستانی گرتووە. ئایندەی ئابووری هەرێمی کوردستان ئاسۆیەکی روونی نییە، ئایا بەرەو کوێ دەڕوات و تاچەند گۆڕانکاری بەسەردا دێت؟ ئەم دۆخە ئابوورییە جێگەی مەترسییە بەتایبەت ئەگەر ژمارەی دانیشتووانی هەرێمی کوردستان زیاد بێت. دەکرێت رەهەندە کۆمەڵایەتی و ئابووری و دەروونییەکانی کە لە ئایندەدا بەرۆکی ئەم کۆمەڵگەیە دەگرن گرنگبن و لە پلانی پەروەردەیی و میدیاییدا وەك خۆی وەربگیرێت. سەبارەت بە رەهەندە نیشتیمانییەکەی یان سیاسییەکەی، ئەگەر دروستکردنی قەوارەیەکی سەربەخۆ لەم نزیکانەدا نەبێت زەحمەتە دوای گۆڕینی دیمۆگرافیای هەرێمی کوردستان دروستبکرێت.
زۆربوونی لەناکاوی ژمارەی دانیشتووان کاریگەری بۆسەر بارودۆخی دەروونی خەڵکی هەرێمی کوردستان دەبێت. زۆر بەخێرایی کولتووری جیاواز دروستدەبێت. رەنگە شپرزەیی کۆمەڵایەتی دروستبکات، ئەگەری ئەوە دەکرێت کە ئاسایشی کۆمەڵایەتی لاوازبکات و بەگشتی خەڵك هەست بە نائارامی بکەن. شڵەژانی نەتەوەیی لەلای کورد دروستدەبێت. مەترسی ئەوە دەکرێت نەتەوەیەك بەرلەوەی خۆی رابگەیێنێت، لەنێوبچێت. ئەویش نەتەوەی کوردە لەباشووری کوردستان.

مەترسی ئەمنی ناوخۆیی هەرێمی کوردستان

لەگۆڕینی دیمۆگرافیای هەرێمی کوردستاندا پێشبینی لەنێوچوونی رێژەیەك لە ئارامی ناو هەرێمی کوردستان دەکرێت. لەوانەیە گرفتە کۆمەڵایەتییەکان باڵبکێشێت

بـۆ توونـدوتیـژی کۆمەڵایەتـی، بەتایبـەت لەکاتـی هاتنـی ئـاوارەکان بـۆ دەوروبـەری شـارەکانی هەولێـر، کەرکـووك و دهـۆك، ئەگـەری هاتنـی شـانە و خانـەی گرووپـە تیرۆریستیەکان دەکرێـت کەبەشێوەیشاراوە خۆیـان بنوێنـن و هەوڵـی بڵاوکردنـەوەی بیـری تیرۆریسـتییان بـدەن. رەنگـە بارودۆخـی ئایینـی لـە کوردسـتان کەمێـك گرفـت دروسـتبکات. پێشـبینیدەکرێت توونـدوتیـژی ئایینـی سـەرهەڵبدات، لەبەرئـەوەی لەکوردسـتان تائێسـتا حیزبێکـی عەلمانـی بەمانـای حیزبـی عەلمانـی نییـە. ئـەوەی هەیـە موجامەلـەی ئاییـن و رۆشـنبیری ئایینـی دەکات. لەئێسـتاوە دەبینرێـت مەسـەلەی رووپـۆش بەبـەراود بەسـاڵانی رابـردوو کـە لەسـاڵانی 1960 رووپۆشـی (مەقنـەع) نەمـاوە، بـەڵام لێـرەوە بەهـۆی کولتووری عەرەبـی ئیسـلامی و ئیسـلامی جیهـادی زیندووبووەتـەوە و لەنێـو شـارەکاندا دەبینرێـت. لێـرەوە پێویسـتە ئەگـەری داخـراوی کۆمەڵگـە بەهەنـد وەربگریـن. لەبەرئـەوەی بـە هاتنـی ئـاوارەکان دیسـانەوە کاکەیـی و مەسـیحییەکان ژمارەیـان کەمـترە لـە عەرەبـە سـوننەکان. بۆیـە ئەگـەری ئاشـتی کۆمەڵایەتـی زۆر بەهێـز نییـە. ئەگـەری روودانـی کاری تیرۆریسـتی و هەوڵـی تەقینـەوە هەیـە و ئەمـەش کاریگـەری لەسـەر پایەکانـی ئاسایشـی نیشـتمانی دادەنێـت.

لەئەنجامـی هاتنـی ئـاوارە بـۆ نـاو خاکـی کوردسـتان، یـان بـۆ هەرێمـی کوردسـتان، ئەگـەر هەیـە ناسـنامەی جوگرافـی خاکـی باشـووری کوردسـتان بگۆردرێـت. لەبەرئـەوەی هاتنـی ئـەو ژمـارە زۆرەی ئـاوارە و ئەگـەری مانەوەیـان و هاتنـی ئـاوارەی دیکـە دەمانخاتـە بـەردەم ئـەم بۆچوونـە کـە جگە لـە گۆڕینـی دانیشـتووان، ئەگـەری گۆڕینـی جوگرافیـاش لەگۆڕێدایە.

دۆستی تازەی کورد کێیە؟

لـەدوای ئـەم گۆڕانکارییانـەی روودەدەن لەعێـراق، دەکرێـت کـورد بەمەبەسـتی پاراسـتنی بەرژەوەندییەکانـی دەسـت بـە پەیوەندییەکانییـەوە لەگـەڵ شـیعە بگرێـت. گرنگـە بـە وەرگرتنـی ئـەو ئەزموونـەی لەگـەڵ دۆسـتایەتی شـیعە هەیبـووە، هەوڵـی دروسـتکردنی دۆسـتایەتی تـازە لەگـەڵ سـوننەکان بـدات. هاتنـی سـوننە و مانەوەیـان جێگـەی پرسـیارە و هەمیشـە کـورد پێویسـتە چاوبڕێتـە ئامانجـی هاتنـی هـەر عەرەبێـك بـۆ کوردسـتان و مانـەوەی، تەنانـەت هاتنـی سـەرمایەداری سـوننە و خسـتنەگەڕی سـەرمایەکانیان بـۆ نـاو کوردسـتان دەکرێـت مەرجـی لەسـەر بێـت . ئایا جـۆری ئـەو پڕۆژەیـەی دەیـکات چییـە؟ چەنـد گرنگـە؟ چەنـد گرنگـە بـۆ گۆڕانـکاری ژیانـی ئابـووری خەڵکـی کوردسـتان؟ پاشـان

نەهێنانـی دەسـتی کاری عـەرەب بـۆ نـاو پڕۆژەکانـی گرنگـی خـۆی هەیـە. دەبـێ هەمیشـە مەترسـی ئەوەبکرێـت کـە یـەك عـەرەب کاریگـەری ئایندەیـی بۆسـەر کاری نەتەوەیـی هەیە و بـەم بیرکردنەوەیـەوە پێشـوازی لـە سـەرمایەداری سـوننە بکـرێ کـە گونجـاوە. بیریشـمان نەچێـت کـە سـوننەکان بیرکردنـەوەی ئایینیـان لـە شـیعەکان میانڕەوتـرە . ئاسـاییە بـۆ کاری بەرهەمهێنـان لەبـەر بەرژەوەنـدی ئابـووری، پیشـوازی لـە ژمارەیەکـی دیاریکراویـان بکرێت.

پێشنیازەکان

• پێویسـتە حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان بەپەلـە سـەرژمێریەك لەسـەر ژمـارەی ئـاوارەی عـەرەب لـە هەرێمـی کوردسـتان ئەنجامبـدات و بەپێـی ئەمـە پلانسـازی بـکات.

• پێویسـتە حکومەت بۆ ئۆپەرایسـیۆنی موسـڵ و ئۆپەراسـیۆنەکانی دوای موسـڵ ئامادەکاری تـەواوی هەبـێ و لەرێگـەی دیاریکردنـی کەمپـی ئاوارتـە، هەمیشـە توانـای پێشـوازیکردنی لـە ئـاوارەکان هەبـێ و ژیانێکـی شـەرەفمەندیان بـۆ دەسـتەبەر بـکات.

• پێویســتە هەوڵــی ئــەوە بــدرێ لــە ئیســتا و ئایندەشــدا ئــاوارەکان لــە کەمپــەکان نیشـتەجێبکرێن و ئاوێتەبـوون و نیشـتەجێبوونیان لەنێـو شـارەکان پرۆسـەیەکی سـەختی بـۆ دیاریبکرێــت.

• پێویسـتە دوای ئۆپەراسـیۆنەکانی نەهێشـتنی داعـش و هێوربوونـەوەی بارودۆخـی ئەمنـی موسـڵ، ئەنبـار، سـەلاحەددین و دیالـە لەگـەڵ بەغـدا کارئاسـانی بـۆ گەڕانـەوەی ئـاوارەکان بکرێـت.

• ئـەو هاووڵاتیانـەی دەیانـەوێ لـە هەرێمـی کوردسـتان بمێننـەوە پێویسـتە ئـەم مەرجانـەی لای خوارەوەیـان بەسـەردا بسـەپێنرێت:

1. زمانی کوردی فێر بن و ئاوێتەی کۆمەڵگەی کوردستان بن.

2. ئـەوەی سـەرمایەدارە سـەرمایەکەی بـۆ پێشخسـتنی ئابـووری کوردسـتان بـۆ درێژمـاوە وەگەڕبخـات.

3. ئەوانـەی دەسـتی کارن، لەچوارچێـوەی مافـی کرێـکاری ناوخۆیـی مامەڵەیـان لەگـەڵ بکـرێ و هەلومەرجـی ئەمنـی بیانگرێتـەوە.

4. ئەوانەی دەیانەوێ بمێننەوە مانەوەیان بەپێی بڕیار و یاسای تایبەت رێکبخرێت.

ئەنجام

ئۆپۆراسیۆنی موسڵ دەستپێکرد ، هەرچەندە بەهۆی لابردنی وەزیری بەرگری عێراق لە رۆژی 25-8-2016 ، دواکەوت .

لە جەنگەکانی دیکەیدا لە عێراق ، داعش شکستیهێنا، پێش کۆتایی جەنگ کشاونەتەوە بەرەو سووریا هەڵاتون. پێشبینیدەکرا سەرەتا شەڕێکی قورس لە موسڵ بکات ، زیان بەشارەکە و خەڵکی موسڵ بگات، بەڵام دواتر بەرەو سووریا بکشێتەوە. بۆیە هەمیشە جێگەی هەڕەشەن و تاوەکو ئەم هەڕەشەیە هەبێ، ئاسایشی کوردستان لەمەترسیدا دەبێت. واتە دەبێ هەمیشە چاوەڕێی ئاوارەی زیاتر و گۆڕانی دیمۆگرافی زیاتر بکەین. ئەگەری هاتنی نزیکەی 500 هەزار کەس بۆ کەمپەکانی نزیك شارەکانی هەولێر ، دهۆك و کەرکووك دەکرێت. ئەگەری ئەوەش هەیە دەیان هەزار کەس بێنە نێو شارەکانەوە. ئەمە جگە لە شاری کەرکووك کە بەردەوام کۆچبەر و ئاوارە وەردەگرێت! باشترە هەرێمی کوردستان بەئاگابێ لە سنوورەکانی لەشێوەی بەڕێوەبردنی کاروباری ناوخۆ و چاککردنی دۆخی ئیداری و خۆئامادەکردن بۆ گرفتەکان و ئەگەری روودانی هەر رووداوێکی نائاسایی لەم دۆخەدا.

گۆڕانکاری لە ژمارەی هاونیشتمانیانی هەرێمی کوردستاندا روودەدات و دیمۆگرافیای هەرێمی کوردستان دەگۆڕێت. ئەگەری روودانی کێشەی ئابووری، کێشەی ئاو و کێشەی کۆمەڵایەتی، کێشەی تەندروستی و ئاشتی کۆمەڵایەتی دەکرێت. ئەمە بۆ ئایندەی نزیك هەڕەشەیە. هەرێمی کوردستان پێویستی بە دەرکردنی یاسای نوێ دەبێ بۆ دیاریکردنی مافەکانی هاووڵاتیان و دەرکردنی دەستوور.

گرنگە ئەم چەقبەستووییە ساسییەی هەرێمی کوردستان چارەسەربکرێت و خاوبکرێتەوە، چونکە گۆڕانکاری لەنێوچەکە و لە هەرێمی کوردستان روودەدات. بۆیە پێویستە هەرێمی کوردستان بۆ هەر گۆڕانکارییەکی لەناکاوی دیمۆگرافی ئامادەکاری هەبێت بۆ ئەمەش پێویستی بە سیاسەت و یاسای تایبەت دەبێت.

سەرچاوەکان:

1. قاموس المحافظات المختصر.،

1.ميزوبوتاميا،بلادنهرين. ،. ويكيپيديا ، الموسوعة الحرة التى يستطيع الجميع تحريرها.

2. قريش،جريدة العربية مستقيلة تصدر في لندن ،.12اب 2014

3. ماڵپەری وەزارەتی کۆچ و کۆچبەرانی عێراق/12-7-2016، 22-7-2016، 17-7-2016، 14-8-2016

4. ولايەتی موسل،کۆمەڵەی نەتەوەکان/لەئینگلیزیەوە، مینە. ل16 ساڵی 2012.

5. عێراق بریس.23--8

6. شبكة عراقنا الحر.8 تموز2015-

7. ويكيپيديا .2016.

8. راديۆ سوا /-3ديسمبر- 2014.

9. مركزالفرات للتنمية والدراسات الاستراتيجية/2004 2016-. www.fcdrs.com

10. ماڵپەری خەندان ،2-8-2016

11. عبدالبارى عطوان، الدولة الاسلامية الجذور،التوحش،المستقبل. 2015 دارساقي.

12. برهان غليون،المسالة الطائفية ومشكلة الاقليات، 2013 بيروت.

13. ذنون بن متى الموصلي ،الموصل بين احتلالين 2003-2014 مذكرات مواطن العراقي.

14. د.احمد موسى محمودخليل، مقدمة في الجغرافيا البشرية المعاصرة، المكتب العربي للمعارف،2014 م .

تێڕوانینێك لە دواڕۆژی
هەرێمی سوننە لە عێراق

د.عەبدوڵڵا شمەری
توێژەر و ئەكادیمی سعودی

ڕێژەی پاڵپشتیكردن لەلایەن دانیشتووانەوە بۆ سەربەخۆیی

تایفـەی سـوننە پێشـتر دژی بیرۆكـەی بـە هەرێمكـردن بـوو. وایدەزانـی ئەمـە سـەرەتای پارچـە پارچـە بـوون و كۆتایـی عێراقـە، بـەڵام دوای ئـەوەی لەلایـەن حكومەتـی عێـراق بـە سـەركردایەتی حیزبـە شـیعەكان پەراوێزخـرا، پەشـیمانبووەوە و داوای بـە هەرێمبوونـی كـرد. سـوننەكان لـە خۆپیشـاندانەكانی ڕوومـادی لـە 2013/4/3 داوای بـە هەرێمبوونیـان كـرد و پـاش كۆنترۆڵكردنـی موسـڵ ، دووەم گـەورە شـاری عێـراق لەلایـەن داعـش لـە حوزەیرانـی 2014، سـوننەكان جدیتربـوون و توانـای هێـزە عێراقییەكانیـان بـۆ بەرگری بـە كەمدەزانـی و هەسـتكردن بـە پێویسـتیی هەرێمێـك بـۆ پاراسـتنیان لای ئـەوان زیادیكـرد.

ڕێژەی نەیاربوون لەلایەن دانیشتوانی هەرێم بۆ سەربەخۆیی

هەندێـك لـە سـوننییەكان دژی پێكهێنانـی هەرێمێكـی سـوننی وەك هەرێمـی كوردسـتانن ، بـۆ ئـەوەش هەندێـك هـۆكار هەیـە كـەوا بیـر بكەنـەوە. وەك ئـەوەی كـە هەرێمـی سـوننە بـە پێچەوانـەی ناوچـە شـیعەكان هیـچ سـەرچاوەیەكی ئابـووری و خۆژیاندنـی نییـە و پێویسـتی بـە سـەرچاوەیەكی ئابـووری و پشـتیوانییەكی نێودەوڵەتـی گەورەیـە. ئەمـەش لـەم كاتـەدا نایێتـەدی ئەگـەر لەلایـەن وڵاتانـی پاڵپشـت بـۆ بیرۆكـەی بـە هەرێمبوون دەسـتەبەر نەكرێـت.

سرووشتی پەیوەندییە ئایندەییەکان لەگەڵ هەرێمی کوردستان

وا مەزەنـدە دەکرێـت پەیوەندییەکانـی نێـوان هەرێمـی کوردسـتان و هەرێمـی سـوننە بەهێزبێـت، چونکـە هەرێمـی کوردسـتان پشـتیوانی سـەرکردە سوونـنەکان دەکات و زۆربەی کەسـایەتییەکانی حەواندووەتـەوە کـە لەدەسـت زوڵمـی حکومەتـی بەغـدا رایانکـردووە. ئـەم هـاوکاری و نزیکبوونەوەیـە لەکاتـی دروسـتبوونی هەرێمـی سـوننەدا بـەردەوام دەبێت، بـەڵام گرفتـی گـەورە دیاریکردنـی ناوچـە کێشـە لەسـەرەکانی نێوان عـەرەب و کـوردە. ئـەو ناوچانـە لـە رۆژئـاوای موسـڵەوە درێـژ دەبنـەوەو بـە دەوروبـەری باشـووری کەرکووکـدا دەربـاز دەبـن. هەروەهـا بەشـی باکـووری دیالـە و هەندێـك بەشـی رۆژهەڵاتـی واسـت دەگرێتـەوە. دیاریکردنـی ئـەو سـنوورانە لـە دوارۆژدا گرفـت لەنێـوان هـەردوو هەرێمـدا دروسـتدەکات ، بـەڵام ئەگـەر هـەردوولا لەسـەر کاروبـار و بەرژەوەنـدی هاوبـەش پێکهاتـن، دەتوانـن بەتایبەتـی بـە ئەنجامدانـی راپرسـی میللـی بـۆ هاووڵاتیانـی ناوچەکـە کێشـەکان چارەسـەر بکـەن.

سرووشتی پەیوەندییە ئایندەییەکان لەگەڵ هەرێمی شیعە

بەهـۆی کەڵەکەبوونـی رق و کینـە، پەیوەندیەکانـی سـوننە و شـیعە خراپبـوون. بـە تایبەتـی دوای سـەرهەڵدانی بیرۆکـەی هەرێمـەکان و مەحاڵبوونـی ژیانـی هاوبـەش لەنێـوان هـەردوولادا، ئـەوە زیاتربـووە. بـەڵام سرووشـتی پەیوەندییـە ئایندەییـەکان لەنێـوان شـیعە و سـوننەدا تاوەکـو دوای دروسـتبوونی هەرێمەکانیـش هـەروا بـەردەوام دەبێـت. پەیوەنـدی نێـوان هەرێمـی سـوننە و هەرێمـی کوردسـتان لـە پەیوەنـدی نێـوان هەرێمـی سـوننە و هەرێمـی شـیعە باشـتر و نزیکـتر دەبێـت، لەئەنجامـی ئـەو هەمـوو ئـازار و مەینەتییـە کـە سـوننەکان بەدەسـت حکومەتـی شـیعەوە چەشـتوویانە. کاتێکیـش سرووشـتی نەتەوەیـی لـە تایفـی داماڵـرا، ئەوکاتـە هـەردوولا دژی هەرێمـی کوردسـتان یەکدەگـرن چونکـە دووژمنـی هاوبەشـیانە. ئەمـەش ئەگەرێکـی لاوازە، بـەڵام رێگەشـی تێدەچێـت.

سرووشتی پەیوەندییە ئایندەییەکان لەگەڵ ئێران و تورکیا

پەیوەندی لەگەڵ ئێران

گوتـاری ئێسـتای سـوننە بەشـێوەیەکی گشـتی هێرشـبردنە بـۆ سـەر شـیعە و بەتایبەتیـش بـۆ سـەر ئێـران و، لەوباوەڕەدایـە ئێـران بەرپرسـە لـەو کارەساتانەی کـە بەسـەریان هاتـووە. دوای ڕووداوەکانـی ئەودووایيـە و دەسـتوەردانی ڕاسـتەوخۆی ئێـران لـە هێرشـکردنە سـەر شـارە سـوننییەکان ، ئـەو گوتـارە توونددتربـوو. تەنانـەت ئێـران بـەوە تاوانبارکـرا کـە بـۆ داگیرکردنـی عێـراق و دروسـتکردنی سـیخوڕ و نۆکـەر یارمەتـی ئەمریـکای داوە. ئەمانـە وایکـرد کـە ئەگەرچـی پەیوەندییەکـی لاوازیـش هەیـە، بـەڵام پەیوەنـدی لەگـەڵ ئێـران زۆر زەحمـەت بێـت. ئەگـەر بیرکردنـەوەی زۆربـەی دانیشـتووانی هەرێمـە سـوننەکان گۆڕانکاری بەسـەردابێت، دەکرێـت دەرگای گفتوگـۆ لەگـەڵ ئێـران بکرێتـەوە.

پەیوەندی لەگەڵ تورکیا

تورکیـا پشـتیوانی هەرێمـی سـوننە دەکات چونکـە دەروازەیەکـی ئاسـان و ئەمینـە بـۆ ناردنـە دەرەوەی نـەوت و گاز لـە وڵاتانـی کەنـداو بـۆ خاکـی تورکیـا و لەوێشـەوە بـۆ ئەوروپا. ئەمە لـە تانکـەرەکان ئاسـانترە ، چونکـە تانکـەر خەرجیـی زۆرە و خاوتـرە. لەلایەنـی ئابوورییـەوە تورکیـا پێویسـتی بـە هەرێمـی سـوننەیە چونکـە لـەڕووی سیاسـییەوە لـە خۆیـەوە نزیکـە. لەلایەکـی دیکـەوە تورکیـا دەسـتبەرداری خەونـی ویلایەتـی موسـڵ نەبـووە و زۆرجـار گوێـمان لـە لێدوانـی بەرپرسـە تورکـەکان دەبـێ کـە دەڵێـن موسـڵ و کەرکـووك خاکـی تورکیـان. دوا لێـدوان قسـەکانی داود ئۆغلۆبـوون ، ئەوکاتـەی وەزیـری دەرەوە بـوو لـە سـاڵی 2014 کـە گوتـی " کەرکـووك دڵـی تورکیایـە و تورکمانەکانیشـی هاووڵاتـی تورکـن ". زۆربـەی سـوننەکانی ئەمـڕۆ ، تورکیـا وەك دەوڵەتـی عوسـمانی تـازە دەبینـن، هـەر بۆیـە هەرێمـی سـوننە ئەگـەر دروسـتبکرێت پەیوەنـدی لەگـەڵ تورکیـا بەهێـز دەبێـت، چونکـە بەرژەوەنـدی هاوبەشـیان هەیـە.

پەیوەندی لەگەڵ سعودیە

بەشێوەیەکی گشتی هەرێمی سوننە پەیوەندییەکی بەهێزی لەگەڵ وڵاتانی کەنداوی عەرەبیدا دەبێت، چونکە وڵاتانی کەنداو دەیانەوێ دەسەڵاتی ئێران لە عێراق و ناوچەکە دووربخەنەوە. باشترین رێگەش بۆ ئەوە پشتیوانیکردنی هەرێمی سوننەیە بە هەموو رێگەیەك تاوەکو بکەوێتە سەرپێ. هەرێمی سوننە دەبێ پەیوەندیەکی پتەوی لەگەڵ سعودیەدا هەبێ ، چونکە هیچ سەرچاوەیەکی ئابووری نییە تاوەکو پشتی ببەستێت.

پەیوەندی لەگەڵ ئەمریکا

پێشتر گوتاری سوونە بەرامبەر ئەمریکا زۆر توندبوو. ئەوان لەو بڕوایەدابوون ئەمریکا دووژمنە و بەتایبەتی دوای ساڵی 2003 عێراقی وێرانکردووە. بەڵام ئەمڕۆ گوتارەکە گۆڕاوە. یەکێك لە سەرکردە دیارەکانی سوننە (نەیویست ناوی ئاشکرا بێت)، گوتی "ئێستا باجی ئەوە دەدەین کە هاوکاری ئەمریکامان نەکرد. ئێمە و هەندێك سەرکردەی شیعەیان بۆ واشنتن داوەتکرد، لەوێ چاومان بە هەندێك لێپرسراوی ئەمریکی کەوت هەندێك کاریان خستە بەردەممان. ئێمە رەتمانکردەوە ، بەڵام شیعەکان ئامادەی هاوکاری بوون و بەوجۆرە بوونە فەرمانڕەوا و ئێمەش پەراوێز خراین".
ئەو سەرکردە سوننەیە بە گێڕانەوەی ئەوە دەیەوێت لاپەڕەیەکی تازە لەگەڵ ئەمریکادا بکەنەوە ، چونکە درکیان بەوەکردووە کە دروستبوونی هەرێمی سوننە پێویستی بە پشتیوانی ئەمریکایە. سوننە ئێستا گوتاریان دژی ئێران زۆر توندە و ئەمەش هۆکارێکە بۆ ئەوەی زیاتر لە ئەمریکا نزیکببنەوە.

وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە : ئیسماعیل بەرزنجی

کورد و خەونی نیشتمانی نەتەوەیی

د.عاید مەنناع
ئەکادیمی و توێژەری سیاسی -کوێت

کورد نەتەوەیەکن لە گەورەترین و کۆنترین نەتەوەکانی رۆژئاوای ئاسیا کە لە 427-355 پ.ز هەبوون. رووبەری جوگرافی شوێنی ئەو نەتەوەیە لەنێوان 409650 – 500000 کم2 کە لە رووبەری عێراق زیاترە و نیوەی رووبەری ئێرانە، بەڵام ئەو جوگرافیایە لەنێوان دەوڵەتی هەرێمی و دراوسێی کوردستانی گەورەدا (194400 کم2 لە تورکیا، 124950 کم2 لە ئێران، 72000 کم2 لە عێراق، 23000 کم2 لە سووریا) دابەشبووە. ئەو جوگرافیایە دابەشکراوەی نێوان وڵاتە هەرێمییەکان 30-35 ملیۆن هاووڵاتی کورد لەخۆدەگرێت. باس لە قووڵایی مێژوو و میرنشینەکان و ئیمپراتۆریەتەکان ناکەین، ئەوانە چەند لاپەڕەیەکی کۆنی مێژوون ، بەڵام لێرەدا بەکورتی باسی بارودۆخی کوردستانی گەورە لەدوای رێککەوتنامەی سایکس بیکۆ 1918 و کۆنگرەی ئاشتی لە پاریس 1919 و رێککەوتنامەی سیڤەر 1920 و کۆنگرەی لەندەن 1921 و کۆنگرەی لۆزان 1923 دەکەین. کورد هەوڵیدا لە بەریتانیا نزیکبێتەوە و شەریف پاشا دیپلۆماتی کورد، ساڵی 1914 لەگەڵ ئینگلیزەکان کۆبووەوە و ئامادەیی خۆی بۆ هەر هاوکارییەك پیشاندا ، بەڵام ئینگلیز تاوەکو داگیرکردنی عێراق لەساڵی 1918 وەڵامیان نەدایەوە. دوای ئەوە باڵیۆز پێرسی کوکس چاوی بە شەریف پاشا کەوت و تەنیا گوێی لێگرت.

ساڵی 1916، کۆبوونەوەی وەزیرانی دەرەوەی وڵاتانی رووسیا و بەریتانیا و فەرەنسا، رێککەوتنامەی سایکس -پیکۆی لێکەوتەوە، کە بۆ دابەشکردنی میراتی دەوڵەتی عوسمانی بوو. عوسمانی و ئەڵمانیای هاوپەیمانی لە شەڕدا بەزین. بەشی هەرە زۆری کوردستانی گەورەش کە لەژێر دەستی ئیمپراتۆریای عوسمانی بوو ، بەبێ ئەوەی لایەنی تایبەتمەندی نەتەوەیی کورد لەبەرچاوبگرن ، وەبەر دابەشکردن کەوت. سەرەڕای ئەوەی کە رێککەوتننامەکە هیوای کوردی لە بەدیهێنانی دەوڵەتێکی

یەکگرتـوو هەڵپڕووکانـد، بـەڵام کـورد بـۆ بەدیهێنانـی ئـەو خەونـە جوانـە هیوابڕاو نەبـوو. سـاڵی 1919هەوڵێکیـدا دەنگـی خـۆی بگەیێنێتـە کۆنگـرەی ئاشـتی لـە پاریـس . عەشـایەر و کۆمەڵـە سیاسـییەکان ، شـەریف پاشـایان وەك نوێنـەری خۆیـان لـە کۆنگرەکـەدا هەڵبـژارد و شـەریف پاشـاش دوو نەخشـەی کوردسـتانی خسـتە بـەردەم کۆنگـرە. یەکـەم لـە 1919\3\21 ، دووەم لــە 1920\3\1 و داوای لــە ســەرۆکایەتی کۆنگــرە کــرد ، لێژنەیەکــی نێودەوڵەتــی بـۆ نەخشەکێشـانی سـنووری ئـەو هەرێمانـە پێکبێنێـت کـە کوردسـتانیان لێپێکهاتـووە و زۆربەیـان کـوردن. سـەرەڕای ئـەوەی کـە جـۆرج کلیمنسـۆ ، سـەرۆکی کۆنگـرە لەمـەڕ هەڵسـوکەوت لەگـەڵ کەمینـەکان دەوڵەتـی تورکیـای سـەرکۆنە کـرد ، بـەڵام بـارودۆخ بـە نیسـبەت کـوردەوە نەگـۆڕا.

پەرەسـەندنێکی دەگمـەن لـە کێشـەی کـورد، لـە پەیماننامـەی سـیڤەری سـاڵی 1920 دا روویـدا. لـەو پەیماننامەیـەدا بڕیـاردرا بـە چەنـد قۆناخیـك کێشـەی کـورد چارەسـەر بکرێـت و ئەگـەر کـورد ئـەو قۆناخانـەی تێپەڕانـد و داوای سـەربەخۆیی کـرد و وڵاتانـی هاوپەیـمان زانییـان کـە کـورد شـیاوە بـۆ ئـەوە، ئەوکاتـە سـەربەخۆیی دەبێتـە ئەمـری واقیـع و دەبـێ حکومەتـی تورکیـا دانـی پێدابنێـت. ئەمـە یەکـەم دانپێدانانـی نێودەوڵەتـی بـوو بـۆ گەلـی کـورد لـە دیاریکردنـی مافـی دیاریکردنـی پاشـەڕۆژی خـۆی، بـەڵام پەیماننامەی سـیڤەر وەك کەمـال ئەتاتـورك بـە لەسـێدارەدانی تورکیـای وەسـفکرد، کاری بـەم بەندانـە نەکـرد و، تورکیـا لـە کۆنگـرەی لەندەنـی سـاڵی 1921دا توانـی وا لـە بەشـداربووان بـکات رێگـر نەبـن لـەوەی ئەنقـەرە، کەمـە نەتـەوەکان لـە پێشـی هەمووشـیانەوە کـورد کۆنترۆڵبـکات. نـەك هـەر ئەوە بەڵکـو تورکیـا سـەرجەم پابەندبوونەکانـی بـە رێککەوتننامـەی سـیڤەر هەڵوەشـاندەوە و لـە پەیماننامـەی لۆزانیـش لـە 1923دا، توانـی سـەربکەوێت. چونکـە بەڵێنیـدا کـە ئـازادی تـەواو بداتـە دانیشـتوانی تورکیـا، بـەڵام هیـچ ئاماژەیەکـی بـۆ کـورد نەکـرد و کوردیـش ئـەوەی بـە زەبرێکـی کوشـندە بـۆ خواسـتە نەتەوەییەکانـی لـە قەڵەمـدا.

لـەو رێککەوتننامـە و پەیماننامـە و کۆنگرانـەی کـە ئاماژەمـان بۆکـردن ، روونبـووەوە کـە وڵاتانـی هاوپەیمانـی رۆژئـاوا (فەرەنسـا – بەریتانیا) کـە لـە یەکەم شـەڕی جیهانیـدا (1914-1918) ئیمپراتۆریەتـی عوسـمانیان بەزانـد و میراتەکیـان دابەشـکرد ، کوردیـان لـە مافـی چارەسـەری خۆنووسـین بێبەشـکرد. وڵاتانـی هاوپەیـمان، رۆژئـاوای کوردسـتانی ئێرانیان وەك خـۆی هێشـتەوە کـە لـەدوای شـەڕی چاڵدێـران لەنێـوان دەوڵەتـی سـەفەوی و دەوڵەتـی عوسـمانی لە1514 دیاریکـرا. وڵاتانـی رۆژئاوایـی ، میراتـی کوردیـان لـە دەوڵەتـی عوسـمانی بەسـەر چەنـد وڵاتێکـی دراوسـێ (تورکیـا – عێـراق – ئێـران – سـووریا) دابەشـکرد. لێـرەدا

دەپرسین: ئەگەر هاوپەیمانە رۆژئاواییەکان میراتی دەوڵەتی عوسمانیان لەنێوان خۆیان دابەشکرد ، ئەی بۆچی کوردستانی گەورەیان بەسەر وڵاتە دراوسێیەکانیدا دابەشکرد؟ بۆچی هاوپەیمانان داواکاری کوردیان بۆ دروستکردنی دەوڵەتێکی نەتەوەیی یەکگرتوو لەسەر هەموو پارچەکان بەهەند وەرنەگرت؟

دروستنەبوونی دەوڵەتێکی نەتەوەیی یەکگرتووی کوردی و بێبەشکردنی نەتەوەی کورد لە مافی چارەی خۆنووسین پاساوێکی لۆژیکی نییە. چەمکی مانەوەی ئەو ناوچانەی کە لە عێراق و سووریا ، کە زۆربەیان کوردن، لە بندەستی ئەو دوو دەوڵەتەدا ، ئەگەر پاساوێکی هەبێت، ئەی لەبەرچی هاوپەیمانە سەرکەوتووەکان تورکیای بەزیویان ناچار نەکرد دەست لەو ناوچانە بەربدات کە زۆربەیان کوردن ؟

بەرای ئێمە، هاوپەیمانان دابەشکردنی کوردستانی گەورەیان لەڕووی جوگرافی و دانیشتووانەوە بە باشزانی ، بۆ ئەوەی دوو هێزە گەورە هەرێمییەکە واتە تورکیا و ئێران قەڵس نەکرێن.

دوای شەڕی جیهانی دووەم لە 1939-1945، چەند هەوڵێك بۆ گۆڕینی ئەمری واقیع درا ، کە گرنگترینیان ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی کۆماری کوردستان لە مەهاباد لە 22\6\1946 لەلایەن قازی محەممەد و مستەفا بارزانی بوو. تەمەنی ئەو کۆمارە هەر 11 مانگ بوو و لەباربرا و، قازی محەممەد لەسێدارە درا.

لە عێراقدا کورد لە پێناو مافەکانیدا بۆ ماوەی 20 ساڵ جەنگا ، تاوەکو هەردوولا لە 11ی ئاداری ساڵی 1970 لەسەر ئۆتۆنۆمی ناوچەی کوردستان ڕێککەوتن، بەڵام هەردوولا پابەندی ڕێککەوتنەکە نەبوون. کورد بە پشتیوانی ئێران شەڕی دەسپێکردەوە. ئەمەش تاوەکو ڕێککەوتننامەی جەزائیر لە 6ی ئاداری 1975 بەردەوامبوو ، لەو کاتەشدا کۆتایی بە یاخیبوونی کورد هات.

سێیەم شەڕی نێوان عێراق و کورد، دوای دەستپێکردنی شەڕی نێوان عێراق و ئێران لە ئەیلولی 1980 سەری هەڵدا. سەدام سەرەڕای سەرقاڵی بە شەڕەوە لەگەڵ ئێران، بەڵام زەبری لە کورد دەوشاند و لێنەدەگەڕا بە ئاسوودەیی دابنیشن. دوای بەزینی سوپای سەدام لە شەڕی ڕزگارکردنی کوێتدا لەساڵی 1991، باکوور و باشووری عێراق ڕاپەڕین، بەڵام کاردانەوەی سەدام زۆر توندبوو. هاوپەیمانان بە سەرۆکایەتی ئەمریکا ناوچەی پارێزراو و دژە فڕینیان بۆ کورد دروستکرد. لە دوای ڕووخانی سەدام لە 9\4\2003ەوە هەرێمی کوردستان وەك دەوڵەتێکی سەربەخۆیە.

هێرشی داعش وای لە کوردانی عێراق کرد، ناوچە کێشە لەسەرەکانی وەك کەرکووك

و شنگال بخەنەوە ژێر دەسەڵاتی خۆیان. هەروەها شەڕی داعش لە سووریا هەلێکی بۆ کوردستان رەخساند کە وەك هێزێکی سەربازی حیساب بۆکراو لە هاوکێشەکاندا سەیر بکرێت. بەڵام کێشەی کوردی سووریا لەوەی عێراق ئاڵۆزترە. ئەمەش لەبەر هەستیاری تورکیا لە دروستبوونی هەر قەوارەیەکی کوردی سەربەخۆ یان خاوەن ئۆتۆنۆمی لەسەر سنوورەکەی و کورد بە تورکی شاخاوی ناو دەبات. هەر ئەمەش وایکرد تورکیا هێزی سەربازی بنێرێتە شاری جەرابلوس تاوەکو وەك خۆی دەڵێ هێزە تیرۆریستییەکان کە زیاتر مەبەستی پارتی کرێکارانی کوردستان PKKیە لە سنوورەکەی نزیك نەبنەوە.

پێکهێنانی دەوڵەتێکی نەتەوەیی یەکگرتووی کوردی تاوەکو نەخشەی تازەی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست دانەڕێژرێتەوە ناکرێت. ئەمریکا و رووسیا و هەندێك وڵاتی رۆژئاوایی و ئیسرائیل، هێزی سیاسی و سەربازی شیاون تاوەکو رۆڵی سایکس پیکۆ-یەکی تازە بگێڕن. هەرچەندە خەونی نیشتمانێکی نەتەوەیی کوردی تاوەکو رادەیەك لە عێراق و سووریا چووزەرەی دەرکردووە، بەڵام قورسایی جوگرافی و دانیشتووانی کوردی تورکیا و ئێران، ئەمڕۆ لەو خەونە دوورن و لە ئۆتۆنۆمی بەولاوە ناتوانن داوی هیچی دیکە بکەن.

وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە : ئیسماعیل بەرزنجی

سەرچاوەکان:

1) اتفاقیه سایکس- بیکو 1918
2) مؤتمر الصلح فی باریس 1919
3) اتفاقیه سیفر 1920
4) مؤتمر لندن 1921
5) مؤتمر لوزان 1923
6) محمد أمین زکی - تاریخ الدول والإمارات الکوردیه.
7) مذکرة شریف باشا إلى مؤتمر باریس.
8) عبدالله محمد العلباوی - جذور المشکله الکوردیه.

کاریگەری میلیشیا شیعەکان لەسەر فۆرمی داهاتووی دەوڵەتی عێراقی

کاردۆ کەریم رەشید
مامۆستای زانکۆی گەشەپێدانی مرۆیی

پێشەکی

لە دوای 2003ەوە سیستەمی سیاسی لە عێراق بەجۆرێکە کە لە وڵاتێکی تاکحیزبییەوە بووەتە وڵاتێکی فرەحیزبی و فرە ئایدیۆلۆژیا گۆڕا و بنەمای سیستەمە سیاسییەکەی لەسەر" دروستکردنی سیستەمێکی حکومڕانی کە گرووپە جیاوازە نەتەوەیی و ئایینییەکانی عێراق لە خۆبگریت "[1] دانرا. بەڵام بەهۆی ویستی پاوانخوازی شیعەکان و سووربوونی سوننەکان لەسەر بایکۆتکردنی پرۆسەکە، سیستەمە نوێیەکەی عێراق نەیتوانی هەموو نەتەوە و مەزهەبە جیاوازەکان لەیەك کاتدا کۆبکاتەوەو بیانگونجێنیت. دەرەنجامەکەشی ئەوەبوو کە ئاڵوزی و نائارامی سیاسی بەسەر هەموو عێراقدا باڵیکێشا و شەڕ و پێکدادان لەنێوان سوننە و شیعەکان دروستبوو. لە 2006 بەدواوە نوری مالیکی سەرۆك وەزیرانی ئەوکاتە، توانی بەیارمەتی ئەمریکییەکان تاوەکو رادەیەك ئارامی و ئاسایش بۆ شارێکی گەورەی وەك بەغدا بگێڕێتەوە. لە هەمانکاتدا توانی چەند لایەنێکی جیاوازی ناو سوننەکان رازیبکات بەشداری لە پرۆسەی سیاسیدا بکەن و ئەنجامی ئەم کارەش وەك ئارامییەکی کاتی لە ناوچە سوننەنشینەکان دەرکەوت. بەڵام کاتێك هێزە ئەمریکییەکان لە 2011دا کشانەوە، سیستەمی سیاسی عێراقی بە وەچەرخانێکدا تیپەڕی و ئامانجی سیاسی شیعەکان گۆڕانکارییەکی رادیکاڵی بەسەرداهات . نوری مالیکی کە سەرۆك وەزیرانی عێراق بوو، لە 2011 بەدواوە سیاسەتیکی رەگەزپەرستانەی دژی سوننەکان و

1 -Brancati, 2005: 7- 21

نەیارە سیاسییەکانی لە نێو شیعەکان وەك سەدرییەکان و هەروەها کورد پەیڕەوکرد. بەناوی جەنگی تیرۆرەوە کەسە دیارە سوننەکانی لە پۆستەکانیان دەرکرد و کارگەیشتە ئەوەی مالیکی و حیزبەکەی بەشە بودجەی کوردستانیشیان بڕی. ڕەفتاری تۆتالیتەرانەری مالیکی و ویستی پاوانخوازی شیعەکان لەعێراق ئەوەی هێنایە ئاراوە کە هەریەك لە کورد و سوننە بەدوای ڕێگەچارەیەکدا بگەڕێن تاوەکو لە هێزی شیعە و مالیکی دەربازیان بێت. کاتێك داعش لە 2014 دا هاتە نێو موسڵ، سوننەکان هێزەکانی سوپای عێراقیان بەردبارانکرد و لە پاش راکردنی هێزە عێراقییەکان لە موسڵ و بەشێکی دیکەی ناوچە سوننییەکان، سوپای عێراق، مۆراڵی جەنگکردنی لەدەستدا. تاوەکو کار گەیشتە ئەوەی مەترسی لەسەر شاری بەغدا دروستبێت. بەڵام فتواییەکی مەرجەعی باڵای شیعەکان لە عێراق کە داوایکرد شیعە مەزهەبەکان، دەستبدەنە چەك و پارێزگاری لە شەرەفی خۆیان بکەن، سیستەمی سیاسی عێراقی تووشی بوومەلەرزەیەکی سیاسی کرد. لەبەرئەوەی شوێنی داوودەزگاکانی سوپای دەوڵەت بە کۆمەڵێك ڕێکخراوی دیکە کە لەسەر بنەمای فتواکەی سیستانی دروستکرابوون پڕکرایەوە. فتواکەی سیستانی بەبنەمای سیاسی دروستکردنی ئەو هێزە چەکدارە شیعانە دادەنرێت و بەشداریکردن لەو هێزانەدا لەلایەن زۆرینەی شیعە وەك بەجێگەیاندنی ئەرکێکی ئایینی سەیرکرا. لەم قۆناخە بەدواوە سوپای عێراق کەوتە ژێر کۆنترۆلی هیزە چەکدارە شیعەکانەوە و هەموو خزمەتگوزارییەکانی سوپا بو میلیشیا شیعەکان کە لە ژێر ناوی حەشدی شەعبی کۆکرابوونەوە تەرخانکرا.

1: هۆکارەکانی دروستبوونی میلیشیا لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست

لەم بەشەی تویژێنەوەکەماندا تیشکدەخەینە سەر ئەو فاکتەرانەی کە هاندەرن بۆ دروستبوونی میلیشیا لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و بەسەر دوو بڕگەدا دابەشیدەکەین:

1/2: تیۆرییەکانی پشت دروستبوونی میلیشیا:

ئاریال ئەهرام نووسەری بواری زانستە رامیارییەکان بە تیۆری (میلیتەری سێنترالیزەیشن)[1]

1 -Ahram, 2011. P: 34-

کە سوودی لە چارلس تیلی وەرگرتووە، تیشك دەخاتە سەر هۆكارەكانی دروستبوونی میلیشیا و بڕوای وایە كە پرۆسەی ملیتەری سێنترالیزەیشن لە ئەوروپا سەركەوتووبووە، بەڵام لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا تاوەكو رادەیەكی زۆر شكستیهێناوە. لە دوای هاوپەیمانی وێستڤیلیا لە 1648، دەوڵەتی نەتەوەیی لە ئەوروپا دروستبوو. ژینگەی ئەوكاتەی ئەورووپا هاندەربوو بۆئەوەی لە یەك كاتدا گەشەكردنی سەربازی و دروستكردنی دەوڵەت تێهەڵكێشی یەكتر بكرێن. بەواتایەكی دیكە ، دۆخی دروستبوونی دەوڵەت و سێنترالیزەكردنی سوپا پرۆسەیەكی سرووشتی بوو. ئەركی سوپا وەك پارێزگاریكردنی سنووری دەوڵەتی نەتەوەیی لە دووژمنەكانی دەرەوە دیاریكرا. بەڵام ئەم قۆناخی دروستكردنی دەوڵەتی نەتەوەییە لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا بە دۆخێكی ناسرووشتیدا تێپەڕی. لەدوای جەنگی جیهانی یەكەمەوە، وڵاتانی كۆلۆنیالیست سنووری وڵاتە ژێردەستەكانی خۆیان دیاریكرد و هەرخۆشیان پارێزگارییان لێدەكردن. بۆ نموونە هەریەك لە بەریتانییەكان و فەرەنسییەكان لەسەر دیاریكردنی سنووری عێراق و سووریا رێككەوتن. هەر چۆن لەسەرەتای بیستەكاندا سنووری عێراقیان دیاریكرد، بەهەمان شێوە بەریتانییەكان سوپای عێراقیشیان دامەزراند كە ئامانج لێی كەمكردنەوەی ئەركی بەریتانییەكان لەبەرامبەر هەڕەشەی ئەو عەشیرەت و تیرانە بوو كە لە عێراق دژایەتیكردنی بەریتانییەكان و دەسەڵاتی پادشاییان دەكرد .[1] بەوشێوەیە ئەركی سوپا لە پارێزەری دەوڵەتی نەتەوەییەوە بۆ داپڵۆسین و سەركوتكردنی نەیارانی سیستەمی سیاسی گۆڕا و لە هەمانكاتدا ناسنامە و سایكۆلۆژیای سوپا لە عێراق و وڵاتانی دیكەی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست لەسەر ئەو تیگەیشتنانە دروستبوو كە نەیارەكانی سیستەمی سیاسی وەك دووژمنە دەرەكییەكانی دەرەوەی سنوور سەیر بكرێن و بەرەنگاریان ببێتەوە. لەبنەڕەتدا لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا زەمینەی لەبار هەبوو بۆئەوەی سوپا نەك وەك هێزی نیشتمانی و پارێزەری دەوڵەتی نەتەوەیی بەڵكو وەك میلیشیایەك كاربكات.

2/2: فاكتەرەكانی دروستبوونی میلیشیا لە عێراق

ئەوەی كە تایبەت بێت بە عێراق ئەوەیە كە سیستەمی سیاسی لەسەردەمی نوری مالیكیدا دۆخێكی زۆر ئاڵۆزی لەخۆگرت. مالیكی هەموو تواناكانی بۆ قۆرخكردنی

1 -بۆ زیاتر زانیاری لەسەر ئەم بابەتە سەیری كتیبەكەی چارلس تریب (مێژووی عێراق) بكە بەتایبەتی بەشەكانی 1 و 2.

هەرسێ دەسـەڵاتەکە (یاسـادانان ، دادوەری ، جێبەجێکـردن) خسـتبووەگەڕ و پۆسـتە ئیـداری و ئەمنییەکانـی نێـو شـارەکانی وەك بەغـدای بەشـێوەیەکی تایفـی و مەزهەبـی دابەشـکردبوو. تاوەکـو کارگەیشـتە ئـەوەی لـە شـارێکی گـەورەی وەك بەغـدا زۆر لـە دانیشـتووانە سـوننەکانی بچنـە دەرەوە و بـەوەش "پرۆسـەی بەتایفیکـردن لەلایـەن مالیکییـەوە ، گۆڕینـی شـاری بەغـدای بـۆ شـارێکی گـەورەی شیعەنشـین "[1] لێکەوتـەوە. مالیکـی هـەر لەسـەرەتای دەسـتبەکاربوونییەوە لـە 2006، دەسـتی بـە دژایەتیکردنـی چەکـدارە شـیعە و سـوننەکانی نـاو بەغـدا کـرد و تاوەکـو رادەیەکـی زۆر توانـی هێـزە ئەمنییـە عێراقییـەکان رێکبخاتـەوە، بـەوەش توانی متمانـەی ئەمریکییـەکان بەدەسـتبێنێ و وایکـرد تاوەکـو ئەمریکییـەکان پۆزەتیڤانـە سـەیری مالیکـی بکـەن. لـە هەمانکاتـدا توانـی بە هـاوکاری هێزەکانـی سـەحوە کـە لـە سـوننەکان پێکهاتبـوون، قاعیـدە لەعێـراق لەنێوبەرێت. ئـەوەی مالیکـی دەیویسـت پیشـانی ئەمریکییەکانـی بـدات ئەوەبـوو کـە ئـەو دەوڵەتێکـی بەهێـزی دەوێـت و رێگەنـادات هیـچ هێزێکـی دیکـە لـە دەرەوەی داوودەزگا شـەرعییەکانی دەوڵـەت هەبـن . بۆیـە مامەڵەکردنـی لەگـەڵ میلیشـیاکانی سـەدر زۆر توونددبـوو. بەنـاوی بەرەنگاربوونـەوەی تیـرۆرەوە هێـزە چەکـدارە سـوننەکانی نێـو شـاری بەغـدای لـە چـەك داماڵـی، بـەڵام "میلیشـیا شـیعەکان ئـەم هەلەیـان قۆسـتەوە و پاکسـازییەکی نەژادییـان دژی سـوننەکانی نێـو بەغـدا ئەنجامـدا کـە دەرەنجامەکـەی رێـژەی سـوننەکانی نـاو شـاری بەغـدا کـە لەسـاڵی 2003دا 45% بـوو ، دابەزانـد بـۆ 25% لـە سـاڵی 2007 ". [2]

سیاسـەتە رەگەزپەرسـتییەکانی نـوری مالیکـی، رق و کینەیەکـی زۆری لـەلای سـوونەکان کۆکـردەوەوە. لـەدوای دەرکردنـی قاعیـدە و هێـزە توونڕەوەکانـی دیکـە لـە ناوچـە سـونییەکان لەلایـەن هێزەکانـی سـەحوەوە، مالیکـی رێگـەی نـەدا ئـەو هێزانـە لەگـەڵ هێزەکانـی ئاسـایش و سـوپا تیهەڵکێـش بکرێـن.

لەهەمانکاتـدا بڵاوبوونـەوەی گەندەڵـی و گەشەکردنیبەشێوەیسـتوونی (لـە ئاسـت پلەبەرزەکانـی دەوڵـەت وەك وەزارەتـەکان) و بەشـێوەیەکی ئاسـۆیی (لەسـەر ئاسـتی تاکەکانـی کومەڵگـە) وەك فاکتەرێکـی دیکـەی لێکترازانـی کۆمەڵگـەی عێراقـی دەوری هەبـوو." لـە توێژینەوەیەکـی دەزگای ئابـووری و ئاشـتەوایدا دەرکەوتـووە کـە پەیوەندییەکی بەهێـز لەنێـوان گەندەڵـی لەنێـو پۆلیـس ، سـوپا ، دادگا و ئاسـتی ئاشـتی لەنێـو کۆمەڵگـەدا

1 -http://www.juancole.com/201408//mistakes-maliki-country.html

2 -Ibid

هەیــە" .[1]
ئـەو سـێکتەرانەی کـە زۆرتریـن گەندەڵییـان تێـدا بڵاوبـووەوە، سـێکتەرەکانی سـوپا، پۆلیـس و دادگاکان بــوون. دەرنجامــی گەندەڵــی لەنێــو ئــەم ســێکتەرە گرنگانــە، قۆرخکردنیــان بـۆ ئاینزایەکـی دیاریکـراو، بەکارهێنانیـان بـۆ لاوازکـردن ئاینـزا یـان کەمینەیەکـی دیکـەی دیاریکراوبـوو. چەندیـن بەڵگـەی ڕێکخراوەکانـی مافـی مـرۆڤ پێداگرییـان لەسـەر ئـەو راسـتییە دەکـردەوە کـە سـوننەکان زۆرتـر قوربانــی دەسـتی یاسـای بەرەنگاربوونـەوەی تیـرۆر بـوون و ڕەشـبەگیرییان لێکـراوە.
بـە بەراوردێك لەگـەل وڵاتانـی ئەمریـکای لاتیـن لەگـەڵ عێـراق، دەگەینـە ئـەو دەرەنجامـە کـە لـە هەنـدێ وڵاتـی وەك بەرازیل،کۆڵۆمبیـا، مەکسـیك لەدەرەنجامـی ئەوگەندەڵییانـەی کــە لەنێــو پۆلیــس و دادگاکانــدا بڵاوببوونــەوە، دۆخێکــی بــە مافیاکردنــی کومەڵگــە دروسـتببوو ،[2] لـە عێراقـدا زیاتـر هەسـتی کەمینـەکان بـەرەو جۆرێـك لـە پێکهێنانـی هێـزی چەکـداری ڕۆیشـتووە. بـۆ نموونـە سـوننەکان لـە پارێـزگا سـوننییەکان، لەپـاش بێهیوابوونیـان لـەوەی بتوانـن ببنـە بەشـێکی چـالاك و کاریگـەر لەگـەڵ حکومەتەکـەی مالیکـی، بیرۆکـەی گەڕانـەوە بـۆ چـەك و بەرەنگابوونـەوەی حکومەتـی مەرکـەزی بەشـێوەی چەکدارییـان لا دروسـتبوو. ئەمـەش وایکـرد کـە ناوچـەی سـوننەکان پێشـوازی لـە هێزیکـی توونـدەڕەوی وەك داعـش بکـەن.
کەمـە نەتـەوەکان بـو پارێزگاریکـردن لـە خۆیـان، هانایـان بـۆ بیروبۆچوونـە مەزهەبـی و تایفییەکانیـان بـرد. پاکتـاوی مەزهەبـی و لاوازی هەسـتی بەشـدارییپێکردن لـە حکومەتەکـەی مالیکیـدا عێراقـی گەیانـدە ئـەم دۆخـەی ئێسـتا کـە دووەمیـن شـاری ئـەو وڵاتـە کـە شـاری موسـڵە لـە ماوەیەکـی زۆر کورتـدا دەسـت ڕێکخراوێکـی تیرۆریسـتی وەك داعـش بکەوێـت. ئـەو سـوپایەی کـە چەنـد سـاڵە بـە بودجەیەکـی خەیاڵـی پـڕ چـەك دەکـرا هـەڵات و نەیتوانـی بەرگـری بـکات.

1 -Some researchers, 2013: 58-

2 -Domínguez & Shifter, 2013. 341345-

3 – جۆرەکانی میلیشیا [1]

بـۆ پۆلێنکردنـی ئـەو میلیشـیایانەی کـە لەعێراقـدا هـەن دەتوانیـن سـوود لـەم پۆلێنـەی ئاریـال ئەهـرام و سـەبینا کاری و نیـل میتچـل و ول لـوی وەرگریـن.

جۆرەکانی میلیشیا
میلیشیای نیمچە رەسمیQuasi-Official Militias
میلیشیا بەسپونسەری دەوڵەتState-Sponsored Militias
هێزی نیمچە سپایParamilitaries
سەرکردەکانی جەنگWarlords
میلیشیای سەر بە حکومەتPro-Government Militias

هەریـەك لـە سـەبینا کاری و نیـل میتچـل و ول لـوی لەدەرەنجامـی توێژینەوەیەکیـان کـە ئەنجامیانـداوە لەسـەر پەیوەنـدی نێـوان دەوڵـەت و سـێکتەری ئاسـایش و مۆنۆپۆلـی توونـدوتیـژی لەلایـەن دەوڵەتـەوە، بـەو خاڵانـەی خـوارەوە میلیشـیا بەتایبەتـی (پـرۆ گەڤرمانـت میلیشـیا)یان کـردووە:

أ- سەر بە حکومەتن یان لەلایەن حکومەتەوە (ناوەندی یان هەرێمی) پشتیوانیدەکرێن.

ب- بەشێك لە هێزەکانی ئاسایشی دەوڵەت نین.

ج- چەکدارن (پڕچەککراون).

د- تاوەکو رادەیەك خەسڵەتی رێکخراوەییان پێوە دیارە. [2]

ئـەو میلیشـیایانەی کـە لـە عێراقـدا هـەن زیاتـر لـە جـۆری پینجـەم دەچـن، چونکـە زۆریـان ئینتیمایـان بـۆ حکومەتـی زۆرینـەی شـیعە لـە بەغـدا هەیـە و لـەڕووی دارایـی و سـەربازییەوە راسـتەوخۆ لەلایـەن حکومەتـەوە پشـتیوانی دەکرێـن. لـە روانگـەی (یوکیـم ئیکـمان و جـان فرانسـیس گاگنـە و لیونـاردۆ مورلیـن)ەوە ئـەو وڵاتانـەی کـە وەك عێراقـن

---

1 -Sabine C. Carey, Neil J. Mitchell & Will Lowe, (2013): 46-

2 -Sabine C. Carey, Neil J. Mitchell & Will Lowe, (2013): 56-

فۆرمـی (هایبریـد) وەردەگـرن کـە بەوشـێوەیە دەناسرێنـەوە:
"دیاردەی دەوڵەتـی هایبریـد بریتییـە لـەو دۆخـەی کـە دەوڵـەت لەنێوان دوو پێکهاتەدایـە: یەکێکیـان دیموکراسـی و ئەویدیکەیـان نادیموکراسـی. کاتێـك داوودەزگاکانـی دەوڵـەت دەیانـەوێ بـەرەو دیموکراسـی بـڕۆن، بەهـوی باکگراونـدە ئۆتۆریتەرییەکەیانـەوە تووشـی شکسـت دەبـن." [1]
ئەم خاڵانەی خوارەوەش وەك خەسڵەتەکانی رژێمێکی (هایبرید) لە قەڵەم دەدرێن:
1 - هەڵبـژاردن ئەنجامدەدرێـت و گۆڕانـکاری روودەدات ، بـەڵام بە رێژەیەکـی زۆر گەندەڵی تێـدا دەکریت.
2 - بنەما گرنگەکانی دیموکراسی وەك لێپرسینەوە لە حکومەت لە ئارادا نییە.
4 - مەودایەکی ئازاد بۆ میدیا نییە و لەلایەن دەسەڵاتەوە کۆنترۆڵکراوە.
5 - رێکخـراوە پیشـەیی و خوێندکارییـەکان و رێکخراوەکانـی دیکـەی کۆمەڵگـەی مەدەنـی لەلایـەن دەسـەڵاتەوە کۆنترۆڵکـراون.
ئەمیـن مەسـعود نووسـەری تونسـی وڵاتـی هایبریـد لـە جیهانـی عەرەبـی و رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت بەوجـۆرە پێناسـە دەکات: [2]
1 -میلیشیا شوێنی سوپای سیستەماتیك دەگرێتەوە.
2 -حکومەتی ناوەندی لە کۆمەڵێك هەرێمی ئایینی/ نەتەوەیی پێکدێت.
3 -سیسـتەمی یاسـادانان زیاتـر وابەسـتەی کۆمەڵێـك عورفـی کومەڵایەتییـە و بنەمـا دەسـتوورییەکان پێشـێلدەکرێن.
4 - چینـی فەرمانـڕەوا (ئـەو پارتانـەی لـە دەسـەڵاتدان یـان ئۆپۆزیسـۆنن) سـەبارەت بـە دەوڵەتێکـی مۆدێـرن و سـەرکەوتوو هەڵگـری بیرۆکەیەکـی نـوێ نیـن .
بەوپێیـە دروسـتبوونی هێزێکـی میلیشـیای وەك حەشـدی شـەعبی و بوونـی ئـەم هێـزە بـە بەشـێکی سـەرەکی جەنگـی دژ بـە داعـش لـە عێـراق، وەك کاردانەوەیەکـی سرووشـتی سـەیر دەکرێـت. لـە روانگـەی (ماکس ڤیبـەرەوە) دەسـەڵاتی دانپێدانـراو کـە مۆنۆپۆلـی بەکارهێنانـی هێـزی هەبێـت دەوڵەتـە[3]، بـەڵام ئـەو دەوڵەتـە لەعێراقـدا مۆنۆپۆڵـی بەکارهێنانـی هێـزی لەدەسـتداوەو دەرنجامەکەشـی دروسـتبوونی میلیشـیاییەکە کـە ئەرکەکانـی دەوڵـەت جێبەجێـدەکات . ڤیبـەر پێیوایـە "میلیشـیا لـە ئەنجامـی شکسـتهێنانی

1 -Morlino, Leonardo, (2007) P:3
2 -2015 ،بن مسعود. http://www.alarab.co.uk/m/?id=53177
٣ -Balcells. (411-٤٠٦ :(٢٠١٢

دەوڵەتــەوە دروســت دەبێــت." [1]
بــۆ ســەلماندنی ئــەم قســەیەی ڤیبــەر دەتوانیــن وەك نموونــە ســەیری لوبنــان بکەیــن کــە چــۆن لــە غیابــی دەوڵەتــدا هیــزە میلیشــیاکانی حیزبوڵــڵا بەشــێکی زۆری ئــەو ئەرکانەیــان پڕکردووەتــەوە کــە دەوڵەتــی لوبنانــی ناتوانێــت جێبەجێیــان بــکات. [2]

4. تێڕوانینی ئەمریکییەکان بۆ ئەم هێزە شیعیانە:

جــۆن کیــری وەزیــری دەرەوەی ئەمریــکا پێشــنیازی دروســتکردنی هێزێکــی ســەربازی لەژێــر نــاوی گاردی نیشــتمانی بــە عێراقییــەکان کــرد . لــە روانگــەی ئەمریکییەکانــەوە بەرەنگاربوونــەوەی داعــش پیویســت بــەوە دەکات کــە هێــزە ســوننەکانیش بەشــداری پێبکــەن . پلانەکــەی جــۆن کێــری ئەوەنــدە فراوانبــوو کــە تەنانــەت داوای لــە هێزەکانــی پێشــمەرگەش دەکــرد لەنێــو گاردی نیشــتمانیدا جێبگــرن.
بیرۆکــەی گاردی نیشــتمانی دەگەڕێتــەوە بــۆ گرنگــی پێدانــی ئەمریکییــەکان بــە عێــراق . ئەگــەر چاوێــك بــە بەرنامــەی ســتراتیژی ئاسایشــی ئەمریــکا لە 2015دا بخشــێنین کــە لەلایەن ئیــدارەی ئوبامــاوە لــە مانگــی شــوباتی 2015 راگەیێنــدرا، گرنگــی ســەرکەوتن و لەنێوبردنــی داعــش لــە عێــراق بەشــێوەیەکی زۆر بەرچــاو جەختــی لەســەر کراوەتــەوە. بــۆ نموونــە وەك لــە خشــتەی 1 و 2دا هاتــووە، بــە بــەراورد لەگــەڵ وڵاتانــی وەك ســووریا، ئێران ، ئەفغانســتان ، لیبیــا و ســۆماڵ، نــاوی عێــراق زۆورتریــن جــار دووبــارە بووەتــەوە. بــە هەمــان شــێوە بــە بــەراورد بــە رێکخــراوی قاعیــدە نــاوی دەوڵەتــی ئیســلامی زیاتــر دووبــارە بووەتــەوە. [3]

1 -Sabine C. Carey, Neil J. Mitchell & Will Lowe, (2013): 45-

2 -بۆخویندنەوەی زیاتر لەسەر ئەم بابەتە سەیری بەمیلیشیاکردنی سپای عێراق و کاریگەری لەسەر پێکەوە ژیانی نەتەوە جیاوازەکان، گۆڤاری زانکۆی گەشەپێدانی مرۆیی ژمارە (3) لاپەرەکانی 77-102.

3 -بەشیکی ئەم تویژینەوەیە وەرگیراوە لەم تویژینەوەییەم بەمیلیشیاکردنی سپای عێراق و کاریگەری لەسەر پێکەوە ژیانی نەتەوە جیاوازەکان، کە لەسەرەوە ئاماژەم پیداوە.

ستراتیژی ئاسایشی نەتەوەیی 2015[2]	
ناوی وڵات	چەندجار ناوی هاتووە
عێراق	13
سوریا	7
ئێران	11
ئەفغانستان	10
لیبیا	2
سومال	3

خشتەی 1

ستراتیژی ئاسایشی نەتەوەیی 2015[3]	
ناوی ڕێکخراوی تیرۆریستی	چەندجار ناوی هاتووە
دەوڵەتی ئیسلامی – داعش	11
قاعیدە	7

خشتەی 2

گرنگی ڕزگارکردنی عێراق بۆ ئەمریکییەکان، دەگەڕێتەوە بۆ هەستکردنی مۆراڵیی ئەوان بەرامبەر عێراق دەگەڕێتەوە. لەبەرئەوەی ئەوان ڕژێمی پێشوویان لابرد و بەڵێنی دەوڵەتێکی مۆدێرن و دیموکراتییان بە عێراقییەکاندا و ئێستا ئەو گەلە تووشی مەترسی داعش بووەتەوە.

تێڕوانینی ئەمریکییەکان بۆ میلیشیا شیعەکان لەو بیروبۆچوونە ڕیالیستیانەوە

1 -https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf. P 135-

2 -Ibid.

دەردەکەوێت کە ستیفان والت لە نووسینێکیدا لە فورن پۆلسی ئاماژەی بۆکردووە. لە روانگەی ستیفان والت، بەشی هەرە زۆری وڵاتانی رۆژهەڵات وەك عێراق، سووریا، لوبنان، فەلەستین، لیبیا و میسر لە جەنگێکی ناوخۆییدان و ئیتر ئەمریکییەکان ناتوانن یارمەتییان بدەن. دەبێ خۆیان چارەسەری کێشەی خۆیان بکەن . هەر کاتێك دەستوەردانێکی ئەمریکی دەبێت، ئەوا جەنگی ناوخۆیی زیاتر دەبێت، بۆیە لێدانی داعشەکان واتە بەهێزبوونی میلیشیا شیعەکان و ئەمەش چارەسەر نییە. بەڵکو دەبێ ئەمریکا ریالیستانە کاربکات و نەکەوێتە ژێر کاریگەری ئەو بۆچوونەی کە کام هێزیان دیموکراتخوازە (حەشدی شەعبی یان داعش) بەڵکو گرنگ ئەوەیە کە کامیان کەمتر دەتوانن زیان بە بەرژەوەندی ئەمریکییەکان بگەیێنن .[1] ئەم بۆچوونەی والت تاوەکو رادەیەکی زۆر لە سیاسەتی ئۆباما لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست بەتایبەتی عێراق رەنگیداوەتەوە. هەرچەندە حەشدی شەعبی هێزیکن کە وەلائیان بۆ ئێران هەیە، بەڵام لەدوای هێزەکانی پێشمەرگەوە تاکە بژارەیە کە ئەمریکییەکان پشتیان پێببەستن . خاڵێکی دیکە ئەوەیە کە هەر لە سەرەتای گرتنە دەستی دەسەڵات، باراك ئۆباما سیاسەتی کەمکردنەوەی سوپای لە ناوچەکانی وەك عێراق و ئەفغانستان راگەیاند. ئەمەش وایکرد کە جەنگکردن بەرامبەر داعش بە میلیشیا شیعەکان بسپێرێت نەك ئەوەی سوپای ئەمریکا بێتەوە سەر زەوی عێراق و لەوێ بجەنگێت.

5. مەترسی ئەم میلیشیایانە بۆ سەر هەرێمی کوردستان

مەترسی هەرە گەورەی ئەم میلیشیایانە ئەوەیە کە هێزە ناوچەییەکانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست دەتوانن وەك ئامرازێك بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتەکانیان بەکاریانبێنن. بۆ نموونە حیزبوڵڵای لوبنانی لەژێر کاریگەری سیاسەتی ئێراندا چەندین جار پرۆسەی سیاسی لە لوبنان وەستاندووە و شکستی پێهێناوە و ئێستاش زۆر بەئاشکرا لەسەر داوای ئێرانییەکان بەشداری لە جەنگی سووریادا دەکات. ئەم میلیشیایانە وەك هێزی بەکرێگیراو بەکار دەهێنرێنەوە. بەڵگەشمان بۆ ئەمە ئەو راپۆرتە هەواڵگرییەیە کە رۆژنامەی (دەیلی مەیل)ی بەریتانی لەسەر کارەکانی ئێران لەنێو خاکی سووریا بڵاویکردووەتەوە. لە راپۆرتەکەدا باسی ئەو سیاسەتەی ئێران دەکرێت کە چۆن

1 -http://foreignpolicy.com/201407/08//do-no-more-harm/

توانیوەیەتـی سـوود لـە شـیعەکانی نێـو ئەفغانسـتان ، پاکسـتان، عێـراق و لوبنـان[1] وەرگرێـت و بـۆ جەنگکـردن بەنـاوی پاراسـتنی شـوێنە پیرۆزەکانـی شـیعەوە ئامادەیـان بـکات. ئەمـە ئـەو زەنگـە مەترسـییە کـە هەرێمـی کوردسـتان دەبـێ لێـی ئـاگادار بێـت. هەرکاتێـك هەرێمـی کوردسـتان نەچـووە ژێـر بـاری داواکاری ئێرانییـەکان، ئـەوا زۆر بەئاسـانی ئـەوان دەتوانـن هێـزە میلیشـیا شـیعەکان بـەرەو هەرێمـی کوردسـتان بجوڵێنـن و مەترسـی لەسـەر دروسـتبکەن. لـە هەرێمـی کوردسـتاندا کەمینـەی کـوردی شـیعە مەزهـەب هەیـە. بـۆ ئـەوەی پابەندیـی ئـەم کەمینەیـە نیشـتمان و خـاك بێـت نـەك مەزهـەب، پێویسـتە هەرێمـی کوردسـتان پەنـد لـەو هەڵانـە وەرگرێـت کـە هەریـەك لـە وڵاتەکانـی بەحرێـن و سعودیە دەرهـەق بـەو هاونیشـتمانیانەی کـە شـیعە مەزهەبـن ئەنجامییـان داوە. سیاسـەتی پەیڕەوکـراوی ناوخـۆی بەحرەینـی و سـعودی تاوەکـو رادەیەکـی زۆر بێبەشـکردنی شـیعە مەزهەبەکانـی تێدابـووە. بـۆ نموونـە پۆسـتە ئیدارییەکانـی نێـو داوودەزگاکانـی دەوڵـەت بـۆ ئـەو هاووڵاتیانـەی کـە سـوننە مەزهەبـن تەرخانکـراوە، هـەر ئەمـەش بـوو وایکـرد کـە شـیعە مەزهەبەکانـی ئـەو وڵاتانـە هانـا بـۆ ئێـران ببـەن و ریخۆشـکەربن تاوەکـو ئێـران و حیزبوڵـڵا دەسـت لـە وڵاتەکەیـان وەربـدەن. دەبـێ هەرێمـی کوردسـتان ئـاگاداری ئـەو خاڵە بزوێنـەرە بێـت و رێگـە نـەدات بیـری سـوننی بەسـەریدا زاڵبێـت و بیخاتـە ئـەو دۆخـەی کـە هەڵگرانـی مەزهەبەکانـی لـە خانـەی هاووڵاتیانـی گومانلێکـراودا دابنێـت.

خاڵێکـی دیکـە لەسـەر مەترسـی ئـەم میلیشـیانە ئەوەیـە کـە ئـەوان ئێسـتا بـەدوای فراوانکردنـی ئـەو پانتاییـە جوگرافییـەوەن کـە لەجەنگـی دژی داعـش بەدەسـتیان هێنـاوە. لـە مـاوەی پێشـوودا کەوتنـە سـەنگەرگرتن لەهێزەکانـی پێشـمەرگە لەشـاری خورماتـوو و داواکارییـان ئەوەبـوو لـە بەڕێوەبردنـی شـارەکەدا بەشـداربن. مەترسییەکی دیکـەی ئـەم میلیشـیایانە بـۆ سـەر هەرێمـی کوردسـتان ئەوەیـە کـە ژمارەیـان زۆرە. بەپێـی دواییـن راپۆرتـی سـەنتەری رەوابـت کـە تایبەتـە بـە عێـراق، 66 جـۆر میلیشـیای شـیعە هەیـە کـە لـە دوای فتواکـەی سیسـتانییەوە خۆیـان رێکخسـتووە . هـەر لـە راپۆرتەکـەدا هاتـووە کـە هەریـەك لـەم میلیشـیایانە ناوێـك و سـەرکردەیەکی هەیـە و لەهەمانکاتـدا شـوێنی چالاکییـان دیاریکـراوە. هەریـەك لـەو میلیشـیایانە سـەر بـە مەرجەعێکـی ئایینییـە کـە لـەم خشـتەیەی خـوارەوەدا چەنـد نموونەیەکیـان خراوەتـەڕوو.

1 -http://www.dailymail.co.uk/news/article-3718583/Leaked-intelligence-dossier-reveals-location-secret-Iranian-spymasters-HQ-Syria-codenamed-GLASSHOUSE-Iran-fighters-ground-Assad.html

مەرجعی ئاینی	شوێنی چالاکی	سەرکردە	ناوی ڕێکخراو	ژمارە
لە عێراق: محمد سادق سەدر لە ئێران: ئایەتولا خامنەیی	عێراق/ بەشی سامەرا	کازم حسین عیساوی	سەرایا سەلام / تەیاری سەدری	1
لە عێراق: ئایەتولا سیستانی	عێراق/ نوخەیب	مەیسەم زەیدی	فیرقەی عەباسی جەنگاوەر	2
لە ئێران: ئایەتولا خامنەیی	عێراق/ ناوچەی سەلاحەدین/ نوخەیب، هەروەها لە سوریا	قەیس خەزعەلی	عەسائبی ئەهلی حەق	3
لە ئێران: ئایەتولا خامنەیی	عێراق/ ناوچەی سەلاحەدین، دیالی وە سوریا.	هادی عامری	فەیلەقی بەدر/ بەشی سەربازی ریکخراوی بەدر	4
لە عێراق: ئایەتولا محەمەد عەلی یەعقوبی	عێراق/ کەربەلا	مەیسەم عەلاق	لیوای گەنجانی رسالی	5

خشتەی 3

لەکاتی گفتوگۆکردن و ڕێککەوتن لەگەڵ ئەم میلیشایانە، هەرێمی کوردستان تووشی چەندین کێشە دەبێتەوە، چونکە هەریەکێك لەم هێزانە سەرکردە و مەرجەعی جیاوازی خۆیان هەیە. گفتوگۆکان لەکاتی ئاڵۆزییەکانی شاری خورماتوو ئەوەی سەلماند کە گفتوگۆکردن لەگەڵ ئەم هێزانە زۆر ئاڵۆزە و تاوەکو لەگەل یەکێکان ڕێککەوتن بکرێت، لەوانەیە ڕێکخراوێکی دیکەیان پەشیمان ببێتەوە.

هەرچەندە ئێستا هێزەکانی پێشمەرگە لە زۆر ناوچە لەگەڵ میلیشیا شیعەکان هاوکاری دەکەن، بەڵام جیاوازییان زۆرە. نەك لە ڕوانگەی ئایینزاییەوە بەڵکو تەنانەت لەڕووی تێڕوانینیشەوە بۆ جەنگی دژی داعش جیاوازن . بۆ نموونە ئەم هێزە چەکدارە شیعانە وەك بزووتنەوەیەکی رزگاری نەتەوەیی ناجەنگن و زیاتر لە چوارچێوەی کۆمەڵێك دەقی ئایینییەوە شیکاری و پاساو بۆ کارەکانیان دەهێننەوەو هەر ئەمەش وایان لێدەکات گوێنەدەنە یاساکانی جەنگ و یاسا نێودەوڵەتییەکان و بە ویستی خۆیان بجوڵێنەوە. بەپێچەوانەی ئەم هێزە، تێگەیشتن و شیکاری هەرێمی کوردستان بۆ جەنگی دژ بە

داعــش نــەك لەســەر پرەنســیپی ئایینــی یــان مەزهەبــی، بەڵکــو لــەڕووی بەرژەوەنــدی نەتەوەییــەوە بینــا دەکرێــت.

دەرەنجام

لــە کۆتایــی ئــەم توێژینەوەیــەدا دەگەینــە ئــەو ئەنجامــەی کــە بڵێیــن داهاتــووی دەوڵەتــی عێــراق زۆر ئاڵــۆز و قــورس دەبێــت. حکومەتێکــی مەرکــەزی لاواز دەکەوێتــە چنگــی میلیشــیاکانەوەو داوودەزگاکانــی حکومــەت بــۆ خزمەتکردنــی ئەندامانیــان بەکاردەهێنــن. بەوشــێوەیەش حکومــەت وەك ئامرازێــك بــۆ بەئامانــج گەیاندنــی ویســت و خواســتەکانی میلیشــیاکانی لێدێــت. هــەر لەئێســتاوە ئــەوە روونبووەتــەوە کــە بەشــێك لــەم میلیشــیایانە بــە ویســتی هێــزی دەرەکــی دەجولێنــەوە و بــۆ چالاکــی ســەربازی لــە دەرەوەی ســنووری عێراقیــش بەکاردەهێنرێــن . ئەمــەش ئاماژەیــە بــۆ ئــەو مەترســیە کــە عێــراق ببێتــە ســەرچاوەی هەناردەکردنــی چەکــداری شــیعە مەزهــەب بــۆ وڵاتانــی هاوســێ و ئــەوە هەرێمــی کوردســتانیش دەگرێتــەوە. ئامــاژەکان بــۆ ئــەوە دەچــن کــە لــە هەڵبژاردنــی داهاتــووی عێراقــدا کــە لــە 2018 ئەنجامبدرێــت، ئــەم هێزانــە بتوانــن بێنــە نــاو پەرلەمــان و هاوکێشــەی سیاســی لــە عێــراق بگــۆڕن. هــەروەك ماڵپــەڕی ئەلمۆنیتــەر ئاشــکرایکردوە بەشــێك لــە ســەرکردەکانی میلیشــیا عێراقییــەکان بــۆ قســەکردن لەســەر داهاتــووی عێــراق لەگــەل نوێنــەری وڵاتانــی رۆژئــاوا کۆبوونەتــەوە. ئــەم لێکنزیکبوونەوانــەی نێــوان وڵاتانــی رۆژئــاوا و میلیشــیا عێراقییــەکان بەڵگەیــە لەســەر ئــەوەی کــە ئەوانــە لــە ئێســتاوە هەوڵــی خۆگونجانــدن لەگــەل سیاســەتی نێودەوڵەتــی دەدەن و دەیانــەوێ لەکاتــی بردنــەوەی هەڵبژادنــەکان خۆیــان لــە پێکــدادان لەگــەڵ بەرژەوەنــدی وڵاتانــی زلهێــز بپارێــزن.[1] دەرەنجــام فۆرمــی داهاتــووی دەوڵەتــی عێراقــی نزیکــە لــەوەی کــە دەوڵەتــی ویلایەتــی فەقیهــی پێدەگوترێــت و ئــەم هێــزە چەکدارانــەش خویــان بــە پاســەوانی ئــەو ویلایەتــە دادەنێــن .

1 -What are Iraq›s Popular Mobilization Units doing in Beirut?
http://www.al-monitor.com/pulse/originals/201608//lebanon-host-secret-meeting-iraq-pmus-western-diplomats.html

سەرچاوەکان:

1. Brancati، Dawn. (2005). "Can Federalism Stabilize Iraq?" Washington Quarterly ، Vol. 28، Issue 2.
2. Ahram، Ariel L. (2011). "Proxy Warriors: The Rise and Fall of State-Sponsored Militias". Stanford University Press.
3. Tripp، Charles. (2007). " A History of Iraq". Cambridge University Press; 3 edition.
4. Domínguez، Jorge I. & Shifter، Michael. (2013). "Constructing Democratic Governance in Latin America". Johns Hopkins University Press; fourth edition.
5. Some researcher. (2013). "Pillars of Peace: Understanding the key attitudes and institutions that underpin peaceful societies". Institute for Economic & Peace
6. Carey، Sabine C.، Mitchell، Neil J. & Lowe، Will. (2013). "States، the Security Sector، and the Monopoly of Violence: A New Database on Pro-Government Militias. Journal Of Peace Research.
7. Morlino، Leonardo. (2007). " Hybrid Regimes or Regimes in Transition?". Working Paper، FRIDE publication.
8. Balcells، Laia. (2012). Book Review " Ariel Ahram: Proxy Warriors: The Rise and Fall of State-Sponsored Militias (Stanford، CA: Stanford University Press، 2011); Timothy D. Sisk: International Mediation in Civil Wars: Bargaining with Bullets (Abingdon: Routledge، 2009); Amalendu Misra: Politics of Civil Wars: Conflict، Intervention and Resolution (Abingdon: Routledge، 2008).
9. Golkar، Saeid. (2015). "Captive Society: The Basij Militia and Social Control in Iran". Columbia University Press.
10. Shultz Jr، Richard H. & Dew، Andrea J. (2006). "Insurgents، Terrorists، and Militias: The Warriors of Contemporary Combat". Columbia University Press; First Edition.
11. Davis، Diane E.، Pereira، Anthony W. (2003). "Irregular Armed Forces and their Role in Politics and State Formation" Cambridge University Press.
12. By U.S. Government، Department of Defense and U.S. Army. (2015). "Tribal Militias: An Effective Tool to Counter Al-Qaida and its Affiliates? The Iraqi Experience، Sahwa، Patron-Client Relationship، ISIS Onslaught، Yemen، Taking the Fight to al-Qaeda، Golden Swords. Progressive Management.

سەرچاوە ئەلیکترۆنییەکان:

1. Top 10 Mistakes of former Iraq PM Nouri al-Maliki (That Ruined his Country) http://www.juancole.com/201408//mistakes-maliki-country.html

2. National Security Strategy 2015 https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf. P 135-

3. Do No (More) Harm
http://foreignpolicy.com/201407/08//do-no-more-harm/

4. Inside 'the Glasshouse': Iran 'is running covert war in Syria costing BILLIONS from top secret spymaster HQ near Damascus airport'
http://www.dailymail.co.uk/news/article-3718583/Leaked-intelligence-dossier-reveals-location-secret-Iranian-

spymasters-HQ-Syria-codenamed-GLASSHOUSE-Iran-fighters-ground-Assad.html

5. Forget ISIS: Shia Militias Are the Real Threat to Kurdistan http://nationalinterest.org/feature/forget-isis-shia-militias-are-the-real-threat-kurdistan-11982?page=show

6. Popular Crowd Forces in Iraq (Al-Hashd al-shaabi) .. Origin and Future "survey" http://rawabetcenter.com/en/?p=1037

7. What are Iraq's Popular Mobilization Units doing in Beirut?
http://www.al-monitor.com/pulse/originals/201608//lebanon-host-secret-meeting-iraq-pmus-western-diplomats.html

8. Sudan: Liberation Movements، Regional Armies، Ethnic Militias & Peace
https://www.jstor.org/stable/4006985?seq=1#page_scan_tab_contents

9. Power failure in Iraq as militias outgun state
http://www.reuters.com/investigates/special-report/iraq-abadi/

10 - عن (الدول الهجينه) فى العالم العربى
http://www.alarab.co.uk/m/?id=53177

بەشی سێیەم

ئۆپەراسیۆنی رەققە

ڕەققە و خەونی ڕزگاربوون

فەرحان مەتەر
ڕۆژنامەڤان و لێکۆڵەری سیاسی- سوریا

دەروازە

ڕەققەی ئەمڕۆ ، لە ژێر دەسەڵاتی دەوڵەتی ئیسلامی ناسراو بە داعشدا لە ترۆپکی ناخۆشیدا دەژی، داعش بە پێوەری خۆی نموونەیەکی ژیان لەوێ نمایشدەکات کە لەژێر هیچ دەسەڵاتێکی داخراوی ئیسلامیدا شێوەی نەبووە، خەڵکی گەڕاندووەتەوە سەردەمانی لەنێوچوون و تەنیا لە کتێبەکانی مێژوودا باسیان دەکرێت.
داعش، ئەمڕۆ لە ڕەققەدا دەیەوێت رق و کینە لە دەروونی خەڵکیدا بچێنێت، ئەمەش بە ڕۆژانە کوشتنی خەڵکە لە گۆڕەپانە گشتییەکاندا، وێنەی سەری بڕاو و هەڵواسینی بە عاموودەکانەوە ، بووەتە کارێکی ئاسایی. کار گەیشتووەتە ئەو رادەیەی کە ئاهەنگی گوللەبارانکردن بووەتە کەشێکی رەش و لە دڕەندەییدا وێنەی نەبووە. عەلەویەکانیان سەربڕی ، هەر لەبەرئەوەی عەلەوی بوون، کوردیان دەرکرد هەر لەبەرئەوەی کورد بوون. تۆمەت بەخشین لەهەر کاتێکدا بۆ هەمووان ئامادەیە، هەر جارێك تۆمەتێکی تازە دەبیستین و دەبینین، ئاسانترین تۆمەتیش هەڵگەڕانەوەو هاریکاری لەگەڵ سوپای ئازاد و هاوپەیمانی و کوردە.
لە سەرەتاوە، دوای زنجیرەیەك لەسێدارەدان. خەڵکیان ناچارکرد شار بەجێبێڵن، دەستیان بەسەر ماڵی ئەو کەسانەدا گرت کە لە ترسی مردن هەڵاتبوون ، ئینجا دەستیان بە بڕینی هەموو شێوەیەکی ژیان بەتایبەتی پەیوەندی نێوان ڕەققە و جیهانی دەرەوە کرد. هەموو شتێك وەك حوکمی بەعس و ئەسەد، خرانە ژێر چاودێرییەوە، هۆڵەکانی ئینتەرنێت، جگە لەوانەی ژێر دەستیان، هەموو داخران، تەلەفۆنی خەڵك دەپشکنن و ژمارەکان دەزانن و نامەکان دەخوێننەوە، وای لەوەی کە دژ بە ڕێنماییە

وەحشـیگەراکەیان دەوەسـتێت.
ئامێـری تەلەڤزیۆنیـان لـە مـاڵان هێنایـە دەرەوە، شـکاندیان و لـە گۆڕەپانـدا سـووتاندیان، مەفـرەزەی پۆلیـس "پۆلیسـی داعـش " ماڵـەکان دەپشـکنن و رۆژ و شـەو بـە شـاردا دەسـووڕێنەوە. کەتیبـەی هەیئـەی ژنـان بەنـاوی (خەنسـا) چاوەڕێـی ژنـان دەکـەن تاوەکـو بزانـن یاسـاکانی ئیسـلامەتی جێبەجێدەکـەن یـا نـا. جگـە لـەوەش دەزگاکانـی ئاسایشـی سـەر بـە دەوڵەتـی ئیسـلامی، کـە هیـچ جیاوازیـان لەگـەڵ دەزگای موخابەراتـی سـووریدا نییـە، خەڵـك دەسـتگیر دەکـەن و بـەزۆر وای لێدەکـەن کـە پـێ لەکارەکـەی بنێـت. کەسـی دەسـتگیرکراو یـان لـە گۆڕەپانـی گشـتیدا جەڵـدەی لێدەدرێـت، یاخـود دەیبەنـە نێـو هۆڵـی دەورەی شـەرعی کـە بـەزۆر هەندێـك ئایەتـی قورئـان و حەدیسـی پـێ ئەزبـەر دەکـەن، پاشـان لەژێـر رۆشـنایی ئـەوەدا بڕیـاری ئازادکـردن یاخـود درێژکردنـەوەی سـزای بـۆ دەدەن. ئـەوە لـەکاری ئاساییدا وەك "جگـەرە کێشـان " و پۆشـینی جلوبەرگـی دژ بـە شـەریعەتی ئیسـلام یـان ریش بەرنەدانـەوە، کـە بـە رای ئـەوان بـەلای کەمـەوە نابـێ لـە مستەدەسـت کەمتربێـت، یاخـود ئـەو ژنـەی بـە تەنیـا بەشـەقامدا دەڕوات، بـەڵام ئـەوەی پەیوەنـدی بەلایەنـی ئەمنییـەوە هەبێـت، وەك دۆزینـەوەی شـتێك کـە بیسـەلمێنێت پەیوەنـدی بەلایەنێکـەوە هەیـە، وەك "سـوپای ئـازاد " و چالاکـە مەدەنییـەکان، دژ بـەوان بێـت بـە تایبەتـی عەلمانییـەکان، ئـەوا چارەنووسـی ئـەوان کوشـتن و شـوێن بزرکردنـە. دەبـێ کەسوکاریشـیان لەبیریـان بکـەن و رۆژێـك لـە رۆژان چاوەڕوانـی گەڕانەویـان نەبـن.
قوتابخانـە داخـران و خوێنـدن قەدەخەکـرا ، کڵێسـاکان داگیرکـران، چەنـدان پیشـە رێیـان لێگیـرا. بـە جۆرەهـا هەنجـەت ئازووقـەی خەڵکیـان بـڕی. بـە زەبـر خزمەتـی سـەربازییان لـە ریزەکانـی سـوپای ئیسـلامیدا، بەسـەر ئـەو لاوانـەدا سـەپاند کـە توانـای هەڵگرتنـی چەکیـان هەبـوو. هەروەهـا بـە بەکارهێنانـی پڕوپاگەنـدە مێشـکی لاوانیـان شوشـتەوە. وایـان لێکـردن لـەو زریانـی گۆڕانکارییانـەدا کـە بەخێرایـی روویانـدا، بێئـەوەی لـە مەسـەلەکە بگـەن یـان شرۆڤـەی بکـەن خۆیـان ونبکـەن.
کار گەیشـتە ئـەو رادەیـەی کـە بـاوك و کـوڕ خەبـەر لەیەکـتر بـدەن تاوەکـو بـە تۆمەتـی هەڵگەڕانـەوە لەسـێدارە بدرێـن. یاخـود تۆمەتـی جوێنـدان بـە خـودا و هاندانـی بـاوکان تاوەکـو کوڕەکانیـان لەسـەربازی رابکـەن. بەردبارانکردنـی ژنـان ، بـە تۆمەتـی زینـا لـە شـوێنە گشـتییەکاندا بووەتـە شـتێکی ئاسـایی، داعـش رێگـەی بـە ئەندامـە دڕەندەکانیـدا بەبیانـووی هاوسـەرگیری کچـان بکـڕن. رەققـەی ئەمـڕۆ لەژێـر زەبـری ئـەو مردنـەدا دەژی کـە لـە ئاسـمانەوە بـۆی دێـت. ئەویـش هێرشـی فڕۆکەکانـی رژێمـی سـووریا و رووسـیای

هاوپەیمانـی و هاوپەیمانـی نێودەوڵەتییـە کـە هەمـووی بەبیانـووی لەنێوبردنـی تیـرۆر و داعـش دەیکـەن. هـەر بـۆ نموونـە:

فڕۆکەکانـی رژێمـی سـووریا رۆژی سێشـەممە 2014/11/26، هەشـت هێرشـیان هێنایـە سـەر ناوچـەی جیـا جیـا و لـە ئەنجامـدا 150 کـەس کـوژران و برینـدار بـوون کـە زۆربەیـان سـیڤیل بـوون. خەڵکـی رەققـە ئـەو راسـتییە دەزانـن کـە ئـەو قوربانیانـە خەڵکـی سـیڤیل و بێدەسـەڵاتبوون، بـەڵام بـارەگا ئاشـکراکانی دەوڵەتـی ئیسـلامی کـە هەمـوو دەزانـن لـە کوێـن و پێویسـتی بـە مانگـی دەسـتکردیش نییـە نەکەوتنـە بـەر ئـەو هێرشـە، ئەمـەش پرسـیاری جیـدی لەوبـارەوە دروسـتدەکات.

پرسیاری رەوا ئەوەیە:

فڕۆکەکانی سووریا بۆ ئەو هەموو هێرشە دێننە سەر رەققە؟

لیوا فائیز ئەلدوەیری شارەزای بواری سەربازی، ئەمە بۆ دوو هۆکار دەگەڕێنێتەوە:

یەکـەم: بـەلای رژێمـی سـووریاوە شـاری رەققـە پایتەختـی دەوڵەتـی خەلافەتـە، ئـەم هێرشـانە دەبنـە هـۆی ئـەوەی هاوپەیمانـان بڕوانامـەی رەوشـت باشـی پێببەخشـن و واپیشـانبدات کـە هێزێکـی کاریگـەرە بـۆ لەنێوبردنـی تیـرۆر.

دووەم: جەختکـردن لەسـەر رەققـە، هەوڵدانـی رژێمـی سـوورییە بـۆ دەربازبـوون لـەو بێزاریـەی لـە ئەنجامـی ئـەو هەمـوو زیانانـەی سـاڵانی رابـردوو لـە کۆمەڵگـە دروسـتبووە. لەئەنجامـدا خەڵـك بوونەتـە بارمتـە، چونکـە دەرچـوون لەشـار قەدەخەیـە. بـە قاچاخبردنـی خەڵـك لـە رەققـەوە بـۆ دەرەوە بووەتـە بازرگانییەکـی بەسـوود. بردنـی یـەك کـەس و بڕینـی سـەت کیلۆمەتـر تاوەکـو خاکـی سـووریا ، هـەزار دۆلاری ئەمریکـی دەوێـت ، دنیـاش وەك بڵێـی ئەوانـە هـەر مـرۆڤ نەبـن، ئەوانـە نابینێـت.

رەققە لەژێر سێبەری بەعسدا

رەققـە بـەلای رژێمـی بەعـس و حافـز ئەسـەد و پاشـان بەشـار ئەسـەدەوە، لـە کۆگایەکـی مرۆیـی زیاتـر بـەولاوە هیچـی دیکـە نەبـووە و لـەزۆر لاوە سـوودیان لێدەبینـی. دەیانـبردن بـۆ ریزەکانـی سـوپا، یـان وەك کۆمەڵگـەی مرۆیـی لـە بۆنـە تایبەتییەکانـی بەعسـدا بەکاریاندەهێنـان و بـە پـاس و لـۆری دەیانبردنە گردبوونەوە و فیسـتیڤاڵی گوتـار خوێندنەوە. بەشـار ئەسـەد یەکەمجـار سـەردانی ئـەو شـارەی کـرد و نوێـژی هەینـی لـە یەکێـك لـە مزگەوتەکانیـدا کـرد. سـەرەڕای گرتنەبـەری رێوشـوێنێکی ئەمنـی توونـد، نەیانتوانـی دەنگـی

لاوانــی ئـەم شـارە کێبکـەن کـە درووشـمیان بـۆ رووخاندنـی ئەسـەد کێشـا.
رەققـە ، ئـەو شـارەیە کـە لەسـەر دەسـتی بەعـس و ئەسـەد، بێبەشـی و پەراوێزخسـتنی بـۆ مایـەوە. یەکێـك لـە رۆڵەکانـی ئـەم شـارە نەگەیشـتە پلەیەکـی بـاڵا لـە سـوپا و پۆلیـس و کەسـیان نەبوونـە وەزیـر، تەنانـەت وەزیفـە سـادەکانیش بـە پلـەی یەکـەم بـۆ خەڵکـی شـارەکە نییـە و دەبـێ بـە بەرتیـل و پەیوەنـدی گومانلێکـراو ئـەو پۆسـتانە وەربگـرن.
تەنانـەت بوونـە ئەنـدام لـە ئەنجوومەنـی گەل(پەرلەمـان)ی سـووریاش ، پێویسـتی بـە بەرتیـل و پەیوەنـدی گومانلێکـراوە.
لـە ئەنجامـی ئـەم بێبەشـی و پەراوێزخسـتنە، چەنـدان رۆڵـەی ئـەو شـارە سـاڵانێکی تەمەنیـان لـە بەندیخانـە بەسـەربرد. تۆمەتـی گەورەشـیان ئەوەبـوو کـە سـەر بـە بەعسـی عێراقـن یـان ئیخوانـن.
ئەمە ناوی هەندێك کەسە کە 9 تـاوەکو 16 ساڵ لە بەندیخانەکانی ئەسەد بەندکرابوون:

- د.ئەحمـەد فائیـز ئەلفـەواز : پزیشـك – ئەندامـی لێژنـەی مەرکـەزی و مەکتەبـی سیاسـی 17، سـاڵ
- یاسین حاجی ساڵح ، پزیشك و نووسەر ، 16 ساڵ
- مستەفا حاجی ساڵح ، 10 ساڵ
- خالید حاجی ساڵح ، 9 ساڵ
- نەبیل ئەلفەواز ، 14 ساڵ
- خەلەف جەربوع ، 9 ساڵ
- هەیسەم خۆجە ، 10 ساڵ و لە بەندیخانە مرد.
- مەعبەد ئەلحەسون ، 12 ساڵ
- راشد سەتوف ، رابیتەی کاری شیوعی ،15 ساڵ
- فازیل ئەلفازیل ، 15 ساڵ
- عەدنان عەلیان ، بەعسی عێراق ، 14 ساڵ
- عەبدولڕەحمان عەلیان : 12 ساڵ
- عەقلـە عەبـود ، ئەندامـی سـەرکردایەتی بەعـس لـە رەققـە، بەعسـی عێـراق و نەیـاری محەممـەد سـەلمانی پارێـزگاری رەققـە.
- خدر ئەلمەعاش.
- محەممەد ئەلجەدوع.

ڕەققە لە شۆڕشی سووریا

لە یەکەم هەفتەی هەڵگیرسانی شۆڕشی سووریادا ، یەکەم خۆپیشاندان لە 2011/3/25دا لە ڕەققە داوای رووخانی رژێم کرا، بەڵام لەڕووی راگەیاندنەوە بایەخی پێنەدرا. لەعنەتی پەراوێزخستن دیسانەوە وەبەر ئەو شارە کەوت و رژێم وایپیشاندا کە شارێکی هێمنە و لایەنگری لە دەوڵەت دەکات . ئەو کەسانەی پەیوەندییان بەشۆڕشی سووریا کرد، لەلایەن دەزگا ئەمنییەکان و میلیشیاکانی بەعس بە توونـدی سەرکوتکران، رژێم بەشێوەیەکی سەرنجڕاکێش خەڵکی گوندەکانی بۆ سەرکوتکردنی خۆپیشاندانەکان بەکارهێنا. ڕەققە، لە چاو شارەکانی دیکە لەڕووی خۆ ئامادەکردنی سەربازییەوە زۆر دواکەوت. تەنانەت ئەو کەسانەی کە چەکیان هەڵگرتبوو لەلایەن خەڵکەوە بەجیدی سەیر نەدەکران . ئەوانە ژمارەیان کەمبوو و شارەزاش نەبوون. توانای دارایی و پاڵپشتیان نەبوو ، بەڵام ئەوەی جێگەی سەرسوڕمان بوو، ئەو کۆمەڵەیە توانییان شاری گرێسپی سەر سنوور کۆنترۆڵبکەن. ئەو شارە لەڕووی ئابوورییەوە گرنگبوو چونکە کەوتبووە سەر بەنداوی فرات. پاشان شەڕی رزگارکردنی ڕەققە لە 2013/3/2 تاوەکو 2013/3/4 دەستیپێکرد و کەس چاوەڕوانی ئەو ئەنجامە نەبوو. چۆن هێزەکانی رژێمی سووریا تەفروتونا بوون؟ ئەو کۆمەڵە بچووکە چۆن توانییان بارەگا و ماڵی پارێزگار کۆنترۆڵبکەن و پاشان پارێزگار و ئەمینداری لقی حیزبی بەعس بەبێ هیچ بەرەنگاریەك دەستگیربکەن؟ ئەو هێزەی رژێم کە لەوێبوو بەتایبەتی فیرقەی 17 گاڵتەی پێنەدەکرا و جگە لەوەش فڕۆکەخانە و پۆلیس و ئەمن و میلیشیاکانی بەعس لەوێبوون.

ڕۆژی یەکەمی دەستپێکردنی شەڕ بەوجۆرە بوو:

کاژێر 5ی بەیانی ڕۆژی 2013/3/2، شەڕی توونـد لە باکووری ڕۆژئاوای شار و لای کەتیبەی هەجانە، بەربەستی فرووسیە و ماڵە ئەفسەرەکان دەستیپێکرد. ئەو هێزە لە (بزووتنەوەی ئازادیخوازی شام) و (لیوای پارێزەرانی ڕەققە) و (بەرەی یەکێتی ئازادی) و (لیوای شۆڕشگێرانی ڕەققە) پێکهاتبوون.

کاژێر 1ی دوای نیوەڕۆ ، هەجانە ، ماڵی ئەفسەران و بەربەستی فرووسییە کۆنترۆڵکران و گەیشتە سایلۆ کە هێڵی جیاکەرەوەی نێوان فیرقەی 17 و شاری ڕەققەیە و هیچ لە هێزەکانی رژێم لەسەر شەقامەکان نەبینران. کەتیبەکانی حەزیفەی کوڕی یەمان یەکەم لایەن بوون کە چوونە ماڵی پارێزگار، ئینجا بەرەی نوسرە هاتن و پارێزگار و ئەمینداری بەعسیان دەستگیرکرد. پاشان لیوای یەکێتی و رزگاری بەسەرکردایەتی لیوا

سـامر مەتیـران و لیـوا عەدنـان عەرسـان هاتـن .
دوای دوو ڕۆژ، دوا مەفـرەزەی ئەمنـی سـەربازی ڕژێـم بەزیـن و ئەوانـەی لـەوێ دەسـتگیرکرابوون ئازادکـران. بەوجـۆرە ڕزگارکردنـی ڕەققـە ڕاگەیێنـدرا. خەڵـك ئاهەنگـی ڕزگاری و سـەرکەوتنیان گێـڕا. (بەکورتـی لـە ماڵپـەڕی جەزیـرە لـە 2016/9/1 لـە وتارێکـی عەبیـدە ئەلموشرف چالاکـی بـواری ڕاگەیانـدن لـە ڕەققـە بـە ناونیشـانی چـاوی شـەوو خۆڵـی ئـەو خاکـە وەرگیـراوە). بـە بینینـی ئـاڵای شـەکاوەی شۆڕشـی سـووریا لـە شـەقام و گۆڕەپانـەکان دڵشـاد بـوون. نـاوی "ڕەققـە پایتەختـی ڕزگاری"یـان لـە شـارەکە نـا، چونکـە یەکـەم شـاری سـووریا بـوو کـە لەبـن کۆنترۆڵی ڕژێـم دەرچـوو. دەبـێ تێبینی ئەوەشبکرێت کـە فیرقـەی 17ی ئابلۆقـەدرا و هـەر لەشـوێنی خـۆی بـوو و فڕۆکـەکان ڕۆژانـە شـارەکەیان بۆردوومـان دەکـرد.
پێکهاتـە سـەربازییەکانی ئیسـلامی کـە شـارەکەیان کۆنترۆڵکـرد، بەخێرایـی دەسـتیان بـە تاڵانکـرد و یەکەمجـار ئازادیخوازانـی شـام بانکـە گشـتی و تایبەتیەکانیـان لەبـەر چـاوی خەڵـك فەرهـوود کـرد. ئەوانیدیکـەش موڵکـی دەوڵەتیـان تاڵانکـرد. ئاوازێکـی تـازە لـە شـار بـە ناونیشـانی تەکبیـر پەیدابـوو، ئەوانیـش بـەو نەزمـە ئـەوەی هەبـوو بردیـان.
لێـرەدا پێویسـتە جیـاوازی لەنێـوان دووجـۆر لـە دەسـت بەسـەرداگرتن بکرێـت. پرۆسـە گـەورەکان وەك دزینـی بانکـەکان لەلایـەن ئازادیخوازانـی شـامەوە بـوو. بـەڵام دزینـی ئۆتۆمبێـل و دووکان کاری میلیشـیاکان بـوو. کاتێـك دەسـتیان بەسـەر ئۆتۆمبێـل یـان مـاڵ و خانوویەکـدا دەگـرت، چەکدارەکـە سـێ جـار هـاواری دەکـرد " اللـە اکبر" ئەمـەش دەبـووە حەڵاڵـی خـۆی.
دوای 3 ڕۆژ لـەو ڕێکەوتـە بـە کارێکـی ڕۆژنامەڤانـی سـەردانی ڕەققـەم کـرد. دیمەنەکانـم لەسـەر زەوی و بەواقیعـی بینیـن . لـەو 6 ڕۆژەی کـە لەوێبـووم، فڕۆکەکانـی سـووریا لـە بۆردوومـان بەردەوامبـوون. ژیـان تائێسـتا تروسـکەی هیـوای پێوەبـوو. ئـاڵای شۆڕشـیش شانبەشـانی ئاڵاکانـی قاعیـدە و داعـش دەشـەکانەوە. بـە داوەتنامـەی لایەنـی بەهـاری ڕەققـە، لـە سـەعات 8،5ی ئێـوارەی 2013/6/10 ، کۆڕێکـم بـە ناونیشـانی " شۆڕشـی سـووریا، ئاراسـتە و ئاسـتەنگەکان" لـە هۆڵـی دواناوەنـدی خەدیجـەی کوبـرا سـازدا.
لـەو کـۆڕەدا جەختـم لەسـەر ئـەوە کـردەوە، کـە خەڵکی شـار داوا لـە هاوپەیمانی نیشـتمانی سـووریا بکـەن بەپەلـە بگەنـە ڕەققـە و حکومـەت پێکبێنـن، دەنـا بـا بڕژێنـە سـەر شـەقام. هێـزە گـەورەکان سـەرەتا بـە پـارە پێکهاتـە بچووکەکانیـان بـۆ لای خۆیـان پەلکێـش دەکـرد و دواتـر ئەگـەر وانەبووایـە هێزیـان بەکاردەهێنـا.

دوای بینینـی ئـەو دیمەنـە تۆقێنەرانـە، لـە ترسـی رفاندنـم بەخێرایـی گەرامـەوە. پێـش مانگێـك پارێـزەر عەبدوڵـڵا ئەلخەلیـل سـەرۆکی ئەنجوومەنـی خۆجێیـی شـاری رەققـە و پارێـزەر و چالاکـی مەدەنـی ئەوێیـان رفانـد و چارەنووسـی نادیـارە. پێشـبینییەکانم راسـت دەرچـوون. دوای ئـەوەی شـارەکەم بەجێهێشـت ، هەڵمەتـی دەسـتگیرکردنی چـالاکان دەسـتپێکرد. نرخیـان بـۆ هیـچ کەسـێك دانەنـا . قەشـە (باولـۆ دالیلـۆ) و د.ئیسـماعیل حامـز و فیـراس حاجـی سالم-یان رفانـد. کار گەیشـتە ئـەو رادەیـەی چالاکڤانـەکان شـارەکە بەجێبێڵـن و مەیـدان بـۆ ئـەو چەکدارانـە چۆڵبـوو کـە لـە هەمـوو لایەکـی دونیـاوە بـۆ پێکهێنانـی خەلافەتـی ئیسـلامی هاتبـوون.
بـەرەی نـوسرە بـە کوشـتنی سـەت ئەندامـی ئازادیخوازانـی شـام، قەسـابخانەیەکی دروسـتکرد. شـاربەدەری کـردن و ئەوانـەی مانـەوە بـۆلای خۆی رایکێشـان. پاشـان نـووسرە و داعـش بەشـەڕهاتن و داعـش سـەرکەوت و ئەمیرەکەیـان کـوژرا. بەوجـۆرە داعـش رەققـەی کۆنترۆڵکـرد و بـۆ چەسـپاندنی پێگـەی خـۆی قەسـابخانەی دروسـتکرد.
دەوڵەتـی ئیسـلامی ، توانـی بارودۆخـی رەققـە بـە تـەواوی کۆنترۆڵبـکات. لەکاتێکـدا شۆڕشـگێڕان لـە گۆڕەپانەکانـدا چالاکیـان دەکـرد، داعـش خەڵکـی دەگـرت و ئـازاری دەدان و هەڕەشـەیان دەکـرد. لەکاتێکـدا کەتیبەکانـی ئـازاد فیرقـەی 17یـان ئابڵۆقەدابـوو، ناکۆکـی توونـد لەنێـوان هـەردوو ئەنجوومەنـی خۆجێیـی لـە رەققـەدا دروسـتبوو. ئەمـەش دەسـتگیرکردنی فـراس حاجـی سـاڵح و ئیبراهیـم ئەلغـازی سـەرۆکی ئەنجومەنەکـەی لێکەوتـەوە. لـە بەرامبەریشـدا داعـش بـاج و پۆشـینی جوببـە و لێکجیاکردنـەوەی کـوڕ و کچـی لـە قوتابخانـەکان سـەپاند.
لـە 2013/10/17دا، دەوڵەتـی ئیسـلامی داوای لـە چالاکڤـان و بەسـاڵاچوانی شـارەکە کـرد کـە لـە هۆڵـی Negative کۆببنـەوە. بـە ئامادەبوونـی 300 چـالاك و نوێنەرانـی داعـش، هـەردوو چـالاك حـازم ئەلحوسـێن و موهەنـەد حەبایبنـا پرسـیار و روبەڕووبوونـەوەی توونديـان سـەبارەت بـە تاوانەکانـی دەوڵەتـی ئیسـلامی کـرد، بـەڵام دوای دوو رۆژ تیرۆرکـران.

رەققە و رزگاربوون لە دوارۆژدا

ئەمـڕۆ بـەلای دانیشـتوانی رەققـەوە، رزگاربـوون و بەدەسـتهێنانی ئـازادی لـە هەمـوو شـتێك گرنگـترە. بەشـەوقەوە چاوەڕوانـی گەڕانـەوەی لێبووردەیـی و دڵفراوانـی و ژیانـی هاوبـەش دەکـەن. بـە پلـەی یەکـەم شـێوەی داهاتـووی فەرمانڕەوایـی گرنـگ نییـە، چونکـە لـە

شۆڕشی سووریادا دژی رژێمی بەعس بەشداربوون و ئەمەش لە پێودانگی ئەوەی کە بەشێکن لە کۆماری سووریا و دابەشبوون لە بیرکردنەوەی ئەواندا نییە و رەققەیان لەچوارچێوەی کۆماری سووریا دەوێت. بەڵام ئەگەر کارەکە لەدەست ئەوان دەرچێت و وڵاتە زلهێزەکان سووریا دابەشبکەن، ئەمە کارێکی دیکەیە. بەنیسبەت دروستبوونی قەوارەی سیاسی تازەش، رەققە ناتوانێ لەژێر هەر پێشهاتێکدا، سیما عەرەبییەکەی دابتەکێنێت. لە بەرژەوەندی کەسدا نییە یاری بە مێژوو بکات. رەققە بە دانیشتوان و مێژوو و شارستانییەتەکەی هەر عەرەبییە و هەرواش دەمێنێتەوە.
خەڵکی رەققە هیوادارن کە لەشەڕی رزگاری پاشەڕۆژدا جێگەی دەستیان دیاربێت. دەستی یارمەتی بۆ هەر هێزێکی نیشتمانی و دیموکراسی درێژ دەکەن کە بیانەوێت سووریای تازە بنیاتبنێت. هەروەها خەڵکی رەققە بە جیاوازی بیروڕای سیاسی خۆیانەوە، دژ بەهەر هەوڵێکن وەك فیدراڵی و کۆنفیدراڵین کە شارەکەیان لە چوارچێوەی کۆماری سووریا دابڕێت.

وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە : ئیسماعیل بەرزنجی

بەشداری کوردانی تورکیا
لە خەباتی رۆژئاوای کوردستاندا

د.دەنیز چیفچی
لێکۆلینڤانی سەردانیکەر لە زانکۆی سانت ئەندرووسی شانشینی یەکگرتوو (بەریتانیا)

کورد لە سووریا کە بە رۆژئاوا یان رۆژئاوای کوردستان ناودەبرێت،[1] دانیشتووانەکەی نزیکەی دوو بۆ دوو ملیۆن و 500 هەزار کەس دەبێت (کە دەکاتە 8.5% بۆ 10%ی دانیشتووانی سووریا) و بچووکترین بەشی کوردستان پێکدەهێنێت. بە رەچاوکردنی ناسیۆنالیزمی عەرەبی، رژێمەکانی سووریا بەتایبەت حیزبی بەعس بەشێوەیەکی سیستەماتیك، لە رێگەی گوشارە سیاسی و سەربازییەکان و کۆچپێکردنی بەزۆرەوە هەوڵی سڕینەوەی ناسنامەی ئەتنی کوردی داوە.

لەپێناو ئەمەش، لە رێگەی پڕۆژەی "پشتێنەی عەرەبی" و گۆڕینی ناسنامەی نەتەوەیی زۆر لە کورد هەوڵیانداوە پێکهاتەی دیمۆگرافی ناوچە کوردییەکە بگۆڕن. رژێمی بەعس نەگەیشتە ئامانجەکەی، بەڵام لەکپکردنەوەی سیاسەتی کوردی بۆ ماوەیەکی درێژ سەرکەوتوو بوو. هەر لەبەرئەوەش لەکاتی سەرهەڵدانی راپەڕینەکەی سووریا لەساڵی 2011دا زۆر لە سیاسی و چالاکڤانەکانی کورد، یان لە بەندیخانەدا بوون یان لەو وڵاتە دوورخرابوونەوە. لەئەنجامی ئەمە و کێبڕکێی نێوان خودی گرووپە کوردییەکانیش سیاسەتی کوردی زیاتر پارچەپارچە ببوو.

ئەم پارتانەش لە دەوری دوو کوتلەی سیاسیدا کۆبوونەتەوە ئەوانیش یەکیان بزووتنەوەی کۆمەڵگەی دیموکراتی (تەڤدەم)بوو کە پارتی یەکێتی دیموکراتی PYDش لە خۆدەگرێت و لە ساڵی 2003دا دامەزراوە. ئەوی دیکەیان ئەنجوومەنی نیشتمانی کوردی سووریا

1 -لەبەرئەوەی ناوی رۆژئاوا بەشێوەیەکی بەربڵاو لەلایەن زۆرێکەوە لەناویشیاندا ئەکادیمی و سیاسی و میدیاکانیش بەکاردەهێنرێت ، ئەم دەروازەیە زاراوەی رۆژئاوا بەکار دەهێنێت بۆ گوزارشتکردن لە ناوچە یان هەرێمە کوردیەکە لە سوریا.

ENKSیـە کـە لەسـاڵی 2011دا دامـەزراوە. بـەڵام یەکـەم کوتلەیـان ڕێکخراوتـرەو لـە دووەمیـان بەهێزتـرە . PYDو ڕێکخـراوە سـەربازییەکەی کـە یەکینەکانـی پاراسـتنی گـەل YPGیـە و لەسـاڵی 2011دا دامـەزراوە، ئێسـتا گرووپێکـی کاریگـەر و لەپێشـی نوێنەرایەتـی کوردانـی سـووریا یـان ڕۆژئـاوای کوردسـتانن.

لەگـەڵ دەسـتپێکی هێرشـە توونـدەکانی گرووپـە توونـدڕەوەکانـدا لەسـاڵی 2012ەوە، خەباتی سیاسـی ڕۆژئـاوای کوردسـتان پێـی نایـە قۆناخیکـی نـوێ. هەروەهـا ئەمـەش یەکێـك لـەو خاڵـە چەخماخیانـە بـوو کـەوای لـە کوردانـی تورکیـا یـان باکـووری کوردسـتان کـردووە [1]، پەیوەنـدی بـە خەباتـی ڕۆژئـاوای کوردسـتانەوە بکـەن.

هەرێمـی ڕۆژئـاوای کوردسـتان، بەتایبەتـی شـاری عەفریـن لـە کۆتاییەکانـی سـاڵی 2012 ەوە کەوتـە بـەر شـاڵاوی هێزەکانـی بـەری نـوسرە و ئەمـەش هێرشـەکانی داعشـی بـۆ سـەر ناوچـە کوردییـەکان لـە کۆتاییەکانـی سـاڵی 2012دا بـەدوای خۆیـدا هێنـا.

بـەرەی نـوسرە و داعـش لـە گەلێـك ناوچـە پەلامـاری کوردیانـدا. YPG، لەبەرامبـەر ئـەو هێرشـانەدا بەرگریکـرد، بـەڵام بەهـۆی سیاسـەتی دژەکـوردی تورکیـا و گوێنەدانـی وڵاتانـی ڕۆژئـاوا و ئەمریـکا بـە هەرێمـی ڕۆژئـاوای کوردسـتان، ئـەوان چـەك و کەلوپەلـی پێویسـتیان پێنـەدرا و لەئەنجامـی ئـەوەش کۆنترۆڵـی هەندێـك لـە ناوچـە کوردییەکانیـان لەدەسـتدا. ئەمـەش بـووە هـۆی ئاوارەبوونـی هـەزاران کـورد و مردنـی سـەدان هاووڵاتـی مەدەنـی دیکـە. بـۆ نموونـە، تەنیـا لەکاتـی هێرشـەکانی داعشـدا لـە کۆبانـی، 200 هـەزار کـەس ماڵ و حاڵـی خۆیـان بەجێهێشـت. هێرشـەکانی داعـش بـۆ سـەر کۆبانـی و بەرگـری YPG بـووە خاڵـی وەرچەرخـان لـە خەباتـی ڕۆژئـاوای کوردسـتاندا. لەگـەڵ بەرگـری کۆبانێـدا، ڕۆژئـاوای کوردسـتان لەسـەر ئاسـتی هەرێمـی و نێودەوڵەتـی بایەخـی زیاتـری پەیداکـرد.

سیاسـەتی ئابڵوقەدانـی ڕۆژئـاوای کوردسـتان لەلایـەن توکیـا و هەروەهـا چاوپۆشـیکردن لـە گرووپـە توونـدڕەوەکان لەڕێگـەی سـنوورەکانییەوە لەگـەڵ سـووریا (تەماشـای خۆبەڕێوبـەری دیموکراتـی ڕۆژئـاوا – کۆمیسـیۆنی پەیوەندییەکانـی دەرەوە 2016 بکـە) [2] و هەروەهـا گوێنەدانـی وڵاتانـی ڕۆژئـاوا و هاوپەیمانێتـی دژبـە داعـش بـۆ دابینکردنـی چەکی قـورس بـۆ YPG و پشـتیوانی هێـزی ئاسـمانی لەمـاوەی سێ مانگـی یەکەمـی ئابڵوقەدانـی کۆبانـێ لەلایـەن داعشـەوە، دەسـتکەوتەکانی ڕۆژئـاوای کوردسـتان کەوتنـە مەترسـییەوە.

---

1 -لەبارەی گوزارشتکردن لە هەرێم یان ناوچە کوردیەکەی تورکیا یان کوردی تورکیا ، ناوەکانی وەك کوردستانی تورکیا یان باکور ، کوردانی تورکیا یان ئەو کوردانەی خەڵکی تورکیان بەکارهێنراوە. ئەم دەروازەیە دەخوازێت ناوەکانی وەك کوردی تورکیا یان ئەو کوردانەی کەلەتورکیاوە هاتوون بەکاربهێنێت.

2 -داعش و جەبهەتولنوسرە زۆرێك لە خەڵکی بەڕەگەز تورکیان ناونوس کردووە بۆناو ڕیزەکانیان(تەماشای Marks 2016 بکە)

ئەمـەش تورەییەکـی زۆری لەنێـو کـورددا بەگشـتی و بەتایبـەت لەنێـو کـوردی تورکیـادا دروسـتکرد و کاردانەوەکانیشـیان ، مـردن و برینداربـوون و دەسـتگیرکردنی زۆر لـە کوردانـی لێکەوتـەوە. زۆر لـە گەنجانـی کـورد کـە لـە تورکیـا لەدایکبـوون، بـە هەڵگرتنـی چـەك بەجۆرێـك لـە جـۆرەکان بۆشـاییەکی گرنگیـان لـە ریزەکانـی YPG پڕکـردەوە و لـە هەندێـك لـە بەرەکانـی پێشـەوەدا بەتایبەتـی لەکاتـی بەرگریکـردن لـە کۆبانێـدا بەشـدارییان کـرد.
هەروەهـا کوردانـی تورکیـا رۆڵێکـی گرنگیـان لـە کۆکردنـەوەی کـورد و بەشـداربوون لـە بەرزکردنـەوەی هۆشـیاری لەبـارەی رۆژئـاوای کوردسـتانەوە لـە وڵاتانـی رۆژئـاوا گێـڕا. وەك چالاکتریـن و رێکخراوتریـن گرووپـی سیاسـی لە تاراوگـە، کوردانی تورکیا کەمپەینێکی سیاسـی چالاکیـان بەڕێوەبـرد. بـەوەش، وایـان لـە حکومەتەکانـی نێـو یەکێتـی ئەوروپـا و رێکخـراوە کۆمەڵایەتـی و سیاسـییەکان و هەروەهـا میدیـا بەنێوبانگەکانیـش کـرد کـە دەنگـی خەباتـی رۆژئـاوای کوردسـتان ببیسـتن. ئەمـەش گەیشـتە ئـەو رادەیـەی کـە گوشـاری سیاسـی لەسـەر حکومەتەکانـی نێـو یەکێتـی ئەوروپـا دروسـتکرد تاوەکـو پشـتگیری لـە رۆژئـاوای کوردسـتان بکـەن و هەروەهـا گوشـاریش بـۆ سـەر تورکیـا دروسـتبوو بـۆ ئـەوەی رێگـری لـە داعـش و نـوسرە بـکات تاوەکـو لـە سـنوورەکانی نەپەڕنـەوە. کاریگـەری کوردانـی تورکیـا لەسـەر بەرخـۆدان یـان بەرگـری رۆژئـاوای کوردسـتان دەکرێـت لـە زۆر رووەوە روونبکرێتـەوە. وەك لـەڕووی سیاسـی، سـەربازی، ئابـووری و فیزیۆلـۆژی و هیدیکـەوە، بـەڵام ئـەم بەشـە تەنیـا تیشـك دەخاتـە سـەر دوو لایەنـی یەکـەم (سیاسـی و سـەربازی. بـەوەش، لـەو چوارچێوەیەدا ئـەم بەشـە لەسـەرەتاوە بـە تێگەشـتنێکی کـورت بـۆ نێـو پاڵنـەرە گرنگـەکان بـۆ هەبوونـی پەیوەندییەکـی بەهێـز لەنێـوان کوردانـی تورکیـا و کوردانـی سـووریا دەسـتپێدەکات. دووەم، ئـەم بەشـە دواتـر ئـەو پاڵنەرانـەی پشـت بەشـداریکردنی کوردانـی تورکیـا بـۆ نێـو YPG روونـدەکاتـەوە. لەکۆتاییشـدا بـاس لـە رۆڵ و بەشـداری کوردانـی تورکیـا لـە خەباتـی رۆژئـاوای کوردسـتاندا دەکات.

پەیوەندییەکان و هاوبەشییەکانی نێوان رۆژئاوای کوردستان و کوردانی تورکیا

کوردانـی تورکیـا و سـووریا کە هاوبەشـی هەمـان ئەتنیکن، هەرچەنـدە لـەڕووی ناوچەییەوە دابەشـبوون، بـەڵام لـە پەیوەندییەکـی کۆمەڵایەتـی و سیاسـی نزیك لەگـەڵ یەکتریدان.
گومانـی تێـدا نییـە کـە سـەرەڕای گوشـاری توونـد و سیاسـەتی دابڕینـی ئـەو دوو وڵاتـە

لەبەرامبەر کەمە نەتەوەییە ئەتنییەکانیان، ئەتنیك پاڵنەری سەرەکییە لەپشت ئەو تێکەڵاویە چڕوپڕەی نێوان کوردانی سووریا و تورکیا.
هەروەها کوردانی سووریا و تورکیا بەبەراورد بە پەیوەندییەکانیان لەگەڵ ناوچە کوردییەکانی دیکە وەك لە عێراق و ئێران، پەیوەستییەکی هاوسۆزانەی زۆر نزیکیان پێکەوە هەیە. هەرچەندە ئەتنیك کاریگەرییەکی یەکلاکەرەوەی لەسەر پەیوەندییەکانی نێوان کوردانی تورکیا و سووریا هەبووە، بەڵام ئەوەش تەنیا پاڵنەر نییە بۆ لێکدانەوەی پەیوەندییە بەهێزەکەیان . نیشتەجێبوونی ژمارەیەکی بەرچاو لە کوردانی تورکیا و دەسەڵاتی PKK و ڕێکخراوەکە لە ڕۆژئاوا لەوڕووەوە گرنگییەکی زیاتری هەیە.
هەر زوو لەپاش شکستی یاخیبوونەکەی شێخ سەعید لەساڵی 1925، زۆر لە کورد چوون بۆ سووریا. بەهۆی سزای بە کۆمەڵی ئەتنیکی کۆماری تورکیاوە، هەزاران کورد بەرەو سووریا کۆچیان کردووە.
لەنێو ئەوانیشدا، زۆر کەسایەتی وەك ئەندامانی بنەماڵەی بەدرخان و جەمیل پاشا هەبوون کە ڕابەڕایەتی خەباتی نەتەوەیی ئەتنیکی کوردیان لەسەردەمی ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا کردووە (Tejel 2007، 17).
ئەم کوردانە بەردەوام لەنێو سیاسەتی کوردیدا چالاکبوون، بەجۆرێك کە بزووتنەوەی خۆیبوونیان لەساڵی 1927دامەزراند کە ڕابەرایەتی یاخیبوونی ئاگری لەساڵانی 1927 بۆ 1930 کرد (Tejel ، 2009، 16-27). بەهۆی ئەو ڕاستییەی کە ژمارەیەکی بەرچاوی کوردانی تورکیا لە سووریا ژیاون، ئەو کوردانە کاریگەرییەکی ڕۆشنگەری یان فیکری و سیاسییان لەسەر سیاسەتی کوردانی سووریا داناوە کە دواتر و یەك لە دوای یەك لە گەشەکردنی پەیوەندییەکی بەهێز لەنێوان هەردوو ناوچە کوردییەکە "کوردانی تورکیا و سووریا" بەشداربوون.
ئەمەش بەزۆری بەهۆی ئەوەبووە کە پارتی کرێکارانی کوردستان PKK لەساڵی 1978دا هاوسۆزیەکی لەنێو کوردانی سووریا دروستکرد. ئەوەش ئەوکاتە بوو کە سەرکردەی گرووپەکە عەبدوڵڵا ئۆجەلان لەساڵانی 1979 بۆ 1980 لەوێ نیشتەجێبوو. یەکەم پارتی سیاسی کوردی سووریا کە ناوی پارتی دیموکراتی کوردستان - سووریا PDK-S، هەرچەندە زۆر پێش PKK-ش لەساڵی 1957دا دامەزرابوو ، بەڵام هەرزوو پەرتبوو (Sinclair and Kajjo 2011) و نە PDK-S و نە ئەوانەی کەبەدوای خۆیدا هاتن وەك جێگرەوەکانی، نەیانتوانی زۆر چالاکی بەرچاو بکەن . PKK لە ڕێگەی سوود وەرگرتن لەچاوپۆشییەکانی ڕژێمی سووریا لەساڵانی 1979بۆ 1998 خۆی بە باشی لەنێو کوردانی

سووریادا ڕێکخست و بووە یەکێك لەو هێزە پێشەنگانەی کە نوێنەرایەتی سیاسەتی کوردانی سووریا دەکات.
مەزەندە دەکرێت کە 20% جەنگاوەرانی PKKکوردانی سووریابن و لەنێویشیاندا ژمارەیەکی بەرچاویان جەنگاوەری ئافرەتن . زۆریش لەو جەنگاوەرانەی PKKکە لە سووریا لەدایکبوون لە شەڕی گرووپەکەدا لەگەڵ تورکیا گیانیان لەدەستداوە. هەموو ئەوانە زیاتر سنووری سیاسی نێوان کوردانی سووریا و تورکیای کاڵکردەوە و لەئەنجامدا ئەمەش سەریکێشا بۆ گەشەکردنی ئەجێندایەکی سیاسی هاوبەش لەدەوری هەمان ڕێکخراوی سیاسی و سەربازی PKK بۆ ماوەیەکی درێژ. هەرچەندە PKK هیچ چالاکییەکی سەربازی لەدژی سووریا ئەنجامنەداوە، بەڵام تاکە گرووپی سەربازی کوردیبوون کە ئەو ژمارە زۆرەی کوردانی سووریا لەنێو ڕیزەکانیدا لەخۆبگرێت و ببێتە نوێنەریان.
ئیمزاکردنی ڕێککەوتنامەی ئەدەنەی نێوان تورکیا و سووریا لەساڵی 1998دا ، مەودایەکی کەمی بۆ مانەوەی PKKلەنێو سووریادا هێشتەوە. هەر زوو ڕێککەوتننامەکە بووە هۆی دەرکردنی عەبدوڵڵا ئۆجەلان و قەدەخەکردنی چالاکییەکانی PKKو ئەوەش بووە هۆی دەستگیرکردنی زۆر لە ئەندامانی گرووپەکە کە پەیوەندییان بە PKK-ەوە هەبووە.
ئەمەش لەلایەکی دیکەوە، زەوینەیەکی بۆ دامەزراندنی ڕێکخراوێکی دەستەخۆشك لەڕووی ئایدیۆلۆژییەوە لەگەڵ PKKدروستکرد لەنێو کوردانی سووریادا لەساڵی 2003دا کە ئەویش PYDیە و لەکاتی ڕاپەڕینی سووریادا، ڕێکخراوە سەربازییەکەشی دامەزراند لەساڵی 2011 دا کە ئەویش YPG بوو.
PYDبەشێکە لە کۆما جڤاکێن کوردستان KCK کە ئەمەش ڕێکخراوێکە لە ژێر ڕابەرایەتی عەبدوڵڵا ئۆجەلان کە چەتری کۆکەرەوەی PKKو ڕێکخراوە پەیوەندیدارەکانیەتی. سەرەڕای هەموو دەنگۆکان، بەتایبەتی دەنگۆکانی نێو تورکیا، YPG و PKKلەڕووی سەربازییەوە دوو ڕێکخراوی جیاوازن.
هاوسەرۆکی PYDساڵح موسلیم دەڵێ هەردووکیان لەهەڵگرتنی فەلسەفەی سیاسی و ئایدیۆلۆژی عەبدوڵڵا ئۆجەلاندا هاوبەشن و داوای هەمان مۆدێلی سیاسی "خۆسەری دیموکراسی "بۆ کورد بەگشتی دەکەن، بەڵام ئەوان دوو ڕێکخراوی جیاوازن.
هاوبەشیکردن لە هەمان ئایدیۆلۆژیا و فەلسەفەی سیاسی ، کەوتنە ژێر کاریگەری سیاسی و سەربازی PKKبۆ ماوەیەکی درێژ، زیاتر هاوسۆزی نێوان کوردانی تورکیا و

ڕۆژئـاوای کوردسـتانی بەهێزکـردووە و پەیوەندییەکانیـان بـۆ ئەودیـو ئەتنیـك هەڵکشـاوە.

کوردانی تورکیا لەنێو YPG دا

لەگـەڵ شۆڕشـی ڕۆژئـاوای کوردسـتاندا بەتایبـەت لـەدوای هێرشـەکانی داعـش لـە ڕۆژئـاوای کوردسـتان ، زۆر لـە کـورد کـە زۆرینەیـان گەنـج بـوون لەهەمـوو پارچەکانـی کوردسـتانەوە و لـە ئەوروپاشـەوە پەیوەندییـان بـە ریزەکانـی YPGەوە کـرد. ژمـارەی ئـەو گەنجـە کوردانەی لـە تورکیـاوە کـە پەیوەندییـان بـە YPGەوە کـرد بەڕێژەیەکـی بەرچـاو زیاتربـووە لەوانـەی لـە پارچـە کوردییەکانـی دیکـەوە بەشـداریان کـردووە. ژمـارەی قوربانیانـی YPG لەنێـوان کانوونـی دووەمـی سـاڵی 2013 ەوە بـۆ 2016 ، ئـەوە پشتڕاسـتدەکاتەوە.
ئـەو خاڵانـەی کـە لـە بەشـی پێشـتردا ڕوونکرانـەوە وادەکات کـە ئـەو ئاسـتە بـەرزەی بەشـداری کوردانـی تورکیـا زیاتـر ڕوونبێـت، چونکـە پەیوەنـدی کولتـووری و ئایدیۆلـۆژی و تاوەکـو رادەیەکیـش سیاسـی نێـوان کوردانـی تورکیـا و سـووریا زیاتـر پەرەیسـەندووە.
ئـەو کوردانـەی تورکیـا کـە پەیوەندییـان بـە YPGەوە کـردووە لـە زۆر ناوچـەی جیـاوازەوە هاتـوون و هاوسـۆزییان بـۆ PKKهەبـووە.
هەندێـك لـەو کوردانـە یـان چالاکبـوون یـان پەیوەندییـان بـە تەڤگـەری گەنجانـی وڵاتپارێزی شۆڕشـگێرەوە هەبـووە کـە بـە ڕێکخراوێکـی سـەر بـە PKKسـەیر دەکرێـت و سـاڵی 2013 دامـەزراوە. (هەڤپەیڤیـن لەگـەڵ چالاکڤانانـی – YDG-H، دیاربەکـر ، شـوباتی 2015).
جانییـە (ناوێکـی خـوازراوە) کە کەسـێکی چالاکبووە لـە بەڕێوەبردنی کەمپەینە سیاسـییەکان بـۆ کۆبانـی لـە دیاربەکـر گوتـی:" هەندێـك لـە گەنجانـی کـورد کـە هەرچەنـدە خێزانەکانیان لـەڕووی سیاسـییەوە خۆیـان لـە PKKیـان HDP دوورگرتـووە، بـەڵام پەیوەندییـان بـە YPG ەوە کـردووە . " هۆشـیارییەکی کوردسـتانی لەنێـو بەشـداربوواندا هەبـوو، بـەڵام هەموویـان ئەندامـی – YDG-H نەبـوون".(هەڤپەیڤیـن لەگـەڵ جانییـە، دیاربەکـر، ئابـی 2016).
ئـەو خاڵـەی کـە جانییـە تیشـکی خسـتە سـەر بەهەمـان شـێوە لەلایـەن زۆر کـوردەوە باسـکران. ژمارەیەکـی بەرچـاوی ئـەو گەنجانـەی کـە پەیوەندییـان بـە YPGەوە کـردووە، حەزیانکـردووە کـە کەناڵەکانـی خۆیـان بـۆ پەیوەندیکـردن بەکاربێنـن نـەك لـە ڕێگـەی YDG-H ەوە یـان زانیاریەکانـی ئەوانـەوە بێـت. بـۆ نموونـە، جـودی (ناوێکـی خـوازراوە) کە کەسـێکی چالاکبـووە لەنێـو گرووپـە سیاسـییەکانی گەنجانـی کـورددا، ئـەوەی ڕوونکـردەوە کـە هەرچەنـدە ئـەو چالاکبـووە لەنێـو ڕێکخـراوە سیاسـییە کوردییەکانـدا و هەروەهـا

بەشداربووە لەنزیکەی هەموو چالاکییەکاندا سەبارەت بە رۆژئاوای کوردستان، بەڵام زۆربەی گەنجەکان کە لەنێویاندا خوێندکارانی ئامادەیی و زانکۆ هەبوون لە ڕێگەی دەستپێشخەری کەسیی خۆیانەوە پەیوەندییان بە YPGەوە کردووە.
ئەوەشیگوت کە نازانێ ژمارەی ئەو گەنجانە چەندن کە چوونەتە روژئاوای کوردستان (هەڤپەیڤین لەگەڵ جودی کە ناوێکی خوازراوە، دیاربەکر شوباتی 2015). لەنێو بەشداربوواندا، سیاسەتمەدارەکانی HDP و سەرۆك شارەوانی و منداڵانی ڕێگەپێدراو هەبوون. بە گوتەی جودی خۆی " شۆڕشی رۆژئاوا وەك موگناتیس گەنجانی بۆخۆی رادەکێشا" ، بەوجۆرەش زۆر لە گەنجانی کورد لە سنوورەکان پەڕینەوە و لەریزەکانی YPGدا چەکیان هەڵگرت.
لەلایەکی دیکەوە و سەرەڕای بەشداری فراوانیان ، هێشتا داتایەکی ورد و پشتپێبەستراو لەبارەی ژمارەی ئەو کوردانەی تورکیا کە پەیوەندییان بە YPGەوە کردووە لەبەردەستدا نییە. بەپێی یەکە هەواڵگرییەکان کە (حورییەت دەیەلی نیوز) ئاماژەی بۆ دەکات، 4500 کوردی تورکیا بەشدارییان لە YPGدا کردووە. هەمان راپۆرت ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە 4000 جەنگاوەری PKKیش پەیوەندییان بە YPGەوە کردووە . سەرچاوەکانی رۆژئاوای کوردستان (PYD- YPG) داتایەکی تایبەت لەسەر ژمارەی کوردانی تورکیا لەنێو ریزەکانیاندا نادەن، بەڵام نووسینگەی راگەیاندنی PYDدەڵێ 49،24% کە دەکاتە 359 ی قوربانیانی نێوان کانوونی دووەمی 2013 – 2016 کوردی تورکیا بوون.

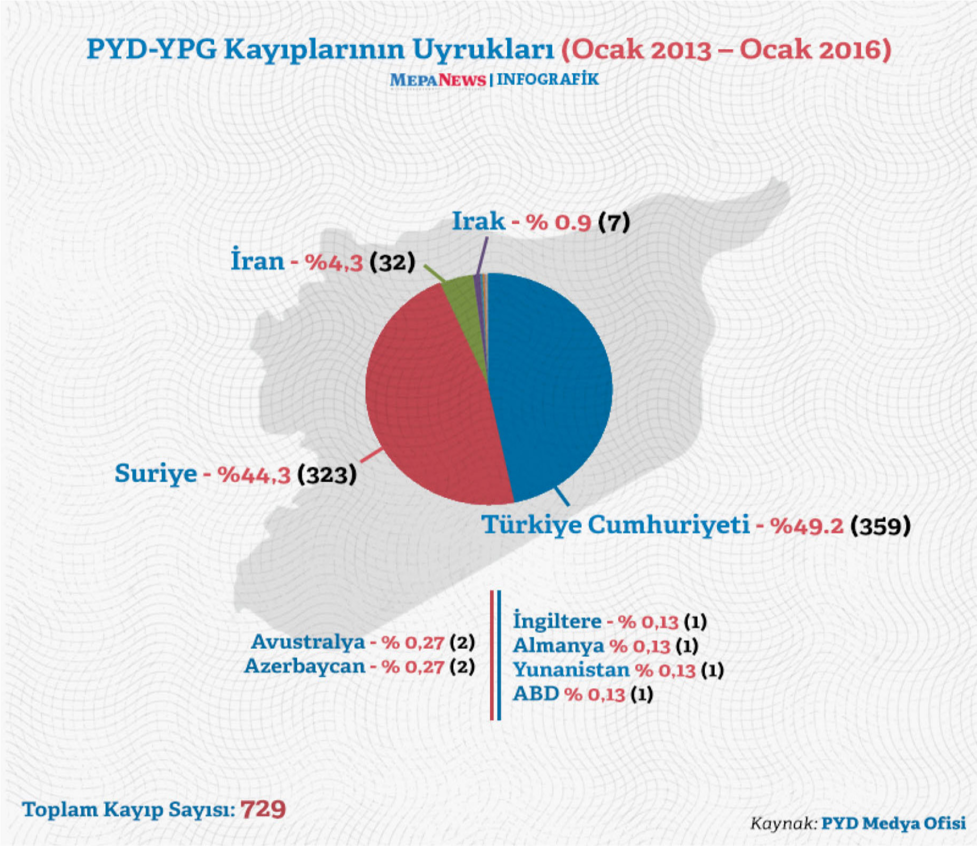

خشتەکە داتای قوربانیانی PYDو YPG لەنێوان کانوونی دووەمی 2013 بۆ 2016 نیشاندەدات.
سەرچاوە : (Mepa News 2016)

بەشـیکردنەوەی ئـەو داتایانـەی کەلەلایـەن نووسـینگەی میدیایـی YPG، بڵاوکراونـەتـەوە، شـتاین و فۆلـی دەڵێـن 38.95%ی قوربانیانـی YPG لەکاتـی بەرگریکـردن لـە کۆبانـێ، بوونەتـە قوربانی و 44.4%یشـیان کـوردی تورکیا بـوون. (Stein and Foley 2016) ئەلبوومی شـەهیدانی YPGش ئـەوە پشتراسـتدەکاتەوە کـە ئـەم داتایـە تاوەکـو رادەیـەك راسـتە، چونکـە تەنیا کورتەیـەك لـە ژیاننامـەی جەنـگاوەران لەخۆدەگرێـت ئـەوە نیشـاندەدات کـە زۆربەیـان خەڵکـی تورکیـا بـوون.

لەکاتـی کارە مەیدانییەکـەم لـە دیاربەکـر، پێیانگوتـم کـە زۆر لـە بریندارەکانـی YPG لـە نەخۆشـخانەکانی دیاربەکـر چارەسـەرکراون. لـە سەردانیشـمدا بـۆ هەندێـك لـەو نەخۆشـخانانە، پێیانگوتـم کـە نزیکـەی نیـوەی ئـەو ئەندامانـەی YPG کـوردی تورکیـان. یەکێـك لـە شـەڕڤانانی YPG کـە خەڵکـی قزڵتەپـەی مێردیـن بـوو، گوتـی کـە تەنیـا لـە

قزڵتەپەوە لەساڵانی 2013 بۆ 2014 نزیکەی 250 گەنج پەیوەندییان بە YPG کردووە. ئەندامێکی دیکەی YPG کە بەسەختی بریندار بوو، خەڵکی شاری مێرسین بوو. گوتی ئەو شایەتحاڵی ئەوەیە کە زیاتر لە 200 گەنجی خەڵکی مێرسین چوون بۆ رۆژئاوای کوردستان . دایکێك پێیگوتم کە گەنج لەسەر شەقامەکان نەماون هەموویان چوون بۆ رۆژئاوای کوردستان .

جودی جەخت لەوە دەکاتەوە کە لەکاتی بەرگریکردن لە کۆبانێدا مەحالبوو 20 بۆ 30 گەنج لەدیجلەی دیاربەکر بدۆزیتەوە. لەبەرئەوەی زۆربەی گەنجان چووبوونە رۆژئاوای کوردستان (هەڤپەیڤین لەگەڵ جودی (ناوێکی خوازراوە)، دیاربەکر، شوباتی 2015).

بۆ زۆر لە گەنجان، شۆڕشی رۆژئاوای کوردستان هەر ئەوەندە نییە کە بریتی بێت لە پارێزگاریکردن لە پارچەیەك لە زەوی یان ناوچەیەك، بەڵکو ئەوە مەسەلەیەکی شەرەفیشە بۆ ئەوان. " رۆژئاوا لەو رۆژانەدا نوێنەرایەتی شەرەفی کوردستان و تەنانەت جیهانیش دەکات". ئەمە گوتەی شەڕڤانێکی YPGیە کە لە تورکیا لەدایکبووە. (هەڤپەیڤین لەگەڵ ئەندامێکی YPG، هەولێر، ئازاری 2015) بە تیشکخستنە سەر ئەم خاڵەش ساریا (ناوێکی خوازراوە) جەخت لەوەدەکاتەوە کە کوردانی تورکیا وایاندەبینی کە شۆڕش لە رۆژئاوای کوردستان کاریگەری لەسەر ناوچە کوردییەکانی دیکەش دەبێت. ئەوەشیان بۆ دەرکەوت کە سەرکەوتن و ئازادی لە رۆژئاوای کوردستان هەیە. سیستەمێك لە رۆژئاوای کوردستان دامەزراوە. گەنجانی کورد ئەم هیواو باوەڕەیان لە رۆژئاوای کوردستان بینی. هەر لەبەرئەوەش، سەرەڕای بەربەست و مینەکان، سنووریان بڕی و پاڵەوانانە شەڕیان کرد.

هێرشە تووندەکانی داعش کە کوشتن و رفاندنی خەڵکی مەدەنیشی لەخۆدەگرت ، بەتایبەتی کوشتن و رفاندنی ژنان و مندالان ، هاوکات لەگەڵ هەڵوێستە تەواو تووندەکانی دەسەڵاتی تورکیش لەدژی بەرگری رۆژئاوای کوردستان کاریگەرییەکی زۆریان کردە سەر گەنجان.

رق لە دەوڵەتی تورك، بەتایبەتی لەکاتی بەرگریکردن لە کۆبانێ، هانی گەنجانیدا کە پەیوەندی بە YPGەوە بکەن. لەبەرئەوەی تاوەکو رادەیەك یەکەم جاربوو کە کورد هەندێك دەستکەوتی هەبێت و ئەوەشی بە شەڕکردن بەدەستهێنابێت. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو دەوڵەتە "تورکیا"بەرەنگاری ئەمە دەبووەوە. ئەمەش تووڕەییەکی زۆری لەلای خەڵك دروستکرد و کاریگەریەکی وەهای لەسەر هەندێك کورد دروستکرد کە

لـه ریزەکانـی YPGدا چـەك هەڵبگـرن .
بـۆ نموونـە، لـە وتارێکـدا، دەسـتەواژەیەکی سـەرۆکی تورکیـا رەجـەب تەیـب ئەردۆغـان کـە گوتـی " کۆبانـێ نزیکـە بکەوێـت" ، تائێسـتاش بووەتـە مایـەی تووڕەیـی لەنێـو کوردانـدا، چونکـە ئـەوان دەڵێـن تورکیـا چـاوی بـە هیـچ دەسـتکەوتێکی کـورد هەڵنایێـت و داعشـی پێپەسـەندترە. لەکاتـی کارە مەیدانییەکـەم، زۆر لـە کـوردان پێیانگوتـم کـە ئـەو گوتـارەی ئەردۆغـان هەندێـك کوردی بەجۆرێـك تووڕەکـرد کـە لـە ریزەکانـی YPGدا چـەك هەڵبگـرن و دەسـتبەجێ بچنـە کۆبانـی.
بەرگـری کۆبانـێ لـەو رووەوە بـووە خاڵـی وەرچەرخـان لەهـەردوو خەباتـی رۆژئـاوای کوردسـتان و پەیوەندیکردنـی کوردانـی تورکیـا بـە YPGەوە . لـە لێدوانیـدا بـۆ ئاژانسـی فرانـس پرێـس، رامـی عەبدولڕەحـمان دەڵێـت" لانیکـەم 800 شـەڕڤانی کـورد سـنووری تورکیـا- سـووریایان بڕیـوە بـۆ ئـەوەی هـاوکاری هەڤاڵەکانیـان لـە عەیـن عـەرەب بکـەن "کـە بەکـوردی پێیدەگوترێـت کۆبانـێ" و لەژێـر ئابڵوقەیەکـەی تـەواوی جیهادییەکانـی دەوڵەتـی ئیسـلامیدا بـووە.
بەشـداریکردنی کـورد لـە بەرگـری رۆژئـاوای کوردسـتاندا ، بـەڵام بەتایبـەت لـە کەیسـی کۆبانێـدا ئـەوەی نیشـاندا کـە " کـورد هـەم لـە هزریانـدا و هـەم لـە واقیعیشـدا ئـەو سـنوورانەیان تێکشـکاند کەلەنێـوان ناوچـە کوردییەکانـدا دروسـتکرابوون" بـە گوتـەی چیوانـی نوێنـەری PYDلـە بەریتانیـا " نیشـتمانپەروەری کـورد ئـەو سـنوورانە ناناسـێت" کـە بەبـێ رەزامەنـدی ئـەوان دروسـتکراون. لەبەرئـەوە، هەرچەنـدە هێشـتا داتایەکـی تـەواو لەبەردەسـتدا نییـە لەبـارەی ژمـارەی کوردانـی تورکیـا لەنێـو YPGدا، بـەڵام کارە مەیدانییەکانـم لـە تورکیـا و عێـراق و هەروەهـا چاوپێکەوتنـم لەگـەڵ کوردانـی سـووریا ئـەوە نیشـاندەدەن کـە زۆر لـە کـوردان پەیوەندییـان بـە YPGەوە کـردووە. هەندێکیشـیان ژیانیـان لەشـەڕکردندا لەدەسـتداوە و هەندێکیشـیان هێشـتا بەشـدارن. ئەمەش لـە کاتێکدایە کـە هەندێکـی دیکەیـان بەتایبـەت لەپـاش ئازادکردنـی کۆبانـی گەڕاونەتـەوە بـۆ تورکیـا.

بوونە دەنگی رۆژئاوای کوردستان

هەرچەنـدە PYDهێزێکـی چالاکبـووە لەنێـو کـورددا، بەڵام کاتێك شـەڕ لەنێـوان گرووپەکانی ئۆپۆزیسـیۆنی سـووریا و بەتایبـەت لەنێـوان سـوپای سـووریای ئـازاد و هێزەکانـی رژێمـی سـووریا روویـدا، کوردانـی سـووریا هیـچ رێکخراوێکـی سـەربازییان نەبـوو.

لەگەڵ گۆڕانی ئاراستەی ڕاپەڕینەکە بۆ ململانێیەکی سەربازی و سەرهەڵدانی دڵەڕاوکێ یان نەمانی دڵنیایی لەو وڵاتە، یەکەم ڕێکخراوی سەربازی کوردی لە سووریا، واتە YPG دامەزرێندرا. بەهۆی هێرشەکانی داعش و نوسرە بۆ سەر ڕۆژئاوای کوردستان لەزۆر قۆڵ و بەرەوە و درێژی سنووری ڕۆژئاوای کوردستان ، YPG پێویستی بە شەڕڤانی زیاتربوو.

بەشداریکردنی کوردانی تورکیا لەم کاتەدا زیاتر ڕیزەکانی YPG-ی بەهێزکرد و وایکرد کە گرووپەکە لەزۆر قۆڵەوە لەدژی گرووپە توندڕەوەکان بجەنگن.

کوردانی تورکیا گرنگییەکی زۆریان بۆ شۆڕشی ڕۆژئاوای کوردستان نیشاندا و لە ئەنجامی ئەم گرنگییە زۆرەش کەمپەینێکی چالاکیان لە تورکیا و یەکێتی ئەورووپاش بەڕێوەبرد. هەزاران کەسیان کۆکردەوە و تاڕادەیەکیش کاریگەریان لەسەر سیاسەتی یەکێتی ئەورووپا لەبارەی کوردەوە دروستکرد.

لەگەڵ ئەم کەمپەینەدا زۆر لە هاووڵاتیانی ڕۆژئاوای کوردستان بەرە- بەرە دەربارەی کورد لەسووریا بە ئاگابوون. بەئاگابوون لە بەرگریان لە بەرامبەر داعش و ژنانی شەڕڤانی کورد. لەگەڵ ئەمانە و بە بەکارهێنانی دەسەڵاتی سیاسی و تۆڕبەندی دیپلۆماسی خۆیان لە تاراوگە، کوردانی تورکیاش زۆر کۆبوونەوەیان لە پەرلەمانەکانی وڵاتانی یەکێتی ئەورووپا ڕێکخست و کۆمیسیۆنێکی سیاسییان لەگەڵ تۆڕبەندی لەنێو سیاسەتی ڕۆژئاوادا دروستکرد.

هەمووئەم هۆکارە بەشدارانە گوشاریان خستە سەر وڵاتانی یەکێتی ئەورووپا و ئەمریکا بۆ ئەوەی هەنگاوی زیاتر بۆ هاوکاریکردنی ڕۆژئاوای کوردستان بنێن.

تاڕادەیەکیش بەهۆی ئەم گوشارانەوە بوو کە یەکێتی ئەورووپا و ئەمریکا بەردەوام گوشاریان دەخستە سەر تورکیا کە ڕێوشوێنی زیاتر لەدژی چالاکییەکانی داعش لەسەر سنوورەکانی لەگەڵ سووریا بگرێتەبەر. هەروەها ئەمریکا گوشاری خستەسەر تورکیا کە لەکاتی بەرگریان لە کۆبانێ ڕێگە بە پەڕینەوەی هاوکاری لۆجیستی سەربازی و مرۆیی بۆ جەنگاوەرانی PYDبدات. (Bombey، Solomom، and Darahagi 2014)

چالاکییەکانی کوردانی تورکیا لەتورکیا و یەکێتی ئەورووپا گوشاریکی بەرچاوی خستەسەر یەکێتی ئەورووپا بۆئەوەی زۆر لەتورکیا بکەن دووبارە چاو بە سیاسەتە توندەکانیدا لەبەرامبەر ڕۆژئاوای کوردستاندا بخشێنێتەوە. لەگەڵ هەڵکشانی توورەیی یەکێتی ئەورووپا و هەروەها لەگەڵ بەئاگابوونیش لە ئەگەری ململانێیەك لەگەڵ کوردانی خۆی، تورکیا ڕێگەیدا حکومەتی هەرێمی کوردستان لەکاتی بەرگریکردن لە کۆبانیدا

یارمەتـی YPG بـدات.
هەمـوو ئەمانـە لـە ئەنجامـدا، کاریگەریەکـی زۆرگەورەیـان لەسـەر شۆڕشـی ڕۆژئـاوای کوردسـتان بەجێهێشـت. " یەکـەم شـت ئەوەبـوو کـە خەڵکـی ڕۆژئـاوا بینیـان ئـەوان بـە تەنیـا نیـن و زۆر لـە کـوردان پەیوەندییـان بـە خەباتەکەیانـەوە کـرد. ئەمـەش زیاتـر دەسـەڵات و پێداگـری و ئیـرادەی ئەوانـی بەهێزکـرد بۆبردنـەوەی جەنگەکـە لەبەرامبـەر داعـش". بەوجـۆرەش، زۆربـەی کـورد باوەڕیـان وایـە کوردانـی سـووریا بەشـێوەیەکی بەرچاو پشـتگیریان لـە خەباتـی کوردانـی تورکیـا کـردووە و بـە مەزەندەیـی 7 بـۆ 10 هـەزار کـوردی سـووریا لـە ریزەکانـیPKK دا گیانیـان لەدەسـتداوە.

تێبینییە دەرئەنجامییەکان

کوردانـی تورکیـا کاریگەریەکـی گرنگیـان لەسـەر شـۆڕشـی ڕۆژئـاوای کوردسـتان دروسـتکرد. لەرێگـەی ڕاسـتەوخۆ بەشـداریکردنیان لـە YPG-دا پشـتگیری سـەرەکی ئـەوان بـۆ ڕۆژئـاوای کوردسـتان لـە ڕێگـەی سـەربازییەوە پەرەیسـەندووە. بەرەکانـی جەنگـی YPG بەبەشـداری کوردانـی تورکیـا زیاتـر بەهێزبـوو. هەروەهـا کوردانـی تورکیـا لـە وڵاتانـی ڕۆژئـاوادا بوونـە دەنگـی ڕۆژئـاوای کوردسـتانیش.
لەرێگـەی کۆکردنـەوەی هـەزاران کـەس، لەگـەڵ میدیـاکان و پەیوەندییـە سیاسـییەکانیان، کوردانـی تورکیـا بەتایبـەت لەکاتـی بەرگریکـردن لەکۆبانـێ ، ڕۆژئـاوای کوردسـتانیان لەنێـو ئەجێنـدای یەکێتـی ئەوروپـا دانـا. هەمـوو ئـەم لایەنانـە لـە جۆشـدانی شـەڕڤانانی YPG-دا زیاتـر بەشـداربوون. ڕۆژئـاوای کوردسـتان ئـەوەی بـۆ ئاشـکرابوو کـە ئـەوان لـە خەباتەکەیانـدا بـە تەنیـا نیـن و زۆر لـە گەنجانـی کـوردی تورکیـا ئامـادەن پەیونـدی بـە پرسـەکەیانەوە بکـەن.

وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە : دانا مەمی

سەرچاوەکان

Istanbul ."داPKK سـیمبوول و ئەکتـەرەکان و ژنـان لەنێـو" Alkan، Necati.2012. PKK'da Semboller، Aktörler Kadinlar
.: Karakutu

Washington: The Washington Institute for .32." سـەرهەڵدانی PYDو سـوپای سـووریای دیموکراتیـك".Barfi، Barak. 2016 Near East Policy
https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/ResearchNote32-Barfi.pdf.

.Baser، Bahar.2011" چالاکی سیاسـی تاراوگـەی کـوردی لەئەوروپا بەتایبـەت بـە تیشکخستەسـەر بەریتانیا". پـرۆژەی دیالۆگـی تاراوگـە بـۆ پەرەپێـدان و و ئاشـتی ، بەرلیـن ، Berghof Peace Support/Luzern : سـەنتەری ئاشـی و دیموکراسـی دادپەروەرانـە.

BBC News.2014." کوردانـی تورکیـا : خۆپیشـاندانەکانی کۆبانـێ بووەهـۆی مردنـی 19 کـەس; ".BBC News، October 8، sec. Europe. http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-29530640.

Cockburn، Patrick.2015."ئۆبامـا داوادەکات کـە تورکیـا سـنوورەکانی لەگەڵ سـووریا دابخـات".The Independent.November 2 . http://www.independent.co.uk/news/world/europe/war-with-isis-president-obama-demands-that-turkey-close-stretch-of-frontier-with-syria-a6753836.html.

"تورکیـا دەرگاکانـی وڵاکـرد بـۆ جەنگاوەرانـی کـورد بـۆ.Dombey، Daniel، Erika Solomon، and Borzou Darahagi.2014 هازکاریکردنـی کۆبانـێ". -581e-11e4-b331-64ed8d28/Financial Times، October 20. http://www.ft.com/cms/s/0 .00144feab7de.html#axzz4JRxPMn4a

"کۆبانـی : تورەیـەکان زیاددەبـن لەکاتێکـدا کـە تورکیـا ڕێگەنـادات کـورد هـاوکاری میلیشـیاکان.Geerdink، Frederike.2014a بـکات لـە سـووریا"./The Guardian، October 8، sec.World news. https://www.theguardian.com/world/2014/oct/08/ .kobani-isis-turkey-kurds-YPG-syria-erdogan

-------------. 2014b." "پێشـڕەویەکانی داعـش : 200 هـەزار کـورد پێشـوازیەکی ساردوسـڕیان لێکـرا لەکاتـی هەڵهاتنیـان و بڕینـی سـنووردا لـە کۆبانێـوە بۆنـاو تورکیـا . The Independent". independent، October 19.
http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/200000-syrian-kurds-find-a-cold-reception-as-they-flee-kobani-across-border-into-turkey-9805017.html.

.London: Hurst&Company.دەرکەوتنێکی چاوەڕواننەکراو، کوردانی سووریا لە شەڕ و ئاشتیدا.Gunter، Micheal M.2014

Haber Vakti.2016. Erdoğan: 'Kobani Düştü Düşüyor'. Accessed September 6. https://www.youtube.com/watch?v=iDZc3kvSMrk.

.Hossino، Omer، and Ilhan Tanir.2012" کەمایەتیـە یەکلایکەرەوەکـە : ڕۆڵـی کوردانـی سـووریا لـە شۆڕشـی دژی بەشـار ئەسـەد". The-Decisive-/03/The Henry Jackson Society. http://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2012 .Minority.pdf

Vol.8، No.4(E). Human Rights Watch/Middle East."سـووریا کوردانـی بێدەنگکـراو".Human Rights Watch.1996 .https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/SYRIA96.pdf

"سـەدان کـورد دەچنـە ناوسـووریاوە بـۆ شـەڕکردن لـەدژی داعـش و تورکیـاش ڕێوشـوێنی ئەمنـی.Hurriyet Daily News.2014 لەسـەر سـنووری ڕۆژئـاوا زیـاد دەکات". -July 15. http://www.hurriyetdailynews.com/hundreds-of-kurds-enter-syria .to-fight-isil-as-turkey-increases-security-on-rojava-border-.aspx?pageID=238&nid=69143

Middle East."لـە سـووریاPYD فڕینـی ئیکاروس"سـەرهەڵدانە ناسـەقامگیرەکەی" ? .International Crisis Group.2014 Report N 151. Brussels. https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/ .s-precarious-rise-syria-پ.ی.د-flight-icarus

.Kizilkoyun، Fevzi.2015." 'Türkiye'den YPG'ye 8 Bin 500 Militan'. Hürriyet. Haziran
.http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-den-YPG-ye-8-bin-500-militan-29372989

Kurdish info. May 7 ."کچی هاوسەرۆکی شارەوانی بەدەپە لە ڕۆژئاوا کوژرا.Kurdis Info.2014

.http://www.kurdishinfo.com/daughter-bdp-co-mayor-killed-rojava
Kurdwatch.2011." چاوپێکەوتــن لەگــەڵ ســاڵح موســلیم موحەمــەد ، ســەرۆکی پ.ی.د: پشــتکیرکەرانی تورکیــا لــە کوردســتانی ســووریا بەرپرســن لــە نائارامیەکانــی ئێــرە.October 20.
.http://www.kurdwatch.org/html/en/interview6.html
./Malpera Fermî Ya YPG ê’. 2016. Accessed September 5. http://YPGrojava.com/tr’
Marks، Monica.2016."داعــش و نــوسرە لــە تورکیــا ناونوســکردن و وەرگرتنــی جیهادیــەکان و وەڵامــی ئەنکــەرە" Institute for Strategic Dialogue. http://www.strategicdialogue.org/wp-content/uploads/2016/07/ISDJ4677_Turkey_R1_WEB.pdf.
Mepa News.2016. ’پ.ی.د-/ YPG Kayıplarının Analizi (İnfografik)’. May 21. http://www.mepanews.com/-د.ی.پanaliz/567-YPG-kayiplarinin-analizi-infografik.html.
Paasche، Till F.2015." کوردانی سووریا و عێراق : ململانێ و هاریکاری". (Middle East Policy XXII(1).

Phillips، Christopher. 2012. ‘Into the Quagmire: Turkey’s Frustrated Syria Policy’. MENAP BP 2012/04. London: Chatham House. https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Middle%20East/1212bp_phillips.pdf.
Phillips، Christopher.2012. " بۆنــاو بارودۆخــە ئاڵــوزە لیخنەکــە، سیاســەتی پەشــێوی تورکیــا لەبــارەی ســووریاوە"، MENAP BP 2012/04. London: Chatham House. https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Middle%20East/1212bp_phillips.pdf.
RT International.2014." داعــش لــە کۆبانــێ : چــۆن خۆپیشــاندانەکانی کــورد تەقیــەوە و بەهەمــوو ئەوروپــادا بڵاوبویــەوە(نەخشــەیەکی پێکەوەیــی). . July 10. https://www.rt.com/news/193940-kurdish-protests-europe-isis/.
Sinclair، Christain، and Sirwan Kajjo.2011." گەشــەکردنی سیاســەتی کــوردی لــە ســووریادا" Middle East Research and Information Project، August 31. http://www.merip.org/mero/mero083111?ip_login_no_cache=134f66dbb7ac99f775f59d325d970a9f.
Stein، Aaron، and Michelle Foley. 2016. ’پەیوەندیەکانــی نێــوان PKKو YPG’. Atlantic Council. January 26. http://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/the-YPG-PKK-connection.
Tejel، jordi.2009.مێــژووی کوردانــی ســووریا ، سیاســەت و کۆمەڵگــە. Translated by Emily Welle and Jane Welle. London-New York: Routledge.

خۆبەڕێوبەری دیموکراسی رۆژئاوا – کۆمیسیۆنی پەیوەندیەکانی دەرەوە .2016." مەلەفی داعش و تورکیا".
.https://www.docdroid.net/iNcGakq/isis-and-turkey-.pdf.html
Vanly، Ismet Cheriff.1992.کــورد لــە وســووریا و لوبنــان. In The Kurds A Contemporary Overview، edited by Philip G. Kreyenbroek and Stefan Sperl، 112–34. London-New York: Routledge.

پاشکۆ

لێكدانەوەی كۆمەڵناسانەی دیاردەی دەوڵەتی ئیسلامی (داعش)

محەممەد سالار كەسرایی

داعش یەكێك لە دیاردە تازەسەرهەڵداوەكانی پەڕگیری ئیسلامییە كە بە بەراورد لەگەڵ گرووپە پەڕگیرەكانی دیكە خاوەنی زۆر تایبەتمەندیی جێی سەرنجە. لە تایبەتمەندییە دەگمەن و جیاوازەكانی داعش، توندوتیژیی بێوێنەیە كە دەرهەق بە گرووپ و تاكەكانی دیكە دەینوێنێت. بابەتی جێی سەرنج لەم وتارەدا، تاوتوێی سەرهەڵدانی داعش و هۆكاری توندوتیژی نواندنی لەڕادەبەدەری ئەو گرووپەیە. وایدانێین كە پەیوەندییەكانی ناو سیستەمی جیهانی، سیستەمە سیاسییە جیاكارییەكانی رۆژئاوا و دیكتاتۆریی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست، میدیاكان و بیروبۆچوونی پاشداگیركاری، بوونەتە هۆی پەیدابوونی ئەم گرووپە و بواری پێكهێنانی قەیرانی ناسنامە و هەست بە بێبەشی لەم كەسانەدا پێكهێناوە. ئەم توێژینەوەیە بە كەڵكوەرگرتن لە بەڵگەكانی بەردەست و نێوەڕۆكی میدیاكان و لەڕاستیدا بە لەبەرامبەر یەك دانانی راستییە ئەزموونكراوەكان و بنەما تیۆرییەكان، دەیەوێ گریمانەی باسەكانی ئەم بابەتە بسەلمێنێ و لە ئەنجامدا ئەم ئاكامانەی لێكەوتووەتەوە كە سیستەمی داگیركاریی شاراوە لەنێو سیستەمی جیهانیدا و هەلاواردن و جیاكاریی ناو سیستەمە سیاسییەكانی رۆژئاوا و هەروەها دیكتاتۆریی زاڵ بەسەر سیستەمە سیاسییەكانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست، لە ئەنجامدا قەیرانی ناسنامە و بارودۆخێكی تێكەڵ بە نارەزایی لەنێو تاكەكانی كۆمەڵگە جۆراوجۆرەكاندا لێكەوتووەتەوە. تەواوی ئەم تاكانە لە دووی پاڵەوانێكەوەن تاكو لەژێر ئاڵای ئەودا تۆڵەی خۆیان لە سیستەمە سیاسییەكانی ئێستا بستێننەوە. سەرهەڵدانی

گرووپێکی رادیکاڵی وەك داعش، وڵامدانەوە بە پێویستیی تۆڵەکردنەوە و سەربەخۆیی ژمارەیەکی زۆر لە سەرتاسەری جیهانە و هەر بەوهۆیەوە، پڕوپاگەندەی ئەم گرووپە لە ئاستی جیهانیدا لەگەڵ پێشوازیی بەربڵاو بەرەوڕووبوو. لە ئەنجامدا فۆڕمی زەق و بەرچاوی تۆڵەی ئەندامانی ئەم گرووپە لە نواندنی توندوتیژیی بێوێنەیاندا دەردەکەوێ کە لەڕاستیدا ئەم کردەوەیە وەك نواندنی رەفتاری قبوڵکردنی کۆمەڵگە لە سیستەمە سیاسییە توندوتیژەکانی ئەوانیش دەژمێردرێت.

باسکردنی پرسەکە

رادیکالیزمی ئیسلامی بە پێشینەی نزیك بە سەت ساڵ و نێوەڕۆکێکی تێکەڵ بە نارەزایی، قۆناخی جۆراوجۆری بڕیوە. یەکەمین قۆناخی بیچمگرتنی رادیکالیزمی ئیسلامی دەگەڕێتەوە بۆ نێوەڕاستەکانی دەیەی 1930 و دامەزرانی "اخوان‌المسلمین" کە ئەوکات تێڕوانینێکی میانەڕۆیانەی هەبوو. قۆناخی دووەم لە رەوتی بیچمگرتنی ئەم گرووپانەدا، رێکخستنیان لە قاڵبی رێکخستنی چەکدارانەدایە کە ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ دەیەی 1960ی زایینی. قۆناخی سێی بیچمگرتنی رادیکالیزمی ئیسلامی لە دەیەی 1990دا بناخەی بۆ دارێژرا و رێکخراوی قاعیدەی ئەفغانستان گرنگترین گرووپی رادیکاڵ لەو قۆناخەدایە (نەجەفزاد 1392: 4،3). تایبەتمەندیی بەرچاوی ئەم گرووپانە بوونی مودێلێکی سەرووئەتنیکی و بان‌ناوچەیی لەنێو ئەواندایە. بەدەربڕینێکی دیکە ، ئامانج لە تێکۆشانیان دامەزرانی حەتمی سیستمی دەوڵەتی لۆکاڵی نییە. هەروەها پێکهاتەی فرەنەتەوەیی و فرەکولتووریی لەنێو ئەواندا، دەرخەری پانتایی بەربڵاوی پەیوەندییەکانی ئەوانە. بوونی بەردوامی دووژمنێك، بۆ ئەوان گرنگی تایبەتی هەیە و بەردەوام لە هەوڵی پێناسەکردنی دووژمنێکی نوێدان بۆ خۆیان (هەمان سەرچاوە، 8). ئەمڕۆ گرووپی رادیکاڵی جۆراوجۆر لە ئاستی جیهاندا و بەتایبەتی لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا چالاکن. پاش کوژرانی ئوسامە بنلادن، ئەم گرووپە جیابوونەوەی تێکەوت و لقوپۆپی زۆری لێکەوتەوە، بەشێك لەوان لە پاکستان و بەشێکیان لە سووریا و عێراق و تەنانەت ئەفریقیا سەریانهەڵدایەوە. لەم نێوانەدا سووریا و گرووپە رادیکاڵە چالاکەکان، سەرنجێکی زۆریان لە سەرتاسەری جیهانەوە بەرەو خۆیان راکێشا. بەرەی نووسرە کە خۆی یەکێکە لە لقەکانی قاعیدە، یەکێك لەو گرووپانەیە کە خۆی لە سووریا بەسەر چەند لقی دیکەدا دابەشبووە. یەکێك لەم لقانە گرووپی داعش یان دەوڵەتی ئیسلامیی

عێراق و شامە. هەرچەندە ئەم دوو گرووپە، لە سەرەتادا هاوپەیمانی یەکتربوون، بەڵام پاش ماوەیەك بەهۆی سەرهەڵدانی هەندێك ناکۆکی ، بوونە دووژمنی قەستەسەری یەك و بەشێك لە تێکهەڵچوونەکانی سووریا بۆ شەڕی ناوخۆیی نێوان ئەو دوو گرووپە دەگەڕێتەوە.

داعش زۆر ناوچەی بەربڵاوی لە باکووری سووریا و رۆژئاوای عێراق داگیرکرد و پاش داگیرکردنی موسڵ، خەلافەتی راگەیاند. بە بۆچوونی بەشێك لە خاوەنڕایان، داعش بە راگەیاندنی خەلافەت، دەیەوێ لە گرێ دەروونییە پەنگخواردووەکانی وڵاتانی عەرەبی ــ بەهۆی بوونی دەوڵەتە ناکارامە و بەستراوەکانەوە ــ لەبەرامبەر مودێرنیزاسیۆنی رۆژئاوا، کەمبکاتەوە (مهرنامە 37 _ تایبەتنامەی خولیای خەلافەت). توندوتیژیی بێوێنە لە رەوگەی پێشڕەوییەکانی داعش، بە یەکێك لە تایبەتمەندییە دەگمەنەکانی ئەم گرووپە رادیکاڵە دەژمێردرێت . بەپێی راپۆرتی ڤیان دەخیل ، نوێنەری ئێزدییەکان لە پەرلەمانی عێراق: "داعش 500 کەس لە پیاوانی ئێزدی شەنگاڵی لەسێدارەداوە و ژنانی ئێزدی و مەسیحی ئەو دەڤەرەی وەك کۆلا یان کەنیز و غەنیمەتی جەنگی فرۆشتووە (هەواڵدەریی ئیرنا 1393). خاڵی جێگەی سەرنج لەم پەیوەندییەدا، پەرەپێدانی کەشی توندوتیژانەیە لە رێگەی ئینتەرنێت و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکانەوە. کەڵکوەرگرتنی دیکەی داعش لەوجۆرە میدیایانە، هەوڵدانە بە ئاراستەی ئەندام پەیداکردن لە سەرانسەری جیهاندا. بوونی زیاتر لە 12000شەڕکەی دەرەکی لە 81 وڵاتی دونیاوە، پیشاندەری سەرکەوتنی ئەم گرووپە رادیکاڵەیە لەباری پەلکێشکردنی هێز و ئەندامگیری میدیاییە (برت ب، 2014:6). بەدڵنیاییەوە داعش نە یەکەمین گرووپی رادیکاڵییە کە بانگەشەی خەلافەتی ئیسلامی دەکات و نە دواترینیشیان دەبێ، بەڵام کردەوەکانی ئەم گرووپە کاریگەرییەکی زۆری لەسەر بیروڕای جیهان داناوە. بەجۆرێك کە چۆنیەتی بیچمگرتنی ئەم گرووپە و کردەوە زێدەڕۆییەکانی، سەرنجی زۆر لە توێژەران و لێکۆلینڤانانی بۆ لای خۆی راکێشاوە. لە وڵامدانەوە بە چۆنیەتیی بیچمگرتنی ئەم دیاردەیە، تێڕوانینی جۆراوجۆری لە ناوەندە زانستی و زانکۆییەکاندا بۆ دەکرێت، کە هەرکامەو بەجۆرێك لە هەوڵی وڵامدانەوەی ئەو پرسەدان. گرووپێك لە توێژەران لەو بڕوایەدان، بەهۆی بوونی چەندان دەوڵەتی لەرزۆك و بەرگەنەگر کە بە دروستی ئەرکەکانی دەوڵەتێکی نیشتمانی یان نەتەوەیی راناپەڕێنن و هەروەها بۆشایی دەسەڵات لە ناوچەدا ــ بەهۆی نەبوونی مەیلی ئەمریکا بۆ دەستوەردان و رۆڵگێڕانی هەژموونی ــ یە کە گرووپی پەڕگیر هەلی سەرهەڵدانیان بۆ دەقۆزرێتەوە. لە روانگەی ئەم گرووپەوە،

شـەپۆلی بەهـاری عەرەبـی کـە لـە بەرامبـەر دەوڵەتـە سـەرەڕۆکاندا شـێوەی گـرت، لـە هـۆکارە کاریگەرەکانـی بیچمگرتنـی داعـش دەژمێردرێـن . (یـەزدان فـام، 1993:1).
بەشـێکی دیکـە لـە لێکۆلینڤانانیـش گرنگتریـن فاکتـەری سیاسـی بیچمگرتنـی گرووپـە رادیـکاڵ و تەکفیرییـەکان لـە نەبوونـی خەلافەتـی ئیسـلامی لەنێـو جیهانـی سـوننەدا دێننـە بەربـاس. لەلایەکـی دیکـەوە، بەسـتێنە فەرهەنگییەکانـی سـەرهەڵدانی گرووپـی لەوشـێوەیە، دەگێڕنـەوە بـۆ بڕشـت و دەستڕۆیشـتوویی کولتـووری ڕۆژئـاوا و پەرەسـەندنی بیرۆکـەی ئوومانیـزم و سـێکۆلاریزم (فرمانیـان، 1393:2). یەکێکـی دیکـە لـە هـۆکارە گرنـگ و کاریگـەرەکان لەمـەڕ سـەرهەڵدانی داعـش، تێگەیشـتنی سـەقەتی خەڵکـی ئاسـایی لـە دینـە، کـە بۆخۆیـان هێـزی پیـادەی ئـەو بیروبۆچوونـەن (نپـاری، 1393:1). توێژەرانـی زانسـتە سیاسـییەکانیش، ریشـەی بیچمگرتنـی داعـش بـە ئاکامـی ڕووبەڕووبوونـەوەی سـوننەت و مودێرنیتـە دادەنێـن و لەلایەکـی دیکـەوە بڕوایـان بـە تیـۆری دیالێکتیـك یـان قەیرانـی دەورەیـی هۆرکهایمێـر هەیـە. هۆرکهایمێر لەوبڕوایەدایـە کـە هـەرکات جیهانـی ئیسـلام ڕووبـەڕووی قەیـران بووەتـەوە، هەوڵیـداوە بـە ئاراسـتەی بووژاندنـەوەی ئیسـلامیدا بجووڵـێ (مسـعودنیا، 1393:3).
بەشێکی بەربڵاو لـە بیرمەندانیـش، تەتەڵـە و تاوتوێـی پێشـینەی مێژوویـی هـزری داعشـیان کـردووە و لەوبڕوایـەدان، ریشـەی بیروبۆچوونـی داعـش دەگەڕێتـەوە بـۆ بیرۆکەکانـی (ئیـبن تەیمیـە)، چونکـە داعشـەکان زۆر لـە کـردەوەی توونـدوتیژانـەی خۆیـان دەبەسـتنەوە بـە فتواکانـی ناوبـرا سـەبارەت بـە سـەربڕینی کافـران و ... لەلایەکـی دیکـەوە، بڕوامەندیـی بـە خەلافـەت کـە بـۆ عەرەبـەکان تایبەتمەندیـی نوسـتالۆژیی هەیـە، لەبەرامبـەر فـۆڕمـی ڕۆژئاوایـی حکومـەت واتـە دەوڵەتـدا شـێوەی گرتـووە (مهرنامـە 37 ــ تایبەتنامـەی خولیـای خەلافـەت).
ئێسـپۆزیتۆ، گرنگتریـن هۆکارەکانـی گەشـەی گرووپـە پەڕگیـرەکان لـە سـووریا بەوجـۆرە دەخاتـەڕوو:
ــ توونددوتیژی نواندنی ڕژێمی بەشار ئەسەد دژی خەڵك و گرووپەکانی ئۆپۆزیسیۆن.
ــ سـەرنەکەوتنی کۆمەڵگـەی نێونەتەوەیـی لـە ئەنجامدانـی کردەوەیەکـی خێـرا و هاوکارینەکردنـی دەورگێڕانـی ناوچەیـی بەمەبەسـتی گرتنەپێشـی ڕێگەچارەیەکـی سیاسـی.
ــ پشـتیوانی وڵاتانـی کەنـداو و ناوچەکانـی دیکـەی جیهـان لـە گرووپـە سـەلەفییە جیهادییـەکان.
خسـتنە پەراوێـزی موسـڵمانانی عەرەبـی سـوننە لـە عێـراق، لەلایـەن دەوڵەتـی مالیکییـەوە

(ئێسپۆزیتۆ، 2014:4).
چاوخشـاندنێکی خێـرا بەسـەر بۆچوونـی ئـەم بیرمەندانـە و لێکۆلینڤانان و زۆر لـە توێژەرانی دیکـە کـە ناکـرێ لێـرەدا باسـی هەمـوو بۆچوونەکانیـان بکرێـت ، دەریدەخـات کـە ئـەوان زیاتـر لـە روانگەیەکـی سیاسـی و هزرییـەوە، تاوتوێـی دیـاردەی داعشـیان کـردووە. بەدڵنیاییـەوە شرۆڤـە و تەتەڵـەی دیاردەیەکـی وەك داعـش، ئـەوە دەخـوازێ کـە بـە تێڕوانینێکی چەندلایەنـەوە تاوتوێبکرێـت، بـۆ ئـەوەی لـە ئەنجامـدا ئاکامـی جێسـەرنجی لێهەڵبهێنجرێـت.
ئـەم وتـارە دەیـەوێ لـە روانگەیەکـی کۆمەڵناسـانەوە، بـاس لـە چۆنیەتـی سـەرهەڵدانی داعـش و چیەتـی فاکتەرەکانـی کاریگـەر بەسـەر بیچمگرتنـی ئـەو رێکخـراوە بـکات. واتـە بـەدوای دۆزینـەوەی هـۆکارە کۆمەڵایەتـی و سیاسـییەکانی کاریگـەر لـە بیچمگرتنـی گرووپـە پەڕگیـرەکان و هەروەهـا وڵامدانـەوەی پەنابردنـی ئەوجـۆرە گرووپانـە بـۆ کـردەوەی توندوتیژیـی بێبەزەییانەیـە. گەیشـتن بـەم مەبەسـتانە لـە رێگـەی وڵامدانـەوەی ئـەم پرسـیارانەوە دەسـتەبەر دەبـێ: ئایـا سـنووردارەتییەکانی سیسـتمی سیاسـیی زاڵ بەسـەر وڵاتانـی ئیسـلامی، بەسـتێنی بیچمگرتنـی گرووپـە پەڕگیرەکانـی خۆشـکردووە؟ یـان جیاکارییەکانـی سیسـتمی جیهانـی لـە سەرانسـەری جیهـان خەڵکـی بـەو ئاراسـتەیەدا بـردووە کـە بـۆ دەسـتەبەرکردنی مافەکانـی خۆیـان، دژی نادادپەروەرییـەکان راپـەڕن؟ ئایـا دەکرێـت ئـەم بۆچوونـە بخەینـەڕوو کـە قەیرانـی ناسـنامە، سـەرچاوەکەی بـۆ ئـەو هـۆکارە دەرەکییانـە دەگەڕێتـەوە کـە هەسـتی بێبەشـی ڕێژەیـی لـە کەسـەکاندا بەهێزکـردووە؟ ئایـا دەکـرێ پەنابردنـی ئـەم گرووپـە پەڕگیرانـە بـۆ نواندنـی توندوتیژیـی لەڕادەبـەدەر، سـەچاوەکەی بگەڕێتـەوە بـۆ هەسـتی بێبەشـی رێژەیـی ئـەوان؟ گرووپـە پەڕگیـرەکان لـە چ رێگەیەکـەوە ئـەو ژمـارە زۆرەی هێـزی دەرەکیـان رەگـەڵ خۆیـان خسـتووە؟ رۆڵـی میدیاکان لـەم نێوانـەدا چۆنـە؟

بنەما تیۆرییەکان

هـەر بەوجـۆرەی پێشـتر ئامـاژەی پێکـرا، توندوتیژیـی پەڕگیرانـە کـە لەلایـەن داعشـەوە رەچاودەکرێـت، سـەرنجی زۆر لـە توێژەرانـی بیاڤـە جۆراوجۆرەکانـی زانسـتە مرۆییەکانـی بـۆ لای خـۆی راکێشـاوە. تیـۆری جۆراوجـۆر سـەبارەت بـە هۆکارەکانـی توندوتیـژی نوانـدن خراونەتـەڕوو و هـەر کام لـە گۆشـەنیگایەکی تایبەتـەوە لـە هۆکارەکانـی پەنابـردن بـۆ

توونذوتیژییــان كۆڵیوەتــەوە. یەكێــك لــەو تیۆریانــەی كــە بەشــێوەیەكی بەربــڵاو پڕژاوەتــە ســەر توونذوتیــژی سیاســی و هــۆكارە كاریگەرەكانــی ســەر ئــەو دیاردەیــەی لــە روانگــەی دەروونناســانە ــ كۆمەڵناســانە تاوتوێكــردووە، تیــۆری بێبەشــی رێژەیــی "تێــد رابێرت گێــر"ە. گێـر لـەو بڕوایەدایـە كـە بێبەشـی رێژەیـی دەبێتـە هـۆی بیچمگرتنـی توونذوتیژیـی سیاسـی. سیسـتمی جیهانیـی بـۆ گەیشـتن بـە ئامانجەكانی، سـوودی لـە میدیـاكان وەرگرتـووە. تەواوی ئـەو هۆكارانـەی باسـكران كێشـەی ناسـنامەی لـە كۆمەڵگـە جۆراوجۆرەكانـدا لێدەكەوێتـەوە كــە خــودی ئەمــەش بــواری بــۆ بیچمگرتنــی هەســتی بێبەشــی رێژەیــی خۆشــكردووە. بەوجـۆرە قۆناخـی دوایـی مودێلـی جێـی بـاس، بـە تیۆریـی بێبەشـی رێژەیـی كۆتایـی دێـت كـە ئەمـەش هـۆكاری توونذوتیژیـی سیاسـی لـە هەسـتكردن بـە بێبەشـی رێژەییـدا دەبینـێ. لــە راســتای گەیشــتن بــە مودێلــی جێــی بــاس، لــە ســەرەتادا تیۆریــی سیســتمی جیهانــی دەخەینــە بەربــاس. بەپێــی تیــۆری والێرســتین: "سیســتمی جیهانیــی جۆرێــك سیســتمی ســەرمایەدارییە كــە لــە ناخــی خۆیــدا بەســەر ســێ بەشــی جیــاواز، بــەڵام پێكەوەبەســتراودا دابەشـدەبێ: واتـە كۆمەڵگەكانـی ناوەنـد، كۆمەڵگەكانـی دەورووبـەر و كۆمەڵگەكانی نیمچە دەورووبـەر" (سـاعی، 1383:192). بـە بۆچوونـی والێرسـتین، نایەكسـانی بنەمـای سـەرەكی و هێــزی هانــدەری سیســتمی جیهانییــە. چونكــە تەنانــەت لەبــاری تیۆرییــەوە گەشــەی هاوكاتــی گشــت دەوڵەتــەكان شــتێكی نەگونجــاوە. كەلێنــی رووڵەزیادبــوو، میكانیزمــی هەمیشــەیی كــرداری ئابووریــی جیهانییــە (ئەزكیــا، 1380: 163).

بـە بۆچوونـی (ئانـدرێ فرانـك) تیۆریداڕێژێكـی دیكـەی جیهانـی، تایبەتمەندیـی پەیوەنـدی ناوەنــد ــ دەورووبــەر، پێكهاتــەی پاوانخوازانەكەیەتــی و هــەر ناوەندێــك ســەبارەت بــە دەورووبـەری خـۆی پاوانـكارە. فرانـك، گەشـە لـە وڵاتانـی جیهانـی سـێیەمدا بـە سـنووردار دەبینێـت، چونكـە ئـەو وڵاتانـە بەهـۆی پێگـەی مێژوویـی خۆیـان لـە سیسـتمی جیهانیـدا، دەرفەتێكـی زۆر بەرتەسـكیان بـۆ زیادكردنـی هەنـدێ لـە تواناكانـی خۆیـان هەیـە (گۆندێـر فرانــك، 1366: 26ـ 24).

بۆچوونەكانــی والێرســتین و فرانــك بەڕوونــی ئامــاژە بــە پەیوەنــدی چەوســێنەرانە و داگیركەرانـەی نێـوان وڵاتانـی دەورووبـەر و ناوەنـد دەكـەن. ئەوجـۆرە پەیوەندییـە، هـەر بەوجـۆرەی كـە لـە رەوتـی مێـژوودا سـەلمێنراوە، تەنیـا باڵادەسـتی ئابـووری لەخۆناگرێـت ، بەڵكـو وڵاتانـی داگیركـەر، زۆر لـە روانگـە ئایینـی، راهێنـەری، سـەربازی و سیاسـییەكانی خۆیـان لەگـەڵ هێزەكانیانـدا دێننـە نێـو وڵاتانـەوە. بیچمگرتنی تیۆرییـە پـاش داگیركارییەكان كـە نموونەیـەك لـە خەبـات دژی كولتـووری داگیركـەر و داگیركارییـە، لـە وڵامدانـەوەی

باڵادەستیی داگیرکەران بەسەر وڵاتانی داگیرکراودا شێوەی گرتووە. ئێدوارد سەعید، بە کەڵکوەرگرتن لە تیۆرییەکانی فۆکۆ، رۆژهەڵاتناسی وەك دەزگای مەعریفەی وڵاتانی داگیرکەر پێناسەکرد کە شتێکی لەژێر ناوی رۆژئاوا پێناسە کردووە و دواتر دەسەڵاتی خۆی بەسەردا سەپاندووە (ێریاییـنیا، 1388: 8).
ئێدوارد سەعید لەوبڕوایەدایە کە گوتاری رۆژئاوا سەبارەت بە رۆژهەڵات، کەوتووەتە خزمەت ئامانجە هێژموونیکییەکانەوە. بە وتەی گرامێشی، هێژموونی هەمان باڵادەستیی زاڵ بەسەر خەڵکی لە رێگەی رەزامەندییە. دەسەڵات سەپێنەکان لەوبڕوایەدان کە پەرە بە کولتوورێکی هاوبەش و بێلایەن دەدەن و توێیەکانی ژێرەوەی ئەو کولتوورە هەمان بایەخ و ویستەکانی ئەوانی لەخۆگرتووە. خەڵکی ژێردەست بە قبووڵکردنی ئەم کولتوورە و رازیبوون پێی، لە سەرکوتی خۆیاندا هاوبەشن (سەعید، 1987: 43).
گرنگترین وێنەی ئەم باڵادەستییە لە سەردەمی ئێستادا میدیاکانن. راگەیاندنەکان بە وێناسازیی، دەتوانن خوڵقێنەری جیهانی وانوێزاوبن. جیهانێك کە تێیدا سنووری راستی یان ناڕاستی خەوشدار دەبێ و بووەکان بە نەبوو و نەبووەکان بەهەبوو پیشاندەدرێن (تاجیك، 1387: 2). هابێرماس رەوتی گۆڕانی میدیاکان و بەرهەمهێنانی زانیاری لە سەدەی بیستەمدا بەرەو ئاراستەی بەهێزکردنی بەڕێوەبەریی بیروبۆچوونەکان و کەمکردنەوەی دێرانەی هزری رەخنەیی دەبینێت، چونکە لەوبڕوایەدایە کە نێوەڕۆکی زانیارییەکانی ئەم میدیایانە، نزمترین سەرگەرمییەکان بەرهەمدێنێ (فرقانی، 1383: 62).
لەلایەکی دیکەوە، راگەیاندنەکان هەر بەوجۆرە دەتوانن ناسنامەسووتێن بن، لەهەمانکاتیشدا دەتوانن ناسنامەسازیش بن. (جان ئار گیبینز)، ئەوکاتەی باسی رۆڵی راگەیاندنە گشتییەکان دەکات، لە تەنیشت رۆڵەکانی دیکە، جەخت لە رۆڵی ناسنامەسازی و ماناسازی ئەم میدیایانە دەکاتەوە (تاجیك، 13867: 9). لەراستیدا لە جیهانی وانوێنراوی ئێستادا، مرۆڤەکان دەکەونە بەر جۆرێك ناسنامەسازی درۆیینەوە (تاجیك، 1387: 11).
ئینگلهات بە هێنانە بەرباسی چەمکی شۆڕشی دامرکاو، لەسەر ئەم بڕوایەیە کە هاتنی خێرای بایەخ و ئایدیا نوێیەکان، لە رێگەی تەکنۆلۆژییە نوێیەکانی تایبەت بە زانیاری و پەیوەندییەوە، دەتوانێ لە بنەماکانی ناسنامەی کۆمەڵگەدا، لێکپسانی نوێ دروستبکات. هەر بەوجۆرەی کە کاستلێز باسیکردووە، سەتەلایت و ئینتەرنێت بە گۆڕینی بنەڕەتی نێوەڕۆکی پەیوەندییەکان، رۆڵێکی دیاریکەر لە گۆڕین و بیچمدانی کولتوورەکان و ناسنامەی نەتەوەیی هاووڵاتیان دەگێڕن (کاستلێز، 138: 384 ـ 383).

جیا لـەوە، پاسـتێر جەختـی لەسـەر رۆڵـی ئینتەرنێـت لـە پەرەپێدانـی کولتـوور و ناسـنامە و شـێوازی نوێـی چێکرانـی ناسـنامەی نەتەوەیـی کـردووە. لـەم پەیوەندییـەدا، ناوبـراو پڕۆسـەی بەجیهانیبوونـی راگەیاندنەکانی بـە پووکانـەوەی بەرەبـەرەی ناسـنامەی نەتەوەیـی شـیکردووەتەوە (پاسـتیر، 1377: 52).
هەرچەنـدە سیسـتمی جیهانـی و راگەیاندنـەکان دەبنـە هـۆی پێکهێنانـی قەیرانـی ناسـنامە لەنێـو کۆمەڵگەکانـدا، بـەڵام سیسـتمە سیاسـییەکانی وڵاتانیـش لـە بێبەشـی خسـتنەوەی کۆمەڵگەکانـی خۆیانـدا دەسـتیان هەیـە کـە بەشـێك لـەم بێبەشـییە دەتوانـێ ئاڵۆزییـە ناسـنامەییەکانیش لەخۆبگرێـت . وڵاتانـی جێـی بـاس لـەم بەشـەدا، وڵاتانـی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتن کـە زۆرجـار تواناییەکـی بەرچاویـان لـە پووچەڵکردنـەوە یـان سـەرکوتکردنی داواکارییـە شـیمانەییەکان لەخـۆ نیشـانداوە، وەك داواکاریەکانـی ئـازادی سیاسـی کە لەلایەن گرووپـە کۆمەڵایەتییـە جۆراوجۆرەکانـە دەخرێنـەڕوو. تاوەکـو ئەوکاتـەی کـە پێداویسـتییە بنچینەیـی و زەینییەکانـی زاڵبوونـی دەوڵـەت بەسـەر کۆمەڵگـە هـەروەك خـۆی بمێننـەوە، ویسـتی دەوڵـەت بـۆ ئـازادی سیاسـی زۆر کـەم دەبـێ (ئێسـپۆزیتۆ، 1391: 94 و 95).
لەنێـو دەوڵەتـە نادیموکراتییەکانـی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتدا، لـە رێگـەی رادیکاڵیزەبوونـی رووڵەزیادبـووی دژایەتـی سیاسـی و هـاوکات بەئیسـلامیبوونی گوتـاری سیاسـی، ئیسـلامی رادیـکاڵ گەشـەی کـردووە و پەڕگیـر ئیسـلامی دروسـتبووە (کامـروا، 1388: 340).
ژیانـی ناجێگیـری چینـە مامناوەندەکانـی کۆمەڵگـە دەبێتـە هـۆی ئـەوەی کـە ئـەوان بـەرەو ئەنجامدانـی چالاکی پەڕگیرانـە هانبدرێـن. ئەمـڕۆ لـە سەرانسـەری رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت، چینـە مامناوەنـدەکان بـە سـەختی دەوام دێنـن. پەڕگیـری ئـەو ئەگـەرەی بـۆ چینـە مامناوەنـدەکان ـ چینـی دڵسارد و بـێ هیـوا و بەرگەنەگر لەبـەر ژیانـی ئابووریـی زیاتـر و بێتوانـا لـە دەربڕینـی نارەزایـی دژی سیاسـەتەکانی دەوڵـەت ـــ دەڕەخسـێنێ کە بـە توونـدی دەوڵـەت بکەنـە ئامانـج و بـە سـەرنجدان بـە لەنێوچوونـی بەرەبەرەیـی لایەنەکانـی دیکـەی ئایدۆلـۆژی، ئـەم توونـدڕەوییـە نێوەڕۆکـی ئیسـلامی بەخۆوەگرتـووە. ئیسـلام سـەرەتا سیاسـی و پاشـان بەشـێوەی یەکسـان رادیکاڵیزەبـوو. پەڕگیـری ئیسـلامی بەهـۆی توونـدوتیـژی و نێوەڕۆکـە بانسـنوورییەکەی، زۆرتریـن سـەرنجی بـەلای خۆیـدا ڕاکێشـاوە. هـۆکاری سـەرەکی گەشـەی پەڕگیـری ئیسـلامی هەژارییە، هـەم هەژاری ئابـووری و هەمیـش هەژاری گوتـاری سیاسـی کـە لەلایـەن دەوڵەتـەوە دەسـەپێنرێت . تاوەکـو ئەوکاتـەی کـە هـەژاری و سـەرکوتی سیاسـی، راسـتی بنەڕەتـی ژیـان بـن لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـتدا، هۆکارێـك نییـە کـە وایدانێیـن پەڕگیـری ئیسـلامی دادەمرکێتـەوە (هەمـان سـەرچاوە، 349 ـــ 348).

لەلایەکـی دیکـەوە، لـە وڵاتانـی ئەورووپـی و ئەمریکاییـدا ، سیسـتمە سیاسـییە جیاکاریخـوازەکان دەبنـە هـۆی ئـەوەی کـە رەنگینپێسـتەکان ، کۆچـەران، کەمینـە ئایینییەکان و کەمینەکانـی دیکـە تووشـی قەیرانـی ناسـنامە بـن و ئـەم هەسـتی بێبەشـییە لـە ئینتیـمای پتـەوی کۆمەڵایەتـی، ئـەوان بـەرەو نارەزایـی توونـدوتیژانـە و یـان ئەندامێتـی لـە گرووپـە پەڕگیـرەکان پاڵدەنـێ . هەرچـی ئەمـڕۆ بەهـۆی خەباتـی یەکسانیخوازانەی کۆمەڵایەتـی و چوونەسـەرێی ئاسـتی فەرهەنگـی و ئاگایـی خەڵـك، نەژادپەرسـتی بەشـێوەیەکی بەرچـاو لـە کزیـداوە، بـەڵام هێشـتا بەشـێوەی شـاراوە و ئاشـکرا (لـە سەرانسـەری جیهـان، بەتایبەتـی لـە وڵاتانـی پیشەسـازیی پێشـکەوتوو)، دەبێتـە هـۆی سـووکایەتیکردن و بـە نـزم دانانـی گرووپـە نەژادییـە ناسپیپێسـتەکان و ئـەوان لـە تازیـاری و دەرفەتـە کۆمەڵایەتییـەکان بێبەشـدەکات (عچدانلـو، 1386: 614).

تـەواوی ئـەو تیۆریانـەی لـە سـەردێرەکانی سـەرەوەدا باسـکران، بەمەبەسـتی گەیشـتن بـە بێبەشـی رێژەیـی هاتوونەتـە گـۆڕێ. ئـەم بێبەشـییە کـە سـەرچاوەکەی دەگەڕێتـەوە بـۆ کێشـەکانی ناسـنامە، بەپێـی تیـۆری گێـر، بەسـتێنی بیچمگرتنـی توونـدوتیژیـی سیاسـی خۆشـدەکات. بەوجـۆرە دەکرێـت ئـەم مودێلـە لەسـەر بنەمـای ئـەو بابەتانـەی هاتنەگـۆڕێ، پێشـنیاز بکرێـت:

تیۆرییەکانی دوای داگیرکاری

راگەیاندنەکان

قەیرانی ناسنامە **سیستمی جیهانی**

لەو مودێلە ئەم خاڵانە هەڵدەهێنجرێت:

ـ سیسـتمی جیهانیـی لـە بیچمگرتنـی تیۆرییەکانـی دوای داگیرکاریـدا کاریگەریـی خـۆی هەیـە.

ـ لـە سیسـتمی جیهانیـدا، راگەیاندنەکانیـش بـە ئاراسـتەی ئامانجەکانـی ئـەو سیسـتمە پێناسـە دەکرێـن.

ـ ئـەو سیسـتمە سیاسـییە کۆجێیخـوازە تارێنەرانـەی کـە کەوتوونەتـە ژێـر کاریگـەری سیسـتمی جیهانـی، نەتەوەکانـی خۆیـان سـەرکوتدەکەن.

ـ سیستمە سیاسییە جیاکاریخوازەکان، بە پشتیوانی سیستمی جیهانییە کە خۆیان بە لەسەرتر دادەنێن.
ـ سیستمی جیهانی، تیۆرییەکانی پاش داگیرکاری، میدیاکان، سیستمە سیاسییە کۆجێیخوازە تارێنەر و جیاکاریخوازەکان، دەبنە هۆی پێکهێنانی قەیرانی ناسنامە.
ـ قەیرانی ناسنامە دەبێتە هۆی چێبوونی هەستی بێبەشی رێژەیی.
ـ هەستی بێبەشیی رێژەیی، توندوتیژی سیاسی لێدەکەوێتەوە.

شێوازی لێکۆڵینەوە

بەهۆی نێوەڕۆکی بابەتەکە، ئەم توێژینەوەیە چەشنێك لێکۆڵینەوەی پشت ئەستوور بە چۆنایەتی و بەڵگەییە کە لەودا، لێکدانەوەی پرسەکان لە رێگەی لێکۆلینەوە لە بەڵگەکانی بەردەست و هەروەها نێوەڕۆکی راگەیاندنەکان و هەواڵی بڵاوبووەوە لە چالاکییەکانی ئەم گرووپە، لە دەسپێکی چالاکییەکانیانەوە تاوەکو ئەمڕۆیە. لەلایەکی دیکەوە ، چونکە سەرچاوەی زانستی جێی متمانە لەم بوارەدا نییە، کەواتە کەڵك لە سەرچاوە ئینتەرنێتییەکان و کۆبوونەوەی زانستی زانکۆ جۆراوجۆرەکانی ناوخۆی وڵات، وەرگیراوە.
لەلایەکی دیکەوە، بۆ پەیوەندی نێوان بگۆڕەکان، جۆری هۆکرد لەبەرچاوگیراوە، چونکە هەر بگۆڕێك بەرپرسە لە گۆڕینی بگۆڕێکی دیکەدا. لەڕاستیدا، ئەم وتارە دەیەوێ پەیوەندی نێوان بگۆڕە جێ باسەکان تاوتوێ بکات.

تاوتوێ و شیکاری داتاکان

گرووپی تیرۆریستیی داعش، لەسەرەتادا لە ناخی گرووپی (توحید و جهاد)ەوە هەڵقوڵا. جوڵانەوەیەکی بەرگریکارانە کە لەساڵی 2003 و بە مەبەستی بەرەنگاربوونەوەی هێرشی ئەمریکا بۆ سەر عێراق دامەزرابوو و بە لقی قاعیدەی عێراق دەناسرا، بەدوای ئەوەدابوو کە (ئەبو عومەر بەغدادی) ، دەوڵەتی ئیسلامی لە عێراق راگەیاند. بەڵام لەمەودای نێوان شەڕە ناوخۆییەکانی سووریادا، ئەم گرووپە بەسەرکردایەتی ئەبوبەکر بەغدادی، لەگەڵ گرووپی بەرەی نووسرە یەکیانگرت و بە خەیاڵی پێکهێنانی حکومەتێك لەسەر بنەمای شەریعەت لە ناوچەی شام و عێراق، چالاکییەکانی خۆی درێژە پێدا.

ڕێبەرانی داعش کە توانیبوویان زۆر لە دەوڵەمەندە پەڕگیرەکانی بیاقی کەنداوی فارس لە خۆیان نزیك بکەنەوە، لە سەرەتاکانی ساڵی 2014ی زایینی بەهاتنەناو ناوچەی فەلووجە، چالاکییەکانی خۆیان زیاتر لە پێشوو چڕتر کردەوە و لە نێوەڕاستەکانی بەهاردابوو کە ئەم گرووپە تیرۆریستییە جموجۆڵی سەرەکی خۆی دەستپێکرد. داعش لەو ماوەیەدا توانی موسڵ، یەکێك لە گرنگترین شارەکانی باشووری عێراق داگیربکا و بەخێراییەکی دوور لە زەین، بەرەو بەغدا پێشڕەوی بکا (مستوفی، 1393: 48).

ئەزموونە مێژووییەکان لە ناوچەدا، پیشاندەری سەرهەڵدان و لەنێوچوونی بەرەبەرەی هێزە تەکفیرییەکانە. ئەوجۆرە هێزانە، بە سەرنجدان بە تواناییان لە ئامادەسازیی دەروونی و هەروەها کەڵکوەرگرتن لە ناڕەزایەتییە کەڵەکەبووە سیاسی ـ ئابووری و کولتوورییەکان لە ناوچەدا، توانایی و شارەزاییەکی بێوێنەیان لە کۆکردنەوە و ئامادەسازی کۆمەڵایەتیدا هەیە. دروشمە سەرنجڕاکێشەکانی تەکفیرییەکان وەك خەبات دژی کوفر، سەرەڕۆیی و ستەمکاری، دانی وادەی زیندووکردنەوەی سوننەتە خوداییەکان، پێکهێنانی حکومەتێك لەسەر بنەمای شەریعەتی ئیسلامی و جێگیرکردنی دادپەروەری کۆمەڵایەتی لە کۆمەڵگەدا، بتەوێ و نەتەوێ زۆر لە هێزە ئایینی و پەراوێزخراوەکان و تەنانەت رووناکبیرانی بەرەو داعش وەك بیروباوەڕ و جێ ئاواتی هزری ئیسلامی و دژەرۆژئاوایی کەمەندکێش دەکات.

هۆکاری ناڕازیبوونی خەڵکی ناوچەی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست کە بووەتە هۆی پەیوەستبوونیان بە گرووپی تیرۆریستیی داعش، دەکرێ بەوجۆرە پاساو بدرێت: لە سیستمی جیهانییدا، وڵاتانی ناوچەی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست، بەهۆی بوونی سەرچاوەی دەوڵەمەندی وەك نەوت و گاز، بەردەوام کەوتوونەتە بەر سەرنجی وڵاتانی گەورەی سەنعەتی یان بەدەربڕینێکی وردتر وڵاتانی داگیرکەر. لەڕاستیدا وڵاتانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست کە لە باکووری ئەفریقیا تاوەکو باشووری رۆژئاوای ئاسیادا هەڵکەوتوون، پێشینەیەکی درێژیان لە داگیرکاری و حوزووری بێگانەکان هەیە . ئەم پێشینەیە لە ناوچەی کەنداو دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای سەدەی شازدەهەم (ساعی، 1391: 78).

لە سەدەی بیستەمدا، بە دۆزرانەوەی نەوت لە ناوچەدا، رقەبەرایەتی ئەوجارەی هێزە گەورەکان بۆ دەستبەسەرداگرتنی تەڵای رەش، دەستپێکرد . هەموو هەوڵەکان بە ئاقاری دەستڕۆیشتن و سەپاندنی دەسەڵاتی زیاتر بەسەر ئەم وڵاتانەدا بوو. ئەم تامەزرۆییەی وڵاتانی داگیرکەر نەتەنیا لە بواری ئابووریدا، کاریگەری لەسەر ئەو وڵاتانە دانا و

ئەوانیکردە بـازاڕی بەکارهێنانـی کاڵا بەرهەمهێنراوەکانـی ئـەوان، بەڵکـو پێکهاتـەی سیاسـی و کۆمەڵایەتـی ئەوانـی تووشـی گۆڕانکاریـی ناخۆشـکرد. گرنگتریـن میراتـی داگیرکـەر بـۆ ئـەم وڵاتانـە، ئـەو گۆڕانکارییانەیـە کـە لەبـاری کولتـووری و دەروونناسـیی کۆمەڵایەتییـەوە لەوانـدا روویـداوە. مەبەسـت ئـەو بارودۆخەیـە کـە بەهـۆی بەردەوامـی دەسـەڵاتدارێتی هێـزە بیانییـەکان بـۆ نەتـەوە ژێردەسـتەکان هاتووەتـە ئـاراوە. تایبەتمەندییەکانـی وەك خۆبەکەمزانـی ئەتنیکـی و کولتـووری و هەوڵـدان بـۆ لاساییکردنەوەی بیانییـەکان، پیلانبازی، داماڵینـی بەرپرسـایێتی، خۆپەڕاندنـەوە و لەکـۆڵ خۆکردنـەوە، رەشـبینی و قینلەدڵـی و ... (سـاعی، 1391: 88).

بـۆ بەربەرەکانـی لەگـەڵ ئـەم کاریگەرییـە کولتوورییانـە بـوو کـە تیۆرییەکانـی دوای داگیـرکاری شـێوەیان گـرت و لەڕاسـتیدا هەوڵـدان بـۆ وەئاگاهێنـان و رزگاربوونـی خەڵکـی لـە لەخۆنامۆیـی ئـەم کۆمەڵگەیانـە، دەسـتیپێکرد. وڵاتانـی جیهانـی سـێیەم و بەتایبەتـی وڵاتانـی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت، گوشـاری دووقاتیـان لەبـواری دەسـتوەردانی وڵاتانـی بیانـی لەنێـو وڵاتەکانیـان لەسـەربوو. هەرچەنـدە سیسـتمە سیاسـییەکانی ئـەم وڵاتانـە، خۆیـان لەژێـر دەسـەڵاتی راسـتەوخۆ و ناڕاسـتەوخۆی وڵاتانـی داگیرکـەردا بـوون، بـەڵام دەرهـەق بـە هاووڵاتیانـی خۆیـان، بەتـەواوی سـەرەڕۆیانە دەجووڵانـەوە. داواکارییـە سیاسـی و غەیرەسیاسـییەکانیان بـە توونتدریـن شـێوە سـەرکوتدەکرد. لـە دۆخێکـی بەوشـێوەیەدا بـوو کـە دژایەتییـە سیاسـییەکان شـێوەی رادیکاڵییـان بەخۆوەگـرت و زۆر لـە گرووپـە پەڕگیـرەکان لـە دۆخێکـی بەوشـێوەیەدا سـەریانهەڵدا. ناوچـەی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت کـە ماتـەوزەی زۆری بـۆ شـێوەگرتنی گرووپـی رادیکاڵـی تێدایـە، بەکـردەوە بووەتـە گۆڕەپانـی خۆنوێنیـی ئەوجـۆرە گرووپانـە. خاڵێـك کـە دەبـێ لەبەرچـاو بگیـرێ ئەوەیـە کـە هـاوکات لەگـەڵ دژایەتـی پەڕگیرانـە لەلایـەن هەنـدێ لـە نەیارانـەوە، ئیسـلامیش لەبەرامبـەر شکسـتهێنانی گوتارەکانـی دیکـەی ناوچـە، بووەتـە تەنیـا گوتـاری سیاسـی و چـالاك. بەوجـۆرە، لەئاکامـی کەڵکوەرگرتنـی ئامرازیـی گرووپـی بەوشـێوەیە توونـدڕۆ لـە دیـن، گوتـاری ئیسـلام بـۆ ئیسـلامی رادیـکاڵ دەگۆڕێـت.

لەلایەکـی دیکـەوە ، خەڵکـی وڵاتانـی عەرەبـی بەگشـتی و بەتایبەتـی رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت، پەیوەندییەکـی پشتئەسـتوور بـە نەبوونـی متمانەیـان لەگـەڵ دەسـەڵاتدارانی خۆیـان هەیـە. لەڕاسـتیدا، خەڵکـی ئـەم وڵاتانـە، متمانەیـان بـە حکومەتەکانیـان نییـە و هـەر کـە بۆشـاییەك دروسـتدەبێ ، دێنـە گۆڕەپانـی دەسـەڵاتەوە. لەنێـو ئـەم نەیارانـەدا، گرووپـە ئیسـلامییە رادیکاڵـەکان زیاتـر لـە گرووپەکانـی دیکـە، ئامادەیـان بـۆ ئەنجامدانـی

بزاوتـی دەسـەڵاتخوازانە هەیـە (بێـرت (الـف)،2014: 6).
لـە بەرەنگاربوونـەوەی بابەتیانـەی ئـەم دیاردەیـەدا، دەکـرێ پەیوەسـتبوونی ژمارەیەکـی زۆر لـە خەڵکـی وڵاتانـی ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت بـۆ نـاو ئـەم گرووپـە تیرۆریسـتیانە، بـە نیشـانەی بـێ متمانەیـی و قەیرانـی ناسـنامە لەنێـو خەڵکـی ئـەم وڵاتانـە دابنرێـت . هـەروەك بەوجـۆرەی باسـکرا، ئـەم نیشـتمانبێزی و هۆگـری بـە دەرخسـتنی ناسـنامەی نـوێ لەژێـر کاریگـەری وەرەی کولۆنیلکـراو و تارێنـەری سیسـتمە سیاسـییەکانی ئـەم وڵاتانـەدا، پێکدێـت. زۆر لـە خەڵکـی ئـەم ناوچانـە، تامـەزرۆی حکومەتێکـن کـە ئـەوان لەژێـر نیـری ئـەم باڵادەسـتییە قورسـە دەربێنـن و ناسـنامەی بەتاڵانچوویـان بـۆ ببووژێنێتـەوە.
ناوەنـدی توێژینەوەکانـی سـوفان گـرووپ، لـە شـاری نیویۆرکـی ئەمریـکا، ڕاپۆرتێکـی بڵاوکـردەوە کـە ئەنجامـی ئامـاری ڕێکخراوەکانـی هەواڵگـری وڵاتـان لەخۆدەگرێـت . ئـەم ڕاپۆرتـە ڕادەی تاکەکانـی سـەربە نەتـەوە جۆراوجـۆرەکان لـە گرووپـی تیرۆریسـی داعـش دەخاتـەڕوو. بەپێـی ئـەم ڕاپۆرتـە، لەنێـو وڵاتانـی عەرەبیـدا ، سـعودیە و توونـس بـە زیاتـر لە 2500 و 3000 کـەس زۆرتریـن پشـکیان لەنێـو داعشـدا پێدەبڕێـت . ئـەم ئامـارە تێکەڵەیـەك لـە تیرۆریسـتە چالاکەکانـی داعـش لـە شـەڕی ناوخۆیـی سـووریا لـە سـێ سـاڵی ڕابـردوو و هەروەهـا تیرۆریسـتە چالاکەکانـی ئـەم گرووپـە لـە عێراقـدا دەخاتـەڕوو. بەگوێـرەی ڕاپۆرتـی سـوفان گـرووپ، پەیکـەرەی سـەرەکی تیرۆریستەکانی داعـش لـە خەڵکـی وڵاتانـی عەرەبـی ڕۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت و باکـووری ئەفریقیـا پێکدێـت . لەنێـو وڵاتانـی عەرەبیـدا ، مەڕاکێـش بـە 500کـەس و جەزائیـر بـە 200کـەس لـە پلـەی خوارەوەتـردان و لـە تورکیـاش 400کـەس لەنێـو ئـەم گرووپـە تیرۆریسـتییەدا چالاکـن. (بـرت (ب)، 2014: 23).
ئێسـپۆزیتۆ پێیوایـە: هەرچەنـدە ئاییـن لـە ڕاکێشـان و ئامادەکردنـی ئەندامـان و هاندانیـان ڕۆڵـی گرنـگ دەگێـڕێ، بـەڵام گرنگتریـن پاڵنـەری کەسـەکان بـۆ پەیوەسـتبوون بـەم گرووپانە، لـە پێڕسـتی نائەزایەتییەکانـی ئەوانەوەسـەرچاوەدەگرێ: نائەزایـی لـە بەرامبـەر هێرشـی سـەربازیی دەرەکـی بـۆ سـەر ناوچەکـە و کوشـتنی دەیـان هـەزار کـەس لـە هاووڵاتیانـی عێـراق و سـووریا. هەروەهـا لێکۆڵینـەوەکان دەریدەخـەن کـە هـۆکاری وەك، توونتیژیـی ئەخلاقـی (سـەرچاوەگرتوو لـە سـتەم)، نائەزایەتییـە سیاسـییەکان، گوشـارەکان و گـەڕان بـۆ دۆزینـەوەی ناسـنامەیەکی نوێ و هەسـتی بەسـتراوەیی و ئامانجـدار، لـە هۆکارەکانی دیکەن کـە هـەزاران لاوی بـۆ نـاو گرووپـە پەڕگیرەکانـی وەك داعـش پاڵپێوەنـاوە. (ئێسـپۆزیتۆ، 2014: 5).
لـە هەمانکاتـدا، خاڵـە سەرنجڕاکێشـە ئایدۆلۆژییەکانـی ئـەم گرووپـە و بۆشاییە ناسـنامەی و

واتاییەکان لە جیهانی مودێرندا، بواری بۆ پەیوەستبوونی زۆر لە گرووپە پەراوێزخراو و رەتێنراوەکان لە کۆمەڵ و سیاسەت لە رۆژئاوا و رۆژهەڵاتی جیهان، خۆشکردووە و ئەمانە بە وڵامدانەوە بە بانگەوازی داعش، لایەنی جیهانی و فرەرەگەزیان بە تۆڕی تیرۆریستی داعش بەخشیوە. چوونی گرووپ و تاکەکان لە ئەورووپا و ئەمریکاوە، نموونەی لە بەربڵاوی میدیایی داعش بۆ پەلکێشکردنی زیاتری ئەندامان دەخاتەڕوو، بەجۆرێك کە لەو دووایانەدا، میدیاکانی ئوسترالی باسیان لە پەیوەندیکردنی چەند کچێکی خەڵکی ئەو وڵاتەیان بۆ ناو داعش بڵاوکردەوە (بری (ب)،1393: 2).

بەوجۆرە بەشێك لە هێزە رەگەڵکەوتووەکانی داعش، لە هاووڵاتیانی ئەورووپا و ئەمریکا پێکدێت . دەکرێ ئەم تامەزرۆییەی پەیوەستبوون بە داعش بەوجۆرە پاساوبدرێ کە گوشاری جیاکارانە دژی موسڵمانان، کۆچبەران و رەنگینپێستەکانی رۆژئاوا، یەکێك لە هۆکارەکانی دیکەی پەیوەستبوونی ئەوانبێت بەو گرووپانەوە، کە ئەگەری تۆڵە بۆ ئەوان دەرەخسێنێ. چالاکی سیاسەتڤانان و راگەیاندنە نەژادپەرەستەکانی وڵاتانی رۆژئاوا، رق و قینی ئایینی لە موسڵمانان، لەنێو ئەم وڵاتانەدا پەرەپێداوە و ئێستا موسڵمانان لە وڵاتانی ئەمریکا، بریتانیا، کەنەدا، فەرەنسا و هۆڵەندا بە کەسانی ناخۆیی دەژمێردرێن. لە ئەمریکاش بەشی زۆری موسڵمانان، بە دەست رق و قینی ئایینی، سیاسی و کۆمەڵایەتییەوە دەناڵێنن. کۆمیسیۆنی مافەکانی مرۆڤی ئیسلامی رایدەگەیێنێ ، هەڵاواردن دژی موسڵمانان لە بەریتانیا، بووەتە بابەتێکی ئاسایی و دەوڵەتی ئەم وڵاتە یاساکانی دژی تیرۆریزم دژی 3 ملیۆن کەس لە موسڵمانان لەم وڵاتەدا جێبەجێدەکات (هەواڵدەریی مێهر، 1393).

لەلایەکی دیکەوە، لە سیستمی حکومەتی ئەمریکا و ئەورووپادا، ئەم جیاکارییە سەبارەت مافەکان، سیاسی، کۆمەڵایەتی و مەدەنی بەشێوەی گشتی هەیە و هەندێجار لە قاڵبی خۆپیشاندان و نائارامیدا دەردەکەوێت . لەڕاستیدا، سرووشتی سیستمی سەرمایەداری ئەوەیە کە لەڕووی ماف ، سیاسەت و کۆمەڵایەتییەوە، یەکسانی بەشێوەی یاسایی هەیە. بەڵام بەکردەوە جیاکاری و جیاوازی دانان دەبینرێت. ئەم رەوتە بەتایبەتی دەرهەق بە رەنگینپێستەکان و ئەو کۆچبەرانەی بەودواییە چوونەتە ئەمریکا، جێبەجێدەکرێت . کەواتە هەر چرکەساتێك دەتوانێ ئەم جیاکارییە بەرچاوە بەرەو سەرکێشی و تێکهەڵچوون لە تەواوی ئەمریکادا ببا (بەسیری، 1393: 3).

ئەم سیستمە جیاکارانە، هەلومەرجێك دەخوڵقێنن کە تاکەکان بەهۆی ناسنامەیانەوە دەکەونە ژێر گوشاری کۆمەڵایەتییەوە و، سرووشتییە کە ئەو کەسانە لە دۆخێکی

بەوشێوەیەدا هەست بە بێبەشی بکەن و بەدوای دەرفەتێکەوەبن کە ئەم بێبەشییە قەرەبوو بکەنەوە. بۆ وێنە باس لە گۆشەیەك لە کردەوەی جیاکارانە لە بەلجیکا و ئەنجامەکانی دەکەین: بەلجیکا بەردەوام تاڕادەیەك پەیوەندی دووفاقەی لەگەڵ کۆچبەرانی مەراکێش و تورکیا هەیە. لە بەلجیکا لەساڵانی 1960کاندا ، بەچڕی کار بۆ هێنانی خەڵك لە مەراکێش و تورکیاوە دەکرا. ئەوان بۆ پیشەسازی پۆڵا و خەڵووزی بەردین ، هێزی کاری هەرزانتربوون کە هەر ئەمەش بەلجیکای بەرەو بەشێکی گرنگی پێشڕەوانی ئەورووپا و یەکپارچەیی ئابوورییە ئەوروپاییەکان برد. کاتێك کە پیشەسازییە قورسەکان لەنێوچوون، ئەم خێزانە کۆچەرانە لە بەلجیکا مانەوە. ئێستا، هەندێك لە تاکەکانی نەوەی سێ و چواری ئەم کۆچەرانە، کەسانێکن کە لە پەراوێزەکانی کۆمەڵگەدا دەژین. دەوڵەتی بەلجیکا لەماوەی چەند دەیەی رابردوودا، هیچکات لە یەکپارچەکردنی کۆمەڵە ئیسلامییەکاندا سەرکەوتوو نەبووە. لە کۆتاییەکانی دەیەی 1980 و 1990، لاوانی مەڕاکێشی لەبەر تاوانی وەك کڕین و فرۆشتنی ماددەی هۆشبەر و دزی نێوبانگیان دەرکردبوو و زۆر لەم لاوانە بێکاربوون. یەکێك لە دیمەن و نیشانەکانی سەرنەگرتنی یەکپارچەیی، لە ماوەی چەند دەیەی رابردوودا، پێکهێنانی جوڵانەوەی سەلەفیگەراکانی شەریعەتی بەلجیکا لە 3ی مارسی 2010دا بوو. گوتەبێژی ئەو گرووپە، (فوئاد بلقاسم – ئەبو عومران)، زۆر زوو وەك کەسێکی قبووڵنەکراو لە ناو کۆڕ و کۆمەڵە گشتییەکاندا دیاریکرا. لەژێر گوشاری لەڕادەبەدەری گشتی و پاش چەند کردەوەیەکی دەزگای دادی بەلجیکا دژی ئەو گرووپە، شەریعەتی بەلجیکا لە 7ی ئۆکتۆبەری 2012دا خۆی هەڵوەشاندەوە. لە 7ی مارسی 2013، ئەورووپییەکان لەسەرەتادا تەنیا ئەوەیان پشتڕاستکردەوە کە لەنێو ئەورووپاییە جیهادییەکانی ناو سووریادا، کەسانی بەلجیکیش هەن. لە 10ی ئەپریلی 2013دا ، گۆڤاری هەفتانەی بەلجیکا نەك Knack وتارێکی سەبارەت بە جیهادییە بەلجیکییەکانی سووریا بڵاوکردەوە و ئیددیعای ئەوەیکرد کە 12 کەس لەوان پێشتر کووژراون (وان ئێستاین، 2014، 4).

لە وڵاتانی دیکەی ئەورووپایی بۆ وێنە فەرەنساش، زۆر کەس حەزدەکەن پەیوەندی بەو گرووپە تیرۆریستیانەوە بکەن . لێکۆلینەوە کۆمەڵایەتی و دەروونناسییەکان، دوو جۆر لە دەورگێڕە چالاکەکانی ناو ئەم گرووپە تیرۆریستییانەی دەسنیشانکردووە.

جۆری یەکەم ئەو لاوانەن کە لە پەراوێزی شارەکانی وەك پاریس، لیۆن، مارسیلیا، ستراسبۆرگ و ... دەژین و لەبنەڕەتدا موسڵمانن. ئەوان هەر لە منداڵییەوە لەنێو سیستمێکدا گەورەبوون کە بایەخە ئاینییەکانی لەخۆگرتووە. هەر لە سەرەتای

لەدایکبوونیانــەوە نــاوی خــودا و ئیســلام دەبیســتن و کاتێــك گــەورە دەبــن، دیســانەوە بــە هەمــان پێناســەی موســڵمان بــەدوای ناســنامەی خۆیانــەوەن. ئــەم کەســانە ڕەچــاوی یاســاکانی ئیســلام دەکــەن تاوەکــو هــەم بــە کەســانی دیکــە بســەلمێنن کــە موســڵمانن و هەمیــش ناســنامەی خۆیــان وەدەســتبێننەوە. بەوشــێوەیە هەندێــك لــەوان دەبنــە کارگــەی بەرهەمهێنانــی گوتــار و بابەتــی تووندی ڕادیکاڵــی. ئــەم بەرهەمانــەش لــە فۆرمــی پەڕگیرییەکەیــدا تاوەکــو ســەربڕین و خۆتەقاندنــەوە، درێژەدەکێشــێ.

جــۆری دووەم ئــەو کەســانەن کــە لــە ریــزی توێژەکانــی مامناوەنــدی کۆمەڵگــە دەژمێردرێــن و لــە هەمــان ســەرەتاکانی منداڵییــەوە لــە پەراوێــزی شــارەکاندا گــەورە نابــن و لەنێــو چینــە کۆمەڵایەتییەکانــی مامناوەنــددا پــەروەردە دەبــن. بەپێچەوانــەی دەســتەی یەکــەم، ئەوانــە لــە ڕێگــەی ئینتەرنێــت و ئامادەبــوون لــە تــۆڕە کۆمەڵایەتییەکانــدا لەگــەڵ گرووپــی داعــش ئاشــنا دەبــن و بــەو ئایدیۆلۆژیــە پــەروەردە دەکرێــن. ئــەم گرووپــە توونــدڕەوە ڕادیکاڵانــە کــە خۆیــان بەنــاوی ئیســلامیزمی ڕادیــکاڵ دەناســێنن، لــەو هزرانــەن کــە دەیانــەوێ لــە ڕێگــەی توونودتیــژی و شــەڕەوە کێشــەکانیان یەکلاییبکەنــەوە، ئــەوە لــە کاتێکدایــە کــە تــەواوی بیروبۆچوونــە توونــدڕەوەکان لــە ئەورووپــا، پەنابــردن بــۆ توونودتیــژی چەکدارانەیان ڕەتکردووەتــەوە. بەوشــێوەیە، دەکــرێ بڵێیــن کــە ئەگــەر لــە ڕابــردوودا ئــەم گرووپانــە لــە ئەورووپــا، مەکۆیــەك بــۆ گرووپــە پەڕگیــر و توونودتیژخــوازەکان بــوون، ئەمــڕۆ داعــش و بــەرەی نــووسرە ئــەم لاوانــە بــەرەو خۆیــان ڕادەکێشــن (باخــوان، 1393:3) .

ئێســتا، داعــش وەك ســەرچاوەی تەکفیریــزم، توانیویەتــی بــە پەلکێشــکردنی هێــز لــە زیاتــر لــە 81وڵاتــی جیهانــەوە، توانیویەتــی گەورەتریــن و پێشــکەوتووترین تــۆڕی تیرۆریســتان لــە مێــژووی مرۆڤایەتیــدا پێکبێنێــت. بــەڵام ژمارەیەکــی زۆریــش لــە وڵاتانــی دیکــەی جیهــان و بــۆ نموونــە لــە وڵاتانــی ئەورووپایــی و ئەمریــکاوە چوونەتــە ریــزی ئەم گرووپــە تیرۆریســتیانەوە. لەنێــو وڵاتانــی ئەورووپاییشــدا 700 کــەس لــە فەرەنســا، 800 کــەس لــە رووســیا و 400 کــەس لــە هاووڵاتیانــی بەریتانیــا چووونەتــە نێــو ریزەکانــی داعــش لــە عێــراق و ســووریا. بەپێــی ئــەم ڕاپۆرتــە، ئامــاری بەشــداری هاووڵاتیــان لــە وڵاتانــی دیکــەی جیهــان بەوجۆرەیــە:

بەلجیــکا 280 کــەس، ئوســترالیا 150 کــەس، کۆســۆڤۆ 120 کــەس، هۆڵەنــدا 120 کــەس، دانیــمارك 100 کــەس، ئەڵمانیــا 70 کــەس، ئەمریــکا 70 کــەس، ئیســوپانیا 51 کــەس، نەرویــج 50 کــەس و کەنــەدا، فینلانــدا، ئیرلەنــدا و ســوید هەرکامیــان 30 کــەس. بەپێــی ئــەم ڕاپۆرتــە، لەنێــو ئــەو تیرۆریســتانەی کــە لــە وڵاتانــی ئەورووپاییــەوە ڕەگــەڵ داعــش کەوتــوون، تەنیــا ســەتا شەشــیان دواتــر بوونەتــە موســڵمان و ســەتا 94یــان موســڵمان بــوون و زیاتــر لــە

کۆچەرانی نەوەی یەکەم، دووەم و سێیەمن کە بەرەو ئەورووپا کۆچیان کردووە. سوفان گرووپ لە راپۆرتەکەی خۆیدا جەخت لەوە دەکاتەوە کە شەڕی ناوخۆیی سووریا رێکۆردی پێشووی ئەفغانستانی لە چوونی شەڕکەرانی دەرەکی بۆ ناو گرووپەکانی ئەو وڵاتە بەزاندووە و لە سێ ساڵی رابردوودا، زیاتر لە 12 هەزار تیرۆریستی دەرەکی بۆ شەڕ لەگەڵ سوپای سووریا ، چوونەتە سووریا. ئەوە لەکاتێکدایە کە ئاماری هاتنی شەڕکەرانی دەرەکی بۆ ئەفغانستان لە سەردەمی داگیرکردنی ئەم وڵاتە لەلایەن سوپای سووری یەکێتی سۆڤیەتەوە 10 هەزار کەس بووە (بێرت (ب)، 2014: 23).

گرووپی دەوڵەتی ئیسلامیی عێراق و شام، بەو هۆیانە لە عێراق و سووریادا بەخێرایی گەشەی کرد: بوونی ئامادەیی تایبەتی ئەم ناوچانە بۆ رەگەڵکەوتن لەگەڵ گرووپە پەڕگیرەکان، هاوڕێیەتی و هاوکاری پاشماوەکانی بەعسی عێراق، کەڵکوەرگرتن لەو هەلانەی کە لە بەهاری عەرەبی و راپەڕینی بەهاری عەرەبەوە هاتەئاراوە، پشتیوانی وڵاتانی دەرەکی، ئەندامگیری لەنێو وڵاتانی دیکە و تەنانەت رۆژئاوا، وەدەستخستنی توانای سەربازی بە یارمەتی وڵاتانی عەرەبی و رۆژئاوا و هەروەها ئەو توانایە ئابوورییەی کە بەهۆی فرۆشی نەوتی ناوچە داگیرکراوەکان بۆ خۆیان دەستەبەرکردبوو . بەڵام ئەوەی کە زیاتر لە هەمووان، یارمەتی گەشە و پەرەسەندنی داعشیداوە، تەکنیکی میدیایی ئەم گرووپە تیرۆریستییەیە. داعش ئامادەیی چالاکانەی لە راگەیاندنەکاندا هەیە و لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکانی وەك فەیسبووك، تویتەر، یووتیووب و ... یان بە بەشاندنی هەواڵەکان، وێنە و ڤیدیۆکانی، پانتاییەکی میدیایی بەرین و بەربڵاوی بۆ خۆی پێکهێناوە. بەشداری هاووڵاتیانی وڵاتانی جۆراوجۆر لەنێو ئەم گرووپەدا و بڵاوکردنەوەی هەواڵ لەبارەیان ، بووەتە هۆی ئەوەیکە بەدواداچوون بۆ هەواڵەکانی ئەوانبکرێ و گرنگیدان بە رووداو و کردەوەکانی داعش، بەردەوام ئەم گرووپەی لە سەرەوەی هەواڵی راگەیاندنەکاندا راگرتووە. گرنگی کەڵکوەرگرتن لە پڕوپاگەندە و میدیاکان بۆ داعش بەڕادەیەکە کە لەنێوان ئەو هەشت هەیئەتە بەڕێوەبەریەی کە لەژێر دەستی ئەنجوومەنی داعشدا چالاکی دەکەن، دوو (هەیئەتی گەیاندنی زانیاری) و (هەیئەتی میدیایی) هەن کە یەکەمیان زانیاری کۆدەکاتەوە و دووەمیشیان ئەرکی چالاکی میدیایی و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکانی لەئەستۆیە. لەنێو گرووپە بنەڕەتخواز و پەڕگیرەکاندا کە زۆرجار دانوویان لەگەڵ دونیای مودێرن و مودێرنیتە ناکوڵێ، لەباری روانین بۆ پەیوەندییەکان و میدیاکان و پڕوپاگەندە، داعش بە دیاردەیەکی تایبەت و دەگمەن دەژمێردرێت. ئەوان بە کەڵکوەرگتن لە ئامرازی میدیایی و پڕوپاگەندەیی،

شەپۆلێکیان لە ترس وەڕێخستووە و بە پێکهێنانی کەشێکی دەروونی بە قازانجی خۆیان، لە کەشێکی بەوشێوەیەدا بۆ بردنەپێشی ئامانجە سەربازییەکان و بوار رەخساندن بۆ ئاسانکاری لە پێشڕەوی و پەرەپێدانی ناوچەکانی ژێردەسەڵاتی خۆیان کەڵك وەردەگرن (میلانی، 1393: 2).

بەشێوەی سرووشتی، کۆکردنەوەی کەسەکان لەنێو نەتەوە جیاوازەکاندا و پەلکێشکردنیان بۆ نێو گرووپی بەوشێوەیە، پێویستی بە بەرنامەڕێژی ئامانجدار و بەتەواوی داڕێژراوە. هەر بەوجۆرەی کە پێشتر باسکرا، داعش بۆ ئەندامگیری لەنێو تۆڕە کۆمەڵایەتییەکانی وەك فەیسبووك و تویتەر کەڵکوەردەگرێت.

پرۆفیسۆر هورگان کە دەروونناسی ناوەندی توێژینەوە ئەمنییەکان و تیرۆریزمە لە زانکۆی ماساچۆسێت، لەوبڕوایەدایە کە داعش لە سەرنجڕاکێشییەکی راستەقینە لە جیهاندا بەهرەمەندە کە لەم بوارەدا وەك دیاردەیەکی نوێ دەژمێردرێت . هورگان یەکێك لەو چەند دەروونناسەیە کە زیاتر لە بیست ساڵە لەسەر بیروزەینی تیرۆریستەکان لێکۆڵینەوە دەکات. ناوبراو پاش دیتنی پەیامی ڤیدیۆیی یەکێك لە ئەندامانی داعش بە ناوی ئاندرێ پاولین، 24 ساڵە و خەڵکی کەنەدا، دانی بەوەدانا کە لەو ماوەیەدا، لەگەڵ پەیامی هیچ ئەندامێکی رێکخراوی تیرۆریستی بەرەوڕوونەبووەتەوە کە تاوەکو ئەو رادەیە سەرنجڕاکێش و گیرابی. ئاندرێ لەو پەیامەدا دەڵێ کە، خودا ئەوی بۆ سووریا پەلکێش کردووە. هەروەها رادەگەیێنێ کە بەر لە چوونی بۆ سووریا هەموو شتێکی هەبووە، لە پارە ، خێزان و هاوڕێ و تاوەکو هۆگری بە ماسی گرتن و خلیسکێنی سەر سەهۆڵیش . بەڵام ئەوە ژیانی دڵخوازی ئەو نەبووە. ئەو خۆی بە ئەنارشیست دەناسێنێ. لە کۆتاییشدا رادەگەیێنێ کە: "ئێمە پێویستیمان بە ئەندازیار و پزیشکەکانە. هەر کەس بتوانێ شتێك پێشکەشی دەوڵەتی ئیسلامی بکات".

لەڕاستیدا پەیامەکەی ئاندرێ جەختدەکاتەوە کە، بۆ هەر کەسێك جاددەیەك هەیە. ئەم پەیامە هەموو شتێك لەخۆدەگرێت لە کۆمەڵگەبێزیی ئازادکارانە تاوەکو ناچارکردن بە مرۆڤدۆستیی ریالیستانە. لەڕاستیدا، کەسەکان لەم رێگەیەوە و بەهۆی نیاز بە بەسترانەوەیان بە شتێکی تایبەت، ناچار بە پەیوەستبوون بە داعش دەبن. ئەوان دەیانەوێ بۆ ژیانی خۆیان شتێکی پڕمانا بدۆزنەوە (ئێسمیت، 2014: 3-2).

ئابراهامز کارناس لەبواری تیرۆریزم لە زانکۆی باکووری رۆژئاواش لەو بڕوایەدایە: بەپێی زۆرترین لێکۆڵینەوەکان لەبابەت تیرۆریزم، ئەو کەسانەی رەگەڵ گرووپە تیرۆریستییەکانی وەك داعش دەکەون، زۆرتر کەسانێکن کە سەبارەت بە ئایین بێ

زانیاریـن و زیاتـر وەك نوێتریـن ئەندامانـی داعـش دەژمێردرێـن (هەمـان، 4).
ئەگـەر بنەڕەتخـوازی وەك ئایدۆلۆژیایـەك لەبەرچاوبگریـن کـە لـەم بارودۆخـەی ئیسـتادا بـەدوای وەڵامێـك بـۆ قەیرانـی ناسـنامە و دۆزینـەوەی ڕێکارێـك بـۆ دەربازبـوون لـە دۆخـی نادڵخـواز و ناخۆشـی ئـەم سـەردەمە مودێرنەدایـە، ئـەوا داعـش بەباشـی توانیویەتـی لـەم ئایدۆلۆژیایـە کەڵـك وەربگـرێ و بـە نواندنـی بەرهەڵسـتی توونـد دژی هەلومەرجـی زاڵ بەسـەر ناوچـەدا، بـەدووی پەرەپێدانـی ئایدۆلۆژیەکـەی و پێکهێنانـی حکومەتێـك بەپێـی پێوەرەکانـی خـۆی کـە بـۆ گەیشـتن بەومەبەسـتەش لـە هەمـوو بەربژێـرە گونجـاوەکان کەڵك وەردەگرێـت. ئـەوان ئـاڵای ئیسـلامی سـەلەفییان بەرزکردووەتـەوە و بـە نەریتـی ئیسـلامی سـەلەفی خوازیـاری گەڕانـەوە بـۆ دواوە و پێشـینیانی خۆیـان و هەروەهـا سـڕینەوەی رواڵەتـی مودێـڕن لـە سـیمای ئیسـلامن. تەنانـەت زۆر لـە دابودەسـتووره ئاییینیـەکان بـە بیدعـە دادەنێـن و سـیمایەکی وشـك و توونـدوتیژیـان لـە ئیسـلام وێناکـردووە و بـە تێڕوانینـی "رەش" یـان "سـپی" لـە ئامـرازی پێکهێنانـی تـرس و توونـدوتیـژی وەك بەربژێرێکـی دڵخـواز کەڵـك وەردەگـرن. لەڕاسـتیدا، ئـەوان بـۆ گەڕانـەوە بـەرەو دواوە و داڕشـتنی تیۆری ئیسـلامی سـەلەفی خۆیـان، لەبەرامبـەر بەجیهانیبـوون دەوەسـتنەوە و لـەوەڕا کـە ناتوانـن لەبەرامبـەر گەشـەی رووڵەزیادبـووی زانیارییـەکان و پەرەسـەندنی پەیوەندییەکانـدا، بەرگرییەکـی سـەرکەوتنانەیان هەبـێ و تووشـی شکسـت دەبـن، پەنـا بـۆ توونـدوتیـژی دەبـەن. بـە چاوخشـاندنێك بـە جۆراوجۆریـی ئایینـی و ئـەو ناوچانـەی کـە داعـش تێیـدا چالاکـە، زۆرتـر لـەم بابەتـە دەگەیـن کـە پەیوەنـدی داعـش لەگـەڵ ئـەوان ئـەو ئامادەییـەی تێدایـە کـە توونـدوتیـژی و تێکهەڵچوونـی لێبکەوێتـەوە، هەرچەنـدە لـە هەنـدێ ناوچـەش ئەگـەری هاوڕێیەتـی و هاوڕایـی لەگـەڵ ئـەم گرووپـەش بەدیدەکـرێ (میلانـی، 1393: 2).
کەڵکوەرگرتنـی لەڕادەبـەدەری داعـش لـە کـردەوەی توندوتیژانـە دەکـرێ تاڕادەیـەك بـۆ تیۆرییەکانـی پاشداگیـرکاری بگێڕینـەوە. ئـەوان لـەو بڕوایـەدان کـە لـە سـەردەمی داگیـرکاری، سـەلامەتی دەروونیـی بەکۆلۆنیکـراو خەوشـدار دەبـێ و لـە تەناهـی و ئاسوودەیی بەتاڵدەبێتـەوە، لـە قۆناخـی خۆدۆزینـەوە و سـەرکەوتنی دووبارە بەسـەر خود و گەڕانـەوەی کەسایەتی بـۆ خۆیـان، بەهـۆی گرفتـە دەروونییەکانـەوە ناتوانـێ پەیوەندییەکی دروسـت لەگـەڵ خـۆی و کەسـی دیکـەدا سـازبکات . لـەم قۆناخـەدا ئـەو لایەنـی ئەرێنـی بـە کولتـووری نیشـتمانی دەدا و وەك رۆژئاواییـەکان پەنـا بـۆ هۆنینـەوەی هەقایـەت دەبـات . بەدگومانـی و دڕدۆنگـی لـە تایبەتمەندییەکانـی نەخۆشـێکن کـە هێشـتا کەسـێتی خـۆی نەدۆزیوەتـەوە. (ئاریاییـنیـا، 1388: 17).

لەڕاستیدا، کولۆنیلێداو، هێشتا باوەڕی بە خۆی نییە، خۆی لە مەستی و شێتی دەدا، بەوهۆیەی کە لە پێویستیی گەڕانەوە بۆ رابردوو دڵنیا نییە، بەتووندی پێداگیری لەسەر رابردوو دەکات، لەوەڕا کە ئەرخەیان نییە کە کەسانی دیکە رازی بکات، پەنا بۆ دنەدانەکان دەبات، بە جۆرێك بەدگومانی بنەمایی پێیوایە بەرامبەرەکەی نیازی دووژمنانەی هەیە. دوای ئەم بەدگومانییە دژکردەوە نیشاندەدا. چاوەڕوانی پشتڕاستکردنەوەی لە هاوڕێیانی خۆی هەیە، تەنانەت دەرهەق بەوەی لێشی بەگومانە یان ئیدانەی دەکات. لەوەڕا کە سالانێکی زۆر بێبەشیی مێژوویيان چەشتوە، بە نیگەرانییەوە راوێژێکی ئەربابانە بە داخوازییە مێژووییەکانی خۆی دەبەخشێ. (هەمان، 19).

بەسەرنجدان بەم بەشە لە تیۆرییەکانی پاشمودێرن، دەکرێ بەشێك لە توندوتیژییە نوێنراوەکان لەلایەن داعشەوە، رەپاڵ کاریگەرییە دەروونییەکانی داگیرکاری بدرێن . کەسی بەکولۆنیکراو، سەرەڕای گشت ئەو رەخنانەی کە لە پرۆسەی داگیرکاری و داگیرکەر هەیەتی، بەڵام لە کردەوەدا، خۆیشی وەك ئەوان دەجووڵێتەوە. ئەو ناتوانێ لەنێوان ئەوەی کە بووە و ئەوەی کە دەیەوێ ببێ، بەدروستی جیاوازی دابنێ و لەڕاستیدا تووشی جۆرێك قەیرانی ناسنامە بووە. لەڕاستیدا، بەکولۆنیکراو لە سەرەکیترین مافی کەسێك واتا ناسنامە، بێبەشە و ئەم بێبەشییەیە کە ئەو بەرەو ئاقارێك دەبا کە بتوانێ بۆ خۆی و بۆ کەسانی دیکە ناسنامە چێبکا و لەم رێیەدا لە هیچ ناپرینگێتەوە. گەرچی داعشییەکان بۆ زۆریك لە کردەوە توندوتیژەکانیان، بە لەقەمی دین، پاساوی بەهامەند دادەتاشن، بەڵام زۆر لە کردەوەکانیان نە تەنیا پاساوی ئایینی نییە، بەڵکو هیچ پاساوێکی مرۆییشی نییە.

هەر بەوجۆرەی کە پێشتر ئاماژەی پێکرا، زۆر لەم دژایەتی و توندئاژۆییانە دەگەڕێتەوە بۆ سیستمە سیاسییەکانی وڵاتانی دەوروبەر. توندئاژۆیی دینی کە وەك بنەڕەتخوازی ناوی دەبەن لە بۆشایی گوتاری سیاسی ـ هزریدا گەشەدەکا کە ئۆتۆریتەخوازیی دەوڵەت، پێش بە باس و تاووتوێی کێشە ئاڵۆزە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان بە شێوازی لۆژیکی دەگرێ. لەراستیدا، ترس و خۆفنانەوەی دەوڵەت دەبێتە هۆی ترس و خۆفخستنەوەیەکیتر لەلایەن ئەو کەسانەوە (کامرەوا، 1388: 348).

رێکخراوی نەتەوەکان، لە راپۆرتێکدا پێرستێکی لە کردەوەی توندوتیژانە و خۆفهێنی داعش بڵاوکردەوە. ئەو راپۆرتە پشتی بە پێنجسەد کەس لە شایەتحاڵ و قوربانیانی ئەم گرووپە توندوتیژخوازە بەستووە. لەم راپۆرتەدا هاتووە: "هێرشەکانی گرووپی

داعـش و گرووپـە چەکدارەکانـی بەسـتراوە بـە ئـەو، بریتییـە لـە پەلاماری راسـتەوخۆ بۆ سـەر کەسـانی مەدەنـی، کردنـە ئامانجـی ژێرخانە ناسـەربازییەکان، ئێعـدام و قەتڵی مەبەسـتداری مەدەنییـەکان، رفاندنـی خەڵـك، دەسـتدرێژی و شـێوەکانی دیکـەی توونـدوتیژیـی جنسـی و فیزیکـی دژی ژنـان و منـاڵان، ناچارکردنـی منـاڵان بـۆ کاری زۆرەملـێ، لەنێوبـردن و خاپوورکردنـی شـوێنە ئایینـی و فەرهەنگییـەکان و بەتاڵانبردنـی سەروسـامانی هاووڵاتیـان".

بەپێـی راپۆرتـی رێکخـراوی نەتـەوەکان، رفاندنـی بەکۆمەڵـی ژنـان و کچـان و کەڵکوەرگرتـن لـە منـاڵان وەك چەکـدار، نموونـەی بەرچـاوی تاوانـی جەنگیـی رێکخراوەییـن.

لـەو نموونانـەی کـە لـە راپۆرتـی رێکخـراوی نەتەوەکانـدا، بەڕاشـکاوی ئامـاژەی پێکـراوە، ئـەوە بـوو کـە لـە سـەرەتاکانی مانگـی ئووتـی 2014دا، تیرۆریسـتەکانی داعـش پەلامـاری ئاوایەکـی گچکـەی ئێزدینشـینیان لـە ناوچـەی شـەنگال دا و پـاش داگیرکردنـی، ژنەکانیـان بـەرەو بەندیخانـەی بـادووش لـە موسـڵ راگواسـت. سـەدان ژن و کچـی دیکـەش بـۆ ناوەندێکـی سـەربازیی ئـەم گرووپـە لـە تەلەعفـەر لـە پارێـزگای موسـڵ راگوێـزران. لـەم ناوچەیـەدا، گرووپێـك پیکهاتـوو لـە 150 ژن و کـچ کـە زۆربەیـان ئێـزدی یـان مەسـیحی بـوون، هەڵبژێـردران و بـۆ سـووریا بەرێکـران، تـا وەك "پێشکەشـی" بیانخەنـە بەردەسـتی تیرۆریسـتەکان یـان وەك کۆیلـەی جنسـی فرۆشران. ئـەم دەسـتەیە لە قوربانیـان، زیاتـر لـە گۆڕەپانـی شـەڕەکاندا بـۆ یەکجـار باسـیان دەکـرێ و لـە رێککەوتنەکانـی دوای شەڕیشـدا هەندێجـار لەبیردەبرێنـەوە. بەپێـی ئـەم راپۆرتـە تا کۆتایـی مانگی ئووتـی 2014، 2500 کەس لـە خەڵکـی ناوچەکانـی باکووری عێـراق لـە شـەنگال، تەلەعفەر، موسـڵ و شـیرخان لەلایەن داعشـەوە رفێنـراون کـە زۆربەیـان لـە ژنـان و کچـان پێکدێـن. هەروەهـا راگەیەنرا "تـا ئووتی 2014، نزیکـەی 1/8 میلیـۆن عێراقـی بەهـۆی توونـدوتیژییـە روولەزیادبوونەکانـەوە ئـاوارە بوونـە". ئـەوە لەکاتێـك دایـە کـە راپۆرتەکـەی رێکخـراوی نەتـەوەکان، گۆڕانکارییەکانـی نۆڤەمبـەری 2014ی لەخۆنەگرتـووە.

رێکخـراوی نەتـەوە یەکگرتـووەکان لـە راپۆرتەکـەی خۆیـدا ئامـاژە بـەوەدەکا کـە داعـش کـردەوەی جینایەتکارانـەی زۆر بـەدژی کەمینـە ئەتنیکـی و ئایینییەکانـی عێـراق ئەنجامـدەدا کـە کوشـتن ، ئازاردانـی جەسـتەیی و جنسـی، بەتـاڵان بـردن، تێکوپێکدانـی کەرەسـتەکان، تێکدانـی بینـا ئایینـی و کولتوورییـەکان، گۆڕینـی بەناچـاری ئاییـن و پێشـگرتن لـە دەسپێڕاگەیشـتن بـە خزمەتگوزارییـە سـەرەتاییە مرۆییـەکان لەخۆدەگـرێ. (بـری گنبـد، 1393: 2).

داعش لـەو دەگمـەن گرووپـە تیرۆریسـتییانەیە کـە توانایـی کاری رێکخسـتن، بنیاتسـازی و

حکومەتداری هەیە. لە ئێستادا زیاتر لە 8 ملیۆن کەس لەژێر دەسەڵاتی ئەم گرووپەدا دەژین و بەرینایی خاکی داگیرکراو لەلایەن ئەم گرووپەوە زیاتر لە پێگەڕی جوگرافیایی بەلجیکا و ئۆردۆنە. بەمدواییە راپۆرتێك لەم بابەتەدا لە گۆڤاری (فۆرن پۆلیسی)یەوە بڵاوبووەوە کە بەپێی بەڵگە و نیشانەکان، داعش سەرووتر لە گرووپێکی تیرۆریستیی رووتەوە جێدەگرێ. گرووپە تیرۆریستییەکان زیاتر لە پێگە و ئەندامی نەگۆڕ و دیاریکراو بەهرەمەندن و زۆرتر بەپێی پەیڕەوی لە رێبازێکی هاوبەش، یەکگرتوویی ناسنامەیان هەیە. ئەوە لە کاتێك دایە کە داعش خاوەنی هێز و رێکخستنی یەکگرتوو، پێتەختی سەربازی و ئابووری، لێدانی سککە، وەڕێخستنی قوتابخانە و زاکۆیە. ئەم فاکتەرانە ناوبردنی ئەم گرووپەی وەك گرووپێك تیرۆریستی دژوار کردووە.

ئاکامگیری

بێگومان سەرهەڵدانی گرووپە تیرۆریستییەکانی وەك داعش لە ناوچەی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست، وەك رووداوێکی نوێ لەم ناوچە پڕهەورازونشێوە ناژمێردرێ. چونکە گرووپگەلێکی وەك رێکخراوی قاعیدە پێشینەیەکی زۆرتریان لە توندئاژۆیی و تیرۆریزم لە ناوچەدا هەیە. سەبارەت بە شێوەگرتنی ئەو گرووپانە و لێکەوتەکانیان، تیۆری جۆراوجۆر خراونەتەڕوو. بەپێی مودێلێ کە لەم وتارەدا هاتووە، بگۆڕگەلێکی زۆر لە بیچمگرتنی ئەم گرووپە و کردەوە توندوتیژییە بێوێنەکانی ئەواندا، رۆڵیان هەیە. بگۆڕی سیستمی جیهانی بەنۆرەی خۆی پاساودەری زۆر لەم بگۆڕانەیە. بیچمگرتنی کۆلۆنیالیزم و دواتر بەرخۆدانی نەتەوەکان لەبەرامبەریدا لەژێر کاریگەری وەها سیستمێك دایە. لەلایەکیترەوە بوونی سیستمە سیاسییە بەستراوە و دیکتاتۆرئاساکان لەنێو وڵاتانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و سیستمە جیاکارەکانی وڵاتانی رۆژئاوا، هەموویان کاریگەرییان لە بیچمگرتنی ئەم گرووپانەدا هەیە. لەراستیدا، سەرچاوەی تەواوی ئەم بگۆڕانە دەگەڕێتەوە بۆ سیستمی جیهانی. بەهۆی مودێلی ئابووریی سیستمی جیهانییەوەیە کە وڵاتانی ناوەندی پاساوێك بۆ داگیرکردنی وڵاتانی دەوروبەر دەدۆزنەوە. لەلایەکیترەوە، وڵاتانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست بە سیستمە سیاسییە نادیمۆکراتیکەکانیانەوە یان بەواتایەکیتر سیستمە کۆجێییخوازە تارێنەرەکان، سەرکوت بە ئامرازێکی پێویست بۆ مانەوەی خۆیان دەزانن و خەڵکەکەیان لە کەمترین مافە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان بێبەشن. بوونی ئامارێکی زۆر لە حوزووری خەڵکی وڵاتانی

ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و عەرەبی لە ناو ئەم گرووپە تیرۆریستیانەدا، سەلمێنەری ئەم ئیددیعایەیە. لەلایەکیترەوە، سیستمە سیاسییە جیاکاریخوازەکانی ڕۆژئاوا، بۆ کەمایەتییە دینی و ڕەنگینپێستەکان سنووردارەتی سیاسی و کۆمەڵایەتی زۆر دادەنێن و ئەوانی خستۆتە ناو قەیرانی توندی ناسنامەوە.

هەموو ئەو هۆکارانەی کە هاتنە بەرباس، لە مودێلی ئەم توێژینەوەیەدا لەگەڵ بەڵگە و نموونە بابەتییەکاندا وەك یەك دێنەوە. بوونی وڵاتانی وەك سعودیە و توونس بە هەمان شێوازی سیستمی سیاسیی دیکتاتۆرئاسایانە کە لە مودێلەکەدا هاتنەبەرباس و بوونی کەسانێکی زۆری ناو ئەو دوو وڵاتە لەنێو گرووپی داعشدا، دروستیی ئەم مودێلە پشتڕاستدەکەنەوە. هەروەها وڵاتانی ڕۆژئاوایی وەك بەریتانیا، بەلجیکا و فەرەنسا لەو وڵاتانەن کە سیستمی سیاسی جیاکارانەیان هەیە و خەڵکێکی زۆری ئەو وڵاتانەش چوونەتە ریزی داعشەوە . لەڕاستیدا داعش بە پشتبەستن بە قەیرانی ناسنامە کە ئەم وڵاتانەی داگرتووە و بەکەڵکوەرگرتن لە میدیا و تۆڕە کۆمەڵایەتییە نێونەتەوەییەکان و پڕوپاگەندەی ئایدۆلۆژی، کەسەکان بەرەو خۆی ڕادەکێشێت . ئەندامانی ئەم گرووپە، بەهۆی هەستی نەبەستراوەیی بە وڵاتێکی تایبەت و ئەزموونی ژیان وەك هاووڵاتی پەراوێزخراو و پلە دوو، بەردەوام هەست بە بێبەشییەك دەکەن کە لە ڕێگەی توندوتیژی نواندنەوە لە هەوڵی قەرەبووکردنەوەی دان.

لە دۆخێکی بەوشێوەیەدایە کە کەسە بێبەشەکان لە سەرانسەری دونیا بەدوای قارەمان یان قارەمانانێکەوەن کە ئەوان لە وەها دۆخێك دەربێنن یان لانیکەم مزگێنی ژیانێکی سەربەست و بەدوور لە جۆرەها سەرکوت و سووکایەتیی کۆمەڵایەتیان بدەنێ. ژمارەیەکیش لەم توێژە بێبەشانە، دەنگ هەڵدەبڕن و خەڵکی لە سەرانسەری جیهان بۆ خڕبوونەوە لەژێر ئاڵایەکی یەکدەست، بانگهێشت دەکەن.

بۆ گەیشتن بەم ئامانجە گەورەیە کە تامەزرۆی زۆری لە سەرانسەری دونیادا هەیە، کردەوەی توندوتیژانە بەشێوەیەکی چاوەترسانە ئەنجام دەدرێ کە زۆربەی جاران پاساوی ئایدۆلۆجی بۆ دێننەوە. هەڵبەتە بەوجۆرەیکە لە تیۆریی گێردا هاتووە، سەرچاوەی ئەم توندوتیژییانە تەواوی ئەو هۆکارانەیە کە هەستی بێبەشیی لە تاکەکاندا پێکدێنن.

لەڕاستیدا، دەکرێ ئەمجۆرە توندوتیژییە وەك نارەزایەتی بەو چەرمەسەری و مەینەتییانەی کە تووشی ئەو کەسانە بووە، چاوی لێبکرێ. بەوحاڵەش ناکرێ ئەم توندوتیژییانەش تەنیا ڕەپاڵ گرووپە ڕادیکاڵەکان بدەین. چونکە ئەم کەسانە لە

ڕەوگـەی کۆمەڵگەپەژرانـی و کولتوورپەژرانیـی خۆیانـدا، لـە ناخـی کۆمەڵگەیەکـدا ژیـاون کـە یـان بەهـۆی وڵاتانـی داگیرکـەرەوە لەبـەردەم توندوتیژیـدا بـوون و یـان بەهـۆی حکومەتـە ئۆتۆریتەخـواز و جیاکارەکانی خۆیـان، توندوتیژییـان بەرامبـەر کـراوە. کردەوەی توندوتیژانـەی ئەمـڕۆی ئـەم گرووپانـە، کاردانـەوە و ڕەنگدانـەوەی توندوتیـژی داسـەپاو بەسـەر ئـەم کەسانە لـە مـاوەی مێـژوودا بـووە.